

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

බුද්දකනිකායෙ

තෙත්තිප්පකරණ-අට්ඨකථා

ගන්ථාරම්භකථා

මහාකාරුණිකං නාටං, ඤෙය්‍යසාගරපාරගුං;
වන්දෙ නිපුණගම්භිර-විචිත්‍රනයදෙසනං.

විජ්ජාවරණසම්පන්නා, යෙන නිය්‍යන්ති ලොකතො;
වන්දෙ තමුත්තමං ධම්මං, සම්මාසම්බුද්ධපූජිතං.

සීලාදිගුණසම්පන්නො, යිතො මග්ගඵලෙසු යො;
වන්දෙ අරියසංඝං තං, පුඤ්ඤක්ඛෙන්තං අනුත්තරං.

වන්දනාජනිතං පුඤ්ඤං, ඉති යං රත්තත්තයෙ;
භත්තත්තරායො සබ්බත්ථ, හුත්වාහං තස්ස තෙජසා.

යීතිං ආකඬ්ඛමානෙන, චිරං සද්ධම්මතෙත්තියා;
ධම්මරක්ඛිතනාමෙන, ථෙරෙන අභියාචිතො.

පදුමුත්තරනාටස්ස, පාදමුලෙ පවත්තිතං;
පස්සතා අභිනිහාරං, සම්පත්තං යස්ස මත්ථකං.

සංඛිත්තං විභජන්තානං, ඵසො අග්ගොති තාදිනා;
යපිතො ඵතදග්ගස්මිං, යො මහාසාවකුත්තමො.

ජලභිඤ්ඤො වසිජ්ජත්තො, පභින්නපට්ඨසම්භිදො;
මහාකච්චායනො ථෙරො, සම්බුද්ධෙන පසංසිතො.

තෙන යා භාසිතා තෙත්ති, සත්ථාරා අනුමොදිතා;
සාසනස්ස සදායත්තා, නවධ්වස්සත්ථවණ්ණනා.

තස්සා ගම්භිරඤ්ඤාණෙනි, ඔගාභෙනබ්බභාවතො;
කිඤ්චාපි දුක්කරා කාතුං, අත්ථසංවණ්ණනා මයා.

සහ සංවණ්ණනං යස්මා, ධරතෙ සත්ථුසාසනං;
පුබ්බාවරියසිභානං, තිට්ඨතෙව විනිවිජයො.

තස්මා තමුපනිස්සාය, ඔගාහෙත්වාන පඤ්චපි;
නිකායෙ පෙට්ඨකනාපි, සංසන්දිත්වා යථාබලං.

සුවසුද්ධමසංකිණ්ණං, නිපුණත්ථවිනිච්ඡයං;
මහාවිහාරවාසීනං, සමයං අවිලෝමයං.

පමාදලෙඛං වජ්ජෙත්වා, පාළිං සම්මා නියොජයං;
උපදෙසං විභාවෙන්තො, කරිස්සාමත්ථවණ්ණනං.

ඉති අත්ථං අසඬකිණ්ණං, නෙත්තිජ්ජකරණස්ස මෙ;
විහජන්තස්ස සක්කච්චං, නිසාමයථ සාධවොති.

තත්ථ කෙනටියෙන නෙත්ති? සද්ධම්මනයනටියෙන නෙත්ති. යථා හි තණ්හා සත්තෙ කාමාදිභවං නයතිති “භවනෙත්ති” ති වුවවති, එවමයම්පි වෙනෙයාසත්තෙ අරියධම්මං නයතිති සද්ධම්මනයනටියෙන “නෙත්ති” ති වුවවති. අථ වා නයන්ති තායාති නෙත්ති. නෙත්තිජ්ජකරණෙන හි කරණභූතෙන ධම්මකථිකා වෙනෙයාසත්තෙ දස්සනමග්ගං නයන්ති සම්පාපෙන්තිති, නියන්ති වා එත්ථ එතස්මිං පකරණෙ අධිට්ඨානභූතෙ පතිට්ඨාපෙන්වා වෙනෙයා නිබ්බානං සම්පාපියන්තිති නෙත්ති. න හි නෙත්තිඋපදෙසසන්තිස්සයෙන විනා අවිපරිතසුත්තත්ථාවබොධො සම්භවති. තථා හි වුත්තං – “තස්මා නිබ්බායිතුකාමෙනා” තිආදි. සබ්බාපි හි සුත්තස්ස අත්ථසංවණ්ණනා නෙත්තිඋපදෙසායත්තා, නෙත්ති ච සුත්තජ්ජභවා, සුත්තං සම්මාසම්බුද්ධජ්ජභවන්ති.

සා පනායං නෙත්ති පකරණපරිච්ඡේදතො තිජ්ජහෙදා භාරනයපට්ඨානානං වසෙන. පයමඤ්ඤි භාරවිචාරො, තතො නයවිචාරො, පච්ඡා පට්ඨානවිචාරොති. පාළිවචත්ථානතො පන සඬගභවාරවිභාගවාරවසෙන දූවිධා. සබ්බාපි හි නෙත්ති සඬගභවාරො විභාගවාරොති වාරද්වයමෙව භොති.

තත්ථ සඬගභවාරො ආදිතො පඤ්චහි ගාථාහි පරිච්ඡින්නො. සබ්බො හි පකරණත්ථො “යං ලොකො පූජයතෙ” තිආදීහි පඤ්චහි ගාථාහි අපරිග්ගහිතො නාම නත්ථි. නනු චෙත්ථ පට්ඨානං අසඬගහිතන්ති? නයිදමෙවං දට්ඨබ්බං, මූලපදග්ගභණෙන පට්ඨානස්ස සඬගහිතත්තා. තථා හි වක්ඛති – “අට්ඨාරස මූලපදා කුහිං දට්ඨබ්බා සාසනපට්ඨානෙ” ති. මූලපදපට්ඨානානි හි අත්ථනයසඬබ්බාරත්තිකා විය අඤ්ඤාමඤ්ඤං සඬගහිතානි.

විභාගවාරො පන උද්දෙසනිද්දෙසපට්ඨනිද්දෙසවසෙන තිවිධො. තෙසු “තත්ථ කතමෙ සොළස භාරා” ති ආරහිත්වා යාව “භවන්ති අට්ඨාරස පදානි” ති අයං උද්දෙසවාරො. “අස්සාදාදීනවතා” ති ආරහිත්වා යාව “නෙත්තිංසා එත්තිකා නෙත්ති” ති අයං නිද්දෙසවාරො. පට්ඨනිද්දෙසවාරො පන භාරවිභව්ගවාරො භාරසම්පාතවාරො නයසමුට්ඨානවාරො සාසනපට්ඨානවාරොති චතුබ්බිධො. තෙසු “තත්ථ කතමො දෙසනාභාරො” ති ආරහිත්වා යාව “අයං පහානෙන

සමාරොපනා” ති අයං භාරවිහඬගවාරො. තත්ථ “කතමො දෙසනාභාරසම්පාතො” ති ආරහිත්වා යාව “අනුපාදිසෙසා ච නිබ්බානධාතු” ති අයං භාරසම්පාතවාරො. එත්ථාහ – භාරවිහඬගභාරසම්පාතවාරානං කිං නානාකරණන්ති? වුවිවතෙ – යත්ථ අනෙකෙහිපි උදාහරණසුත්තෙහි එකො භාරො නිද්දිසියති, අයං භාරවිහඬගවාරො. යත්ථ පන එකස්මිං සුත්තෙ අනෙකෙ භාරා සම්පතන්ති, අයං භාරසම්පාතවාරො. වුත්තඤ්ඤෙතං පෙට්කෙ –

“යත්ථ ච සබ්බෙ භාරා, සම්පතමානා නයන්ති සුත්තත්ථං;
ඛාඤ්ජනවිධිපුට්ඨත්තා, සා භූමී භාරසම්පාතො” ති.

නයසමුට්ඨානසාසනපට්ඨානවාරවිභාගො පාකටො එව. සාසනපට්ඨානවාරො පන සඬගහවාරෙ විය උද්දෙසනිද්දෙසවාරෙසුපි න සරූපතො උද්ධටොති. එත්ථාහ – “ඉදං නෙත්තිජ්ජකරණං මහාසාවකභාසිතං, භගවතා අනුමොදිත” න්ති ච කථමෙතං විඤ්ඤායතීති? පාළිතො එව. න හි පාළිතො අඤ්ඤං පමාණතරං අත්ථී. යා හි චතුභි මහාපදෙසෙහි අවිරුද්ධා පාළි, සා පමාණං. තථා හි අගරහිතාය ආවරියපරම්පරාය පෙට්කොපදෙසො විය ඉදං නෙත්තිජ්ජකරණං ආහතං. යදි එවං කස්මාස්ස නිදානං න වුත්තං. සාවකභාසිතානම්පි හි සුභසුත්ත- (දී. නි. 1.444 ආදයො) අනඬගණසුත්ත- (ම. නි. 1.57 ආදයො) කච්චායනසංයුත්තාදීනං නිදානං භාසිතන්ති? නයිදං එකන්තිකං. සාවකභාසිතානං බුද්ධභාසිතානම්පි හි එකච්චානං පටිසම්භිදාමග්ගනිද්දෙසාදීනං ධම්මපදබුද්ධවංසාදීනඤ්ච නිදානං න භාසිතං, න ච තාවතා තානි අජ්ජමාණං, එවම්ධාපි දට්ඨබ්බං.

නිදානඤ්ච නාම සුත්තවිනයානං ධම්මභණ්ඩාගාරිකඋපාලිත්ථෙරාදීහි මහාසාවකෙහෙව භාසිතං, ඉදඤ්ච මහාසාවකභාසිතං, ථෙරං මුඤ්චිත්වා අනඤ්ඤවිසයත්තා ඉමිස්සා විචාරණායාති කිමෙනෙත නිදානගවෙසනෙන, අත්ථොයෙවෙත්ථ ගවෙසිතබ්බො, යො පාළියා අවිරුද්ධොති. අථ වා පාළියා අත්ථසංවණ්ණනාභාවතො න ඉමස්ස පකරණස්ස විසුං නිදානච්චනකිච්චං අත්ථී, පටිසම්භිදාමග්ගනිද්දෙසාදීනං වියාති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි එතස්මිං පකරණෙ නානජ්ජකාරකොසල්ලත්ථං අයං විභාගො වෙදිතබ්බො – සබ්බමෙව වෙතං පකරණං සාසනපරියෙට්ඨිභාවතො එකවිධං, තථා අරියමග්ගසම්පාදනතො විමුත්තිරසතො ව. ඛාඤ්ජනත්ථවිචාරභාවතො දුට්ඨං, තථා සඬගහවිභාගභාවතො ධම්මවිනයත්ථසංවණ්ණනතො ලොකියලොකුත්තරත්ථසඬගහණතො රූපාරූපධම්මපරිග්ගාහකතො ලක්ඛණලක්ඛියභාවතො පචත්තිනිවත්තිච්චනතො සභාගවිසභාගනිද්දෙසතො සාධාරණාසාධාරණධම්මවිභාගතො ව.

තිවිධං පුග්ගලත්තයනිද්දෙසතො තිවිධකල්‍යාණවිභාගතො පරිඤ්ඤත්තයකථනතො පභානත්තපූපදෙසතො සික්ඛත්තයසඬගහණතො

තිවිධසංකිලෙසවිසොධනතො මූලගීතිඅනුගීතිසඬගීතිහෙදතො
පිටකත්තයත්ථසංවණ්ණනතො භාරනයපට්ඨානප්පහෙදතො ව.

චතුර්ඛිධං චතුප්පට්ඨසම්භිදාවිසයතො චතුනයදෙසනතො
ධම්මත්ථදෙසනාපට්ඨෙධගම්භීරභාවතො ව. පඤ්චවිධං
අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිධම්මවිභාගතො පඤ්චක්ඛන්ධනිද්දෙසතො පඤ්චගතිපරිච්ඡෙදතො
පඤ්චනිකායත්ථවිවරණතො ව. ඡබ්බිධං ඡළාරම්මණවිභාගතො
ඡඅප්ඤ්ඤාත්තිකබාහිරායනවිභාගතො ව. සත්තවිධං
සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතිපරිච්ඡෙදතො. නවවිධං සුත්තාදිනවඬගතිද්දෙසතො.
චුද්දසවිධං සුත්තාධිට්ඨානවිභාගතො. සොළසවිධං අට්ඨවිසතිවිධඤ්ච
සාසනපට්ඨානප්පහෙදතො. චතුරාසීතිසහස්සවිධං
චතුරාසීතිසහස්සධම්මක්ඛන්ධවිචාරභාවතොතිආදිනා නයෙන පකරණවිභාගො
වෙදිතබ්බො.

තත්ථ සාසනපරියොට්ඨිභාවතොති සකලං නෙත්තිප්පකරණං
සික්ඛත්තයසඬගහස්ස නවඬගස්ස සත්ථුසාසනස්ස අත්ථසංවණ්ණනාභාවතො.
අරියමග්ගසම්පාදනතොති දස්සනභූමිභාවනාභූමිසම්පාදනතො. විමුක්තිරසතොති
සාසනස්ස අමතපරියොසානත්තා චුත්තං. බ්‍යඤ්ජනත්ථවිචාරභාවතොති
භාරබ්‍යඤ්ජනපදකම්මනායානං බ්‍යඤ්ජනවිචාරත්තා අත්ථපදඅත්ථනායානං
අත්ථවිචාරත්තා චුත්තං. සඬගහවිභාගභාවො පරතො ආවි හවිස්සති.
ධම්මවිනයත්ථසංවණ්ණනතොති සකලස්සාපි පරියත්තිසාසනස්ස
ධම්මවිනයභාවතො චුත්තං. ලක්ඛණලක්ඛියභාවතොති නෙත්තිවචනස්ස
ලක්ඛණත්තා උදාහරණසුත්තානඤ්ච ලක්ඛියත්තා චුත්තං.
සභාගවිසභාගනිද්දෙසතොති සමානජාතියා ධම්මා සභාගා, පටිපක්ඛා විසභාගා,
තංවිචාරභාවතොති අත්ථො. සාධාරණාසාධාරණධම්මවිභාගතොති
පභානෙකට්ඨසහජෙකට්ඨතාදිසාමඤ්ඤෙන යෙ ධම්මා යෙසං ධම්මානං
නාමවත්ථාදිනා සාධාරණා තබ්බිධුරතාය අසාධාරණා ව, තංවිභාගතො දූවිධන්ති
අත්ථො.

පුග්ගලත්තයනිද්දෙසතොති උග්ගට්ඨඤ්ඤාආදි පුග්ගලත්තයනිද්දෙසතො.
තිවිධකල්‍යාණවිභාගතොති ආදිකල්‍යාණාදිවිභාගතො.
මූලගීතිඅනුගීතිසඬගීතිහෙදතොති පයමං වචනං මූලගීති, චුත්තස්සෙව අත්ථස්ස
සඬගහගාථා අනුගීති, තංතංසුත්තත්ථයොජනවසෙන විප්පකිණ්ණස්ස පකරණස්ස
සඬගායනං සඬගීති, සා ථෙරස්ස පරතො පවත්තිතාති වෙදිතබ්බො, ඵතාසං
තිස්සන්තං හෙදතො තිවිධන්ති අත්ථො. පඤ්චක්ඛන්ධනිද්දෙසතොති
රූපාදිපඤ්චක්ඛන්ධසීලාදිපඤ්චධම්මක්ඛන්ධනිද්දෙසතො පඤ්චවිධන්ති අත්ථො.
සුත්තාධිට්ඨානවිභාගතොති ලොභදොසමොභානං අලොභාදොසාමොභානං
කායවච්ඡිමනොකම්මානං සද්ධාදිපඤ්චන්ද්‍රියානඤ්ච වසෙන චුද්දසවිධස්ස
සුත්තාධිට්ඨානස්ස විභාගවචනතො චුද්දසවිධන්ති අත්ථො. සෙසං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යාන්ති
න පපඤ්චිතං.

1. සඬගහවාරවණ්ණනා

එවං අනෙකහෙදවිහත්තෙ නෙත්තිජ්ජකරණෙ යදිදං වුත්තං
“සඬගහවිහගවාරවසෙන දුට්ඨ”න්ති, තත්ථ සඬගහවාරො ආදි. තස්සාපි “යං
ලොකො ජුජයතෙ”ති අයං ගාථා ආදි. තත්ථ යන්ති අනියමනො
උපයොගනිද්දෙසො, තස්ස “තස්සා”ති ඉමිනා නියමනං වෙදිතබ්බං. ලොකොති
කත්තුනිද්දෙසො. ජුජයතෙති කිරියානිද්දෙසො. සලොකපාලොති කත්තුවිසෙසනං.
සදාති කාලනිද්දෙසො. නමස්සති වාති උපවයෙන කිරියානිද්දෙසො. තස්සාති
සාමිනිද්දෙසො. එතන්ති පච්චත්තනිද්දෙසො. සාසනවරන්ති පච්චත්තනිද්දෙසෙන
නිද්දිට්ඨධම්මනිදස්සනං. විදුහිති කරණවචනෙන කත්තුනිද්දෙසො. ඤෙය්‍යන්ති
කම්මවාචකකිරියානිද්දෙසො. නරවරස්සාති “තස්සා”ති නියමෙත්වා දස්සිතස්ස
සරුපතො දස්සනං.

තත්ථ ලොකියන්ති එත්ථ පුඤ්ඤාපුඤ්ඤාති තබ්බිපාකො වාති ලොකො, පජා,
සත්තනිකායොති අත්ථො. ලොක-සද්දො හි ජාතිසද්දතාය සාමඤ්ඤවසෙන
නිරවසෙසතො සත්තෙ සඬගණ්හාති. කිඤ්චාපි හි ලොකසද්දො සඬබාරහාජනෙසුපි
දිට්ඨජ්ජයොගො, පුජනකිරියොග්‍යාභුතතාවසෙන පන සත්තලොකවචනො එව
ඉධ ගහිතොති දට්ඨබ්බං. ජුජයතෙති මානයති, අපවායතීති අත්ථො.

ලොකං පාලෙන්තීති ලොකපාලා, චත්තාරො මහාරාජානො. ලොකියා පන
ඉන්ද්‍රියමවරුණකුට්ඨො ලොකපාලාති වදන්ති. සහ ලොකපාලෙහීති සලොකපාලො,
“ලොකො”ති ඉමිනා තුල්‍යාධිකරණං. අථ වා ඉස්සරියාධිපච්චෙන
තංතංසත්තලොකස්ස පාලනතො රක්ඛණතො
බත්තියවතුමහාරාජසක්කසුයාමසත්තුසිතසුනිම්මිතපරනිම්මිතවසවත්තිමහාබ්‍රහ්මාද
යො ලොකපාලා. තෙහි සහ තංතංසත්තනිකායො සලොකපාලො ලොකොති
වුත්තො. අථ වා “ද්වෙමෙ, භික්ඛවෙ, සුක්කා ධම්මා ලොකං පාලෙන්තී”ති (අ. නි.
2.9; ඉතිවු. 42) වචනතො හිරොත්තජ්ජධම්මා ලොකපාලා. තෙහි සමන්තාගතො
ලොකො සලොකපාලො. හිරොත්තජ්ජසම්පන්නා හි පාපගර්හිතො සජ්ජුරිසා
ධම්මච්ඡන්දවත්තතාය භගවති පුජානමක්කාරපරා භොන්තීති.

සදාති සබ්බකාලං රත්තිඤ්චෙව දිවා ව, සදාති වා භගවතො ධර්මානකාලෙ
තතො පරඤ්ච. අථ වා සදාති අභිනිහාරතො පට්ඨාය යාව සාසනන්තරධානා, තතො
පරම්පි වා. මහාභිනිහාරතො පට්ඨාය හි මහාබොධිසත්තා බොධියා නියතතාය
බුද්ධබිකුරුහුතා සදෙවකස්ස ලොකස්ස පුජනියා වෙව චන්දනියා ව භොන්ති. යථාහ
භගවා සුමෙධභුතො –

“දීපඬ්ඨකරො ලොකවිදු, ආහුතීනං පටිග්ගහො;
මම කම්මං පකිත්තෙත්වා, දක්ඛිණං පාදමුද්ධරි.

“යෙ තත්ථාසුං ජිනපුත්තා, පදක්ඛිණමකංසු මං;

දෙවා මනුස්සා අසුරා ව, අභිවාදෙන්වාන පක්කමු”න්ති. (බු. වං. 2.75-76);

නමස්සති වාති කෙච් කෙසඤ්චි පුජාසක්කාරාදීනි කරොන්තාපි තෙසං
අපාකටගුණතාය නමක්කාරං න කරොන්ති, න එවං භගවතො,
යථාභූතඅභිභූග්ගතකිත්තිසද්දතාය පන භගවන්තං සදෙවකො ලොකො පුජයති වෙච
නමස්සති වාති අත්ථො. “සදා නරමනුස්සො”ති කෙච් පදන්ති, තං න සුන්දරං.
තස්සාති යං සදෙවකො ලොකො පුජයති වෙච නමස්සති ව, තස්ස. එතන්ති ඉදානි
වත්තබ්බං බුද්ධියං විපරිවත්තමානං සාමඤ්ඤෙන දස්සෙති. සාසනවරන්ති තං
සරුපතො දස්සෙති. තත්ථ දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි යථාරහං සත්තෙ
සාසති විනෙති එතෙනාති සාසනං, තදෙව එකන්තනියානට්ඨෙන
අනඤ්ඤසාධාරණගුණතාය ව උත්තමට්ඨෙන තංතංඅභිපත්ථිතසම්දධිහෙතුතාය
පණ්ඩිතෙහි වර්තබ්බතො වා වරං, සාසනමෙව වරන්ති සාසනවරං. විදුහීති
යථාසභාවතො කම්මකම්මඵලානි කුසලාදිහෙදෙ ව ධම්මෙ විදන්තිති විදු,
පණ්ඩිතමනුස්සා, තෙහි. ඤාතබ්බං, ඤාණමරහතීති වා ඤෙය්‍යං. නරවරස්සාති
පුරිසවරස්ස, අග්ගපුග්ගලස්සාති අත්ථො.

ඉදං වුත්තං හොති – යො

අනඤ්ඤසාධාරණමහාකරුණාසබ්බඤ්ඤාඤානාදිගුණවිසෙසයොගෙන
සදෙවකෙන ලොකෙන පුජනීයො නමස්සනීයො ව භගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො,
තස්ස ලොකෙ උත්තමපුග්ගලස්ස එතං ඉදානි අම්හෙහි
විභජිතබ්බහාරනයපට්ඨානවිචාරණවිසයභූතං සාසනං
ආදිකල්‍යාණතාදිගුණසම්පත්තියා වරං අග්ගං උත්තමං නිපුණඤාණගොචරතාය
පණ්ඩිතවෙදනීයමෙවාති. භගවතො හි වචනං එකගාථාමත්තම්පි
සච්චපට්චවසමුප්පාදබන්ධායතනධානිත්ථියසතිපට්ඨානාදිසභාවධම්මනිද්ධාරණක්ඛ
මතාය සොළසභාරපඤ්චනයසොළසඅට්ඨවිසතිවිධපට්ඨානවිචාරයොග්‍යභාවෙන ව
පරමගම්හිරං අත්ථතො අගාධපාරං සණ්ඨසුබ්බඤාණවිසයමෙවාති. තෙනෙවාහ –
“පඤ්ඤවන්තස්සායං ධම්මො, නායං ධම්මො දුප්පඤ්ඤස්සා”ති (දී. නි. 3.358; අ.
නි. 8.30). අථ වා භගවතො සාසනං පරිඤ්ඤාක්කමෙන
ලක්ඛණාවබෝධප්පට්පත්තියා සුඤ්ඤත්මුඛාදීහි ඔගාහිතබ්බත්තා අවිඤ්ඤානං
සුපිනන්තෙනපි න විසයො හොතීති ආහ – “විදුහි ඤෙය්‍ය”න්ති. තථා ව වුත්තං –
“එතු විඤ්ඤ පුරිසො”තිආදි.

අපරෙ පන “තං තස්ස සාසනවර”න්ති පදන්ති, තෙසං මතෙන යං-සද්දො
සාසන-සද්දෙන සමානාධිකරණොති දට්ඨබ්බො. ඉදං වුත්තං හොති යං සාසනවරං
සලොකපාලො ලොකො පුජයති නමස්සති ව, තං සාසනවරං විදුහි ඤාතබ්බන්ති.
ඉමස්මිඤ්ච නයෙ ලොකපාල-සද්දෙන භගවාපි වුච්චති. භගවා හි
ලොකග්ගතායකත්තා නිප්පරියායෙන ලොකපාලො, තස්මා “තස්සා”ති
ලොකපාලස්ස සත්ථුනොති අත්ථො. සලොකපාලොති වෙන්ථ ලොකපාල-සද්දො
ගුණිභූතොපි සත්ථුවිසයත්තා සාසන-සද්දාපෙක්ඛතාය සාම්භාවෙන
සම්බන්ධිවිසෙසභූතො පධානභූතො විය පටිනිද්දෙසං අරහතීති.

කථං පන සයං ධම්මස්සාමී භගවා ධම්මං පූජයතීති? නායං විරොධො.
 ධම්මගරුතො හි බුද්ධා භගවන්තො, තෙ සබ්බකාලං ධම්මං අපවායමානාව
 විහරන්තීති. චුත්තඤ්ඤෙනං – “යංනුනාහං ය්වායං ධම්මො මයා අභිසම්බුද්ධො,
 තමෙව ධම්මං සක්කත්වා ගරුං කත්වා උපනිස්සාය විහරෙය්‍යා”න්ති (සං. නි. 1.173;
 අ. නි. 4.21).

අපි ව භගවතො ධම්මපූජනා සත්තසත්තාහස්පට්පත්තිආදීහි දීපෙනබ්බො.
 ධම්මස්සාමීති ව ධම්මෙන සදෙවකස්ස ලොකස්ස සාමීති අත්ථො, න ධම්මස්ස
 සාමීති. එවම්පි නමස්සතීති වචනං න යුජ්ජති. න හි භගවා කඤ්චි නමස්සතීති,
 එසොපි නිද්දොසො. න හි නමස්සතීති පදස්ස නමක්කාරං කරොතීති අයමෙව
 අත්ථො, අථ බො ගරුකරණෙන තන්තින්තො තප්පොණො තප්පබ්බාරොති අයම්පි
 අත්ථො ලබ්භති. භගවා ව ධම්මගරුතාය සබ්බකාලං
 ධම්මනින්තපොණපබ්බාරභාවෙන විහරතීති. අයඤ්ච අත්ථො “යෙන සුදං ස්වාහං
 නිව්චකප්පං විහරාමී”ති (ම. නි. 1.387) එවමාදීහි සුත්තපදෙහි දීපෙනබ්බො. “විදුහි
 නෙය්‍යා”න්තිපි පායො, තස්ස පණ්ඩිතෙහි සපරසන්තානෙසු නෙතබ්බං
 පාපෙනබ්බන්ති අත්ථො. තත්ථ අත්තසන්තානෙ පාපනං බුජ්ඣන්තං, පරසන්තානෙ
 බොධනන්ති දට්ඨබ්බං.

එවං භගවතො සදෙවකස්ස ලොකස්ස පූජනීයවන්දනීයභාවො
 අග්ගපුග්ගලභාවො ව චුච්චමානො ගුණවිසිට්ඨතං දීපෙති, සා ව ගුණවිසිට්ඨතා
 මහාබොධියා වෙදිතබ්බො. ආසවක්ඛයඤ්ඤාණපදට්ඨානඤ්ඤි සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං
 සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණපදට්ඨානඤ්ච ආසවක්ඛයඤ්ඤාණං “මහාබොධි”ති චුච්චති. සා
 අවිපරීතධම්මදෙසනතො තථාගතෙ සුජ්ජතිට්ඨිතාති විඤ්ඤායති. න හි
 සවාසනනිරවසෙසකිලෙසප්පහානං අනාවරණඤ්ඤාණඤ්ච විනා තාදිසී ධම්මදෙසනා
 සම්භවති. ඉච්චස්ස චතුර්වෙසාරජ්ජයොගො. තෙන
 දසබලජඅසාධාරණඤ්ඤාණඅට්ඨාරසාවෙණිකබුද්ධධම්මාදිසකලසබ්බඤ්ඤාගුණපාරිපූරි
 පකාසිතා භොති. එතාදිසී ව ගුණවිභූති මහාකරුණාපුබ්බභිගමං අභිනිහාරසම්පත්තිං
 පුරස්සරං කත්වා සම්පාදිතං සමත්තිංසපාරම්සඬ්ඛාතං
 පුඤ්ඤඤාණසම්භාරමන්තරොන න උපලබ්භතීති හෙතුසම්පදාපි අත්ථතො විභාවිතා
 භොතීති එවං භගවතො තීසුපි අවත්ථාසු සබ්බසත්තානං
 එකන්තහිතප්පට්ලාහහෙතුභූතා ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණා නිරවසෙසා
 බුද්ධගුණා ඉමාය ගාථාය පකාසිතාති වෙදිතබ්බං.

දුතියනගෙ පන යස්මා සික්ඛත්තයසඬ්ඛගං සඵලං අරියමග්ගසාසනං තස්ස
 ආරම්මණභූතඤ්ච අමතධාතුං තදධිගමුපායඤ්ච පුබ්බභාගපට්පත්තිසාසනං
 තදත්ථපරිදීපනඤ්ච පරියත්තිසාසනං යථාරහං සච්චාභිසමයවසෙන අභිසමෙන්නො
 ස්වාක්ඛාතතාදිගුණවිසෙසයුත්තතං මනසිකරොන්නො සක්කච්චං.
 සවනධාරණපරිපුච්ඡාදීහි පරිවයං කරොන්නො ව සදෙවකො ලොකො පූජයති නාම.
 ලොකනාථො ව සම්මාසම්බොධිප්පත්තියා වෙනෙය්‍යානං සක්කච්චං.
 ධම්මදෙසනෙන “අරියං වො, හික්ඛවෙ, සම්මාසමාධිං දෙසෙස්සාමී” (ම. නි. 3.136;

සං. නි. 5.28; පෙටකො. 24), “මග්ගානට්ඨඨිගිකො සෙට්ඨො” (ධ. ප. 273; කථා. 872; නෙත්ති. 125; පෙටකො. 30), “යාවතා, හික්ඛවෙ, ධම්මා සඨිඛතා වා අසඨිඛතා වා, විරාගො තෙසං අග්ගමක්ඛායති” (ඉතිවු. 90; අ. නි. 4.34), “ඛයං විරාගං අමතං පඤ්ඤං” (බු. පා. 6.4; සු. නි. 227), “ඵකායනො අයං, හික්ඛවෙ, මග්ගො සත්තානං විසුද්ධියා” (දී. නි. 2.373; ම. නි. 1.106; සං. නි. 5.367), “ධම්මං වො, හික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි ආදිකල්‍යාණං” න්තිආදීහි (ම. නි. 3.420; නෙත්ති. 5) වචනෙහි ථොමනෙන ව පූජයති නාම. තස්මා සාසනවරස්ස පූජනීයභාවො ඉධ වුවචමානො අනවසෙසනො ධම්මගුණෙ දීපෙතීති යෙ අරියභාවාදයො නියානාදයො ඛයවිරාගාදයො මදනිම්මදනාදයො අසඨිඛතාදයො ස්වාක්ඛාතනාදයො ආදිකල්‍යාණනාදයො ව අනෙකෙහි සුත්තපදෙහි පවෙදිතා අනෙකෙ ධම්මගුණා, තෙ නිරවසෙසනො ඉමාය ගාථාය පකාසිතාති වෙදිතඛ්ඛා.

යස්මා පන අරියසච්චප්පට්ඨෙධෙන සමුග්ගාට්ඨසම්මොභායෙව පරමත්ථනො පණ්ඩිතා බාලාදිසමතික්කමනතො, තස්මා භාවිතලොකුත්තරමග්ගා සච්ඡිකතසාමඤ්ඤඵලා ව අරියපුග්ගලා විසෙසනො විදුති වුවචන්ති. තෙ හි යථාචුත්තසාසනවරං අවිපරිතතො ඤාතුං නෙතුඤ්ඤව සපරසන්නානෙ සක්කුණන්තීති අට්ඨඅරියපුග්ගලසමුහස්ස පරමත්ථසඨිසස්සාපි ඉධ ගහිතත්තා යෙ සුප්පට්පන්නාදයො අනෙකෙහි සුත්තපදෙහි සංවණ්ණිතා අරියසඨිසගුණා, තෙපි නිරවසෙසනො ඉධ පකාසිතාති වෙදිතඛ්ඛා.

ඵචං පඨමගාථාය සාතිසයං රතනත්තයගුණපරිදීපනං කත්වා ඉදානි –

“සඛ්ඛපාපස්ස අකරණං, කුසලස්ස උපසම්පදා;
සචිත්තපරියොදපනං, ඵතං බුද්ධාන සාසනං” න්ති. (දී. නි. 2.90; ධ. ප. 183; නෙත්ති. 30, 50, 116, 124) –

වචනතො සඨිඛෙපතො සික්ඛත්තයසඨිගහං සාසනං, තං පන සික්ඛත්තයං ඤාණවිසෙසවිසයභාවහෙදතො අවත්ථාහෙදතො ව තිව්ඨං භොති. කථං? සුතමයඤාණගොචරො ව යො “පරියත්තිසද්ධම්මො” ති වුවචති. චිත්තාමයඤාණගොචරො ව යො ආකාරපරිචිතක්කදිට්ඨිනිඡ්ඤානක්ඛන්තීහි ගහෙතඛ්ඛාකාරො විමුත්තායතනවිසෙසො “පට්පත්තිසද්ධම්මො” ති වුවචති. විපස්සනාඤාණාදිසහගතො භාවනාමයඤාණගොචරො ව යො “පට්ඨෙධසද්ධම්මො” ති වුවචති. ඵචං තිව්ධම්පි සාසනං සාසනවරන්ති පදෙන සඨිගණ්හිත්වා තත්ථ යං පඨමං, තං ඉතරෙසං අධිගමුපායොති සඛ්ඛසාසනමූලභූතං අත්තනො පකරණස්ස ව විසයභූතං පරියත්තිසාසනමෙව තාව සඨිඛෙපතො විහජන්තො “ද්වාදස පදානි” ති ගාථමාහ.

තත්ථ ද්වාදසාති ගණනපරිච්ඡෙදො. පදානීති පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. තෙසු බ්‍යඤ්ජනපදානි පඡ්ජති අත්ථො ඵතෙහිති පදානි. අත්ථපදානි පන පඡ්ජන්ති ඤායන්තීති පදානි. උභයම්පි වා උභයථා යොජෙතඛ්ඛං බ්‍යඤ්ජනපදානම්පි අවිපරිතං.

පටිපථිකබ්බත්තා, අත්ථපදානං උත්තරිවිසෙසාධිගමස්ස කාරණභාවතො, තානි පදානි පරතො පාළියඤ්ඤෙව ආවි භවිස්සන්තීති තත්ථෙව වණ්ණයිස්සාම. අත්ථසුචනාදිඅත්ථතො සුත්තං. චුත්තඤ්ඤෙතං සඨගහෙසු –

“අත්ථානං සුචනතො, සුචුත්තතො සචනතොථ සුදනතො;
සුත්තාණා සුත්තසභාගතො ව, ‘සුත්ත’න්ති අක්ඛාත”න්ති. (පාරා. අට්ඨ.
1.පට්ඨමභාසඨිගීතිකථා; දී. නි. අට්ඨ. 1.පට්ඨමභාසඨිගීතිකථා; ධ. ස. අට්ඨ.
නිදානකථා);

තදෙතං තත්ථ සුත්තපිටකවසෙන ආගතං, ඉධ පන පිටකත්තයවසෙන යොජෙතබ්බං. “ද්වාදස පදානි සුත්ත”න්ති චුත්තං, යං පරියත්තිසාසනන්ති අත්ථො. තං සබ්බන්ති තං “සුත්ත”න්ති චුත්තං සකලං බුද්ධවචනං. ඛාඤ්ජනඤ්ඤෙව අත්ථො වානි ඛාඤ්ජනඤ්ඤෙව තදත්ථො ව. යතො “ද්වාදස පදානි සුත්ත”න්ති චුත්තං. ඉදං චුත්තං හොති – අත්ථසුචනාදිතො සුත්තං පරියත්තිධම්මො, තඤ්ඤෙව සබ්බං අත්ථතො ද්වාදස පදානි ඡ ඛාඤ්ජනපදානි වෙව ඡ අත්ථපදානි වානි. අථ වා යදෙතං “සාසනවර”න්ති චුත්තං, තං සබ්බං සුත්තං, පරියත්තිසාසනස්ස අධිප්පෙතත්තා. අත්ථතො පන ද්වාදස පදානි, ඛාඤ්ජනත්ථපදසමුදායභාවතො. යථාහ – “ඛාඤ්ජනඤ්ඤෙව අත්ථො වා”ති. තං විඤ්ඤායං උභයන්ති යස්මිං ඛාඤ්ජනෙ අත්ථෙ ව වචනවචනීයභාවෙන සම්බන්ධෙ සුත්තවොභාරො, තදුභයං සරූපතො විඤ්ඤාතබ්බං තත්ථ කතමං ඛාඤ්ජනං කතමො අත්ථොති? තෙනෙවාහ – “කො අත්ථො ඛාඤ්ජනං කතම”න්ති.

එවං “සාසනවර”න්ති චුත්තස්ස සුත්තස්ස පරියත්තිභාවං තස්ස ව අත්ථඛාඤ්ජනපදභාවෙන වෙදිතබ්බතං දස්සෙත්වා ඉදානි තස්ස පච්චයුපායං නෙත්තිප්පකරණං පදත්ථවිභාගෙන දස්සෙතුං “සොළසභාරා”ති ගාථමාහ.

තත්ථ සොළස භාරා එතිස්සාති සොළසභාරා. පඤ්චනායා අට්ඨාරසමුලපදානි එත්ථාපි එසෙව නයො. අථ වා සොළස භාරා සොළසභාරා. එවං ඉතරත්ථාපි. භාරනයමුලපදානි එව හි සඨබ්බෙපතො විත්ථාරතො ව භාසිතානි නෙත්තීති. සාසනස්ස පරියෙට්ඨිති සාසනස්ස අත්ථපරියෙසනා, පරියත්තිසාසනස්ස අත්ථසංවණ්ණනානි අත්ථො, සකලස්සෙව වා සාසනස්ස අත්ථවිචාරණානි අත්ථො. පටිපත්තිපටිවෙධෙපි හි නෙත්තිනායානුසාරෙන අධිගච්ඡන්තීති. මහකච්චානොනානි කච්චොති පුරාතනො ඉසි, තස්ස වංසාලඬිකාරභූතොයං මහාථෙරො “කච්චානො”ති වුච්චති. මහකච්චානොති පන පූජාවචනං, යථා මහාමොග්ගල්ලානොති, “කච්චායනගොත්තනිද්දිට්ඨා”තිපි පායො. අයඤ්ඤෙව ගාථා නෙත්තිං සඨගායන්තෙහි පකරණත්ථසඨගණ්භනවසෙන ය්පිතානි දට්ඨබ්බා. යථා වායං, එවං භාරවිභඬිගවාරෙ තංතංභාරනිද්දෙසනිගමනෙ “තෙනාහ ආයස්මා”තිආදිවචනං, භාරාදිසමුදායභූතොයං නෙත්තියං ඛාඤ්ජනත්ථසමුදායෙ ව සුත්තෙ කිං කෙන විවිසතීති විචාරණොයං ආහ – “භාරා ඛාඤ්ජනවිවයො”තිආදි.

තත්ථ සොළසපි භාරා මූලපදනිද්ධාරණමත්තරෙන ඛ්‍යඤ්ජනමුඛෙනෙව සුත්තස්ස සංවණ්ණනා භොන්ති, න නයා විය මූලපදසඬ්ඛාතසභාවධම්මනිද්ධාරණමුඛෙනාති තෙ “ඛ්‍යඤ්ජනවිවයො සුත්තස්සා”ති වුත්තං. අත්ථනයා පන යථාවුත්තඅත්ථමුඛෙනෙව සුත්තස්ස අත්ථසම්පට්පත්තියා භොන්තීති ආහ – “නයා තයො ව සුත්තත්ථො”ති. අයඤ්ච විචාරණා පරතොපි ආගමීස්සති. කෙච් “නයො වා”ති පදන්ති, තං න සුන්දරං. උභයං පරිග්ගහීතන්ති භාරා නයා වාති එතං උභයං සුත්තස්ස අත්ථනිද්ධාරණවසෙන පරිසමත්තතො ගහිතං සබ්බථා සුත්තෙ යොජිතං. වුව්චති සුත්තං වදති සංවණ්ණෙති. කථං? යථාසුත්තං සුත්තානුරූපං, යං සුත්තං යථා සංවණ්ණෙනබ්බං, තථා සංවණ්ණෙතිති අත්ථො. යං යං සුත්තන්ති වා යථාසුත්තං, සබ්බං සුත්තන්ති අත්ථො. නෙත්තිනයෙන හි සංවණ්ණෙතුං අසක්කුණෙය්‍යං නාම සුත්තං නත්ථීති.

ඉදානි යං වුත්තං – “සාසනවරං විදුහි ඤෙය්‍ය”න්ති, තත්ථ නෙත්තිසංවණ්ණනාය විසයභූතං පරියත්තිධම්මමෙව පකාරන්තරෙන නියමෙත්වා දස්සෙතුං “යා චෙවා”තිආදි වුත්තං.

තත්ථ අත්ථෙසු කතපරිච්ඡෙදො ඛ්‍යඤ්ජනජ්ජබන්ධො දෙසනා, යො පාඨොති වුව්චති. තදත්ථො දෙසිතං තාය දෙසනාය පබ්බාධිතත්තා. තදුභයඤ්ච විමුත්තායතනසීසෙන පරිවයං කරොන්තානං අනුපාදාපරිනිබ්බාතපරියොසානානං සම්පත්තීනං හෙතුභාවතො එකන්තෙන විඤ්ඤෙය්‍යං, තදුභයවිනිමුත්තස්ස වා ඤෙය්‍යස්ස අභාවතො තදෙව ද්වයං විඤ්ඤෙය්‍යන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති යා චෙව...පෙ.... විඤ්ඤෙය්‍යන්ති. තත්‍රාති තස්මිං විජානතෙ සාධෙතබ්බෙ, නිජ්ජාදෙතබ්බෙ චෙතං භූමිමං. අයමානුපුබ්බිති අයං වක්ඛමානා අනුපුබ්බි භාරනායානං අනුක්කමො, අනුක්කමෙන වක්ඛමානා භාරනායාති අත්ථො. නවවිධසුත්තන්තපරියෙට්ඨිති සුත්තාදිවසෙන නවභිගස්ස සාසනස්ස පරියෙසනා, අත්ථවිචාරණාති අත්ථො. සාමීඅත්ථෙ වා එතං පච්චත්තං. නවවිධසුත්තන්තපරියෙට්ඨියා අනුපුබ්බිති. අථ වා අනුපුබ්බිති කරණත්ථෙ පච්චත්තං. ඉදං වුත්තං භොති – යථාවුත්තවිජානතෙ සාධෙතබ්බෙ වක්ඛමානාය භාරනායානුපුබ්බියා අයං නවවිධසුත්තන්තස්ස අත්ථපරියෙසනාති.

එත්ථාහ – කථං පනෙත්ථ ගෙය්‍යඬ්ඛාදීනං සුත්තභාවො, සුත්තභාවෙ ව තෙසං කථං සාසනස්ස නවභිගභාවො. යඤ්ච සඬ්ඛගෙසු වුව්චති “සගාථකං සුත්තං ගෙය්‍යං, නිග්ගාථකං සුත්තං වෙය්‍යාකරණ”න්ති, තථා ව සති සුත්තඬ්ඛගමෙව න සියා. අථාපි විසුං සුත්තඬ්ඛං සියා, මඬ්ඛලසුත්තාදීනං (බු. පා. 5.1 ආදයො; සු. නි. 261 ආදයො) සුත්තඬ්ඛසඬ්ඛගො න සියා, ගාථාභාවතො ධම්මපදාදීනං විය, ගෙය්‍යඬ්ඛසඬ්ඛගො වා සියා, සගාථකත්තා සගාථාවග්ගස්ස විය, තථා උභතොවිභඬ්ඛාදීසු සගාථකජ්ජදෙසානන්ති. වුව්චතෙ –

සුත්තන්ති සාමඤ්ඤවිධි, විසෙසවිධයො පරෙ;
සනිමිත්තා නිරුළුහත්තා, සහතාඤ්ඤෙන නාඤ්ඤතො.

සබ්බස්සාපි හි බුද්ධචරිතස්ස සුත්තන්ති අයං සාමඤ්ඤවිධි. තථා හි “එත්තකං තස්ස භගවතො සුත්තාගතං සුත්තපරියාපන්නං (පාචි. 1242), සාවත්ථියා සුත්තවිභවිගෙ, සකචාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානි” තිආදිචරිතතො විනයාහිධම්මපරියත්තිවිසෙසෙපි සුත්තවොභාරො දිස්සති. තදෙකදෙසෙසු පන ගෙයාදයො විසෙසවිධයො තෙන තෙන නිමිත්තෙන පතිට්ඨිතා. තථා හි ගෙයාස්ස සගාථකත්තං තබ්භාවනිමිත්තං. ලොකෙපි හි සසිලොකං සගාථකං වුණ්ණියගන්ථං ගෙයා”න්ති වදන්ති. ගාථාවිරහෙ පන සති පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනභාවො වෙය්‍යාකරණස්ස. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනඤ්ඤි “ඛ්‍යාකරණ”න්ති වුච්චති. ඛ්‍යාකරණමෙව වෙය්‍යාකරණන්ති. එවං සන්නෙ සගාථකාදීනම්පි පඤ්ඤාවිස්සජ්ජනවසෙන පවත්තානං වෙය්‍යාකරණභාවො ආපජ්ජති? නාපජ්ජති, ගෙයාදිසඤ්ඤානං අනොකාසභාවතො “ගාථාවිරහෙ සති”ති විසෙසිතත්තා ව. තථා හි ධම්මපදාදීසු කෙවලං ගාථාබන්ධෙසු සගාථකත්තෙපි සොමනස්සඤ්ඤාණමයිකගාථායුත්තෙසු “චුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදිචරිතසම්බන්ධෙසු අබ්භූතධම්මපටිසංයුත්තෙසු ව සුත්තවිසෙසෙසු යථාක්කමං ගාථාඋදානඉතිචුත්තකඅබ්භූතධම්මසඤ්ඤා පතිට්ඨිතා, තථා සතිපි ගාථාබන්ධභාවෙ භගවතො අතීතාසු ජාතීසු වරියානුභාවජ්ජකාසකෙසු ජාතකසඤ්ඤා. සතිපි පඤ්ඤාවිස්සජ්ජනභාවෙ සගාථකත්තෙ ව කෙසුචි සුත්තන්තෙසු වෙදස්ස ලභාපනතො වෙදල්ලසඤ්ඤා පතිට්ඨිතාති එවං තෙන තෙන සගාථකත්තාදීනා නිමිත්තෙන තෙසු තෙසු සුත්තවිසෙසෙසු ගෙයාභිගාදිසඤ්ඤා පතිට්ඨිතාති විසෙසවිධයො සුත්තභිගතො පරෙ ගෙයාදයො.

යං පනෙත්ථ ගෙයාභිගාදිනිමිත්තරහිතං සුත්තං, තං සුත්තභිගං විසෙසසඤ්ඤාපරිභාරෙන සාමඤ්ඤසඤ්ඤාය පවත්තනතොති. නනු ව සගාථකං සුත්තං ගෙයාං, නිග්ගාථකං සුත්තං වෙය්‍යාකරණන්ති සුත්තභිගං න සම්භවතීති වොදනා තදවත්ථා එවාති? න තදවත්ථා, සොධිතත්තා. සොධිතඤ්ඤි පුබ්බෙ ගාථාවිරහෙ සති පුච්ඡාවිස්සජ්ජනභාවො වෙය්‍යාකරණස්ස තබ්භාවනිමිත්තන්ති. යඤ්ච වුත්තං – “ගාථාභාවතො මඛගලසුත්තාදීනං සුත්තභිගසඛගහො න සියා”ති, තම්පි න, නිරුළුත්තා. නිරුළුතො හි මඛගලසුත්තාදීසු සුත්තභාවො, න හි තානි ධම්මපදබුද්ධචංසාදයො විය ගාථාභාවෙන පඤ්ඤාතානි, කින්තු සුත්තභාවෙනෙව. තෙනෙව හි අට්ඨකථායං “සුත්තනාමක”න්ති නාමග්ගහණං කතං.

යං පන වුත්තං “සගාථකත්තා ගෙයාභිගසඛගහො වා සියා”ති, තදපි නත්ථි, යස්මා සහතාඤ්ඤෙන. සහ ගාථාහීති හි සගාථකං. සහභාවො ව නාම අත්ථතො අඤ්ඤෙන හොති, න ව මඛගලසුත්තාදීසු ගාථාවිනිමුත්තො කොචි සුත්තජ්ජදෙසො අත්ථි. යො සහ ගාථාහීති වුච්චෙය්‍ය, න ව සමුදායො නාම කොචි අත්ථි. යදපි වුත්තං – “උභතොවිභවිගාදීසු සගාථකජ්ජදෙසානං ගෙයාභිගසඛගහො සියා”ති, තදපි න අඤ්ඤතො. අඤ්ඤා එව හි තා ගාථා, ජාතකාදිපරියාපන්නත්තා. අතො න තාහි උභතොවිභවිගාදීනං ගෙයාභිගභාවොති එවං සුත්තාදීනං අභිගානං අඤ්ඤමඤ්ඤසඛකරාභාවො වෙදිතබ්බො. යස්මා පන සබ්බම්පි බුද්ධචරිතං යථාචුත්තනයෙන අත්ථානං සුවතාදිඅත්ථෙව වුච්චති, තස්මා වුත්තං – “නවවිධසුත්තන්තපරියෙට්ඨි”ති.

සඬගහවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. එවං සඬගහවාරෙන සඬබෙපතො දස්සිතෙ භාරාදයො ඉදානි විභාගෙන දස්සෙතුං “තත්ථ කතමෙ සොළස භාරා”තිආදිදෙසනා ආරද්ධා. තත්ථ තත්ථානි යං චුත්තං – “සොළසභාරා නෙත්ති”ති, තස්මිං වචනෙ, තිස්සං වා ගාථායං, යානි භාරනයමුලපදානි උද්ධවානි, තෙසුනි අත්ථො. කතමෙති පුච්ඡාවචනං. පුච්ඡා ව නාමෙසා පඤ්චවිධා අදිට්ඨපොතනාපුච්ඡා දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා විමතිවිෂේදනාපුච්ඡා අනුමතිපුච්ඡා කටේතුකම්යතාපුච්ඡාති. තාසු අයං කටේතුකම්යතාපුච්ඡා. සොළසාති ගණනවසෙන පරිච්ඡේදො. තෙන නෙසං න තතො උද්ධං අධො වානි එතපරමතං දස්සෙති. සා චෙතපරමතා පරතො ආවි හවිස්සති. භාරානි ගණනවසෙන පරිච්ඡින්නානං සාමඤ්ඤතො දස්සනං. දෙසනා විවයොතිආදි සරූපදස්සනං.

තත්ථ කෙනටියෙන භාරා? හරියන්ති එතෙහි, එත්ථ වා සුත්තගෙය්‍යාදිවිසයා අඤ්ඤාණසංසයවිපල්ලාසාති භාරා, හරන්ති වා සයං තානි, හරණමත්තමෙව වානි භාරා එලූපවාරෙන. අථ වා හරියන්ති වොහරියන්ති ධම්මසංවණ්ණකධම්මපටිග්ගාහකෙහි ධම්මස්ස දානග්ගහණවසෙනාති භාරා. අථ වා භාරා වියාති භාරා. යථා හි අනෙකරතනාවලිසමුහො භාරසඬබාතො අත්තතො අවයවභූතරතනසම්ඵස්සෙහි සමුප්පජ්ජනියමානහිලාදසුඛො හුත්වා තදුපහොගීජනසරීරසන්තාපං නිදාසපරිලාහුපජනිතං වූපසමෙති, එවමෙතෙපි නානාවිධපරමත්ථරතනජ්ජන්ධා සංවණ්ණනාවිසෙසා අත්තතො අවයවභූතපරමත්ථරතනාධිගමෙන සමුප්පාදියමානනිබ්බුතිසුඛා ධම්මපටිග්ගාහකජනහදයපරිතාපං කාමරාගාදිකිලෙසහෙතුකං වූපසමෙන්නීති. අථ වා භාරයන්ති අඤ්ඤාණාදීනං භාරං අපගමං කරොන්ති ආවික්ඛන්තීති වා භාරා. අථ වා සොතුජනචිත්තස්ස හරණතො රමණතො ව භාරා නිරුත්තීනයෙන, යථා – “හවෙසු වත්තගමතො හගවා”ති (විසුද්ධි. 1.144; පාරා. අට්ඨ. 1.1 චෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා). අයං තාව භාරානං සාධාරණතො අත්ථො.

අසාධාරණතො පන දෙසියති සංවණ්ණියති එතාය සුත්තත්ථොති දෙසනා, දෙසනාසහවරණතො වා දෙසනා. නනු ව අඤ්ඤෙපි භාරා දෙසනාසඬබාතස්ස සුත්තස්ස අත්ථසංවණ්ණනතො දෙසනාසහවාරිතොවානි? සච්චමෙතං, අයං පන භාරො යෙභුයොන යථාරුතවසෙනෙව විඤ්ඤායමානො දෙසනාය සහ වරතීති වත්තබ්බතං අරහති, න තථා පරෙ. න හි අස්සාදාදීනවනිස්සරණාදිසන්දස්සනරහිතා සුත්තදෙසනා අත්ථී. අස්සාදාදිසන්දස්සනවිභාවනලක්ඛණො වායං භාරොති.

විවියන්ති එතෙන, එත්ථ වා පදපඤ්ඤාදයො, විවිති එව වා තෙසන්ති විවයො. පාළියං පන විවිතතීති විවයොති අයමත්ථො දස්සිතො.

යුක්තීන් උපපත්තිසාධනයුක්ති, ඉධ පන යුක්තිවිචාරණා යුක්ති
උත්තරපදලොපෙන “රූපහවො රූප”න්ති යථා, යුක්තිසහවරණතො වා. ඉධාපි
දෙසනාහාරෙ වුත්තනයෙන අත්ථො විත්ථාරෙතබ්බො.

පදට්ඨානන්ති ආසන්නකාරණං, ඉධාපි පදට්ඨානවිචාරණාතිආදි
වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

ලක්ඛියන්ති එතෙන, එත්ථ වා එකලක්ඛණා ධම්මා අවුත්තාපි එකවචනෙනාති
ලක්ඛණං.

විසුභියන්ති විහාගෙන පිණ්ඩියන්ති එතෙන, එත්ථ වාති බ්‍යුහො. නිබ්බවනාදීනං
සුත්තෙ දස්සියමානානං චතුත්තං බ්‍යුහොති චතුබ්‍යුහො, චතුත්තං වා බ්‍යුහො
එත්ථාති චතුබ්‍යුහො.

ආවට්ඨියන්ති එතෙන, එත්ථ වා සහාගා විසහාගා ව ධම්මා, තෙසං වා
ආවට්ඨනන්ති ආවට්ඨො.

විහජියන්ති එතෙන, එත්ථ වා සාධාරණාසාධාරණානං
සංකිලෙසවොදානධම්මානං භූමියොති විහත්ති, විහජනං වා එතෙසං භූමියාති
විහත්ති.

පටිපක්ඛවසෙන පරිවත්තියන්ති ඉමිනා, එත්ථ වා සුත්තෙ වුත්තධම්මා,
පරිවත්තනං වා තෙසන්ති පරිවත්තනො.

විවිධං චචනං එකස්සෙවත්ථස්ස වාචකමෙත්ථාති විචචනං, විචචනමෙව
චෙචචනං, විවිධං වුච්චති එතෙන අත්ථොති වා විචචනං. සෙසං වුත්තනයමෙව.

පකාරෙහි පහෙදතො වා ඤාපියන්ති ඉමිනා, එත්ථ වා අත්ථාති පඤ්ඤත්ති.

ඔතාරියන්ති අනුප්පවෙසියන්ති එතෙන, එත්ථ වා සුත්තාගතා ධම්මා
පටිච්චසමුප්පාදාදිසුති ඔතරණො.

සොධියන්ති සමාධියන්ති එතෙන, එත්ථ වා සුත්තෙ පදපදත්ථපඤ්ඤාරම්භාති
සොධිතො.

අධිට්ඨියන්ති අනුපවත්තියන්ති එතෙන, එත්ථ වා සාමඤ්ඤවිසෙසභූතා ධම්මා
විනා විකප්පෙනාති අධිට්ඨානො.

පරිකරොති අභිසඬ්ඛරොති ඵලන්ති පරික්ඛාරො, හෙතු පච්චයො ව, පරික්ඛාරං
ආවික්ඛතීති පරික්ඛාරො, භාරො, පරික්ඛාරවිසයන්තා පරික්ඛාරසහවරණතො වා
පරික්ඛාරො.

සමාරොපියන්ති එතෙන, එත්ථ වා පදට්ඨානාදිමුඛෙන ධම්මානි සමාරොපනො.
සබ්බත්ථ ච භාවසාධනවසෙනාපි අත්ථො සම්භවතීති තස්සාපි වසෙන
යොජෙතබ්බං.

තස්සානි යථාචුත්තස්ස භාරුද්දෙසස්ස. අනුගීතීති චුත්තස්සෙවත්ථස්ස
සුඛග්ගහණත්ථං අනුපච්ඡා ගායනගාථා, තාසු ඔසානගාථාය අත්ථනො
අසංකිණ්ණානි පදත්ථෙන සඬකරරහිතා, තෙන යදිපි කෙවි භාරා අඤ්ඤමඤ්ඤං
අවිසිට්ඨා විය දිස්සන්ති, තථාපි තෙසං අත්ථනො සඬකරො නත්ථීති දස්සෙති. සො ච
තෙසං අසඬකරො ලක්ඛණනිද්දෙසෙ සුපාකටො හොති. එතෙසඤ්ඤෙවොති එතෙසං
සොළසන්තං භාරානං. යථා අසඬකරො, තථා වෙච භවති. කිං භවති? විත්ථාරතයා
විත්ථාරෙන. නයවිහන්ති නයෙන උපායෙන ඤායෙන විභාගො. එතෙන තං එව
අසඬකිණ්ණතං විභාවෙති. කෙවි “විත්ථාරතයා”ති පඨන්ති, තං න සුන්දරං, අයඤ්ඤ
ගාථා කෙසුචි පොත්ථකෙසු නත්ථී.

2. එවං භාරෙ උද්දිසිත්වා ඉදානි නයෙ උද්දිසිතුං “තත්ථ කතමෙ”තිආදි චුත්තං.
තත්ථ නයන්ති සංකිලෙසෙ වොදානානි ච විභාගනො ඤාපෙන්නීති නයා, නියන්ති
වා තානි එතෙහි, එත්ථ වාති නයා, නයනමත්තමෙව වාති නයා, නියන්ති වා සයං
ධම්මකථිකෙහි උපනියන්ති සුත්තස්ස අත්ථපච්චයත්ථන්ති නයා. අථ වා නයා වියාති
නයා. යථා හි එකත්තාදයො නයා සම්මා පටිච්ඡික්ඛියමානා
පච්චයපච්චයුප්පන්නධම්මානං යථාක්කමං
සම්බන්ධවිභාගඛ්‍යාපාරවිරහානුරූපඵලභාවදස්සනෙන අසඬකරතො
සම්මුතිසච්චපරමත්ථසච්චානං සභාවං පවෙදයන්තා පරමත්ථසච්චප්පට්ඨෙධාය
සංවත්තන්ති, එවමෙතෙපි කණ්ඞසුක්කසප්පට්ඨාගධම්මවිභාගදස්සනෙන
අවිපරීතසුත්තත්ථාවබොධාය අභිසම්භුණන්තා වෙනෙය්‍යානං චතුසච්චප්පට්ඨෙධාය
සංවත්තන්ති. අථ වා පරියත්තිඅත්ථස්ස නයනතො සංකිලෙසතො යමනතො ච නයා
නිරුත්තිතයෙන.

නන්දියාවට්ටොතිආදීසු නන්දියාවට්ටස්ස විය ආවට්ටො එතස්සානි
නන්දියාවට්ටො, යථා හි නන්දියාවට්ටො අන්තොධීතෙන පධානාවයවෙන බහිද්ධා
ආවට්ටති, එවමයම්පි නයොති අත්ථො. අථ වා නන්දියා තණ්හාය පමොදස්ස වා
ආවට්ටො එත්ථානි නන්දියාවට්ටො. තීහි අවයවෙහි ලොභාදීහි සංකිලෙසපක්ඛෙ
අලොභාදීහි ච වොදානපක්ඛෙ පුක්ඛලො සොහනොති තිපුක්ඛලො.
අසන්නාසනජවපරක්කමාදිවිසෙසයොගෙන සීහො භගවා, තස්ස වික්කිළිතං
දෙසනාවච්ඡිකම්මභූතො විභාරොති කත්වා විපල්ලාසතප්පට්ඨපක්ඛපරිදීපනතො
සීහස්ස වික්කිළිතං එත්ථානි සීහවික්කිළිතො, නයො. බලවිසෙසයොගදීපනතො වා
සීහවික්කිළිතසදිසත්තා නයො සීහවික්කිළිතො. බලවිසෙසො චෙත්ථ සද්ධාදිබලං,
දසබලානි එව වා. අත්ථනයත්තයදිසාභාවෙන කුසලාදිධම්මානං ආලොචනං
දිසාලොචනං. තථා ආලොචිතානං තෙසං ධම්මානං අත්ථනයත්තයයොජනෙ
සමානායනතො අඬකුසො විය අඬකුසො. ගාථාසු ලඤ්ජෙති පකාසෙති සුත්තත්ථන්ති

ලඤ්ජකො, නයො ව සො ලඤ්ජකො වාති නයලඤ්ජකො. ගතාති ඤාතා, මතාති අත්ථො. සො ඵව වා පායො. සෙසං චුත්තනසෙන වෙදිතබ්බං.

3. ඵවං නයෙපි උද්දිසිත්වා ඉදාති මූලපදාති උද්දිසිතුං “තත්ථ කතමානී”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ මූලාති ව තාති නයානං පට්ඨානභාගානඤ්ච පතිට්ඨාභාවතො පදාති ව අධිගමූපායභාවතො කොට්ඨාසභාවතො වාති මූලපදාති.

කොසල්ලසම්භුතට්ඨෙත, කුච්ඡිතානං වා පාපධම්මානං සලනතො විද්ධංසනතො, කුසානං වා රාගාදීනං ලවනතො, කුසා විය වා ලවනතො, කුසෙන වා ඤාණෙන ලාභබ්බතො පවත්තෙනබ්බතො කුසලානී, තප්පට්පක්ඛතො අකුසලානීති පදත්ථො වෙදිතබ්බො.

ඵවං ගණනපරිච්ඡෙදතො ජාතිහෙදතො ව මූලපදාති දස්සෙත්වා ඉදාති සරුපතො දස්සෙත්තො සංකිලෙසපක්ඛංසෙව පයමං උද්දිසති “තණ්හා”තිආදිනා. තත්ථ තසති පරිතසතීති තණ්හා. අවින්දියං වින්දති, වින්දියං න වින්දතීති අවිජ්ජා, විජ්ජාපට්පක්ඛාති වා අවිජ්ජා. ලුඛහන්ති තෙන, සයං වා ලුඛති, ලුඛනමත්තමෙව වා සොති ලොභො. දොසමොහෙසුපි ඵසෙව නයො. අසුහෙ “සුහ”න්ති පවත්තා සඤ්ඤා සුහසඤ්ඤා. සුඛසඤ්ඤාදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. සඬිගහන්ති ගණනං. සමොසරණන්ති සමොරොපනං.

පච්චනීකධම්මෙ සමෙතීති සමථො. අනිච්චාදීහි විවිධෙහි ආකාරෙහි පස්සතීති විපස්සනා. අලොභාදයො ලොභාදිපට්පක්ඛතො වෙදිතබ්බො. අසුහෙ “අසුහ”න්ති පවත්තා සඤ්ඤා අසුහසඤ්ඤා, කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. සඤ්ඤාසීසෙන හි දෙසනා. දුක්ඛසඤ්ඤාදීසුපි ඵසෙව නයො.

ඉදං උද්දානන්ති ඉදං චුත්තස්සෙව අත්ථස්ස විජ්ජකිණ්ණභාවෙන නස්සිතුං අදත්වා උද්ධං දානං රක්ඛණං උද්දානං, සඬිගහවචනන්ති අත්ථො. “චත්තාරො විපල්ලාසා”තිපි පායො. කිලෙසභූමීති සංකිලෙසභූමි සබ්බෙසං අකුසලධම්මානං සමොසරණට්ඨානත්තා. කුසලානං යාති තීණි මූලාති. “කුසලානී”තිපි පයන්ති. සතිපට්ඨානාති අසුහසඤ්ඤාදයො සන්ධායාහ. ඉන්ද්‍රියභූමීති සද්ධාදීනං විමුත්තිපරිපාවනින්ද්‍රියානං සමොසරණට්ඨානත්තා චුත්තං. යුජ්ජන්තීති යොජීයන්ති. බොති පදපුරණෙ, අවධාරණත්ථෙ වා නිපාතො. තෙන ඵතෙ ඵවාති දස්සෙති. අට්ඨාරසෙවාති වා. මූලපදාති මූලපදාති, ලිඬිගවිපල්ලාසො වා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

4. ඵවං උද්දිට්ඨෙ භාරාදයො නිද්දිසිතුං “තත්ථ සඬබ්බෙපතො”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං උද්දෙසපායෙ. සඬබ්බෙපතො නෙත්ති කිත්තිතාති සමාසතො

නෙත්තිජපකරණං කථිතං. භාරතයමූලපදානඤ්චි සරූපදස්සනං උද්දෙසපාඨෙන
කතන්ති. එත්ථ ච භාරතයානං -

සාමඤ්ඤතො විසෙසෙන, පදත්ථො ලක්ඛණං කමො;
එත්තාවතා ච හෙත්වාදී, වෙදිතබ්බො හි විඤ්ඤානා.

තෙසු අවිසෙසතො විසෙසතො ච භාරතයානං අත්ථො දස්සිතො. ලක්ඛණාදීසු
පන අවිසෙසතො සබ්බෙපි භාරා නයා ච යථාක්කමං බ්‍යඤ්ජනත්ථමුඛෙන
නවඛිගස්ස සාසනස්ස අත්ථසංවණ්ණනලක්ඛණා. විසෙසතො පන තස්ස තස්ස
භාරස්ස නයස්ස ච ලක්ඛණං නිද්දෙසෙ එව කථයිස්සාම. කමාදීනි ච යස්මා නෙසං
ලක්ඛණෙසු ඤාතෙසු විඤ්ඤෙය්‍යානි හොන්ති, තස්මා තානිපි නිද්දෙසතො පරතො
පකාසයිස්සාම.

භාරසඬ්ඛෙපො

1. යා පන අස්සාදාදීනවතාතිආදිකා නිද්දෙසගාථා, තාසු අස්සාදාදීනවතාති
අස්සාදො ආදීනවතාති පදවිභාගො. ආදීනවතාති ච ආදීනවො එව. කෙචි
“අස්සාදාදීනවතො”ති පඨන්ති, තං න සුන්දරං. තත්ථ අස්සාදීයතීති අස්සාදො, සුඛං
සොමනස්සඤ්ච. චුත්තඤ්ඤෙනං - “යං, හික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ පටිච්ච
උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු අස්සාදො”ති (ම.
නි. 1.166; සං. නි. 3.26). යථා වෙනං සුඛං සොමනස්සං, එවං ඉට්ඨාරම්මණම්පි.
චුත්තම්පි වෙනං - “සො තදස්සාදෙති තං නිකාමෙති”ති “රූපං අස්සාදෙති
අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති”ති (පට්ඨා. 1.1.424), “සංයොජනීයෙසු,
හික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිතො”ති (සං. නි. 2.53) ච. අස්සාදෙති එතායාති
වා අස්සාදො, තණ්හා. තණ්හාය හි කාරණභූතාය පුග්ගලො සුඛම්පි සුඛාරම්මණම්පි
අස්සාදෙති. යථා ච තණ්හා, එවං විපල්ලාසාපි. විපල්ලාසවසෙන හි සත්තා
අනිට්ඨම්පි ආරම්මණං ඉට්ඨාකාරෙන අස්සාදෙන්ති, එවං වෙදනාය සබ්බෙසං
තෙභූමකසඬ්ඛාරානං තණ්හාය විපල්ලාසානඤ්ච අස්සාදවිචාරො වෙදිතබ්බො.

කථං පන දුක්ඛාදුක්ඛමසුඛවෙදනානං අස්සාදනීයතාති? විපල්ලාසතො
සුඛපරියායසබ්භාවතො ච. තථා හි චුත්තං - “සුඛා බො, ආචුසො විසාඛ, වෙදනා
ධීතිසුඛා විපරිණාමදුක්ඛා. දුක්ඛා වෙදනා ධීතිදුක්ඛා විපරිණාමසුඛා, අදුක්ඛමසුඛා
වෙදනා ඤාණසුඛා අඤ්ඤාණදුක්ඛා”ති (ම. නි. 1.465). තත්ථ වෙදනාය
අට්ඨසතපරියායවසෙන, තෙභූමකසඬ්ඛාරානං නික්ඛෙපකණ්ඩරූපකණ්ඩවසෙන,
තණ්හාය සංකිලෙසවත්ථුච්චිභඩ්ඛෙ නික්ඛෙපකණ්ඩෙ ච තණ්හානිද්දෙසවසෙන,
විපල්ලාසානං සුඛසඤ්ඤාදිවසෙන ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතවසෙන ච විභාගො
වෙදිතබ්බො.

ආදීනවො දුක්ඛා වෙදනා තිස්සොපි වා දුක්ඛතා. අථ වා සබ්බෙපි තෙභූමකා
සඬ්ඛාරා ආදීනවො. ආදීනං අතිවිය කපණං වාති පවත්තතීති හි ආදීනවො,
කපණමනුස්සො, එවංසභාවා ච තෙභූමකා ධම්මා අනිච්චතාදියොගෙන. යතො

තත්ථ ආදීනවානුපස්සනා ආරද්ධවිපස්සකානං යථාභූතනයොති වුච්චති. තථා ව
 චුත්තං – “යං, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා අනිච්චා දුක්ඛා විපරිණාමධම්මා,
 අයං පඤ්චස්ස උපාදානක්ඛන්ධෙස්ස ආදීනවො”ති. තස්මා ආදීනවො
 දුක්ඛසච්චනිද්දෙසභූතානං ජාතියාදීනං අනිච්චතාදීනං ද්වාචත්තාලියාය
 ආකාරානඤ්ච වසෙන විහජිත්වා නිද්දිසිතබ්බං.

නිස්සරති එතෙනාති නිස්සරණං, අරියමග්ගො. නිස්සරතීති වා නිස්සරණං
 නිබ්බානං. උභයමිපි සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන එකසෙසෙන වා “නිස්සරණ”න්ති
 චුත්තං. පි-සද්දො පුරිමානං පවිජ්මානඤ්ච සමිපිණ්ඩනත්ථො. තත්ථ
 අරියමග්ගපක්ඛෙ සතිපට්ඨානාදීනං සත්තත්තිංසබ්බොධිපක්ඛියධම්මානං
 කායානුපස්සනාදීනඤ්ච තදන්තොගධහෙදානං වසෙන නිස්සරණං විහජිත්වා
 නිද්දිසිතබ්බං.

නිබ්බානපක්ඛෙ පන කිඤ්චාපි අසඬ්ඛතාය ධාතුයා නිජ්ජරියායෙන විභාගො
 නත්ථී. පරියායෙන පන සොපාදිසෙසනිරුපාදිසෙසහෙදෙන. යතො වා තං නිස්සට්ඨං,
 තෙසං පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 1.3) දස්සිතජ්ජහෙදානං චක්ඛාදීනං ඡන්තං
 ද්වාරානං රූපාදීනං ඡන්තං ආරම්මණානං තංතංද්වාරජ්ජවත්තානං ඡන්තං ඡන්තං
 විඤ්ඤාණඵස්සවෙදනාසඤ්ඤාවෙනනාතණ්භාවිතක්ඛවිචාරානං පථවිධාතුආදීනං
 ඡන්තං ධාතුනං දසන්තං කසිණායතනානං අසුභානං කෙසාදීනං ද්වන්තිංසාය
 ආකාරානං පඤ්චන්තං බන්ධානං ද්වාදසන්තං ආයතනානං අට්ඨාරසන්තං ධාතුනං
 ලොකියානං ඉන්ද්‍රියානං කාමධාතුආදීනං නිස්සන්තං ධාතුනං කාමහවාදීනං තිණ්ණං
 තිණ්ණං භවානං චතුන්තං ඤානානං අජ්ජමඤ්ඤානං ආරුජ්ජානං ද්වාදසන්තං
 පටිච්චසමුප්පාදඬ්ඛනඤ්චාති එවමාදීනං සඬ්ඛතධම්මානං නිස්සරණභාවෙන ව
 විහජිත්වා නිද්දිසිතබ්බං.

එලන්ති දෙසනාඵලං. කිං පන තන්ති? යං දෙසනාය නිජ්ජාදියති. නනු ව
 නිබ්බානාධිගමො භගවතො දෙසනාය නිජ්ජාදියති. නිබ්බානඤ්ච “නිස්සරණ”න්ති
 ඉමිනා චුත්තමෙව්නා? සච්චමෙතං, තඤ්ච බො පරම්පරාය. ඉධ පන පච්චක්ඛතො
 දෙසනාඵලං අධිජ්ජෙතං. තං පන සුතමයඤ්ඤාණං. අත්ථධම්මවෙදාදිඅරියමග්ගස්ස
 පුබ්බභාගජ්ජපටිපත්තිභූතා ඡබ්බිසුද්ධියො. යඤ්ච තස්මිං බණ්ණ මග්ගං
 අනභිසම්භුණන්තස්ස කාලන්තරෙ තදධිගමකාරණභූතං සම්පත්තිභවහෙතු ව සියා.
 තථා හි චක්ඛති – “අත්තානුදිට්ඨිං උභව්ච, එවං මච්චුතරො සියාති (සු. නි. 1125;
 කථා. 226; චූළති. මොසරාජමාණවපුච්ඡා 144, මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 88;
 නෙත්ති. 5; පෙටකො. 22) ඉදං ඵල”න්ති, “ධම්මො භවෙ රක්ඛති ධම්මචාරිත්ති
 ඉදං ඵල”න්ති (ජා. 1.10.102-103; 1.15.385) ව. එතෙන නයෙන දෙවෙස්ස ව
 මානුසෙස්ස ව ආයුචණ්ණබලස්සබයසපරිවාරආධිපතෙයාසම්පත්තියො
 උපධිසම්පත්තියො චක්ඛවත්තිසිරි දෙවරජ්ජසිරි චත්තාරි සම්පත්තිචක්කානි
 සීලසම්පදා සමාධිසම්පදා තිස්සො විජ්ජා ඡ අභිඤ්ඤා චතස්සො පටිසම්භිදා
 සාවකබොධි පච්චෙකබොධි සම්මාසම්බොධිති සබ්බාපි සම්පත්තියො
 පුඤ්ඤසම්භාරහෙතුකා භගවතො දෙසනාය සාධෙතබ්බතාය ඵලන්ති වෙදිතබ්බං.

උපායෝගී අරියමග්ගපදට්ඨානභූතා පුබ්බභාගප්පට්පදා. සා හි පුරිමා පුරිමා පච්ඡිමාය පච්ඡිමාය අධිගමුපායභාවතො පරම්පරාය මග්ගනිබ්බානාධිගමස්ස ව හෙතුභාවතො උපායෝ. යා ව පුබ්බෙ චුත්තඵලාධිගමස්ස උපායපට්පත්ති. කෙච් පන “සහ විපස්සනාය මග්ගො උපායෝ”ති වදන්ති, තෙසං මනෙන නිස්සරණන්ති නිබ්බානමෙව චුත්තං සියා. ඵලං විය උපායොපි පුබ්බභාගොති චුත්තං සියා, යං පන වක්ඛති “සබ්බෙ ධම්මා...පෙ.... විසුද්ධියාති (ධ. ප. 279; මෙරගා. 678) අයං උපායෝ”ති. එත්ථාපි පුබ්බභාගප්පට්පදා ඵව උදාහරාති සක්කා විඤ්ඤාතුං. යස්මා පන “තෙ පභාය තරෙ ඔසන්ති ඉදං නිස්සරණ”න්ති අරියමග්ගස්ස නිස්සරණභාවං වක්ඛති. අරියමග්ගො හි ඔසතරණන්ති.

ආණත්තිති ආණාරහස්ස භගවතො වෙනෙයාජනස්ස හිතසිද්ධියා “ඵවං පට්පජ්ජාහි”ති විධානං. තථා හි වක්ඛති “සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සු, මොසරාජාති (සු. නි. 1125; කථා. 226; නෙත්ති. 5; පෙටකො. 22; චූළති. මොසරාජමාණවපුච්ඡා 144, මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 88) ආණත්ති”ති.

යොගීනන්ති චතුසච්චකම්මට්ඨානභාවනාය යුත්තප්පයුත්තානං වෙනෙයානං, අත්ථායාති වචනසෙසො. දෙසනාභාරොති එතෙසං යථාචුත්තානං අස්සාදාදීනං විහජනලක්ඛණො සංවණ්ණනාවිසෙසො දෙසනාභාරො නාමාති අත්ථො. එත්ථාහ — කිං පනෙතෙසං අස්සාදාදීනං අනවසෙසානං වචනං දෙසනාභාරො, උදාහු එකච්චානන්ති? නිරවසෙසානංයෙව. යස්මිඤ්චි සුත්තෙ අස්සාදාදීනවනිස්සරණාති සරුපතො ආගතාති, තත්ථ වත්තබ්බමෙව නත්ථී. යත්ථ පන එකදෙසෙන ආගතාති, න වා සරුපෙන. තත්ථ අනාගතං අත්ථවසෙන නිද්ධාරෙත්ථා භාරො යොජෙතබ්බො. අයඤ්ච අත්ථො දෙසනාභාරවිහඬිගෙ ආගමිස්සතිති ඉධ න පපඤ්චිතො.

2. යං පුච්ඡිතන්ති යා පුච්ඡා, විවිසමානාති වචනසෙසො. විස්සජ්ජිතං අනුගීතිති එත්ථාපි එසෙව නයො. තත්ථ විස්සජ්ජිතන්ති විස්සජ්ජනා, සා එකංසබ්බාකරණාදිවසෙන චතුබ්බිධං බ්බාකරණං. ව-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, තෙන ගාථායං අචුත්තං පදාදිං සඬිගණ්භාති. තා පන පුච්ඡාවිස්සජ්ජනා කස්සාති ආහ “සුත්තස්සා”ති. එතෙන සුත්තෙ ආගතං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං විවෙතබ්බන්ති දස්සෙති. යා ව අනුගීතිති චුත්තස්සෙව අත්ථස්ස යා අනු පච්ඡා ගීති අනුගීති, සඬිගහගාථා, පුච්ඡාය වා අනුරූපා ගීති. එතෙන පුබ්බාපරං ගහිතං. බ්බාකරණස්ස හි පුච්ඡානුරූපතා ඉධ පුබ්බාපරං අධිස්සෙතං. යා “පුච්ඡානුසන්ධි”ති වුවවති. පුරිමං “සුත්තස්සා”ති පදං පුබ්බාපෙක්ඛන්ති පුන “සුත්තස්සා”ති චුත්තං. තෙන සුත්තස්ස නිස්සයභූතෙ අස්සාදාදිකෙ පරිග්ගණ්භාති. එත්තාවතා විවයභාරස්ස විසයො නිරවසෙසෙන දස්සිතො භොති. තථා ව වක්ඛති විවයභාරවිහඬිගෙ “පදං විචිනති...පෙ.... අනුගීතිං විචිනති”ති.

තත්ථ සුත්තෙ සබ්බෙසං පදානං අනුපුබ්බෙන අත්ථසො බ්බඤ්ජනසො ව විවයො පදවිවයො. “අයං පුච්ඡා අදිට්ඨජොතනා දිට්ඨසංසන්දනා විමතිවිෂේදනා

අනුමතිප්‍රවීණ කථෙතුකමානාප්‍රවීණ සත්තාධිට්ඨානා ධම්මාධිට්ඨානා එකාධිට්ඨානා අනෙකාධිට්ඨානා සම්මුතිවිසයා පරමත්ථවිසයා අතීතවිසයා අනාගතවිසයා පච්චුප්පන්නවිසයා’ තිආදිනා ප්‍රවීණවිවයො වෙදිතබ්බො. “ඉදං විස්සජ්ජනං එකංසංඛාරණං විභජ්ජංඛාරණං පටිප්‍රවීණංඛාරණං යපනං සාවසෙසං නිරවසෙසං සඋත්තරං අනුත්තරං ලොකියං ලොකුත්තරං” තිආදිනා විස්සජ්ජනවිවයො.

“අයං ප්‍රවීණ ඉමිනා සමෙති, එතෙන න සමෙති” ති ප්‍රවීණත්ථං ආනෙත්වා විවයො පුබ්බෙනාපරං සංසන්දිත්වා ච විවයො පුබ්බාපරවිවයො. “අයං අනුගීති චුත්තත්ථසඤ්චා අචුත්තත්ථසඤ්චා තදුභයත්ථසඤ්චා කුසලත්ථසඤ්චා අකුසලත්ථසඤ්චා” තිආදිනා අනුගීතිවිවයො. අස්සාදාදිසු සුඛවෙදනාය “ඉට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණා” තිආදිනා, තණ්හාය “ආරම්මණග්ගණලක්ඛණා” තිආදිනා, විපල්ලාසානං “විපරිතග්ගණලක්ඛණා” තිආදිනා, අවසිට්ඨානං තෙභුමකධම්මානං “යථාසකලක්ඛණා” තිආදිනා සබ්බෙසඤ්ච ද්වාවිසතියා තිකෙසු ද්වාචත්තාලීසාධිකෙ ච දුක්ඛසතෙ ලබ්භමානපදවසෙන තංතංඅස්සාදත්ථවිසෙසනිද්ධාරණං අස්සාදවිවයො.

දුක්ඛවෙදනාය “අනිට්ඨානුභවනලක්ඛණා” තිආදිනා, දුක්ඛසච්චානං “පටිසන්ධිලක්ඛණා” තිආදිනා, අනිච්චතාදීනං ආදිඅත්තවත්තතාය අනිච්චත්තිකතාය ච “අනිච්චා” තිආදිනා සබ්බෙසඤ්ච ලොකියධම්මානං සංකිලෙසභාගියභානභාගියතාදිවසෙන ආදීනචචුත්තියා ඔකාරනිද්ධාරණෙන ආදීනච්චවයො. නිස්සරණපදෙ අරියමග්ගස්ස ආගමනතො කායානුපස්සනාදිපුබ්බභාගජ්ජපටිපදාච්චාගවිසෙසනිද්ධාරණවසෙන නිබ්බානස්ස යථාචුත්තපරියායවිභාගවිසෙසනිද්ධාරණවසෙනාති එවං නිස්සරණවිවයො. එලාදීනං තංතංසුත්තදෙසනාය සාධෙතබ්බඵලස්ස තදුපායස්ස තත්ථ තත්ථ සුත්තවිධිවනස්ස ච විභාගනිද්ධාරණවසෙන විවයො වෙදිතබ්බො. එවං පදප්‍රවීණවිස්සජ්ජනපුබ්බාපරානුගීතීනං අස්සාදාදීනඤ්ච විසෙසනිද්ධාරණවසෙනෙව විවයලක්ඛණො “විවයො භාරො” ති වෙදිතබ්බො.

3. සබ්බෙසන්ති සොළසන්තං. භූමිති ඛ්‍යාඤ්ජනං සන්ධායාහ. ඛ්‍යාඤ්ජනඤ්චි මූලපදානි විය නයානං භාරානං භූමි පවත්තිට්ඨානං, තෙසං ඛ්‍යාඤ්ජනවිචාරභාවතො. චුත්තඤ්චි – “භාරා ඛ්‍යාඤ්ජනවිවයො” ති, පෙටකෙපි හි චුත්තං – “යත්ථ ච සබ්බෙ භාරා, සම්පතමානා නයන්ති සුත්තත්ථං. ඛ්‍යාඤ්ජනවිධිපුචුත්තා” ති. ගොචරොති සුත්තත්ථො. සුත්තස්ස හි පදත්ථුද්ධාරණමුඛෙන භාරයොජනා. තෙසං ඛ්‍යාඤ්ජනත්ථානං. යුත්තායුත්තපරික්ඛාති යුත්තස්ස ච අයුත්තස්ස ච උපපරික්ඛා. “යුත්තායුත්තිපරික්ඛා” තිපි පායො, යුත්තිඅයුත්තීනං විචාරණාති අත්ථො. කථං පන තෙසං යුත්තායුත්තජානනා? චතුහි මහාපදෙසෙහි අවිරුජ්ඣතෙන. තත්ථ ඛ්‍යාඤ්ජනස්ස තාව සභාවනිරුත්තිභාවො අධිජ්ජෙතත්ථවාචකභාවො ච යුත්තභාවො. අත්ථස්ස පන සුත්තවිනයධම්මතාහි අවිලොමනං. අයමෙත්ථ සඤ්චෙපො. විත්ථාරො

පන පරතො ආවි භවිස්සති. භාරො යුත්තීති නිද්දිට්ඨොති එවං සුත්තෙ
බ්බඤ්ජනත්ථානං යුත්තායුත්තභාවවිභාවනලක්ඛණො යුත්තිභාරොති වෙදිතබ්බො.

4. ධම්මන්ති යං කිඤ්චි සුත්තාගතං කුසලාදිධම්මමාහ. තස්ස ධම්මස්සාති තස්ස
යථාචුත්තස්ස කුසලාදිධම්මස්ස. යං පදට්ඨානන්ති යං කාරණං,
යොනිසොමනසිකාරාදි සුත්තෙ ආගතං වා අනාගතං වා සම්භවතො නිද්ධාරෙත්වා
කථෙතබ්බන්ති අධිජ්ජායො. ඉතීති එවං, චුත්තනායෙනාති අත්ථො. යාව
සබ්බධම්මාති යත්තකා තස්මිං සුත්තෙ ආගතා ධම්මා, තෙසං සබ්බෙසම්පි
යථානුරූපං පදට්ඨානං නිද්ධාරෙත්වා කථෙතබ්බන්ති අධිජ්ජායො. අථ වා යාව
සබ්බධම්මාති සුත්තාගතස්ස ධම්මස්ස යං පදට්ඨානං, තස්සපි යං පදට්ඨානන්ති
සම්භවතො යාව සබ්බධම්මා පදට්ඨානවිචාරණා කාතබ්බාති අත්ථො. එසො භාරො
පදට්ඨානොති එවං සුත්තෙ ආගතධම්මානං පදට්ඨානභූතා ධම්මා තෙසඤ්ච
පදට්ඨානභූතාති සම්භවතො පදට්ඨානභූතධම්මනිද්ධාරණලක්ඛණො පදට්ඨානො
නාම භාරොති අත්ථො.

5. චුත්තම්භි එකධම්මෙති කුසලාදිසු බන්ධාදිසු වා යස්මිං කිස්මිඤ්චි එකධම්මෙ,
සුත්තෙ සරූපතො නිද්ධාරණවසෙන වා කථිතෙ. යෙ ධම්මා එකලක්ඛණා කෙවීති
යෙ කෙවි ධම්මා කුසලාදිභාවෙන රූපක්ඛන්ධාදිභාවෙන වා තෙන ධම්මෙන
සමානලක්ඛණා. චුත්තා භවන්ති සබ්බෙති තෙ සබ්බෙපි කුසලාදිසභාවා,
බන්ධාදිසභාවා වා ධම්මා සුත්තෙ අචුත්තාපි තාය සමානලක්ඛණතාය චුත්තා භවන්ති
ආනෙත්වා සංවණ්ණනාවසෙනාති අධිජ්ජායො. එත්ථ ච එකලක්ඛණාති
සමානලක්ඛණා චුත්තා. තෙන සභවාරිතා සමානකිව්චතා සමානභෙතුතා
සමානඵලතා සමානාරම්මණතාති එවමාදිහි අචුත්තානම්පි චුත්තානං විය නිද්ධාරණං
වෙදිතබ්බං. සො භාරො ලක්ඛණො නාමාති එවං සුත්තෙ අනාගතෙපි ධම්මෙ
චුත්තජ්ජකාරෙන ආගතෙ විය නිද්ධාරෙත්වා යා සංවණ්ණනා, සො ලක්ඛණො නාම
භාරොති අත්ථො.

6. නෙරුත්තන්ති නිරුත්තං, පදනිබ්බවනන්ති අත්ථො. අධිජ්ජායොති බුද්ධානං
සාවකානං වා තස්ස සුත්තස්ස දෙසකානං අධිජ්ජායො. බ්බඤ්ජනන්ති බ්බඤ්ජනෙන,
කරණෙ හි එතං පච්චත්තං. කාමඤ්ච සබ්බෙ භාරා බ්බඤ්ජනවිවයා, අයං පන
විසෙසතො බ්බඤ්ජනද්වාරෙනෙව අත්ථපරියෙසනාති කත්වා ‘‘බ්බඤ්ජන’’න්ති
චුත්තං. තථා හි වක්ඛති – ‘‘බ්බඤ්ජනෙන සුත්තස්ස නෙරුත්තඤ්ච අධිජ්ජායො ව
නිදානඤ්ච පුබ්බාපරානුසන්ධි ව ගවෙසිතබ්බා’’ති. අථාති පදපුරණමත්තං.
දෙසනානිදානන්ති නිදානි ඵලන්ති නිදානං, කාරණං, යෙන කාරණෙන දෙසනා
පවත්තා, තං දෙසනාය පවත්තිනිමිත්තන්ති අත්ථො. පුබ්බාපරානුසන්ධිති පුබ්බෙන
ච අපරෙන ච අනුසන්ධි. ‘‘පුබ්බාපරෙන සන්ධි’’තිපි පායො, සුත්තස්ස පුබ්බභාගෙන
අපරභාගං සංසන්දිත්වා කථනන්ති අත්ථො. සඬ්භිතිවසෙන වා පුබ්බාපරභූතෙහි
සුත්තන්තරෙහි සංවණ්ණියමානස්ස සුත්තස්ස සංසන්දනං පුබ්බාපරානුසන්ධි. යඤ්ච
පුබ්බපදෙන පරපදස්ස සම්බන්ධනං, අයම්පි පුබ්බාපරානුසන්ධි. එසො භාරො

වතුබුදුහොති එවං නිබ්බවනාධිප්පායාදීනං වතුන්තං විභාවනලක්ඛණො වතුබුදුහො
හාරො නාමාති අත්ථො.

7. එකමිහි පදට්ඨානෙනි එකස්මිං ආරම්භධාතුආදිකෙ පරක්කමධාතුආදිනං
පදට්ඨානභූතෙ ධම්මෙ දෙසනාරුළුහෙ සති. පරියෙසති සෙසකං පදට්ඨානන්ති තස්ස
විසභාගතාය අග්ගහණෙන වා සෙසකං පමාදාදිනං ආසන්නකාරණත්තා
පදට්ඨානභූතං කොසජ්ජාදිකං ධම්මන්තරං පරියෙසති පඤ්ඤාය ගවෙසති,
පරියෙසිත්වා ව සංවණ්ණනාය යොජෙන්නො දෙසනං ආවට්ටති පටිපක්ඛෙති
වීරියාරම්භාදිමුඛෙන ආරද්ධසුත්තං චුත්තනයෙන පමාදාදිවසෙන නිද්දිසන්නො
දෙසනං පටිපක්ඛතො ආවට්ටෙති නාම. ආවට්ටො නාම සො හාරොති දෙසනාය
ගහිතධම්මානං සභාගවිසභාගධම්මවසෙන ආවට්ටනලක්ඛණො ආවට්ටො හාරො
නාමාති අත්ථො.

8. ධම්මන්ති සභාවධම්මං, තං කුසලාදිවසෙන අනෙකවිධං. පදට්ඨානන්ති යස්මිං
පතිට්ඨිතෙ උත්තරි ගුණවිසෙසෙ අධිගච්ඡති, තං විසෙසාධිගමනකාරණං. භූමීන්ති
පුටුජ්ජනභූමි දස්සනභූමිති එවමාදිකං භූමිං. විහජ්ජතෙති විභාගෙන කථෙති.
සාධාරණෙති දස්සනපහාතබ්බාදිනාමවසෙන වා
පුටුජ්ජනසොතාපන්නාදිවත්ථුවසෙන වා සාධාරණෙ අවිසිට්ඨෙ සමානෙති අත්ථො.
චුත්තවිපරියායෙන අසාධාරණා වෙදිතබ්බා. නෙය්‍යා විහත්තීති
යථාචුත්තධම්මාදිනං විහජ්ජතො අයං හාරො විහත්තීති ඤාතබ්බොති අත්ථො. තස්මා
සංකිලෙසධම්මෙ වොදානධම්මෙ ව සාධාරණසාධාරණතො පදට්ඨානතො භූමිතො
ව විහජනලක්ඛණො “විහත්තිහාරො”ති දට්ඨබ්බං.

9. නිද්දිට්ඨෙති කථිතෙ සුත්තෙ ආගතෙ, සංවණ්ණිතෙ වා. භාවිතෙති යථා
උප්පන්නසදිසා උප්පන්නාති වුව්චන්ති, එවං භාවිතසදිසෙ භාවෙනබ්බෙති අත්ථො.
පභිතෙති එත්ථාපි එසෙව නයො. පරිවත්තති පටිපක්ඛෙති චුත්තානං ධම්මානං යෙ
පටිපක්ඛා, තෙසං වසෙන පරිවත්තෙතීති අත්ථො. එවං නිද්දිට්ඨානං ධම්මානං
පටිපක්ඛතො පරිවත්තනලක්ඛණො “පරිවත්තතො හාරො”ති වෙදිතබ්බො.

10. විවිධානි එකස්මිංයෙව අත්ථෙ වචනානි විවචනානි, විවචනානි එව
වෙවචනානි, පරියායසද්දාති අත්ථො. තානි වෙවචනානි. බහුනීති අනෙකානි. තු-
සද්දො අවධාරණෙ. තෙන බහු එව පරියායසද්දා වෙවචනහාරයොජනායං
කථෙතබ්බා, න කතිපයාති දස්සෙති. සුත්තෙ චුත්තානීති නවවිධසුත්තන්තසඬානෙන
තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ භාසිතානි. එත්ථාපි තු-සද්දස්ස අත්ථො ආනෙත්වා
යොජෙතබ්බො, තෙන පාළියං ආගතානියෙව වෙවචනානි ගහෙතබ්බානීති චුත්තං
හොති. එකධම්මස්සාති එකස්ස පදන්ථස්ස. යො ජානාති සුත්තවිදුනි යථා “සජ්ජිස්ස
ජානාහි”ති චුත්තෙ “සජ්ජිනා විචාරෙහි, සජ්ජිං දෙහි, දෙථා”ති වා ආණාපෙතීති
අත්ථො, එවං යො සුත්තකොට්ඨො ධම්මකථිකො එකස්ස අත්ථස්ස බහුපි
පරියායසද්දෙ විචාරෙති විභාවෙති යොජෙතීති අත්ථො. වෙවචනො නාම සො
හාරොති තස්ස අත්ථස්ස චුත්තජ්ජකාරපරියායසද්දයොජනලක්ඛණො

වෙවචනභාරො නාම. තස්මා එකස්මිං අත්ථෙ
අනෙකපරියායසද්දයොජනාලක්ඛණො “වෙවචනභාරො”ති වෙදිතඛිං.

11. ධම්මන්ති ඛන්ධාදිධම්මං. පඤ්ඤත්තිහීති පඤ්ඤාපනෙහි පකාරෙහි
ඤාපනෙහි, අසඬිකරතො වා යපනෙහි. විවිධාහීති නික්ඛෙපජ්ජහවාදිවසෙන
අනෙකවිධාහි. සො ආකාරොති යො එකස්සෙවත්ථස්ස
නික්ඛෙපජ්ජහවපඤ්ඤත්තිආදිවසෙන අනෙකාහි පඤ්ඤත්තිහි පඤ්ඤාපනාකාරො.
ඤෙය්‍යො පඤ්ඤත්ති නාම භාරොති පඤ්ඤත්තිභාරො නාමාති ඤාතඛිං. තස්මා
එකෙකස්ස ධම්මස්ස අනෙකාහි පඤ්ඤත්තිහි
පඤ්ඤාපෙනඛිංකාරවිභාවනලක්ඛණො “පඤ්ඤත්තිභාරො”ති වෙදිතඛිං.

12. පටිච්චුප්පාදොති පටිච්චසමුප්පාදො. ඉන්ද්‍රියඛන්ධාති ඉන්ද්‍රියාති ව ඛන්ධා ව.
ධාතුආයතනාති ධාතුයො ව ආයතනාති ව. එතෙහීති යො ද්වාදසපදිකො
පටිච්චයාකාරො යාති ව ද්වාවිසතින්ද්‍රියාති යෙ ව පඤ්චක්ඛන්ධා යා ව අට්ඨාරස
ධාතුයො යාති ව ද්වාදසායතනාති, එතෙහි සුත්තෙ ආගතපදත්ථමුඛෙන
නිද්ධාරියමානෙහි. ඔතරති යොති යො සංවණ්ණනාන යො ඔගාහති,
පටිච්චසමුප්පාදාදිකෙ අනුපටිසතිති අත්ථො. ඔතරණො නාම සො භාරොති යො
යථාචුත්තො සංවණ්ණනාවිසෙසො, සො ඔතරණභාරො නාම. ව-සද්දෙන චෙත්ථ
සුඤ්ඤතමුඛාදීනං ගාථායං අචුත්තානම්පි සඬිගහො දට්ඨඛිං. එවං
පටිච්චසමුප්පාදාදිමුඛෙහි සුත්තත්ථස්ස ඔතරණලක්ඛණො ඔතරණො භාරො
නාමාති වෙදිතඛිං.

13. විස්සජ්ජිතමිහීති බුද්ධාදිහි බ්‍යාකතෙ. පඤ්ඤෙහි ඤාතුං ඉච්ඡිතෙ අත්ථෙ.
ගාථායන්ති ගාථාරුළුහෙ. ඉදඤ්ච පුච්ඡන්තා යෙහුයෙයන ගාථාඛන්ධවසෙන
පුච්ඡන්තිති කත්වා චුත්තං. යමාරඛිභාති සා පන ගාථා යං අත්ථං ආරඛිහ අධිකිච්ච
පුච්ඡිතා, තස්ස අත්ථස්ස. සුද්ධාසුද්ධපරික්ඛාති පදං සොධිතං, ආරම්භො න
සොධිතො, පදඤ්ච සොධිතං ආරම්භො ව සොධිතොති එවං පදාදීනං
සොධිතාසොධිතභාවවිචාරො. භාරො සො සොධිතො නාමාති යථාචුත්තවිචාරො
සොධිතො භාරො නාම. එවං සුත්තෙ පදපදත්ථපඤ්ඤාරම්භානං සොධනලක්ඛණො
“සොධිතො භාරො”ති වෙදිතඛිං.

14. එකත්තතායාති එකස්ස භාවො එකත්තං, එකත්තමෙව එකත්තතා, තාය
එකත්තතාය. එක-සද්දො චෙත්ථ සමානසද්දපරියායො, තස්මා සාමඤ්ඤෙතාති
අත්ථො. විසිට්ඨා මත්තා විමත්තා, විමත්තාව චෙමත්තං, තස්ස භාවො චෙමත්තතා,
තාය චෙමත්තතාය, විසෙසෙනාති අත්ථො. තෙ න විකප්පයිතඛිංකාති යෙ ධම්මා
“දුක්ඛං සමුදයො”තිආදිනා සාමඤ්ඤෙන, “ජාති ජරා කාමතණ්හා
හවතණ්හා”තිආදිනා විසෙසෙන ව සුත්තෙ දෙසිතා, තෙ “කිමෙත්ථ සාමඤ්ඤං,
කො වා විසෙසො”ති එවං සාමඤ්ඤවිසෙසවිකප්පනවසෙන න විකප්පයිතඛිං.
කස්මා? සාමඤ්ඤවිසෙසකප්පනාය වොභාරභාවෙන අනවට්ඨානතො
කාලදිසාවිසෙසාදීනං විය අපෙක්ඛාසිද්ධිතො ව. යථා හි “අජ්ජ හියෙයා ස්වෙ”ති

වුවුවමානා කාලවිසෙසා අනවට්ඨිතසභාවා “පුරිමා දිසා පච්ඡිමා දිසා” ති වුවුවමානා දිසාවිසෙසා ව, එවං සාමඤ්ඤවිසෙසාපි. තථා හි “ඉදං දුක්ඛ” න්ති වුවුවමානං ජාතිආදිඅපෙක්ඛාය සාමඤ්ඤම්පි සමානං සච්චාපෙක්ඛාය විසෙසො හොති. එස නයො සමුදයාදීසුපි. එසො භාරො අධිට්ඨානොති එවං සුත්තාගතානං ධම්මානං අවිකප්පනවසෙන සාමඤ්ඤවිසෙසනිද්ධාරණලක්ඛණො අධිට්ඨානො භාරො නාමාති අත්ථො.

15. යෙ ධම්මාති යෙ අවිජ්ජාදිකා පච්චයධම්මා. යං ධම්මන්ති යං සඛ්ඛාරාදිකං පච්චයුප්පන්නධම්මං. ජනයන්තීති නිබ්බත්තෙන්ති. පච්චයාති සහජාතපච්චයභාවෙන. පරම්පරකොති පරම්පරපච්චයභාවෙන,
අනුරූපසන්නානසට්ඨාපෙන පච්චයො හුත්වාති අත්ථො. උපනිස්සයකොටි හි ඉධාධිජ්ජෙතා. පුරිමස්මිං අවසිට්ඨො පච්චයභාවො. හෙතුමචකඨ්ඨයිත්වාති තං යථාචුත්තපච්චයසඛ්ඛාතං ජනකාදිහෙදහින්තං හෙතුං ආකඨ්ඨිත්වා සුත්තතො නිද්ධාරණත්වා යො සංවණ්ණනාසඛ්ඛාතො, එසො භාරො පරික්ඛාරොති එවං සුත්තෙ ආගතධම්මානං පරික්ඛාරසඛ්ඛාතෙ හෙතුපච්චයෙ නිද්ධාරණත්වා සංවණ්ණනලක්ඛණො පරික්ඛාරො භාරොති අත්ථො.

16. යෙ ධම්මාති යෙ සීලාදිධම්මා. යං මූලාති යෙසං සමාධිආදීනං මූලභූතා, තෙ තෙසං සමාධිආදීනං පදට්ඨානභාවෙන සමාරොපයිතබ්බාති සම්බන්ධො. යෙ චෙකත්ථා පකාසිතා මුනිනාති යෙ ච
රාගවිරාගාවෙනොවිමුත්තිසෙක්ඛඵලකාමධාතුසමතික්කමනාදිසද්දා අනාගාමිඵලත්ථතාය එකත්ථා බුද්ධමුනිනා පරිදීපිතා, තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤවෙච්චනභාවෙන සමාරොපයිතබ්බාති සම්බන්ධො.
සමාරොපනඤ්ඤවෙත්ථ සුත්තෙ යථාරුතවසෙන නිද්ධාරණවසෙන වා ගය්හමානස්ස සික්ඛත්තයසඛ්ඛාතස්ස සීලාදික්ඛන්ධත්තයස්ස පරියායන්තරවිභාවනමුඛෙන භාවනාපාරිපූරිකථනං, භාවනාපාරිපූරී ච පහාතබ්බස්ස පහානෙනාති පහානසමාරොපනාපි අත්ථතො දස්සිතා එව හොති. එස සමාරොපනො භාරොති එස සුත්තෙ ආගතධම්මානං
පදට්ඨානවෙච්චනභාවනාපහානසමාරොපනවිචාරණලක්ඛණො සමාරොපනො නාම භාරොති අත්ථො.

නයසඛ්ඛපො

17. එවං ගාථාබන්ධවසෙන සොළසපි භාරෙ නිද්දිසිත්වා ඉදානි නයෙ නිද්දිසිතුං “තණ්හඤ්ඤා” තිආදි වුත්තං. තත්ථ තණ්හඤ්ඤ අවිජ්ජම්පි වාති සුත්තෙ ආගතං
අත්ථතො නිද්ධාරණවසෙන වා ගහිතං තණ්හං අවිජ්ජඤ්ඤ යො නෙතිති සම්බන්ධො. යො සංවණ්ණනාවිසෙසො තං නෙති සංකිලෙසපක්ඛං පාපෙති සංකිලෙසවසෙන සුත්තත්ථං යොජෙතීති අධිජ්ජායො. සමට්ඨනාති සමාධිනා. විපස්සනායාති පඤ්ඤාය, යො නෙති වොදානපක්ඛං පාපෙති, තථා සුත්තත්ථං යොජෙතීති අධිජ්ජායො. සච්චෙහි යොජයිත්වාති නයන්තො ච තණ්හා ච අවිජ්ජා ච

භවමූලකත්තා සමුදයසච්චං, අවසෙසා තෙභූමකධම්මා දුක්ඛසච්චං, සමථවිපස්සනා මග්ගසච්චං, තෙන පත්තබ්බා අසඬ්ඛතධාතු නිරොධසච්චන්ති එවං ඉමෙහි චතුභි සච්චෙහි යොජෙත්වා. අයං නයො නන්දියාවට්ටොති යො තණ්හාවිජ්ජාහි සංකිලෙසපක්ඛස්ස සුත්තත්ථස්ස සමථවිපස්සනාහි වොදානපක්ඛස්ස චතුසච්චයොජනමුඛෙන නයනලක්ඛණො සංවණ්ණනාවිසෙසො, අයං නන්දියාවට්ටො නයො නාමාති අත්ථො. එත්ථ ච නයස්ස භූමි ගාථායං ‘‘නයො’’ති වුත්තා, තස්මා සංවණ්ණනාවිසෙසොති වුත්තං. න හි අත්ථනයො සංවණ්ණනා, චතුසච්චපට්ඨෙධස්ස අනුරූපො පුබ්බභාගෙ අනුගාහණනයො අත්ථනයො. තස්ස පන යා උග්ගට්ඨකඤ්ඤාදීනං වසෙන තණ්හාදිමුඛෙන නයභූමිරවනා, තත්ථ නයවොහාරො.

18. අකුසලෙති ද්වාදසචිත්තුප්පාදසඬ්ගහිතෙ සබ්බෙපි අකුසලෙ ධම්මෙ.
සමුලෙහිති අත්තනො මූලෙහි, ලොභදොසමොහෙහිති අත්ථො. කුසලෙති සබ්බෙපි චතුභූමකෙ කුසලෙ ධම්මෙ. කුසලමූලෙහිති කුසලෙහි අලොභාදිමූලෙහි යො නෙති. නයන්තො ච කුසලාකුසලං මායාමර්විආදයො විය අභූතං න භොතීති භූතං. පටිසංථාදයො විය න සම්මුතිසච්චිමත්තන්ති තථං. අකුසලස්ස ඉට්ඨවිපාකතාභාවතො කුසලස්ස ච අනිට්ඨවිපාකතාභාවතො විපාකෙ සති අවිසංවාදකත්තා අවිතථං නෙති. එවමෙතෙසං තිණ්ණමිපි පදානං කුසලාකුසලවිසෙසනතා දට්ඨබ්බා. අථ චා අකුසලමූලෙහි අකුසලාති කුසලමූලෙහි ච කුසලාති නයන්තො අයං නයො භූතං තථං අවිතථං නෙති, චත්තාරි සච්චාති නිද්ධාරෙත්වා යොජෙතීති අත්ථො. දුක්ඛාදීනි හි බාධකාදිභාවතො අඤ්ඤාභාවාභාවෙන භූතාති, සච්චසභාවත්තා තථාති, අවිසංවාදනතො අවිතථාති. වුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා ‘‘චත්තාරිමාති, හික්ඛවෙ, තථාති අවිතථාති අනඤ්ඤාති’’ති (සං. නි. 5.1090). තිපුක්ඛලං තං නයං ආහුති යො අකුසලමූලෙහි සංකිලෙසපක්ඛස්ස කුසලමූලෙහි වොදානපක්ඛස්ස සුත්තත්ථස්ස චතුසච්චයොජනමුඛෙන නයනලක්ඛණො සංවණ්ණනාවිසෙසො, තං තිපුක්ඛලං නයන්ති වදන්තීති අත්ථො.

19. විපල්ලාසෙහිති අසුගෙ සුභන්තිආදිනයප්පචත්තෙහි චතුභි විපල්ලාසෙහි.
කිලෙසෙති කිලිස්සන්ති විබාධියන්තීති කිලෙසා, සංකිලිට්ඨධම්මා, සංකිලෙසපක්ඛන්ති අත්ථො. කෙචි ‘‘සංකිලෙසෙ’’තිපි පඨන්ති, කිලෙසසහිතෙහි අත්ථො. ඉන්ද්‍රියෙහිති සද්ධාදිහි ඉන්ද්‍රියෙහි. සද්ධම්මෙති පටිපත්තිපට්ඨෙධසද්ධම්මෙ, වොදානපක්ඛන්ති අත්ථො. එතං නයන්ති යො සුභසඤ්ඤාදිහි විපල්ලාසෙහි සකලස්ස සංකිලෙසපක්ඛස්ස සද්ධිත්තියාදීහි වොදානපක්ඛස්ස චතුසච්චයොජනවසෙන නයනලක්ඛණො සංවණ්ණනාවිසෙසො, එතං නයං නයවිදු සද්ධම්මනයකොවිදා, අත්ථනයකුසලා එව චා සිහවික්කිලිතං නයන්ති වදන්තීති අත්ථො.

20. වෙය්‍යාකරණෙසුති තස්ස තස්ස අත්ථනයස්ස යොජනත්ථං කතෙසු
සුත්තස්ස අත්ථවිස්සජ්ජනෙසුති අත්ථො. තෙනෙවාහ ‘‘තහිං තහි’’න්ති. කුසලාකුසලාති වොදානියා සංකිලෙසිකා ච තස්ස තස්ස නයස්ස දිසාභූතධම්මා.

වුත්තාති සුත්තතො නිද්ධාරෙත්වා කර්තා. මනසා චොලොකයතෙති තෙ
 යථාවුත්තධම්මෙ චිත්තෙනෙව “අයං පයමා දිසා අයං දුතියා දිසා” තිආදිනා තස්ස
 තස්ස නයස්ස දිසාභාවෙන උපපරික්ඛති, විචාරෙතීති අත්ථො. “ඔලොකයතෙ තෙ
 අබ්භී” තිපි පායො. තත්ථ තෙති තෙ යථාවුත්තධම්මෙ. අබ්භීති අබ්භන්තරං, චිත්තෙ
 එවාති අත්ථො. තං බු දිසාලොචනං ආහුති ඔලොකයතෙති එත්ථ යදෙනං
 ඔලොකනං, තං දිසාලොචනං නාම නයං වදන්ති. බු-ති ව නිපාතො අවධාරණං.
 තෙන ඔලොකනමෙව අයං නයො, න කොචි අත්ථවිසෙසොති දස්සෙති.

21. ඔලොකෙත්වාති පයමාදිදිසාභාවෙන උපපරික්ඛත්වා. දිසාලොචනෙනාති
 දිසාලොචනනයෙන කරණභූතෙන. යෙන හි විධිනා තස්ස තස්ස අත්ථනයස්ස
 යොජනයාය දිසා ඔලොකීයන්ති, සො විධි දිසාලොචනන්ති එවං වා එත්ථ අත්ථො
 දට්ඨබ්බො. උක්ඛිපියාති උද්ධරිත්වා, දිසාභූතධම්මෙ සුත්තතො නිද්ධාරෙත්වාති
 අත්ථො. “උක්ඛිපිය යො සමානෙති” තිපි පයන්ති, තස්සත්ථො – “යො තෙසං
 දිසාභූතධම්මානං සමානයනං කරොති” ති. යන්ති වා කිරියාපරාමසනං. සමානෙතීති
 සමං, සම්මා වා ආනෙති තස්ස තස්ස නයස්ස යොජනාවසෙන. කෙ පන ආනෙති?
 සබ්බෙ කුසලාකුසලෙ තංතංනයදිසාභූතෙ. අයං නයොති සමානෙතීති එත්ථ යදෙනං
 තංතංනයදිසාභූතධම්මානං සමානයනං, අයං අඛිකුසො නාම නයොති අත්ථො.
 එතඤ්ච ද්වයං “වොහාරනයො, කම්මනයො” ති ව වුච්චති.

22. එවං භාරෙ නයෙ ව නිද්දිසිත්වා ඉදාති තෙසං යොජනක්කමං දස්සෙන්නො
 “සොළස භාරා පයම” තිආදිමාහ. තත්ථ පයමං සොළස භාරා “යොජෙතබ්බා” ති
 වචනසෙසො. භාරසංවණ්ණනා පයමං කාතබ්බා බ්‍යඤ්ජනපරියෙට්ඨිභාවතොති
 අධිජ්ජායො. දිසලොචනතොති දිසාලොචනෙන, අයමෙව වා පායො. අඛිකුසෙන
 හීති හි-සද්දො නිපාතමත්තං. සෙසං උත්තානමෙව.

ද්වාදසපදං

23. ඉදාති යෙසං බ්‍යඤ්ජනපදානං අත්ථපදානඤ්ච වසෙන ද්වාදස පදාති
 සුත්තන්ති වුත්තං, තාති පදාති නිද්දිසිතුං “අක්ඛරං පද” තිආදිමාහ. තත්ථ
 අපරියොසිතෙ පදෙ වණ්ණො අක්ඛරං පරියායවසෙන අක්ඛරණතො
 අසඤ්චරණතො. න හි වණ්ණස්ස පරියායො විජ්ජති, අථ වණ්ණොති කෙනට්ඨෙන
 වණ්ණො? අත්ථසංවණ්ණනට්ඨෙන. වණ්ණො එව හි ඉත්තරබණ්ණාය
 අපරාපරභාවෙන පවත්තො පදාදිභාවෙන ගය්හමානො යථාසම්බන්ධං තං තං අත්ථං
 වදති. එකක්ඛරං වා පදං අක්ඛරං, කෙචි පන “මනසා දෙසනාවායා අක්ඛරණතො
 අක්ඛර” ති වදන්ති.

පදන්ති පජ්ජති අත්ථො එතෙනාති පදං, තං නාමපදං ආබ්‍යාතපදං උපසග්ගපදං
 නිපාතපදන්ති වතුබ්බිධං. තත්ථ “එස්සො වෙදනා චිත්ත” ති එවමාදිකං
 සත්වජ්ජධානං නාමපදං. “චුසති වෙදයති විජානාති” ති එවමාදිකං කිරියාපධානං
 ආබ්‍යාතපදං. කිරියාවිසෙසග්ගහණනිමිත්තං “ප” ඉති එවමාදිකං උපසග්ගපදං.

කිරියාය සත්වස්ස ව සරූපවිසෙසජපකාසනහෙතුභූතං “එව”න්ති එවමාදිකං නිපාතපදං.

බ්‍යඤ්ජනන්ති සඬ්ඛෙපතො වුත්තං පදාහිනිතං අත්ථං බ්‍යඤ්ජයතීති බ්‍යඤ්ජනං, වාක්‍යං. තං පන අත්ථතො පදසමුදායොති දට්ඨබ්බං. පදමත්තසවනෙපි හි අධිකාරාදිවසෙන ලබ්භමානෙහි පදන්තරෙහි අනුසන්ධානං කත්වාච අත්ථසම්පට්පත්ති හොතීති වාක්‍යමෙව අත්ථං බ්‍යඤ්ජයති. නිරුත්තීති ආකාරාහිනිතං නිබ්බවනං නිරුත්තී.

නිද්දෙසොති නිබ්බවනවිත්ථාරො නිරවසෙසදෙසනත්තා නිද්දෙසො. පදෙහි වාක්‍යස්ස විභාගො ආකාරො. යදි එවං පදතො ආකාරස්ස කො විසෙසොති? අපරියොසිතෙ වාක්‍යෙ අවිභජ්ජමානෙ වා තදවයවො පදං. උච්චාරණවසෙන පරියොසිතෙ වාක්‍යෙ විභජ්ජමානෙ වා තදවයවො ආකාරොති අයමෙතෙසං විසෙසො. ඡට්ඨං වචනං ඡට්ඨවචනං. ආකාරො ඡට්ඨවචනං එතස්සාති ආකාරඡට්ඨවචනං, බ්‍යඤ්ජනපදං. එත්ථ ව බ්‍යඤ්ජනන්ති ඉමස්ස පදස්ස අනන්තරං වත්තබ්බං ආකාරපදං නිද්දෙසපදානන්තරං වදන්තෙන “ආකාරඡට්ඨවචන”න්ති වුත්තං, පදානුපුබ්බිකං පන ඉච්ඡන්තෙහි තං බ්‍යඤ්ජනපදානන්තරමෙව කාතබ්බං. තථා හි වක්ඛති “අපරිමාණා බ්‍යඤ්ජනා අපරිමාණා ආකාරාති, බ්‍යඤ්ජනෙහි විචරති ආකාරෙහි විභජති”ති ව. කෙපි පන “ආකාරපදබ්‍යඤ්ජනනිරුත්තියො ච නිද්දෙසො”ති පටන්ති. එත්තාව බ්‍යඤ්ජනං සබ්බන්ති යානිමානි අක්ඛරාදීනි නිද්දිට්ඨානි, එත්තකමෙව සබ්බං බ්‍යඤ්ජනං, එතෙහි අසඬ්ගහිතං බ්‍යඤ්ජනං නාම නත්ථීති අත්ථො.

24. සඬ්ඛාසනාති සංඛිත්තෙන කාසනා. පකාසනාති පට්ඨමං කාසනා, කාසීයති දීපීයතීති අත්ථො. ඉමිනා හි අත්ථපදද්වයෙන අක්ඛරපදෙහි විභාවියමානො අත්ථාකාරො ගහිතො. යස්මා අක්ඛරෙහි සුයාමානෙහි සුණන්තානං විසෙසවිධානස්ස කතත්තා පදපරියොසානෙ පදත්ථසම්පට්පත්ති හොති. තථා හි වක්ඛති “තත්ථ හගවා අක්ඛරෙහි සඬ්ඛාසෙති පදෙහි පකාසෙතීති, අක්ඛරෙහි පදෙහි ව උග්ගාටෙති”ති ව.

විචරණාති විත්ථාරණා. විභජනා ච උත්තානීකම්මඤ්ච පඤ්ඤත්ති ච විභජනුත්තානීකම්මපඤ්ඤත්ති. තත්ථ විභජනාති විභාගකරණං, උභයෙනාපි නිද්දිසනමාහ. ඉධ පුරිමනයෙනෙව බ්‍යඤ්ජනාකාරෙහි නිද්දිසියමානො අත්ථාකාරො දස්සිතොති දට්ඨබ්බං. උත්තානීකම්මං පාකටකරණං. පකාරෙහි ඤාපනං පඤ්ඤත්ති. ද්වයෙනාපි පටිනිද්දිසනං කටෙති. එත්ථාපි නිරුත්තීතිනිද්දෙසසඬ්ඛාතෙහි බ්‍යඤ්ජනපදෙහි නිද්දිසියමානො අත්ථාකාරො වුත්තො, යො පටිනිද්දිසියතීති වුච්චති. එතෙහීති එතෙහි එව සඬ්ඛාසනාදිවිනිමුත්තස්ස දෙසනාත්ථස්ස අභාවතො. අත්ථොති සුත්තත්ථො. කම්මන්ති උග්ගාටනාදිකම්මං. සුත්තත්ථොන හි දෙසනාය පවත්තියමානෙන උග්ගාටිතඤ්ඤාදිවෙනෙය්‍යානං විත්තසන්තානස්ස පබ්බාධනකිරියානිබ්බත්ති. සො

ව සුත්තත්ථො සඬකාසනාදිආකාරොති. තෙන වුත්තං – “අත්ථො කම්මඤ්ච නිද්දිට්ඨ”න්ති.

25. තිණිති ලිඬගවිපල්ලාසෙන වුත්තං, තයොති වුත්තං භොති. නවහි පදෙහීති නවහි කොට්ඨාසෙහි. අත්ථො සමායුත්තොති අත්ථො සම්මා යුත්තො න විනා වත්තති. සබ්බස්ස හි බුද්ධවචනස්ස චතුසව්වජ්ජකාසනතො අත්ථනායානඤ්ච චතුසව්වයොජනවසෙන පවත්තනතො සබ්බො පාළිඅත්ථො අත්ථනායත්තයසඬගහිතො සඬකාසනාදිආකාරවිසෙසවුත්ති වාති.

26. ඉදානි යථානිද්දිට්ඨො දෙසනාභාරාදිකෙ නෙත්තිජ්ජකරණස්ස පදත්ථෙ සුඛග්ගහණත්ථං ගණනවසෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා දස්සෙන්නො “අත්ථස්සා”තිආදිමාහ. තත්ථ චතුබ්බිසාති සොළස භාරා ඡ බ්‍යඤ්ජනපදානි ද්වෙ කම්මනායාති එවං චතුබ්බිස. උභයන්ති ඡ අත්ථපදානි තයො අත්ථනායාති ඉදං නවවිධං යථාවුත්තං චතුබ්බිසවිධඤ්චාති එතං උභයං. සඬකලයිත්වාති සම්පිණ්ඨෙත්වා. “සඬබ්බෙපයතො”තිපි පාඨො, එකතො කරොන්නස්සාති අත්ථො. එත්තිකාති එතජ්ජමාණො, ඉතො විනිමුත්තො කොචි නෙත්තිපදත්ථා නත්ථීති අත්ථො.

එවං නෙත්තිංසපදත්ථාය නෙත්තියා සුත්තස්ස අත්ථපරියෙසනාය යො “සොළස භාරා පඨම”න්ති තයෙහි පඨමං භාරා සංවණ්ණෙනබ්බාති භාරනායානං සංවණ්ණනාක්කමො දස්සිතො, ස්වායං භාරනායානං දෙසනාක්කමෙනෙව සිද්ධො. එවං සිද්ධෙ සති අයං ආරම්භො ඉමමත්ථං දීපෙති – සබ්බෙපිමෙ භාරා නායා ච ඉමිනා දස්සිතක්කමෙනෙව සුත්තෙසු සංවණ්ණනාවසෙන යොජෙතබ්බා, න උජ්ජට්ඨාපාටියාති.

කිං පනෙත්ථ කාරණං, යදෙනෙ භාරා නායා ච ඉමිනාව කමෙන දෙසිතාති? යදිපි නායමනුයොගො කත්ථවි අනුක්කමෙ නිවිසති, අපි ච ධම්මදෙසනාය නිස්සයඵලතදුපායසරිරහුතානං අස්සාදාදීනං විභාවනසභාවත්තා පකතියා සබ්බසුත්තානුරූපාති සුවිඤ්ඤාසාභාවතො පරෙසඤ්ච සංවණ්ණනාවිසෙසානං විවයභාරාදීනං පතිට්ඨාභාවතො පඨමං දෙසනාභාරො දස්සිතො.

පදපුච්ඡාවිස්සජ්ජනපුබ්බාපරානුගීතීහි සද්ධිං දෙසනාභාරපදත්ථානං පවිවයසභාවතාය තස්ස අනන්තරං විවයො. තථා හි වක්ඛති “පදං විචිනති...පෙ.... ආණත්තිං විචිනති අනුගීතිං විචිනති”ති.

විවයෙන භාරෙන පවිචිතානං අත්ථානං යුත්තායුත්තිවිචාරණා යුත්තාති යුත්තිවිචාරණභාවතො විවයානන්තරං යුත්තිභාරො වුත්තො. තථා හි වක්ඛති – “විවයෙන භාරෙන විචිනිත්වා යුත්තිභාරෙන යොජෙතබ්බ”න්ති.

යුත්තායුත්තානංයෙව අත්ථානං උපපත්තිඅනුරූපං කාරණපරම්පරාය නිද්ධාරණලක්ඛණං පද්ධිනාවිත්තනං කත්තබ්බන්ති යුත්තිභාරානන්තරං.

පදට්ඨානභාරො දස්සිතො. තථා හි වක්ඛති – “යො කොචි උපනිස්සයො යො කොචි පච්චයො ච, සබ්බො සො පදට්ඨාන”න්ති.

සුත්තාසුත්තානං කාරණපරම්පරාය පරිග්ගහිතසභාවානංයෙව ච ධම්මානං අවුත්තානම්පි එකලක්ඛණතාය ගහණං කාතබ්බන්ති දස්සනත්ථං පදට්ඨානානන්තරං ලක්ඛණො භාරො වුත්තො. තථා හි ලක්ඛණභාරවිහඩ්ගෙ “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා”තිආදිනා පටිච්චසමුප්පාදං දස්සෙත්වා “එවං යෙ ධම්මා එකලක්ඛණා”තිආදි වුත්තං.

අත්ථතො නිද්ධාරිතානම්පි ධම්මානං නිබ්බවනාදීනි වත්තබ්බානි, න සුත්තෙ සරූපතො ආගතානමෙවාති දස්සනත්ථං ලක්ඛණානන්තරං චතුබ්බසො වුත්තො. එවඤ්ඤි නිරවසෙසතො අත්ථාවබොධො හොති, එවඤ්ඤි කත්වා “යදා හි හික්ඛු අත්ථස්ස ච නාමං ජානාති ධම්මස්ස ච නාමං ජානාති තථා තථා නං අහිනිරොපෙති”ති අනවසෙසපරියාදානං වක්ඛති. තථා “පුනස්පුනං ගබ්භමුපෙති”ති එත්ථ “යෙ ජරාමරණෙන අට්ටිගිතුකාමා භවිස්සන්ති, තෙ භවිස්සන්ති හොජනෙ මත්තඤ්ඤුතො ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරා”තිආදිනා සම්මාපටිපත්තිං අධිජ්ජායභාවෙන වක්ඛති.

නිබ්බවනාධිජ්ජායනිදානවචනෙහි සද්ධිං සුත්තෙ පදත්ථානං සුත්තන්තරසංසන්දනසඬ්ඛාතෙ පුබ්බාපරවිචාරෙ දස්සිතෙ තෙසං සභාගවිසභාගධම්මන්තරාවට්ටනං සුබ්බෙන සක්කා දස්සෙතුන්ති චතුබ්බසානන්තරං ආවට්ටො වුත්තො. තෙනෙව හි “ආරම්භට් නික්කමථා”ති ගාථායං ආරම්භනික්කමනබුද්ධසාසනයොගධුනනෙහි විරියසමාධිපඤ්ඤින්ද්‍රියානි නිද්ධාරෙත්වා තදනුයොගස්ස මූලං “පමාදො”ති සුත්තන්තරෙ දස්සිතො පමාදො ආවට්ටිතො.

සභාගවිසභාගධම්මාවට්ටනෙ නියොජිතෙ සාධාරණාසාධාරණවසෙන සංකිලෙසවොදානධම්මානං පදට්ඨානතො භූමිතො ච විභාගො සක්කා සුබ්බෙන යොජිතුන්ති ආවට්ටානන්තරං විභත්තිභාරො වුත්තො. යතො විභත්තිභාරවිහඩ්ගෙ “කතමෙ ධම්මා සාධාරණා? ද්වෙ ධම්මා සාධාරණා, නාමසාධාරණා වත්ථුසාධාරණා චා”ති ආරභිත්වා “මිච්ඡත්තනියතානං සත්තානං අනියතානඤ්ච සත්තානං දස්සනප්පභාතබ්බා කිලෙසා සාධාරණා, පුපුජ්ජනස්ස සොතාපන්නස්ස ච කාමරාගබ්බාපාදා සාධාරණා”තිආදිනා සභාගවිසභාගපරියායවන්තෙයෙව ධම්මෙ විභජිස්සති.

සාවජ්ජානවජ්ජධම්මානං සප්පට්ඨානභාවතො තෙසං විභාගෙ කතෙ සුත්තාගතෙ ධම්මෙ අකසිරෙන පටිපක්ඛතො පරිවත්තෙතුං සක්කාති විභත්තිඅනන්තරං පරිවත්තනභාරො වුත්තො. තථා හි “සම්මාදිට්ඨිස්ස පුරිසපුග්ගලස්ස මිච්ඡාදිට්ඨි නිජ්ජිණ්ණා භවති”ති පටිවිභත්තසභාවෙ එව ධම්මෙ පරිවත්තනභාරවිහඩ්ගෙ උදාහරිස්සති.

පටිපක්ඛතො පරිවත්තිතාපි ධම්මා පරියායවචනෙහි බොධෙනබ්බා, න සුත්තෙ ආගතායෙවාති දස්සනත්ථං පරිවත්තනානන්තරං වෙවචනහාරො චුත්තො.

එවං තෙ ධම්මා පරියායසද්දතොපි විභාවිතා භොන්තිති පරියායතො පකාසිතානං ධම්මානං පහෙදතො පඤ්ඤත්තිවසෙන විහජනං සුබ්බෙන සක්කා ඤාතුන්ති වෙවචනහාරානන්තරං පඤ්ඤත්තිහාරො චුත්තො. තථා හි සුත්තෙ ආගතධම්මානං පරියායපඤ්ඤත්තිවිභාගං සුබ්බොධනඤ්ච පඤ්ඤත්තිහාරවිභවිගෙ වක්ඛති.

පභාවපරිඤ්ඤාදිපඤ්ඤත්තිවිභාගමුබ්බෙන පටිච්චසමුප්පාදසච්චාදිධම්මවිභාගෙ කතෙ සුත්තෙ ආගතධම්මානං පටිච්චසමුප්පාදාදිමුබ්බෙන අවධාරණං සක්කා දස්සෙතුන්ති පඤ්ඤත්තිඅනන්තරං ඔතරණො භාරො චුත්තො. තථා හි “උද්ධං අධො”ති ගාථං උද්දිසිත්වා “විජ්ජමුත්තො”ති පදෙන අසෙක්ඛං විජ්ජං නිද්ධාරෙත්වා “විජ්ජුප්පාදා අවිජ්ජානිරොධො”තිආදිනා පටිච්චසමුප්පාදං උදාහරිස්සති.

ධාතායතනාදිසු ඔතාරිතානං සුත්තෙ පදත්ථානං පුච්ඡාරම්භවිසොධනං සක්කා සුබ්බෙන සම්පාදෙතුන්ති ඔතරණානන්තරං සොධනො භාරො චුත්තො. තථා හි වක්ඛති – “යත්ථ එවං සුද්ධො ආරම්භො, සො පඤ්ඤො විස්සජ්ජිතො භවති”තිආදි.

විසොධිතෙසු සුත්තෙ පදපදත්ථෙසු තත්ථ ලබ්භමානසාමඤ්ඤවිසෙසභාවො සුකරො භොතීති දස්සෙතුං සොධනානන්තරං අධිට්ඨානො භාරො දස්සිතො. සොධනො හි අධිට්ඨානස්ස බහුපකාරො, තතො එව හි “යථා යථා වා පන පුච්ඡිතං, තථා තථා විස්සජ්ජයිතබ්බ”න්ති වක්ඛති.

සාමඤ්ඤවිසෙසභූතෙසු සාධාරණාසාධාරණෙසු ධම්මෙසු පච්චේදිතෙසු පරික්ඛාරසඬ්ඛාතස්ස සාධාරණාසාධාරණරූපස්ස පච්චයහෙතුරාසිස්ස පහෙදො සුවිඤ්ඤෙය්‍යාති අධිට්ඨානානන්තරං පරික්ඛාරො චුත්තො. තථා හි වක්ඛති “අසාධාරණලක්ඛණො හෙතු, සාධාරණලක්ඛණො පච්චයො. යථා කිං භවෙ, යථා අඬ්ඤාතස්ස නිබ්බත්ති යා බීජං අසාධාරණං, පථවී ආපො ව සාධාරණා”තිආදි.

අසාධාරණෙ සාධාරණෙ ව කාරණෙ දස්සිතෙ තස්ස අත්තතො ඵලෙසු කාරණාකාරො තෙසං හෙතුඵලානං පහෙදතො දෙසනාකාරො භාවෙනබ්බපභාතබ්බධම්මානං භාවනාපභානානි ව නිද්ධාරෙත්වා චූච්චමානානි සම්මා සුත්තස්ස අත්ථං තථත්තාවබ්බොධාය සංවත්තන්තිති පරික්ඛාරානන්තරං සමාරොපනො භාරො දස්සිතොති. ඉදං භාරානං අනුක්කමකාරණං.

නයානං පන වෙනෙය්‍යත්තයජ්ජයොජිතත්තා අත්ථනයත්තයූපදෙසස්ස තදනුක්කමෙනෙව නන්දියාවට්ටාදිනං තිණ්ණං අත්ථනයානං කමො වෙදිතබ්බො. උග්ගිතඤ්ඤාආදයො හි තයො වෙනෙය්‍යා නන්දියාවට්ටාදයො පයොජෙත්ති. තස්මා තෙ උද්දෙසනිද්දෙසපටිනිද්දෙසා විය යථාක්කමං තෙසං උපකාරාය සංවත්තන්තිති. තථා හි තෙසං චත්තාරො ඡ අට්ඨ ව මූලපදා නිද්දිට්ඨා. ඉතරස්ස පන

නයද්වයස්ස අත්ථනයත්තයස්ස භූමියා ආලොචනං තස්ස තත්ථ සමානයනඤ්චාති ඉමිනා කාරණෙන උද්දෙසක්කමො වෙදිතබ්බො. න හි සක්කා අනොලොකෙත්වා සමානෙතූන්ති.

එතපරමතා ව භාරානං එත්තකෙහි පකාරවිසෙසෙහි අත්ථනයත්තයසහිතෙහි සුත්තස්ස අත්ථො නිද්ධාරියමානො වෙනෙය්‍යානං අලමනුත්තරාය පයමාය භූමියා සමධිගමායාති වෙදිතබ්බො. දස්සනභූමිසමනුප්පත්තිඅත්ථා හි නෙත්තිප්පකරණදෙසනාති. අථ වා එතදන්තොගධත්තා සබ්බෙසං සුත්තස්ස සංවණ්ණනාවිසෙසානං එත්තාවතා භාරානං දට්ඨබ්බා. යත්තකා හි සුත්තස්ස සංවණ්ණනාවිසෙසා, සබ්බෙ තෙ නෙත්තිඋපදෙසායත්තාති චුත්තොවායමත්ථො.

තථා හි යෙ කෙවි සුත්තස්ස සංවණ්ණනාපකාරා නිද්දිසීයන්ති. සෙය්‍යථීදං – සුත්තස්ස සමුට්ඨානං වත්තබ්බං, අධිප්පායො විභාවෙතබ්බො, අනෙකධා පදත්ථො සංවණ්ණෙතබ්බො, විධි අනුචාදො ව වෙදිතබ්බො, විරොධො සමාධාතබ්බො, අනුසන්ධියා අනුරූපං නිගමෙතබ්බන්ති. තථා සුත්තස්ස පයොජනං පිණ්ඩත්ථො පදත්ථො අනුසන්ධි වොදනා පරිභාරො ව අත්ථං වදන්තෙන වත්තබ්බාති. තථා උපොග්ගාටපදවිග්ගහපදත්ථවාලනාපවිචුපට්ඨානාති වත්තබ්බාතීති.

තථා තිස්සො කථා එකනාළිකා චතුරස්සා නිසින්තවත්තිකා. තත්ථ පාළිං වත්වා එකෙකපදස්ස අත්ථකථනං එකනාළිකා නාම.

පටිපක්ඛං දස්සෙත්වා පටිපක්ඛස්ස උපමං දස්සෙත්වා සපක්ඛං දස්සෙත්වා සපක්ඛස්ස උපමං දස්සෙත්වා කථනං චතුරස්සා නාම.

විසභාගධම්මවසෙනෙව පරියොසානං ගන්ත්වා පුන සභාගධම්මවසෙනෙව පරියොසානගමනං නිසින්තවත්තිකා නාම.

හෙදකථාය තත්ථකථාය පරියායවචනෙහි ව සුත්තං සංවණ්ණෙතබ්බන්ති ව එවමාදයො. තෙසම්පි එත්ථෙව අවරොධො, යස්මා තෙ ඉධ කතිපයභාරසඬිගහිතාති.

නයානං පන යස්මා උග්ගට්ඨකඤ්ඤආදයො තයො එව වෙනෙය්‍යා සච්චාහිසමයභාගිනො තදත්ථාය ව අත්ථනයදෙසනා, තස්මා සතිපි සංකිලෙසවොදානධම්මානං යථාචුත්තමූලපදහෙදතො වඩ්ඪෙත්වා විහජිතබ්බප්පකාරෙ තථා මූලපදානි අවඩ්ඪෙත්වා වෙනෙය්‍යත්තයවසෙනෙව එතපරමතා චුත්තා. නවසු නවසු එව හි මූලපදෙසු සබ්බෙසං සංකිලෙසවොදානධම්මානං අන්තොගධභාවතො න තානි වඩ්ඪෙතබ්බාති වෙනෙය්‍යත්තයාධිකාරතො න භාපෙතබ්බාතීති නයානං එතපරමතා දට්ඨබ්බා.

කම්මනායානං පන ආලොචනසමානයනතො අඤ්ඤස්ස පකාරන්තරස්ස අසම්භවතො එතපරමතා. හෙත්වාදීති එත්ථ ආදිසද්දෙන එලභුම්උපනිසාසභාගවිසභාගලක්ඛණයාදයො පරිග්ගහිතා. තෙසු හෙතූති

කාරණං, යො ධම්මොතිපි වුච්චති, යො පන පච්චයභාවෙන එකච්චිධො. කාරකො සම්පාපකොති දුට්ඨො. පුන කාරකො ඤාපකො සම්පාපකොති තිව්ච්චො. හෙතුහෙතු පච්චයහෙතු උත්තමහෙතු සාධාරණහෙතූති චතුබ්බිධො. පච්චයධම්මො කුසලො අකුසලො සද්දො අරියමග්ගොති පඤ්චව්ච්චො. තථා සභාගහෙතු අසභාගහෙතු අජ්ඣන්තිකහෙතු බාහිරහෙතු ජනකහෙතු පරිග්ගාහකහෙතු සාධාරණහෙතු අසාධාරණහෙතු සමන්ත්තරහෙතු පරම්පරහෙතු සහජාතහෙතු අසහජාතහෙතු සාසවහෙතු අනාසවහෙතූතිආදිනා අනෙකච්චිධො චාති වෙදිතබ්බො.

එලම්පි පච්චයුප්පන්නභාවෙන එකච්චිධං. අධිගන්තබ්බතොපි සම්පාපකහෙතුවසෙන එලපරියායො ලබ්හතීති නිබ්බත්තෙතබ්බඅධිගන්තබ්බභාවතො දුට්ඨං. ඤාපෙතබ්බනිබ්බත්තෙතබ්බපත්තබ්බතො තිව්ච්චං. පච්චයුප්පන්නවිපාකකිරියාවචනත්ථනිබ්බානවසෙන පඤ්චව්ච්චං. සභාගහෙතුනිබ්බත්තං අසභාගහෙතුනිබ්බත්තන්ති එවමාදිවසෙන අනෙකච්චිධඤ්චාති වෙදිතබ්බං. තථා ලොකියං ලොකුත්තරන්ති. තත්ථ ලොකුත්තරං චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානි. ලොකියඵලං දුට්ඨං කායිකං මානසඤ්ඤං. තත්ථ කායිකං පඤ්චද්ථාරිකං, අවසිට්ඨං මානසං. යඤ්ඤං තාය තාය සුත්තදෙසනාය සාධෙතබ්බං, තදපි එලන්ති.

භූමිති සාසවභූමි අනාසවභූමි සඤ්ඤාභූමි අසඤ්ඤාභූමි දස්සනභූමි භාවනාභූමි පුටුප්පනභූමි සෙක්ඛභූමි අසෙක්ඛභූමි සාවකභූමි පච්චෙකඤ්ඤාභූමි සම්මාසම්බුද්ධභූමි ඤානභූමි අසමාහිතභූමි පටිපජ්ජමානභූමි පටිපන්නභූමි පයමාභූමි යාව චතුත්ථිභූමි කාමාවචරභූමි යාව ලොකුත්තරභූමිති බහුවිධා. තත්ථ සාසවභූමි පරිත්තමහග්ගතා ධම්මා. අනාසවභූමි අප්පමාණා ධම්මා. සඤ්ඤාභූමි නිබ්බානවජ්ජා සබ්බෙ සභාවධම්මා. අසඤ්ඤාභූමි අප්පච්චයා ධම්මා. දස්සනභූමි පයමමග්ගඵලධම්මා. භාවනාභූමි අවසිට්ඨමග්ගඵලධම්මා. පුටුප්පනභූමි භීනමජ්ඣමා ධම්මා. සෙක්ඛභූමි චත්තාරො අරියමග්ගධම්මා හෙට්ඨිමා ච තයො ඵලධම්මා. අසෙක්ඛභූමි අග්ගඵලධම්මා. සාවකපච්චෙකඤ්ඤාභූමි සාවකාදිභූමියො. ඤානභූමි ඤානධම්මා. අසමාහිතභූමි ඤානවජ්ජිතා ධම්මා. පටිපජ්ජමානභූමි මග්ගධම්මා. පටිපන්නභූමි ඵලධම්මා. පයමාදිභූමියො සහ එලෙන චත්තාරො මග්ගා අපරියාපන්නා ධම්මා “පයමාය භූමියා පත්තියා” තිආදිවචනතො. කාමාවචරාදිභූමියො කාමාවචරාදිධම්මා. යෙ ච ධම්මා තෙසං තෙසං භාරතයානං පතිට්ඨානභාවෙන සුත්තෙසු නිද්ධාරියන්ති, තෙපි භූමියොති විඤ්ඤාතබ්බා.

උපනිසාති බලවකාරණං, යො උපනිස්සයපච්චයොති වුච්චති. යඤ්ඤං සන්ධාය සුත්තෙ “දුක්ඛපනිසා සද්ධා සද්ධුපනිසං ‘සිල’න්ති යාව විමුක්තූපනිසං විමුක්තිඤ්ඤාණදස්සන”න්ති වුත්තං. අපි ච උපනිසාති තස්මිං තස්මිං සමයෙ සිද්ධන්තෙ හදයභූතං අබ්භන්තරං වුච්චති. ඉධාපි නෙත්තිහදයං, යං සම්මා පරිග්ගණ්හන්තා ධම්මකථිකා තස්මිං තස්මිං සුත්තෙ ආගතධම්මමුඛෙන සබ්බභාරතයයොජනාය සමත්ථා භොන්ති. කිං පනෙතං නෙත්තිහදයං? යදිදං එතස්සෙව නෙත්තිංසවිධස්ස පකරණපදත්ථසොලසස්ස

අට්ඨවිසතිවිධපට්ඨානවිභජිතස්ස විසයො සහ නිමිත්තවිභාගෙන අසඬකරතො වචන්ථිතො.

සෙය්‍යාථිදං – දෙසනාභාරස්ස අස්සාදාදයො විසයො, තස්ස අස්සාදාදිවිභාවනලක්ඛණත්තා. තස්ස අස්සාදො සුඛං සොමනස්සන්ති එවමාදිවිභාගො, තස්ස නිමිත්තං ඉට්ඨාරම්මණාදි, අයඤ්ච අත්ථො දෙසනාභාරවිවයභාරනිද්දෙසවණ්ණනායං විත්ථාරතො පකාසිතො එව. සුත්තෙ ආගතධම්මස්ස සභාගවිසභාගධම්මාවට්ටනවිසයො ආවට්ටනාරො, තදුභයආවට්ටනලක්ඛණත්තා. සුත්තෙ ආගතධම්මානං පච්චනිකධම්මවිසයො පරිවත්තනාරො, පටිපක්ඛධම්මපරිවත්තනලක්ඛණත්තා. පදට්ඨානපරික්ඛාරෙසු ආසන්නකාරණං උපනිස්සයකාරණඤ්ච පදට්ඨානං, හෙතු පරික්ඛාරොති අයමෙතෙසං විසෙසො.

සභාගවිසභාගධම්මා ව තෙසං තෙසං ධම්මානං අනුකූලපටිකූලධම්මා යථාක්කමං වෙදිතඛ්ඛා. යථා – සම්මාදිට්ඨියා සම්මාසඬකප්පො සභාගො, මිච්ඡාසඬකප්පො විසභාගොති ඉමිනා නයෙන සඛ්ඛං සභාගවිසභාගතො වෙදිතඛ්ඛං.

ලක්ඛණත්ති සභාවො. සො භාරතයානං නිද්දෙසෙ විභාවිතො එව.

යං පනෙතං හෙතුආදිවිසෙසවිනිමුත්තං භාරතයානං යොජනානිබන්ධනං, සො නයො. යථාහ – ලක්ඛණභාරෙ “එවං යෙ ධම්මා එකලක්ඛණා කිච්චතො ව ලක්ඛණතො ව සාමඤ්ඤතො වා” තිආදි. තථා විවයෙන භාරෙන විචිනිත්වා යුත්තිභාරෙන යොජෙතඛ්ඛාති. තථා සොධනභාරාදීසු සුද්ධො ආරම්භො හොති, සො පඤ්ඤො විස්සජ්ජිතො භවතීති එවමාදි. එකත්තාදයොපි නයා ඉධ නයොති ගහෙතඛ්ඛා.

එවං හෙතුඵලාදීනි උපධාරෙත්වා තෙසං වසෙන තත්ථ තත්ථ සුත්තෙ ලභිමානපදත්ථනිද්ධාරණමුඛෙන යථාලක්ඛණං එතෙ භාරා නයා ව යොජෙතඛ්ඛා. විසෙසතො පන පදට්ඨානපරික්ඛාරා හෙතුවසෙන. දෙසනාවිවයවතුබ්බුභසමාරොපනා හෙතුඵලවසෙන. තථා වෙච්චනපඤ්ඤත්තිඔතරණසොධනා ඵලවසෙනෙවාති කෙවි. විභත්ති හෙතුභූමිවසෙන. පරිවත්තො විසභාගවසෙන. ආවට්ටො සභාගවිසභාගවසෙන. ලක්ඛණයුත්තිඅධිට්ඨානා නයවසෙන යොජෙතඛ්ඛාති. එත්තාවතා ව යං චුත්තං –

“සාමඤ්ඤතො විසෙසෙන, පදත්ථො ලක්ඛණං කමො;
එත්තාවතා ව හෙත්වාදී, වෙදිතඛ්ඛා හි විඤ්ඤනා” ති.

අයං ගාථා චුත්තත්ථා හොති.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. පටිනිද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. දෙසනාහාරවිහඬගවණ්ණනා

5. එවං භාරාදයො සුඛග්ගහණත්ථං ගාථාබන්ධවසෙන සරූපතො නිද්දිසිත්වා ඉදානි තෙසු භාරෙ තාව පටිනිද්දෙසවසෙන විහජිතුං “තත්ථ කතමො දෙසනාහාරො” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ කතමොති කට්ඨකමයනාපුච්ඡා. දෙසනාහාරොති පුච්ඡිතබ්බධම්මනිදස්සනං. කිඤ්චාපි දෙසනාහාරො නිද්දෙසවාරෙ සරූපතො දස්සිතො, පටිනිද්දෙසස්ස පන විසයං දස්සෙන්නො “අස්සාදාදීනවතා” ති ගාථං එකදෙසෙන පච්චාමසති. අයං දෙසනාහාරො පුබ්බාපරාපෙක්ඛො. තත්ථ පුබ්බාපෙක්ඛත්තෙ “කතමො දෙසනාහාරො” ති පුච්ඡිත්වා “අස්සාදාදීනවතා” ති සරූපතො දස්සිතස්ස නිගමනං හොති. පරාපෙක්ඛත්තෙ පන “අයං දෙසනාහාරො කිං දෙසයති” ති දෙසනාකිරියාය කත්තුනිද්දෙසො හොති. තෙන දෙසනාහාරස්ස අන්වත්ථසඤ්ඤනං දස්සෙති. දෙසයතීති සංවණ්ණෙති, විත්ථාරෙතීති අත්ථො.

ඉදානි අනෙන දෙසෙනබ්බධම්මෙ සරූපතො දස්සෙන්නො “අස්සාද” ත්තිආදිමාහ, තං පුබ්බෙ චුත්තනයත්තා උත්තානමෙව. තස්මා ඉතො පරම්පි අචුත්තමෙව වණ්ණයිස්සාම. “කත්ථ පන ආගතෙ අස්සාදාදිකෙ අයං භාරො සංවණ්ණෙති” ති අනුයොගං මනසිකත්වා දෙසනාහාරෙන සංවණ්ණෙනබ්බධම්මං දස්සෙන්නො “ධම්මං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමී” තිආදිකං සබ්බපරියත්තිධම්මසඬගාහකං භගවතො ඡ්ඡක්කදෙසනං එකදෙසෙන දස්සෙති.

තත්ථ ධම්මන්ති අයං ධම්ම-සද්දො
පරියත්තිසච්චසමාධිපඤ්ඤාපකතිපුඤ්ඤාපත්තිඤ්ඤායාදීසු බහුසු අත්ථෙපු
දිට්ඨස්පයොගො. තථා හි “ඉධ, භික්ඛු, ධම්මං පරියාපුණාති” තිආදීසු (අ. නි. 5.73) පරියත්තිධම්මෙ දිස්සති. “දිට්ඨධම්මො පත්තධම්මො” තිආදීසු (දී. නි. 1.299; මහාව. 18) සච්චෙ. “එවංධම්මා තෙ භගවන්තො අහෙසු” ත්තිආදීසු (දී. නි. 2.13, 145) සමාධිමිති. “සච්චං ධම්මො ධිති වාගො” ති එවමාදීසු (ජා. 1.1.57; 1.2.147-148) පඤ්ඤායං. “ජාතිධම්මානං, භික්ඛවෙ, සත්තාන” ත්ති එවමාදීසු (දී. නි. 2.398; ම. නි. 1.131) පකතියං. “ධම්මො භවෙ රක්ඛති ධම්මවාරි” ත්තිආදීසු (ජා. 1.10.102; 1.15.385) පුඤ්ඤ. “වත්තාරො පාරාජිකා ධම්මා” ති එවමාදීසු (පාරා. 233) ආපත්තියං. “කුසලා ධම්මා අකුසලාධම්මා” තිආදීසු (ධ. ස. නිකමාතිකා 1) ඤ්ඤෙය්‍ය. ඉධ පන පරියත්තියං දිට්ඨබ්බොති (ම. නි. අට්ඨ. 1.මූලපරියායසුත්තවණ්ණනා; ධ. ස. අට්ඨ. විත්තුප්පාදකණ්ඩ 1; බු. වං. අට්ඨ. 1.1).

වොති පන අයං වො-සද්දො “හන්ද දානි, භික්ඛවෙ, පචාරෙමි වො” ති (සං. නි. 1.215) එත්ථ උපයොගත්ථෙ ආගතො. “සන්තිපතිතානං වො, භික්ඛවෙ, ද්වයං කරණිය” ත්තිආදීසු (ම. නි. 1.273) කරණත්ථෙ. “යෙ හි වො අරියා පරිසුද්ධකායකම්මන්තා” තිආදීසු පදපුරණෙ. “ආරොවයාමි වො, භික්ඛවෙ” තිආදීසු (අ. නි. 7.72) සම්පදානත්ථෙ. ඉධාපි සම්පදානත්ථෙ එවාති දිට්ඨබ්බො.

භික්ඛනසීලතාදිගුණයොගෙන භික්ඛු, භින්නකිලෙසතාදිගුණයොගෙන වා. අථ වා සංසාරෙ භයං ඉක්ඛන්තීති භික්ඛු. භික්ඛවෙති තෙසං ආලපනං. තෙන තෙ ධම්මස්සවනෙ නියොජෙන්නො අත්තනො මුඛාභිමුඛං කරොති. දෙසෙස්සාමීති කථෙස්සාමි. තෙන නාභං ධම්මිස්සරතාය තුම්භෙ අඤ්ඤං කිඤ්චි කාරොයාමි, අනාවරණඤාණෙන සබ්බං ඤෙය්‍යාධම්මං පච්චක්ඛකාරිතාය පන ධම්මං දෙසෙස්සාමීති ඉදානි පවත්තියමානං ධම්මදෙසනං පටිජානාති. ආදිකල්‍යාණන්තිආදිසු ආදිමිභි කල්‍යාණං ආදිකල්‍යාණං, ආදිකල්‍යාණමෙතස්සාති වා ආදිකල්‍යාණං. සෙසපද්දවයෙපි එසෙව නයො. තත්ථ සීලෙන ආදිකල්‍යාණං. සමාධිනා මජ්ඣේකල්‍යාණං. පඤ්ඤාය පරියොසානකල්‍යාණං. බුද්ධසුබුද්ධතාය වා ආදිකල්‍යාණං. ධම්මසුධම්මතාය මජ්ඣේකල්‍යාණං. සඤ්ඤාපටිපත්තියා පරියොසානකල්‍යාණං. අථ වා උග්ගිකඤ්ඤාචර්‍යයනෙන ආදිකල්‍යාණං. විපඤ්චිතඤ්ඤාචර්‍යයනෙන මජ්ඣේකල්‍යාණං. නෙය්‍යපුග්ගලචර්‍යයනෙන පරියොසානකල්‍යාණං. අයමෙවත්ථො ඉධාධිජපෙතො.

අත්ථසම්පත්තියා සාත්ථං. ඛ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා සඛ්‍යඤ්ජනං. සඤ්ඤාසනාදිජඅත්ථපදසමායොගතො වා සාත්ථං. අක්ඛරාදිජඛ්‍යඤ්ජනපදසමායොගතො සඛ්‍යඤ්ජනං. අයමෙවත්ථො ඉධාධිජපෙතො. උපනෙතඛිබ්බාචර්‍යයනො එකන්තෙන පරිපුණ්ණන්ති කෙවලපරිපුණ්ණං. අපනෙතඛිබ්බාචර්‍යයනො පරිසුද්ධං. සීලාදිපඤ්චධම්මක්ඛන්ධපාරිසුරියා වා පරිපුණ්ණං. චතුරොසනිත්ථරණාය පවත්තියා ලොකාමිසනිරපෙක්ඛතාය ව පරිසුද්ධං. බ්‍රහ්මං සෙට්ඨං උත්තමං බ්‍රහ්මුතං වා සෙට්ඨානං අරියානං චරියං සික්ඛන්තයසඤ්ඤා සාසනං බ්‍රහ්මචරියං පකාසයිස්සාමි පරිදීපයිස්සාමිති අත්ථො.

එවං භගවතා දෙසිතො පකාසිතො ව සාසනධම්මො යෙසං අස්සාදාදීනං දස්සනවසෙන පවත්තො, තෙ අස්සාදාදයො දෙසනාභාරස්ස විසයභූතා යත්ථ යත්ථ පාඨෙ සවිසෙසං චුත්තා, තතො තතො නිද්ධාරෙත්වා උදාහරණවසෙන ඉධානෙත්වා දස්සෙතුං “තත්ථ කතමො අස්සාදො”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ කාමන්ති මනාපියරූපාදිං තෙභූමකධම්මසඤ්ඤාතං වත්ථුකාමං. කාමයමානස්සාති ඉච්ඡන්තස්ස. තස්ස චෙතං සම්ප්ප්ඤ්ඤාති තස්ස කාමයමානස්ස සත්තස්ස තං කාමසඤ්ඤාතං වත්ථු සම්ප්ප්ඤ්ඤාති චෙ, සචෙ සො තං ලභතීති චුත්තං හොති. අද්ධා පිතිමනො හොති එකංසෙන තුට්ඨවිත්තො හොති. ලද්ධාති ලභිත්වා. මච්චොති සත්තො. යදිච්ඡතීති යං ඉච්ඡති. අයමෙත්ථ සඤ්ඤාපො, විත්ථාරො පන නිද්දෙසෙ (මහානි. 1) චුත්තනයෙන චෙදිතඛිබ්බො. අයං අස්සාදොති යායං අධිජපායසම්ප්ප්ඤ්ඤාතා ඉච්ඡිතලාභෙ පිතිමනතා සොමනස්සං, අයං අස්සාදෙනඛිබ්බතො අස්සාදො.

තස්ස චෙ කාමයානස්සාති තස්ස පුග්ගලස්ස කාමෙ ඉච්ඡමානස්ස, කාමෙන වා යායමානස්ස. ඡන්දජාතස්සාති ජාතතණ්හස්ස. ඡන්තුනොති සත්තස්ස. තෙ කාමා පරිභායන්තීති තෙ වත්ථුකාමා කෙනචි අත්තරායෙන විනස්සන්ති චෙ. සල්ලවිද්ධොව රූපිකීති අථ අයොමයාදිනා සල්ලෙන විද්ධො විය පිළියතිති

අත්පො. අයං ආදීනවොති යායං කාමානං විපරිණාමඤ්ඤාභාවා කාමයානස්ස සත්තස්ස රුප්පනා දොමනස්සුප්පත්ති, අයං ආදීනවො.

යො කාමෙ පරිවජ්ජෙතීති යො භික්ඛු යථාචුත්තෙ කාමෙ තත්ථ ඡන්දරාගස්ස වික්ඛම්භනෙන වා සමුච්ඡින්නදනෙන වා සබ්බභාගෙන වජ්ජෙති. යථා කිං?
සප්පස්සෙව පදා සිරොති, යථා කොචි පුරිසො ජීවිතුකාමො කණ්ඞසප්පං පටිපටෙ පස්සිත්වා අත්තනො පාදෙන තස්ස සිරං පරිවජ්ජෙති, සොමං...පෙ....
සමතිවත්තතීති සො භික්ඛු සබ්බං ලොකං විසරිත්වා ධීතත්තා ලොකෙ විසත්තිකාසඬ්ඛාතං ඉමං තණ්හං සතිමා හුත්වා සමතික්කමතීති. ඉදං නිස්සරණන්ති යදිදං විසත්තිකාසඬ්ඛාතාය තණ්හාය නිබ්බානාරම්මණෙන අරියමග්ගෙන සමතිවත්තනං, ඉදං නිස්සරණං.

බෙත්තන්ති කෙදාරාදිබෙත්තං. වත්ථුන්ති සරවත්ථුආදිවත්ථුං. හිරඤ්ඤං වාති කභාපණසඬ්ඛාතං සුවණ්ණසඬ්ඛාතඤ්ඤං හිරඤ්ඤං. වා-සද්දො විකප්පනත්පො, සො සබ්බපදෙසු යොජෙතබ්බො. ගවාස්සන්ති ගාවො ව අස්සෙ වාති ගවාස්සං.
දාසපොරිසන්ති දාසෙ ව පොරිසෙ වාති දාසපොරිසං. ථීයොති ඉත්ථීයො. බන්ධුති ඤාතිබන්ධවො. පුටු කාමෙති අඤ්ඤෙපි වා මනාපියරූපාදිකෙ බහු කාමගුණෙ. යො නරො අනුගිජ්ඣතීති යො සත්තො අනු අනු අභිකඬ්ඛති පත්ථෙතීති අත්පො. අයං අස්සාදොති යදිදං බෙත්තාදීනං අනුගිජ්ඣනං, අයං අස්සාදෙති වත්ථුකාමෙ එතෙතාති අස්සාදො.

අබලා නං බලියන්තීති බෙත්තාදිහෙදෙ කාමෙ අනුගිජ්ඣන්තං තං පුග්ගලං කුසලෙහි පහාතබ්බත්තා අබලසඬ්ඛාතා කිලෙසා බලියන්ති අභිභවන්ති, සද්ධාබලාදිවිරහෙන වා අබලං තං පුග්ගලං අබලා කිලෙසා බලියන්ති, අබලත්තා අභිභවන්තීති අත්පො. මද්දන්තෙනං පරිස්සයාති එනං කාමගිද්ධං කාමෙ පරියෙසන්තං රක්ඛන්තඤ්ඤං සිහාදයො ව පාකටපරිස්සයා කායදුච්චරිතාදයො ව අපාකටපරිස්සයා මද්දන්ති. තතො නං...පෙ.... දකන්ති තතො තෙහි පාකටාපාකටපරිස්සයෙහි අභිභූතං තං පුග්ගලං ජාතිආදිදුක්ඛං සමුද්දෙ හින්තනාවං උදකං විය අත්වෙති අනුගච්ඡතීති අත්පො. අයං ආදීනවොති ය්වායං තණ්හාදුච්චරිතසංකිලෙසහෙතුකො ජාතිආදිදුක්ඛානුබන්ධො, අයං ආදීනවො.

තස්මාති යස්මා කාමගිද්ධස්ස චුත්තනයෙන දුක්ඛානුබන්ධො විජ්ජති, තස්මා ඡන්තුති සත්තො. සදා සතොති පුබ්බරත්තාපරරත්තං ජාගරියානුයොගෙන සතො හුත්වා. කාමාති පරිවජ්ජයෙති වික්ඛම්භනවසෙන සමුච්ඡෙදවසෙන ව රූපාදිසු වත්ථුකාමෙසු සබ්බප්පකාරං කිලෙසකාමං අනුප්පාදෙන්තො කාමාති පරිවජ්ජයෙ පජ්භෙයා. තෙ පහාය තරෙ ඔසන්ති එවං තෙ කාමෙ පහාය තප්පහානකරඅරියමග්ගෙනෙව චතුබ්බිධමිපි ඔසං තරෙයා, තරිතුං සක්කුණෙයාති අත්පො. නාවං සිත්වාප පාරගුති යථා පුරිසො උදකග්ගහණෙන ගරුහාරං නාවං උදකං බහි සිඤ්චිත්වා ලහුකාය නාවාය අප්පකසිරෙනෙව පාරගු භවෙයා, පාරං ගච්ඡෙයා, එවමෙව අත්තභාවනාවං කිලෙසුදකගරුකං සිඤ්චිත්වා ලහුකෙන

අත්තභාවෙන පාරගු භවෙය්‍යා, පාරං නිබ්බානං අරහත්තප්පත්තියා ගව්‍යෙය්‍යා
අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානාධාතුයා පරිනිබ්බානෙනාති අත්ථො. ඉදං නිස්සරණන්ති යං
කාමප්පභානමුඛෙන චතුරොසං තරිත්වා අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානාධාතුයා නිබ්බානං,
ඉදං සබ්බසංඛිතනිස්සරණතො නිස්සරණන්ති.

ධම්මොති දානාදිපුඤ්ඤධම්මො. භවෙති නිපාතමත්තං. රක්ඛති ධම්මචාරිත්ති
යො තං ධම්මං අප්පමත්තො චරති, තං ධම්මචාරිං දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකභෙදෙන
දුච්චිතොපි අනත්ථතො රක්ඛති පාලෙති. ඡත්තං මහන්තං යථ වස්සකාලෙති
වස්සකාලෙ දෙවෙ වස්සන්තෙ යථා මහන්තං ඡත්තං කුසලෙන පුරිසෙන ධාරිතං තං
වස්සතෙමනතො රක්ඛති. තත්ථ යථා තං ඡත්තං අප්පමත්තො හුත්වා අත්තානං
රක්ඛන්තං ඡාදෙන්තඤ්ච වස්සාදිතො රක්ඛති, එවං ධම්මොපි
අත්තසම්මාපණ්ඩානෙන අප්පමත්තො හුත්වා ධම්මචරියාය අත්තානං
රක්ඛන්තංයෙව රක්ඛතිති අධිප්පායො. එසා...පෙ.... චාරිති එතෙන චුත්තමෙවත්ථං
පාකටතරං කරොති, තං සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. ඉදං ඵලන්ති දිට්ඨධම්මිකෙහි
සම්පරායිකෙහි ච අනත්ථෙහි යදිදං ධම්මස්ස රක්ඛණං චුත්තං රක්ඛාවසානස්ස ච
අබ්භුදයස්ස නිප්ථාදනං, ඉදං නිස්සරණං අනාමසිත්වා දෙසනාය
නිබ්බත්තෙතබ්බතාය ඵලන්ති.

සබ්බෙ ධම්මාති සබ්බෙ සංඛිතා ධම්මා. අනත්තාති නත්ථි එතෙසං අත්තා
කාරකවෙදකසභාවො, සයං වා න අත්තාති අනත්තාති. ඉතිති එවං. යදා පඤ්ඤාය
පස්සතිති යස්මිං කාලෙ විපස්සනං උස්සුක්කාපෙන්නො
අනත්තානුපස්සනාසංඛිතාය පඤ්ඤාය පස්සති. අථ නිබ්බින්දති දුක්ඛෙති අථ
අනත්තානුපස්සනාය පුබ්බෙ එව අනිච්චතාදුක්ඛතානං සුපරිදිට්ඨත්තා
නිබ්බිදානුපස්සනාවසෙන විපස්සනාගොචරභූතෙ පඤ්චක්ඛන්ධදුක්ඛෙ නිබ්බින්දති
නිබ්බෙදං ආපජ්ජති. එස මග්ගො විසුද්ධියාති යා චුත්තලක්ඛණා නිබ්බිදානුපස්සනා
සබ්බකිලෙසවිසුජ්ඣනතො විසුද්ධිසංඛිතාස්ස අරියමග්ගස්ස අච්චන්තවිසුද්ධියා වා
අමතධාතුයා මග්ගො උපායො. අයං උපායොති යදිදං අනත්තානුපස්සනාමුඛෙන
සබ්බස්මිං වට්ටස්මිං නිබ්බින්දනං චුත්තං, තං විසුද්ධියා අධිගමභෙතුභාවතො
උපායො.

“චක්ඛුමා...පෙ.... පරිවජ්ජයෙ”ති ඉමිස්සා ගාථාය අයං සංඛිතෙපත්ථො – යථා
චක්ඛුමා පුරිසො සරිරෙ වහන්තෙ විසමාති භූමිප්පදෙසාති චණ්ඩතාය වා විසමෙ
හත්ථිආදයො පරිවජ්ජෙති, එවං ලොකෙ සප්පඤ්ඤො පුරිසො සප්පඤ්ඤතාය
භිතාභිතං ජානන්තො පාපාති ලාමකාති දුච්චරිතාති පරිවජ්ජෙය්‍යාති. අයං
ආණත්තිති යා අයං “පාපාති පරිවජ්ජෙතබ්බාති”ති ධම්මරාජස්ස භගවතො ආණා,
අයං ආණත්තිති.

එවං විසුං විසුං සුත්තෙසු ආගතා ඵලපායාණත්තියො උදාහරණභාවෙන
දස්සෙත්වා ඉදානි තා එකතො ආගතා දස්සෙතුං “සුඤ්ඤතො”ති ගාථමාහ.

තත්ථ සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සු, මොසරාජාති ආණන්තිති “මොසරාජ, සබ්බමපි සබ්බාරලොකං අවසවත්තිතාසල්ලක්ඛණවසෙන වා තුව්ඡනාවසමනුපස්සනවසෙන වා සුඤ්ඤොති පස්සා”ති ඉදං ධම්මරාජස්ස වචනං විධානභාවතො ආණන්ති. සබ්බදා සතිකිරියාය තංසුඤ්ඤතාදස්සනං සම්පජ්ජතිති “සදා සතොති උපායො”ති වුත්තං. අත්තානුදිට්ඨිං උභවචාති විසතිවත්ථුකං සක්කායදස්සනං උද්ධරිත්වා සමුච්ඡන්දිත්වා. එවං මච්චුතරො සියාති. ඉදං ඵලන්ති යං ඵවං වුත්තෙන විධිනා මච්චුතරණං මච්චුතො විසයාතික්කමනං තස්ස යං පුබ්බභාගපටිපදාපටිපජ්ජනං, ඉදං දෙසනාය ඵලන්ති අත්ථො. යථා පන අස්සාදාදයො සුත්තෙ කත්ථවි සරූපතො කත්ථවි නිද්ධාරෙතබ්බතාය කත්ථවි විසුං විසුං කත්ථවි එකතො දස්සිතා, න ඵවං ඵලාදයො. ඵලාදයො පන සබ්බත්ථ සුත්තෙ ගාථාසු වා එකතො දස්සෙතබ්බාති ඉමස්ස නයස්ස දස්සනත්ථං විසුං විසුං උදාහරිත්වාපි පුන “සුඤ්ඤතො ලොක”න්තිආදිනා එකතො උදාහරණං කතන්ති දට්ඨබ්බං.

6. ඵවං අස්සාදාදයො උදාහරණවසෙන සරූපතො දස්සෙත්වා ඉදාති තත්ථ පුග්ගලවිභාගෙන දෙසනාවිභාගං දස්සෙතුං “තත්ථ භගවා”තිආදි වුත්තං.

තත්ථ උග්ගට්ඨනං සට්ඨන්තං උද්දිට්ඨමත්තං යස්ස නිද්දෙසපටිනිද්දෙසා න කතා, තං ජානාතීති උග්ගට්ඨකඤ්ඤ. උද්දෙසමත්තෙන සජ්ජහෙදං සවිත්ථාරමත්ථං පටිච්ඡ්ඤාතීති අත්ථො, උග්ගට්ඨනං වා උච්චලිතං උට්ඨපිතන්ති අත්ථො, තං ජානාතීති උග්ගට්ඨකඤ්ඤ. ධම්මො හි දෙසියමානො දෙසකතො දෙසනාභාජනං සබ්බකමන්තො විය හොති, තමෙස උච්චලිතමෙව ජානාතීති අත්ථො, චලිතමෙව වා උග්ගට්ඨනං. සස්සතාදිආකාරස්ස හි වෙනෙය්‍යානං ආසයස්ස බුද්ධාවෙණිකා ධම්මදෙසනා තඬ්ඛණපතිතා ඵව චලනාය හොති, තතො පරම්පරානුවත්තියා, තත්ථායං උග්ගට්ඨනෙ චලිතමත්තෙයෙව ආසයෙ ධම්මං ජානාති අවබුජ්ඤාතීති උග්ගට්ඨකඤ්ඤ, තස්ස උග්ගට්ඨකඤ්ඤස්ස නිස්සරණං දෙසයති, තත්තකෙනෙව තස්ස අත්ථසිද්ධිතො. විපඤ්චිතං විත්ථාරිතං නිද්දිට්ඨං ජානාතීති විපඤ්චිතකඤ්ඤ, විපඤ්චිතං වා මන්දං සණ්ඨං ධම්මං ජානාතීති විපඤ්චිතකඤ්ඤ, තස්ස විපඤ්චිතකඤ්ඤස්ස ආදීනවඤ්ච නිස්සරණඤ්ච දෙසයති, නාතිසම්බලෙවිත්ථාරාය දෙසනාය තස්ස අත්ථසිද්ධිතො. නෙතබ්බො ධම්මස්ස පටිනිද්දියෙන අත්ථං පාපෙතබ්බොති නෙය්‍යා, මුදිත්ථියනාය වා පටිලොමග්ගහණතො නෙතබ්බො අනුනෙතබ්බොති නෙය්‍යා, තස්ස නෙය්‍යස්ස අස්සාදං ආදීනවං නිස්සරණඤ්ච දෙසයති, අනවසෙසෙත්වාව දෙසනෙන තස්ස අත්ථසිද්ධිතො. තත්ථායං පාළි -

“කතමො ව පුග්ගලො උග්ගට්ඨකඤ්ඤ? යස්ස පුග්ගලස්ස සහ උදාහට්ඨෙලාය ධම්මාභිසමයො හොති. අයං වුච්චති පුග්ගලො උග්ගට්ඨකඤ්ඤ.

“කතමො ව පුග්ගලො විපඤ්චිතකඤ්ඤ? යස්ස පුග්ගලස්ස සංඛිත්තෙන භාසිතස්ස විත්ථාරෙන අත්ථෙව විහජියමානෙ ධම්මාභිසමයො හොති. අයං වුච්චති පුග්ගලො විපඤ්චිතකඤ්ඤ.

“කතමො ව පුග්ගලො නෙයො? යස්ස පුග්ගලස්ස උද්දෙසනො පරිපුච්ඡනො යොනිසොමනසිකරොතො කල්‍යාණමිත්තෙ සෙවනො භජනො පයිරුපාසනො එවං අනුපුබ්බෙන ධම්මාභිසමයො හොති. අයං වුච්චති පුග්ගලො නෙයො” ති (පු. ප. 148-150).

පදපරමො පනෙත්ථ නෙත්ති යං පටිවෙධස්ස අභාජනන්ති න ගහිතොති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ව අස්සාදො, ආදීනවො, නිස්සරණං, අස්සාදො ව ආදීනවො ව, අස්සාදො ව නිස්සරණඤ්ච, ආදීනවො ව නිස්සරණඤ්ච, අස්සාදො ව ආදීනවො ව නිස්සරණඤ්චාති එතෙ සත්ත පට්ඨානනායා.

තෙසු තතියජට්ඨසත්තමා වෙනෙය්‍යත්තයවිනයනෙ සමත්ථතාය ගහිතා, ඉතරෙ චත්තාරො න ගහිතා. න හි කෙවලෙන අස්සාදෙන ආදීනවෙන තදුභයෙන වා කථිතෙන වෙනෙය්‍යවිනයනං සම්භවති, කිලෙසානං පහානාවචනතො. පඤ්චමොපි ආදීනවාචනතො නිස්සරණස්ස අනුපායො එව. න හි විමුක්තිරසා භගවතො දෙසනා විමුක්තිං තදුපායඤ්ච අනාමසන්ති පවත්ති. තස්මා එතෙ චත්තාරො නායා අනුද්ධං. සචෙ පන පදපරමස්ස පුග්ගලස්ස වසෙන පවත්තං සංකිලෙසභාගියං වාසනාභාගියං තදුභයභාගෙ ධීතං දෙසනං සුත්තෙකදෙසං ගාථං වා තාදිසං එතෙසං නායානං උදාහරණභාවෙන උද්ධරති, එවං සති සත්තන්තම්පි නායානං ගහණං භවෙය්‍ය. වෙනෙය්‍යවිනයනං පන තෙසං සන්තානෙ අරියමග්ගස්ස උප්පාදනං. තං යථාචුත්තෙහි එව නයෙති, නාවසෙසෙහීති ඉතරෙ ඉධ න චුත්තා. යස්මා පන පෙට්ඨකෙ (පෙට්ඨකො. 23) –

“තත්ථ කතමො අස්සාදො ව ආදීනවො ව?

යාති කරොති පුරිසො, තාති අත්තති පස්සති;
කල්‍යාණකාරී කල්‍යාණං, පාපකාරී ව පාපක” ති.

තත්ථ යං කල්‍යාණකාරී කල්‍යාණං පච්චන්තොති, අයං අස්සාදො. යං පාපකාරී පාපං පච්චන්තොති, අයං ආදීනවො.

අට්ඨිමෙ, භික්ඛවෙ, ලොකධම්මා. කතමෙ අට්ඨ? ලාභොතිආදි (අ. නි. 8.6). තත්ථ ලාභො යසො සුඛං පසංසා, අයං අස්සාදො. අලාභො අයසො දුක්ඛං නින්දා, අයං ආදීනවො.

තත්ථ කතමො අස්සාදො ව නිස්සරණඤ්ච?

“සුඛො විපාකො පුඤ්ඤානං, අධිප්පායො ව ඉජ්ඣති;
බ්ඡපඤ්ච පරමං සන්තිං, නිබ්බානමධිගච්ඡති” ති. (පෙට්ඨකො. 23);

අයං අස්සාදො ව නිස්සරණඤ්ච.

ද්වන්තිංසිමානි, හික්ඛවෙ, මහාපුරිසස්ස මහාපුරිසලක්ඛණානි, යෙහි සමන්තාගතස්ස මහාපුරිසස්ස ද්වෙව ගතියො භවන්ති අනඤ්ඤා...පෙ.... විවට්ඨජදොති සබ්බං ලක්ඛණසුත්තං, (දී. නි. 3.199) අයං අස්සාදො ව නිස්සරණඤ්ච.

තත්ථ කතමො ආදීනවො ව නිස්සරණඤ්ච?

“භාරා භවෙ පඤ්චක්ඛන්ධා, භාරභාරො ව පුග්ගලො;
භාරාදානං දුඛං ලොකෙ, භාරනික්ඛෙපනං සුඛං.

“නික්ඛිපිත්වා ගරුං භාරං, අඤ්ඤං භාරං අනාදිය;
සමුලං තණ්හමබ්බුය්හ, නිච්ඡාතො පරිනිබ්බතො”ති. (සං. නි. 3.22);

අයං ආදීනවො ව නිස්සරණඤ්ච.

තත්ථ කතමො අස්සාදො ව ආදීනවො ව නිස්සරණඤ්ච?

“කාමා හි චිත්තා මධුරා මනෝරමා, විරූපරූපෙන මට්ඨන්ති චිත්තං;
තස්මා අහං පබ්බජිතොම්හි රාජ, අපණ්ණකං සාමඤ්ඤමෙව සෙය්‍යාති.
(ම. නි. 2.307; ථෙරගා. 787-788; පෙටකො. 23);

අයං අස්සාදො ව ආදීනවො ව නිස්සරණඤ්චා”ති චුත්තං. තස්මා තෙපි නයා ඉධ නිද්ධාරෙත්වා වෙදිතබ්බා. එලාදීසුපි අයං නයො ලබ්භති එව. යස්මා පෙටකෙ (පෙටකො. 22) “තත්ථ කතමං එලඤ්ච උපායො ව? සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො”ති ගාථා (සං. නි. 1.23), ඉදං එලඤ්ච උපායො ව.

තත්ථ කතමං එලඤ්ච ආණත්ති ව?

“සවෙ භායථ දුක්ඛස්ස, සවෙ වො දුක්ඛමජ්ජියං;
මාකත්ථ පාපකං කම්මං, ආවි වා යදි වා රහොති. (උදා. 44);

ඉදං එලඤ්ච ආණත්ති ව.

තත්ථ කතමො උපායො ව ආණත්ති ව?

“කුම්භූපමං කායමීමං විදිත්වා, නගරූපමං චිත්තමීදං යපෙත්වා;
යොධෙථ මාරං පඤ්ඤාචුධෙන, ජිතඤ්ච රක්ඛෙ අනිවෙසනො සියා”ති. (ධ. ප. 40);

අයං උපායො ව ආණත්ති ව. එවං එලාදීනං දුක්ඛසෙනපි උදාහරණං වෙදිතබ්බං. එත්ථ ව යො නිස්සරණදෙසනාය විනෙන්තබ්බො, සො උග්ගිතඤ්ඤාතිආදිනා යථා දෙසනාවිභාගෙන පුග්ගලවිභාගසිද්ධිං හොති, එවං උග්ගිතඤ්ඤාස්ස භගවා

නිස්සරණං දෙසෙතිතිආදිනා පුග්ගලවිභාගෙන දෙසනාවිභාගො සම්භවතිති සො තථා දස්සිතො.

එවං යෙසං පුග්ගලානං වසෙන දෙසනාවිභාගො දස්සිතො, තෙ පුග්ගලෙ පටිපදාවිභාගෙන විභජිත්වා දස්සෙතුං “වතස්සො පටිපදා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ පටිපදාහිඤ්ඤාකතො විභාගො පටිපදාකතො හොතිති ආහ – “වතස්සො පටිපදා”ති. තා පනෙතා ව සමථවිපස්සනාපටිපත්තිවසෙන දුට්ඨා හොන්ති. කථං? සමථපක්ඛෙ තාව පඨමසමන්තාභාරතො පට්ඨාය යාව තස්ස තස්ස ඤානස්ස උපචාරං උප්පජ්ජති, තාව පවත්තා සමථභාවනා “පටිපදා”ති වුච්චති. උපචාරතො පන පට්ඨාය යාව අප්පනා තාව පවත්තා පඤ්ඤා “අහිඤ්ඤා”ති වුච්චති.

සා පනායං පටිපදා එකච්චස්ස දුක්ඛා හොති නීවරණාදිපච්චනීකධම්මසමුදාචාරගහණතාය කිච්ඡා අසුඛසෙවනාති අත්ථො, එකච්චස්ස තදභාවෙන සුඛා. අහිඤ්ඤාපි එකච්චස්ස දන්ඨා හොති මන්දා අසීසප්පවත්ති, එකච්චස්ස බීජපා අමන්දා සීසප්පවත්ති. තස්මා යො ආදිතො කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙන්තො දුක්ඛෙන සසඬ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන කිලමන්තො වික්ඛම්භෙති, තස්ස දුක්ඛා පටිපදා හොති. යො පන වික්ඛම්භිතකිලෙසො අප්පනාපරිවාසං වසන්තො විරෙන අඬ්ගපාතුභාවං පාපුණාති, තස්ස දන්ඨාහිඤ්ඤා නාම හොති. යො බීජපං අඬ්ගපාතුභාවං පාපුණාති, තස්ස බීජපාහිඤ්ඤා නාම හොති. යො කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙන්තො සුඛෙන අකිලමන්තො වික්ඛම්භෙති, තස්ස සුඛා පටිපදා නාම හොති.

විපස්සනාපක්ඛෙ පන යො රූපාරූපමුඛෙන විපස්සනං අභිනිවිසන්තො චත්තාරි මහාභූතාති පරිග්ගහෙත්වා උපාදාරූපං පරිග්ගණ්හාති අරූපං පරිග්ගණ්හාති, රූපාරූපං පන පරිග්ගණ්හන්තො දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්තො පරිග්ගහෙතුං සක්කොති, තස්ස දුක්ඛා පටිපදා නාම හොති. පරිග්ගහිතරූපාරූපස්ස පන විපස්සනාපරිවාසෙ මග්ගපාතුභාවදන්ඨතාය දන්ඨාහිඤ්ඤා නාම හොති. යොපි රූපාරූපං පරිග්ගහෙත්වා නාමරූපං වචන්ථපෙන්තො දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්තො වචන්ථපෙති, වචන්ථපිතෙ ව නාමරූපෙ විපස්සනාපරිවාසං වසන්තො විරෙන මග්ගං උප්පාදෙතුං සක්කොති. තස්සාපි දුක්ඛා පටිපදා දන්ඨාහිඤ්ඤා නාම හොති.

අපරො නාමරූපමිපි වචන්ථපෙන්වා පච්චයෙ පරිග්ගණ්හන්තො දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්තො පරිග්ගණ්හාති, පච්චයෙ ව පරිග්ගහෙත්වා විපස්සනාපරිවාසං වසන්තො විරෙන මග්ගං උප්පාදෙති. එවමිපි දුක්ඛා පටිපදා දන්ඨාහිඤ්ඤා නාම හොති.

අපරො පච්චයෙපි පරිග්ගහෙත්වා ලක්ඛණාති පටිවිජ්ඣන්තො දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්තො පටිවිජ්ඣති, පටිවිද්ධලක්ඛණො ව විපස්සනාපරිවාසං වසන්තො විරෙන මග්ගං උප්පාදෙති. එවමිපි දුක්ඛා පටිපදා දන්ඨාහිඤ්ඤා නාම හොති.

අපරො ලක්ඛණානිපි පටිච්ඡක්ඛිත්වා විපස්සනාඤාණෙ තික්ඛෙ සුරෙ සුප්පසන්නෙ වහන්තෙ උප්පන්නං විපස්සනානිකන්තිං පරියාදියමානො දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්නො පරියාදියති, නිකන්තිඤ්ච පරියාදියිත්වා විපස්සනාපරිවාසං වසන්නො විරෙන මග්ගං උප්පාදෙති. එවමිපි දුක්ඛා පටිපදා දන්ධාහිඤ්ඤා නාම හොති. ඉමිනාවුපායෙන ඉතරාපි තිස්සො පටිපදා වෙදිතබ්බා. විපස්සනාපක්ඛිකා එව පනෙත්ථ වතස්සො පටිපදා දට්ඨබ්බා.

වත්තාරො පුග්ගලාති යථාචුත්තපටිපදාවිභාගෙන වත්තාරො පටිපන්නකපුග්ගලා. තං පන පටිපදාවිභාගං සද්ධිං හෙතුපායඵලෙහි දස්සෙතුං “තණ්හාවරිතො”තිආදි චුත්තං.

තත්ථ වරිතන්ති වරියා, චුත්තීති අත්ථො. තණ්හාය නිබ්බන්තිතං වරිතං. එතස්සාති තණ්හාවරිතො, තණ්හාය වා පවත්තිතො වරිතො තණ්හාවරිතො, ලොභජ්ඣාසයොති අත්ථො. දිට්ඨිවරිතොති එත්ථාපි එසෙව නයො. මන්දොති මන්දියං චුච්චති අවිජ්ජා, තාය සමන්තාගතො මන්දො, මොහාධිකොති අත්ථො.

සතින්ද්‍රියෙනාති සතියා ආධිපථිවං කුරුමානාය. සතින්ද්‍රියමෙව හිස්ස විසදං හොති. යස්මා තණ්හාවරිතතාය පුබ්බභාගෙ කොසජ්ජාහිභවෙන න වීරියං බලවං හොති, මොහාධිකතාය න පඤ්ඤා බලවතී. තදුභයෙනාපි න සමාධි බලවා හොති, තස්මා “සතින්ද්‍රියමෙව හිස්ස විසදං හොති”ති චුත්තං. තෙනෙවාහ – “සතිපට්ඨානෙහි නිස්සයෙහි”ති. තණ්හාවරිතතාය වස්ස කිලෙසවික්ඛම්භනං න සුකරන්ති දුක්ඛා පටිපදා, අවිසදඤාණතාය දන්ධාහිඤ්ඤාති පුබ්බෙ චුත්තනයං ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං. නියයාතීති අරියමග්ගෙන වට්ටදුක්ඛතො නිග්ගච්ඡති.

උදත්ථොති උදඅත්ථො, උළාරපඤ්ඤොති අත්ථො. පඤ්ඤාසභායපටිලාභෙන වස්ස සමාධි තික්ඛො හොති සම්පයුත්තෙසු ආධිපථිවං පවත්තෙති. තෙනෙවාහ – “සමාධින්ද්‍රියෙනා”ති. විසදඤාණත්තා “බිජ්ජාහිඤ්ඤායා”ති චුත්තං. සමාධිපට්ඨානත්තා ඥානානං ඥානෙහි නිස්සයෙහිති අයං විසෙසො. සෙසං පුරිමසදිසමෙව. දිට්ඨිවරිතො අනියයානිකමග්ගමිපි නියයානිකන්ති මඤ්ඤමානො තත්ථ උස්සාහබහුලත්තා වීරියාධිකො හොති. වීරියාධිකතායෙව වස්ස කිලෙසවික්ඛම්භනං සුකරන්ති සුඛා පටිපදා, අවිසදඤාණතාය පන දන්ධාහිඤ්ඤාති ඉමමත්ථං දස්සෙති “දිට්ඨිවරිතො මන්දො”තිආදිනා. සෙසං චුත්තනයමෙව.

සථිවෙහීති අරියසථිවෙහි. අරියසථිවානි හි ලොකියානි පුබ්බභාගඤාණස්ස සම්මසනට්ඨානතාය ලොකුත්තරානි අධිමුච්චනතාය මග්ගඤාණස්ස අභිසමයට්ඨානතාය ව නිස්සයානි හොන්තීති. සෙසං චුත්තනයමෙව. එත්ථ ව දිට්ඨිවරිතො උදත්ථො උග්ගට්ඨකඤ්ඤ. තණ්හාවරිතො මන්දො නෙයොයා. ඉතරෙ ද්වෙපි විපඤ්චිතඤ්ඤාති එවං යෙන වෙනෙයාත්තයෙන පුබ්බෙ දෙසනාවිභාගො දස්සිතො, තදෙව වෙනෙයාත්තයං ඉමිනා පටිපදාවිභාගෙන දස්සිතන්ති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි තං වෙනෙය්‍යපුත්‍රග්‍රහලවිභාගං අත්ථනයයොජනාය විසයං කත්වා දස්සෙතුං “උභො තණ්හාවරිතා”තිආදි වුත්තං. තණ්හාය සමාධිපටිපක්ඛත්තා තණ්හාවරිතො විසුජ්ඣමානො සමාධිමුඛෙන විසුජ්ඣානීති ආහ – “සමට්‍පුබ්බභිගමායා”ති. “සමට්‍විපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙතී”ති (අ. නි. 4.170; පටි. ම. 2.1, 3) වචනතො පන සම්මාදිට්ඨිසහිතෙනෙව සම්මාසමාධිනා නියයානං, න සම්මාසමාධිනා ඵවාති ආහ – “සමට්‍පුබ්බභිගමාය විපස්සනායා”ති. “රාගවිරාගා වෙනොවිමුත්තීති අරහත්තඵලසමාධි”ති සඬගහෙසු වුත්තං. ඉධ පන අනාගාමිඵලසමාධිති වක්ඛති. සො හි සමාධිස්මිං පරිපුරකාරීති. තත්ථ රඤ්ජනට්ඨෙත රාගො. සො විරජ්ජති ඵතායාති රාගවිරාගා, තාය රාගවිරාගාය, රාගජ්ජහායිකායාති අත්ථො.

වෙනොවිමුත්තියාති වෙනොති විත්තං, තදපදෙසෙන වෙන්ථ සමාධි වුවචති “යථා විත්තං පඤ්ඤඤච භාවය”න්ති (සං. නි. 1.23). පටිපස්සද්ධිවසෙන පටිපක්ඛතො විමුවචතීති විමුත්ති, තෙන වා විමුත්තො, තතො විමුවචනන්ති වා විමුත්ති, සමාධියෙව. යථා හි ලොකියකථායං සඤ්ඤා විත්තඤ්ච දෙසනාසීසං. යථාහ – “නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිනො”ති (දී. නි. 3.332, 341, 357; අ. නි. 7.44; 9.24) “කිං විත්තො ත්වං, හික්ඛු”ති (පාරා. 135) ව, ඵවං ලොකුත්තරකථායං පඤ්ඤා සමාධි ව. යථාහ – “පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධි”ති (විහ. 804) ව “සමට්‍විපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙතී”ති ව. තෙසු ඉධ රාගස්ස උජ්චිපච්චනීකතො සමට්‍පුබ්බභිගමනාවචනතො ව වෙනොග්ගහණෙන සමාධි වුත්තො. තථා විමුත්තිවචනෙන. තෙන වුත්තං “සමාධියෙවා”ති. වෙනො ව තං විමුත්ති වාති වෙනොවිමුත්ති. අථ වා වුත්තජ්ජකාරස්සෙව වෙනසො පටිපක්ඛතො විමුත්ති විමොක්ඛොති වෙනොවිමුත්ති, වෙනසි වා ඵලවිඤ්ඤාණෙ වුත්තජ්ජකාරාව විමුත්තීති වෙනොවිමුත්ති, වෙනසො වා ඵලවිඤ්ඤාණස්ස පටිපක්ඛතො විමුත්ති විමොක්ඛො ඵතස්මිත්ති වෙනොවිමුත්ති, සමාධියෙව. පඤ්ඤාවිමුත්තියාති ඵත්ථාපි අයං නයො යථාසම්භවං යොජෙතඛිබ්බො.

දිට්ඨියා සවිසයෙ පඤ්ඤාසදිසි පවත්තීති දිට්ඨිවරිතො විසුජ්ඣමානො පඤ්ඤාමුඛෙන විසුජ්ඣානීති ආහ – “උභො දිට්ඨිවරිතා විපස්සනා”තිආදි. අවිජ්ජාවිරාගා පඤ්ඤාවිමුත්තීති අරහත්තඵලපඤ්ඤා. සමට්‍ග්ගහණෙන තජ්ජපටිපක්ඛතො තණ්හං විපස්සනාග්ගහණෙන අවිජ්ජඤ්ච නිද්ධාරෙත්වා පට්ඨානසස්ස භූමිං සක්කා සුඛෙන දස්සෙතුන්ති ආහ – “යෙ සමට්...පෙ.... භාතඛිබ්බා”ති.

තත්ථ සමට්‍පුබ්බභිගමා පටිපදාති පුරිමා ද්වෙ පටිපදා, ඉතරා විපස්සනාපුබ්බභිගමාති දට්ඨඛිබ්බා. භාතඛිබ්බාති ගමෙතඛිබ්බා, නෙතඛිබ්බාති අත්ථො. විපස්සනාය අනිච්චදුක්ඛඅනත්තසඤ්ඤාභාවතො දුක්ඛසඤ්ඤාපරිවාරත්තා ව අසුභසඤ්ඤාය ඉමා වතස්සො සඤ්ඤා දස්සිතා භොන්ති. තජ්ජපටිපක්ඛෙන ව චත්තාරො විපල්ලාසාති සකලස්ස සිහවික්කිලිතනයස්ස භූමිං සුඛෙන සක්කා දස්සෙතුන්ති ආහ – “යෙ විපස්සනා...පෙ.... භාතඛිබ්බා”ති.

7. එවං පටිපදාවිභාගෙන වෙනෙය්‍යාපුග්ගලවිභාගං දස්සෙත්වා ඉදානි තං ඤාණවිභාගෙන දස්සෙත්තො යස්මා භගවතො දෙසනා යාවදෙව වෙනෙය්‍යවිනයනත්ථා, විනයනඤ්ච නෙසං සුතමයාදීනං තිස්සන්තං පඤ්ඤානං අනුක්කමෙන නිබ්බන්තනං, යථා භගවතො දෙසනාය පවත්තිභාවවිභාවනඤ්ච භාරනයබ්‍යාපාරො, තස්මා ඉමස්ස භාරස්ස සමුට්ඨිතජ්ජකාරං තාව පුච්ඡිත්වා යෙන පුග්ගලවිභාගදස්සනෙන දෙසනාභාජනං විහජිත්වා තත්ථ දෙසනායං දෙසනාභාරං නියොජෙතුකාමො තං දස්සෙතුං “ස්වායං භාරො කත්ථ සම්භවති” තිආදිමාහ.

තත්ථ යස්සාති යො සො අට්ඨති අක්ඛණෙහි විමුත්තො සොතාවධානපරියොසානාහි ව සම්පත්තීති සමන්තාගතො යස්ස. සත්ථාති දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි යථාරහං අනුසාසනතො සත්ථා. ධම්මන්ති යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ අපායෙසු අපතමානෙ ධාරෙතීති ධම්මො, තං ධම්මං. දෙසයතීති සඬ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙහි භාසති කථෙති. අඤ්ඤතරොති භගවතො සාවකෙසු අඤ්ඤතරො. ගරුට්ඨානීයොති සීලසුතාදිගුණවිසෙසයොගෙන ගරුකරණීයො. සබ්බන්තමාරීති බ්‍රහ්මං වුවවති සෙට්ඨට්ඨෙත සකලං සත්ථුසාසනං. සමං සහ වා බ්‍රහ්මං චරති පටිපජ්ජතීති සබ්බන්තමාරී. සද්ධං පටිලභතීති “සම්මාසම්බුද්ධො චත සො භගවා යො එවරුපස්ස ධම්මස්ස දෙසෙතා” ති තථාගතෙ, “ස්වාක්ඛාතො චතායං ධම්මො යො එවං එකන්තපරිපුණ්ණො එකන්තපරිසුද්ධො” තිආදිනා ධම්මෙ ව සද්ධං ලභති උජ්ජාදෙතීති අත්ථො.

තත්ථාති තස්මිං යථාසුතෙ යථාපරියත්තෙ ධම්මෙ. වීමංසාති පාළියා පාළිඅත්ථස්ස ව වීමංසනපඤ්ඤා. සෙසං තස්සා එව වෙවචනං. සා හි යථාචුත්තවීමංසනෙ සඬ්ඛකොචං අනාපජ්ජිත්වා උස්සභනවසෙන උස්සාහනා, තුලනවසෙන තුලනා, උපපරික්ඛණවසෙන උපපරික්ඛාති ව චුත්තා. අථ වා වීමංසතීති වීමංසා, සා පදපදත්ථවිචාරණා පඤ්ඤා. උස්සාහනාති විරියෙන උපත්ථම්භිතා ධම්මස්ස ධාරණපරිවයසාධිකා පඤ්ඤා. තුලනාති පදෙන පදන්තරං, දෙසනාය වා දෙසනන්තරං තුලයිත්වා සංසන්දිත්වා ගහණපඤ්ඤා. උපපරික්ඛාති මහාපදෙසෙ ඔතාරෙත්වා පාළියා පාළිඅත්ථස්ස ව උපපරික්ඛණපඤ්ඤා. අත්තහිතං පරහිතඤ්ච ආකඬ්ඛන්තෙහි සුයාතීති සුතං, කාලචචනිච්ඡාය අභාවතො, යථා දුද්ධන්ති. කිං පන තන්ති? අධිකාරතො සාමන්ථියතො වා පරියත්තිධම්මොති විඤ්ඤායති. අථ වා සවනං සුතං, සොතද්වාරානුසාරෙන පරියත්තිධම්මස්ස උපධාරණන්ති අත්ථො. සුතෙන හෙතුනා නිබ්බන්තා සුතමයි. පකාරෙන ජානාතීති පඤ්ඤා. යා වීමංසා, අයං සුතමයි පඤ්ඤාති පච්චෙකම්පි යොජෙතබ්බං. තථාති යථා සුතමයි පඤ්ඤා වීමංසාදිපරියායවතී වීමංසාදිවිභාගවතී ව, තථා චින්තාමයි වාති අත්ථො. යථා වා සුතමයි ඔරමත්තිකා අනවට්ඨිතා ව, එවං චින්තාමයි වාති දස්සෙති.

සුතෙන නිස්සයෙනාති සුතෙන පරියත්තිධම්මෙන පරියත්තිධම්මස්සවනෙන වා උපනිස්සයෙන ඉත්ථම්භුතලක්ඛණෙ කරණවචනං, යථාචුත්තං සුතං උපනිස්සායාති අත්ථො. වීමංසාතිආදීසු “ඉදං සීලං, අයං සමාධි, ඉමෙ රුපාරුපධම්මා, ඉමෙ පඤ්චක්ඛන්ධා” ති තෙසං තෙසං ධම්මානං සභාවවීමංසනභූතා පඤ්ඤා වීමංසා.

තෙසංයෙව ධම්මානං වචනත්ථං මුඤ්චිත්වා සභාවසරසලක්ඛණස්ස තුලයිත්වා විය ගහණපඤ්ඤා තුලනා. තෙසංයෙව ධම්මානං සලක්ඛණං අවිජ්ඣිත්වා අනිච්චතාදිරූප්පනසප්ඵවයාදිආකාරෙ ව තක්කෙන්වා විතක්කෙන්වා ව උපපරික්ඛණපඤ්ඤා උපපරික්ඛා, තථා උපපරික්ඛිතෙ ධම්මෙ සවිග්ගහෙ විය උපට්ඨහන්තෙ එවමෙතෙහි නිජ්ඣානක්ඛමෙ කත්වා විත්තෙන අනු අනු පෙක්ඛණා මනසානුපෙක්ඛණා. එත්ථ ව යථා සුතමයි පඤ්ඤා යථාසුතස්ස ධම්මස්ස ධාරණපරිවයවසෙන පවත්තනතො උස්සාහජාතා “උස්සාහනා”ති වත්තබ්බතං අරහති, න එවං විත්තාමයිති ඉධ “උස්සාහනා”ති පදං න චුත්තං. විත්තනං විත්තා, නිජ්ඣානන්ති අත්ථො. සෙසං චුත්තනයමෙව.

ඉමාහි ද්විති පඤ්ඤාහීති යථාචුත්තාහි ද්විති පඤ්ඤාහි කාරණභූතාහි. සුතවිත්තාමයඤාණෙසු හි පතිට්ඨිතො විපස්සනං ආරහතීති. “ඉමාසු ද්විසු පඤ්ඤාසු”තිපි පටන්ති. “තෙහි ජාතාසු උප්පන්නාසු”ති වා වචනසෙසො යොජෙතබ්බො. මනසිකාරසම්පයුත්තස්සාති රූපාරූපපරිග්ගහාදිමනසිකාර යුත්තප්පයුත්තස්ස. යං ඤාණං උප්පජ්ජති චුත්තනයෙන මනසිකාරප්පයොගෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිකඩ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිමග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිපටිපදාඤාණදස්සන විසුද්ධිතං සම්ප ආදනෙන විපස්සනං උස්සුක්කන්තස්ස යං ඤාණදස්සනවිසුද්ධිසඬ්ඛාතං අරියමග්ගඤාණං උප්පජ්ජති, අයං භාවනාමයි පඤ්ඤාති සම්බන්ධො. තං පන දස්සනං භාවනාති දුට්ඨන්ති ආහ – “දස්සනභූමියං වා භාවනාභූමියං වා”ති. යදි දස්සනන්ති චුච්චති, කථං තත්ථ පඤ්ඤා භාවනාමයිති? භාවනාමයමෙව හි තං ඤාණං, පටිමං නිබ්බානදස්සනතො පන “දස්සන”න්ති චුත්තන්ති සඵලො පටිමමග්ගො දස්සනභූමි. සෙසා සෙක්ඛාසෙක්ඛධම්මා භාවනාභූමි.

8. ඉදානි ඉමා තිස්සො පඤ්ඤා පරියායන්තරෙන දස්සෙතුං. “පරතොසොසා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ පරතොති න අත්තතො, අඤ්ඤතො සත්ථුතො සාවකතො වාති අත්ථො. සොසාති තෙසං දෙසනාසොසතො, දෙසනාපඵවයාති අත්ථො. අථ වා පරතො සොසො එතිස්සාති පරතොසොසා, යා පඤ්ඤා, සා සුතමයිති යොජෙතබ්බං. පච්චත්තසමුට්ඨිතාති පච්චත්තං තස්ස තස්ස අත්තති සම්භූතා. යොනිසොමනසිකාරාති තෙසං තෙසං ධම්මානං සභාවපරිග්ගණ්භනාදිනා යථාචුත්තෙන උපායෙන පවත්තමනසිකාරා. පරතො ව සොසෙනාති පරතොසොසෙන හෙතුභූතෙන. සෙසං චුත්තනයමෙව.

ඉදානි යදත්ථං ඉමා පඤ්ඤා උද්ධටා, තමෙව වෙනෙයාපුග්ගලවිභාගං යොජෙත්වා දස්සෙතුං “යස්සා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ ඉමා ද්වෙති ගණනවසෙන වත්වා පුන තා සුතමයි විත්තාමයි වාති සරූපතො දස්සෙති. අයං උග්ගට්ඨකඤ්ඤාති අයං සුතමයවිත්තාමයඤාණෙහි ආසයපයොගපබ්බාධස්ස නිජ්ඣාදිත්තා උද්දෙසමත්තෙනෙව ජානනතො “උග්ගට්ඨකඤ්ඤා”ති චුච්චති. අයං විපඤ්චිකඤ්ඤාති විත්තාමයඤාණෙන ආසයස්ස අපරික්ඛන්තා උද්දෙසනිද්දෙසෙහි ජානනතො

විපක්ඛිතඤ්ඤා. අයං නෙය්‍යොති සුතමයඤ්ඤාණස්සාපි අභාවතො නිරවසෙසං
විත්ථාරදෙසනාය නෙතබ්බතො නෙය්‍යො.

9. එවං දෙසනාපටිපදාඤ්ඤාණවිභාගෙහි දෙසනාභාජනං වෙනෙය්‍යත්තයං
විභජිත්වා ඉදානි තත්ථ පවත්තිතාය භගවතො ධම්මදෙසනාය දෙසනාභාරං
නිද්ධාරෙත්වා යොජෙතුං “සායං ධම්මදෙසනා”ති ආදි ආරද්ධං.

තත්ථ සායන්ති සා අයං. යා පුබ්බෙ “ධම්මං වො, භික්ඛවෙ,
දෙසෙස්සාමි”ති ආදිනා (නෙත්ති. 5) පටිනිද්දෙසවාරස්ස ආදිතො දෙසනාභාරස්ස
විසයභාවෙන නික්ඛිත්තා පාළි, තමෙවෙත්ථ දෙසනාභාරං නියොජෙතුං “සායං
ධම්මදෙසනා”ති පච්චාමසති. කිං දෙසයතීති කථෙතුකම්‍යතාවසෙන දෙසනාය
පිණ්ඩත්ථං පුච්ඡිත්වා තං ගණනාය පරිච්ඡින්නිදිත්වා සාමඤ්ඤතො දස්සෙති “චත්තාරි
සච්චානි”ති. සච්චවිනිමුත්තා භි භගවතො දෙසනා නත්ථීති. තස්සා ව චත්තාරි
සච්චානි පිණ්ඩත්ථො. පවත්තිපවත්තකනිවත්තිතදුපායවිමුත්තස්ස නෙය්‍යස්ස
අභාවතො චත්තාරි අවිපරිතභාවෙන සච්චානීති දට්ඨබ්බං. තානි “දුක්ඛං සමුදයං
නිරොධං මග්ග”න්ති සරූපතො දස්සෙති.

තත්ථ අනෙකුපද්දවාධිට්ඨානභාවෙන කුච්ඡිත්තා
බාලජනපරිකප්පිතධ්‍රුවසුභසුඛත්තභාවවිරහෙන කුච්ඡිත්තා ව දුක්ඛං.
අවසෙසපච්චයසමවායෙ දුක්ඛස්ස උප්පත්තිකාරණත්තා සමුදයො.
සබ්බගතිසුඤ්ඤත්තා නත්ථී එත්ථ සංසාරචාරකසඬ්ඛාතො දුක්ඛරොධො, එතස්මිං
වා අධිගතෙ සංසාරචාරකසඬ්ඛාතස්ස දුක්ඛරොධස්ස අභාවොතිපි නිරොධො,
අනුප්පාදනිරොධපච්චයත්තා වා. මාරෙන්නො ගච්ඡති, නිබ්බානත්ථීකෙහි
මග්ගියතීති වා මග්ගො. තත්ථ සමුදයෙන අස්සාදො, දුක්ඛෙන ආදීනවො,
මග්ගනිරොධෙහි නිස්සරණං. එවං යස්මිං සුත්තෙ චත්තාරි සච්චානි සරූපතො
ආගතානි, තත්ථ යථාරුතවසෙන. යත්ථ පන සුත්තෙ චත්තාරි සච්චානි සරූපතො න
ආගතානි, තත්ථ අත්ථතො චත්තාරි සච්චානි උද්ධරිත්වා තෙසං වසෙන
අස්සාදාදයො නිද්ධාරෙතබ්බො. යත්ථ ව අස්සාදාදයො සරූපතො ආගතා, තත්ථ
චත්තබ්බමෙව නත්ථී. යත්ථ පන න ආගතා, තත්ථ අත්ථතො උද්ධරිත්වා තෙසං
වසෙන චත්තාරි සච්චානි නිද්ධාරෙතබ්බානි. ඉධ පන අස්සාදාදයො
උදාහරණවසෙන සරූපතො දස්සිතාති තෙහි සච්චානි නිද්ධාරෙතුං “ආදීනවො
වා”ති ආදි වුත්තං.

තත්ථ “සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා”ති (දී. නි. 2.387; ම. නි.
1.120; 3.373; විභ. 202) වචනතො තණ්හාවජ්ජා තෙභුමකධම්මා දුක්ඛසච්චං, තෙ ව
අනිච්චාදිසභාවත්තා ආදීනවො, එලඤ්ච දෙසනාය සාධෙතබ්බං. තත්ථ යං ලොකියං,
තං සන්ධාය වුත්තං “එලඤ්ච දුක්ඛ”න්ති. අස්සාදොති තණ්හාවිපල්ලාසානම්පි
ඉච්ඡිත්තා තෙ සන්ධාය “අස්සාදො සමුදයො”ති වුත්තං. සහ විපස්සනාය
අරියමග්ගො දෙසනා ව දෙසනාඵලාධිගමස්ස උපායොති කත්වා “උපායො
ආණත්ති ව මග්ගො”ති වුත්තං. නිස්සරණපදෙ වාපි අරියමග්ගො නිද්ධාරෙතබ්බො,

න වායං සච්චවිභාගො ආකුලොති දට්ඨබ්බො. යථා හි සච්චවිභඩ්ගෙ (විහ. 208)
 “තණ්හා අවසිට්ඨා කිලෙසා අවසිට්ඨා අකුසලා ධම්මා සාසවානි කුසලමූලානි සාසවා
 ව කුසලා ධම්මා සමුදයසච්චභාවෙන විභත්තා”ති තස්මිං තස්මිං නයෙ
 තංතං අවසිට්ඨා තෙභුමකධම්මා දුක්ඛසච්චභාවෙන විභත්තා, එවම්ධාපි දට්ඨබ්බන්ති.
 ඉමානි චත්තාරි සච්චානීති නිගමනං. ඉදං ධම්මචක්කන්ති යායං භගවතො
 චතුසච්චවසෙන සාමුක්කංසිකා ධම්මදෙසනා, ඉදං ධම්මචක්කං.

ඉදානි තස්සා ධම්මදෙසනාය ධම්මචක්කභාවං සච්චවිභඩ්ගසුත්තවසෙන (ම. නි.
 3.371 ආදයො) දස්සෙතුං “යථාහ භගවා”ති ආදි වුත්තං. තත්ථ ඉදං දුක්ඛන්ති ඉදං
 ජාතිආදිවිභාගං සඬ්ඛෙපතො පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධසඬ්ඛගහං තණ්හාවජ්ජං
 තෙභුමකධම්මජාතං දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවෙන දුක්ඛදුක්ඛාදිභාවෙන ච දුක්ඛං
 අරියසච්චන්ති අත්ථො. මෙති භගවා අත්තානං නිද්දිසති. බාරාණසියන්ති
 බාරාණසිනාමකස්ස නගරස්ස අවිදුරෙ. පච්චෙකඛුද්ධඉසිනං ආකාසතො
 ඔතරණට්ඨානතාය ඉසිපතනං. මිගානං තත්ථ අභයස්ස දින්තත්තා මිගදායන්ති ච
 ලද්ධනාමෙ අස්සමෙ. උත්තරති අතික්කමති, අභිභවතීති වා උත්තරං, නත්ථි එතස්ස
 උත්තරන්ති අනුත්තරං. අනතිසයං අජ්ජට්ඨාගං වා. කිඤ්චාපි භගවතො ධම්මදෙසනා
 අනෙකාසු දෙවමනුස්සපරිසාසු අනෙකසතක්ඛන්තුං තෙසං
 අරියසච්චවජ්ජට්ඨෙධසම්පාදනවසෙන පවත්තිතා, තථාපි සබ්බපයමං
 අඤ්ඤාසිකොණ්ඩඤ්ඤජ්ජමුඛාය අට්ඨාරසපරිමාණාය බ්‍රහ්මකොට්ඨා
 චතුසච්චවජ්ජට්ඨෙධවිභාවනීයා ධම්මදෙසනා, තස්සා සාතිසයා ධම්මචක්කසමඤ්ඤාති
 “ධම්මචක්කං පවත්තිත”න්ති වුත්තං.

තත්ථ සතිපට්ඨානාදිධම්මො එව පවත්තනට්ඨෙත චක්කන්ති ධම්මචක්කං,
 චක්කන්ති වා ආණා. ධම්මතො අනපෙතත්තා ධම්මඤ්ච තං චක්කඤ්චාති
 ධම්මචක්කං. ධම්මෙන ඤායෙන චක්කන්තිපි ධම්මචක්කං. යථාහ – “ධම්මඤ්ච
 පවත්තෙති චක්කඤ්චාති ධම්මචක්කං, චක්කඤ්ච පවත්තෙති ධම්මඤ්චාති
 ධම්මචක්කං, ධම්මෙන පවත්තෙතීති ධම්මචක්ක”න්ති ආදි (පටි. ම. 2.41-42).
 අජ්ජට්ඨන්තියන්ති ධම්මිස්සරස්ස භගවතො සම්මාසම්බුද්ධභාවතො ධම්මචක්කස්ස
 ච අනුත්තරභාවතො අජ්ජට්ඨෙධනීයං. කෙන පන අජ්ජට්ඨන්තියන්ති ආහ
 “සමණෙන වා”ති ආදි. තත්ථ සමණෙනාති පබ්බජ්ජං උපගතෙන. බ්‍රාහ්මණෙනාති
 ජාතිබ්‍රාහ්මණෙන. පරමත්ථසමණබ්‍රාහ්මණානඤ්ඤි පටිලොමනචිත්තංයෙව නත්ථි.
 දෙවෙනාති කාමාවචරදෙවෙන. කෙනචීති යෙන කෙනචි අවසිට්ඨපාරිසජ්ජෙන.
 එත්තාවතා අට්ඨන්තමිපි පරිසානං අනවසෙසපරියාදානං දට්ඨබ්බං. ලොකස්මින්නි
 සත්තලොකෙ.

තත්ථානි තිස්සං චතුසච්චධම්මදෙසනායං. අපරිමාණා පදා, අපරිමාණා අක්ඛරානි
 උජ්ජට්ඨාට්ඨවනං යෙභුයොන පදසඬ්ඛනිතානි අක්ඛරානීති දස්සනත්ථං. පදා
 අක්ඛරා බ්‍යාඤ්ජනාති ලිඬ්ගවිපල්ලාසො කතොති දට්ඨබ්බං. අත්ථස්සාති
 චතුසච්චසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස. සඬ්ඛාසනාති සඬ්ඛාසිතබ්බාකාරො. එස නයො
 සෙසෙසුපි. අත්ථස්සාති ච සම්බන්ධෙ සාම්ච්චනං. ඉතිපිදන්ති ඉතීති පකාරත්ථො, පි-

සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, ඉමිනාපි ඉමිනාපි පකාරෙන ඉදං දුක්ඛං අරියසච්චං
වෙදිතබ්බන්ති අත්ථො. තෙන ජාතිආදිහෙතෙන යථාචුත්තස්ස දුක්ඛසච්චස්ස
අනෙකහෙදතං තංදීපකානං අක්ඛරපදාදීනං චුත්තජපකාරං අපරිමාණතඤ්ච
සමත්ථෙති.

අයං දුක්ඛසමුදයොති අයං කාමතණ්හාදිහෙදා තණ්හාවට්ඨස්ස මූලභූතා
යථාචුත්තස්ස දුක්ඛස්ස නිබ්බන්තිහෙතුභාවතො දුක්ඛසමුදයො. අයං
දුක්ඛනිරොධොති අයං සබ්බසංඛතනිස්සටා අසංඛතධාතු යථාචුත්තස්ස දුක්ඛස්ස
අනුජපාදනිරොධපච්චයත්තා දුක්ඛනිරොධො. අයං දුක්ඛනිරොධගාමීනී පටිපදාති
අයං සම්මාදිට්ඨිආදිඅට්ඨගසමුහො දුක්ඛනිරොධසංඛතං නිබ්බානං ගච්ඡති
ආරම්මණවසෙන තදභිමුඛිභූතත්තා පටිපදා ච හොති දුක්ඛනිරොධජපත්තියාති
දුක්ඛනිරොධගාමීනී පටිපදා. ඉතිපිදන්ති පදස්ස පන සමුදයසච්චෙ
අට්ඨසත්තණ්හාවිචරිතෙහි, නිරොධසච්චෙ මදනිම්මදනාදිපරියායෙහි, මග්ගසච්චෙ
සත්තත්තිංසබ්බොධිපක්ඛියධම්මෙහි අත්ථො විහජිත්වා වෙදිතබ්බො. සෙසං
චුත්තනයමෙව.

එවං “ද්වාදස පදානි සූත්ත”න්ති ගාථාය සකලස්ස සාසනස්ස ඡන්තං
අත්ථපදානං ඡන්තඤ්ච බ්‍යඤ්ජනපදානං වසෙන යා ද්වාදසපදතා චුත්තා, තමෙව
“ධම්මං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමී”තිආදීනා දෙසනාභාරස්ස විසයදස්සනවසෙන
ජජක්කපරියායං (ම. නි. 3.420 ආදයො) එකදෙසෙන උද්දිසිත්වා
ධම්මවක්කජපවත්තසුත්තෙන (සං. නි. 5.1081; මහාව. 13; පටි. ම. 2.30)
තදත්ථස්ස සංඛගතිතභාවදස්සනමුඛෙන සබ්බස්සාපි භගවතො වචනස්ස
චතුසච්චදෙසනාභාවං තදත්ථස්ස ච චතුසච්චභාවං විභාවෙන්තො “ඉදං දුක්ඛන්ති
මෙ, භික්ඛවෙ, බාරාණසිය”න්තිආදීනා සච්චවිභවිගසුත්තං (ම. නි. 3.371 ආදයො)
උද්දෙසතො දස්සෙත්වා “තත්ථ අපරිමාණා පදා”තිආදීනා බ්‍යඤ්ජනත්ථපදාති
විහජන්තො ද්වාදසපදභාවං දීපෙත්වා ඉදානි තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤවිසයිවිසයභාවෙන
සම්බන්ධභාවං දස්සෙතුං “තත්ථ භගවා අක්ඛරෙහි සංඛකාසෙති”තිආදි චුත්තං.

තත්ථ පදාවයවග්ගහණමුඛෙන පදග්ගහණං, ගහිතෙ ච පදෙ පදත්ථාවබ්බොධො
ගහිතපුබ්බසංඛිකෙතස්ස හොති. තත්ථ ච පදාවයවග්ගහණෙන විස පදග්ගහණස්ස,
පදත්ථාවයවග්ගහණෙනාපි පදත්ථග්ගහණස්ස විසෙසාධානං ජායතීති ආහ –
“අක්ඛරෙහි සංඛකාසෙති”ති. යස්මා පන අක්ඛරෙහි සංඛිත්තෙන දීපියමානො
අත්ථො පදපරියොසානෙ වාක්‍යස්ස අපරියොසිතත්තා පදෙනෙව පකාසිතො දීපිතො
හොති, තස්මා “පදෙහි පකාසෙති”ති චුත්තං. වාක්‍යපරියොසානෙ පන සො අත්ථො
විචරිතො විචටො කතො හොතීති චුත්තං “බ්‍යඤ්ජනෙහි විචරති”ති. යස්මා ච
පකාරෙහි වාක්‍යහෙදෙ කතෙ තදත්ථො විහත්තො නාම හොති, තස්මා “ආකාරෙහි
විහජති”ති චුත්තං. තථා වාක්‍යාවයවානං පච්චෙකං නිබ්බවනවිභාගෙ කතෙ සො
අත්ථො පාකටො හොතීති චුත්තං “නිරුත්තිහි උත්තානීකරොති”ති.
කතනිබ්බවනෙහි වාක්‍යාවයවෙහි විත්ථාරවසෙන නිරවසෙසතො දෙසිතෙහි
වෙනෙය්‍යානං විත්තපරිතොසනං බුද්ධිනිසානඤ්ච කතං හොතීති ආහ –

“නිද්දෙසෙහි පඤ්ඤපෙති” ති. එත්ථ ච අක්ඛරෙහි එව සඬකාසෙතිති අවධාරණං අකත්වා අක්ඛරෙහි සඬකාසෙතියෙවාති එවං අවධාරණං දට්ඨබ්බං. එවඤ්ඤි සති අත්ථපදානං නානාවාක්‍යවිසයනාපි සිද්ධා හොති. තෙන එකානුසන්ධිකෙ සුත්තෙ ඡළෙව අත්ථපදානි, නානානුසන්ධිකෙ පන අනුසන්ධිමිහි අනුසන්ධිමිහි ඡ ඡ අත්ථපදානි නිද්ධාරෙතබ්බාති.

“අක්ඛරෙහි ච පදෙහි ච උග්ගපටති” තිආදිනා බ්‍යඤ්ජනපදානං කිච්චසාධනං දස්සෙති. වෙනෙය්‍යත්තයවිනයමෙව හි තෙසං බ්‍යාපාරො. අට්ඨානභාවතො පන සච්චපට්ඨෙධස්ස පදපරමො න ඉධ චුත්තො. නෙය්‍යග්ගහණෙනෙව වා තස්සාපි ඉධ ගහණං සෙක්ඛග්ගහණෙන විස කල්‍යාණපුට්ඨජ්ජනස්සාති දට්ඨබ්බං. අක්ඛරෙහිතිආදීසු කරණසාධනෙ කරණවචනං, න හෙතුමිහි. අක්ඛරාදීනි හි උග්ගපටනාදිඅත්ථානි, න උග්ගපටනාදිඅක්ඛරාදිඅත්ථං. යදත්ථා ච කිරියා සො හෙතු, යථා “අන්තෙනවසති” ති. උග්ගපටතිති සොතාවධානං කත්වා සමාහිතවිත්තානං වෙනෙය්‍යානං සඬකාසනවසෙන අක්ඛරෙහි විසෙසං ආදහන්තො යථා පදපරියොසානෙ ආසයප්පට්ඨොධො හොති, තථා යථාධිප්පෙතං අත්ථං සඬබ්බෙපෙන කටෙති උද්දිසතිති අත්ථො. විපඤ්චයතිති යථාඋද්දිට්ඨං අත්ථං නිද්දිසති. විත්ථාරෙතිති විත්ථාරං කරොති, විත්ථාරං කත්වා ආචික්ඛති වා, පටිනිද්දිසතිති අත්ථො. යස්මා චෙත්ථ උග්ගපටතිති උද්දිසනං අධිප්පෙතං. උද්දෙසො ච දෙසනාය ආදි, තස්මා චුත්තං – “උග්ගපටනා ආදී” ති. තථා විපඤ්චනං නිද්දිසනං, විත්ථරණං පටිනිද්දිසනං, නිද්දෙසපටිනිද්දෙසා ච දෙසනාය මජ්ඣපරියොසානාති. තෙන චුත්තං – “විපඤ්චනා මජ්ඣ, විත්ථාරණං පරියොසාන” ති.

එවං “අක්ඛරෙහි සඬකාසෙති” තිආදිනා ඡන්තං බ්‍යඤ්ජනපදානං බ්‍යාපාරං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්ථපදානං බ්‍යාපාරං දස්සෙතුං “සොයං ධම්මවිනයො” තිආදි චුත්තං. තත්ථ සීලාදිධම්මො එව පරියත්තිඅත්ථභූතො වෙනෙය්‍යවිනයනතො ධම්මවිනයො. උග්ගපටියන්තොති උද්දිසියමානො. තෙනාති උග්ගට්ඨකඤ්ඤවිනයනෙන. විපඤ්චියන්තොති නිද්දිසියමානො. විත්ථාරියන්තොති පටිනිද්දිසියමානො.

10. එත්තාවතා “ධම්මං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමී” ති උද්දිට්ඨාය පාළියා තිච්ඨකල්‍යාණතං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්ථබ්‍යඤ්ජනසම්පත්තිං දස්සෙතුං “ඡ පදානි අත්ථො” තිආදි චුත්තං. තං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යං. “තෙනාහ භගවා” තිආදිනා දෙසනාභාරස්ස විසයභාවෙන උද්දිට්ඨං පාළිං නිගමනවසෙන දස්සෙති. ලොකුත්තරන්තිආදි “කෙවලපරිපුණ්ණං පරිසුද්ධ” ති පදානං අත්ථවිචරණං. තත්ථ උපට්ඨිතං සබ්බවිසෙසානන්ති සබ්බෙසං උත්තරිමනුස්සධම්මසඬබ්බාතානං විසෙසානං අධිසීලසික්ඛාදිවිසෙසානං වා උපතිට්ඨනට්ඨානං. “ඉදං තෙසං පදක්කන්ත” තිආදිනං විස එතස්ස සද්දසිද්ධි වෙදිතබ්බා. “ඉදං චූච්චති තථාගතපදං ඉතිපී” තිආදීසු ඉදං සික්ඛත්තයසඬගහං සාසනබ්‍රහ්මවරියං තථාගතගන්ධන්ථිතො පටිපත්තිදෙසනාගමනෙහි කිලෙසගහනං ඔත්ථරිත්වා ගතමග්ගොතිපි. තෙන ගොචරභාවනාසෙවනාහි නිසෙවිතං හජිතන්තිපි. තස්ස

මහාවජිරඤාණසබ්බඤ්ඤාඤාණදන්තෙහි ආරඤ්ඡිතං තෙභූමකධම්මානං ආරඤ්ජනට්ඨානන්තිපි වුච්චතීති අත්ථො. අතො චෙතන්ති යතො තථාගතපදාදිභාවෙන වුච්චති, අතො අනෙතෙව කාරණෙන බ්‍රහ්මිනො සබ්බසත්තුත්තමස්ස භගවතො, බ්‍රහ්මං වා සබ්බසෙට්ඨං වරියන්ති පඤ්ඤායති යාවදෙව මනුස්සෙහි සුප්පකාසිතත්තා යථාචුත්තප්පකාරෙහි ඤායති. තෙනාහ භගවාති යථාචුත්තත්ථං පාළිං නිගමනවසෙන දස්සෙති.

අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථතාය භගවතො දෙසනාය යාවදෙව අරියමග්ගසම්පාපනත්ථො දෙසනාහාරොති දස්සෙතුං “කෙසං අයං ධම්මදෙසනා”ති පුච්ඡිත්වා “යොගීන”න්ති ආහ. චතුසච්චකම්මට්ඨානභාවනාය යුත්තප්පයුත්තාති යොගිනො. තෙ හි ඉමං දෙසනාහාරං පයොජෙන්නීති. ඉදං වචනං දෙසනාහාරවිභව්ගස්ස යථානුසන්ධිනා සම්මා යපිතභාවං දස්සෙතුං පකරණං සඬගායන්තෙහි යපිතන්ති දට්ඨබ්බං. තථා හි චුත්තං “තෙනාහ ආයස්මා මහාකච්චායතො”ති. නියුත්තොති පාළිනො අස්සාදාදිපදත්ථෙ නිද්ධාරෙත්වා යොජිතොති අත්ථො.

දෙසනාහාරවිභව්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. විවයහාරවිභව්ගවණ්ණනා

11. තත්ථ කතමො විවයො හාරොතිආදි විවයහාරවිභව්ගො. තත්ථායං අපුබ්බපදවණ්ණනා – කිං විචිනතීති එත්ථ “විචිනතී”ති එතෙන විවයසද්දස්ස කත්තුනිද්දෙසනං දස්සෙති. කින්නි පනත්ථස්ස හාරස්ස විසයො පුච්ඡිතොති තං තස්ස විසයං දස්සෙතුං “පදං විචිනතී”තිආදි චුත්තං. තත්ථ පදං විචිනතීති ආදිතො පට්ඨාය යාව නිගමනා සුත්තස්ස සබ්බං පදං විචිනතී. අයඤ්ච විවයො දුට්ඨො සද්දතො අත්ථතො ව. තෙසු “ඉදං නාමපදං, ඉදං ආබ්‍යාතපදං, ඉදං උපසග්ගපදං, ඉදං නිපාතපදං, ඉදං ඉත්ථිලිඬගං, ඉදං පුරිසලිඬගං, ඉදං නපුංසකලිඬගං, ඉදං අතීතකාලං, ඉදං අනාගතකාලං, ඉදං චත්තමානකාලං, ඉදං කත්තුසාධනං, ඉදං කරණසාධනං, ඉදං කම්මසාධනං, ඉදං අධිකරණසාධනං, ඉදං පච්චත්තවචනං, ඉදං උපයොගවචනං, යාව ඉදං භූමිමවචනං, ඉදං එකවචනං, ඉදං අනෙකවචන”න්ති එවමාදිවිභාවචනං, අයං සද්දතො පදවිවයො. සො පනායං පදවිවයො අවිපරීතසභාවනිරුත්තිසල්ලක්ඛණෙනෙව සම්පජ්ජතීති දට්ඨබ්බං. අත්ථතො පන විවයො තෙන තෙන පදෙන චත්තබ්බඅත්ථසංවණ්ණනා. සචෙ පන පදං පුච්ඡාදිවසෙන පචත්තං, තස්ස තදත්ථස්ස ව පුච්ඡාදිභාවො විචෙතබ්බොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “පඤ්ඤං විචිනතී”තිආදිමාහ.

යස්මා ව සබ්බො දෙසනාහාරො විවයහාරස්ස විසයො සුත්තස්ස විවයොති කත්වා, තස්මා චුත්තං – “අස්සාදං විචිනතී”තිආදි. යස්මා පන අනුගීතීති එත්ථ අනුරූපා ගීති අනුගීතීති අයම්පි අත්ථො ඉච්ඡිතො, තස්මා විවයමානස්ස සුත්තපදස්ස අනුරූපතො සුත්තත්තරපදානිපි අත්ථුද්ධාරවසෙන වා පදුද්ධාරවසෙන වා

ආනෙත්වා විවෙතබ්බානීති දස්සෙන්නො “සබ්බෙ නව සුත්තන්තෙ විවිනති”ති ආහ. නව සුත්තන්තෙති සුත්තගෙය්‍යාදිකෙ නව සුත්තෙ, යථාසම්භවතොති අධිජ්ජායො. අයං විවයහාරස්ස පදත්ථනිද්දෙසො.

එවං නිද්දෙසවාරෙ විවයහාරො සබ්බෙපතො නිද්දිට්ඨොති තං විභාගෙන නිද්දිසිත්වා පටිනිද්දෙසවසෙන විභජන්නො යස්මා පදවිචයො සුත්තස්ස අනුපදං පවත්තෙතබ්බතාය අතිභාරිකො න සුකරො වාති තං අනාමසිත්වා පඤ්ඤාචස්සජ්ජනවිචයෙ තාව දස්සෙන්නො “යථා කිං භවෙ”ති ආදිමාහ. තත්ථ යථා කිං භවෙති යෙන පකාරෙන සො විචයො පවත්තෙතබ්බො, තං පකාරජාතං කිං භවෙ, කිදිසං භවෙය්‍යාති අත්ථො. “යථා කිං භවෙය්‍යා”තිපි පායො. පුන යථාති නිපාතමත්තං. ආයස්මාති පියවචනං අජිතොති බාවරිබ්‍රාහ්මණස්ස පරිවාරකභූතානං සොළසන්නං අඤ්ඤතරො. පාරායනෙති පාරං වුවිචති නිබ්බානං, තස්ස අධිගමූපායදෙසනත්තා කිඤ්චාපි සබ්බං භගවතො වචනං “පාරායන”න්ති වත්තබ්බතං අරහති, සබ්ගීතිකාරොහි පන වත්ථුගාථානුගීතිගාථාදීහි සද්ධිං අජිතසුත්තාදීනං (සු. නි. 1038 ආදයො; වූළුති. අජිතමාණවපුච්ඡා 57 ආදයො, අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 1 ආදයො) සොළසන්නං සුත්තානං ඉදං නාමං කතන්ති තෙසඤ්ඤෙව පාරායනසමඤ්ඤාති ආහ “පාරායනෙ”ති. කෙචි “පාරායනිකො”ති පටන්ති. තෙ කිර තාපසපබ්බජ්ජපගමනතො පුබ්බෙ පාරායනං අධියන්නා විචරිංසු. තස්මා අයම්පි පාරායනං වත්තෙතීති පාරායනිකොති වුත්තො. පුච්ඡතීති කස්මා වුත්තං, නනු පුච්ඡානිබ්බත්තත්තා අතීතාති? සච්චමෙතං, පුච්ඡනාකාරං පන බුද්ධියං විපරිවත්තමානං කත්වා එවමාහ.

පුච්ඡා ව නාමෙසා අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡා දිට්ඨසංසන්දනා විමතිවිඤ්ඤනා අනුමතිපුච්ඡා කට්ඨකමාසනාපුච්ඡා එකංසඛ්‍යාකරණීයා විභජ්ජඛ්‍යාකරණීයා පටිපුච්ඡාඛ්‍යාකරණීයා යපනීයා ධම්මාධිට්ඨානා සත්තාධිට්ඨානාති අනෙකවිධා. තස්මා “කිමයං පුච්ඡා අදිට්ඨජොතනා”ති ආදිනා යථාසම්භවං පුච්ඡා විවෙතබ්බා. යථා චෙත්ථ පුච්ඡා විභාගො, එවං විස්සජ්ජනවිභාගොපි විස්සජ්ජනවිචයෙ යථාසම්භවං වත්තබ්බො. පුච්ඡාසභාගෙන හි විස්සජ්ජනන්ති. ඉධ පන විමතිවිඤ්ඤනං සත්තාධිට්ඨානං පුච්ඡං උදාහරිත්වා තත්ථ විවයනාකාරං දස්සෙතුං “කෙනස්සු නිවුතො ලොකො”ති ආදිමාහ.

තත්ථ කෙනාති කත්තරි කරණවචනං. සුති නිපාතමත්තං, සුති වා සංසයෙ නිපාතො, තෙනස්ස පඤ්ඤස්ස විමතිවිඤ්ඤනපුච්ඡාභාවං දස්සෙති. නිවුතොති පටිච්ඡාදිතො. ලොකොති සත්තලොකො. ඉච්චායස්මා අජිතොති සබ්ගීතිකාරකවචනං. නජ්ජකාසතීති න පඤ්ඤායති. කිස්සාහිලෙපනං බුසිති කිං අස්ස ලොකස්ස අහිලෙපනං වදසි. “කිං ස්වාහිලෙපන”න්තිපි පායො, තස්ස කිං සු අහිලෙපනන්ති පදවිභාගො.

පදානීති පජ්ජති එතෙහි අත්ථොති පදානි, වාක්‍යානි. පුච්ඡතානීති පුච්ඡාභාවෙන වුත්තානීති අත්ථො. එකො පඤ්ඤොති යදිපි වත්තාරි පදානි පුච්ඡනවසෙන වුත්තානි,

ඤාතුං ඉච්ඡිතො පන අත්ථො එකො එවාති “එකො පඤ්ඤා”ති වුත්තං. තත්ථ කාරණමාහ “එකවත්ථුපරිග්ගහ”ති. ඉදං වුත්තං හොති – කිඤ්චාපි නිවාරණඅප්පකාසනඅභිලෙපනමහාභයසඬ්ඛාතා පුච්ඡාය ගහිතා චත්තාරො එතෙ අත්ථා, තෙ පනෙකං ලොකං පතිගුණභූතා, ලොකො පධානභාවෙන ගහිතොති තඬ්ඛසෙන එකොවායං පඤ්ඤාති. තෙනෙවාහ “ලොකාධිට්ඨාන”න්තිආදි. කො පන සො ලොකොති? ආහ “ලොකො තිව්ඨො”තිආදි.

තත්ථ රාගාදිකිලෙසබහුලතාය කාමාවචරසත්තා කිලෙසලොකො. ඤානාභිඤ්ඤාපරිබුද්ධියා රූපාවචරසත්තා භවලොකො. ආනෙඤ්ජසමාධිබහුලතාය විසදිත්ථියත්තා අරූපාවචරසත්තා ඉන්ද්‍රියලොකො. අථ වා කිලිස්සනං කිලෙසො, විපාකදුක්ඛන්ති අත්ථො. තස්මා දුක්ඛබහුලතාය අපායෙසු සත්තා කිලෙසලොකො. තදඤ්ඤෙ සත්තා සම්පත්තිභවභාවතො භවලොකො. තත්ථ යෙ විමුක්තිපරිපාවකෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි සමන්තාගතා සත්තා, සො ඉන්ද්‍රියලොකොති වෙදිතඬ්ඛං. පරියාපන්තධම්මවසෙන ලොකසමඤ්ඤාති අරියපුග්ගලා ඉධ න සඬ්ගස්හන්ති.

අවිජ්ජාය නිවුතො ලොකොති චතුරඬ්ගසමන්තාගතෙන අන්ධකාරෙන විය රථසටාදිධම්මසභාවජ්ජපටිච්ඡාදනලක්ඛණාය අවිජ්ජාය නිවුතො පටිච්ඡාදිතො ලොකො. විච්චිජාති විච්චිකිච්ඡාහෙනු. “විච්චිජා මච්ඡරිය”න්ති සඬ්ගහෙ වුත්තං. පමාදාති පමාදහෙනු. ජජ්ජාභිලෙපනන්ති ජජ්ජා තණ්හා අස්ස ලොකස්ස මක්කටාලෙපො විය මක්කටස්ස අභිලෙපනං සිලෙසොති බුම්. දුක්ඛන්ති ජාතිආදිකං වට්ඨදුක්ඛන්ති අයං පදත්ථො. සෙසං පාළියා එව විඤ්ඤායති. ඉමානි චත්තාරි පදානි පුච්ඡාගාථායං වුත්තානි “ඉමෙහි”ති විස්සජ්ජනගාථායං වුත්තෙහි ඉමෙහි චතුර්හි පදෙහි විස්සජ්ජිතානි. කථන්ති ආහ “පඨම”න්තිආදි. තෙන යථාක්කමං පුච්ඡා විස්සජ්ජනානි වෙදිතඬ්ඛානීති දස්සෙති.

ඉදානි තං යථාක්කමං පුච්ඡං විස්සජ්ජනඤ්ච සරූපතො දස්සෙතුං ගාථාය ව අත්ථං විවරිතුං “කෙනස්සු”තිආදි වුත්තං. තත්ථ “නිවරණෙහි”ති පදෙන වුත්තමෙවත්ථං පාකටං කත්වා දස්සෙතුං “අවිජ්ජානිවරණා හි සඬ්ඛෙ සත්තා”තිආදි වුත්තං. එත්ථ ව “යථාහා”තිආදිනා සුත්තන්තරදස්සනෙන ඉමස්මි. පඤ්ඤාවිස්සජ්ජනවිවයෙ අනුගීතිවිවයං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. තත්ථ පරියායතොති කාරණතො. නිවරණසඬ්ඛාතානං කාමච්ඡන්දාදීනම්පි කාරණභාවතො පටිච්ඡාදනභාවතො ව එකංයෙව නිවරණං වදාමි, න පන අඤ්ඤෙසං නිවරණසභාවානං අභාවාති අත්ථො. යථා ව අවිජ්ජාය සති නිවරණානං භාවො, එවං අවිජ්ජාය අසති න සත්ති නිවරණානීති දස්සෙතුං “සඬ්ඛසො”තිආදි වුත්තං.

තෙනාති “අවිජ්ජාය නිවුතො ලොකො”ති පදෙන. පඨමස්ස පදස්සාති “කෙනස්සු නිවුතො ලොකො”ති පදස්ස. සුත්තාති යොජිතා, අනුරූපාති වා අත්ථො. එතෙන පුච්ඡානුරූපතා විස්සජ්ජනස්ස දස්සිතාති පුඬ්ඛාපරවිවයො වුත්තොති වෙදිතඬ්ඛං. “යො පුග්ගලො නිවරණෙහි නිවුතො”තිආදිනා විච්චිජාපමාදානං

අවිජ්ජාය පව්වයභාවං දස්සෙති. නිවුතො එව හි නප්පකාසති. විවිච්ඡාති විචිකිච්ඡා. තෙනෙනවාහ – “විවිච්ඡා නාම වුච්චති විචිකිච්ඡා”ති. තත්‍රායං පදසිද්ධි – යථා මිච්ඡාදිට්ඨිසම්මාදිට්ඨියො “නිව්චං අනිව්ච”න්තිආදිනා එකංසග්ගාහභාවෙන පවත්තන්ති, න එවමයං. අයං පන අනෙකංසග්ගාහභාවතො “නිව්චං නු බො අනිව්චං නු බො”තිආදිනා විවිධං විරුද්ධං වා ඉච්ඡති එසතීති විවිච්ඡාති. “සො විචිකිච්ඡන්තො”තිආදිනා අප්පකාසනස්ස විවිච්ඡාපමාදානං කාරණභාවං විවරති. සුක්කෙ ධම්මෙ න උප්පාදියතීති න සමාදාය වත්තති. නප්පකාසන්තීති තෙ අත්තනො සන්තානෙ අනුප්පාදියමානා කුසලා ධම්මා තං පුග්ගලං පකාසං ලොකෙ අභිඤ්ඤාතං න කරොන්තීති අත්ථො. අභිලිම්පතීති මක්කටාලෙපො විය මක්කටං දාරුසිලාදිසු පුරිසං රූපාදිවිසයෙ අල්ලියාපෙතීති අත්ථො. ආසත්තිබහුලස්සාති ආසඬගබහුලස්ස. එවං අභිජ්ජපාති කරිත්වාති එවං පරිසුට්ඨානට්ඨායිනීති ඉමිනා කාරණෙන. තත්ථාති තාය තණ්හාය. ලොකො අභිලිත්තො සිලෙසෙන මක්ඛිතො විය හොතීති අත්ථො.

භායති එතස්මාති භයං. මහන්තං භයං මහබ්භයං. තෙනෙනවාහ – “දුක්ඛමස්ස මහබ්භය”න්ති. දුක්ඛං දොමනස්සන්ති දුක්ඛමෙව විහත්තන්ති සබ්බං දුක්ඛං විහජිත්වා දස්සෙතුං “තිස්සො දුක්ඛතා”තිආදි චුත්තං. ඔධසොති කදාචි අත්තූපක්කමමුලාය කදාචි පරුපක්කමමුලායාතිආදිනා විභාගෙන දුක්ඛදුක්ඛතාය මුච්චනකා විසෙසෙන රූපාවචරා. තථාති ඔධසො කදාචි කරහචිති එවං ආකඬ්ඪති. විපරිණාමදුක්ඛතාය මුච්චනකා උපෙක්ඛාසමාපත්තිබහුලා විසෙසෙන අරූපාවචරසත්තා. අප්පාබාධාති පදං දුක්ඛදුක්ඛතාය මුච්චනස්ස කාරණවචනං. දීඝායුකාති විපරිණාමදුක්ඛතාය. අරූපදෙවා හි ලොකෙ විසෙසතො දීඝායුකාති. ඉදඤ්ච මුච්චනමච්චන්තිකං. යස්මා ච දුක්ඛා වෙදනාපි සඬ්ඛතන්තා අනිව්චනාදිසඬ්ඛාරදුක්ඛසභාවා එව, තස්මා යතො මුච්චනමච්චන්තිකං, තං අනවසෙසපරියාදානවසෙන සඬ්ගණ්හිත්වා දස්සෙතුං “සඬ්ඛාරදුක්ඛතාය පනා”තිආදිමාහ.

තත්ථ උපාදියතීති උපාදි, විපාකක්ඛන්ධා කටන්තා ච රූපං. උපාදිස්ස සෙසං උපාදිසෙසං, තං නත්ථි එතිස්සාති අනුපාදිසෙසා, නිබ්බානධාතු, තාය අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා, ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ වායං කරණනිද්දෙසො. නිබ්බානධාතූති ච නිබ්බායනමත්තං. තස්මාති යස්මා සකලලොකඛ්‍යාපිතී සබ්බසඬ්ගාහිතී ච සඬ්ඛාරදුක්ඛතා, තස්මා. ලොකස්සාති සම්බන්ධෙ සාමිවචනං. තෙන “දුක්ඛමස්සා”ති පදස්ස අත්ථං දස්සෙති. එවමෙත්ථ ලොකස්ස නිවරණාදීනි අජානන්තෙන, සමයන්තරපරිවයෙන වා තත්ථ සංසයපක්ඛන්දෙන එකංසෙනෙව ඛ්‍යාකාතබ්බත්තා සත්තාධිට්ඨානා පුච්ඡා කතා, සා ච අජානනස්ස, සංසයස්ස වා නිවරණාදිවිසයතාය චතුබ්බිධා. පාළියං පන නිවරණාදීනං ලොකො ආධාරභාවෙන ගාථායං චුත්තොති එකො පඤ්ඤාති දස්සිතන්ති. අයමෙත්ථ පුච්ඡාවිචයො. විස්සජ්ජනවිචයොපි අදිට්ඨිපොතිතී විස්සජ්ජනා විමතිවිෂේදිනී වාතිආදිනා පුච්ඡාවිචයෙ චුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බො.

එවං එකාධාරං පුච්ඡං දස්සෙත්වා ඉදානි අනෙකාධාරං දස්සතුං “සවන්ති සබ්බධි”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සවන්තිති සන්දන්ති. සබ්බධිති සබ්බෙසු රූපාදීසු ආයතනෙසු. සොතාති තණ්හාදිසොතා. කිං නිවාරණන්ති තෙසං කිං ආවරණං කාරක්ඛා. සංවරං බුච්ඡිති තං නෙසං නිවරණසංඛ්ඛාතං සංවරං කපෙති. කෙන සොතා පිටියරෙති කෙන ධම්මෙන තණ්හාදිසොතා පිටියාන්ති පච්ඡිජ්ජන්තිති අයමෙත්ථ පදත්ථො. සෙසං පාළිවසෙනෙව ආවි භවිස්සති.

තෙ ද්වෙ පඤ්ඤාති යදිපි ඉමිස්සා ගාථාය පුච්ඡාවසෙන පවත්තාය චත්තාරි පදානි චත්තාරි වාක්‍යානි. ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස පන අත්ථස්ස දුට්ඨත්තා තෙ ද්වෙ පඤ්ඤා. කස්මාති වෙ? “ඉමෙහි බන්ධාවිච්චනෙන පුච්ඡිතා”ති ආහ. තත්ථායං සංඛ්ඛෙපත්ථො – ඉමෙ එතාය ගාථාය ගතිතා අත්ථා යස්මා බහුති අධිකිච්ච පවත්තවචනෙන පුච්ඡිතා, තස්මා තෙ ද්වෙ පඤ්ඤාති. එකතො උපරි බහුති හි සාසනවොහාරො, තමෙව පුච්ඡාය දුට්ඨත්ථවිසයතං විවරිතුං “එව”න්තිආදි වුත්තං. තස්සත්ථො – යාහි ඤාතිබ්‍යසනාදිසංඛ්ඛාතාහි පාණවධාදිහි එව වා දුග්ගතිහෙතුභූතාහි ආපදාහි සමං සහ, සබ්බථා වා අයං ලොකො ආපන්නො අජ්ඣොත්ථො. තංනිමිත්තෙහි දසහි කිලෙසවත්ථුහි සංකිලිට්ඨො ව, තස්ස තං ආපන්නාකාරං සංකිලිට්ඨාකාරඤ්ච බුද්ධියං කත්වා ආහ – “එවං සමාපන්නස්ස එවං සංකිලිට්ඨස්සා”ති. වොදායති සුඡ්ඤ්ඤාති එතෙනාති වොදානං, සමථවිපස්සනා. වුට්ඨාති එතෙන නිමිත්තතො පවත්තතො වාති වුට්ඨානං, අරියමග්ගො.

අසමාහිතස්සාති නානාරම්මණෙසු වික්ඛිත්තචිත්තස්ස. සවන්තිති පවත්තන්ති. අභිජ්ඣාතිආදි අසමාධානහෙතුදස්සනං. තෙනෙවාහ – “එවං අසමාහිතස්සා”ති. “යථාහ භගවා”තිආදිනා ඉධාපි අනුගිතිවිවයං දස්සෙති. සොතානං සවනං යෙහුයොන අනුරොධවසෙනෙවාති ආහ – “සවති මනාපිකෙසු රූපෙසු”ති. එත්ථ ව චක්ඛාදයො සොතානං ද්වාරභාවෙන පවත්තමානා උපවාරවසෙන සයං සවන්තා විය වුත්තා. ඉතීති එවං. සබ්බාති සබ්බස්මා. සබ්බථාති සබ්බජ්ජකාරෙන. ඉදං වොදානන්ති ඉදං “පරිසුට්ඨානවිසාත”න්ති වුත්තං. පරිසුට්ඨානජ්ජහානං වොදානං.

විස්සජ්ජනගාථාය සති තෙසං නිවාරණන්ති විපස්සනාසම්පයුත්තා සති කුසලාකුසලානං ධම්මානං ගතියො සමන්වෙසමානා තෙසං සොතානං නිවාරණන්ති. සොතානං සංවරං බුච්ඡිති තමෙව සතිං සොතානං සංවරං බුච්ඡි. පඤ්ඤායෙන පිටියරෙති රූපාදීසු අනිච්චතාදිපටිවේධසාධිකාය මග්ගපඤ්ඤාය එතෙ සොතා සබ්බසො පිටියාන්ති, උජ්ජජ්ජතුං අජ්ජදානවසෙන සමුච්ඡිජ්ජන්තිති අත්ථො.

නාවිඤ්ජිති අභිජ්ඣාදිජ්ජවත්තිද්වාරභාවෙන චිත්තසන්තානං, පුග්ගලං වා නාකඨ්ඨති. අනුසයජ්ජහානං ඉධ පිධානං අධිජ්ජෙතන්ති ආහ – “පඤ්ඤාය අනුසයා පභියන්ති”ති. යස්මා අනුසයනිමිත්තං පරිසුට්ඨානං අනුසයාභාවෙ න භොතීති ආහ “අනුසයෙසු”තිආදි. ඉදානි තමෙවත්ථං උපමාය විභාවෙන්තො “තං යථා බන්ධවත්තස්සා”තිආදිමාහ. එත්ථාපි සොතානං නිවාරණසංඛ්ඛාතං සංවරං

පිටිනාඤ්ච අජානන්තෙන තත්ථ වා සංසයිතෙන එකංසිකත්තා ධම්මාධිට්ඨානා පුච්ඡා කතාති ඉධ පුච්ඡාච්චයො චුත්තනයෙනෙව විස්සජ්ජනච්චයො ච වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ව යෙන අධිජ්ජායෙන “කෙනස්සු නිවුතො ලොකො”ති ගාථාය (සු. නි. 1038; චූළති. අජිතමාණවපුච්ඡා 57, අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 1; නෙත්ති. 45) සතිපි නිවාරණාදීනං චතුත්තං පුච්ඡිතබ්බහාවෙ එකො පඤ්ඤානි චුත්තං. තෙන තාව සොත්තානංයෙව සංවරො පිටිනාඤ්ච පුච්ඡිතන්ති සොතෙ එකත්ථවසෙන ගහෙත්වා පුච්ඡාය එකාධිට්ඨානභාවතො එකො පඤ්ඤානි චත්තබ්බං සියා. සොත්තානං වා බහුභාවතො බහුති යත්තකා සොත්තා, තත්තකා පඤ්ඤානි. යෙන පන අධිජ්ජායෙන “සචන්ති සබ්බෙ සොත්තා”ති ගාථායං (සු. නි. 1040; චූළති. අජිතමාණවපුච්ඡා 59, අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 3; නෙත්ති. 45) සොතෙ අනාමසිත්වා සංවරපිටිකානං වසෙන “ද්වෙ පඤ්ඤා”ති චුත්තං. තෙන පට්ඨගාථායං සතිපි නිවාරණාදීනං ලොකාධාරභාවෙ ලොකං අනාමසිත්වා නිවාරණාදීනං විභාගෙන චත්තාරො පඤ්ඤානිපි චත්තබ්බන්ති අයං නයො දස්සිතොති දට්ඨබ්බං.

ඉදාති යස්මා පුච්ඡන්තො න කෙවලං පුබ්බෙ අත්තනා රචිතනියාමෙනෙව පුච්ඡති, අථ බො දෙසනාකාලෙ චුත්තධම්මස්ස අනුසන්ධිං ගහෙත්වාපි පුච්ඡති, තස්මා තස්ස අනුසන්ධිං පුච්ඡාය විචෙතබ්බාකාරං දස්සෙන්තො “යාති සොත්තානි”ති ගාථාය අනන්තරං “පඤ්ඤා වෙව සති වා”ති ගාථාමාහ. තස්සායං සඬ්ඛෙපත්ථො – යායං භගවතා චුත්තා පඤ්ඤා, යා ව සති යඤ්ච තදවසෙසං නාමරූපං, එතං සබ්බම්පි කත්ථ නිරුජ්ඣති, එතං මෙ පුට්ඨො පබ්බහීති.

විස්සජ්ජනගාථායං පනස්ස යස්මා පඤ්ඤාසතියො නාමෙනෙව සඬ්ඛනං ගච්ඡන්ති, තස්මා තා විසුං න චුත්තා. අයඤ්චෙත්ථ සඬ්ඛෙපත්ථො – යං මං ත්වං, අජිත, එතං පඤ්ඤං අපුච්ඡි – “කත්ථෙතං උපරුජ්ඣති”ති අනන්තරගාථායං (සු. නි. 1042; චූළති. අජිතමාණවපුච්ඡා 61, අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 5; නෙත්ති. 11, 45), යත්ථ තං අසෙසං උපරුජ්ඣති, තං තෙ වදාමි. තස්ස තස්ස හි විඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙන සහෙව අපුබ්බං අවරිමං එත්ථෙතං උපරුජ්ඣති, එත්ථෙව විඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙන නිරුජ්ඣති, එතං විඤ්ඤාණනිරොධං තස්ස නිරොධො නාතිචත්තනීති චුත්තං හොතීති. අයං පඤ්ඤෙ අනුසන්ධිං පුච්ඡතීති අනන්තරගාථායං සොත්තානං පරිපුට්ඨානානුසයස්පහානකිච්චෙන සද්ධිං සති පඤ්ඤා ව චුත්තා, තං සුත්වා තස්පහානෙ පඤ්ඤාසතිසු තිට්ඨන්තිසු තාසං සන්තිස්සයෙන නාමරූපෙන භවිතබ්බං, තථා ව සති වට්ටති එව. කත්ථ නු බො ඉමාසං සනිස්සයානං පඤ්ඤාසනීනං අසෙසනිරොධොති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන අයං පුච්ඡා කතාති ආහ – “අයං පඤ්ඤෙ...පෙ.... ධාතු”ත්ති. තත්ථ අනුසන්ධියති දෙසනා එතායාති අනුසන්ධි.

යාය පටිපදාය අනුපාදිසෙසං නිබ්බානධාතුං අධිගච්ඡන්ති, තං චතුසච්චකම්මට්ඨානභාවනාසඬ්ඛාතං පටිපදං සහ විසයෙන දස්සෙන්තුං “නිඤ්ඤා ව සච්චානි”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සඬ්ඛතානීති සමෙච්ච සම්භූය පච්චයෙහි කතානීති සඬ්ඛතානි. නිරොධධම්මානීති නිරුජ්ඣනසභාවානි. දුක්ඛං සමුදයො මග්ගොති

තෙසං සරුපදස්සනං. නිරොධො පන කථන්ති ආහ “නිරොධො අසඬ්ඛනො”ති.
 සො හි කෙනවි පච්චයෙන න සඬ්ඛනොති අසඬ්ඛනො. සහ විසයෙන
 පහාතඬ්ඛපහායකසභාවෙසු අරියසච්චෙසු පහායකච්භාගමුඛෙන පහාතඬ්ඛවිභාගං
 දස්සෙතුං “තත්ථ සමුදයො”තිආදි වුත්තං.

තත්ථ අවිජ්ජාවසෙසාති දස්සනමග්ගෙන පභිනාවසෙසා අවිජ්ජාති අත්ථො.
 අයඤ්ච සෙස-සද්දො කාමච්ඡන්දො ඛාපාදො මානො උද්ධච්චන්ති එත්ථාපි
 යොජෙතඬ්ඛො. යථා හි අවිජ්ජා, එවං එතෙපි ධම්මා අපායගමනීයසභාවා
 පට්ඨමග්ගෙන පභියන්ති එවාති. “අවිජ්ජානිරවසෙසා”තිපි පාඨො, එත්ථාපි
 යථාවුත්තෙසු කාමච්ඡන්දාදිපදෙසුපි නිරවසෙස-සද්දො යොජෙතඬ්ඛො.
 සාවසෙසඤ්චි පුරිමමග්ගද්වයෙන කාමච්ඡන්දාදයො පභියන්ති, ඉතරෙහි පන
 නිරවසෙසන්ති. තෙධාතුකෙ ඉමානි දස සංයොජනානීති එත්ථ තෙධාතුකෙති
 සංයොජනානං විසයදස්සනං. තත්ථ හි තානි සංයොජනවසෙන පවත්තන්ති.

12. අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අධිට්ඨායාති තං පහායකං පත්වා. යං පනාති
 එත්ථ යන්ති හෙතුඅත්ථෙ නිපාතො. ඉදං ඛයෙ ඤාණන්ති යෙන ඤාණෙන
 හෙතුභූතෙන “ඛිණා මෙ ජාති”ති අත්තනො ජාතියා ඛිණභාවං ජානාති, ඉදං එවං
 පච්චචෙක්ඛණස්ස නිමිත්තභූතං අරහත්තඵලඤාණං ඛයෙ ඤාණං නාම. නාපරං
 ඉත්ථත්තායාති පජානාතීති එත්ථාපි යන්ති ආනෙතඬ්ඛං “යං නාපරං ඉත්ථත්තායාති
 පජානාති”ති. ඉදං අනුප්පාදෙ ඤාණන්ති ඉධාපි පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව
 අරහත්තඵලඤාණවසෙන අත්ථො යොජෙතඬ්ඛො. අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ.
 චිත්තුප්පාදක්කණ්ඩ 135-142) පන “ඛයෙ ඤාණං කිලෙසක්ඛයකරෙ අරියමග්ගෙ
 ඤාණන්ති වුත්තං. අනුප්පාදෙ ඤාණං පටිසන්ධිවසෙන අනුප්පාදභූතෙ
 තංතංග්ගවජ්ඣක්කිලෙසානං අනුප්පාදපරියොසානෙ උප්පන්නෙ අරියඵලෙ
 ඤාණ”න්ති වුත්තං. ඉධ පන උභයමිපි අරහත්තඵලඤාණවසෙනෙව විභත්තං.
 තෙනෙවාහ – “ඉමානි ද්වෙ ඤාණානි අඤ්ඤාතාචින්ද්‍රිය”න්ති,
 “ආරම්මණසඬ්ඛකෙනෙව ද්වෙ නාමානි ලඬ්භන්ති”ති ව.

අඤ්ඤින්ද්‍රියං හෙට්ඨිමෙසු තිසු ඵලෙසු, උපරිමෙසු ව තිසු මග්ගෙසු උප්පත්තියා
 පුනථපුනං උප්පජ්ජමානමිපි අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං විය පට්ඨඵලප්පත්තියා
 අග්ගඵලප්පත්තියා අනුප්පාදනිරොධෙන නිරුජ්ඣන්ති ආහ – “යඤ්ච
 අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රිය”න්තිආදි. එතෙන පහාතඬ්ඛධම්මා විය
 දස්සනභාවනාහි අග්ගඵලප්පත්තියා තදවසෙසඵලධම්මාපි අනුප්පාදනිරොධෙන
 නිරුජ්ඣන්ති. කො පන වාදො තෙභූමකධම්මානන්ති දස්සෙති, එකා පඤ්ඤා
 අඤ්ඤාතාචින්ද්‍රියත්තා. යදි එකා, කථං ද්විධා වුත්තාති ආහ “අපි වා”තිආදි.
 ආරම්මණසඬ්ඛකෙනෙතාති ඛයෙ අනුප්පාදෙති ඉමාය ආරම්මණසමඤ්ඤාය. සා
 පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤාති යා පුබ්බෙ සොත්තානං පිධානකිච්චා වුත්තා පඤ්ඤා, සා
 පජානනසභාවෙන පඤ්ඤා. ඉතරා පන යථාදිට්ඨං යථාගහිතං ආරම්මණං
 අපිලාපනට්ඨෙන ඔගාහනට්ඨෙන සතීති.

13. එවං “පඤ්ඤා වෙව සති වා”ති පදස්ස අත්ථං විවරිත්වා ඉදානි “නාමරූප”න්ති පදස්ස අත්ථං විවරන්තො “තත්ථ යෙ පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා, ඉදං නාමරූප”න්ති ආහ. නාමරූපඤ්ච විභාගෙන දස්සෙන්තො සුඛග්ගහණත්ථං පාකට්ඨානාමරූපමෙව විභාවෙතුං “තත්ථ යෙ”ති ආදිමාහ. තග්ගහණෙනෙව හි සහවරණාදිනා තදඤ්ඤෙ චිත්තවෙනසිකා රූපධම්මා ව ගහිතා භොන්තිති. නාමග්ගහණෙන වෙන්ථ ඛන්ධත්තයමෙව ගහිතන්ති “නාමරූපං විඤ්ඤාණසම්පයුත්ත”න්ති වුත්තං. තං පන රූපං සම්පයුත්තන්ති? නයිදං සම්පයුත්තපච්චයවසෙන වුත්තං. පචුරජනස්ස පන අවිභාගෙන ගහණීයසභාවං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ගාථාය අනුපාදිසෙසා නිබ්බානධාතු පුච්ඡිතාති තං චතුරිද්ධිපාදමුඛෙන අරියමග්ගාධිගමෙන පත්තබ්බන්ති දස්සෙන්තො ඉද්ධිපාදභාවනාමුලභූතාති ඉන්ද්‍රියාති සතිපඤ්ඤාහි නිද්ධාරෙතුං “තත්ථ සති ව පඤ්ඤා ව චත්තාරි ඉන්ද්‍රියාති”ති ආහ. කුසලාකුසලානං ධම්මානං ගතියො සමන්වෙසමානා සති සිජ්ඣන්ති එකන්තෙන සමාධිං නිජ්ඣාදෙති. සතිග්ගහණෙන වෙන්ථ පරිසුට්ඨානප්පහානං ඉධාධිජ්ජෙතන්ති ආහ – “සති ද්වෙ ඉන්ද්‍රියාති, සතින්ද්‍රියඤ්ච සමාධින්ද්‍රියඤ්චා”ති. තථා අනුසයසමුග්ගානවිධායිතී පඤ්ඤා සිජ්ඣමානා න විනා චතුර්බිධසම්මප්පධානවීරියං සිජ්ඣතිති වුත්තං – “පඤ්ඤා ද්වෙ ඉන්ද්‍රියාති පඤ්ඤින්ද්‍රියඤ්ච වීරියින්ද්‍රියඤ්චා”ති.

යා ඉමෙසු චතුසු ඉන්ද්‍රියෙසුති ඉමෙසු සතිආදීසු චතුසු ඉන්ද්‍රියෙසු නිස්සයපච්චයතාය අධිට්ඨානභූතෙසු තංසහජාතා එව යා සද්දහනා. “ඉමෙහි චතුහි ඉන්ද්‍රියෙහි”තිපි පාළි, තස්සා ඉමෙහි චතුහි ඉන්ද්‍රියෙහි සම්පයුත්තාති වචනසෙසො, ආරම්මණෙ අභිජ්ජසාදලක්ඛණා සද්ධා කත්තුකාමතාසභාවස්ස ඡන්දස්ස විසෙසපච්චයො භොතිති ආහ – “යා සද්ධාධිපතෙය්‍යා චිත්තෙකග්ගතා, අයං ඡන්දසමාධි”ති. සමාහිතෙ චිත්තෙති විපස්සනාසමාධිනා සමාහිතෙ චිත්තෙ. ඉදං පහානන්ති වික්ඛම්භනප්පහානසාධකො සමාධි පහානන්ති වුත්තො පජ්ඣති එතෙනාති කත්වා. “පධාන”න්තිපි පාඨො, අග්ගොති අත්ථො. තථා හි “සමාධි එකොදි”ති වුවචති.

“අස්සාසපස්සාසා”ති ආදිනා කායවචිචිත්තසඬ්ඛාරසීසෙන තංසමුට්ඨාපකා වීරියසඬ්ඛාරාව ගහිතා. තෙ හි යාව භාවනානිජ්ඣන්ති තාව එකරසෙන සරණතො සඬ්ඛජ්ජෙතබ්බතො ව සරසඬ්ඛජ්ජා”ති වුත්තා “එවං මෙ භාවනා භොතු”ති යථා ඉච්ඡිතා, තථා පවත්තියා හෙතුභාවතො. තද්දුහයන්ති ඡන්දසමාධිසඬ්ඛාතඤ්ච පධානසඬ්ඛාරසඬ්ඛාතඤ්ච වීරියන්ති තං උභයං. උභයමෙව හි උපචාරවසෙන අඤ්ඤං විය කත්වා “ඡන්දසමාධිජ්ජධානසඬ්ඛාරසමන්තාගතං ඉද්ධිපාද”න්ති වුත්තං. අභින්නම්පි හි උපචාරවසෙන හින්තං විය කත්වා වොහරන්ති, යථා “සිලාපුත්තකස්ස සරිර”න්ති.

තත්ථ ඉඡ්ඤාතිති ඉද්ධි, සමිජ්ඤාති නිජ්චජ්ජතිති අත්ථො. ඉඡ්ඤාතිති වා තාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා භොන්තිති ඉද්ධි, පජ්ජති එතෙනාති පාදො, පයමෙන අත්ථෙත ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො, ඉද්ධිකොට්ඨාසොති අත්ථො. දුතියෙන අත්ථෙත ඉද්ධියා පාදො පතිට්ඨා අධිගමුපායොති ඉද්ධිපාදො. තෙන හි උපරුපරිවිසෙසසඬාතං ඉද්ධිං පජ්ජන්ති පාපුණන්ති. විවෙකනිස්සිතන්ති තදඬිගවිවෙකනිස්සිතං සමුච්ඡෙදවිවෙකනිස්සිතං නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතඤ්ච ඉද්ධිපාදං භාවෙතිති අත්ථො. තථා හි අයං ඉද්ධිපාදභාවනානුයුත්තො යොගී විපස්සනාක්ඛණෙ කිච්චතො තදඬිගවිවෙකනිස්සිතං අජ්ඣාසයතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතං. මග්ගක්ඛණෙ පන කිච්චතො සමුච්ඡෙදවිවෙකනිස්සිතං ආරම්මණතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතං ඉද්ධිපාදං භාවෙතිති. එස නයො විරාගනිස්සිතන්තිආදීසු.

විවෙකත්තා එව හි විරාගාදයො, කෙවලඤ්ඤත්ථ වොස්සග්ගො දුට්ඨො පරිච්චාගවොස්සග්ගො ච පක්ඛන්දනවොස්සග්ගො වාති. තත්ථ පරිච්චාගවොස්සග්ගො විපස්සනාක්ඛණෙ තදඬිගවසෙන, මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡෙදවසෙන කිලෙසප්පහානං. පක්ඛන්දනවොස්සග්ගො විපස්සනාක්ඛණෙ තන්තින්තභාවෙන, මග්ගක්ඛණෙ ආරම්මණකරණවසෙන නිබ්බානපක්ඛන්දනං. තදුභයම්පි ඉමස්මිං ලොකියලොකුත්තරම්සසකෙ අත්ථසංවණ්ණනානයෙ යුජ්ජති. තථා හි අයං පයම්ද්ධිපාදො යථාචුත්තෙන පකාරෙන කිලෙසෙ පරිච්චජති නිබ්බානඤ්ච පක්ඛන්දති. වොස්සග්ගපරිණාමීන්ති ඉමිනා පන වචනෙන වොස්සග්ගත්ථං පරිණාමන්තං පරිණතඤ්ච පරිපච්චන්තං පරිපක්කඤ්චාති අත්ථො. අයඤ්චි ඉද්ධිපාදභාවනානුයුත්තො යොගී යථා පයමො ඉද්ධිපාදො කිලෙසපරිච්චාගවොස්සග්ගත්ථං නිබ්බානපක්ඛන්දනවොස්සග්ගත්ථඤ්ච පරිපච්චති, යථා ච පරිපක්කො භොති, තථා නං භාවෙතිති. සෙසිද්ධිපාදෙසුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – යථා ඡන්දං ජෙට්ඨකං කත්වා පචත්තිතො සමාධි ඡන්දසමාධි. එවං චිරියං චිත්තං චිමංසං ජෙට්ඨකං කත්වා පචත්තිතො සමාධි චිමංසාසමාධිති.

14. න කෙවලං චතුත්ථඉද්ධිපාදො එව සමාධිඤ්ඤාණමූලකො, අථ ඛො සබ්බොපිති දස්සෙතුං “සබ්බො සමාධි ඤ්ඤාණමූලකො ඤ්ඤාණපුබ්බඬිගමො ඤ්ඤාණානුපරිවත්ති”ති වුත්තං. යදි එවං කස්මා සො එව චිමංසාසමාධිති වුත්තොති? චිමංසං ජෙට්ඨකං කත්වා පචත්තිතත්තාති වුත්තොවායමත්ථො. තත්ථ පුබ්බභාගපඤ්ඤාය ඤ්ඤාණමූලකො. අධිගමපඤ්ඤාය ඤ්ඤාණපුබ්බඬිගමො. පච්චවෙක්ඛණපඤ්ඤාය ඤ්ඤාණානුපරිවත්ති. අථ වා පුබ්බභාගපඤ්ඤාය ඤ්ඤාණමූලකො. උපචාරපඤ්ඤාය ඤ්ඤාණපුබ්බඬිගමො. අප්පනාපඤ්ඤාය ඤ්ඤාණානුපරිවත්ති. උපචාරපඤ්ඤාය වා ඤ්ඤාණමූලකො. අප්පනාපඤ්ඤාය ඤ්ඤාණපුබ්බඬිගමො. අභිඤ්ඤාපඤ්ඤාය ඤ්ඤාණානුපරිවත්තිති වෙදිතබ්බං.

යථා පුරෙති යථා සමාධිස්ස පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණානුපරිවත්තිභාවෙන පුරෙ පුබ්බෙ අතීතාසු ජාතීසු අසඬ්ඛොයොසුපි සංවට්ටිවට්ටිටෙසු අත්තතො පරෙසඤ්ච ඛන්ධං ඛන්ධුපනිඛද්ධඤ්ච දුප්පට්ඨිජ්ඣං නාම නත්ථි, තථා පච්ඡා

සමාධිස්ස අනාගතං සඤ්ඤාණානුපරිවත්තිභාවෙන අනාගතාසු ජාතීසු
අසඬ්ඛොයොසුපි සංවට්ටව්වට්ටෙසු අත්තනො පරෙසඤ්ච ඛන්ධං
ඛන්ධුපතිඛද්ධඤ්ච දුප්පට්ඨිජ්ඣං නාම නත්ථිති අත්ථො.

යථා පච්ඡාති යථා සමාධිස්ස වෙනොපරියඤ්ඤාණානුපරිවත්තිභාවෙන අනාගතෙසු
සත්තසු දිවසෙසු පරසත්තානං චිත්තං දුප්පට්ඨිජ්ඣං නාම නත්ථි, තථා පුරෙ අතීතෙසු
සත්තසු දිවසෙසු පරසත්තානං චිත්තං දුප්පට්ඨිජ්ඣං නාම නත්ථිති අත්ථො. යථා
දිවාති යථා දිවසභාගෙ සුරියාලොකෙන අන්ධකාරස්ස විධම්මත්තා වක්ඛුමන්තානං
සත්තානං ආපාඨගතං වක්ඛුච්ඤ්ඤෙය්‍යං රූපං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යං. තථා රත්තින්ති තථා
රත්තිභාගෙ චතුරඬ්ගසමන්තාගතෙපි අන්ධකාරෙ වත්තමානෙ සමාධිස්ස
දිඛඛක්ඛුඤ්ඤාණානුපරිවත්තිතාය දුප්පට්ඨිජ්ඣං රූපායතනං නත්ථි.

යථා රත්තිං තථා දිවාති යථා ච රත්තියං තථා දිවාපි අතිසුඛුමං කෙනචි
තිරොහිතං යඤ්ච අතිදුරෙ, තං සබ්බරූපං දුප්පට්ඨිජ්ඣං නාම නත්ථි. යථා ච
රූපායතනෙ වුත්තං, තථා සමාධිස්ස දිඛඛසොතඤ්ඤාණානුපරිවත්තිතාය සද්දායතනෙ
ච නෙතබ්බං. තෙනෙවාහ “ඉති විවටෙන වෙනසා”තිආදි. තත්ථ
අපරියොනද්ධෙතාති අභිඤ්ඤාඤ්ඤාණස්ස පාරිඛන්ධකකිලෙසෙහි
අනජ්ඣොත්ථටෙන, අපරියොනද්ධත්තා එව සප්පභාසං චිත්තං. එතෙනෙව
සමාධිස්ස ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණානුපරිවත්තිතාපි වුත්තා එවාති දට්ඨබ්බං. පඤ්චන්ද්‍රියානීති
ඉද්ධිපාදසම්පයුත්තාති සෙක්ඛස්ස පඤ්චන්ද්‍රියානි අධිජ්ජෙතානීති ආහ
“කුසලානී”ති. චිත්තසහභූතීතිආදි තෙසං විඤ්ඤාණනිරොධෙන
නිරොධදස්සනත්ථං ආරද්ධං. තථා “නාමරූපඤ්චා”තිආදි. තෙනෙතං දස්සෙති “න
කෙවලං පඤ්චන්ද්‍රියානි එව, අථ ඛො නාමරූපඤ්ච විඤ්ඤාණහෙතුකං
විඤ්ඤාණස්ස නිරොධා නිරුජ්ඣති”ති.

තස්සාති විඤ්ඤාණස්ස. හෙතුති තණ්හාඅවිජ්ජාදිකො. අනාභාරන්ති පදස්ස
අත්ථව්වරණං. අනභිනන්දිතන්ති අභිනන්දනභූතාය තණ්හාය පභිනත්තා එව
අපත්ථිතං. තතො එව අප්පට්ඨසන්ධිකං විඤ්ඤාණං තං නිරුජ්ඣති. යථා ච
විඤ්ඤාණං, එවං නාමරූපමිපි විඤ්ඤාණසඬ්ඛාතස්ස හෙතුනො පච්චයස්ස ච අභාවා
තප්පච්චයානං සඬ්ඛාරාදීනං අභාවා අහෙතු අප්පච්චයං. සෙසං පාකට්මෙව.
පුච්ඡාචිස්සජ්ජනවිවයොපි වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බො.

එවං අනුසන්ධිපුච්ඡමිපි දස්සෙත්වා හෙට්ඨා සත්තාධිට්ඨානා ධම්මාධිට්ඨානා ච
පුච්ඡා විසුං විසුං දස්සිතාති ඉදානි තා සහ දස්සෙතුං “යෙ ච සඬ්ඛාතධම්මාසෙ”තිආදි
ආරද්ධං. තත්ථායං පදත්ථො – සඬ්ඛාතධම්මාති අනිච්චාදිවසෙන පරිච්චිංසිතධම්මා,
අරහතං එතං අධිවචනං. සෙක්ඛාති සීලාදීනි සික්ඛමානා අවසෙසා අරියපුග්ගලා.
පුට්ඨති ඛහු සත්තජනා. තෙසං මෙ නිපකො ඉරියං, පුට්ඨො පබ්බතීති තෙසං
සෙබ්බසෙබ්බානං නිපකො පණ්ඩිතො ත්වං භගවා පටිපත්තිං පුට්ඨො මෙ බුහිති. සෙසං
පාළිවසෙනෙව විඤ්ඤායති.

15. කිස්සාති කිස්ස හෙතු, කෙන කාරණෙනාති අත්ථො. සෙබ්බසෙබ්විපස්සනා පුබ්බඛගමප්පහානයොගෙනාති සෙබ්බ අසෙබ්බ විපස්සනාපුබ්බඛගමප්පහානෙ ව පුච්ඡනයොගෙන, පුච්ඡා විධිනාති අත්ථො.

විස්සජ්ජනගාථායං කාමෙසු නාභිගිජ්ඣෙය්‍යාති වත්ථුකාමෙසු කිලෙසකාමෙන න අභිගිජ්ඣෙය්‍ය. මනසානාවිලො සියාති බ්‍යාපාදවිතක්කාදයො කායදුච්චරිතාදයො ච මනසො ආවිලභාවකරෙ ධම්මෙ පජහන්තො චිත්තෙන අනාවිලො භවෙය්‍ය. යස්මා පන අසෙක්ඛො අනිච්චතාදිවසෙන සබ්බධම්මානං පරිතුලිතත්තා කුසලො සබ්බධම්මෙසු කායානුපස්සනාසතිආදීහි ව සතො සබ්බකිලෙසානං හින්තත්තා උත්තමභික්ඛුභාවං පත්තො ච හුත්වා සබ්බඉරියාපටෙසු පවත්තති, තස්මා “කුසලො...පෙ.... පරිබ්බජෙ”ති ආහාති අයං සඬ්ඛෙපත්ථො.

තත්ථ යං පුච්ඡාගාථායං “නිපකො”ති පදං වුත්තං, තං භගවත්තං සන්ධාය වුත්තං, භගවතො ව නෙපක්කං උක්කංසපාරමිප්පත්තං අනාවරණඤාණදස්සනෙන දීපෙනබ්බන්ති අනාවරණඤාණං තාව කම්මද්ථාරහෙදෙහි විහජිත්වා සෙබ්බසෙබ්පටිපදං දස්සෙතුං “භගවතො සබ්බං කායකම්ම”න්තිආදි වුත්තං. තෙන සබ්බත්ථ අප්පටිභතඤාණදස්සනෙන තථාගතස්ස සෙබ්බසෙබ්පටිපත්තිදෙසනාකොසල්ලමෙව විභාවෙති. තත්ථ කො වාති ක්ව ච, කස්මිං විසයෙති අත්ථො. තං විසයං දස්සෙති “යං අනිච්චෙ දුක්ඛෙ අනත්තති වා”ති. ඉදං වුත්තං හොති – ඤාණදස්සනං නාම උප්පජ්ජමානං “සබ්බං සඬ්ඛනං අනිච්චං දුක්ඛං සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා”ති උප්පජ්ජති, තස්ස පන තස්මිං විසයෙ යෙන අප්පවත්ති, සො පටිඝාතොති, එතෙන ලක්ඛණත්තයප්පටිච්චෙධස්ස දුර්භිසම්භවනං අනඤ්ඤසාධාරණතඤ්ච දස්සෙති. ලක්ඛණත්තයවිභාවනෙන හි භගවතො චතුසච්චප්පටිච්චෙධං සම්මාසම්බොධිඤ්ච පණ්ඩිතා පටිඡානන්ති.

අඤ්ඤාණං අදස්සනන්ති තං පටිඝාතං සරූපතො දස්සෙති. ඡළාරම්මණසභාවප්පටිච්ඡාදකො හි සම්මොහො ඤාණදස්සනස්ස පටිඝාතොති. යස්මිං විසයෙ ඤාණදස්සනං උප්පත්තිරහං, තත්ථෙව තස්ස පටිඝාතෙන භවිතබ්බන්ති ආහ – “යං අනිච්චෙ දුක්ඛෙ අනත්තති වා”ති. යථා ඉධ පුරිසොතිආදි උපමාදස්සනං. තත්‍රිදං ඔපම්මසංසන්දනං – පුරිසො විය සබ්බො ලොකො, තාරකරූපානි විය ඡ ආරම්මණානි, තස්ස පුරිසස්ස තාරකරූපානං දස්සනං විය ලොකස්ස චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීහි යථාරහං ඡළාරම්මණජානනං, තස්ස පුරිසස්ස තාරකරූපානි පස්සන්තස්සාපි “එත්තකානි සතානි, එත්තකානි සහස්සානි”තිආදිනා ගණනසඬ්ඛෙතෙන අජානනං විය ලොකස්ස රූපාදිආරම්මණං කථඤ්චි ජානන්තස්සාපි අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයානවබ්බොධොති. සෙසං පාකටමෙව.

ඉදානි යෙහි පදෙහි භගවතා ආයස්මතො අජිතස්ස සෙබ්බසෙබ්පටිපදා වුත්තා, තෙසං පදානං අත්ථං විහජිතුං “තත්ථ සෙබ්බෙනා”තිආදිමාහ. තත්ථ තත්ථාති නිපාතමත්තං, තස්මිං වා විස්සජ්ජනෙ. සෙබ්බෙනාති සික්ඛා එතස්ස සීලන්ති සෙබ්බො, තෙන සෙබ්බෙන. ද්විසු ධම්මෙසුති දුච්චෙසු ධම්මෙසුති අධිප්පායො.

පරිශුද්ධානියෙසුනි දොසෙන පරිශුද්ධිතෙන යත්ථ පරිවත්තිතබ්බං, තෙසු ආසාතවත්ථුසුනි අත්ථො. “පටිසම්භාවානියෙසු”තිපි පාඨො, සොයෙවත්ථො.

එත්ථ ච ගෙධපට්ඨෙසධවොදනායං ගෙධනිමිත්තො දොසො ගෙධෙ සති භොතිති තතොපි චිත්තස්ස රක්ඛිතබ්බතා නිද්ධාරොත්ථා වුත්තා. යස්මා පන භගවතා “කාමෙසු නාහිගිජ්ඣෙය්‍යා”ති (සු. නි. 1045; වුළුති. අජිතමාණවජ්ජවිඡා 64, අජිතමාණවජ්ජවිඡානිද්දෙස 8; නෙත්ති. 15-17) වුත්තං, තස්මා “තත්ථ යා ඉච්ඡා”තිආදිනා ගෙධවසෙන නිද්දෙසො කතො. අථ වා දොසතො චිත්තස්ස රක්ඛිතබ්බතා ගාථාය දුතියපාදෙන වුත්තායෙවාති දට්ඨබ්බා. දුතියපාදෙන හි සෙසකිලෙසවොදානධම්මා දස්සිතා. තථා හි උප්පන්නානුප්පන්නහෙදතො සම්මාචායාමස්ස විසයභාවෙන සබ්බෙ සංකිලෙසවොදානධම්මෙ චතුර්ධා විභජිත්ථා සම්මප්පධානමුඛෙන සෙබ්බපට්ඨං මත්ථකං පාපෙත්ථා දස්සෙතුං “සෙබ්බො අහිගිජ්ඣන්තො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අනාවිලසඬකප්පොති ආවිලානං කාමසඬකප්පාදිනං අභාවෙන අනාවිලසඬකප්පො. තතො එව ච අනහිගිජ්ඣන්තො වායමති, වීරියං පවත්තෙති. කථං වායමතිති ආහ – “සො අනුප්පන්නාන”න්තිආදි.

තත්ථ සොති උත්තරිවිසෙසත්ථාය පටිපජ්ජමානො සෙක්ඛො. අනුප්පන්නානන්ති අනිබ්බත්තානං. පාපකානන්ති ලාමකානං. අකුසලානං ධම්මානන්ති අකොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. අනුප්පාදායාති න උප්පාදනත්ථාය. ඡන්දං ජනෙතිති කත්තුකම්‍යතාසඬබ්බතං කුසලච්ඡන්දං උප්පාදෙති. වායමතිති පයොගපරක්කමං කරොති. වීරියං ආරහතිති කායිකචෙතසිකවීරියං කරොති. චිත්තං පග්ගණ්භාතිති තෙනෙව සහජාතවීරියෙන චිත්තං උක්ඛිපති. පදහතිති පධානවීරියං කරොති. වායමතිතිආදිනි පන චත්තාරි පදානි ආසෙවනාභාවනාබ්‍රුලීකම්මසාතච්චකිරියාහි යොජෙතබ්බාති. උප්පන්නානං පාපකානන්ති අනුප්පන්නාති අවත්තබ්බතං ආපන්නානං පාපධම්මානං. පභානායාති පජ්භනත්ථාය. අනුප්පන්නානං කුසලානන්ති අනිබ්බත්තානං කොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. උප්පාදායාති උප්පාදනත්ථාය. උප්පන්නානන්ති නිබ්බත්තානං. ධීතියාති ධීතත්ථං. අසම්මොසායාති අනස්සනත්ථං. භියෙය්‍යාභාවායාති පුනප්පුනං භාවාය. වෙසුල්ලායාති විපුලභාවාය. භාවනායාති වඩ්ඪියා. පාරිපූරියාති පරිපූරණත්ථායාති අයං තාව පදත්ථො.

16. “කතමෙ අනුප්පන්නා”තිආදි අකුසලධම්මා කුසලධම්මා ච යාදිසා අනුප්පන්නා යාදිසා ච උප්පන්නා, තෙ දස්සෙතුං ආරද්ධං. තත්ථ ඉමෙ අනුප්පන්නාති ඉමෙ කාමචිතක්කාදයො අසමුදාවාරවසෙන වා අනනුභූතාරම්මණවසෙන වා අනුප්පන්නා නාම. අඤ්ඤා හි අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අනුප්පන්නා නාම අකුසලා ධම්මා නත්ථි. චිතක්කත්තයග්ගහණඤ්ඤවෙත්ථ නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. අකුසලමූලානීති අනුසයා එව සබ්බෙසං අකුසලානං මූලභාවතො එවං වුත්තා, න ලොභාදයො එව. ඉමෙ උප්පන්නා අනුසයා භූමිලද්ධුප්පන්නා අසමුග්ගාටිකුප්පන්නාතිආදිඋප්පන්නපරියායසබ්භාවතො නාමවසෙන උප්පන්නා නාම, න චත්තමානභාවෙනාති අත්ථො. ඉමෙ අනුප්පන්නා

කුසලා ධම්මාති ඉමෙ සොතාපන්නස්ස සද්ධාදයො සොතාපන්නිඵලසවිජ්ඣායාය පටිපන්නස්ස අනුප්පන්නා කුසලා ධම්මා නාම, කො පන වාදො පුපුජ්ජනානන්ති දස්සෙති. කුසලසද්දො වෙත්ථ බාහිතිකසුත්තෙ (ම. නි. 2.358 ආදයො) විය අනවජ්ජපරියායො දට්ඨබ්බො. ඉමෙ උප්පන්නා කුසලා ධම්මාති ඉමෙ පට්ඨමග්ගෙ සද්ධාදයො සොතාපන්නිඵලසවිජ්ඣායාය පටිපන්නස්ස උප්පන්නා කුසලා ධම්මා නාම.

සතිපට්ඨානභාවනාය සුනිග්ගහිතො කාමචිතක්කොති ආහ – “යෙන කාමචිතක්කං වාරෙති, ඉදං සතින්ද්‍රිය”න්ති. අනවජ්ජසුඛපදට්ඨානෙන අවික්ඛෙපෙන වෙතොදුක්ඛසන්නිස්සයො වික්ඛෙපපච්චයො බ්‍යාපාදචිතක්කො සුනිග්ගහිතොති වුත්තං – “යෙන බ්‍යාපාදචිතක්කං වාරෙති, ඉදං සමාධින්ද්‍රිය”න්ති. කුසලෙසු ධම්මෙසු ආරද්ධවිරියො පරාපරාධං සුඛෙන සහතිති වීරියෙන විහිංසාවිතක්කො සුනිග්ගහිතොති ආහ – “යෙන විහිංසාවිතක්කං වාරෙති, ඉදං වීරියින්ද්‍රිය”න්ති. සමාධිආදීනම්පි යථාසකං පටිපක්ඛප්පහානං පඤ්ඤවත්තස්සෙව ඉජ්ඣතිති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො ආහ – “යෙන උප්පන්නුප්පන්නෙ”තිආදි.

එතෙසං යථානිද්ධාරිතානං පඤ්ඤවත්තං ඉන්ද්‍රියානං සවිසයෙ ජෙට්ඨකභාවං දස්සෙතුං “සද්ධින්ද්‍රියං කත්ථ දට්ඨබ්බ”න්තිආදි වුත්තං. තං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව. ඉමෙසඤ්ච සද්ධාදීනං සෙබ්‍යානං ඉන්ද්‍රියානං නිබ්බත්තියා සබ්බෙපි සෙබ්‍යා ධම්මා මත්ථකප්පත්තා භොත්තිති දස්සෙන්නො “එවං සෙබ්‍යා”තිආදිනා සෙබ්‍යපට්පදං නිගමෙති.

17. එවං සෙබ්‍යපට්පදං විහජිත්වා ඉදානි අසෙබ්‍යපට්පදං විහජිතුං “කුසලො සබ්බධම්මාන”න්තිආදිමාහ. තත්ථ සබ්බධම්මානන්ති ඉමිනා පදෙන වුත්තධම්මෙ තාව විහජිත්වා තත්ථ අසෙක්ඛස්ස කොසල්ලං දස්සෙතුං “ලොකො නාමා”තිආදි වුත්තං. තං වුත්තත්ථමෙව. කිලෙසලොකෙන භවලොකො සමුදාගච්ඡතිති කාමාවචරධම්මං නිස්සාය රූපාරූපාවචරධම්මෙ සමුදාගමෙතිති අත්ථො. සොති සො මහග්ගතධම්මෙසු, පරිත්තමහග්ගතධම්මෙසු වා යිතො. ඉන්ද්‍රියානි නිබ්බත්තෙතිති සීලසමාධයො නිබ්බෙධභාගියෙ කත්වා විමුත්තිපරිපාවනීයානි සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි උප්පාදෙති. ඉන්ද්‍රියෙසු භාවියමානෙසු යථාවුත්තඉන්ද්‍රියෙසු වඩ්ඪියමානෙසු රූපාරූපපරිග්ගහාදිවසෙන නෙය්‍යස්ස පරිඤ්ඤා භවති.

දස්සනපරිඤ්ඤාති ඤාතපරිඤ්ඤා. භාවනාපරිඤ්ඤාති තීරණපරිඤ්ඤා පහානපරිඤ්ඤා ව. “සා දුච්ඡෙදනා”තිආදිනා සඬ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං “යදා හි සෙබ්‍යා”තිආදිනා විවරති. තත්ථ “නිබ්බිදාසහගතෙහි සඤ්ඤාමනසිකාරෙහි”ති ඉමිනා බලවච්ඡස්සනං දස්සෙති. යදා හි සෙබ්‍යොති වෙත්ථ සික්ඛනසීලතාය කල්‍යාණපුපුජ්ජනොපි සෙබ්‍යපදෙන සඬ්ගහිතොති කත්වා “ද්වෙ ධම්මා කොසල්ලං ගච්ඡන්ති දස්සනකොසල්ලඤ්චා”තිආදි වුත්තං. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – යදා කල්‍යාණපුපුජ්ජනො පුබ්බභාගසික්ඛං සික්ඛන්තො නිබ්බිදාසහගතෙහි සඤ්ඤාමනසිකාරෙහි ඤෙය්‍යං පරිජානාති, තදා තස්ස තෙ විපස්සනාධම්මා

දස්සනකොසල්ලං පයමමග්ගඤ්ඤාණං ගච්ඡන්ති සම්පාපුණන්ති තෙන සද්ධිං
සංවේති. යදා පන සොතාපන්නාදිසෙබ්බො චුත්තනයෙන නෙය්‍යං පරිජානාති, තදා
තස්ස තෙ විපස්සනාධම්මා භාවනාකොසල්ලං ගච්ඡන්තිති.

තං ඤාණන්ති යා පුබ්බෙ නෙය්‍යස්ස පරිඤ්ඤා චුත්තා, තං
නෙය්‍යපරිජානනඤ්ඤාණං. පඤ්චවිධෙන වෙදිතබ්බන්ති විසයභෙදෙන තස්ස භෙදං
දස්සෙති. ධම්මානං සලක්ඛණ ඤාණන්ති රූපාරූපධම්මානං
කක්ඛලුප්පනාදිසලක්ඛණ ඤාණං. තං පන යස්මා සබ්බං නෙය්‍යං
භෙතුභෙතුඵලභෙදතො දුට්ඨමෙව භොති, තස්මා “ධම්මපටිසම්භිදා ව
අත්ථපටිසම්භිදා වා”ති නිද්දිට්ඨං.

පරිඤ්ඤාති තීරණපරිඤ්ඤා අධිප්පෙතා. යස්මා පනස්ස රූපාරූපධම්මෙ
සලක්ඛණතො පච්චයතො ව අභිජානිත්වා කුසලාදිවිභාගෙහි තෙ පරිග්ගහෙන්වා
අනිච්චාදිවසෙන ජානනා භොති, තස්මා “ඵවං අභිජානිත්වා යා පරිජානනා, ඉදං
කුසල”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ ඵවංගහිතාති ඵවං අනිච්චාදිතො
කලාපසම්මසනාදිවසෙන ගහිතා සම්මසිතා. ඉදං ඵලං නිබ්බත්තෙන්ති ඉදං
උදයබ්බයඤ්ඤාණාදිකං ඵලං පටිපාටියා උප්පාදෙන්ති, නිමිත්තස්ස කත්තුභාවෙන
උපවරණතො යථා අරියභාවකරාති සච්චාති අරියසච්චාතිති. තෙසන්ති
උදයබ්බයඤ්ඤාණාදීනං. ඵවංගහිතානන්ති ඵවංපචන්තිතානං. අයං අත්ථොති අයං
සච්චානං අනුබොධපටිච්චෙධො අත්ථො. යථා හි පරිඤ්ඤාපඤ්ඤා
සම්මසිතබ්බධම්මෙ සම්මසනධම්මෙ තත්ථ සම්මසනාකාරං පරිජානාති, ඵවං
සම්මසනඵලමිපි පරිජානාතිති කත්වා අයං නයො දස්සිතො.

යෙ අකුසලාති සමුදයසච්චමාහ. සබ්බෙ හි අකුසලා සමුදයපක්ඛියාති. යෙ
කුසලාති මග්ගධම්මා සම්මාදිට්ඨිආදයො. යදිපි ඵලධම්මාපි සච්ඡිකාතබ්බා,
චතුසච්චප්පටිච්චෙධස්ස පන අධිප්පෙතත්තා “කතමෙ ධම්මා සච්ඡිකාතබ්බා, යං
අසඬ්ඛත”න්ති චුත්තං. අත්ථකුසලොති පච්චයුප්පන්නෙසු අත්ථෙසු කුසලො.
ධම්මකුසලොති පච්චයධම්මෙසු කුසලො. පාළිඅත්ථපාළිධම්මා වා අත්ථධම්මා.
කල්‍යාණකාකුසලොති යුත්තකාකුසලො, චතුරයකොච්ඡොති අත්ථො,
දෙසනායුත්තිකුසලො වා. ඵලකාකුසලොති බිණ්ණසච්චලකුසලො.
“ආයකුසලො”තිආදීසු ආයොති වඩ්ඪී. සා අනත්ථභානිතො අට්ඨුප්පත්තිතො ව
දුට්ඨා. අපායාති අවඩ්ඪී. සාපි අත්ථභානිතො අනට්ඨුප්පත්තිතො ව දුට්ඨා. උපායොති
සත්තානං අච්චායිකෙ කිච්චෙ වා භයෙ වා උප්පන්නෙ තස්ස තිකිච්ඡනසමත්ථං
යානුප්පත්තිකාරණං, තත්ථ කුසලොති අත්ථො. බිණ්ණසච්චො හි සබ්බසො අවිජ්ජාය
පහිනත්තා පඤ්ඤාවෙපුල්ලප්පත්තො ඵතෙසු ආයාදීසු කුසලොති. ඵවං අසෙබස්ස
කොසල්ලං ඵකදෙසෙන විභාවෙන්වා පුන අනවසෙසතො දස්සෙන්තො “මහතා
කොසල්ලෙන සමන්නාගතො”ති ආහ.

පරිනිට්ඨිතසික්ඛස්ස අසෙබස්ස සතොකාරිතාය අඤ්ඤං පයොජනං නත්ථීති
චුත්තං “දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථ”න්ති. ඉදානි යථානිද්දිට්ඨං සෙබ්බසෙබ්බපටිපදං

නිගමෙන්තො “ඉමා ද්වෙ වරියා” තිආදිමාහ. තත්ථ බොජ්ඣන්ති බුජ්ඣන්ති. තං චතුබ්බිධන්ති තං බොජ්ඣං චතුබ්බිධං, චතුස්චිවහාවතො. එවං ඡානාතීති එවං පරිඤ්ඤාභිසමයාදිවසෙන යො ඡානාති. අයං වුව්චතීති අයං අසෙබො සතිවෙපුල්ලප්පත්තො නිප්පරියායෙන “සතො අභික්කමතී” තිආදිනා වුව්චතීති. සෙසං උත්තානත්ථමෙව. ඉධාපි පුච්ඡාචිස්සජ්ජනවිවයා පුබ්බෙ වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බා.

එත්තාවතා ව මහාථෙරො විවයහාරං විහජන්තො අජිතසුත්තවසෙන (සු. නි. 103 ආදයො; වුළුති. අජිතමාණවපුච්ඡා 57 ආදයො, අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 1 ආදයො) පුච්ඡාචිවයං විස්සජ්ජනවිවයඤ්ච දස්සෙත්වා ඉදානි සුත්තන්තරෙසුපි පුච්ඡාචිස්සජ්ජනවිවයානං නයං දස්සෙත්තො “එවං පුච්ඡිතබ්බං, එවං විස්සජ්ජිතබ්බං”න්ති ආහ. තත්ථ එවන්ති ඉමිනා නයෙන. පුච්ඡිතබ්බන්ති පුච්ඡා කාතබ්බා, ආචික්ඛිතබ්බා වා, විවෙචෙනබ්බාති අත්ථො. එවං විස්සජ්ජිතන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. සුත්තස්ස වාතිආදි අනුගීතිවිවයනිදස්සනං. අනුගීති අත්ථතො ව බ්‍යඤ්ජනතො ව සමානෙතබ්බාති සුත්තන්තරදෙසනාසඬ්ඛානා අනුගීති අත්ථතො බ්‍යඤ්ජනතො ව සංවණ්ණියමානෙන සුත්තෙන සමානා සදිසි කාතබ්බා, තස්මිං වා සුත්තෙ සම්මා ආනෙතබ්බා. අත්ථාපගතන්ති අත්ථතො අපෙනං, අසම්බන්ධත්ථං වා දසදාළිමාදිවචනං විය. තෙනෙවාහ “සම්ඵප්පලාපං භවතී”ති. එතෙන අත්ථස්ස සමානෙතබ්බතාය කාරණමාහ. දුන්නික්ඛිත්තස්සාති අසම්මාවුත්තස්ස. දුන්නයොති දුක්ඛෙන නෙතබ්බො, නෙතුං වා අසක්කුණෙය්‍යා. බ්‍යඤ්ජනුපෙතන්ති සභාවනිරුත්තිසමුපෙතං.

එවං අනුගීතිවිවයං දස්සෙත්වා නිද්දෙසවාරෙ “සුත්තස්ස යො පච්චයො”ති සංඛිත්තෙන වුත්තමත්ථං විහජිතුං “සුත්තඤ්ච පච්චිනිතබ්බං”න්ති වත්වා තස්ස විචිනනාකාරං දස්සෙත්තො “කිං ඉදං සුත්තං ආභව්චචන”න්තිආදිමාහ. තත්ථ ආභව්චචනන්ති භගවතො යානකරණානි ආභව්ච අභිභන්ත්වා පචත්තවචනං, සම්මාසම්බුද්ධෙන සාමං දෙසිතසුත්තන්ති අත්ථො. අනුසන්ධිවචනන්ති සාවකභාසිතං. තඤ්භි භගවතො වචනං අනුසන්ධෙත්වා පචත්තනතො “අනුසන්ධිවචන”න්ති වුත්තන්ති. නීතත්ථන්ති යථාරුතවසෙන ඤාතබ්බත්ථං. නෙය්‍යත්ථන්ති නිද්ධාරෙත්වා ගහෙතබ්බත්ථං. සංකිලෙසභාගියන්තිආදීනං පදානං අත්ථො පටියානවාරවණ්ණනායං ආවි භවිස්සති. යස්මා පන භගවතො දෙසනා සොළසවිධෙ සාසනපටියානෙ එකං භාගං අභජන්ති නාම නත්ථි, තස්මා සොපි නයො විවෙතබ්බහාවෙන ඉධ නික්ඛිත්තො.

කුභිං ඉමස්ස සුත්තස්සාති ඉමස්ස සුත්තස්ස කස්මිං පදෙසෙ ආදිමජ්ඣපරියොසානෙසු. සබ්බානි සච්චානි පස්සිතබ්බානීති දුක්ඛසච්චං සුත්තස්ස “කුභිං කස්මිං පදෙසෙ කස්මිං වා පදෙ පස්සිතබ්බං නිද්ධාරෙත්වා විවෙතුං, සමුදයසච්චං නිරොධසච්චං මග්ගසච්චං කුභිං පස්සිතබ්බං දට්ඨබ්බං නිද්ධාරෙත්වා විවෙතු”න්ති එවං සබ්බානි සච්චානි උද්ධරිත්වා විවෙතබ්බානීති අධිප්පායො. ආදිමජ්ඣපරියොසානෙති එවං සුත්තං පච්චෙනබ්බන්ති ආදිතො මජ්ඣනො

පරියොසානතො ච එවං ඉමිනා පුච්ඡාච්චයාදිනසෙන සුත්තං පවිච්ඡන්ති අත්ථො. එත්ථ ච පුච්ඡාච්ඡස්සජ්ජනපුබ්බාපරානුගිතිච්චයා පාළියං සරූපෙනෙව දස්සිතා. අස්සාදාදිච්චයො පන සච්චනිද්ධාරණමුඛෙන නයතො දස්සිතො, සො නිද්දෙසවාරෙ චුත්තනසෙනෙව වෙදිතබ්බො. තබ්බිවසෙනෙව ච පදච්චයො සිද්ධොති.

විවයභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. යුත්තිභාරවිහඬගවණ්ණනා

18. තත්ථ කතමො යුත්තිභාරොතිආදි යුත්තිභාරවිහඬගො. තත්ථ කිං යොජයතීති යුත්තිභාරස්ස විසයං පුච්ඡති. කො පනෙතස්ස විසයො? අතථාකාරෙන ගස්භමානා සුත්තත්ථා විසයො, තෙ හි තෙන සාතිස්සං යාථාචතො යුත්තිනිද්ධාරණෙන යොජෙතබ්බො. ඉතරෙසුපි අයං භාරො ඉච්ඡිතො එව. තං පන භූතකථනමත්තං හොති. යස්මා පනායං යුත්තිගවෙසනා නාම න මහාපදෙසෙන විනා, තස්මා යුත්තිභාරං විහජන්තො තස්ස ලක්ඛණං තාව උපදිසිතුං “චත්තාරො මහාපදෙසා”තිආදිමාහ.

තත්ථ මහාපදෙසාති මහාඅපදෙසා, බුද්ධාදයො මහන්තෙ අපදිසිත්වා චුත්තාති මහාකාරණානීති අත්ථො. අථ චා මහාපදෙසාති මහාඔකාසා, මහන්තාති ධම්මස්ස පතිට්ඨානානීති චුත්තං හොති. තත්ත්වං වචනත්ථො – අපදිසිත්ති අපදෙසො, බුද්ධො අපදෙසො එතස්සාති බුද්ධාපදෙසො. එස නයො සෙසෙසුපි. “සම්මුඛා මෙතං භගවතො සුත්ත”න්තිආදිනා කෙනවි ආභතස්ස ගන්ථස්ස ධම්මොති චා අධම්මොති චා විනිච්ඡයනෙ කාරණං. කිං පන තත්ති? තස්ස තථා ආභතස්ස සුත්තොතරණාදි එව. යදි එවං කථං චත්තාරොති? අපදිසිතජ්ජහෙදතො. ධම්මස්ස හි ද්වෙ සම්පදායො භගවා සාවකා ව. තෙසු සාවකා සඬ්ඝගණපුග්ගලවසෙන තිව්ධා. “එවමමුමහා මයායං ධම්මො පටිග්ගහිතො”ති අපදිසිතබ්බානං හෙදෙන චත්තාරො. තෙනාහ – “බුද්ධාපදෙසො...පෙ.... එකත්ථෙරාපදෙසො”ති. තාති පදබ්‍යඤ්ජනානීති කෙනවි ආභතසුත්තස්ස පදාති බ්‍යඤ්ජනාති ව, අත්ථපදාති වෙව බ්‍යඤ්ජනපදාති වාති අත්ථො. සංවණ්ණකෙන චා සංවණ්ණනාවසෙන ආභරියමානාති පදබ්‍යඤ්ජනාති. සුත්තෙ ඔතාරයිතබ්බානීති සුත්තෙ අනුජ්ජවෙසිතබ්බාති. සන්දස්සයිතබ්බානීති සංසන්දෙතබ්බාති. උපනික්ඛිපිතබ්බානීති පක්ඛිපිතබ්බාති.

සුත්තාදීති දස්සෙතුං “කතමස්මි”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ යස්මා භගවතො වචනං එකගාථාමත්තම්පි සච්චවිනිමුත්තං නත්ථි, තස්මා සුත්තෙති පදස්ස අත්ථං දස්සෙතුං “චතුසු අරියස්චවෙසු”ති චුත්තං. අට්ඨකථායං පන තිණි පිටකාති සුත්තත්ති චුත්තං, තං ඉමිනා තෙත්තිවචනෙන අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති වෙව සමෙති වාති දට්ඨබ්බං. යාවදෙව අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථා භගවතො දෙසනා, සා එකන්තෙන රාගාදිකිලෙසවූපසමං වදන්ති විනයෙනිපදස්ස අත්ථං දස්සෙත්තො

“රාගවිනයෙ”තිආදිමාහ. විනයොති හි කාරණං රාගාදිවූපසමනිමිත්තං
ඉධාධිජපෙනං. යථාහ –

“යෙ ඛො ත්වං, ගොතමි, ධම්මෙ ජානෙය්‍යාසි, ඉමෙ ධම්මා සරාගාය
සංවත්තන්ති නො විරාගාය, සඤ්ඤාගාය සංවත්තන්ති නො විසඤ්ඤාගාය,
ආවයාය සංවත්තන්ති නො අපවයාය, මහිවිජතාය සංවත්තන්ති නො
අප්පිවිජතාය, අසන්තුට්ඨියා සංවත්තන්ති නො සන්තුට්ඨියා, සඬගණිකාය
සංවත්තන්ති නො පව්වෙකාය, කොසජ්ජාය සංවත්තන්ති නො වීරියාරම්භාය,
දුබ්භරතාය සංවත්තන්ති නො සුභරතාය, එකංසෙන ගොතමි ධාරෙය්‍යාසි
‘නෙසො ධම්මො, නෙසො විනයො, නෙතං සත්ථුසාසන’න්ති. යෙ ච ඛො
ත්වං, ගොතමි, ධම්මෙ ජානෙය්‍යාසි ඉමෙ ධම්මා විරාගාය සංවත්තන්ති නො
සරාගාය, විසඤ්ඤාගාය සංවත්තන්ති නො සඤ්ඤාගාය, අපවයාය
සංවත්තන්ති නො ආවයාය, අප්පිවිජතාය සංවත්තන්ති නො මහිවිජතාය,
සන්තුට්ඨියා සංවත්තන්ති නො අසන්තුට්ඨියා පව්වෙකාය සංවත්තන්ති නො
සඬගණිකාය, වීරියාරම්භාය සංවත්තන්ති නො කොසජ්ජාය, සුභරතාය
සංවත්තන්ති නො දුබ්භරතාය, එකංසෙන ගොතමි ධාරෙය්‍යාසි ‘එසො
ධම්මො, එසො විනයො, එතං සත්ථුසාසන’”න්ති (වුළුව. 406).

ධම්මතායන්තිපදස්ස අත්ථං දස්සෙතුං “පට්ඨවසමුප්පාදෙ”ති වුත්තං.
පට්ඨවසමුප්පාදො හි යිතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතාති (අ. නි. 3.137)
වුත්තො. “ධම්මතායං උපනික්ඛිපිතඛබ්බානි”ති ඉදං පාළියං නත්ථි,
අත්ථදස්සනවසෙන පන ඉධ වුත්තන්ති දට්ඨඛබ්බං. එත්ථ ච පචත්තිං නිවත්තිං.
තදුපායඤ්ච බාධකාදිභාවෙ නියතං පරිදීපෙන්නො සුත්තෙ ඔතරති නාම. එකන්තෙන
රාගාදිකිලෙසවිනයං වදන්තො විනයෙ සන්දිස්සති නාම. තථා සස්සතං උච්ඡෙදඤ්ච
චජ්ජෙත්ථා එකත්තනයාදිපරිදීපනෙන සභාවධම්මානං පට්ඨවසව්වසුප්පන්තභාවං
විභාවෙන්තො ධම්මතං න විලොමෙති නාම.

එවංවිධො ච කාමාසවාදිකං ආසවං න උප්පාදෙතීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො
“යදි චතුසු අරියසච්චෙසු”තිආදිමාහ. නනු ච අනුලොමතො පට්ඨවසමුප්පාදො
පචත්ති, පටිලොමතො නිවත්තීති සො චත්තාරි අරියසච්චානි අනුපට්ඨියො කස්මා
ඉධ විසුං ගහිතොති? සච්චමෙතං. ඉධ පන විසුං ගහණං ධම්මානං
පට්ඨවයායත්තවුත්තිදස්සනෙන අනිච්චපට්ඨවයලක්ඛණං අසමත්ථපට්ඨවයලක්ඛණං
නිර්භපට්ඨවයලක්ඛණඤ්ච විභාවෙන්ථා තෙසං උදයචන්තතා තතො එව වයචන්තතා
තදුභයෙන අනිච්චතා උදයඛබ්බයපට්ඨිලනෙන දුක්ඛතා අනත්තතාති
තිලක්ඛණසමායොගපරිදීපනී සබ්බදිට්ඨිගතකුමතිවිද්ධංසනී අනඤ්ඤාසාධාරණා
සාසනසම්පත්ති පකාසිතා භොතීති දස්සනත්ථං.

එත්ථ ච සුත්තං සුත්තානුලොමං ආචරියවාදො අත්තනොමතීති ඉදං චතුක්කං
වෙදිතඛබ්බං – තත්ථ සුත්තං නාම තිස්සො සඬගීතියො ආරුළුභානි තිණි පිටකානි.
සුත්තානුලොමං නාම මහාපදෙසා, යං “අනුලොමකප්පිය”න්ති වුව්චති.

ආවරියවාදො නාම අට්ඨකථා. අත්තනොමති නාම නයග්ගාහෙන අනුබුද්ධියා
 අත්තනො පටිභානං. තත්ථ සුත්තං අප්පට්ඨානියං, තං පට්ඨාහන්තෙන සත්ථාව
 පට්ඨාහිතො හොති. අනුලොමකප්පියං පන සුත්තෙන සමෙන්තමෙව ගහෙතඛිබ්බං, න
 ඉතරං. ආවරියවාදොපි සුත්තෙන සමෙන්තො එව ගහෙතඛිබ්බො, න ඉතරො. තථා
 අත්තනොමති, සා පන සබ්බදුබ්බලාති.

ඉදානි යදත්ථං ඉධ චත්තාරො මහාපදෙසා ආහතා, තං දස්සෙතුං “චතුභි
 මහාපදෙසෙහි”තිආදි වුත්තං. තත්ථ යං යන්ති යං යං අත්ථජාතඤ්ච ධම්මජාතඤ්ච.
 යුජ්ජතීති යථාවුත්තෙහි චතුභි මහාපදෙසෙහි යුජ්ජති. යෙන යෙනාති යෙන යෙන
 කාරණෙන. යථා යථාති යෙන යෙන පකාරෙන. තං තං ගහෙතඛිබ්බන්ති
 සංවණ්ණියමානෙ සුත්තෙ ආහතෙන කාරණෙන පසඬගෙන පකාරෙන ච සුත්තතො
 උද්ධරිත්වා සංවණ්ණනාවසෙන ගහෙතඛිබ්බන්ති අත්ථො. තෙන
 චතුමහාපදෙසාවිරුද්ධාය යුත්තියා සුත්තතො අත්ථෙ නිද්ධාරෙත්වා
 යුත්තිභාරයොජනා කාතඛිබ්බාති දස්සෙති.

19. ඉදානි තං යුත්තිනිද්ධාරණං දස්සෙතුං “පඤ්භං පුච්ඡිතෙනා”තිආදි ආරද්ධං.
 තත්ථ කති පදානීති කිත්තකානි පදානි. පරියොගාහිතඛිබ්බන්ති පදස්ස අත්ථං
 දස්සෙතුං “චිචෙතඛිබ්බ”න්ති වුත්තං. යත්තකානි පදානි යථාධිප්පෙන අත්ථං
 අභිවදන්ති, තත්තකානි පදානි තදත්ථස්සෙකස්ස ඤාතුං ඉච්ඡිතත්තා “එකො
 පඤ්භො”ති වුච්චති, තානි පන එකගාථායං යදි වා සබ්බානි පදානි යාව යදි වා එකං
 පදං එකං අත්ථං අභිවදති, එකොයෙව සො පඤ්භොති ඉමමත්ථං දස්සෙති “යදි
 සබ්බානී”තිආදිනා. තන්ති තං පඤ්භං. අඤ්ඤාතඛිබ්බන්ති ආජානිතඛිබ්බං. කිං ඉමෙ
 ධම්මාතිආදි ආජානනාකාරදස්සනං. තත්ථ ධම්මාති පරියත්තිධම්මා. නානත්ථාති
 නානා අත්ථා.

පුච්ඡාගාථායං අයං පදත්ථො – කෙනස්සුඛිභාහතො ලොකොති අයං
 සත්තලොකො වොරො විය වොරසාතකෙන කෙන අභිහතො වධියතීති අත්ථො.
 කෙනස්සු පරිවාරිතොති මාලුවලතාය විය නිස්සිතරුක්ඛො කෙන ලොකො
 අප්ප්කොත්ථො. කෙන සල්ලෙන ඔතිණ්ණොති කෙන විසපිතබුරුප්පෙන විය
 සරිරඛිහන්තරනිමුග්ගෙන සල්ලෙන අනුපට්ඨො. කිස්ස ධූපායිතොති කිස්ස කෙන
 කාරණෙන ධූපායිතො සන්තාපිතො ලොකො. සදාති පදං සබ්බත්ථ යොජෙතඛිබ්බං.
 තෙති චත්තාරි පදානි. පඤ්භසද්දාපෙක්ඛාය පුල්ලිඬගනිද්දෙසො. “විස්සජ්ජෙති”ති
 එතෙන විස්සජ්ජනතො තයො පඤ්භාති ඤායතීති දස්සෙති.

20. තත්ථාති විස්සජ්ජනගාථායං දුතියපාදෙ වුත්තා ජරා ච පඨමපාදෙ වුත්තං
 මරණඤ්චාති ඉමානි ද්වෙ සඬ්ඛතස්ස පඤ්චක්ඛන්ධස්ස “සඬ්ඛතො”ති ලක්ඛියති
 එතෙහිති සඬ්ඛතලක්ඛණානි. වුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා – “තීණිමානි, හික්ඛෙව,
 සඬ්ඛතස්ස සඬ්ඛතලක්ඛණානි. කතමානි තීණි? උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො
 පඤ්ඤායති, ධීතස්ස අඤ්ඤාපත්තං පඤ්ඤායති”ති (අ. නි. 3.47; කථා. 214). තෙන
 වුත්තං – “ජරායං ධීතස්ස අඤ්ඤාපත්තං, මරණං වයො”ති. එත්ථ ච “ධීතස්ස

අඤ්ඤාචාර්යන් නීති එතෙත බන්ධනපබන්ධස්ස පුබ්බාපරවිසෙසො ඉධ ජරා, න ඛණ්ඩිතීති දස්සෙති. “මරණං වයො”ති ඉමිනා ව “තිස්සො මනො, චුස්සො මනො”ති එවං ලොකෙ වුත්තං සම්මුතිමරණං දස්සෙති, න ඛණිකමරණං, සමුච්ඡෙදමරණං වා.

ඉදානි “තෙ තයො පඤ්භා”ති වුත්තමත්ථං යුත්තිවසෙන දස්සෙතුං “ජරාය වා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ යෙභුයොන ජිණ්ණස්ස මරණදස්සනතො ජරාමරණානං නානත්තං අසම්පට්ච්ඡමානං පති තෙසං නානත්තදස්සනත්ථං “ගබ්භගතාපි හි මියන්ති”ති වුත්තං. ඉදං වුත්තං හොති – යථාධිප්පෙතජරාවිරහිතස්ස මරණස්ස දස්සනතො අඤ්ඤා ජරා අඤ්ඤං මරණන්ති. තෙනෙවාහ – “න ව තෙ ජිණ්ණා භවන්ති”ති. කිඤ්ච හියොයා? කෙවලස්ස මරණස්ස දිට්ඨන්තා අඤ්ඤාව ජරා අඤ්ඤං මරණං, යථා තං දෙවානන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති “අත්ථි ව දෙවාන”න්තිආදිනා. අනුත්තරමනුස්සධම්මෙන ව නිකිච්ඡනෙන සක්කා ජරාය පටිකාරං කාතුං, න තථා මරණස්සාති එවමපි ජරාමරණානං අත්ථතො නානත්තං සම්පට්ච්ඡිතබ්බන්ති දස්සෙතුං “සක්කතෙවා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සක්කතෙති සක්කතෙ, සක්කාති අත්ථො. පටිකම්මන්ති පටිකරණං. නනු ව මරණස්සාපි පටිකාරං කාතුං සක්කා ඉද්ධිපාදභාවනාය වසිභාවෙ සතීති වොදනං මනසි කත්වා ආහ – “අඤ්ඤත්‍රෙව ඉද්ධිමන්තානං ඉද්ධිවිසයා”ති. වුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා –

“යස්ස කස්සචි, ආනන්ද, වත්තාරො ඉද්ධිපාදා භාවිතා බහුලිකතා යානිකතා වත්ථුකතා අනුට්ඨිතා පරිචිතා සුසමාරද්ධා, සො ආකඨබ්බානො කප්පං වා තිට්ඨෙය්‍ය කප්පාවසෙසං වා”ති (දී. නි. 2.166, 182; සං. නි. 5.822; කථා. 623; උදා. 51).

කො පනෙත්ථ කප්පො, කො වා කප්පාවසෙසොති? කප්පොති ආයුකප්පො, යස්මිං තස්මිඤ්චි කාලෙ යං මනුස්සානං ආයුජ්ජමාණං, තං පරිපුණ්ණං කරොන්තො කප්පං තිට්ඨති නාම. “අප්පං වා හියොයා”ති (දී. නි. 2.7; අ. නි. 7.74) වුත්තං පන වස්සසතාදිතො අතිරෙකං තිට්ඨන්තො කප්පාවසෙසං තිට්ඨති නාම. යදි එවං කස්මා ඉද්ධිමන්තො වෙතොවසිජ්ජන්තා බිණ්ණාසවා ලොකහිතත්ථං තථා න තිට්ඨන්තිති? බන්ධසඨ්ඨාතස්ස දුක්ඛභාරස්ස පරිඤ්ඤාතත්තා අනුස්සුක්කතාය ව. පටිජ්ජස්සද්ධසබ්බස්සුක්කා හි තෙ උත්තමපුරිසාති. වුත්තඤ්ඤෙනං ධම්මසෙනාපතිනා –

“නාහිනන්දාමි මරණං, නාහිකඨ්ඨාමි ජීවිතං;
කාලඤ්ච පටිකඨ්ඨාමි, වෙතනං භතකො යථා”ති. (ථෙරගා. 654; මි. ප. 2.2.4);

යථා ජරාමරණානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අත්ථතො නානත්තං, එවං තෙහි තණ්හාය ව නානත්තෙ දස්සිතෙ “තයො පඤ්භා”ති ඉදං සිජ්ඣිතීති තං දස්සෙතුං “යං පනා”තිආදිමාහ.

තත්ථ යස්මා තණ්හාය අභාවෙපි සති ජරාමරණං ලබ්භති ඛිණාසවසන්තානෙ,
තස්මා අඤ්ඤං ජරාමරණං අඤ්ඤා තණ්හාති ඉමමත්ථමාහ “දිස්සන්ති චිත්තරාගා
ජීරන්තාපි මීයන්තාපි”ති. නනු ච තණ්හාපි ජීරණහිජ්ජනසභාවාති? සච්චං, න ඉදං
ජරාමරණං ඉධාධිජ්ජෙතන්ති චුත්තොවායමත්ථො. “යදි වා”තිආදිනා
ජරාමරණතො තණ්හාය අනඤ්ඤත්තෙ දොසං දස්සෙති. යොබ්බනට්ඨාපි
විගතතණ්හා සිද්ධං, න ඉදං යුත්තන්ති අධිජ්ජායො. ජරාමරණමිපි සියා දුක්ඛස්ස
සමුදයො තණ්හාය අනඤ්ඤත්තෙ සතීති අධිජ්ජායො. න ච සියා තණ්හා දුක්ඛස්ස
සමුදයො ජරාමරණතො අනඤ්ඤත්තෙ සතීති භාවො. න හි ජරාමරණං දුක්ඛස්ස
සමුදයො, තණ්හා දුක්ඛස්ස සමුදයො, තස්මා වෙදිතබ්බං එතෙසමත්ථතො
නානත්තන්ති අධිජ්ජායො. යථා ච තණ්හා මග්ගවජ්ඣං, එවං ජරාමරණමිපි සියා
මග්ගවජ්ඣං තණ්හාය අනඤ්ඤත්තෙ සති. යථා ච ජරාමරණං න මග්ගවජ්ඣං, තථා
තණ්හාපි සියාති අයමිපි නයො චුත්තො එවාති දට්ඨබ්බං. ඉමාය යුත්තියාති ඉමාය
යථාචුත්තාය උපපත්තියා. අඤ්ඤමඤ්ඤෙහිති අඤ්ඤාහි අඤ්ඤාහි කාරණුපපත්තිහි
අත්ථතො වෙ අඤ්ඤත්තං, තදඤ්ඤමිපි බ්‍යඤ්ජනතො ගවෙසිතබ්බන්ති අත්ථො.

ඉමෙසං ධම්මානං අත්ථතො එකත්තන්ති ඉමමෙවත්ථං “න හි
යුජ්ජති”තිආදිනා විවරති. තණ්හාය අධිජ්ජායෙ අපරිපූරමානෙති ඉච්ඡිතාලාභමාහ.
තෙන ඉච්ඡාතණ්හානං අත්ථතො එකත්තං චුත්තං හොතීති. එතෙන න හි යුජ්ජති
ඉච්ඡාය ච තණ්හාය ච අත්ථතො අඤ්ඤත්තන්ති. යථා ඉදං වචනං සමත්ථනං හොති,
එවං ඉච්ඡාවිපරියායෙ ආසාතවත්ථුසු කොධො ච උපනාහො ච උජ්ජජ්ජති ඉදමිපි
සමත්ථනං හොති, න තථා ජරාමරණවිපරියායෙති ජරාමරණතණ්හානං අත්ථතො
අඤ්ඤත්තමිපි සමත්ථිතං හොතීති එතමත්ථං දස්සෙති “ඉමාය යුත්තියා”තිආදිනා.

යදි ඉච්ඡාතණ්හානං අත්ථතො අනඤ්ඤත්තං, අථ කස්මා භගවතා ඉමිස්සා
ගාථාය ද්විධා චුත්තාති? තත්ථ පරිභාරමාහ “යං පනිද”න්තිආදිනා. තත්ථ යන්ති
කිරියාපරාමසනං. අභිලපිතන්ති චුත්තං යං ඉදං අභිලපනං, ඉදං බාහිරානං රූපාදීනං
චත්ථුතං ආරම්මණවසෙන, ආරම්මණකරණවසෙන වා යොජෙතබ්බං. ද්විති
ධම්මෙහිති ද්විති පකතීහි. කා පන තා පකතියොති? අජ්ජත්තස්ස විසයස්ස
එසනවසෙන ඉච්ඡා, පත්තස්ස අජ්ජත්තස්ස වා පාත්‍රකාමතාවසෙන තණ්හා,
අයමෙතාසං විසෙසො. යදිපි එවං, තථාපි සබ්බා තණ්හා රූපාදිවිසයං ගිලිත්වා
පරිනිට්ඨපෙත්වා ගහණෙන එකසභාවා එවාති දස්සෙත්තො “සබ්බා හි තණ්හා
අජ්ඣෙදාසානලක්ඛණෙන එකලක්ඛණා”ති ආහ. ඉදානි තමත්ථං උපමාය
පකාසෙත්තො “සබ්බො අග්ගි”තිආදිමාහ, තං සුච්ඤ්ඤායාමෙව.

අයං පන න කෙවලං තණ්හා ආරම්මණෙ පවත්තිවිසෙසෙන ද්විති එව නාමෙහි
චුත්තා, අථ බො අනෙකෙහිපි පරියායෙහිති දස්සනත්ථං “ඉච්ඡාඉතිපි”තිආදි චුත්තං.

තත්ථ ඉච්ඡන්ති තාය ආරම්මණානීති ඉච්ඡා. තණ්හායනට්ඨෙන තණ්හා.
පිළාජනනතො දුරුද්ධාරණතො ච විසපිතං සල්ලං වියාති සල්ලං. සන්තාපනට්ඨෙන
ධූපායනා. ආකඩ්ඪනට්ඨෙන සීසසොකා සරිතා වියාති සරිතා, අල්ලට්ඨෙන වා සරිතා,

“සරිතානි සිනෙහිතානි ව, සොමනස්සානි හවන්ති ජන්තුනො”ති (ධ. ප. 341) හි වුත්තං. අල්ලානි වෙව සිනිද්ධානි වානි අයමෙත්ථ අත්ථො. විසත්තිකානි විසතානි විසත්තිකා. විසටානි විසත්තිකා. විසමානි විසත්තිකා. විසාලානි විසත්තිකා. විසක්කතිති විසත්තිකා. විසංවාදිකානි විසත්තිකා. විසංහරතිති විසත්තිකා. විසමුලානි විසත්තිකා. විසඵලානි විසත්තිකා. විසපරිභොගානි විසත්තිකා. විසතා වා පන සා තණ්හා රූපෙ සද්දෙ ගන්ධෙ රසෙ ඵොට්ඨබ්බෙ ධම්මෙ කුලෙ ගණෙ විසතා විත්ථතානි විසත්තිකා.

සිනෙහනවසෙන සිනෙහො. නානාගතිසු කිලමථුප්පාදනෙන කිලමථො. පලිවෙයනට්ඨෙන ලතා වියානි ලතා. “ලතා උප්පජ්ජ තිට්ඨති”ති (ධ. ප. 340) හි වුත්තං. මමන්ති මඤ්ඤනවසෙන මඤ්ඤනා. දුරගතමපි ආකඩ්ඪිත්වා ඛන්ධනට්ඨෙන ඛන්ධො. ආසිසනට්ඨෙන ආසා. ආරම්මණරසං පාතුකාමතාවසෙන පිපාසා. අභිනන්දනට්ඨෙන අභිනන්දනා. ඉතීති එවං ආරම්මණෙ පවත්තිවිසෙසෙන අනෙකෙහි නාමෙහි ගස්භමානාපි සබ්බා තණ්හා අජ්ඣොසානලක්ඛණෙන එකලක්ඛණානි යථාවුත්තමත්ථං නිගමෙති.

පුන තණ්හාය අනෙකෙහි නාමෙහි ගහිතභාවමෙව “යථා වා”තිආදිනා උපවයෙන දස්සෙති. තත්ථ වෙවචනෙති වෙවචනභාරවිහඩ්ගෙ. “ආසා ව පිහා”ති ගාථාය (නෙත්ති. 37; පෙටකො. 11) අත්ථං තත්ථෙව වණ්ණයිස්සාම. අවිගතරාගස්සානිආදීසු රඤ්ජනට්ඨෙන රාගො, ජන්දනට්ඨෙන ජන්දො, පියායනට්ඨෙන පෙමං, පරිදහනට්ඨෙන පරිදාහොති තණ්හාව වුත්තා. තෙනෙවාහ – “තණ්හායෙනං වෙවචන”න්ති. එවං යුජ්ජතීති එවං ඉච්ඡාතණ්හානං අත්ථතො අනඤ්ඤත්තා “තයො පඤ්ඤා”ති යං වුත්තං, තං යුජ්ජති යුත්තියා සඩ්ගච්ඡතීති අත්ථො.

21. එවං “කෙනස්සුබ්බාහතො ලොකො”ති (සං. නි. 1.66) ගාථාය “තයො පඤ්ඤා”ති පඤ්ඤත්තයභාවෙ යුත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි අඤ්ඤෙහි පකාරෙහි යුත්තිගවෙසනං දස්සෙත්තො “සබ්බො දුක්ඛපචාරො”තිආදිමාහ. තත්ථ දුක්ඛපචාරොති දුක්ඛප්පවත්ති. කාමතණ්හාසඩ්ධාරමූලකොති කාමතණ්හාපච්චයසඩ්ධාරහෙතුකොති යුජ්ජතීති අධිප්පායො. නිබ්බිදුපචාරොති නිබ්බිදාපවත්ති කාමානං විපරිණාමඤ්ඤථාභාවා උප්පජ්ජමානා අනභිරති ඤාණනිබ්බිදා ව. කාමතණ්හාපරික්ඛාරමූලකොති කාමතණ්හාය පරික්ඛාරභූතවත්ථුකාමහෙතුකො. තත්ථ අනභිරතිසඩ්ධාතා නිබ්බිදා කාමතණ්හාපරික්ඛාරමූලිකා, න ඤාණනිබ්බිදාති සබ්බො නිබ්බිදුපචාරො කාමතණ්හාපරික්ඛාරමූලකොති න පන යුජ්ජතීති වුත්තං. ඉමාය යුත්තියානි නයං දස්සෙති. ඉදං වුත්තං හොති – යථා පඤ්ඤත්තයභාවෙ යුත්ති වුත්තා, යථා ව දුක්ඛපචාරනිබ්බිදුපචාරෙසු, එවං ඉමාය යුත්තියා ඉමිනා යොගෙන නයෙන අඤ්ඤමඤ්ඤෙහි කාරණෙහි තංතංපාලිප්පදෙසෙ අනුරූපෙහි අඤ්ඤථා අඤ්ඤෙහි හෙතුහි යුත්ති ගවෙසිතබ්බාති.

ඉදානි තං නයදස්සනං සංඛිත්තන්ති විත්ථාරතො විහජිත්වා දස්සෙතුං “යථා හි භගවා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථායං සඬ්ඛෙපත්ථො – රාගදොසමොභවරිතානං යථාක්කමං අසුභමෙත්තාපච්චයාකාරකථා රාගාදිවිනයනතො සප්පායාති අයං සාසනායුත්ති. එවමච්චධීතො යදි රාගවරිතස්ස මෙත්තාවෙතොවිමුත්තිං දෙසෙය්‍ය, සා දෙසනා න යුජ්ජති අසප්පායභාවතො. තථා සුඛාපට්ඨදාදයොති. නනු ච සුඛාපට්ඨදාදයො පටිපත්තියා සම්භවන්ති, න දෙසනායාති? සච්චමෙතං, ඉධ පන රාගවරිතොති තිබ්බකිලෙසො රාගවරිතොති අධිජ්ජෙතො. තස්ස දුක්ඛාය පටිපදාය භාවනා සමිජ්ඣති. යස්ස ච දුක්ඛාය පටිපදාය භාවනා සමිජ්ඣති, තස්ස ගරුතරා අසුභදෙසනා සප්පායා, යස්ස ගරුතරා අසුභදෙසනා සප්පායා, න තස්ස මන්දකිලෙසස්ස විය ලභුකතරාති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො ආහ – “සුඛං චා පටිපදං...පෙ.... දෙසෙය්‍ය න යුජ්ජති දෙසනා”ති. ඉමිනා නයෙන සෙසපදෙසුපි යථාසම්භවං අත්ථො චත්තබ්බො. එත්ථ ච අයුත්තපරිහාරෙන යුත්තිසමධිගමොති යුත්තිවිචාරණාය අයුත්තිපි ගවෙසිතබ්බාති චුත්තං – “යදි හි...පෙ.... න යුජ්ජති දෙසනා”ති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එවං යං කිඤ්චිතිආදි යුත්තිහාරයොජනාය නයදස්සනමෙව.

තත්ථ එවන්ති ඉමිනා නයෙන. යං කිඤ්චිති අඤ්ඤම්පි යං කිඤ්චි. අනුලොමජ්ජභානන්ති පභානස්ස අනුරූපං, පභානසමත්ථන්ති අත්ථො. සුත්තෙ අනවසෙසානං පදත්ථානං අනුපදවිචාරණා විචයො භාරො, විචයභාරසංවණ්ණනාය නිද්ධාරිතෙසු අත්ථෙසු යුත්තිගවෙසනං සුකරන්ති ආහ – “සබ්බං තං විචයෙන භාරෙන විචිතිත්වා යුත්තිහාරෙන යොජෙතබ්බ”න්ති. යාවතිකා ඤාණස්ස භූමීති සංවණ්ණෙත්තස්ස ආචරියස්ස යං ඤාණං යං පටිභානං, තස්ස යත්තකො විසයො, තත්තකො යුත්තිහාරවිචාරොති අත්ථො. තං කිස්ස හෙතු? අනන්තනායො සමන්තහද්දකො විමද්දක්ඛමො විචිත්තදෙසනො ච සද්ධම්මොති.

එවං නයදස්සනවසෙනෙව යුත්තිහාරයොජනා දස්සිතාති තං බ්‍රහ්මවිහාරඵලසමාපත්තිනවානුපුබ්බසමාපත්තිවසිභාවෙහි විහජිත්වා දස්සෙතුං “මෙත්තාවිහාරිස්ස සතො”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ මෙත්තාවිහාරිස්සාති මෙත්තාවිහාරලාභිතො. සතොති සමානස්ස, තථාභූතස්සාති අත්ථො. ඛ්‍යාපාදොති පදොසො. චිත්තං පරියාදාය යස්සතීති චිත්තං අභිභවිස්සති. යස්මා පන කුසලාකුසලානං ධම්මානං අපුබ්බං අවර්මං පවත්ති නාම නත්ථි, තස්මා සමාපත්තිතො චුට්ඨානස්ස අපරභාගෙති දස්සනත්ථං “යස්සතී”ති චුත්තං. න යුජ්ජති දෙසනාති ඛ්‍යාපාදපටිපක්ඛත්තා මෙත්තාය තාදිසි කථා න යුත්තාති අත්ථො. ඛ්‍යාපාදො පභානං අබ්භත්ථං ගච්ජතිති යුජ්ජති දෙසනාති යථාචුත්තකාරණතො එව අයං කථා යුත්තාති. සෙසවාරෙසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අනුත්තානං එව වණ්ණයිස්සාම.

අනිමිත්තවිහාරිස්සාති අනිවිවානුපස්සනාමුබ්බෙන පටිලද්ධඵලසමාපත්තිවිහාරස්ස. නිමිත්තානුසාරීති සඬ්ඛාරනිමිත්තානුසාරී. තෙන තෙනෙවාති නිව්වාදීසු යං යං පභිනං, තෙන තෙනෙව නිමිත්තෙන. අස්මිති විගතන්ති

පඤ්චස්ස උපාදානක්ඛන්ධෙස්ස දිට්ඨිමානවසෙන යං අස්මිති මඤ්ඤිතං, තං විගතං.
තමෙවත්ථං විවරති “අයමහමස්මිති න සමනුපස්සාමී”ති.

විචිකිච්ඡාකථංකථාසල්ලන්ති විනයකුක්කුච්චස්සාපි කථං කථන්ති
පවත්තිසබ්භාවතො විචිකිච්ඡාපදෙන විසෙසිතං. න යුජ්ජති දෙසනාති විචිකිච්ඡාය
පහානෙකට්ඨභාවතො න යුත්තායං කථා.

පයමං ඤානං සමාපන්නස්සාති පයමජ්ඣානසමඛිගිනො. කාමරාගඛ්‍යාපාදා
විසෙසාය සංවත්තන්තිති න යුජ්ජතිති යස්මා නිවරණෙස්ස අප්පභීනෙස්ස
පයමජ්ඣානස්ස උපචාරම්පි න සම්පජ්ජති, පගෙව ඤානං, තස්මා කාමරාගඛ්‍යාපාදා
විසෙසාය දුතියජ්ඣානාය සංවත්තන්තිති න යුත්තායං කථා. යථාලද්ධස්ස පන
පයමජ්ඣානස්ස කාමරාගඛ්‍යාපාදා පරිසුට්ඨානප්පත්තා භානාය සංවත්තන්තිති
යුජ්ජති දෙසනා යුත්තා කථාති, එවං සබ්බත්ථ යොජෙතබ්බං. අවිතක්කසහගතා
සඤ්ඤාමනසිකාරා නාම සහ උපචාරෙන දුතියජ්ඣානධම්මා, ආරම්මණකරණත්ථො
හෙත්ථ සහගත-සද්දො. භානායාති පයමජ්ඣානතො පරිභානාය. විසෙසායාති
දුතියජ්ඣානාය. ඉමිනා නයෙන තත්ථ තත්ථ භානන්ති, විසෙසොති ච චුත්තධම්මා
වෙදිතබ්බා. විතක්කවිචාරසහගතාති පයමජ්ඣානධම්මා, කාමාවචරධම්මා එව චා.
උපෙක්ඛාසුඛසහගතාති උපචාරෙන සද්ධිං දුතියජ්ඣානධම්මා,
තත්ත්වජ්ඣානපෙක්ඛා හි ඉධ උපෙක්ඛාති අධිජ්ජෙතා. ජිතිසුඛසහගතාති සහ
උපචාරෙන තතියජ්ඣානධම්මා. උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිසහගතාති
චතුත්ථජ්ඣානධම්මා.

සඤ්ඤාපචාරාති පටුසඤ්ඤාකිච්චං කරොන්තා එව යෙ කෙචි චිත්තුප්පාදා,
“ආකිඤ්චඤ්ඤායතනධම්මා”තිපි වදන්ති. සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසහගතාති
“සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං උපසම්පජ්ජ විහරිස්සාමී”ති තස්ස පරිකම්මවසෙන
පවත්තධම්මා. තෙ පන යස්මා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියං
ධීතෙනෙව සක්කා සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං, න තතො
පරිභීනෙන, තස්මා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා භානාය
සංවත්තන්තිති න යුත්තා කථා. විසෙසාය සංවත්තන්තිති පන යුත්තා කථාති ආහ –
“භානාය...පෙ.... දෙසනා”ති. කල්ලතාපරිචිතන්ති සමත්ථභාවෙන පරිචිතං,
යථාචුත්තසමාපත්තිස්ස වසිභාවෙන පරිචිතන්ති අත්ථො. තෙනෙවාහ – “අභිනීභාරං
බමති”ති. සෙසං සබ්බං උත්තානමෙව.

අපි වෙන්ථ අප්පටික්කුලසඤ්ඤාමුඛෙන කාමච්ඡන්දො වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
පටික්කුලසඤ්ඤාපතිරූපතාය ඛ්‍යාපාදො වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. සමාධිමුඛෙන
ථිතමිද්ධං වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. වීරියාරම්භමුඛෙන උද්ධච්චං වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
සික්ඛාකාමතාමුඛෙන කුක්කුච්චං වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. උභයපක්ඛසන්තිරණමුඛෙන
විචිකිච්ඡා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. ඉට්ඨානිට්ඨසමුපෙක්ඛනමුඛෙන සම්මොහො
වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. අත්තඤ්ඤාතාමුඛෙන අත්තති අපරිභවතො මානො වඤ්චෙතීති
යුජ්ජති. විමංසාමුඛෙන හෙතුපතිරූපකපරිග්ගහෙන මිච්ඡාදිට්ඨි වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
විරත්තතාපතිරූපකෙන සත්තෙස්ස අදයාපන්නතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.

අනුඤ්ඤාතපටිසෙවනපතිරූපතාය කාමසුඛල්ලිකානුයොගො වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 ආජීවපාරිසුද්ධිපතිරූපතාය අසංවිභාගසීලතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 සංවිභාගසීලතාපතිරූපතාය මිච්ඡාජීවො වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 අසංසග්ගවිභාරිතාපතිරූපතාය අසඬගහසීලතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 සඬගහසීලතාපතිරූපතාය අනනුලොමිකසංසග්ගො වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 සච්චවාදිතාපතිරූපතාය පිසුණුවා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. අපිසුණුවාදිතාපතිරූපතාය
 අනත්ථකාමතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. පියවාදිතාපතිරූපතාය වාටුකමායතා වඤ්චෙතීති
 යුජ්ජති. මිත්තාණිතාපතිරූපතාය අසම්මොදනසීලතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 සම්මොදනසීලතාපතිරූපතාය මායා සායොයාඤ්ච වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 නිග්ගස්භවාදිතාපතිරූපතාය ඵරුසවාචතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 පාපගරහිතාපතිරූපතාය පරවජ්ජානුපස්සිතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 කුලානුද්ධයතාපතිරූපතාය කුලමච්ඡරියං වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 ආවාසවිරට්ඨිතිකාමතාමුඛෙන ආවාසමච්ඡරියං වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 ධම්මපරිබන්ධපරිහරණමුඛෙන ධම්මමච්ඡරියං වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 ධම්මදෙසනාහිරතිමුඛෙන හස්සාරාමතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 අඵරුසවාචනාගණානුග්ගහකරණමුඛෙන සඬගණිකාරාමතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 පුඤ්ඤකාමතාපතිරූපතාය කම්මාරාමතා වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. සංවෙගපතිරූපෙන
 චිත්තසන්තාපො වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. සද්ධාලුතාපතිරූපතාය අපරික්ඛතා
 වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. වීමංසනාපතිරූපෙන අස්සද්ධියං වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 අත්තාධිපතෙයාපතිරූපෙන ගරුතං අනුසාසනියා අප්පදක්ඛිණග්ගාහිතා වඤ්චෙතීති
 යුජ්ජති. ධම්මාධිපතෙයාපතිරූපෙන සබ්බන්තවාරිසු අගාරවං වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 ලොකාධිපතෙයාපතිරූපෙන අත්තති ධම්මෙ ච පරිභවො වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 මෙත්තායනාමුඛෙන රාගො වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. කරුණායනාපතිරූපෙන සොකො
 වඤ්චෙතීති යුජ්ජති. මුදිතාවිහාරපතිරූපෙන පහාසො වඤ්චෙතීති යුජ්ජති.
 උපෙක්ඛාවිහාරපතිරූපෙන කුසලෙසු ධම්මෙසු නික්ඛිත්තඡන්දතා වඤ්චෙතීති
 යුජ්ජති. එවං ආගමපතිරූපකඅධිගමපතිරූපකාදීනම්පි තථා තථා වඤ්චනසභාවො
 යුත්තිනො වෙදිතඛිබ්බො. එවං ආගමානුසාරෙන යුත්තිගවෙසනා කාතඛිබ්බාති.

යුත්තිභාරවිභඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. පදට්ඨානභාරවිභඬගවණ්ණනා

22. තත්ථ කතමො පදට්ඨානො භාරොතිආදි පදට්ඨානභාරවිභඬගො. තත්ථ
 යස්මා “ඉදං ඉමස්ස පදට්ඨානං, ඉදං ඉමස්ස පදට්ඨානං”න්ති තෙසං තෙසං ධම්මානං
 පදට්ඨානභූතධම්මවිභාවනලක්ඛණො පදට්ඨානො භාරො, තස්මා පවත්ති යා
 මූලභූතං අවිජ්ජං ආදිං කත්වා සභාවධම්මානං පදට්ඨානං ආසන්නකාරණං
 නිද්ධාරෙන්තො අවිජ්ජාය සභාවං නිද්දිසති
 “සඛ්ඛධම්මයාථාවඅසම්පට්ඨෙධලක්ඛණො අවිජ්ජා”ති. තස්සත්ථො – සඛ්ඛෙසං
 ධම්මානං අවිපරිතසභාවො න සම්පට්ඨිජ්ඣියති එතෙනාති
 සඛ්ඛධම්මයාථාවඅසම්පට්ඨෙධො. සො ලක්ඛණං එතිස්සාති සා තථා වුත්තා. එතෙන
 ධම්මසභාවජ්ජට්ඨිජාදනලක්ඛණො අවිජ්ජාති වුත්තං භොති. අථ වා සම්මා පට්ඨෙධො

සම්පට්ථෙධො. තස්ස පට්ඨකංඛා අසම්පට්ථෙධො. කත්ථ පන සො සම්පට්ථෙධස්ස පට්ඨකංඛාති ආහ – “සබ්බ...පෙ.... ලක්ඛණා”ති. යස්මා පන අසුභ සුභන්තිආදිවිපල්ලාසෙ සති තත්ථ සම්මොහො උපරුපරි ජායතියෙව න භායති, තස්මා “තස්සා විපල්ලාසා පදට්ඨාන”න්ති වුත්තං.

පියරූපං සාතරූපන්ති පියායිතබ්බජාතියං ඉට්ඨජාතියඤ්ච පදට්ඨානං. “යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති”ති (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විහ. 203) හි වුත්තං. අදින්නාදානන්ති අදින්නාදානවෙනනා. සා හි එකචාරං උප්පන්නාපි අනාදීනවදස්සිතාය ලොභස්ස උප්පත්තිකාරණං හොතීති තස්ස පදට්ඨානං වුත්තං. දොසස්ස පාණාතිපාතො පදට්ඨානං, මොහස්ස මිච්ඡාපට්ඨානං පදට්ඨානන්ති එත්ථාපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

වණ්ණසණ්ඨානඛ්‍යාඤ්ජනග්ගහණලක්ඛණාති

නිමිත්තානුඛ්‍යාඤ්ජනග්ගහණලක්ඛණා. සුඛසඤ්ඤාය එස්සස්ස උපගමනලක්ඛණතා එස්සපච්චයතාව වුත්තා. “ඵට්ඨො සඤ්ජානාති”ති (සං. නි. 4.93) හි වුත්තං.

අස්සාදොති තණ්හා. සබ්බතලක්ඛණාති උප්පාදවයඤ්ඤථත්තාති. යෙභුයොන නිව්චග්ගහණං විඤ්ඤාණාධිනන්ති නිව්චසඤ්ඤාය විඤ්ඤාණපදට්ඨානතා වුත්තා. තථා හි සො හික්ඛු තංයෙව විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරතීති විඤ්ඤාණවිසයමෙව අත්තනො නිව්චග්ගහණං පවෙදෙසි. පඤ්චන්තං ඛන්ධානං යදි අනිව්චතා දුක්ඛතා ව සුදිට්ඨා, අත්තසඤ්ඤා සුඛසඤ්ඤා අනවකාසාති ආහ –

“අනිව්චසඤ්ඤාදුක්ඛසඤ්ඤාඅසමනුපස්සනලක්ඛණා අත්තසඤ්ඤා”ති. “යදනිව්චං තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං තදනත්තා”ති (සං. නි. 3.15) හි වුත්තං.

යෙභුයොන අත්තාහිනිවෙසො අරූපධම්මෙසුති ආහ – “තස්සා නාමකායො පදට්ඨාන”න්ති. සබ්බං නෙය්‍යන්ති වත්තාරි සච්චානි චතුසච්චවිතිමුත්තස්ස ඤෙය්‍යස්ස අභාවතො. චිත්තචික්ඛෙපපට්ඨසංහරණං උද්ධච්චික්ඛමිහනං. අසුභාති අසුභානුපස්සනා, පටිභාගනිමිත්තභූතා අසුභා එව වා, තණ්හාපට්ඨකත්තා සමථස්ස අසුභා පදට්ඨානන්ති වුත්තං. අභිජ්ඣාය තනුකරණතො අදින්නාදානාවෙරමණි අලොභස්ස පදට්ඨානන්ති වුත්තා. තථා ඛ්‍යාපාදස්ස තනුකරණතො පාණාතිපාතාවෙරමණි අදොසස්ස පදට්ඨානන්ති වුත්තා. වත්ථුඅවිජ්ජපට්ඨත්ති විසයසභාවපට්ථෙධො, සම්මාපට්ඨත්ති සීලසමාධිසම්පදානං නිබ්බිදාඤ්ඤාණෙන අනභිරතිඤ්ඤාණමෙව වා තථා පවත්තං. සබ්බාපි වෙදනා දුක්ඛදුක්ඛතාදිභාවතො දුක්ඛන්ති කත්වා වුත්තං – “දුක්ඛසඤ්ඤාය වෙදනා පදට්ඨාන”න්ති. ධම්මසඤ්ඤාති ධම්මමත්තන්ති සඤ්ඤා.

සත්තානං කායෙ අවිතරාගතා පඤ්චන්තං අජ්ඣත්තිකායතනානං වසෙන හොතීති ආහ – “පඤ්චන්ද්‍රියානි රූපිනි රූපරාගස්ස පදට්ඨාන”න්ති. කායො හි ඉධ රූපන්ති අධිජ්ජෙතො. විසෙසතො ඤානනිස්සයභූතෙ මනායතනෙ ව නිකන්ති හොතීති ආහ – “ඡට්ඨායතනං භවරාගස්ස පදට්ඨාන”න්ති. එදිසං මා රූපං නිබ්බත්තතු, මා එදිසි වෙදනාති එවං පවත්තා රූපාදිඅභිනන්දනා නිබ්බත්තභවානුපස්සිතා. ඤාණදස්සනස්සාති කම්මස්සකතඤ්ඤාණදස්සනස්ස.

යොනියොමනසිකාරවතො හි පුබ්බෙනිවාසානුස්සති කම්මස්සකතඤ්ඤාණස්ස කාරණං හොති, න අයොනියො උම්මුජ්ජන්තස්ස. ඉමස්ස ච අත්ථස්ස විභාවනත්ථං මහානාරදකස්සපජාතකං (ජා. 2.22.1153 ආදයො), බ්‍රහ්මජාලෙ (දී. නි. 1.38 ආදයො) එකච්චසස්සතවාදො ච උදාහරිතබ්බො. “ඔකප්පනලක්ඛණා”තිආදිනා සද්ධාපසාදානං විසෙසං දස්සෙති. සො පන සද්ධායයෙව අවත්ථාවිසෙසො දට්ඨබ්බො. තත්ථ ඔකප්පනං සද්දහනවසෙන ආරම්මණස්ස ඔගාහණං නිච්ඡයො. අනාවිලතා අස්සද්ධියාපගමෙන චිත්තස්ස අකාලුස්සියතා. අභිපත්ථියනා සද්දහනමෙව. අවෙච්චපසාදො පඤ්ඤාසහිතො ආයතනගතො අභිප්පසාදො. අපිලාපනං අසම්මොසො නිමුජ්ජිත්වා විය ආරම්මණස්ස ඔගාහණං වා, එත්ථ ච සද්ධාදීනං පසාදසද්ධාසම්මප්පධානසතිපට්ඨානකුමාරානිකානි යථාක්කමං පදට්ඨානන්ති වදන්තෙන අවත්ථාවිසෙසවසෙන පදට්ඨානභාවො චුත්තොති දට්ඨබ්බං. සතිසමාධිනං වා කායාදයො සතිපට්ඨානාති. විතක්කාදයො ච කුමාරානිති පදට්ඨානභාවෙන චුත්තං.

අස්සාදමනසිකාරො සංයොජනියෙසු ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිතා. පුනබ්බවචිරොහණාති පුනබ්බවාය චිරොහණා, පුනබ්බවතිබ්බත්තනාරහතා විපාකධම්මතාති අත්ථො. ඔපපච්චයිකතිබ්බත්තිලක්ඛණන්ති උපපත්තිභවභාවෙන නිබ්බත්තනසභාවං. නාමකායරූපකායසඛ්ඝාතලක්ඛණන්ති අරූපරූපකායානං සමුභියභාවං. ඉන්ද්‍රියවචත්ථානන්ති වක්ඛාදීනං ඡන්තං ඉන්ද්‍රියානං වචත්ථිතභාවො. ඔපපච්චයිකන්ති උපපත්තික්ඛන්ධනිබ්බත්තකං. උපධිති අත්තභාවො. අත්තනො පියස්ස මරණං චිත්තෙන්තස්ස බාලස්ස යෙභුයොන සොකො උප්පජ්ජතිති මරණං සොකස්ස පදට්ඨානන්ති චුත්තං. උස්සුක්කං වෙනසො සන්තාපො. ඔදහනන්ති අවදහනං. අත්තනො නිස්සයස්ස සන්තපනමෙව භවස්සාති චුත්තං භවං දස්සෙතුං “ඉමානී”තිආදි චුත්තං. තත්ථ භවස්ස අභිගානි භවසඛ්ඝාතානි ච අභිගානි භවභිගානි. තෙසු කිලෙසා භවස්ස අභිගානි. කම්මවිපාකවට්ටං භවසඛ්ඝාතානි අභිගානි. සමග්ගානීති සබ්බානි. ඛන්ධායතනාදීනං අපරාපරූපත්තිසංසරණං සංසාරො. තස්ස පුරිමපුරිමජාතිනිජ්ඣන්තං කිලෙසාදිවට්ටං කාරණන්ති ආහ – “භවො සංසාරස්ස පදට්ඨාන”න්ති. සම්පාපකහෙතුභාවං සන්ධාය “මග්ගො නිරොධස්ස පදට්ඨාන”න්ති චුත්තං.

කම්මට්ඨානොගාහකස්ස ඔතරණට්ඨානතාය බහුස්සුතො තිත්ථං නාම, තස්ස සම්මාපයිරූපාසනා තිත්ථඤ්ඤාතා. ධම්මුපසඤ්චිතං පාමොජ්ජං පීතං නාම, සප්පායධම්මස්සවනෙන තං උප්පාදෙත්වා කම්මට්ඨානස්ස බ්‍රහ්මා පීතඤ්ඤාතා, භාවනාය ථොකම්පි ලයාපත්තියා උද්ධංපත්තියා ච ජානනා පත්තඤ්ඤාතා. අත්තනො පඤ්චහි පධානියඛිගෙහි සමන්තාගතස්ස ජානනා අත්තඤ්ඤාතා, තෙසු පුරිමානං පුරිමානං පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස පදට්ඨානභාවො සුවිඤ්ඤෙයො ඵලං. කතපුඤ්ඤස්සෙව පතිරූපදෙසවාසො සම්භවති, න ඉතරස්සාති “පුබ්බෙකතපුඤ්ඤාතා පතිරූපදෙසවාසස්ස පදට්ඨාන”න්ති චුත්තං. යථාභූතඤ්ඤාණදස්සනං සහ අධිට්ඨානෙන තරුණවිපස්සනා. නිබ්බිදාති බලවච්චසස්සනා. විරාගොති මග්ගො. විමුක්තිති ඵලං. ඵලන්ති යදිදං “තස්සා

විපල්ලාසා පදට්ඨාන” න්තිආදිනා අවිජ්ජාදීනං පදට්ඨානං දස්සිතං, ඉමිනා නයෙන අථාපි යො කොච් උපනිස්සයො බලවපච්චයොති යො කොච් අවසෙසපච්චයො, සබ්බො සො පදට්ඨානං කාරණන්ති වෙදිතබ්බං. “එවං යා කාච් උපනිසා යොගතො ව පච්චයතො වා” තිපි පඨන්ති. තත්ථ උපනිසාති කාරණං, යොගතොති යුත්තිතො, පච්චයතොති පච්චයභාවමත්තතොති අත්ථො වෙදිතබ්බො. යං පනෙත්ථ අත්ථතො න විහත්තං, තං සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

පදට්ඨානභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ලක්ඛණභාරවිහඬගවණ්ණනා

23. තත්ථ කතමො ලක්ඛණො භාරොතිආදි ලක්ඛණභාරවිහඬගො. තත්ථ කීං ලක්ඛයතීති ලක්ඛණභාරස්ස විසයං පුච්ඡති. “යෙ ධම්මා” තිආදිනා ලක්ඛණභාරං සඬබ්බෙපතො දස්සෙත්වා තං උදාහරණෙනි විහජිතුං “වක්ඛු” න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ “වධකට්ඨෙන එකලක්ඛණානී” ති ඉමිනා අනවට්ඨිතභාවාදිනාපි එකලක්ඛණතා වුත්තා එවාති දට්ඨබ්බං.

එවං ආයතනවසෙන එකලක්ඛණතං දස්සෙත්වා ඉදානි බන්ධාදිවසෙන දස්සෙතුං “අතීතෙ, රාධ, රූපෙ අනපෙක්ඛො භොතී” තිආදි සුත්තං ආහතං. යමකොවාදසුත්තෙ (සං. නි. 3.85) වධකට්ඨෙන එකලක්ඛණා වුත්තාති තස්මිං සුත්තෙ “වධකං රූපං වධකං රූපන්ති යථාභූතං නප්පජානාතී” තිආදිනා ආගතත්තා වුත්තං. ඉතීති එවං, ඉමිස්සං ගාථායං කායගතාය සතියා වුත්තාය සති වෙදනාගතා සති චිත්තගතා සති ධම්මගතා ව සති වුත්තා භවති සතිපට්ඨානභාවෙන එකලක්ඛණත්තාති අධිජ්ජායො. දිට්ඨන්තිආදිනං අත්ථං පරතො වණ්ණයිස්සාම.

කායෙ කායානුපස්සී විහරාහීති එත්ථ කායෙති රූපකායෙ. රූපකායො හි ඉධ අඬගපච්චඬගානං කෙසාදිනඤ්ච සමුහට්ඨෙත කායොති අධිජ්ජෙතො. යථා ව සමුහට්ඨෙත, එවං කුච්ඡිතානං ආයට්ඨෙත. කුච්ඡිතානඤ්චි පරමජෙගුච්ඡානං සො ආයොතිපි කායො, ආයොති උජ්ජත්තිදෙසො. තත්‍රායං වචනත්ථො – ආයන්ති තතොති ආයො. කෙ ආයන්ති? කුච්ඡිතා කෙසාදයො, ඉති කුච්ඡිතානං ආයොති කායො.

කායානුපස්සීති කායං අනුපස්සනසිලො, කායං වා අනුපස්සමානො. “කායෙ” ති ව වත්වා පුන “කායානුපස්සී” ති දුතියං කායග්ගහණං අසම්මිස්සතො වචන්ථානසනවිතිබ්බොගාදිදස්සනත්ථං. තෙන න කායෙ වෙදනානුපස්සී චිත්තධම්මානුපස්සී වා, අථ බො කායානුපස්සී එවාති කායසඬබාතෙ වත්ථුස්මිං. කායානුපස්සනාකාරස්සෙව දස්සනෙන අසම්මිස්සතො වචන්ථානං දස්සිතං භොති. තථා න කායෙ අඬගපච්චඬගවිනිමුත්තඑකධම්මානුපස්සී, නාපි කෙසලොමාදිවිනිමුත්තඉත්ථිපුරිසානුපස්සී.

යොපි වෙන්ට කෙසලොමාදිකො භූතපාදායසමුහසඬ්ඛාතො කායො, තත්ථපි න භූතපාදායවිනිමුත්තථකධම්මානුපස්සී, අථ ඛො රථසම්භාරානුපස්සකො විය අඬ්ගපච්චඬ්ගසමුහානුපස්සී, නගරාවයවානුපස්සකො විය කෙසලොමාදිසමුහානුපස්සී, කදලික්ඛන්ධපත්තවට්ටිවිනිබ්බුජ්ජකො විය ඊත්තමුට්ඨිවිනිවෙය්කො විය ච භූතපාදායසමුහානුපස්සී එවාති නානස්පකාරතො සමුහවසෙනෙව කායසඬ්ඛාතස්ස වත්ථුනො දස්සනෙන සනවිනිබ්භොගො දස්සිතො හොති. න හෙත්ථ යථාචුත්තසමුහවිනිමුත්තො කායො වා අඤ්ඤො වා කොච්චි ධම්මො දිස්සති, යථාචුත්තධම්මසමුහමත්තෙ එව පන තථා තථා සත්තා මිච්ඡාහිනිවෙසං කරොන්ති. තෙනාහු පොරාණා –

“යං පස්සති න තං දිට්ඨං, යං දිට්ඨං තං න පස්සති;
අපස්සං ඛජ්ඣකෙන මුල්ලො, ඛජ්ඣමානො න මුච්චති” ති. (දී. නි. අට්ඨ. 2.373; ම. නි. අට්ඨ. 1.106; පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.36; මහානි. අට්ඨ. 3);

සනවිනිබ්භොගාදිදස්සනත්ථන්ති ආදිසද්දෙන අයමත්ථො වෙදිතබ්බො. අයඤ්ඤි එතස්මිං කායෙ කායානුපස්සියෙව, න අඤ්ඤධම්මානුපස්සී.

ඉදං චුත්තං හොති – යථා අනුදකභූතායපි මර්ට්ඨියා උදකානුපස්සිතො හොන්ති, න එවං අනිච්චදුක්ඛානත්තඅසුභභූතෙ එව ඉමස්මිං කායෙ නිච්චසුඛඅත්තසුභභාවානුපස්සී, අථ ඛො කායානුපස්සී අනිච්චදුක්ඛඅත්තඅසුභාකාරසමුහානුපස්සිති අත්ථො. අථ වා ය්වායං මහාසතිපට්ඨානෙ (දී. නි. 2.374 ආදයො) අස්සාසපස්සාසාදිචුණ්ණිකජාතඅට්ඨිකපරියොසානො කායො චුත්තො, යො ච “ඉධෙකච්චො පට්ඨිකායං අනිච්චතො අනුපස්සති, ආපොකායං තෙජොකායං වායොකායං කෙසකායං...පෙ.... අට්ඨිමිඤ්ජකාය” ත්ති පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 3.34 ආදයො) කායො චුත්තො, තස්ස සබ්බස්ස ඉමස්මිංයෙව කායෙ අනුපස්සනතො කායෙ කායානුපස්සිති එවම්පෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

අථ වා කායෙ අහන්ති වා මමන්ති වා ගහෙතබ්බස්ස කස්සචි අනුපස්සනතො, තස්ස පන කෙසලොමාදිකස්ස නානාධම්මසමුහස්ස අනුපස්සනතො කායෙ කෙසාදිධම්මසමුහසඬ්ඛාතෙ කායානුපස්සිති අත්ථො දට්ඨබ්බො. අපි ච “ඉමස්මිං කායෙ අනිච්චතො අනුපස්සති නො නිච්චතො” තිආදිනා අනුක්කමෙන පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 3.34 ආදයො) ආගතනයස්ස සබ්බස්සෙව අනිච්චලක්ඛණාදිකස්ස ආකාරසමුහසඬ්ඛාතස්ස කායස්ස අනුපස්සනතො කායෙ කායානුපස්සිති අත්ථො.

විහරාහීති වත්තාහි. ආකාපීති තීසු භවෙසු කිලෙසෙ ආනාපෙතීති ආනාපො, සො අස්ස අත්ථිති ආතාපී. සම්පජානොති සම්පජ්ඤ්ඤසඬ්ඛාතෙන ඤාණෙන සමන්තාගතො. සතිමාති කායපරිග්ගාහිකාය සතියා සමන්තාගතො. අයං පන යස්මා සතියා ආරම්මණං පරිග්ගහෙත්වා පඤ්ඤාය අනුපස්සති, න හි සතිවිරහිතා

අනුපස්සනා අත්ථි, තෙනෙනවාහ – “සතිඤ්ච බ්වාහං, භික්ඛවෙ, සබ්බත්ථිකං වදාමි”ති (සං. නි. 5.234). අනාතාපිනො ච අන්තො සඬකොවො අන්තරායකරො හොති, කම්මට්ඨානං න සම්පජ්ජති. තස්මා යෙසං ධම්මානං ආනුභාවෙන තං සම්පජ්ජති, තං දස්සන්තං “ආතාපි”තිආදි වුත්තං.

තත්ථ විනෙය්‍යාති තදභිගවිනයෙන වා වික්ඛම්භනවිනයෙන වා විනයිත්වා. ලොකෙති තස්මිංයෙව කායෙ. කායො හි ඉධ ලුප්පනපලුප්පනට්ඨෙන ලොකොති අධිප්පෙනො. අභිජ්ඣාග්ගහණෙන චෙත්ථ කාමච්ඡන්දො, දොමනස්සග්ගහණෙන ඛ්‍යාපාදො ගහිතොති නිවරණෙසු බලවධම්මද්වයස්පහානදස්සනෙන නිවරණස්පහානං වුත්තන්ති කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානස්ස පහානභිගං දස්සිතං. “ආතාපි”තිආදිනා පන සම්පයොගභිගං දස්සිතන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං. “ආතාපි”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අභිජ්ඣාදොමනස්සානං සමථො උපුප්පිපක්ඛොති අභිජ්ඣාදොමනස්සවිනයො වුව්චමානො සමාධිත්ථියං දිපෙතීති ආහ – “විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සන්ති සමාධිත්ථිය”න්ති (සං. නි. අට්ඨ. 3.5.367). එකලක්ඛණත්තා චතුත්තං ඉන්ද්‍රියානන්ති යථා විරියපඤ්ඤාසමාධිත්ථියෙහි කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං ඉජ්ඣති, එවං වෙදනාවිත්තධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානානිපි තෙහි ඉජ්ඣන්තීති චතුසතිපට්ඨානසාධනෙ ඉමෙසං ඉන්ද්‍රියානං සභාවහෙදාභාවතො සමානලක්ඛණත්තා ඉතරාති සතිපට්ඨානානිපි වුත්තාති එව හොන්තීති අත්ථො.

24. ඉදානි සතිපට්ඨානෙසු ගහිතෙසු සබ්බෙසං බොධිපක්ඛියධම්මානං ගහිතභාවං දස්සෙතුං “චතුසු සතිපට්ඨානෙසු”තිආදි වුත්තං. තත්ථ බොධිභිගමාති බොධං අරියමග්ගඤ්ඤාණං ගච්ඡන්තීති බොධිභිගමා. යථාවුත්තස්ස බොධස්ස පක්ඛෙ භවාති බොධිපක්ඛියා. නෙය්‍යානිකලක්ඛණෙනාති එත්ථ නිමිත්තතො පචත්තතො ච වුට්ඨානං නිය්‍යානං, නිය්‍යානෙ නියුත්තාති නෙය්‍යානිකා, යථා දොචාරිකොති. නිය්‍යානසඬබ්‍රාතං වා එලං අරහන්තීති නෙය්‍යානිකා. නිය්‍යානං පයොජනං එතෙසන්ති වා නෙය්‍යානිකා. “නිය්‍යානිකා”තිපි පායො, තත්ථ නිය්‍යානං එතෙසං අත්ථිති නිය්‍යානිකාති අත්ථො. “නිය්‍යානියා”තිපි පායො, තස්ස නිය්‍යන්තීති නිය්‍යානියාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. නිය්‍යානිකලක්ඛණෙනාති නිය්‍යානිකසභාවෙන.

එවං අකුසලාපි ධම්මාති යථා කුසලා ධම්මා එකලක්ඛණභාවෙන නිද්ධාරිතා, එවං අකුසලාපි ධම්මා එකලක්ඛණට්ඨෙන නිද්ධාරෙතබ්බො. කථං? පහානෙකට්ඨතාවසෙනාති දස්සෙත්තො “පහානං අබ්භත්ථං ගච්ඡන්ති”ති ආහ. ඉදානි තං පහානං දස්සෙතුං “චතුසු සතිපට්ඨානෙසු”තිආදි වුත්තං. තත්ථ කායානුපස්සනාදීසු චතුසු සතිපට්ඨානෙසු භාවියමානෙසු අසුහෙ සුහන්තිආදයො චත්තාරො විපල්ලාසා පභියන්ති, කබලිකාරාභාරාදයො චත්තාරො ආභාරා වස්ස පරිඤ්ඤං ගච්ඡන්ති, තෙසං පරිජානනස්ස පරිබන්ධිතො කාමරාගාදයො ඛ්‍යන්තීකතා හොන්තීති අත්ථො, කස්මා? තෙහි පහාතබ්බභාවෙන එකලක්ඛණත්තාති. එවං සබ්බත්ථං අත්ථො යොජෙතබ්බො. තෙනෙනවාහ – “එවං අකුසලාපි ධම්මා එකලක්ඛණත්තා පහානං අබ්භත්ථං ගච්ඡන්ති”ති.

ඉදානි අඤ්ඤානපි පරියායෙන ලක්ඛණභාරස්ස උදාහරණානි දස්සෙතුං “යත්ථ වා පනා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ යත්ථානි යස්සං දෙසනායං. වා-සද්දො විකප්පත්ථො. පනානි පදපුරුණො. රුපින්ද්‍රියන්ති රුප්පනසභාවං අට්ඨවිධං ඉන්ද්‍රියං. තත්ථානි තස්සං දෙසනායං. රූපධාතුනි රුප්පනසභාවා දස ධාතුයො. රූපායතනන්ති රුප්පනසභාවං දසායතනං, රූපිනි දසායතනානිති අත්ථො. රුප්පනලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තා ඉමානි දෙසිතානිති අධිප්පායො. දෙසිතං තත්ථ සුඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං සුඛවෙදනාභාවෙන එකලක්ඛණත්තානි අධිප්පායො.

දුක්ඛසමුදයො ච අරියසච්චන්ති ඉදං අකුසලස්ස සොමනස්සස්ස වසෙන වුත්තං, සාසවකුසලස්සාපි වසෙන යුජ්ජති එව. සබ්බො ච පටිච්චසමුප්පාදො දෙසිතොති සම්බන්ධො. අවිජ්ජානුසයිතත්තා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය. වුත්තඤ්ඤෙනං – “අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති”ති (ම. නි. 1.465). තථා ච වුත්තං “අදුක්ඛමසුඛාය හි වෙදනාය අවිජ්ජා අනුසෙති”ති. එතෙන අදුක්ඛමසුඛාවෙදනාග්ගහණෙන අවිජ්ජා ගහිතානි දස්සෙති. සති ච අවිජ්ජාග්ගහණෙන සබ්බො පටිච්චසමුප්පාදො දෙසිතොති දස්සෙතුං “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා”තිආදි වුත්තං. සො වානි එත්ථ ව-සද්දො ඛාතිරෙකත්ථො, තෙන සො පටිච්චසමුප්පාදො අනුලොමපටිලොමවසෙන දුට්ඨොති ඉමං වක්ඛමානවිසෙසං ජොතෙති. තෙසු අනුලොමතො පටිච්චසමුප්පාදො යථාදස්සිතො සරාගසදොසසමොහසංකිලෙසපක්ඛෙන භාතබ්බොති වුත්තො, පටිලොමතො පන පටිච්චසමුප්පාදො යො “අවිජ්ජායත්ථෙව අසෙසවිරාගනිරොධා”තිආදිනා පාළියං (ම. නි. 3.126; මහාව. 1) වුත්තො, තං සන්ධාය “චිතරාගචිතදොසචිතමොහඅරියධම්මෙහි භාතබ්බො”ති වුත්තං.

ඉදානි එකලක්ඛණතාවිභාවනෙන ලක්ඛණභාරයොජනාය නයං දස්සෙතුං “එවං යෙ ධම්මා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ කිච්චතොති පථවිආදීනං එස්සාදීනඤ්ච රූපාරූපධම්මානං සන්ධාරණසඬ්ඝට්ටනාදිකිච්චතො, තෙසං තෙසං වා පච්චයධම්මානං තංතංපච්චයුජ්ජන්තධම්මස්ස පච්චයභාවසඬ්ඝාතකිච්චතො. ලක්ඛණතොති කක්ඛළුප්පනාදිසභාවතො. සාමඤ්ඤතොති රුප්පනනමනාදිතො අනිච්චතාදිතො ඛන්ධායතනාදිතො ච. චුතුපපාතතොති සඬ්ඝධම්මානං හඬගතො උප්පාදතො ච, සමානනිරොධතො සමානුප්පාදතො වානි අත්ථො. එත්ථ ච සහවරණං සමානහෙතුතා සමානඵලතා සමානභූමිතා සමානවිසයතා සමානාරම්මණතානි එවමාදයොපි ව-සද්දෙන සඬ්ඝහිතානි දට්ඨබ්බං. සෙසං උත්තානත්ථමෙව.

ලක්ඛණභාරවිභව්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. චතුක්ඛ්‍යභාරවිභව්ගවණ්ණනා

25. තත්ථ කතමො චතුක්ඛ්‍යහො භාරොති චතුක්ඛ්‍යභාරවිභව්ගො. තත්ථ ඛාඤ්ජනෙන සුත්තස්ස නෙරුත්තඤ්ච අධිප්පායො ච නිදානඤ්ච පුබ්බාපරසන්ධි ච

ගවේසිතබ්බොති සඬ්ඛෙපෙන තාව චතුබ්සුභං දස්සෙති. “බ්‍යඤ්ජනෙනා”ති ඉමිනා භාරානං සුත්තස්ස බ්‍යඤ්ජනවිචයභාවතො බ්‍යඤ්ජනමුඛෙනෙව එතෙ චතුබ්සුභාරපදත්ථා නිද්ධාරෙතබ්බාති දස්සෙති. නෙරුත්තන්ති නිරුත්තං නිබ්බවනන්ති අත්ථො. නිරුත්තමෙව නෙරුත්තං. තෙනෙවාහ – “යා නිරුත්තිපදසංහිතා”ති. තස්සත්ථො – යා නිරුත්ති, ඉදං නෙරුත්තං. කා පන සා නිරුත්ති? පදසංහිතාති පදෙසු සංහිතා යුත්තා, ලිඬ්ගව්වනකාලසාධනපුරිසාදිවිසෙසයොගෙන යො යො අත්ථො යථා යථා වත්තබ්බො, තථා තථා පවත්තසභාවනිරුත්තිති අත්ථො. තථා හි වුත්තං “යං ධම්මානං නාමසො ඤාණං”න්ති.

තත්ථ යන්ති හෙතුඅත්ථෙ නිපාතො, යාය කාරණභූතායාති අත්ථො. ධම්මානන්ති ඤෙයාධම්මානං. නාමසොති පථවී එස්සො ඛන්ධා ධාතු තිස්සො චුස්සොති එවමාදිනාමවිසෙසෙන ඤාණං පවත්තති, අයං සභාවනිරුත්ති නාම. පථවීති හි එවමාදිකං සද්දං ගහෙත්වා තතො පරං සඬ්ඛෙතද්වාරෙන තදත්ථපටිපත්ති තංතංඅනියතනාමපඤ්ඤත්තිග්ගහණවසෙනෙව භොතිති. අථ වා පදසංහිතාති පදෙන සංහිතා. පදතො හි පදත්ථාවබ්බොධො. සො පනස්ස අත්ථෙ පවත්තිතිමිත්තභූතාය පඤ්ඤත්තියා ගහිතාය එව භොතිති සා පන පඤ්ඤත්ති නිරුත්තිසඬ්ඛාතපදෙන සංහිතා පදත්ථං බ්බොධෙතිති පදසංහිතාති වුත්තා. “යදා හි හික්ඛු”තිආදිනා “ධම්මානං නාමසො ඤාණං”න්ති පදස්ස අත්ථං විවරති.

තත්ථ අත්ථස්සාති සද්දාහිධෙයාස්ස අත්ථස්ස. නාමං ජානාතිති නාමපඤ්ඤත්තිවසෙන අයං නාමාති නාමං ජානාති. ධම්මස්සාති සභාවධම්මස්ස. තථා තථා නං අහිනිරොපෙතිති යො යො අත්ථො ධම්මො ච යථා යථා ව වොහරිතබ්බො, තථා තථා නං නාමං වොහාරං අහිනිරොපෙති දෙසෙතිති අත්ථො. එත්තාවතා ච අයං හික්ඛු අත්ථකුසලො යාව අනෙකාධිව්වනකුසලොති වුවිච්ඡිති සම්බන්ධිතබ්බං.

තත්ථ අත්ථකුසලොති පාළිඅත්ථෙ කුසලො. ධම්මකුසලොති පාළියං කුසලො. බ්‍යඤ්ජනකුසලොති අක්ඛරෙසු ව වාකෝසු ව කුසලො. නිරුත්තිකුසලොති නිබ්බවනෙ කුසලො. පුබ්බාපරකුසලොති දෙසනාය පුබ්බාපරකුසලො. දෙසනාකුසලොති ධම්මස්ස දෙසනාය කුසලො. අතීතාධිව්වනකුසලොති අතීතපඤ්ඤත්තිකුසලො. එස නයො සෙසෙසුපි. එවං සබ්බාති කාතබ්බාති, ජනපදනිරුත්තානීති යත්තකානි සත්තවොහාරපදානි, තානි සබ්බාති යථාසම්භවං සුත්තෙ නිබ්බවනවසෙන කාතබ්බාති වත්තබ්බානීති අත්ථො. සබ්බා ච ජනපදනිරුත්තියොති සබ්බා ච ලොකසමඤ්ඤායො යථාරහං කාතබ්බා. “සමඤ්ඤං නාතිධාවෙය්‍යා”ති හි වුත්තං. තථා හි සම්මුතිසව්වමුඛෙනෙව පරමත්ථසව්වාධිගමො භොතිති.

26. අධිප්පායකණ්ඩෙ අනුත්තානං නාම නත්ථී.

27. නිදානකණ්ඩෙ ඉමිනා වත්ථුනාති ඉමිනා පුත්තගවාදිකිත්තනසඬ්ඛාතෙන කාරණෙන. කාරණඤ්ඤාතේඨ වත්ථු නිදානන්ති ච චුත්තං. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ නිදානනිද්ධාරණං වෙදිතබ්බං.

කාමන්ධාති කිලෙසකාමෙන අත්ථා. ජාලසඤ්ජන්නාති තණ්හාජාලපලිගුණධීතා. තණ්හාජදනජාදිතාති තණ්හාසඬ්ඛාතෙන අත්ථකාරෙන පිහිතා. බන්ධනාබද්ධාති කාමගුණසඬ්ඛාතෙන බන්ධනෙන බද්ධා. “පමත්තබන්ධනා” තිපි පාඨො, පමාදෙනාති අත්ථො. පුබ්බාපරෙනාති පුබ්බෙන වා අපරෙන වා දෙසනන්තරෙනාති අධිප්පායො. යුජ්ජතීති යොගං උපෙනි, සමෙතීති අත්ථො. ඉමෙහි පදෙහි පරිසූචියානෙහීති ඉමෙහි යථාචුත්තෙහි ගාථාපදෙහි තණ්හාපරිසූචියානදීපකෙහි. සායෙව තණ්හාති යා පුරිමගාථාය චුත්තා, සායෙව තණ්හා. “යඤ්චාහා” තිආදිනා ද්විත්තමිපි ගාථානං අත්ථසංසන්දනෙන පුබ්බාපරං විභාවෙති. පයොගෙනාති සමුදාවාරෙන. තස්මාති යත්ථ සයං උජ්ජන්තා, තං සන්තානං නිස්සරිතුං අදෙනති නානාරම්මණෙහි පලොභයමානා කිලෙසෙහි චිත්තං පරියාදාය තිට්ඨති. තස්මා කිලෙසවසෙන ච පරිසූචියානවසෙන ච තණ්හාබන්ධනං චුත්තා.

පපඤ්චෙන්ති සංසාරෙ විරං යපෙන්තිති පපඤ්චා. තිට්ඨන්ති එතාහිති ධීති. බන්ධනට්ඨෙන සන්දානං වියාති සන්දානං. නිබ්බානනගරප්පවෙසස්ස පටිසෙධනතො පලිසං වියාති පලිසං. අනවසෙසතණ්හාපහානෙන නිත්තණ්හො. අත්තහිතපරහිතානං ඉධලොකපරලොකානඤ්ච මුනනතො මුතීති එවං ගාථාය පදත්ථො වෙදිතබ්බො. පපඤ්චාදිඅත්ථා පන පාළියං විභත්තා එවාති. තත්ථ යස්සෙතෙ පපඤ්චාදයො අබ්භත්ථං ගතා, තස්ස තණ්හාය ලෙසොපි න භවති. තෙන චුත්තං – “යො එතං සබ්බං සමතික්කන්තො, අයං චුච්චති නිත්තණ්හො” ති.

28. පරිසූචියානන්ති “තණ්හාය පරිසූචියාන”න්ති චුත්තාති තණ්හාවිවරිතාති. සඬ්ඛාරාති “තදහිසඬ්ඛතා සඬ්ඛාරා” ති චුත්තා තණ්හාදිට්ඨිමානහෙතුකා සඬ්ඛාරා. තෙ පන යස්මා සත්තසු ජවනචෙතනාසු පඨමචෙතනා සති පච්චයසමවායෙ ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ ඵලං දෙනි. පච්ඡිමචෙතනා අනන්තරෙ අත්තභාවෙ. උභිත්තං වෙමජ්ඣචෙතනා යත්ථ කත්ථවි ඵලං දෙනි, තස්මා විපච්චනොකාසවසෙන විභජිත්වා දස්සෙතුං “දිට්ඨධම්මවෙදනීයා වා” තිආදි චුත්තං. යස්මා පන තංතංචෙතනාසම්පයුත්තා තණ්හාපි චෙතනා විය දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදිවසෙන තිධා හොති, තස්මා චුත්තං – “එවං තණ්හා තිව්ධං ඵලං දෙනි” ති. පුබ්බාපරෙන යුජ්ජතීති යං පුබ්බං පුරිමං සඬ්ඛාරානං දිට්ඨධම්මවෙදනීයතාදිවචනං චුත්තං, තං ඉමිනා අපරෙන කම්මස්ස දිට්ඨධම්මවෙදනීයතාදිවචනෙන යුජ්ජති ගඬිගොදකං විය යමුනොදකෙන සංසන්දති සමෙතීති අත්ථො.

සඬ්ඛාරා දස්සනබලෙනාති වතුසු දිට්ඨිගතසම්පයුත්තෙසු විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙ වාති පඤ්චසු විත්තුප්පාදෙසු සඬ්ඛාරා පඨමමග්ගපඤ්ඤාබලෙන. ඡත්තිංස

තණ්හාවිවර්තානි භාවනාබලෙනානි පට්මමග්ගෙන පභීනාවසෙසවසෙන චුත්තං, න සබ්බෙසං වසෙන.

අනුබන්ධොති තණ්හාදීනං අනුප්පබන්ධෙන පවත්ති. යො වාපි පපඤ්චොතිආදිනා “පපඤ්චෙති”තිආදිනා චුත්තං රාධසුත්තඤ්චසංසන්දති. තෙනෙවාහ – “ඉදං එකත්ථ”න්ති. යදිපි අත්ථතො එකං, දෙසනාය පන විසෙසො විජ්ජතිති දස්සෙතුං “අපි වා”තිආදි චුත්තං. එවන්ති ඉමිනා චුත්තප්පකාරෙන. සුත්තෙනානි සංවණ්ණියමානෙන සුත්තෙන. සුත්තන්ති සුත්තන්තරං. සංසන්දයිත්වාති විමිස්සිත්වා අත්ථතො අභින්නං කත්වා. පුබ්බාපරෙන සද්ධිං යොජයිත්වාති පුබ්බෙන වා අපරෙන වා සුත්තෙන සද්ධිං අත්ථතො සම්බන්ධං යොජෙත්වා. චුත්තමෙවත්ථං පාකටං කරොති තෙන සුත්තස්ස අත්ථො නිද්දිට්ඨො හොති විත්ථාරිතො සුත්තන්තරදස්සනෙන.

න කෙවලං සුත්තන්තරසංසන්දනමෙව පුබ්බාපරසන්ධි, අථ බො අඤ්ඤාපි අත්ථීති දස්සෙතුං “සො වාය”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ අත්ථසන්ධිති කිරියාකාරකාදිවසෙන අත්ථස්ස සම්බන්ධො. සො පන යස්මා සඬකාසනාදීනං ඡන්තං අත්ථපදානංයෙව හොති, සබ්බස්සාපි පදත්ථස්ස තදවරොධතො.

සම්බන්ධො ව නාම න කොපි අත්ථො. තස්මා “අත්ථසන්ධි ජප්පදානී”තිආදි චුත්තං. බ්‍යඤ්ජනසන්ධිති පදස්ස පදන්තරෙන සම්බන්ධො. යස්මා පන සබ්බමිපි නාමාදිපදං ඡහි බ්‍යඤ්ජනපදෙහි අසඬගහිතං නාම නත්ථි, තස්මා “බ්‍යඤ්ජනසන්ධි ජප්පදානී”තිආදි චුත්තං.

දෙසනාසන්ධිති යථාචුත්තදෙසනන්තරෙන දෙසනාය සංසන්දනං. න ව පථවී. නිස්සායාති පථවී. විසයසඬබ්‍යානං නිස්සයං කත්වා, පථවී. ආලම්බිත්වාති අත්ථො. ඤායීති ඵලසමාපත්තිඤානෙන ඤායී. සො හි සබ්බසඬබ්‍යාරනිස්සටං නිබ්බානං ආලම්බිත්වා සමාපජ්ජනවසෙන ඤායති, න පථවී. නිස්සාය ඤායතීති චුත්තො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ව චතුහි මහාභූතෙහි රූපජ්ජට්ඨද්ධචුත්තිකාය සබ්බො කාමහවො රූපහවො ව ගහිතා. අරූපහවො පන සරූපෙනෙව ගහිතොති සබ්බං ලොකං පරියාදියිත්වා පුන අඤ්ඤානපි පරියායෙන තං දස්සෙතුං “න ව ඉමං ලොක”න්තිආදිමාහ. සබ්බො හි ලොකො ඉධලොකො පරලොකො වාති ද්වෙව කොට්ඨාසා හොන්ති. යස්මා පන “ඉධලොකො”ති විසෙසතො දිට්ඨධම්මභූතො සත්තසන්තානො චුච්චති. “පරලොකො”ති භවන්තරසඬබ්බෙපගතො සත්තසන්තානො තදුභයවිනිමුත්තො අනිත්ථියබ්බද්ධො රූපසන්තානො. තස්මා තං සන්ධාය “යමිදං උභයමන්තරෙනා”තිආදි චුත්තං.

යෙ පන “උභයමන්තරෙනා”ති වචනං ගහෙත්වා අන්තරාහවං ඉච්ඡන්ති, තෙසං තං මිච්ඡා. අන්තරාහවො හි අභිධම්මෙ පටික්ඛිත්තොති. දිට්ඨන්ති රූපායතනං. සුත්තන්ති සද්දායතනං. මුත්තන්ති පත්වා ගහෙතබ්බතො ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනඤ්ච. විඤ්ඤාතන්ති අවසිට්ඨං ධම්මාරම්මණපරියාපන්තරූපං.

පත්තන්ති පරියෙසිත්වා වා අපරියෙසිත්වා වා පත්තං. පරියෙසිතන්ති පත්තං වා අප්පත්තං වා පරියෙසිතං. විතක්කිතං විචාරිතන්ති විතක්කනවසෙන අනුමජ්ජනවසෙන ව ආලම්බිතං. මනසානුවිත්තිතන්ති විත්තෙන අනු අනු විත්තිතං. අයං සදෙවකෙ...පෙ.... අනිස්සිතෙන විත්තෙන න ඤායති ක්‍රියායන්තොති අයං බිණාසවො ඵලසමාපත්තික්‍රියානෙන ක්‍රියායන්තො පුබ්බෙව තණ්හාදිට්ඨිනිස්සයානං සුට්ඨු පහීනත්තා සදෙවකෙ ලොකෙ...පෙ.... මනුස්සාය යත්ථ කත්ථවිපි අනිස්සිතෙන විත්තෙන ක්‍රියායති නාම. තතො ඵව ලොකෙ කෙනවිපි න ඤායති “අයං ඉදං නාම නිස්සාය ක්‍රියායති”ති. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“නමො තෙ පුරිසාජඤ්ඤ, නමො තෙ පුරිසුත්තම;
යස්ස තෙ නාහිජානාම, කිං ත්වං නිස්සාය ක්‍රියායසී”ති. (නෙත්ති. 104);

ඉදානි බිණාසවිත්තස්ස කත්ථවිපි අනිස්සිතභාවං ගොධිකසුත්තෙන (සං. නි. 1.159) වක්කලිසුත්තෙන (සං. නි. 3.87) ව විභාවෙතං “යථා මාරො”තිආදි චුත්තං. විඤ්ඤාණං සමන්වෙසන්තොති පරිනිබ්බානතො උද්ධං විඤ්ඤාණං පරියෙසන්තො. “පපඤ්චාතීතො”තිආදිනා අදස්සනස්ස කාරණමාහ. අනිස්සිතවිත්තා න ඤායන්ති ක්‍රියාමානාති න කෙවලං අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා බිණාසවස්ස විත්තගතිං මාරාදයො න ජානන්ති, අපි ව බො සඋපාදිසෙසායපි නිබ්බානධාතුයා තස්ස තං න ජානන්තිති අත්ථො. අයං දෙසනාසන්ධිති ගොධිකසුත්තවක්කලිසුත්තානං විය සුත්තන්තානං අඤ්ඤමඤ්ඤඅත්ථසංසන්දනා දෙසනාසන්ධි නාම.

නිද්දෙසසන්ධිති නිද්දෙසස්ස සන්ධි නිද්දෙසසන්ධි, නිද්දෙසෙන වා සන්ධි නිද්දෙසසන්ධි. පුරිමෙන සුත්තස්ස නිද්දෙසෙන තස්සෙව පච්ඡිමස්ස නිද්දෙසස්ස, පච්ඡිමෙන වා පුරිමස්ස සම්බන්ධනන්ති අත්ථො. තං දස්සෙතං යස්මා භගවා යෙභුයොන පයමං වට්ටං දස්සෙත්වා පච්ඡා විවට්ටං දස්සෙති, තස්මා “නිස්සිතවිත්තා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ නිස්සිතං විත්තං ඵතෙසන්ති නිස්සිතවිත්තා, පුග්ගලා, නිද්දිස්සිතබ්බා පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනායාති අධිප්පායො. ධම්මාධිට්ඨානාය පන නිස්සිතං විත්තං ඵත්ථාති නිස්සිතවිත්තා, නිස්සිතවිත්තවන්තො තණ්හාදිට්ඨිනිස්සයවසෙන පවත්තා සුත්තපදෙසා. සෙසමෙත්ථ සබ්බං පාකට්ඨෙව.

චතුබ්බුහභාරවිභඩ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ආවට්ටභාරවිභඩ්ගවණ්ණනා

29. තත්ථ කතමො ආවට්ටො භාරොති ආවට්ටභාරවිභඩ්ගො. තත්ථ ආරම්භථාති ආරම්භධාතුසඩ්ධාතං වීරියං කරොථ. නික්කමථාති කොසජ්ජපක්ඛතො නික්ඛන්තත්තා නික්කමධාතුසඩ්ධාතං තදුත්තරිවීරියං කරොථ. යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙති යස්මා සීලසංවරො ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා භොජනෙ මත්තඤ්ඤතා සතිසම්පජඤ්ඤන්ති ඉමෙසු ධම්මෙසු පතිට්ඨිතානං.

ජාගරියානුයොගවසෙන ආරම්භනික්කමධාතුයො සම්පජ්ජන්ති, තස්මා තථාභූතසමථවිපස්සනාසඬ්ඛාතෙ භගවතො සාසනෙ යුත්තප්පයුත්තා හොථ. ධුතාථ මච්චුනො සෙනං, නළාගාරංව කුඤ්ජරොති එවං පටිපජ්ජන්තා ව තෙධාතුඉස්සරස්ස මච්චුරාජස්ස වසං සත්තෙ නෙතීති තස්ස සෙනාසඬ්ඛාතං අබලං දුබ්බලං යථා නාම බලුපපන්නො කුඤ්ජරො නලෙහි කතං අගාරං බණ්ණෙනව විද්ධංසෙති, එවමෙව කිලෙසගණං ධුතාථ විධමථ විද්ධංසෙථාති අත්ථො (සං. නි. අට්ඨ. 1.1.185).

ඉදානි යදත්ථං අයං ගාථා නික්ඛිත්තා, තං යොජෙත්වා දස්සෙතුං “ආරම්භථ නික්කමථාති වීරියස්ස පදට්ඨාන”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ ආරම්භථ නික්කමථාති ඉදං වචනං වීරියස්ස පදට්ඨානං වීරියපයොගස්ස කාරණං වීරියාරම්භෙ නියොජනතො, “යොගා වෙ ජායතී භූරී”ති (ධ. ප. 282) වචනතො යොගො භාවනා. තත්ථ විපස්සනාභාවනාය වක්ඛමානත්තා සමාධිභාවනා ඉධාධිප්පෙතාති වුත්තං – “යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙති සමාධිස්ස පදට්ඨාන”න්ති. “මච්චුනො සෙන”න්ති වුත්තාය කිලෙසසෙනාය සම්මා ධුතනං ඤාණෙනෙව හොතීති ආහ – “ධුතාථ...පෙ.... පදට්ඨාන”න්ති. පුන යථාවුත්තවීරියසමාධිපඤ්ඤාසම්පයුත්තෙසු ආධිපච්චකිච්චතාය පපඤ්චප්පහානසමත්ථා වට්ඨමුලං ඡිත්තදිත්වා විවට්ඨං පාපෙන්නි වාති දස්සනත්ථං “ආරම්භථ නික්කමථාති වීරියන්ද්‍රියස්ස පදට්ඨාන”න්තිආදි වුත්තං. ඉමානි පදට්ඨානානි දෙසනාති “යානිමානි වීරියස්ස පදට්ඨාන”න්තිආදිනා වීරියාදීනං පදට්ඨානානි වුත්තානි, සා ආරම්භථ නික්කමථාති ආදිදෙසනා, න වීරියාරම්භවත්ථුආදීනීති අත්ථො. තථා වෙව සංවණ්ණිතං.

එවං යථානික්ඛිත්තාය දෙසනාය පදට්ඨානවසෙන අත්ථං නිද්ධාරෙත්වා ඉදානි තං සභාගවිසභාගධම්මවසෙන ආවට්ටෙතුකාමො තස්ස භූමිං දස්සෙතුං “අයුඤ්ජන්තානං වා සත්තානං යොගෙ යුඤ්ජන්තානං වා ආරම්භො”තිආදිමාහ. තස්සත්ථො – යොගෙ භාවනායං තං අයුඤ්ජන්තානං වා සත්තානං අපරිපක්කඤාණානං වාසනාභාගෙන ආයතිං විජානනත්ථං අයං දෙසනාරම්භො යුඤ්ජන්තානං වා පරිපක්කඤාණානන්ති.

සො පමාදො දුට්ඨොති යෙන පමාදෙන භාවනං නානුයුඤ්ජන්ති, සො පමාදො අත්තතො කාරණහෙදෙන දුට්ඨො. අඤ්ඤාණෙනාති පඤ්චන්තං ඛන්ධානං සලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණපටිච්ඡාදකෙන සම්මොහෙන. නිවුතොති ඡාදිතො. ඤෙය්‍යට්ඨානන්ති ඤෙය්‍යඤ්ච තං “ඉති රූපං, ඉති රූපස්ස සමුදයො”තිආදිනා ඤාණස්ස පවත්තනට්ඨානඤ්චාති ඤෙය්‍යට්ඨානං. අනෙකහෙදත්තා පාපධම්මානං තබ්බසෙන අනෙකහෙදොපි පමාදො මූලභූතාය අවිජ්ජාය වසෙන එකො එවාති ආහ – “එකවිධො අවිජ්ජායා”ති. ලාභවිනිච්ඡයපරිග්ගහමච්ඡරියානි පරියෙසනාආරක්ඛාපරිභොගෙසු අත්තොගධානි. ඡන්දරාගජ්ඣොසානා තණ්හා එවාති තණ්හාමූලකෙපි ධම්මෙ එත්ථෙව පක්ඛිපිත්වා “තිවිධො තණ්හායා”ති වුත්තං.

රුපීසු හවෙසුනි රුපධම්මෙසු. අජ්ඣෙකාසානන්ති තණ්හාහිනිවෙසො. එතෙන “තණ්හාය රුපකායො පදට්ඨාන”න්ති පදස්ස අත්ථං විවරති. අනාදිමති හි සංසාරෙ ඉත්ථිපුරිසා අඤ්ඤමඤ්ඤරුපාහිරාමා, අයඤ්ඤත්ථො චිත්තපරියාදානසුත්තෙන (අ. නි. 1.1-10) දිපෙනබ්බො. අරුපීසු සම්මොහොති එස්සාදීනං අතිසුඛමසභාවත්තා සන්තතිසමුහකිච්චාරම්මණසනවිනිබ්බොගස්ස දුක්කරත්තා ව අරුපධම්මෙසු සම්මොහො, සත්තානං පතිට්ඨිතොති වචනසෙසො. එවං නිද්ධාරිතෙ රුපකායනාමකායසඬ්ඛාතෙ උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකෙ ආරම්මණකරණවසෙන පවත්තං තණ්හඤ්ච අවිජ්ජඤ්ච අවිසෙසෙන චුත්තං චතුපාදානානං වසෙන විහජිත්වා තෙසං ඛන්ධානං උපාදානානඤ්ච දුක්ඛසමුදයභාවෙන සහපරිඤ්ඤෙයාපහාතබ්බභාවං දස්සෙති “තත්ථ රුපකායො”තිආදිනා.

30. එවං පමාදමුඛෙන පුරිමසච්චද්වයං නිද්ධාරෙත්වා පමාදමුඛෙනෙව අපරමිපි සච්චද්වයං නිද්ධාරෙතුං “තත්ථ යො”තිආදි චුත්තං. තත්ථ තස්සාති තස්ස පමාදස්ස. සම්පට්ඨෙධෙනාති සම්මා පරිජානනෙන අස්සාදාදීනං ජානනෙන. රක්ඛණා පටිසංහරණාති අත්තනො චිත්තස්ස රක්ඛණසඬ්ඛාතා පමාදස්ස පටිසංහරණා, තප්පටිපක්ඛෙන සඬ්ඛකාවතා අප්පමාදානුයොගෙන යා ඛෙපනා. අයං සම්මොති කිච්චෙන සමාධිං දස්සෙති. අයං වොදානපක්ඛවිසභාගධම්මවසෙන ආවට්ටනා. “යදා ජානාති කාමානං...පෙ.... ආනිසංස”න්ති ඉමිනා සමාධිගමස්ස උපායං දස්සෙති.

තත්ථ කාමානන්ති වත්ථුකාමානඤ්ච කිලෙසකාමානඤ්ච. අස්සාදඤ්ච අස්සාදතොති කාමෙ පටිච්ච උප්පජ්ජමානං සුඛසොමනස්සසඬ්ඛාතං අස්සාදං අස්සාදතාය අස්සාදමත්තතො. ආදීනවන්ති “අප්පස්සාදා කාමා බහුදුක්ඛා”තිආදිනා (ම. නි. 1.236) චුත්තං ආදීනවං දොසං. නිස්සරණන්ති පට්ඨමජ්ඣානං. චුත්තඤ්ඤෙන – “කාමානමෙතං නිස්සරණං යදිදං නෙක්ඛම්ම”න්ති (ඉතිවු. 72). ඔකාරන්ති ලාමකභාවං. සංකිලෙසන්ති සංකිලිස්සනං. කාමහෙතු හි සත්තා සංකිලිස්සන්ති. වොදානන්ති විසුජ්ඣානං. නෙක්ඛම්මෙ ව ආනිසංසන්ති නිවරණප්පහානාදිගුණවිසෙසයොගං. තත්ථාති තස්මිං යථාචුත්තෙ සමථෙ සති. යා වීමංසාති යා පඤ්ඤා. “සමාහිතො, හික්ඛවෙ, හික්ඛු යථාභූතං පජානාති”ති (සං. නි. 5.1071) හි චුත්තං. යථා තණ්හාසහිතාව අවිජ්ජා සඬ්ඛාරානං පච්චයො, එවං අවිජ්ජාසහිතාව තණ්හා උපාදානානං පච්චයො. තාසු නිරුද්ධාසු උපාදානාදීනං අභාවො එවාති තණ්හාඅවිජ්ජාපහානෙන සකලවට්ටදුක්ඛනිරොධං දස්සෙත්තො “ඉමෙසු ද්වීසු ධම්මෙසු පහීනෙසු”තිආදිමාහ. ඉමානි වත්තාරි සච්චානි විසභාගසභාගධම්මාවට්ටනවසෙන නිද්ධාරිතානීති අධිජ්ජායො.

එවං වොදානපක්ඛං නික්ඛිපිත්වා තස්ස විසභාගධම්මවසෙන සභාගධම්මවසෙන ව ආවට්ටනං දස්සෙත්වා ඉදානි සංකිලෙසපක්ඛං නික්ඛිපිත්වා තස්ස විසභාගධම්මවසෙන සභාගධම්මවසෙන ව ආවට්ටනං දස්සෙතුං “යථාපි මූලෙ”ති ගාථමාහ. තස්සත්ථො – යථා නාම පතිට්ඨාහෙතුභාවෙන මූලන්ති ලද්ධවොහාරෙ භූමිගතෙ රුක්ඛස්ස අවයවෙ ඵරසුෂෙදාදිඅන්තරායාභාවෙන අනුපද්දවෙ තතො එව

දළුතර වීර සති බන්ධන ජීවිතය අස්සත්වාදීරුක්කො රුහනි, එවමෙව තණ්හානුසයසඬාතෙ අත්තභාවරුක්කස්ස මුලෙ මග්ගඤ්ඤාණචරසුනා අනුපවිජිතො තයිදං දුක්ඛං පුනප්පුනං අපරාපරභාවෙන නිබ්බත්තති න නිරුජ්ඣති. කාමතණ්හාදිනිවත්තනත්ථං “භවතණ්හායා”ති වුත්තං. එතස්ස ධම්මස්ස පච්චයොති එතස්ස භවතණ්හාසඬාතස්ස ධම්මස්ස භවෙසු ආදිනවජ්ජට්ඨජාදනාදිවසෙන අස්සාදග්ගහණස්ස පච්චයො. වුත්තඤ්ඤෙනං – “සංයොජනියෙසු, හික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිතො තණ්හා පවඬිසති”ති (සං. නි. 2.57). තෙනෙවාහ – “අවිජ්ජාපච්චයා හි භවතණ්හා”ති. ඉධ සමථො විපස්සනා ච මග්ගසමාධි මග්ගපඤ්ඤා ච අධිජ්ජෙතාති ආහ – “යෙන තණ්හානුසයං සමුහනති”තිආදි. ඉමානි වත්තාරි සච්චානීති විසභාගසභාගධම්මාවට්ටනවසෙන නිද්ධාරිතානීති. සෙසං වුත්තනයමෙව.

ඉදානි න කෙවලං නිද්ධාරිතෙහෙව විසභාගසභාගධම්මෙහි ආවට්ටනං, අථ බො පාළිආගතෙහිහි තෙහි ආවට්ටනං ආවට්ටනාරොති දස්සනත්ථං “සබ්බපාපස්ස අකරණ”න්ති ගාථමාහ. තත්ථ සබ්බපාපස්සාති සබ්බාකුසලස්ස. අකරණන්ති අනුජ්ජාදනං. කුසලස්සාති චතුර්මකකුසලස්ස. උපසම්පදාති පටිලාභො. සවිත්තපරියොදාපනන්ති අත්තනො විත්තවොදානං, තං පන අරහත්තෙන හොති. ඉති සීලසංචරෙන සබ්බපාපං පහාය සමථවිපස්සනාහි කුසලං සම්පාදෙත්වා අරහත්තඵලෙන විත්තං පරියොදපෙතබ්බන්ති එතං බුද්ධාන සාසනං ඔවාදො අනුසිට්ඨීති අයං සඬ්ඛෙපත්ථො, විත්ථාරතො පන අත්ථො පාළිතො එව විඤ්ඤායති.

තත්ථ “සබ්බපාපං නාමා”තිආදිසු දොසසමුට්ඨානන්ති දොසො සමුට්ඨානමෙව එතස්සාති දොසසමුට්ඨානං, න දොසො එව සමුට්ඨානන්ති. ලොභසමුට්ඨානායපි පිසුණවාචාය සම්භවතො. කායදුච්චරිතන්ති පදං අපෙක්ඛිත්වා “දොසසමුට්ඨාන”න්ති නපුංසකනිද්දෙසො. ලොභසමුට්ඨානං මොහසමුට්ඨානන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. සම්ඵජ්ජලාපො උද්ධච්චිත්තෙන පවත්තයතීති අධිජ්ජායෙන තස්ස මොහසමුට්ඨානතා වුත්තා.

එවං දුච්චරිතඅකුසලකම්මපථකම්මවිභාගෙන “සබ්බපාප”න්ති එත්ථ වුත්තපාපං විහජිත්වා ඉදානිස්ස අකුසලමූලවසෙන අගතිගමනවිභාගමිපි දස්සෙතුං “අකුසලමූල”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ අකුසලමූලං පයොගං ගච්ඡන්තන්ති ලොභාදිඅකුසලානි කායච්චිපයොගං ගච්ඡන්තානි, කායච්චිපයොගං සමුට්ඨාපෙන්තානීති අත්ථො. ඡන්දානි ඡන්දහෙතු. යං ඡන්දා අගතිං ගච්ඡති, ඉදං ලොභසමුට්ඨානන්ති ඡන්දා අගතිං ගච්ඡතීති යදෙනං අගතිගමනං, ඉදං ලොභසමුට්ඨානන්ති. එවං සෙසෙසුපි අත්ථො දට්ඨබ්බො. එත්තාවතා “සබ්බපාපස්ස අකරණ”න්ති එත්ථ පාපං දස්සෙත්වා ඉදානි තස්ස අකරණං දස්සෙත්තො “ලොභො...පෙ.... පඤ්ඤායා”ති තිහි කුසලමූලෙහි තිණ්ණං අකුසලමූලානං පහානවසෙන සබ්බපාපස්ස අකරණං අනුජ්ජාදනමාහ. තථා ලොභො උපෙක්ඛායාතිආදිනා බ්‍රහ්මවිභාරෙහි. තත්ථ අරතිං වූපසමෙන්ති මුදිතා තස්සා

මූලභූතං මොහං පජහතීති කත්වා වුත්තං - “මොහො මුදිතාය පහානං අබිහත්ථං ගච්ඡති”ති.

31. ඉදානි අඤ්ඤානපි පරියායෙන පාපං තස්ස අකරණඤ්ච දස්සෙත්වා සෙසපදානඤ්ච අත්ථවිභාවනමුඛෙන සභාගවිසභාගධම්මාවට්ඨනං දස්සෙතුං “සබ්බපාපං නාම අට්ඨ මිච්ඡත්තානී”තිආදි වුත්තං. අකිරියා අකරණං අනප්ඤ්ඤාචාරොති තිහිපි පදෙහි මිච්ඡත්තානං අනුප්පාදනමෙව වදනි. තථා කිරියා කරණං අප්ඤ්ඤාචාරොති තිහිපි පදෙහි උප්පාදනමෙව වදනි. අප්ඤ්ඤාචාරොති අධිට්ඨතිත්වා ආචරණං. අතීතස්සාති විරකාලප්පවත්තිවසෙන පුරාණස්ස. මග්ගස්සාති අරියමග්ගස්ස. වුත්තඤ්ඤෙන - “පුරාණමග්ගං පුරාණං අඤ්ජසන්ති ඛො අරියස්සෙනං අට්ඨච්ඡිගිකස්ස මග්ගස්ස අධිවචන”න්ති (සං. නි. 2.65 අත්ථනො සමානං). අතීතෙන වා විපස්සිනා භගවතා යථාධිගතං දෙසිතභාවං සන්ධාය “අතීතස්ස මග්ගස්සා”ති වුත්තං. විපස්සිනො හි අයං භගවතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස පානිමොක්ඛුද්දෙසගාථාති.

යං පටිච්චෙධෙනාති යස්ස පරිඤ්ඤාහිසමයෙන. යං පරියොදාපිතං, අයං නිරොධොති යදිපි අසඬ්ඛතා ධාතු කෙනපි සංකිලෙසෙන න සංකිලිස්සති, අධිගච්ඡන්තස්ස පන පුග්ගලස්ස වසෙන එවං වුත්තං. තස්ස හි යාව සංකිලෙසා න විගච්ඡන්ති, තාව අසඬ්ඛතා ධාතු අපරියොදපිතාති වුච්චති. යථා නිබ්බානාධිගමෙන යෙ ඛන්ධා වූපසමෙතබ්බා, තෙසං සෙසභාවෙන අසෙසභාවෙන ව “සඋපාදිසෙසා”ති ව, “අනුපාදිසෙසා”ති ව වුච්චති, එවංසම්පදම්ඳං දට්ඨබ්බං.

ඉමානි පාළිආගතධම්මානං සභාගවිසභාගධම්මාවට්ඨනවසෙන නිද්ධාරිතාති චත්තාරි සච්චාති පුනපි පාළිආගතධම්මානං සභාගවිසභාගධම්මාවට්ඨනෙන ආචට්ඨහාරං දස්සෙතුං “ධම්මො භවෙ රක්ඛතී”ති ගාථමාහ. තස්සා පදත්ථො පුබ්බෙ වුත්තො එව. ධම්මොති පුඤ්ඤධම්මො ඉධාධිප්පෙතො. තං විහජිත්වා දස්සෙත්තො “ධම්මො නාම දුට්ඨො ඉන්ද්‍රියසංචරො මග්ගො වා”ති ආහ. ඉන්ද්‍රියසංචරසීසෙන චෙත්ථ සබ්බම්පි සීලං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. සබ්බා උපපත්තියො දුග්ගති දුක්ඛදුක්ඛතාදියොගෙන දුක්ඛා ගතියොති කත්වා. යථාවුත්තෙ දුට්ඨො ධම්මො පඨමො ධම්මො යථා සුචිණ්ණො හොති, යතො ව සො රක්ඛති, යත්ථ ව පතිට්ඨාපෙති, තං සබ්බං දස්සෙතුං “තත්ථ යා සංචරසීලෙ අඛණ්ඩකාරිතා”තිආදි වුත්තං. ඉදානි තස්ස ධම්මස්ස අපායතො රක්ඛණෙ එකන්තිකභාවං විභාවෙතුං ගාමණිසංයුත්තෙ (සං. නි. 4.358) අසිබන්ධකපුත්තසුත්තං ආහතං.

තත්ථ එවන්ති පකාරෙන. ව-සද්දො සම්පිණ්ඩනෙ, ඉමිනාපි පකාරෙන අයමත්ථො වෙදිතබ්බොති අධිප්පායො. අසිබන්ධකපුත්තොති අසිබන්ධකස්ස නාම පුත්තො. ගාමෙ ජෙට්ඨකතාය ගාමණී. පච්ඡාභූමකාති පච්ඡාභූමිවාසිනො. කාමණ්ඩලකාති සකමණ්ඩලනො. සෙචාලමාලිකාති පාතොව උදකතො සෙචාලඤ්චෙව උප්පලාදීනි ව ගහෙත්වා උදකසුද්ධිභාවජානනත්ථං මාලං කත්වා

පිළිගන්නා. උදකොරොහකාති සායං පාතං උදකං ඔරොහණකා. උයාපෙන්තීති උපරියාපෙන්ති. සඤ්ඤාපෙන්තීති සම්මා යාපෙන්ති. සග්ගං නාම ඔක්කාමෙන්තීති පරිවාරත්වා යීතාව “ගච්ඡ, හො, බ්‍රහ්මලොකං, ගච්ඡ, හො, බ්‍රහ්මලොක”න්ති වදන්තා සග්ගං පවෙසෙන්ති.

අනුපරිසක්කෙය්‍යාති අනුපරිගච්ඡෙය්‍ය. උම්මුජ්ජාති උට්ඨං. උජ්ඣවාති ජලස්ස උපරිජ්ඣව. උලමුජ්ඣවාති උලං අභිරුහ. තනු යාස්සාති තනු යං අස්ස, යං භවෙය්‍ය. සක්ඛරකය්‍යලන්ති සක්ඛරා වා කය්‍යලා වා. සා අධොගාමී අස්සාති සා අධො ගච්ඡෙය්‍ය, හෙට්ඨාගාමී භවෙය්‍ය. අධො ගච්ඡෙය්‍යාති හෙට්ඨා ගච්ඡෙය්‍ය. මග්ගස්සාති අරියමග්ගස්ස. තික්ඛතාති තිබ්බණා. සා ව ඛො න සත්ථකස්ස විය නිසිතකරණතා, අථ ඛො ඉන්ද්‍රියානං පටුභාවොති දස්සෙතුං “අධිමත්තතා”ති ආහ. නනු ව අරියමග්ගො අත්තනා පහාතබ්බකිලෙසෙ අනවසෙසං සමුච්ඡින්නදතීති අතිබ්බණො නාම නත්ථීති? සච්චමෙතං, තථාපි නො ව ඛො “යථා දිට්ඨිපත්තස්සා”ති වචනතො සද්ධාවිමුත්තදිට්ඨිපත්තානං කිලෙසප්පහානං පති අත්ථි කාවි විසෙසමත්තාති සක්කා වත්තුං. අයං පන විසෙසො න ඉධාධිප්පෙතො, සබ්බුපපත්තිසමතික්කමනස්ස අධිප්පෙතත්තා. යස්මා පන අරියමග්ගෙන ඔධිසො කිලෙසා පභීයන්ති, තඤ්ච නෙසං තථාපහානං මග්ගධම්මෙසු ඉන්ද්‍රියානං අපාට්ඨපාට්ඨතරපාට්ඨතමභාවෙන හොතීති යො වජීරුපමධම්මෙසු මත්ථකප්පත්තානං අග්ගමග්ගධම්මානං පටුතමභාවො. අයං ඉධ මග්ගස්ස තික්ඛතාති අධිප්පෙතා. තෙනෙවාහ – “අයං ධම්මො සුචිණ්ණො සබ්බාහි උපපත්තිහි රක්ඛති”ති. “තස්මා රක්ඛිතචිත්තස්සා”තිආදිනා සුත්තන්තරෙන (උදා. 32) සුගතිසඤ්ඤිතානම්පි උපපත්තිනං දුග්ගතිභාවං සාධෙති.

32. ඉදානි යථාමුත්තස්ස ධම්මස්ස විසභාගධම්මානං තණ්හාවිජ්ජාදීනං සභාගධම්මානඤ්ච සමථවිපස්සනාදීනං නිද්ධාරණවසෙන ආවට්ටහාරං යොජෙත්වා දස්සෙතුං “තත්ථ දුග්ගතීනං හෙතු තණ්හා ව අවිජ්ජා වා”තිආදිමාහ. තං පුබ්බෙ මුත්තනායත්තා සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. ඉදං වුවචති බ්‍රහ්මවරියන්ති ඉදං අරියං සමථවිපස්සනාසඬ්ඛාතං මග්ගබ්‍රහ්මවරියන්ති වුවචති. යං රක්ඛතීති සබ්බාහි දුග්ගතීහි රක්ඛත්තස්ස අරියමග්ගස්ස ආරම්මණභූතො නිරොධො රක්ඛන්තො විය මුත්තො, නිමිත්තස්ස කත්තුභාවෙන උපවර්තත්තා. ඉමානි චත්තාරි සච්චානි විසභාගසභාගධම්මාවට්ටනවසෙන නිද්ධාරිතානීති අධිප්පායො.

ආවට්ටහාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. විහත්තිහාරවිහඬගවණ්ණනා

33. තත්ථ කතමො විහත්තිහාරොති විහත්තිහාරවිහඬගො. තත්ථ ධම්මවිහත්තිභූමිවිහත්තිපදට්ඨානවිහත්තීති තිවිධා විහත්ති. තාසු යස්මා ධම්මෙසු විභාගතො නිද්දිට්ඨෙසු තත්ථ ලබ්භමානො භූමිවිභාගො පදට්ඨානවිභාගො ව නිද්දිසියමානො සුචිඤ්ඤෙය්‍යො හොති, තස්මා ධම්මවිහත්තිං තාව නිද්දිසන්තො

සොළසවිධෙ පට්ඨානෙ යෙසං සුත්තානං වසෙන විසෙසතො විහජ්ඣිබ්බා, තානි සුත්තානි දස්සෙතුං “ද්වෙ සුත්තානි වාසනාභාගියඤ්ච නිබ්බේධභාගියඤ්චා”ති වුත්තං. තත්ථ වාසනා පුඤ්ඤභාවනා, තස්සා භාගො කොට්ඨාසො වාසනාභාගො, තස්ස හිතන්ති වාසනාභාගියං, සුත්තං. නිබ්බේධකානං ලොභක්ඛන්ධාදීනං පදාලනං නිබ්බේධො, තස්ස භාගොති සෙසං පුරිමසදිසමෙව. යස්මිං සුත්තෙ තිණි පුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි දෙසිතානි, තං සුත්තං වාසනාභාගියං. යස්මිං පන සෙක්ඛාසෙක්ඛා දෙසිතා, තං නිබ්බේධභාගියං. අයඤ්ච අත්ථො පාළියංයෙව ආගමිස්සති.

පුඤ්ඤභාගියාති පුඤ්ඤභාගෙ භවා. තථා ඵලභාගියා වෙදිතබ්බා. ඵලන්ති පන සාමඤ්ඤඵලං. සංවරසීලන්ති පාතිමොක්ඛසංවරො, සතිසංවරො, ඤාණසංවරො, ඛන්තිසංවරො, වීරියසංවරොති පඤ්ච සංවරා සංවරසීලං. පභානසීලන්ති තදඛිගජ්ජභානං, වික්ඛම්භනජ්ජභානං, සමුච්ඡෙදජ්ජභානං, පටිජ්ජස්සද්ධිජ්ජභානං, නිස්සරණජ්ජභානන්ති පඤ්චජ්ජභානානි. තෙසු නිස්සරණජ්ජභානවජ්ජානං පභානානං වසෙන පභානසීලං වෙදිතබ්බං. සොති යො වාසනාභාගියසුත්තසම්පටිග්ගාහකො, සො. තෙන බ්‍රහ්මවරියෙනාති තෙන සංවරසීලසඬ්ඛාතෙන සෙට්ඨවරියෙන කාරණභූතෙන බ්‍රහ්මචාරී භවති. එත්ථ ව අට්ඨසමාපත්තිබ්‍රහ්මවරියස්ස න පටික්ඛෙපො, කෙච්චි පන “තෙනෙව බ්‍රහ්මවරියෙනා”ති පදන්ති, තෙසං මතෙන සියා තස්ස පටික්ඛෙපො.

පභානසීලෙ ඨිතොති සමුච්ඡෙදපටිජ්ජස්සද්ධිජ්ජභානානං වසෙන පභානසීලෙ ඨිතො. තෙන බ්‍රහ්මවරියෙනාති තෙන පභානසීලෙන විසෙසභූතෙන මග්ගබ්‍රහ්මවරියෙන. යෙ පන “තෙනෙව බ්‍රහ්මවරියෙනා”ති පදන්ති, තෙසං අයං පාඨො “වාසනාභාගියං නාම සුත්තං දානකථා, සීලකථා, සග්ගකථා, පුඤ්ඤවිපාකකථා”ති. යෙ පන “තෙන බ්‍රහ්මවරියෙනා”ති පදන්ති, තෙසං අයං පාඨො – “වාසනාභාගියං නාම සුත්තං දානකථා, සීලකථා, සග්ගකථා කාමානං ආදීනවො නෙක්ඛම්මෙ ආනිසංසො”ති. තත්ථ කතමො පාඨො යුත්තතරොති? පච්ඡිමො පාඨොති නිට්ඨං ගන්තබ්බං. යස්මා “නිබ්බේධභාගියං නාම සුත්තං යා චතුසච්චජ්ජකාසනා”ති වක්ඛති, න හි මහාටෙරො සාවසෙසං කත්වා ධම්මං දෙසෙසීති.

“නත්ථි පජානනා”තිආදීනා උභින්නං සුත්තානං සාතිසයං අසඬ්ඛරකාරණං දස්සෙති. තත්ථ පජානනාති අරියමග්ගස්ස පදට්ඨානභූතා වුට්ඨානගාමිනී විපස්සනාපඤ්ඤා. ඉමානි චත්තාරි සුත්තානීති ඉමෙසං සුත්තානං වාසනාභාගියනිබ්බේධභාගියානං වක්ඛමානානඤ්ච සංකිලෙසභාගියඅසෙක්ඛාගියානං වසෙන චත්තාරි සුත්තානි. දෙසනායාති දෙසනාන යෙන. සබ්බතො විවයෙන භාරෙන විචිනිත්වාති සබ්බතොභාගෙන එකාදසසු යානෙසු පක්ඛිපිත්වා විවයෙන භාරෙන විචිනිත්වා. “යුත්තිභාරෙන යොජෙතබ්බානී”ති එතෙන විවයභාරයුත්තිභාරා විහත්තිභාරස්ස

පරිකම්මට්ඨානන්ති දස්සෙති. “යාවතිකා ඤාණස්ස භූමී”ති ඉමිනා විහත්තිභාරස්ස මහාවිසයනං දස්සෙති.

34. එවං වාසනාභාගියනිබ්බේධභාගියභාවෙහි ධම්මෙ එකදෙසෙන විහජිත්වා ඉදානි තෙසං කිලෙසභාගියඅසෙක්ඛභාගියභාවෙහි සාධාරණාසාධාරණභාවෙහි විහජිතුං “තත්ථ කතමෙ ධම්මා සාධාරණා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ කතමෙ ධම්මාති කතමෙ සභාවධම්මා. සාධාරණාති අවිසිට්ඨා, සමානාති අත්ථො. ද්වෙ ධම්මාති ද්වෙ පකතියො. පකතිඅත්ථො හි අයං ධම්ම-සද්දො “ජාතිධම්මානං සත්තාන”න්තිආදීසු (පටි. ම. 1.33) විය. නාමසාධාරණාති නාමෙන සාධාරණා, කුසලාකුසලාති සමානනාමාති අත්ථො. වත්ථුසාධාරණාති වත්ථුනා නිස්සයෙන සාධාරණා, එකසත්තතිපතිතතාය සමානවත්ථුකාති අත්ථො. විසෙසතො සංකිලෙසපක්ඛෙ පහානෙකට්ඨා නාමසාධාරණා, සහජෙකට්ඨා වත්ථුසාධාරණා. අඤ්ඤම්පි එවං ජාතියන්ති කිච්චපච්චයපටිපක්ඛාදීහි සමානං සච්ඡිණ්හාති. මිච්ඡත්තනියතානං අනියතානන්ති ඉදං පුපුජ්ජනානං උපලක්ඛණං. තස්මා සස්සතවාදා උච්ඡෙදවාදාති ආදිකො සබ්බො පුපුජ්ජනහෙදො ආහරිත්වා වත්තබ්බො. දසනස්පහාතබ්බා කිලෙසා සාධාරණා මිච්ඡත්තනියතානං අනියතානං එව ව සම්භවතො සම්මත්තනියතානං අසම්භවතො ව. ඉමිනා නයෙන සෙසපදෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො.

අරියසාවකොති සෙක්ඛං සන්ධාය වදති. සබ්බා සා අවීතරාගෙහි සාධාරණාති ලොකියසමාපත්ති රූපාවචරා අරූපාවචරා දිබ්බවිහාරො බ්‍රහ්මවිහාරො පටිමජ්ඣානසමාපත්තීති එවමාදීහි පරියායෙහි සාධාරණා. කුසලසමාපත්ති පන ඉමිනා පරියායෙන සියා අසාධාරණා, ඉමං පන දොසං පස්සන්තා කෙවි “යං කිඤ්චි...පෙ.... සබ්බා සා අවීතරාගෙහි සාධාරණා”ති පටිත්ති. කථං තෙ ඔධිසො ගහිතා, අථ ඔධිසො ගහෙතබ්බා, කථං සාධාරණාති? අනුයොගං මනසිකත්වා තං විසොධෙන්තො ආහ – “සාධාරණා හි ධම්මා එවං අඤ්ඤමඤ්ඤ”න්තිආදි. තස්සත්ථො – යථා මිච්ඡත්තනියතානං අනියතානඤ්ච සාධාරණාති වුත්තං, එවං සාධාරණා ධම්මා න සබ්බසත්තානං සාධාරණතාය සාධාරණා, කස්මා? යස්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං පරං පරං සකං සකං විසයං නාතිවත්තන්ති. පටිනියතඤ්ච තෙසං පවත්තිට්ඨානං, ඉතරථා තථා වොහාරො එව න සියාති අධිජ්ජායො. යස්මා ව එතෙ එව ධම්මා එවං නියතා විසයා, තස්මා “යොපි ඉමෙහි ධම්මෙහි සමන්තාගතො න සො තං ධම්මං උපාතිවත්තති”ති ආහ. න හි මිච්ඡත්තනියතානං අනියතානඤ්ච දස්සනෙන පහාතබ්බා කිලෙසා න සන්ති, අඤ්ඤෙසං වා සන්තිති එවං සෙසෙපි වත්තබ්බං.

අසාධාරණො නාම ධම්මො තස්ස තස්ස පුග්ගලස්ස පච්චත්තනියතො අරියෙසු සෙක්ඛාසෙක්ඛධම්මවසෙන අනරියෙසු සබ්බාහබ්බපහාතබ්බවසෙන ගවෙසිතබ්බො, ඉතරස්ස තථා නිද්දිසිතබ්බභාවාභාවතො. සො ව බො සාධාරණාවිධුරතාය තං තං උපාදාය තථාවුත්තදෙසනානුසාරෙනාති ඉමමත්ථං දස්සෙති “කතමෙ ධම්මා අසාධාරණා යාව දෙසනං උපාදාය ගවෙසිතබ්බා

සෙක්කාසෙක්කා හබ්බාහබ්බා”ති ඉමිනා. අට්ඨමකස්සාති සොනාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නස්ස. ධම්මතාති ධම්මසභාවො පට්ඨමස්ස මග්ගට්ඨතා දුතියස්ස ඵලට්ඨතා. පට්ඨමස්ස වා පභියමානකිලෙසතා. දුතියස්ස පභිනකිලෙසතා. පුන අට්ඨමකස්සාති අනාගාමිමග්ගට්ඨස්ස. නාමන්ති සෙක්කාති නාමං. ධම්මතාති තංතංමග්ගට්ඨතා හෙට්ඨිමඵලට්ඨතා ව. පටිපන්නකානන්ති මග්ගසමඤ්ඤිතං. නාමන්ති පටිපන්නකාති නාමං. එවං “අට්ඨමකස්සා”තිආදිනා අරියපුග්ගලෙසු අසාධාරණධම්මං දස්සෙත්වා ඉතරෙසු නයදස්සනත්ථං “එවං විසෙසානුපස්සිනා”තිආදි චුත්තං. ලොකියධම්මෙසු එව හි භිනාදිභාවො. තත්ථ විසෙසානුපස්සිනාති අසාධාරණධම්මානුපස්සිනා. මිච්ඡත්තනියතානං අනියතා ධම්මා සාධාරණා මිච්ඡත්තනියතා ධම්මා අසාධාරණා. මිච්ඡත්තනියතෙසුපි නියතමිච්ඡාදිට්ඨිකානං අනියතා ධම්මා සාධාරණා. නියතමිච්ඡාදිට්ඨි අසාධාරණාති ඉමිනා නයෙන විසෙසානුපස්සිනා වෙදිතබ්බා.

එවං නානානයෙහි ධම්මවිභත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි භූමිවිභත්තිං පදට්ඨානවිභත්තිඤ්ඤිතං විභජිත්වා දස්සෙතුං “දස්සනභූමි”තිආදිමාහ. තත්ථ දස්සනභූමිති පට්ඨමග්ගො. යස්මා පන පට්ඨමග්ගක්ඛණෙ අරියසාවකො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමන්තො නාම භොති, තතො පරං ඔක්කන්තො, තස්මා “දස්සනභූමි නියමාවක්කන්තියා පදට්ඨාන”න්ති චුත්තං. කිඤ්චාපි හෙට්ඨිමො හෙට්ඨිමො මග්ගො උපරිඋපරිමග්ගාධිගමස්ස කාරණං භොති, සක්කායදිට්ඨිආදිනි අප්පභාය කාමරාගඛ්‍යාපාදාදිප්පභානස්ස අසක්කුණෙයාත්තා. තථාපි අරියමග්ගො අත්තතො ඵලස්ස විසෙසකාරණං ආසන්නකාරණඤ්චාති දස්සෙතුං “භාවනාභූමි උත්තරිකානං ඵලානං පත්තියා පදට්ඨාන”න්ති චුත්තං. සුඛා පටිපදා ඛිජ්ජාහිඤ්ඤා ඤාණුත්තරස්ස තථාවිධපච්චයසමායොගෙ ව භොතීති සා විපස්සනාය පදට්ඨානන්ති චුත්තා. ඉතරා පන තිස්සොපි පටිපදා සමථං ආවහන්ති එව. තාසු සබ්බමුදුතාය දස්සිතාය සෙසාපි දස්සිතා එවාති ආහ – “දුක්ඛා පටිපදා දන්ධාහිඤ්ඤා සමථස්ස පදට්ඨාන”න්ති.

දානමයං පුඤ්ඤකිරියවත්ථුති දානමෙව දානමයං, පුජ්ජඵලනිබ්බත්තනට්ඨෙන පුඤ්ඤං, තදෙව කත්තබ්බතො කිරියා, පයොගසම්පත්තියාදීනං අධිට්ඨානභාවතො වත්ථු වාති දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථු. පරතොසොසස්සාති ධම්මස්සවනස්ස. සාධාරණන්ති න ඛිජං විය අඬකුරස්ස, දස්සනභූමිආදයො විය වා නියමාවක්කන්තිආදීනං ආවෙණිකං, අථ ඛො සාධාරණං, තදඤ්ඤකාරණෙහිපි පරතොසොසස්ස පවත්තනතොති අධිජ්ජායො. තත්ථ කෙච්චි දායකස්ස දානානුමොදනං ආචිණ්ණන්ති දානං පරතොසොසස්ස කාරණන්ති වදන්ති. දායකො පන දක්ඛිණාවිසුද්ධිං ආකඬ්ඛන්තො දානසීලාදිගුණවිසෙසානං සවනෙ යුත්තප්පයුත්තො භොතීති දානං ධම්මස්සවනස්ස කාරණං චුත්තං.

සීලසම්පන්නො විජ්ජට්ඨාරාභාවෙන සමාහිතො ධම්මවිත්තාසමත්ථො භොතීති සීලං විත්තාමයඤ්ඤාණස්ස කාරණන්ති ආහ “සීලමය”න්තිආදි. භාවනාමයන්ති සමථසඬ්ඛානං භාවනාමයං. භාවනාමයියාති උපරික්ඛානසඬ්ඛානාය

විපස්සනාසංඛාරාය ව භාවනාමයියා. පුරිමං පුරිමඤ්ඤි පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස පදට්ඨානං. ඉදානි යස්මා දානං සීලං ලොකියභාවනා ව න කෙවලං යථාචුත්තපරතොසොසාදීනංයෙව, අථ ඛො යථාක්කමං පරියත්තිබාහුසච්චකම්මට්ඨානානුයොගමග්ගසම්මාදිට්ඨිනම්පි පච්චයා භොන්ති, තස්මා තම්පි නයං දස්සෙතුං පුන “දානමය” ත්තිආදිනා දෙසනං වඩ්ඪෙසි. තථා පතිරුපදෙසවාසාදයො කායච්චෙකචිත්තච්චෙකාදීනං කාරණං භොතීති ඉමං නයං දස්සෙතුං “පතිරුපදෙසවාසො” ත්තිආදිමාහ. තත්ථ කුසලච්චිමංසායාති පටිසංඛාරානුපස්සනාය. අකුසලපරිව්වාගොති ඉමිනා පභානපරිඤ්ඤා චුත්තාති. සමාධිත්ථියස්සාති මග්ගසමාධිත්ථියස්ස. සෙසං සුච්ඤ්ඤයාමෙව.

විහත්තිභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. පරිවත්තනභාරවිහඬගවණ්ණනා

35. තත්ථ කතමො පරිවත්තනො භාරොති පරිවත්තනභාරවිහඬගො. තත්ථ යස්මා සංවණ්ණියමානෙ සුත්තෙ යථානිද්දිට්ඨානං කුසලාකුසලධම්මානං පටිපක්ඛභූතෙ අකුසලකුසලධම්මෙ පභාතඛිඛභාවාදිවසෙන නිද්ධාරණං පටිපක්ඛනො පරිවත්තනං, තස්මා “සම්මාදිට්ඨිස්ස පුරිසපුග්ගලස්ස මිච්ඡාදිට්ඨි නිජ්ජිණ්ණා භවති” ත්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ සම්මා පසත්ථා, සුන්දරා දිට්ඨි එතස්සාති සම්මාදිට්ඨි, තස්ස. සා පනස්ස සම්මාදිට්ඨිතා පුඛ්ඛභාගසම්මාදිට්ඨියා වා ලොකුත්තරසම්මාදිට්ඨියා වා වෙදිතඛිඛා. මිච්ඡාදිට්ඨි නිජ්ජිණ්ණා භවතීති පුරිමනයෙ විපස්සනාසම්මාදිට්ඨියා පහිනා භොති, වික්ඛම්භිතාති අත්ථො. පච්ඡිමනයෙ පඨමමග්ගසම්මාදිට්ඨියා පහිනා සමුච්ඡින්නාති අත්ථො.

යෙ වස්ස මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයාති මිච්ඡාහිනිවෙසහෙතු යෙ අරියානං අදස්සනකාමනාදයො ලොභාදයො පාෂානිපානාදයො ව අනෙකෙ ලාමකට්ඨේන පාපකා අකොසල්ලසම්භූතට්ඨේන අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජෙය්‍යං. ඉමස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස අරියස්ස ව. ධම්මාති සමථවිපස්සනාධම්මා, සත්තත්තිංසඛොධිපක්ඛියධම්මා වා අනුප්පන්නා වා සම්භවන්ති උප්පන්නා, භාවනාපාරිසුරිං ගච්ඡන්ති. සම්මාසංඛිකප්පස්සාතිආදීනම්පි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතඛිඛො. අයං පන විසෙසො – සම්මාවිමුත්තිආදීනං මිච්ඡාවිමුත්ති අවිමුත්තාව සමානා “විමුත්තා මය” ත්ති එවංසඤ්ඤිතො අවිමුත්තියං වා විමුත්තිසඤ්ඤිතො. තත්‍රායං වචනත්ථො – මිච්ඡා පාපිකා විමුත්ති විමොක්ඛො එතස්සාති මිච්ඡාවිමුත්ති. අට්ඨංඝිගා ව මිච්ඡාවිමුත්ති යථාචුත්තෙනාකාරෙන මිච්ඡාහිනිවෙසවසෙන ව පවත්තා අන්තද්වයලක්ඛණා. සම්මාවිමුත්ති පන ඵලධම්මා, මිච්ඡාදිට්ඨිකෙ සමාසෙවතො මිච්ඡාවිමොක්ඛො වා මිච්ඡාවිමුත්ති. මිච්ඡාවිමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනං පන මිච්ඡාවිමොක්ඛෙ මිච්ඡාදිට්ඨියා ව සාරන්ති ගහණවසෙන පවත්තො අකුසලචිත්තූප්පාදො අන්තමසො පාපං කත්වා ‘සුකතං මයා’ ත්ති පච්චවෙක්ඛනො උප්පන්නමොහො ව. සම්මාවිමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනස්සාති එත්ථ සෙක්ඛානං.

පව්වවෙක්ඛණඤාණං සම්මාවිමුත්තිඤාණදස්සනන්ති අධිප්පෙනං. තඤ්ඤි උත්තරිභාවනාපාරිපුරියා සංවත්තති.

36. එවං සම්මාදිට්ඨිආදිමුඛෙන මිච්ඡාදිට්ඨිආදිං දස්සෙත්වා පුන පාණාතිපාතඅදිත්තාදානකාමෙසු මිච්ඡාචාරාදිතො වෙරමණියාදීහි පාණාතිපාතාදිනං පරිවත්තනං දස්සෙතුං “යස්සා”ති ආදි ආරද්ධං. තත්ථ කාලවාදිස්සාති ලක්ඛණවචනං. කාලෙන සාපදෙසං පරියන්තවතිං අත්ථසඤ්ඤිතන්ති සො සම්ඵප්පලාපස්ස පහානාය පටිපන්නො හොතීති වුත්තං.

පුන “යෙ ව ඛො කෙව්”ති ආදිනා සම්මාදිට්ඨිආදිමුඛෙනෙව මිච්ඡාදිට්ඨිආදිහි එව පරිවත්තනං පකාරන්තරෙන දස්සෙති. තත්ථ සන්දිට්ඨිකාති පව්වක්ඛා. සහධම්මිකාති සකාරණා. ගාරය්භාති ගරහිතබ්බයුත්තා. වාදානුචාදාති වාදා වෙව අනුචාදා ව. “වාදානුපාතා”තිපි පායො, වාදානුපවත්තියොති අත්ථො. පුජ්ජාති පුජ්ජියා. පාසංසාති පසංසිතබ්බා.

පුන “යෙ ව ඛො කෙව්”ති ආදිනා මජ්ඣිමාය පටිපත්තියා අත්තද්වයපරිවත්තනං දස්සෙති. තත්ථ භුඤ්ජිතබ්බාති ආදිති වත්තාරි පදාති වත්ථුකාමවසෙන යොජෙතබ්බාති. භාවයිතබ්බා බහුලිකාතබ්බාති පදද්වයං කිලෙසකාමවසෙන. තෙසං අධම්මොති භාවෙනබ්බො නාම ධම්මො සියා, කාමා ව තෙසං භාවෙනබ්බා ඉච්ඡිතා, කාමෙහි ව වෙරමණි කාමානං පටිපක්ඛො, ඉති සා තෙසං අධම්මො ආපජ්ජතීති අධිප්පායො.

නියායානිකො ධම්මොති සහ විපස්සනාය අරියමග්ගො. දුක්ඛොති පාපං නිජ්ජරාපෙස්සාමාති පවත්තිතං සරීරතාපනං වදති. සුඛොති අනවජ්ජපව්වයපරිහොගසුඛං. එතෙසුපි වාරෙසු වුත්තනයෙනෙව අධම්මභාවාපත්ති වත්තබ්බා. ඉදාති අසුභසඤ්ඤාදිමුඛෙන සුභසඤ්ඤාදිපරිවත්තනං දස්සෙතුං “යථා වා පනා”ති ආදි වුත්තං. ආරද්ධවිපස්සකස්ස කිලෙසාසුචිපග්ගරණවසෙන තෙභූමකසඬ්ඛාරා අසුභතො උපට්ඨහන්තීති කත්වා වුත්තං “සබ්බසඬ්ඛාරෙසු අසුභානුපස්සිතො විහරතො”ති. “යං යං වා පනා”ති ආදිනා පටිපක්ඛස්ස ලක්ඛණං විභාවෙති. තත්ථ අජ්ඣාපන්නොති අධිආපන්නො, අභිඋපගතො පරිඤ්ඤාතොති අත්ථො.

පරිවත්තනභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. වෙවචනභාරවිහඬගවණ්ණනා

37. තත්ථ කතමො වෙවචනො භාරොති වෙවචනභාරවිහඬගො. තත්ථ යථා වෙවචනනිද්දෙසො හොති, තං දස්සෙතුං “එකං භගවා ධම්මං අඤ්ඤමඤ්ඤෙහි වෙවචනෙහි නිද්දිසති”ති වුත්තං. වෙවචනෙහිති පරියායසද්දෙහිති අත්ථො. පදන්ථො පුබ්බෙ වුත්තො එව. කස්මා පන භගවා එකං ධම්මං අනෙකපරියායෙහි නිද්දිසති? වුව්වතෙ – දෙසනාකාලෙ ආයතිඤ්ච කස්සචි කථඤ්චි

තදත්ථපට්ඨොධො සියාති පරියායවචනං, තස්මිං ඛණෙ වික්ඛිත්තවිත්තානං
 අඤ්ඤවිහිතානං අඤ්ඤෙන පරියායෙන තදත්ථාවඛොධනත්ථං පරියායවචනං.
 තෙනෙන පදෙන පුන වචනෙ තදඤ්ඤෙසං තත්ථ අධිගතතා සියාති මන්දබුද්ධිනං
 පුනස්පුනං තදත්ථසල්ලක්ඛණෙ අසම්මොසනත්ථං පරියායවචනං. අනෙකෙපි
 අත්ථා සමානත්වඤ්ඤානා භොන්තිති යා අත්ථන්තරපරිකප්පනා සියා, තස්සා
 පරිවජ්ජනත්ථම්පි පරියායවචනං අනඤ්ඤස්ස වචනෙ අනෙකාහි තාහි තාහි
 සඤ්ඤාහි තෙසං තෙසං අත්ථානං ඤාපනත්ථම්පි පරියායවචනං සෙය්‍යාපාපි
 නිසංශුච්ඡන්තො. ධම්මකථිකානං තත්තිඅත්ථුපනිඛන්ධනපරාවඛොධනානං
 සුඛසිද්ධියාපි පරියායවචනං. අත්තනො ධම්මනිරුක්තිපටිසම්භිදාප්පත්තියා
 විභාවනත්ථං, වෙනෙය්‍යානං තත්ථ ඛිජාවාපනත්ථං වා පරියායවචනං භගවා
 නිද්දිසති.

කිං ඛුන්‍යා යස්සා ධම්මධාතුයා සුප්පට්ඨිද්ධන්තා සම්මොසම්බුද්ධා යථා සබ්බස්මිං
 අත්ථෙ අප්පට්ඨනඤ්ඤාණාවාරා, තථා සබ්බස්මිං සද්දවොභාරෙති එකම්පි අත්ථං.
 අනෙකෙහි පරියායෙහි ඛොධෙති, න තත්ථ දන්ධායිතත්තං විත්ථායිතත්තං අත්ථස්ස.
 නාපි ධම්මදෙසනාහානි, ආවෙණිකොවායං බුද්ධධම්මොති පරියායදෙසනං
 දස්සෙන්නො “ආසා”තිආදිමාහ. තත්ථ අත්ථං දස්සෙන්නො “ආසා නාම වුව්චති යා
 භවිස්සස්ස අත්ථස්සා”තිආදිමාහ. තත්ථ භවිස්සස්ස අත්ථස්සාති අනාගතස්ස
 ඉච්ඡිතබ්බස්ස අත්ථස්ස. “අවස්සං ආගම්ස්සති”තිආදිනා තස්සා පවත්තියාකාරං
 දස්සෙති. අනාගතත්ථවිසයා තණ්හා ආසා. අනාගතපච්චුප්පන්නත්ථවිසයා තණ්හා
 පිහාති අයමෙතාසං විසෙසො.

අත්ථනිප්ඵත්තිපටිපාලනාති යාය ඉච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස නිප්ඵත්තිං පටිපාලෙති
 ආගමෙති, යාය වා නිප්ඵන්නං අත්ථං පටිපාලෙති රක්ඛති. අයං අභිනන්දනා නාම,
 යථාලද්ධස්ස අත්ථස්ස කෙලායනා නාමාති අත්ථො. තං අත්ථනිප්ඵත්තිං
 සත්තසංඛාරවසෙන විභජිත්වා දස්සෙන්නො “පියං වා ඤාති”න්තිආදිමාහ. තත්ථ
 ධම්මන්ති රූපාදිආරම්මණධම්මං, අතිඉට්ඨාරම්මණං අභිනන්දති,
 අනිට්ඨාරම්මණෙහිපි තං දස්සෙතුං “අප්පට්ඨකුලතො වා අභිනන්දති”ති වුත්තං.
 පටික්කුලෙපි හි විපල්ලාසවසෙන සත්තං, සංඛාරං වා අප්පට්ඨකුලතො අභිනන්දති.

යාසු අනෙකධාතුසු පවත්තියා තණ්හා “අනෙකධාතුසු සරා”ති වුත්තා, තා
 ධාතුයො විභාගෙන දස්සෙතුං “චක්ඛුධාතු”තිආදි වුත්තං. කිඤ්චාපි ධාතුවිභවිගාදීසු
 (විභ. 172 ආදයො) කාමධාතුආදයො අඤ්ඤාපි අනෙකධාතුයො ආගතා, තාසම්පි
 එත්ථෙව සමවරොධොති දස්සනත්ථං අට්ඨාරසෙවෙත්ථ දස්සිතා. කෙච්චි
 රූපාධිමුත්තාතිආදි තාසු ධාතුසු තණ්හාය පවත්තිදස්සනං. තත්ථ යස්මා පඤ්ච
 අප්ඤ්ඤාතිකා ධාතුයො සත්ත ව විඤ්ඤාණධාතුයො ධම්මධාතු ව
 ධම්මාරම්මණෙනෙනෙව සංඛිගහිතා, තස්මා අට්ඨාරස ධාතුයො උද්දිසිත්වා ඡලෙව
 තණ්හාය පවත්තිට්ඨානාති විභත්තානීති දට්ඨබ්බං. තණ්හාපක්ඛා
 නෙක්ඛම්මස්සිතාපි දොමනස්සුප්පිවාරා තස්ස අනුත්තරෙසු විමොක්ඛෙසු පිභං
 උපට්ඨාපයතො උප්පජ්ජති “පිභපච්චයා දොමනස්ස”න්ති වචනතො, කො පන

වාදො ගෙහස්සිතෙසු දොමනස්සපව්වාරෙසුති ඉමානි චතුර්විසති පදානි
 “තණ්හාපක්ඛො”ති වුත්තං. ගෙහස්සිතා පන උපෙක්ඛා අඤ්ඤාණුපෙක්ඛතාය
 යථාහිනිවෙසස්ස පව්වයො හොතිති “යා ජ උපෙක්ඛා ගෙහස්සිතා, අයං
 දිට්ඨිපක්ඛො”ති වුත්තං.

38. ඉදානි තෙසං උපව්වාරානං තණ්හාපරියායං දස්සෙන්නො “සායෙව
 පත්ථනාකාරෙන ධම්මනන්දි”ති ආදිමාහ. පුන චිත්තං පඤ්ඤා භගවා ධම්මො
 සඬ්ඝො සීලං වාගොති ඉමෙසං පරියායවචනනිද්ධාරණෙන වෙවචනහාරං විහජිත්වා
 දස්සෙතුං “චිත්තං මනො විඤ්ඤාණං”න්ති ආදි ආරද්ධං. තත්ථ “අඤ්ඤම්පි එවං
 ජාතිය”න්ති ඉමිනා පඤ්ඤා පජානනා විවයො පව්වයො ධම්මවිවයො සල්ලක්ඛණා
 උපලක්ඛණා පච්චුපලක්ඛණා පණ්ඩිතවං කොසල්ලං නෙපුඤ්ඤං වෙහඛ්ඤා චිත්තා
 උපපරික්ඛා භූරි මෙධා පරිණායිකා විපස්සනා සම්පජ්ඤ්ඤං පතොදො පඤ්ඤා
 පඤ්ඤන්ද්‍රියං පඤ්ඤාබලං පඤ්ඤාසත්ථං පඤ්ඤාපාසාදො පඤ්ඤාආලොකො
 පඤ්ඤාඔහාසො පඤ්ඤාපජ්ජොතො පඤ්ඤාරතනං අමොහොති (මහානි. 149)
 එවමාදිනම්පි පඤ්ඤාය පරියායසද්දානං සඬගහො දට්ඨබ්බො.

පඤ්චන්ද්‍රියානි ලොකුත්තරානීති බයෙ ඤාණන්ති ආදීනි පඤ්චන්ද්‍රියානි
 ලොකුත්තරානි, ලොකුත්තරපඤ්ඤාය වෙවචනානීති අත්ථො. සබ්බා පඤ්ඤාති
 ඉතරෙහි වෙවචනෙහි වුත්තා සබ්බා පඤ්ඤා ලොකියලොකුත්තරමිස්සිකාති
 අත්ථො. “අපි වා”ති ආදිනා ඉමිනාපි පරියායෙන වෙවචනං චත්තබ්බන්ති දස්සෙති.
 ආධිපතෙය්‍යට්ඨෙතාති අධිමොක්ඛලක්ඛණෙ ආධිපතෙය්‍යට්ඨෙත. යථා ච
 බුද්ධානුස්සතියං වුත්තන්ති යථා බුද්ධානුස්සතීන්තිද්දෙසෙ (විසුද්ධි. 1.123) “ඉතිපි
 සො භගවා”ති ආදිනා පාළියා සො භගවා ඉතිපි අරහං...පෙ.... ඉතිපි භගවාති
 අනෙකෙහි වෙවචනෙහි භගවා අනුස්සරිතබ්බොති වුත්තං. ඉමිනාව නයෙන
 බලනිජ්ඣන්තිගතො වෙසාරජ්ජපන්නො යාව ධම්මොභාසපජ්ජොතකරොති, එතෙහි
 පරියායෙහි බුද්ධස්ස භගවතො වෙවචනං බුද්ධානුස්සතියං චත්තබ්බන්ති පදං
 ආහරිත්වා සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. එතානිපි කතිපයානි එව භගවතො වෙවචනානි.
 අසඬබ්බෙය්‍යා හි බුද්ධගුණා ගුණනෙමිත්තකානි ච භගවතො නාමානි.
 වුත්තඤ්ඤෙනං ධම්මසෙනාපතිනා –

“අසඬබ්බෙය්‍යානි නාමානි, සගුණෙන මහෙසිනො;
 ගුණෙන නාමමුද්ධෙය්‍යං, අපි නාම සහස්සතො”ති. (උදා. අට්ඨ. 53);

ධම්මානුස්සතියං “අසඬබ්බ”න්ති ආදීසු න කෙනචි පව්වයෙන සඬබ්බන්ති
 අසඬබ්බං. නත්ථි එතස්ස අත්තො විනායොති අනන්තං. ආසවානං අනාරම්මණතො
 අනාසවං. අවිපරිතසභාවත්තා සච්චං. සංසාරස්ස පරතීරභාවතො පාරං.
 නිපුණඤ්ඤාණවිසයත්තා සුබ්බමසභාවත්තා ච නිපුණං. අනුපවිතඤ්ඤාණසම්භාරෙහි දට්ඨුං
 න සක්කාති සුදුද්දසං. උප්පාදජරාහි අනබ්භාහතත්තා අජජ්ජරං. ථීරභාවෙන ධූවං.
 ජරාමරණෙහි අපලුප්පනතො අපලොකිතං. මංසවක්ඛුනා දිබ්බවක්ඛුනා ච

අපස්සිතබ්බත්තා අනිදස්සනං. රාගාදිපපඤ්චාභාවෙන නිප්පපඤ්චං.
කිලෙසාහිසඬිධාරානං වූපසමහෙතුතාය සන්තං.

අමතහෙතුතාය භඬිගාභාවතො ච අමතං. උත්තමට්ඨයෙන අතප්පකට්ඨයෙන ච පණීතං. අසිවානං කම්මකිලෙසවිපාකවට්ඨානං අභාවෙන සිවං. චතුහි යොගෙහි අනුපද්දවභාවෙන ඛෙමං. තණ්හා බීයති එත්ථාති තණ්හක්ඛයො. කතපුඤ්ඤෙහිපි කදාවිදෙව පස්සිතබ්බත්තා අවිජරියං. අභූතපුබ්බත්තා අබ්භූතං. අනන්තරායත්තා අනීතිකං. අනන්තරායභාවහෙතුතො අනීතිකධම්මං (සං. නි. අට්ඨ. 3.5.377-409).

අනිබ්බත්තිසභාවත්තා අජාතං. තතො එව අභූතං. උභයෙනාපි උප්පාදරහිතන්ති වුත්තං හොති. කෙනචි අනුපද්දුතත්තා අනුපද්දවං. න කෙනචි පච්චයෙන කතන්ති අකතං. නත්ථි එත්ථ සොකොති අසොකං. සොකහෙතුවිගමෙන විසොකං. කෙනචි අනුපසප්පිතබ්බත්තා අනුපසග්ගං. අනුපසග්ගභාවහෙතුතො අනුපසග්ගධම්මං.

ගම්භිරඤ්ඤාණගොචරතො ගම්භිරං. සම්මාපටිපත්තිං විනා පස්සිතුං පත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා දුප්පස්සං. සබ්බලොකං උත්තරිත්වා යීතන්ති උත්තරං. නත්ථි එතස්ස උත්තරන්ති අනුත්තරං. සමස්ස සදිසස්ස අභාවෙන අසමං. පටිභාගාභාවෙන අප්පට්ඨමං. උත්තමට්ඨයෙන ඡෙට්ඨං, පාසංසතමත්තා චා ඡෙට්ඨං. සංසාරදුක්ඛට්ටිතෙහි ලෙතබ්බතො ලෙණං. තතො රක්ඛණතො තාණං. රණාභාවෙන අරණං. අඬිගණාභාවෙන අනඬිගණං. නිද්දොසතාය අකාවං. රාගාදිමලාපගමෙන විමලං. චතුහි ඔසෙහි අනප්ඤ්ඤාත්ථරණියතො දීපො. සංසාරවූපසමසුඛතාය සුඛං. පමාණකරධම්මාභාවතො අප්පමාණං, ගණෙනුං එතස්ස න සක්කාති ච අප්පමාණං. සංසාරසමුද්දෙ අනොසීදනට්ඨානතාය පතිට්ඨා. රාගාදිකිඤ්චනාභාවෙන පරිග්ගභාභාවෙන ච අකිඤ්චනන්ති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො.

සඬිසානුස්සතියං සත්තානං සාරොති සීලසාරාදිසාරගුණයොගතො සත්තෙසු සාරභූතො. සත්තානං මණ්ඩොති ගොරසෙසු සප්පිමණ්ඩො විය සත්තෙසු මණ්ඩභූතො. සාරගුණවසෙනෙව සත්තෙසු උද්ධරිතබ්බතො සත්තානං උද්ධාරො. නිව්චලගුණතාය සත්තානං එසිකා. ගුණසොභාසුරහිභාවෙන සත්තානං පසුනං සුරහි කුසුමන්ති අත්ථො.

ගුණෙසු උත්තමඬිගං පඤ්ඤා තස්සා උපයොභාවහෙතුතාය සීලං උත්තමඬිගොපයොහනං වුත්තං. සීලෙසු පරිපුරකාරිතො අනිජ්ඣත්තා නාම ගුණා නත්ථි “නිධානඤ්ච සීලං සබ්බදොභග්ගසමතික්කමනට්ඨයනා”ති වුත්තං. අයඤ්ච අත්ථො ආකඬ්ඛෙය්‍යසුත්තෙන (ම. නි. 1.64 ආදයො) දීපෙතබ්බො. අපරමිපි වුත්තං – “ඉජ්ඣති, හික්ඛවෙ, සීලවතො වෙතොපණ්ඩි විසුද්ධත්තා”ති (දී. නි. 3.337; සං. නි. 4.352; අ. නි. 8.35). සිප්පන්ති ධනුසිප්පං. ධඤ්ඤන්ති ධනායිතබ්බං. ධම්මවොලොකනතායාති සමථවිපස්සනාදිධම්මස්ස වොලොකනභාවෙන. වොලොකනට්ඨයනාති සත්තභූමකාදිපාසාදෙ විය සීලෙ යත්වා අභිඤ්ඤාවක්ඛුනා

ලොකස්ස වොලොකෙතුං සක්කාති වුත්තං. සබ්බභූමානුපරිවත්ති ව සීලං
චතුභූමකකුසලස්සාපි තදනුවත්තනතො. සෙසං උත්තානමෙවාති.

වෙවචනභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. පඤ්ඤත්තිභාරවිහඬගවණ්ණනා

39. තත්ථ කතමො පඤ්ඤත්තිභාරොති පඤ්ඤත්තිභාරවිහඬගො. තත්ථ කා
පනායං පඤ්ඤත්තීති? ආහ “යා පකතිකථාය දෙසනා”ති. ඉදං වුත්තං හොති – යා
දෙසනාභාරාදයො විය අස්සාදාදිපදත්ථවිසෙසනිද්ධාරණං අකත්වා හගවතො
සාභාවිකධම්මකථාය දෙසනා. යා තස්සා පඤ්ඤාපනා, අයං පඤ්ඤත්තිභාරො.
යස්මා පන සා හගවතො තථා තථා වෙනෙයාසන්නානෙ යථාධිජ්ජෙතමත්ථං
නික්ඛිපතීති නික්ඛෙපො. තස්ස වායං භාරො දුක්ඛාදිසඬ්ඛානෙ භාගෙ පකාරෙහි
ඤාපෙති, අසඬ්ඛරතො වා යපෙති, තස්මා “නික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති”ති වුත්තො. ඉති
පකතිකථාය දෙසනාති සඬ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං විත්ථාරෙන විහජිතුං “කා ව
පකතිකථාය දෙසනා”ති පුච්ඡිත්වා “චත්තාරි සච්චානී”ති ආදිමාහ.

තත්ථ ඉදං දුක්ඛන්ති අයං පඤ්ඤත්තීති කක්ඛලුප්පනාදිසභාවෙ රූපාරූපධම්මෙ
අතීතාදිවසෙන අනෙකහෙදහින්තෙ අහින්දිත්වා
පිළනසඬ්ඛතසන්නාපවිපරිණාමට්ඨනාසාමඤ්ඤෙන යා කුච්ඡිතභාවාදිමුඛෙන
එකජ්ඣං ගහණස්ස කාරණභූතා පඤ්ඤත්ති, කා පන සාති?
නාමපඤ්ඤත්තිනිබන්ධනා තජ්ජාපඤ්ඤත්ති. “විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතො සද්දො
එවා”ති අපරෙ. ඉමිනා නයෙන තත්ථ තත්ථ පඤ්ඤත්තිඅත්ථො වෙදිතබ්බො.
“පඤ්චන්තං බන්ධාන”න්ති ආදිනා තස්සා පඤ්ඤත්තියා උපාදානං දස්සෙති.
දසන්නං ඉන්ද්‍රියානන්ති අට්ඨ රූපින්ද්‍රියාති මනින්ද්‍රියං වෙදනින්ද්‍රියන්ති එවං
දසන්නං. අනුභවනසාමඤ්ඤෙන හි වෙදනා එකමින්ද්‍රියං කතා, තථා සද්ධාදයො ව
මග්ගපක්ඛියාති.

කබලං කරියතීති කබලීකාරොති වත්ථුවසෙන අයං නිද්දෙසො. යාය ඔජාය
සන්නා යාපෙන්නි, තස්සායෙනං අධිවචනං. සා හි ඔජට්ඨමකස්ස රූපස්ස
ආහරණතො ආභාරො. අත්ථීති මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නතාය විජ්ජති. රාගොති
රඤ්ජනට්ඨෙන රාගො. නන්දනට්ඨෙන නන්දී. තණ්හායනට්ඨෙන තණ්හා.
සබ්බානෙතාති ලොහස්සෙව නාමාති. පතිට්ඨිතං තත්ථ විඤ්ඤාණං විරුළ්භන්ති
කම්මං ජවාපෙත්වා පටිසන්ධිආකඬ්ඨනසමත්ථතාය පතිට්ඨිතඤ්චෙව විඤ්ඤාණං
විරුළ්භඤ්ච. යත්ථාති තෙභූමකචට්ටෙ භූමිමං, සබ්බත්ථ වා පුරිමපුරිමපදෙ එතං
භූමිමං. අත්ථී තත්ථ සඬ්ඛාරානං වුද්ධිති යෙ ඉමස්මිං විපාකචට්ටෙ ඨිතස්ස ආයතිං
වඩ්ඨනහෙතුකා සඬ්ඛාරා, තෙ සන්ධාය වුත්තං – “යත්ථ අත්ථී ආයතිං
පුනබ්බවාහිනිබ්බත්ති”ති යස්මිං යානෙ ආයතිං පුනබ්බවාහිනිබ්බත්ති අත්ථී. අත්ථී
තත්ථ ආයතිං ජාතිජරාමරණන්ති යත්ථ පටිසන්ධිග්ගහණං, තත්ථ බන්ධානං
අහිනිබ්බත්තිලක්ඛණා ජාති, පරිපාකලක්ඛණා ජරා, හෙදනලක්ඛණං මරණඤ්ච

අත්ථි. අයං පභාවපඤ්ඤත්ති දුක්ඛස්ස ව සමුදයස්ස වාති අයං යථාචුත්තා දෙසනා දුක්ඛසච්චස්ස සමුදයසච්චස්ස ව සමුට්ඨානපඤ්ඤත්ති, විපාකවට්ටස්ස සඬබ්බාරානඤ්ච තණ්හාපච්චයනිද්දෙසතොති අධිජ්ජායො.

නත්ථි රාගොති අග්ගමග්ගභාවනාය සමුච්ඡින්නත්තා නත්ථි චෙ රාගො. අජ්ජනිට්ඨිතං තත්ථ විඤ්ඤාණං අවිරුළුහන්ති කම්මං ජවාපෙත්වා පටිසන්ධිආකඬ්ඨනසමත්ථතායාභාවෙන අජ්ජනිට්ඨිතඤ්චෙව අවිරුළුහඤ්චාති චුත්තපටිපක්ඛනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

“අයං පරිඤ්ඤාපඤ්ඤත්ති” තිආදිනා එකාභිසමයවසෙනෙව මග්ගසම්මාදිට්ඨි වතුසු අරියසච්චෙසු පවත්තති දස්සෙති. අයං භාවනාපඤ්ඤත්ති අයං ද්වාරාරම්මණෙහි ඡද්ධාරජ්ජවත්තනධම්මානං අනිච්චානුපස්සනා මග්ගස්ස භාවනාපඤ්ඤත්ති. නිරොධපඤ්ඤත්ති නිරොධස්සාති රොධසඬබ්බාතාය තණ්හාය මග්ගෙන අනවසෙසනිරොධපඤ්ඤත්ති. උප්පාදපඤ්ඤත්ති උප්පන්නස්ස පඤ්ඤාපනා. ඔකාසපඤ්ඤත්ති යානස්ස පඤ්ඤාපනා. ආහටනාපඤ්ඤත්ති නිහරණපඤ්ඤත්ති. ආසාටිකානන්ති ගුත්තං වණෙසු නිලමක්ඛිකාහි යපිතඅණ්ඩකා ආසාටිකා නාම. එත්ථ යස්ස උප්පන්නා, තස්ස සත්තස්ස අනයබ්බසනහෙතුතාය ආසාටිකා වියාති ආසාටිකා, කිලෙසා, තෙසං ආසාටිකානං. අභිනිසානපඤ්ඤත්ති සමුග්ගානපඤ්ඤත්ති.

41. එවං වට්ටවිවට්ටමුඛෙන සම්මසනඋපාදානක්ඛන්ධමුඛෙනෙව සච්චෙසු පඤ්ඤත්තිවිභාගං දස්සෙත්වා ඉදානි තෙපරිවට්ටවසෙන දස්සෙතුං “ඉදං ‘දුක්ඛ’න්ති මෙ, භික්ඛවෙ” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ දස්සනට්ඨෙයන වක්ඛු. යථාසභාවතො ජානනට්ඨෙයන ඤාණං. පටිච්ඡේදනට්ඨෙයන පඤ්ඤා. විදිතකරණට්ඨෙයන විජ්ජා. ඔභාසනට්ඨෙයන ආලොකො. සබ්බං පඤ්ඤාචෙවචනමෙව. අයං චෙවචනපඤ්ඤත්ති. සච්ඡිකිරියාපඤ්ඤත්ති පච්චක්ඛකරණපඤ්ඤත්ති.

තුලමතුලඤ්චාති ගාථාය පචුරජනානං පච්චක්ඛභාවතො තුලිතං පරිච්ඡින්නන්ති තුලං, කාමාවචරං. න තුලන්ති අතුලං, තුලං වා සදිසමස්ස අඤ්ඤං ලොකියකම්මං නත්ථිති අතුලං, මහග්ගතකම්මං. කාමාවචරරූපාවචරකම්මං වා තුලං, අරූපාවචරං අතුලං, අජ්ජවිපාකං වා තුලං. බහුවිපාකං අතුලං. සම්භවති එතෙනාති සම්භවං, සම්භවහෙතුහුතං. භවසඬබ්බාරං පුනබ්බවසඬබ්බරණකං. අවස්සජ්ජිති විස්සජ්ජෙසි. මුනිති බුද්ධමුනි. අජ්ඣත්තරතොති නියකජ්ඣත්තරතො. සමාහිතොති උපචාරජ්ජනාසමාධිවසෙන සමාහිතො. අභින්නදි කචචම්චාති කචචං විය භින්නදි. අත්තසම්භවන්ති අත්තති සඤ්ජාතං කිලෙසං. ඉදං චුත්තං හොති – සවිපාකට්ඨෙයන සම්භවං භවාහිසඬබ්බරණට්ඨෙයන භවසඬබ්බරන්ති ව ලද්ධනාමං තුලාතුලසඬබ්බාතං ලොකියකම්මඤ්ච ඔස්සජ්, සඬගාමසීසෙ මහායොධො කචචං විය අත්තසම්භවං කිලෙසඤ්ච අජ්ඣත්තරතො සමාහිතො හුත්වා අභින්නදිති.

අප වා තුලන්ති තුලයන්තො තීරෙන්තො. අතුලඤ්ච සම්භවන්ති නිබ්බානඤ්චෙව සම්භවඤ්ච. භවසංඛාරන්ති භවගාමිකම්මං. අවස්සජී මුනීති “පඤ්චක්ඛන්ධා අනිච්චා, තෙසං නිරොධො නිබ්බානං නිච්ච”න්තිආදිනා (පටි. ම. 3.38 අත්ථනො සමානං) නයෙන තුලයන්තො බුද්ධමුනි භවෙ ආදීනවං නිබ්බානෙ ආනිසංසඤ්ච දිස්වා තං ඛන්ධානං මූලභූතං භවසංඛාරං කම්මක්ඛයකරෙන අරියමග්ගෙන අවස්සජී. කථං? අජ්ඣත්තරතො. සො හි විපස්සනාවසෙන අජ්ඣත්තරතො සමථවසෙන සමාහිතො කවචම්ච අත්තභාවං පරියොනන්ධිත්වා යීතං අත්තති සම්භවන්තා “අත්තසම්භව”න්ති ලද්ධනාමං සබ්බං කිලෙසජාතං අහින්දි, කිලෙසාභාවෙ කම්මං අජපටිසන්ධිකත්තා අවස්සට්ඨං නාම හොති, කිලෙසාභාවෙන කම්මං ජහීති අත්ථො (දී. නි. අට්ඨ. 2.169; උදා. අට්ඨ. 51).

සංඛිතාසංඛිතධාතුවිනිමුත්තස්ස අහිඤ්ඤායස්ස අභාවතො වුත්තං “තුල...පෙ.... ධම්මාන”න්ති. තෙන ධම්මපටිසම්භිදා වුත්තා හොතීති ආහ – “නික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති ධම්මපටිසම්භිදායා”ති. භවසංඛාරෙ සමුදයපක්ඛියං සන්ධායාහ “පරිච්චාගපඤ්ඤත්ති”ති. දුක්ඛසම්ච්චපක්ඛියවසෙන “පරිඤ්ඤාපඤ්ඤත්ති”ති. සමාධානවිසිට්ඨස්ස අජ්ඣත්තරතභාවස්ස වසෙන “භාවනාපඤ්ඤත්ති කායගතාය සතියා”ති වුත්තං. අජ්ඣත්තරතභාවිසිට්ඨස්ස පන සමාධානස්ස වසෙන “යීතිපඤ්ඤත්ති විත්තෙකග්ගතායා”ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අහිනිබ්බිදාපඤ්ඤත්ති විත්තස්සාති ආයුසංඛාරොස්සජ්ජනවසෙන විත්තස්ස අහිනිභරණපඤ්ඤත්ති. උපාදානපඤ්ඤත්ති ගහණපඤ්ඤත්ති. සබ්බඤ්ඤාතායාති සම්මාසම්බුද්ධභාවස්ස. එතෙන අසම්මාසම්බුද්ධස්ස ආයුසංඛාරොස්සජ්ජනං නත්ථීති දස්සෙති. කිලෙසාභාවෙන භගවා කම්මං ජහීති දස්සෙන්තො “පදාලනාපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජණ්ඩකොසාන”න්ති ආහ.

යො දුක්ඛමද්දක්ඛි යතොනිදානන්ති යො ආරද්ධවිපස්සකො සබ්බං තෙභූමකං දුක්ඛං අදක්ඛි පස්සි, තඤ්ච යතොනිදානං යං හෙතුකං, තම්පිස්ස කාරණභාවෙන තණ්හං පස්සි. කාමෙසු සො ජන්තු කථං නමෙය්‍යාති සො එවං පටිපන්නො පුරිසො සවත්ථුකාමෙසු කිලෙසකාමෙසු යෙන පකාරෙන නමෙය්‍ය අහිනමෙය්‍ය, සො පකාරො නත්ථී. කස්මා? කාමා හි ලොකෙ සංඛිගොති ඤ්ඤත්වා. යස්මා ඉමස්මිං ලොකෙ කාමසදිසං ඛන්ධනං නත්ථී. වුත්තඤ්චෙනං භගවතා “න තං දළ්භං ඛන්ධනමාහු ධීරා”තිආදි (ධ. ප. 345; සං. නි. 1.121; නෙත්ති. 106; පෙට්කො 15), තස්මා සංඛාරෙ ආසජ්ජනට්ඨෙන සංඛිගොති විදිත්වා. තෙසං සතීමා විනයාය සික්ඛෙති කායගතාසතියොගෙන සතීමා තෙසං කාමානං වූපසමාය තීසුපි සික්ඛාසු අජපමන්තො සික්ඛෙය්‍යාති අත්ථො.

වෙච්චනපඤ්ඤත්තිති ඛන්ධාදීනං වෙච්චනපඤ්ඤත්ති. අදක්ඛිති පන පදෙන සම්බන්ධත්තා වුත්තං – “දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤාපඤ්ඤත්ති වා”ති. පච්චත්ථිකතො දස්සනපඤ්ඤත්තිති අනත්ථජනනතො පච්චත්ථිකතො දස්සනපඤ්ඤත්ති. පාචකකප්පාති ජලිතඅග්ගික්ඛන්ධසදිසා. පපාතඋරගොපමාති පපාතුපමාඋරගොපමා ව.

මොහසම්බන්ධනො ලොකොති අයං ලොකො අවිජ්ජාහෙනුකෙහි
සංයොජනෙහි බන්ධො. භබ්බරුපොව දිස්සතීති විපන්නස්සංයොජි මායාය
සායොයොන ව පටිච්ඡාදිතසභාවො භබ්බජාතිකං විය අත්තානං දස්සෙති.
උපධිබන්ධනො බාලො, තමසා පරිවාරිතොති තස්ස පන බාලස්ස තථා දස්සනෙ
සම්මොහතමසා පරිවාරිතත්තා කාමගුණෙසු අනාදීනවදස්සිතාය
කිලෙසාහිසඛ්ඛාරෙහි බන්ධත්තා. තථා භූතො වායං බාලො පණ්ඩිතානං අස්සිරි විය
බායති අලක්ඛිකො එව හුත්වා උපට්ඨාති. තයිදං සබ්බං බාලස්ස සතො
රාගාදිකිඤ්චනතො. පණ්ඩිතස්ස පන පඤ්ඤාවක්ඛුනා පස්සතො නත්ථි
කිඤ්චනත්ති අයං සඛ්ඛෙපත්ථො. මොහසිසෙන විපල්ලාසා ගහිතාති ආහ –
“දෙසනාපඤ්ඤත්ති විපල්ලාසාන”න්ති. විපරිතපඤ්ඤත්තිති විපරිතාකාරෙන
උපට්ඨහමානස්ස පඤ්ඤාපනා.

අත්ථි නිබ්බානත්ති සමණබ්‍රාහ්මණානං වාචාවත්ථුමත්තමෙව. නත්ථි
නිබ්බානත්ති පරමත්ථතො අලබ්භමානසභාවත්තාති විජ්ජපිපන්නානං මිච්ඡාවාදං
භඤ්ජිතුං භගවතා චුත්තං – “අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛත”න්ති.
තත්ථ හෙතුං දස්සෙතුං “නො චෙතං, භික්ඛවෙ”තිආදි චුත්තං. තස්සත්ථො –
භික්ඛවෙ, යදි අසඬ්ඛතා ධාතු න අභවිස්ස, න ඉධ සබ්බස්ස සඬ්ඛතස්ස නිස්සරණං
සියා. නිබ්බානඤ්ඤි ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානා සම්මාදිට්ඨිආදයො මග්ගධම්මො
අනවසෙසකිලෙසෙ සමුච්ඡින්නන්ති, තතො තිව්ධස්සපි වට්ටස්ස අප්පවත්තිති.

තත්ථායමධිජ්ජායො – යථා පරිඤ්ඤෙඤායායාය සඋත්තරානං කාමානං
රූපානඤ්ච පටිපක්ඛභූතං තබ්බිධුරසභාවං නිස්සරණං පඤ්ඤායති, එවං
තංසභාවානං සඬ්ඛතධම්මානං පටිපක්ඛභූතෙන තබ්බිධුරතාසභාවෙන නිස්සරණෙන
භවිතබ්බං, යඤ්ච තං නිස්සරණං. සා අසඬ්ඛතා ධාතු. කිඤ්ච භියො?
සඬ්ඛතධම්මාරම්මණං විපස්සනාඤ්ඤාණං. අපි ව අනුලොමඤ්ඤාණං කිලෙසෙ න
සමුච්චෙදවෙසෙන පජ්ඣිතුං සක්කොති. සම්මුතිසච්චාරම්මණමිපි පට්ඨමස්සංකානාදිසු
ඤ්ඤාණං වික්ඛම්භනමත්තමෙව කරොති, කිලෙසානං න සමුච්චෙදං,
සමුච්චෙදප්පහානකරඤ්ච අරියමග්ගඤ්ඤාණං, තස්ස
සඬ්ඛතධම්මසම්මුතිසච්චවිපරිතෙන ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, සා අසඬ්ඛතා ධාතු.
තථා නිබ්බාන-සද්දො කත්ථවි විසයෙ අවිපරිතත්ථො වෙදිතබ්බො,
උපචාරචුත්තිසබ්භාවතො, යථා තං “සීහසද්දො”ති.

අථ වා “අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛත”න්ති (උදා. 73) වචනං
අවිපරිතත්ථං, භගවතා භාසිතත්තා. යඤ්ඤි භගවතා භාසිතං, තං අවිපරිතත්ථං. යථා
තං “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා, සබ්බෙ සඬ්ඛාරා දුක්ඛා, සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා”ති
(ම. නි. 1.353, 356; කථා. 753; චූළනි. අජිතමාණවප්පච්ඡානිද්දෙස 4; පටි. ම. 1.31;
නෙත්ති. 5; ධ. ප. 277-279), එවමිපි යුත්තිවසෙන අසඬ්ඛතාය ධාතුයා පරමත්ථතො
සබ්භාවො වෙදිතබ්බො. කිං වා එතාය යුත්තිවිත්තාය? යස්මා භගවතා “අත්ථි,
භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛතන්ති (උදා. 73), අප්පච්චයා ධම්මා
අසඬ්ඛතා ධම්මාති (ධ. ස. දුක්ඛානිකා 7-8) ව, අසඬ්ඛතඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, ධම්මං.

දෙසෙස්සාම් අසඩ්බතගාමිනිඤ්ච පටිපද්’න්තිආදිනා (සං. නි. 4.366-367, 377) ච අනෙකෙහි සුත්තපදෙහි නිබ්බානධාතුයා පරමත්ථතො සබ්භාවො දෙසිතොති. තත්ථ උපනයනපඤ්ඤත්තීති පටිපක්ඛතො හෙතුඋපනයනස්ස පඤ්ඤාපනා. ජොතනාපඤ්ඤත්තීති පටිඤ්ඤාතස්ස අත්ථස්ස සිද්ධියා පකාසනාපඤ්ඤත්තී. සෙසං සබ්බං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව.

පඤ්ඤත්තිභාරවිභවිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ඔතරණභාරවිභවිගවණ්ණනා

42. තත්ථ කතමො ඔතරණො භාරොති ඔතරණභාරවිභවිගො. තත්ථ අසෙක්ඛා විමුත්තීති අයං තෙධාතුකෙ චිත්තරාගතා අසෙක්ඛා ඵලවිමුත්තී. තානියෙවාති තානි අසෙක්ඛායං විමුත්තියං සද්ධාදීති. අයං ඉන්ද්‍රියෙහි ඔතරණාති අසෙක්ඛාය විමුත්තියා නිද්ධාරිතෙහි සද්ධාදීහි ඉන්ද්‍රියෙහි සංවණ්ණනාය ඔතරණා.

පඤ්චින්ද්‍රියානි විජ්ජානි සම්මාසඬකස්පො විය සම්මාදිට්ඨියා උපකාරකත්තා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සද්ධාදීති චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානි විජ්ජාය උපකාරකත්තා සඬගණ්හනවසෙන චුත්තානි. සඬබාරපරියාපන්නානීති පඤ්චසු ඛන්ධෙසු සඬබාරක්ඛන්ධෙ අන්තොගධානි. යෙ සඬබාරා අනාසවාති තං සඬබාරක්ඛන්ධං විසෙසෙති, අග්ගඵලස්ස අධිප්පෙතත්තා. තතො ඵච ච නො භවඬිගා. ධම්මධාතුසඬගහිතාති අට්ඨාරසධාතුසු ධම්මධාතුසඬගහිතා. යදිපි පුබ්බෙ චිත්තරාගතා අසෙක්ඛා විමුත්තී දස්සිතා, තස්සා පන පටිපත්තිදස්සනත්ථං “අයං අභමස්මීති අනානුපස්සී”ති දස්සනමග්ගො ඉධ චුත්තොති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “අයං අභමස්මීති අනානුපස්සී”තිආදි චුත්තං. සබ්බං චුත්තනයමෙව.

43. නිස්සිතස්ස චලිතන්ති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන කම්මං අනවට්ඨානං. චුතුපපාතොති අපරාපරං චචනං උපපතනඤ්ච. නිස්සිතපදෙ ලබ්භමානං නිස්සයනං උද්ධරන්තො ආහ – “නිස්සයො නාමා”ති. තණ්හානිස්සයොති තණ්හාහිනිවෙසො. සො හි තණ්හාවර්තස්ස පතිට්ඨාභාවෙන තථා චුත්තො. ඵචං දිට්ඨිනිස්සයොපි දට්ඨබ්බො. රත්තස්ස චෙතනාති චෙතනාපධානත්තා සඬබාරක්ඛන්ධධම්මානං චෙතනාසීසෙන තණ්හං ඵච වදති. තෙනෙවාහ – “අයං තණ්හානිස්සයො”ති. යස්මා පන විපරිතාහිනිවෙසො මොහස්ස බලවහාවෙ ඵච හොති, තස්මා “යා මුළුභස්ස චෙතනා, අයං දිට්ඨිනිස්සයො”ති චුත්තං.

ඵචං චෙතනාසීසෙන තණ්හාදිට්ඨියො චත්වා ඉදානි තත්ථ නිස්පරියායෙන චෙතනංයෙව ගණ්හන්තො “චෙතනා පන සඬබාරා”ති ආහ. යා රත්තස්ස වෙදනා, අයං සුඛා වෙදනාති සුඛාය වෙදනාය රාගො අනුසෙතීති කත්වා චුත්තං. තථා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය අවිජ්ජා අනුසෙතීති ආහ – “යා සම්මුළුභස්ස වෙදනා, අයං අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා”ති. ඉධ වෙදනාසීසෙන චෙතනා චුත්තා. තණ්හායාති තණ්හං. දිට්ඨියාති දිට්ඨිං. යථා වා සෙසධම්මානං තණ්හාය නිස්සයභාවෙ පුග්ගලො තණ්හාය

නිස්සිතොති වුවවති. එවං තණ්හාය සෙසධම්මානං පච්චයභාවෙ පුග්ගලො තණ්හාය නිස්සිතොති වුවවතීති ආහ - “තණ්හාය අනිස්සිතො”ති.

පස්සද්ධිති දරපට්ඨපස්සම්භනා. කායිකාති කරජකායසන්තිස්සිතා. වෙතසිකාති විත්තසන්තිස්සිතා. යස්මා පන සා දරපට්ඨපස්සද්ධි කායචිත්තානං සුඛෙ සති පාකටා භොති, තස්මා “යං කායිකං සුඛ”න්තිආදිනා එලූපවාරෙන චුත්තාය පස්සද්ධියා නතිඅභාවස්ස කාරණභාවං දස්සෙතුං “පස්සද්ධකායො”තිආදි චුත්තං. සොති එවං විමුත්තචිත්තො ඛිණාසවො. රූපසඬ්ඛයෙ විමුත්තොති රූපානං සඬ්ඛයසඬ්ඛාතෙ නිබ්බාතෙ විමුත්තො. අත්ථිතිපි න උපෙතීති සස්සතො අත්තා ව ලොකො වාතිපි තණ්හාදිට්ඨිඋපයෙන න උපෙති න ගණ්හාති. නත්ථිති අසස්සතොති. අත්ථි නත්ථිති එකච්චං සස්සතං එකච්චං අසස්සතන්ති. නෙවත්ථි නො නත්ථිති අමරාවික්ඛෙපවසෙන. ගම්භීරොති උත්තානභාවහෙතුං කිලෙසානං අභාවෙන ගම්භීරො. නිබ්බුතොති අත්ථිතිආදිනා උපගමනකිලෙසානං වූපසමෙන පරිනිබ්බුතො සිතිභුතො.

ඉධාගතීති පරලොකතො ඉධ ආගති. ගතීති ඉධලොකතො පරලොකගමනං. තං පන පුනඛ්භවොති ආහ “පෙච්චභවො”ති. ඉධ හුරන්ති ද්වාරාරම්මණධම්මා දස්සිතාති “උභයමන්තරෙතා”ති පදෙන ද්වාරජ්ජවත්තධම්මෙ දස්සෙන්නො “එස්සසමුදිතෙසු ධම්මෙසු”ති ආහ. තස්සත්ථො - එස්සෙන සද්ධිං එස්සෙන කාරණභුතෙන ව සමුදිතෙසු සම්භුතෙසු විඤ්ඤාණවෙදනාසඤ්ඤාවෙතනාවිත්තකච්චාරාදිධම්මෙසු. අත්තානං න පස්සතීති තෙසං ධම්මානං අනත්තභාවෙනෙව තත්ථ අත්තානං න පස්සති. විරජ්ජති විරාගා විමුච්චතීති පදෙහි ලොකුත්තරධම්මානං පටිච්චසමුප්පාදභාවං දස්සෙන්නො තදත්ථතාය සීලාදීනම්පි පරියායෙන තඛ්භාවමාහ “ලොකුත්තරො”තිආදිනා.

44. නාමසම්පයුත්තොති නාමෙන මිස්සිතො. සඋපාදිසෙසා නිබ්බානධාතුති අරහත්තඵලං අධිජ්ජෙනං. තඤ්ච පඤ්ඤාපධානන්ති ආහ - “සඋපාදිසෙසා නිබ්බානධාතු විජ්ජාති. සෙසං සබ්බං උත්තානමෙව.

ඔතරණභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. සොධනභාරවිහඬගවණ්ණනා

45. තත්ථ කතමො සොධනො භාරොති සොධනභාරවිහඬගො. තත්ථ භගවා පදං සොධෙතීති “අවිජ්ජාය නිවුතො ලොකො”ති (සු. නි. 1039; වුළුති. අජිතමාණවපුච්ඡා 58, අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 2) වදන්තො භගවා - “කෙනස්ස නිවුතො ලොකො”ති (සු. නි. 1038; වුළුති. අජිතමාණවපුච්ඡා 57, අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 1) ආයස්මතා අජිතෙන පුච්ඡාවසෙන චුත්තං පදං සොධෙති නාම, තදත්ථස්ස විස්සජ්ජනතො. නො ව ආරම්භන්ති න තාව ආරම්භං සොධෙති, ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස අපරියොසිතන්තා. සුද්ධො ආරම්භොති

ඤාතූං ඉච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස පබ්බොධිතත්තා සොධිතො ආරම්භොති අත්ථො.
 අඤ්ඤාණපක්ඛන්දානං ද්වෙළ්භකජානානං වා පුච්ඡනකාලෙ පුච්ඡිතානං
 පුච්ඡාච්ඡයො අවිජටං මහාගහනං විය මහාදුග්ගං විය ව අන්ධකාරං අවිභූතං හොති.
 යදා ව භගවතා පණ්ඩිතෙහි වා භගවතො සාවකෙහි අපදෙ පදං දස්සෙන්නෙහි
 නිජ්ජටං නිගුම්ඛං කත්වා පඤ්ඤෙ විස්සජ්ජිතෙ මහතා ගන්ධන්තරිතා අභිභවිත්වා
 ඕහග්ගපදාලිතො ගහනජ්ජදෙසො විය විගතන්ධකාරො විභූතො උපට්ඨහමානො
 විසොධිතො නාම හොති.

සොධනභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. අධිට්ඨානභාරවිහඬගවණ්ණනා

46. තත්ථ කතමො අධිට්ඨානො භාරොති අධිට්ඨානභාරවිහඬගො. තත්ථ තථා
 ධාරයිතඛිබ්බාති එකත්තවෙමත්තතාසඬ්ඛාතසාමඤ්ඤවිසෙසමත්තතො ධාරයිතඛිබ්බා,
 න පන තත්ථ කිඤ්චි විකප්පෙතඛිබ්බාති අධිජ්ජායො. අවිකප්පෙතඛිබ්බතාය කාරණං
 නිද්දෙසවාරවණ්ණනායං චුත්තමෙව. තං තං ඵලං මග්ගති ගවෙසනීති මග්ගො,
 තදත්ථිකෙහි මග්ගියති ගවෙසියනීති වා මග්ගො. නිරතියට්ඨෙන නිරස්සාදට්ඨෙන ව
 නිරයො. උද්ධං අනුගන්ත්වා තිරියං අඤ්චිතාති තිරච්ඡානා. තිරච්ඡානාව
 තිරච්ඡානයොති. පෙතතාය පෙත්ති, ඉතො පෙච්ච ගතභාවොති අත්ථො. පෙත්ති ඵච
 පෙත්තිවිසයො. න සුරන්ති න භාසන්ති න දිබ්බන්තීති අසුරා. අසුරා ඵච අසුරයොති.
 දිබ්බෙහි රූපාදීහි සුට්ඨු අග්ගාති සග්ගා. මනස්ස උස්සන්තතාය මනුස්සා. වානං
 චූච්චති තණ්හා, තං තත්ථ නත්ථිති නිබ්බානං. නිරයං ගච්ඡතිති නිරයගාමී.
 සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. අසුරයොනියොති අසුරයොනියා හිතො,
 අසුරජාතිනිබ්බත්තනකොති අත්ථො. සග්ගං ගමෙතීති සග්ගගාමීයො. මනුස්සගාමීති
 මනුස්සලොකගාමී. පටිසඬ්ඛානිරොධොති පටිසඬ්ඛාය පටිපක්ඛවාචනාය නිරොධො,
 පටිපක්ඛෙ වා තථා අප්පවත්තෙ උප්පජ්ජනාරහස්ස පටිපක්ඛචුත්තියා අනුජ්ජාදො.
 අප්පටිසඬ්ඛානිරොධොති සඬ්ඛතධම්මානං සරසනිරොධො, ඛණ්කනිරොධොති
 අත්ථො.

47. රූපන්ති එකත්තතා. භූතානං උපාදායාති වෙමත්තතා. උපාදාරූපන්ති
 එකත්තතා. වක්ඛායතනං...පෙ.... කඛළිකාරො ආභාරොති වෙමත්තතා. තථා
 භූතරූපන්ති එකත්තතා. පථවිධාතු ...පෙ.... වායොධාතුති වෙමත්තතා. පථවිධාතුති
 එකත්තතා. වීසති ආකාරා වෙමත්තතා. ආපොධාතුති එකත්තතා. ද්වාදස ආකාරා
 වෙමත්තතා. තෙජොධාතුති එකත්තතා. වත්තාරො ආකාරා වෙමත්තතා.
 වායොධාතුති එකත්තතා. ඡ ආකාරා වෙමත්තතාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “ද්විභි
 ආකාරෙහි ධාතුයො පරිග්ගණ්හාති”තිආදිමාහ.

තත්ථ කෙසාති කෙසා නාම උපාදින්නකසරීරට්ඨකා කක්ඛළලක්ඛණා ඉමස්මිං
 සරීරෙ පාටියෙක්කො පථවිධාතුකොට්ඨාසො. ලොමා නාම...පෙ.... මත්ථලුඬගං
 නාම සරීරට්ඨකං කක්ඛළලක්ඛණං ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසොති

අයං වෙමත්තතා. ආපොධාතුතිආදිකොට්ඨාසෙසු පිත්තාදිසු එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – යෙන වාති යෙන තෙජොධාතුතා කුපිතෙන. සන්තප්පතීති අයං කායො සන්තප්පති එකාහිකපරාදිභාවෙන උසුමජාතො හොති. යෙන ච ජීරියතීති යෙන අයං කායො ජරියති. ඉන්ද්‍රියවෙකල්ලතං බලක්ඛයං වලිත්තවපලිතාදිඤ්ච පාපුණාති. යෙන ච පරිඛය්හතීති යෙන කුපිතෙන අයං කායො ඛය්හති, සො ච පුග්ගලො “ඛය්හාමි ඛය්හාමි” ති කන්දන්තො සතධොතසප්පිගොසිතවන්දනාදිලෙපනං තාලවණ්ටවාතඤ්ච පච්චාසිසති. යෙන ච අසිතපිතබායිතසායිතං සම්මා පරිණාමං ගච්ඡතීති අසිතං වා ඔදනාදි, පිතං වා පානකාදි, බායිතං වා පිට්ඨබජ්ජකාදි, සායිතං වා අම්බපක්කමධුඵාණිකාදි සම්මා පරිපාකං ගච්ඡති, රසාදිභාවෙන විවෙකං ගච්ඡතීති අත්ථො. එත්ථ ච පුරිමා තයො තෙජොධාතු වතුසමුට්ඨානා. පච්ඡිමො කම්මසමුට්ඨානොව.

උද්ධමගමා වාතාති උග්ගාරහික්කාරාදිපවත්තකා උද්ධං ආරොහනවාතා. අධොගමා වාතාති උච්චාරපස්සාවාදිනීහරණකා අධො ඔරොහනවාතා. කුච්ඡසයා වාතාති අන්තානං බහිවාතා. කොට්ඨාසයා වාතාති අන්තානං අන්තොවාතා. අභිගමභිගානුසාරිතො වාතාති ධමනිජාලානුසාරෙන සකලසරීරෙ අභිගමභිගාති අනුසටා සම්ඤ්ජනපසාරණාදිතිබ්බත්තකා වාතා. අස්සාසොති අන්තොපවිසනනාසිකවාතො. පස්සාසොති බහිනික්ඛමනනාසිකවාතො. එත්ථ ච පුරිමා සබ්බෙ වතුසමුට්ඨානා. අස්සාසපස්සාසා විත්තසමුට්ඨානා එව. එවං වෙමත්තතාදස්සනවසෙන විභාගෙන උදාහටා වතස්සො ධාතුයො පටික්කුලමනසිකාරවසෙන උපසංහරන්තො “ඉමෙහි ද්වාචත්තාලීසාය ආකාරෙහි” තිආදිමාහ. තත්ථ න ගය්භුපගන්ති න ගහණයොග්ගං. සභාවභාවතොති සභාවලක්ඛණතො.

එවං පටික්කුලමනසිකාරං දස්සෙත්වා පුන තත්ථ සම්මසනවාරං පාළිවසෙනෙව දස්සෙතුං “තෙනාහ භගවා යා වෙව බො පනා” තිආදිමාහ. තං සබ්බං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යං.

48. එවං සච්චමග්ගරූපධම්මවසෙන අධිට්ඨානභාරං දස්සෙත්වා ඉදානි අවිජ්ජාච්ඡාදිනම්පි වසෙන තං දස්සෙතුං “අවිජ්ජාති එකත්තතා” තිආදි චුත්තං. තත්ථ “දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණ” තිආදිසු යස්මා අවිජ්ජා දුක්ඛසච්චස්ස යාථාවසරසලක්ඛණං ජානිතුං පටිච්ඡක්ඛිතුං න දෙති ඡාදෙත්වා පරියොනන්ධිත්වා තිට්ඨති, තස්මා “දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණ” තිආදි වුවිචති. තථා යස්මා දුක්ඛසමුදයස්ස දුක්ඛනිරොධස්ස දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය යාථාවසරසලක්ඛණං ජානිතුං පටිච්ඡක්ඛිතුං න දෙති ඡාදෙත්වා පරියොනන්ධිත්වා තිට්ඨති, තස්මා “දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය අඤ්ඤාණ” තිආදි වුවිචති. පුබ්බන්තො අතීතද්ධභූතා බන්ධායතනධාතුයො. අපරන්තො අනාගතද්ධභූතා. පුබ්බන්තාපරන්තො තද්වහයං. ඉදප්පච්චයතා සඬබ්බාරාදිනං කාරණාති අවිජ්ජාදීනි. පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා අවිජ්ජාදීහි තිබ්බත්තා සඬබ්බාරාදිධම්මා.

තත්ථායං අවිජ්ජා යස්මා අතීතානං ඛන්ධාදීනං යාව පටිච්චසමුප්පන්නානං ධම්මානං යාථාවසරසලක්ඛණං ජාතිතුං පටිච්ච්ඤානං න දෙනි ඡාදෙන්වා පරියොනන්ධිත්වා තිට්ඨති, තස්මා “පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණං යාව පටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණං” න්ති වුවවති, එවායං අවිජ්ජා කිච්චතො ජාතිතොපි කථිතා. අයඤ්ඤි ඉමානි අට්ඨ යානානි ජාතිතුං පටිච්ච්ඤානං න දෙනිති කිච්චතො කථිතා. උප්පජ්ජමානාපි ඉමෙසු අට්ඨසු යානෙසු උප්පජ්ජතිති ජාතිතො කථිතා. එවං කිච්චතො ජාතිතො ච කථිතාපි ලක්ඛණතො කථිතෙ එව සුකථිතා හොතිති ලක්ඛණතො දස්සෙතුං “අඤ්ඤාණං” න්ති ආදි වුත්තං.

තත්ථ ඤාණං අත්ථානත්ථං කාරණාකාරණං චතුසච්චධම්මං විදිතං පාකටං කරොති. අයං පන අවිජ්ජා උප්පජ්ජිත්වා තං විදිතං පාකටං කාතුං න දෙනිති ඤාණපච්චනීකතො අඤ්ඤාණං. දස්සන්නන්තිපි පඤ්ඤා, සා හි තං ආකාරං පස්සති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා පස්සිතුං න දෙනිති අදස්සනං. අභිසමයොතිපි පඤ්ඤා, සා තං ආකාරං අභිසමෙති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං අභිසමෙතුං න දෙනිති අනභිසමයො. අනුබොධො සම්බොධො පටිච්චෙධොතිපි පඤ්ඤා, සා තං ආකාරං අනුබුජ්ඣති සම්බුජ්ඣති පටිච්ච්ඤාති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං අනුබුජ්ඣතුං සම්බුජ්ඣතුං පටිච්ච්ඤානං න දෙනිති අනනුබොධො අසම්බොධො අප්පට්චෙධො. තථා සල්ලක්ඛණං උපලක්ඛණං පච්චුපලක්ඛණං සමපෙක්ඛණන්තිපි පඤ්ඤා, සා තං ආකාරං සල්ලක්ඛති උපලක්ඛති පච්චුපලක්ඛති සමං සම්මා ච අපෙක්ඛති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තස්ස තථා කාතුං න දෙනිති අසල්ලක්ඛණං අනුපලක්ඛණං අපච්චුපලක්ඛණං අසමපෙක්ඛණන්ති ච වුවවති.

නාස්ස කිඤ්චි පච්චක්ඛකම්මං අත්ථි, සයඤ්ච අප්පච්චවෙක්ඛිත්වා කතකම්මන්ති අප්පච්චක්ඛකම්මං. දුම්මෙධානං භාවො දුම්මෙජ්ඣං. බාලානං භාවො බාලාං. සම්පජ්ඤානන්ති පඤ්ඤා, සා අත්ථානත්ථං කාරණාකාරණං චතුසච්චධම්මං සම්පජානාති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං කාරණං පජානිතුං න දෙනිති අසම්පජ්ඤාං. මොහනවසෙන මොහො. පමොහනවසෙන පමොහො. සම්මොහනවසෙන සම්මොහො. අවින්දියං වින්දති, වින්දියං න වින්දතිති අවිජ්ජා. වට්ටස්මිං ඔහනති ඔතරතිති අවිජ්ජොසො. වට්ටස්මිං යොජෙතිති අවිජ්ජායොගො. අප්පහීනට්ඨෙන වෙච පුනප්පුනං උප්පජ්ජනතො ච අවිජ්ජානුසයො. මග්ගෙ පරියුට්ඨිතවොරා විය අද්ධිකෙ කුසලවිත්තං පරියුට්ඨාති විලුප්පතිති අවිජ්ජාපරියුට්ඨානං. යථා නගරද්වාරෙ පලිසසඬ්ඛාතාය ලඬ්ඛියා පතිතාය මනුස්සානං නගරප්පවෙසො පච්ච්ජිජති, එවමෙව යස්ස සක්කායනගරෙ අයං පතිතා, තස්ස නිබ්බානසම්පාපකං ඤාණගමනං පච්ච්ජිජතිති අවිජ්ජාලඬ්ඛි නාම හොති. අකුසලඤ්ච තං මූලඤ්ච, අකුසලානං චා මූලන්ති අකුසලමූලං. තං පන න අඤ්ඤා, ඉධාධිජ්ජෙතො මොහොති මොහො අකුසලමූලන්ති අයං එකපදිකො අවිජ්ජාය අත්ථුද්ධාරො. අයං වෙමත්තතාති අයං අවිජ්ජාය වෙමත්තතා.

විජ්ජාති වින්දියං වින්දතිති විජ්ජා, විජ්ඣනට්ඨෙන විජ්ජා, විදිතකරණට්ඨෙන විජ්ජා. “දුක්ඛෙ ඤාණං” න්ති ආදිසු දුක්ඛසච්චස්ස යාථාවසරසලක්ඛණං ජානාති

පස්සති පටිවිජ්ඣානීති දුක්ඛෙ අරියසච්චෙ විසයභූතෙ ඤාණං “දුක්ඛෙ ඤාණං” න්ති චුත්තං. එස නයො සෙසෙසුපි. පඤ්ඤාති තස්ස තස්ස අත්ථස්ස පාකටකරණසඬ්ඛාතෙන පඤ්ඤාපනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන තෙන වා අනිච්චාදිනා පකාරෙන ධම්මෙ ජානාතීති පඤ්ඤා. පජානනාකාරො පජානනා. අනිච්චාදීනි විචිනතීති විචයො. පකාරෙහි විචිනතීති පච්චයො. චතුසච්චධම්මෙ විචිනතීති ධම්මච්චයො. අනිච්චාදිනං සල්ලක්ඛණවසෙන සල්ලක්ඛණං. තෙසංයෙව පති පති උපලක්ඛණවසෙන පච්චුපලක්ඛණං. පණ්ඩිතභාවො පණ්ඩිච්චං. කුසලභාවො කොසල්ලං. නිපුණභාවො නෙපුඤ්ඤං. අනිච්චාදිනං විභාවනවසෙන වෙහඬයා. තෙසංයෙව චිත්තනවසෙන චිත්තා. අනිච්චාදීනි උපපරික්ඛතීති උපපරික්ඛා. භූරිති පථවියා නාමං, අයම්පි සණ්භට්ඨෙන විත්ථනට්ඨෙන ච භූරි වියාති භූරි. තෙන චුත්තං – “භූරි චුච්චති පථවී, තාය පථවිසමාය විත්ථනාය පඤ්ඤාය සමන්තාගතොති භූරිපඤ්ඤො” ති (මහානි. 27). අපි ච භූරිති පඤ්ඤායෙවෙතං අධිවචනං. භූතෙ අත්ථෙ රමතීති භූරි.

කිලෙසෙ මෙධනි හිංසතීති මෙධා, බ්ඡපං ගහණධාරණට්ඨෙන වා මෙධා. යස්සුප්පජ්ජති, තං සත්තං හිතපටිපත්තියං සම්පයුත්තං වා යාථාචලක්ඛණපටිච්චෙධෙ පරිණෙතීති පරිණායිකා. අනිච්චාදිවසෙන ධම්මෙ විපස්සතීති විපස්සනා. සම්මා පකාරෙහි අනිච්චාදීනි ජානාතීති සම්පජ්ඤ්ඤං. උප්පථපටිපන්නෙ සින්ධුවෙ විථිආරොපනත්ථං පතොදො විය උප්පථෙ ධාවනකුට්ඨත්තං විථිආරොපනත්ථං විජ්ඣානීති පතොදො වියාති පතොදො. දස්සනලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති ඉන්ද්‍රියං, පඤ්ඤාසඬ්ඛාතං ඉන්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං. අවිජ්ජාය න කම්පතීති පඤ්ඤාබලං. කිලෙසච්ඡෙදනට්ඨෙන පඤ්ඤාව සත්ථං පඤ්ඤාසත්ථං. අච්චුග්ගතට්ඨෙන පඤ්ඤාව පාසාදො පඤ්ඤාපාසාදො. ආලොකනට්ඨෙන පඤ්ඤාව ආලොකො පඤ්ඤාආලොකො.

ඕභාසනට්ඨෙන පඤ්ඤාව ඕභාසො පඤ්ඤාඕභාසො. පජ්ජොතනට්ඨෙන පඤ්ඤාව පජ්ජොතො පඤ්ඤාපජ්ජොතො. රතිකරණට්ඨෙන රතිදායකට්ඨෙන රතිජනකට්ඨෙන විත්තිකතට්ඨෙන දුල්ලභපාත්‍රභාවට්ඨෙන අතුලට්ඨෙන අනොමසත්තපරිභොගට්ඨෙන ච පඤ්ඤාව රතනං පඤ්ඤාරතනං. න තෙන සත්තා මුශ්භත්ති, සයං වා ආරම්මණෙ න මුශ්භතීති අමොහො. ධම්මච්චයපදං චුත්තත්ථමෙව. කස්මා පනෙතං පුන චුත්තත්ති? අමොහස්ස මොහපටිපක්ඛභාවදීපනත්ථං. තෙනෙතං දීපෙති – ය්වායං අමොහො, සො න කෙවලං මොහතො අඤ්ඤො ධම්මො, මොහස්ස පටිපක්ඛො ධම්මච්චයසඬ්ඛාතො අමොහොව ඉධාධිජ්ජෙතොති. සම්මාදිට්ඨීති යාථාවනියානිකකුසලදිට්ඨී. ධම්මච්චයසඬ්ඛාතො පසත්ථො සුන්දරො වා බොජ්ඣංගිගොති ධම්මච්චයසම්බොජ්ඣංගිගො. මග්ගඬගන්ති අරියමග්ගස්ස අඬගං කාරණන්ති මග්ගඬගං. අරියමග්ගස්ස අන්තොගධත්තා මග්ගපරියාපන්නන්ති.

අසඤ්ඤාසමාපත්තීති සඤ්ඤාවිරාගභාවනාවසෙන පවත්තිතා අසඤ්ඤහවුපපත්තිතිබ්බත්තසමාපත්ති. අනුප්පන්නෙ හි බුද්ධෙ එකච්චෙ

තිත්ථායතනෙ පබ්බතේවා වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා චතුත්ථජ්ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා ඤානා වුට්ඨාය සඤ්ඤාය දොසං පස්සන්ති, සඤ්ඤාය සති හත්ථවිජෙදාදිදුක්ඛඤ්ඤාවෙව සබ්බභයානි ව භොන්ති, “අලං ඉමාය සඤ්ඤාය, සඤ්ඤාභාවො සන්තො”ති එවං සඤ්ඤාය දොසං පස්සිත්වා සඤ්ඤාවිරාගවසෙන චතුත්ථජ්ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා අපරිහීනජ්ඣානා කාලං කත්වා අසඤ්ඤීසු නිබ්බත්තන්ති. චිත්තං නෙසං චුතිචිත්තනිරොධෙනෙව ඉධ නිවත්තති, රූපක්ඛන්ධමත්තමෙව තත්ථ නිබ්බත්තති.

තෙ යථා නාම ජියාවෙගුක්ඛිත්තො සරො යත්තකො ජියාවෙගො, තත්තකමෙව ආකාසෙ ගච්ඡති, එවමෙවං ඤානාවෙගුක්ඛිත්තා උපපජ්ජිත්වා යත්තකො ඤානාවෙගො, තත්තකමෙව කාලං තිට්ඨන්ති. ඤානාවෙගෙ පන පරික්ඛිණෙ තත්ථ රූපක්ඛන්ධො අන්තරධායති, ඉධ පටිසන්ධිසඤ්ඤා උප්පජ්ජති, තං සන්ධාය චුත්තං – “අසඤ්ඤභවුපපත්තිනිබ්බත්තනසමාපත්ති”ති. විභූතසඤ්ඤාසමාපත්තිති විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනසමාපත්ති. සා හි පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණස්ස පයමාරුප්පසඤ්ඤායපි විභාවනතො “විභූතසඤ්ඤා”ති වුච්චති. කෙචි “විභූතරූපසඤ්ඤා”ති පදන්ති, තෙසං මතෙන විභූතරූපසමාපත්ති නාම සෙසාරුප්පසමාපත්තියො. සෙසා සමාපත්තියො සුවිඤ්ඤෙය්‍යාව.

නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛො ඤායීති ඤානලාභී පුපුජ්ජන්තො. ආජානියො ඤායීති අරහා, සබ්බෙපි වා අරියපුග්ගලා. අස්සබ්බලුඬිකො ඤායීති බ්බුඬිකස්සසදිසො ඤායී. තථා හි බ්බුඬිකො අස්සො දමථං න උපෙති ඉතො චිතො ව යථාරූචි ධාවති, එවමෙවං යො පුපුජ්ජන්තො අභිඤ්ඤාලාභී, සො අභිඤ්ඤා අස්සාදෙන්වා “අලමෙත්තාවතා, කතමෙත්තාවතා”ති උත්තරිදමථාය අපරිසක්කන්තො අභිඤ්ඤාවිත්තවසෙන ඉතො චිතො ව ධාවති පවත්තති, සො “අස්සබ්බලුඬිකො ඤායී”ති චුත්තො. දිට්ඨත්තරො ඤායීති ඤානලාභී දිට්ඨිගතිකො. පඤ්ඤත්තරො ඤායීති ලක්ඛණුපනිජ්ඣානෙන ඤායී, සබ්බො එව වා පඤ්ඤාධිකො ඤායී.

සරණො සමාධීති අකුසලවිත්තෙකග්ගතා, සබ්බොපි වා සාසවො සමාධි. අරණො සමාධීති සබ්බො කුසලාභ්‍යාකතො සමාධි, ලොකුත්තරො එව වා. සවෙරො සමාධීති පටිසවිත්තෙසු එකග්ගතා. අවෙරො සමාධීති මෙත්තාවෙතොවිමුත්ති. අනන්තරදුකෙපි එසෙව නයො. සාමීසො සමාධීති ලොකියසමාධි. සො හි අනතික්කන්තවට්ඨාමිසලොකාමිසතාය සාමීසො. නිරාමීසො සමාධීති ලොකුත්තරො සමාධි. සසඬ්ඛාරො සමාධීති දුක්ඛාපට්ඨපදො දන්ධාභිඤ්ඤො සුඛාපට්ඨපදො ව දන්ධාභිඤ්ඤො. සො හි සසඬ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන චිත්තෙන පච්චනීකධම්මෙ කිච්ඡෙන කසිරෙන නිග්ගහෙත්වා අධිගන්තබ්බො. ඉතරො අසඬ්ඛාරො සමාධි. එකංසභාවිතො සමාධීති සුක්ඛවිපස්සකස්ස සමාධි. උභයංසභාවිතො සමාධීති සමථයානිකස්ස සමාධි. උභයතො භාවිතභාවතො සමාධීති කායසක්ඛිතො උභතොභාගවිමුත්තස්ස ව සමාධි. සො හි උභයතො භාගෙහි උභයතො භාවිතභාවතො.

ආගාළිභපටිපදාති කාමානං ඔරොහනපටිපත්ති, කාමසුඛානුයොගොති අත්ථො. නිජ්ඣාමපටිපදාති කාමස්ස නිජ්ඣාපනවසෙන බෙදනවසෙන පවත්තා පටිපත්ති, අත්තකිලමානුයොගොති අත්ථො. අක්ඛමා පටිපදාතිආදීසු පධානකරණකාලෙ සීතාදීති අසහන්තස්ස පටිපදා, තානි නක්ඛමතීති අක්ඛමා. සහන්තස්ස පන තානි ඛමතීති ඛමා. “උප්පන්නං කාමචිතක්කං නාධිවාසෙති” තිආදිනා (ම. නි. 1.26; අ. නි. 4.14; 6.58) නයෙන මිච්ඡාචිතක්කෙ සමෙතීති සමා. මනච්ඡට්ඨානි ඉන්ද්‍රියානි දමෙතීති දමා පටිපදා.

එවන්ති ඉමිනා චුත්තනායෙන. යො ධම්මොති යො කොචි ජාතිආදිධම්මො. යස්ස ධම්මස්සාති තතො අඤ්ඤස්ස ජරාදිධම්මස්ස. සමානභාවොති දුක්ඛාදිභාවෙන සමානභාවො. එකත්තතායාති සමානතාය දුක්ඛාදිභාවානං එකිභාවෙන. එකී භවතීති අනෙකොපි “දුක්ඛ” තිආදිනා එකසද්දාහිධෙය්‍යතාය එකී භවති. එතෙන එකත්තතාය ලක්ඛණමාහ. යෙන යෙන වා පන විලක්ඛණොති යො ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස යෙන යෙන භාවෙන විසදිසො. තෙන තෙන වෙමත්තං ගච්ඡතීති තෙන තෙන භාවෙන සො ධම්මො තස්ස ධම්මස්ස වෙමත්තං විසදිසත්තං ගච්ඡති, දුක්ඛභාවෙන සමානොපි ජාතිආදිකො අහිනිබ්බත්තිආදිභාවෙන ජරාදිකස්ස විසිට්ඨතං ගච්ඡතීති අත්ථො. ඉමිනා වෙමත්තතාය ලක්ඛණමාහ.

ඉදානි තාව එකත්තවෙමත්තතාවිසයෙ නියොජෙත්වා දස්සෙතුං “සුත්තෙ වා වෙය්‍යාකරණෙ වා” තිආදි චුත්තං. තත්ථ පුච්ඡිතන්ති පුච්ඡාවසෙන දෙසිතසුත්තවසෙන චුත්තං, න පන අධිට්ඨානභාරස්ස පුච්ඡාවිසයතාය. සෙසං උත්තානමෙව.

අධිට්ඨානභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පරික්ඛාරභාරවිහඬගවණ්ණනා

49. තත්ථ කතමො පරික්ඛාරො භාරොති පරික්ඛාරභාරවිහඬගො. තත්ථ යො ධම්මො යං ධම්මං ජනයති, තස්ස සො පරික්ඛාරොති සඬබ්භෙපතො පරික්ඛාරලක්ඛණං වත්වා තං විභාගෙන දස්සෙතුං “කිංලක්ඛණො” තිආදි චුත්තං. තත්ථ හිනොති අත්තතො එලං පටිකාරණභාවං ගච්ඡතීති හෙතු. පටිච්ච එතස්මා එලං එතීති පච්චයො. කිඤ්චාපි හෙතුපච්චයසද්දෙහි කාරණමෙව වුව්වති, තථාපි තත්ථ විසෙසං විභාගෙන දස්සෙතුං “අසාධාරණලක්ඛණො” තිආදි චුත්තං. සභාවො හෙතුති සමානභාවො ඛිජං හෙතු. නනු ව ඛිජං අඬකුරාදිසදිසං න භොතීති? නො න භොති, අඤ්ඤතො හි තාදිසස්ස අනුප්පජ්ජනතො.

“යථා වා පනා” තිආදිනාපි උදාහරණන්තරදස්සනෙන හෙතුපච්චයානං විසෙසමෙව විභාවෙති. තත්ථ දුද්ධන්ති ඛීරං. දධි භවතීති එකත්තනායෙන අහෙදොපචාරෙන වා චුත්තං, න අඤ්ඤථා. න හි ඛීරං දධි භොති. තෙනෙවාහ – “න වත්ථි එකකාලසමවධානං දුද්ධස්ස ව දධිස්ස වා” ති. අථ වා සට්ඨෙ දුද්ධං පක්ඛිත්තං.

දැඩි හවති, දැඩි තත්ථ කාලන්තරෙ ජායති පච්චයන්තරසමායොගෙන, තස්මා න චත්ථි එකකාලසමවධානං දුද්ධස්ස ච දධිස්ස ච රසබිරවිපාකාදීහි භින්නසභාවත්තා. එවමෙවන්ති යථා හෙතුභූතස්ස බිරස්ස ඵලභූතෙන දධිනා න එකකාලසමවධානං, එවමඤ්ඤස්සාපි හෙතුස්ස ඵලෙන න එකකාලසමවධානං, න තථා පච්චයස්ස, න හි පච්චයො එකන්තෙන ඵලෙන භින්නකාලො ඵවාති. එවමිපි හෙතුපච්චයානං විසෙසො වෙදිතබ්බොති අධිප්පායො.

එවං බාහිරං හෙතුපච්චයවිභාගං දස්සෙත්වා ඉදානි අප්ඤ්ඤාත්තිකං දස්සෙතුං “අයඤ්ඤි සංසාරො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ “අවිජ්ජා අවිජ්ජාය හෙතු”ති වුත්තෙ කිං එකස්මිං චිත්තජපාදෙ අනෙකා අවිජ්ජා විජ්ජන්තිති? ආහ “පුරිමිකා අවිජ්ජා පච්ඡිමිකාය අවිජ්ජාය හෙතු”ති. තෙන එකස්මිං කාලෙ හෙතුඵලානං සමවධානං නත්ථිති එතමෙවත්ථං සමත්ථෙති. තත්ථ “පුරිමිකා අවිජ්ජා”තිආදිනා හෙතුඵලභූතානං අවිජ්ජානං විභාගං දස්සෙති. “බිජ්ඣකුරො වියා”තිආදිනා ඉමමත්ථං දස්සෙති – යථා බිජං අඬකුරස්ස හෙතු භොත්තං සමනන්තරහෙතුතාය හෙතු භොති. යං පන බිජතො ඵලං නිබ්බත්තති, තස්ස බිජං පරම්පරහෙතුතාය හෙතු භොති. එවං අවිජ්ජායපි හෙතුභාවෙ දට්ඨබ්බන්ති.

පුන “යථා වා පනා”තිආදිනාපි හෙතුපච්චයවිභාගමෙව දස්සෙති. තත්ථ ථාලකන්ති දීපකපල්ලිකා. අනග්ගිකන්ති අග්ගිං විනා. දීපෙතුන්ති ජාලෙතුං. ඉති සභාවො හෙතුති එවං පදිපුජ්ජාලනාදිසු අග්ගිආදිපදිපසදිසං කාරණං සභාවො හෙතු. පරභාවො පච්චයොති තත්ථෙව කපල්ලිකාවට්ටිතෙලාදිසදිසො අග්ගිතො අඤ්ඤො සභාවො පච්චයො. අප්ඤ්ඤාත්තිකොති නියකප්ඤ්ඤාත්තිකො නියකප්ඤ්ඤාත්තෙ හවො. බාහිරොති තතො බහිභූතො. ජනකොති නිබ්බත්තකො. පරිග්ගාහකොති උපත්ථම්භකො. අසාධාරණොති ආවෙණිකො. සාධාරණොති අඤ්ඤාසම්පි පච්චයුජ්ජන්තානං සමානො.

ඉදානි යස්මා කාරණං “පරික්ඛාරො”ති වුත්තං, කාරණභාවො ච ඵලාපෙක්ඛාය, තස්මා කාරණස්ස යො කාරණභාවො යථා ච සො භොති, යඤ්ච ඵලං යො ච තස්ස විසෙසො, යො ච කාරණඵලානං සම්බන්ධො, තං සබ්බං විභාවෙතුං “අවුපච්ඡෙදත්ථො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ කාරණඵලභාවෙන සම්බන්ධතා සන්තති. කො ච තත්ථ සම්බන්ධො, කො කාරණඵලභාවො ච? සො එව අවුපච්ඡෙදත්ථො. යො ඵලභූතො අඤ්ඤස්ස අකාරණං හුත්වා නිරුජ්ඣති, සො වුපච්ඡින්නො නාම භොති, යථා තං අරහතො වුත්තිත්තං. යො පන අත්තතො අනුරූපස්ස ඵලස්ස හෙතු හුත්වා නිරුජ්ඣති, සො අනුපච්ඡින්නො එව නාම භොති, හෙතුඵලසම්බන්ධස්ස විජ්ජමානත්තාති ආහ – “අවුපච්ඡෙදත්ථො සන්තතිඅත්ථො”ති.

යස්මා ච කාරණතො නිබ්බත්තං ඵලං නාම, න අනිබ්බත්තං, තස්මා “නිබ්බත්තිඅත්ථො ඵලත්ථො”ති වුත්තං. යස්මා පන පුරිමභවෙන අනන්තරභවපටිසන්ධානවසෙන පවත්තා උපපත්තික්ඛන්ධා පුනබ්භවො, තස්මා වුත්තං – “පටිසන්ධිඅත්ථො පුනබ්භවත්ථො”ති. තථා යස්ස පුග්ගලස්ස කිලෙසා

උප්පජ්ජන්ති, තං පලිබුන්ධෙන්ති සම්මා පටිපජ්ජිතුං න දෙන්ති. යාව ච මග්ගෙන අසමුග්ගාතිතා, තාව අනුසෙන්නි නාම, තෙන වුත්තං – “පලිබොධන්ථො පරිසුට්ඨානන්ථො, අසමුග්ගාතන්ථො අනුසයන්ථො”ති. පරිඤ්ඤාභිසමයවසෙන පරිඤ්ඤාතෙ න කදාපි තං නාමරූපඛතුරස්ස කාරණං හෙස්සන්ති ආහ – “අපරිඤ්ඤාතන්ථො විඤ්ඤාණස්ස ඛිජන්ථො”ති. යත්ථ අවුපච්ඡෙදො තත්ථ සන්නතීති යත්ථ රූපාරූපජ්ජවත්තියං යථාවුත්තො අවුපච්ඡෙදො, තත්ථ සන්නතිවොහාරො. යත්ථ සන්නති තත්ථ නිබ්බන්තීතිආදි පච්චයපරම්පරදස්සනං හෙතුඵලසම්බන්ධවිභාවනමෙව.

“යථා වා පන චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා”තිආදිනා “සභාවො හෙතු”ති වුත්තමෙවත්ථං විභාගෙන දස්සෙති. තත්ථ සන්නිස්සයනායාති උපනිස්සයපච්චයනාය. මනසිකාරොති කිරියාමනොධාතු. සා හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස විඤ්ඤාණභාවෙන සමානජාතිතාය සභාවො හෙතු. සඬබ්බාරා විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො සභාවො හෙතූති පුඤ්ඤාදිඅභිසඬබ්බාරා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො, තත්ථ යො සභාවො, සො හෙතූති. සඬබ්බාරාති චෙත්ථ සබ්බො ලොකියො කුසලාකුසලචිත්තූප්පාදො අධිජ්ජෙතො. ඉමිනා නයෙන සෙසපදෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවං යො කොච්චි උපනිස්සයො සබ්බො සො පරික්ඛාරොති යථාවුත්තජ්ජහෙදො යො කොච්චි පච්චයො, සො සබ්බො අත්තනො ඵලස්ස පරික්ඛරණනො අභිසඬබ්බරණනො පරික්ඛාරො. තස්ස නිද්ධාරෙත්වා කථනං පරික්ඛාරො භාරොති.

පරික්ඛාරභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. සමාරොපනභාරවිහඬගවණ්ණනා

50. තත්ථ කතමො සමාරොපනො භාරොති සමාරොපනභාරවිහඬගො. තත්ථ එකස්මිං පදට්ඨානෙනි යස්මිං කිස්මිඤ්චි එකස්මිං කාරණභූතෙ ධම්මෙ සුත්තෙන ගහිතෙ. යත්තකානි පදට්ඨානානි ඔතරන්තීති යත්තකානි අඤ්ඤෙසං කාරණභූතානි තස්මිං ධම්මෙ සමොසරන්ති. සබ්බානි තානි සමාරොපයිතබ්බානීති සබ්බානි තානි පදට්ඨානානි පදට්ඨානභූතා ධම්මා සම්මා නිද්ධාරණවසෙන ආනෙත්වා දෙසනාය ආරොපෙතබ්බා, දෙසනාරුළුහෙ විය කත්වා කථෙතබ්බාති අත්ථො. යථා ආචට්ටෙ භාරෙ “එකමහි පදට්ඨානෙ, පරියෙසති සෙසකං පදට්ඨාන”න්ති (නෙත්ති. 4 නිද්දෙසවාර) වචනනො අනෙකෙසං පදට්ඨානානං පරියෙසනා වුත්තා, එවමිධාපි බහුතං පදට්ඨානානං සමාරොපනා කාතබ්බාති දස්සෙන්නො “යථා ආචට්ටෙ භාරෙ”ති ආහ. න කෙවලං පදට්ඨානවසෙනෙව සමාරොපනා, අථ බො වෙච්චනභාවනාපභානවසෙනපි සමාරොපනා කාතබ්බාති දස්සෙන්නො “තත්ථ සමාරොපනා චතුබ්බිධා”තිආදිමාහ.

කස්මා පනෙත්ථ පදට්ඨානවෙච්චනානි ගහිතානි, නනු පදට්ඨානවෙච්චනභාරෙ එව අයමත්ථො විභාවිතොති? සච්චමෙතං, ඉධ පන පදට්ඨානවෙච්චනග්ගහණං භාවනාපභානානං අධිට්ඨානවිසයදස්සනත්ථඤ්චෙව තෙසං

අධිවචනවිභාගදස්සනත්ථස්සද්ව. එවස්සද්ව භාවනාපභානානි සුවස්සද්වෙස්සයානි භොන්ති සුඤ්ඤාපෙත්තුං. ඉදං පදට්ඨානන්ති ඉදං තිව්ධං සුවරිතං බුද්ධානං සාසනස්ස ඔවාදස්ස විසයාධිට්ඨානභාවතො පදට්ඨානං. තත්ථ “කාසික”න්තිආදිනා තිහි සුවරිතෙහි සිලාදයො තයො ඛන්ධෙ සමථවිපස්සනා තතියවතුත්ථඵලානි ව නිද්ධාරෙත්වා දස්සෙති, තං සුවස්සද්වෙස්සයාමෙව. වතියතීති වනං, වනති, වනුතෙ ඉති වා වනං. තත්ථ යස්මා පස්සද්ව කාමගුණා කාමතණ්හාය, නිමිත්තග්ගාහො අනුබ්බාසද්වජනග්ගාහස්ස, අප්පකිත්තිකබාහිරානි ආයතනානි තප්පට්ඨන්ධජන්දරාගාදීනං, අනුසයා ව පරිසුට්ඨානානං කාරණානි භොන්ති, තස්මා තමත්ථං දස්සෙතුං “පස්සද්ව කාමගුණා”න්තිආදි වුත්තං.

51. අයං වෙච්චනෙන සමාරොපනානි යො ‘රාගචිරාගා වෙනොවිමුත්ති සෙක්ඛඵලං, අනාගාමිඵලං, කාමධාතුසමතික්කමන’න්ති ඵතෙහි පරියායවචනෙහි තතියඵලස්ස නිද්දෙසො, තථා යො ‘අවිජ්ජාචිරාගා පස්සද්විමුත්ති අසෙක්ඛඵලං, අග්ගඵලං අරහත්තං, තෙධාතුකසමතික්කමන’න්ති ඵතෙහි පරියායවචනෙහි වතුත්ථඵලස්ස නිද්දෙසො, යො ව ‘පස්සද්ධිත්ථිය’න්තිආදිහි පරියායවචනෙහි පස්සද්ධාය නිද්දෙසො, අයං වෙච්චනෙහි ව සමාරොපනා.

තස්මාතිහ ත්වං, භික්ඛු, කායෙ කායානුපස්සි විහරාහීතිආදි ලක්ඛණභාරවිහඬගවණ්ණනායං වුත්තනයෙන වෙදිතඛිඛං. කෙවලං තත්ථ එකලක්ඛණත්තා අවුත්තානම්පි වුත්තභාවදස්සනවසෙනෙව ආගතං, ඉධ භාවනාසමාරොපනවසෙනානි අයමෙව විසෙසො. කායානුපස්සනා විසෙසතො අසුභානුපස්සනා එව කාමරාගතදෙකට්ඨකිලෙසානං එකන්තපට්පක්ඛාති අසුභසස්සද්ධා කඛළිකාරාභාරපරිස්සද්ධාය පරිබන්ධකිලෙසා කාමුපාදානං කාමයොගො අභිජ්ඣාකායගන්ථො කාමාසවො කාමොසො රාගසල්ලං රූපධම්මපරිස්සද්ධාය පට්පක්ඛකිලෙසා රූපධම්මෙසු රාගො ඡන්දාගතිගමනන්ති ඵතෙසං පාපධම්මානං පභානාය සංවත්තතීති ඉමමත්ථං දස්සෙති “කායෙ කායානුපස්සි විහරන්තො”න්තිආදිනා.

තථා වෙදනානුපස්සනා විසෙසතො දුක්ඛානුපස්සනානි, සා –

“යො සුඛං දුක්ඛතො අද්ද, දුක්ඛමද්දක්ඛි සල්ලතො; අදුක්ඛමසුඛං සන්තං, අදක්ඛි නං අනිච්චතො”ති. (සං. නි. 4.253; ඉතිවු. 53) –

ආදිවචනතො සබ්බං වෙදනං “දුක්ඛ”න්ති පස්සන්ති සුඛසස්සද්ධාය වෙදනාහෙතුපරිස්සද්ධාය පරිබන්ධකිලෙසානං ගොසිලාදීහි භවසුද්ධි භොතිති වෙදනාස්සාදෙන පවත්තස්ස භවුපාදානසඬ්ඛාතස්ස සීලබ්බතුපාදානස්ස වෙදනාවසෙන “අනත්ථං මෙ අවරී”න්තිආදිනායප්පවත්තස්ස (දී. නි. 3.340; අ. නි. 9.29; 10.79; ධ. ස. 1237; විභ. 909, 960) ඛ්‍යාපාදකායගන්ථස්ස දොසසල්ලස්ස වෙදනාස්සාදවසෙනෙව පවත්තස්ස භවයොගභවාභවභවොසසඬ්ඛාතස්ස භවරාගස්ස

භවපරික්කාය පරිබන්ධකකිලෙසානං වෙදනාවිසයස්ස රාගස්ස දොසාගතිගමනස්ස ච පහානාය සංවත්තනීති එතමත්ථං දස්සෙති “වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී”තිආදිනා.

තථා චිත්තානුපස්සනා විසෙසතො අනිච්චානුපස්සනාති, සා චිත්තං “අනිච්ච”න්ති පස්සන්ති තත්ථ යෙභුයොන සත්තා නිච්චසක්කදිනොති නිච්චසක්කදාය වික්කදාණාභාරපරික්කදාය පරිබන්ධකිලෙසානං නිච්චාභිනිවෙසපටිපක්ඛතො එව දිට්ඨුපාදානං දිට්ඨියොගසීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථදිට්ඨාසවදිට්ඨොසසඬ්ඛාතාය දිට්ඨියා නිච්චසක්කදානිමිත්තස්ස “සෙයොහමස්මි”තිආදිනයජ්ජවත්තස්ස (ධ. ස. 1239; විහ. 832, 866, 962) මානසල්ලස්ස සක්කදාපරික්කදාය පටිපක්ඛකිලෙසානං සක්කදාය රාගස්ස දිට්ඨාභිනිවෙසස්ස අජ්ජහීනත්තා උජ්ජජනකස්ස භයාගතිගමනස්ස ච පහානාය සංවත්තනීති ඉමමත්ථං දස්සෙති “චිත්තෙ චිත්තානුපස්සී”තිආදිනා.

තථා ධම්මානුපස්සනා විසෙසතො අනත්තසක්කදාති, සා සඬ්ඛාරෙසු අත්තසක්කදාය මනොසක්කදේවතනාභාරපරික්කදාය පටිපක්ඛකිලෙසානං සක්කායදිට්ඨියා “ඉදමෙව සච්ච”න්ති (ම. නි. 2.187, 202-203; 3.27) පවත්තස්ස මිච්ඡාභිනිවෙසස්ස මිච්ඡාභිනිවෙසහෙතුකාය අවිජ්ජායොගඅවිජ්ජාසවඅවිජ්ජොසමොහසල්ලසඬ්ඛාතාය අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරපරික්කදාය පරිබන්ධකිලෙසානං සඬ්ඛාරෙසු රාගස්ස මොහාගතිගමනස්ස ච පහානාය සංවත්තනීති ඉමමත්ථං දස්සෙති “ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරන්තො”තිආදිනා. සෙසං උත්තානමෙව.

සමාරොපනභාරවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ච භාරවිහඬගවණ්ණනා.

1. දෙසනාභාරසම්පාතවණ්ණනා

එවං සුපරිකම්මකතාය භූමියා නානාවණ්ණානි මුත්තපුජ්ඣානි පකිරන්තො විය සුසික්ඛිතසිජ්ජාවරියවිචාරිතෙසු සුරත්තසුවණ්ණාලඬකාරෙසු නානාවිධරංසිජාලසමුජ්ජලානි විවිධානි මණ්ණරතනානි බන්ධන්තො විය මහාපථවිං පරිවත්තෙත්වා පජ්ජටකොජං බාදාපෙන්නො විය යොජනිකමධුගණ්ඨං පිළෙත්වා සුමධුරසං පායෙන්තො විය ච ආයස්මා මහාකච්චානො නානාසුත්තපදෙසෙ උදාහරන්තො සොළස භාරෙ විහජිත්වා ඉදානි තෙ එකස්මිංයෙව සුත්තෙ යොජෙත්වා දස්සෙන්තො භාරසම්පාතවාරං ආරභී. ආරභන්තො ච යායං නිද්දෙසවාරෙ –

52.

“සොළස භාරා පඨමං, දිසලොචනතො දිසා විලොකෙත්වා;
සඬ්ඛිපිය අඬකුසෙන හි, නයෙහි තීහි නිද්දිසෙ සුත්ත”න්ති. –

ගාලා වුත්තා. යස්මා තං භාරවිහඬගවාරො නප්පයොපෙනි, විප්පකිණ්ණවිසයත්තා, නයවිචාරස්ස ච අන්තරිත්තා. අනෙකෙහි සුත්තපදෙසෙහි භාරානං විභාගදස්සනමෙව හි භාරවිහඬගවාරො. භාරසම්පාතවාරො පන තං පයොපෙනි, එකස්මිංයෙව සුත්තපදෙසෙ සොළස භාරෙ යොපෙත්වාච තදනන්තරං නයසමුට්ඨානස්ස කථිත්තා. තස්මා ‘‘සොළස භාරා පයම’’න්ති ගාථං පච්චාමසිත්වා ‘‘තස්සා නිද්දෙසො කුහිං දට්ඨබ්බො, භාරසම්පාතෙ’’ති ආහ. තස්සත්ථො – ‘‘තස්සා ගාලාය නිද්දෙසො කත්ථ දට්ඨබ්බො’’ති. එතෙන සුත්තෙසු භාරානං යොජනානායදස්සනං භාරසම්පාතවාරොති දස්සෙති. භාරසම්පාතපදස්ස අත්ථො වුත්තො එව.

අරක්ඛිතෙන චිත්තෙනාති චක්ඛුද්වාරාදීසු සතිආරක්ඛාභාවෙන අගුත්තෙන චිත්තෙන. මිච්ඡාදිට්ඨිහතෙනාති සස්සතාදිමිච්ඡාහිනිවෙසදුසිතෙන. ථිනමිද්ධාහිභූතෙනාති චිත්තස්ස කායස්ස ච අකල්යානාලක්ඛණෙහි ථිනමිද්ධෙහි අජ්ඣෙධාත්ථංථෙන. වසං මාරස්ස ගච්ඡති කිලෙසමාරාදීනං යථාකාමං කරණියො භොතිති අයං තාව ගාලාය පදත්ථො.

පමාදන්ති ‘‘අරක්ඛිතෙන චිත්තෙනා’’ති ඉදං පදං ඡසු ද්වාරෙසු සතිවොසග්ගලක්ඛණං පමාදං කථෙති. තං මච්චුනො පදන්ති තං පමජ්ජනං ගුණමාරණතො මච්චුසඬ්ඛාතස්ස මාරස්ස වසවත්තනට්ඨානං, තෙන ‘‘අරක්ඛිතෙන චිත්තෙන, වසං මාරස්ස ගච්ඡති’’ති පයමපාදං චතුත්ථපාදෙන සම්බන්ධිත්වා දස්සෙති. සො විපල්ලාසොති යං අනිච්චස්ස බන්ධපඤ්චකස්ස ‘‘නිච්ච’’න්ති දස්සනං, සො විපල්ලාසො විපරියෙසග්ගාහො. තෙනෙවාහ – ‘‘විපරිතග්ගාහලක්ඛණො විපල්ලාසො’’ති. සබ්බං විපල්ලාසසාමඤ්ඤෙන ගහෙත්වා තස්ස අධිට්ඨානං පුච්ඡති ‘‘කිං විපල්ලාසයති’’ති. සාමඤ්ඤස්ස ච විසෙසො අධිට්ඨානභාවෙන වොහරියතිති ආහ – ‘‘සඤ්ඤං චිත්තං දිට්ඨිමිති’’ති. තං ‘‘විපල්ලාසයති’’ති පදෙන සම්බන්ධිතබ්බං. තෙසු සඤ්ඤාවිපල්ලාසො සබ්බමුදුකො, අනිච්චාදිකස්ස විසයස්ස මිච්ඡාවසෙන උපට්ඨිතාකාරග්ගහණමත්තං මිගපොතකානං තිණපුරිසකෙසු පුරිසොති උප්පන්නසඤ්ඤා විය. චිත්තවිපල්ලාසො තතො බලවතරො, අමණිආදිකෙ විසයෙ මණිආදිආකාරෙන උපට්ඨනන්තෙ තථා සන්නිට්ඨානං විය නිච්චාදිතො සන්නිට්ඨානමත්තං. දිට්ඨිවිපල්ලාසො පන සබ්බබලවතරො යං යං ආරම්මණං යථා යථා උපට්ඨාති, තථා තථා නං සස්සතාදිවසෙන ‘‘ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤ’’න්ති අහිනිවිසන්නො පවත්නති. තත්ථ සඤ්ඤාවිපල්ලාසො චිත්තවිපල්ලාසස්ස කාරණං, චිත්තවිපල්ලාසො දිට්ඨිවිපල්ලාසස්ස කාරණං භොති.

ඉදානි විපල්ලාසානං පවත්තිට්ඨානං විසයං දස්සෙතුං ‘‘සො කුහිං විපල්ලාසයති, චතුසු අත්තභාවචත්ථුසු’’ති ආහ. තත්ථ අත්තභාවචත්ථුසුති පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු. තෙ හි ආහිතො අහං මානො එත්ථාති අත්තා, ‘‘අත්තා’’ති හවති එත්ථ ඛුද්ධි වොහාරො වාති අත්තභාවො, සො එව සුභාදීනං විපල්ලාසස්ස ච අධිට්ඨානභාවතො චත්ථු වාති ‘‘අත්තභාවචත්ථු’’ති වුච්චති. ‘‘රූපං අත්තතො

සමනුපස්සති” තිආදිනා තෙසං සබ්බවිපල්ලාසමුලභූතාය සක්කායදිට්ඨියා පවත්තිට්ඨානභාවෙන අත්තභාවවත්ථුතං දස්සෙත්වා පුන විපල්ලාසානං පවත්තිආකාරෙන සද්ධිං විසයං විහජිත්වා දස්සෙතුං “රූපං පදමං විපල්ලාසවත්ථු අසුභෙ සුභ”න්ති චුත්තං. තං සබ්බං සුවිඤ්ඤෙය්‍යං. පුන මූලකාරණවසෙන විපල්ලාසෙ විහජිත්වා දස්සෙතුං “ද්වෙ ධම්මා චිත්තස්ස සංකිලෙසා” තිආදිමාහ. තත්ථ කිඤ්චාපි අවිජ්ජාරහිතා තණ්හා නත්ථි, අවිජ්ජා ව සුභසුඛසඤ්ඤානම්පි පච්චයො ඵව, තථාපි තණ්හා ඵතාසං සාතිසයං පච්චයොති දස්සෙතුං “තණ්හානිචුතං...පෙ.... දුක්ඛෙ සුඛ”න්ති චුත්තං. දිට්ඨිනිචුතන්ති දිට්ඨිසිසෙන අවිජ්ජා චුත්තාති අවිජ්ජානිචුතන්ති අත්ථො. කාමඤ්චෙත්ථ තණ්හාරහිතා දිට්ඨි නත්ථි, තණ්හාපි දිට්ඨියා පච්චයො ඵව. තණ්හාපි “නිව්චං අත්තා” ති අයොනියො උම්මුජ්ජන්තානං තථාපවත්තම්චිඡාහිනිවෙසස්ස මොහො විසෙසපච්චයොති දස්සෙතුං “දිට්ඨිනිචුතං...පෙ.... අත්තා” ති චුත්තං.

යො දිට්ඨිවිපල්ලාසොති “අනිව්චෙ නිව්චං, අනත්තනි අත්තා” ති පවත්තම්පි විපල්ලාසද්වයං සන්ධායාහ – “සො අතීතං රූපං...පෙ.... අතීතං විඤ්ඤාණං අත්තතො සමනුපස්සති” ති. එතෙන අට්ඨාරසවිධොපි පුබ්බන්තානුකප්පිකවාදො පච්ඡිමානං ද්වින්තං විපල්ලාසානං වසෙන භොතීති දස්සෙති. තණ්හාවිපල්ලාසොති තණ්හාමූලකො විපල්ලාසො. “අසුභෙ සුභං, දුක්ඛෙ සුඛ”න්ති එතං විපල්ලාසද්වයං සන්ධාය වදති. අනාගතං රූපං අභිනන්දතීති අනාගතං රූපං දිට්ඨාහිනන්දනවසෙන අභිනන්දති. අනාගතං වෙදනං, සඤ්ඤං, සඬ්ඛාරො, විඤ්ඤාණං අභිනන්දතීති එත්ථාපි එසෙව නයො. එතෙන චතුරත්තාලීසවිධොපි අපරන්තානුකප්පිකවාදො යෙභුයොන පුරිමානං ද්වින්තං විපල්ලාසානං වසෙන භොතීති දස්සෙති. ද්වෙ ධම්මා චිත්තස්ස උපක්කිලෙසාති එවං පරමසාවජ්ජස්ස විපල්ලාසස්ස මූලකාරණන්ති විසෙසතො ද්වෙ ධම්මා චිත්තස්ස උපක්කිලෙසා තණ්හා ව අවිජ්ජා වාති තෙ සරූපතො දස්සෙති. තාහි විසුජ්ඣන්තං චිත්තං විසුජ්ඣතීති පටිපක්ඛවසෙනපි තාසං උපක්කිලෙසභාවංයෙව විභාවෙති, න හි තණ්හාඅවිජ්ජාසු පහිනාසු කොචි සංකිලෙසධම්මො න පහීයතීති. යථා ව විපල්ලාසානං මූලකාරණං තණ්හාවිජ්ජා, එවං සකලස්සාපි වට්ටස්ස මූලකාරණන්ති යථානුසන්ධිනාව ගාථං නිට්ඨපෙතුං “තෙස”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ තෙසන්ති යෙසං අරක්ඛිතං චිත්තං මිච්ඡාදිට්ඨිහතඤ්ච, තෙසං. “අවිජ්ජානිවරණාන”න්තිආදිනා මාරස්ස වසගමනෙන අනාදිමතිසංසාරෙ සංසරණන්ති දස්සෙති.

ථිනම්ද්ධාහිභූතෙනාති එත්ථ “ථිනං නාමා” තිආදිනා ථිනම්ද්ධානං සරූපං දස්සෙති. තෙහි චිත්තස්ස අභිභූතතා සුවිඤ්ඤෙය්‍යාවාති තං අනාමසිත්වා කිලෙසමාරග්ගහණෙනෙව තංනිමිත්තා අභිසඬ්ඛාරමාරබන්ධමාරමච්චුමාරා ගහිතා එවාති “කිලෙසමාරස්ස ව සත්තමාරස්ස වා” ති ව-සද්දෙන වා තෙසම්පි ගහණං කතන්ති දට්ඨබ්බං. සො හි නිචුතො සංසාරාහිමුඛොති සො මාරවසං ගතො, තතො එව නිචුතො කිලෙසෙහි යාව න මාරබන්ධනං ඡීජ්ජති, තාව සංසාරාහිමුඛොව භොති, න විසඬ්ඛාරාහිමුඛොති අධිජ්ජායො. ඉමානි හගවතා ද්වෙ සච්චානි දෙසිතානි. කථං දෙසිතානි?

තත්ථ දුට්ඨා කථා අභිධම්මනිස්සිතා ව සුත්තන්තනිස්සිතා ව. තාසු අභිධම්මනිස්සිතා නාම අරක්ඛිතෙන චිත්තෙනාති රත්තමිපි චිත්තං අරක්ඛිතං, දුට්ඨමිපි චිත්තං අරක්ඛිතං, මුල්භමිපි චිත්තං අරක්ඛිතං. තත්ථ රත්තං චිත්තං අට්ඨන්තං ලොභසහගතචිත්තුප්පාදානං වසෙන වෙදිතඛිඛං, දුට්ඨං චිත්තං ද්විත්තං පටිසචිත්තුප්පාදානං වසෙන වෙදිතඛිඛං, මුල්භං චිත්තං ද්විත්තං මොමුභචිත්තුප්පාදානං වසෙන වෙදිතඛිඛං. යාව ඉමෙසං චිත්තුප්පාදානං වසෙන ඉන්ද්‍රියානං අගුත්ති අගොපායනා අපාලනා අනාරක්ඛා සතිවොසග්ගො පමාදො චිත්තස්ස අසංවරො, එවං අරක්ඛිතං චිත්තං හොති. මිච්ඡාදිට්ඨිහතං නාම චිත්තං චතුත්තං දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදානං වසෙන වෙදිතඛිඛං, ටීනමිද්ධාභිභූතං නාම චිත්තං පඤ්චන්තං සසඬ්ඛාරිකාකුසලචිත්තුප්පාදානං වසෙන වෙදිතඛිඛං. එවං සබ්බෙපි අග්ගහිතග්ගහණෙන ද්වාදස අකුසලචිත්තුප්පාදා හොන්ති. තෙ “කතමෙ ධම්මා අකුසලා? යස්මිං සමයෙ අකුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති” තිආදිනා චිත්තුප්පාදකණ්ඨෙ (ධ. ස. 365) අකුසලචිත්තුප්පාදදෙසනාවසෙන චිත්ථාරතො චත්තඛිඛා. මාරස්සාති එත්ථ පඤ්ච මාරා. තෙසු කිලෙසමාරස්ස චතුත්තං ආසවානං චතුත්තං ඔසානං චතුත්තං යොගානං චතුත්තං ගන්ථානං චතුත්තං උපාදානානං අට්ඨන්තං නීවරණානං දසන්තං කිලෙසවත්ථුනං වසෙන ආසවගොච්ඡකාදීසු (ධ. ස. දුක්ඛානිකා 14-19, 1102) චුත්තනයෙන, තථා “ජාතිමදො ගොත්තමදො ආරොග්‍යමදො” තිආදිනා බුද්දකචත්ථුච්චිඛඬිගෙ (විහ. 832) ආගතානං සත්තන්තං කිලෙසානඤ්ච වසෙන විභාගො චත්තඛිඛො. අයං තාවෙත්ථ අභිධම්මනිස්සිතා කථා.

සුත්තන්තනිස්සිතා (ම. නි. 1.347; අ. නි. 11.17) පන අරක්ඛිතෙන චිත්තෙනාති චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නිමිත්තග්ගාහී හොති අනුබ්‍යාඤ්ජනග්ගාහී, යත්වාධිකරණමෙතං චක්ඛුන්ද්‍රියං අසංවුතං විහරන්තං අභිජ්ඣාදොමනස්සා පාපකා අකුසලා ධම්මා අන්වාස්සවෙය්‍යං, තස්ස සංවරාය න පටිපජ්ජති, න රක්ඛති චක්ඛුන්ද්‍රියං, චක්ඛුන්ද්‍රියෙ න සංවරං ආපජ්ජති. සොතෙන ...පෙ.... සානෙන... ජිව්හාය... කායෙන... මනසා...පෙ.... මනින්ද්‍රියෙන සංවරං ආපජ්ජති (ම. නි. 1.347, 411, 421; 2.419; 3.15, 75). එවං අරක්ඛිතං චිත්තං හොති. මිච්ඡාදිට්ඨිහතෙන වාති මිච්ඡාදිට්ඨිහතං නාම චිත්තං පුබ්බන්තකප්පනවසෙන වා අපරන්තකප්පනවසෙන වා පුබ්බන්තාපරන්තකප්පනවසෙන වා මිච්ඡාහිනිවිසන්තස්ස අයොනිසො උම්මුජ්ජන්තස්ස “සස්සතො ලොකොති වා...පෙ.... තෙව හොති න න හොති තථාගතො පරං මරණා” ති (විහ. 937; පටි. ම. 1.140) වා යා දිට්ඨි, තාය හතං උපහතං. යා ව ඛො “ඉමා චත්තාරො සස්සතවාදා...පෙ.... පඤ්ච පරමදිට්ඨධම්මනිඛිඛානවාදා” ති බ්‍රහ්මජාලෙ (දී. නි. 1.30 ආදයො) පඤ්චත්තයෙ (ම. නි. 3.21 ආදයො) ව ආගතා ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො, තාසං වසෙන චිත්තස්ස මිච්ඡාදිට්ඨිහතභාවො කථෙතඛිඛො.

ටීනමිද්ධාභිභූතෙනාති ටීනං නාම චිත්තස්ස අකම්මඤ්ඤතා. මිද්ධං නාම වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්ස අකම්මඤ්ඤතා. තථා ටීනං අනුස්සාහසංහතානං. මිද්ධං අසත්තිවිසාතො. ඉති ටීනෙන මිද්ධෙන ව චිත්තං අභිභූතං අජ්ඣොත්ථං උපද්ද්වතං

සඬකොවනප්පත්තං ලයාපන්නං. වසං මාරස්ස ගච්ඡති වසො නාම ඉච්ඡා ලොභො අධිප්පායො රුචි ආකඬ්ඛා ආණා ආණත්ති. මාරොති පඤ්ච මාරා – ඛන්ධමාරො අභිසඬ්ඛාරමාරො මච්චුමාරො දෙවපුත්තමාරො කිලෙසමාරොති. ගච්ඡති තෙසං වසං ඉච්ඡං...පෙ.... ආණත්තිං ගච්ඡති උපගච්ඡති උපෙනි වත්තති අනුවත්තති නාතික්කමතීති. තෙන වුච්චති – “වසං මාරස්ස ගච්ඡති” ති.

තත්ථ යථාචුත්තා අකුසලා ධම්මා, තණ්හාවිජ්ජා එව වා සමුදයසච්චං. යො සො “වසං මාරස්ස ගච්ඡති” ති චුත්තො, සො යෙ පඤ්චපාදානක්ඛන්ධෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තො, තෙ පඤ්චක්ඛන්ධා දුක්ඛසච්චං. එවං භගවතා ඉධ ද්වෙ සච්චානි දෙසිතානි. තෙනෙවාහ – “දුක්ඛං සමුදයො වා” ති. තෙසං භගවා පරිඤ්ඤාය ව පහානාය ව ධම්මං දෙසෙතීති චුත්තමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං “දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤාය සමුදයස්ස පහානායා” ති චුත්තං. කථං දෙසෙතීති වෙ –

“තස්මා රක්ඛිතචිත්තස්ස, සම්මාසඬ්ඛකප්පගොචරො;
සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා, ඤත්වාන උදයඛිබ්බයං;
ථිනම්ද්ධාභිභූ භික්ඛු, සඛ්ඛා දුග්ගතියො ජහෙ” ති. (උදා. 32) –

ගාථාය. තස්සත්ථො – යස්මා අරක්ඛිතෙන චිත්තෙන වසං මාරස්ස ගච්ඡති, තස්මා සතිසංවරෙන මනච්ඡට්ඨානං ඉන්ද්‍රියානං රක්ඛණෙන රක්ඛිතචිත්තො අස්ස. සම්මාසඬ්ඛකප්පගොචරොති යස්මා කාමසඬ්ඛකප්පාදිමිච්ඡාසඬ්ඛකප්පගොචරො තථා තථා අයොනියො විකප්පෙත්වා නානාවිධානි මිච්ඡාදස්සනානි ගණ්හානි. තතො එව ව මිච්ඡාදිට්ඨිහතෙන චිත්තෙන වසං මාරස්ස ගච්ඡති, තස්මා යොනියොමනසිකාරෙන කම්මං කරොත්තො නෙක්ඛම්මසඬ්ඛකප්පාදිසම්මාසඬ්ඛකප්පගොචරො අස්ස. සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වානි සම්මාසඬ්ඛකප්පගොචරතාය විධුතමිච්ඡාදස්සනො කම්මස්සකතාලක්ඛණං යථාභූතඤාණලක්ඛණඤ්ච සම්මාදිට්ඨිං පුබ්බඬ්ඛිගමං කත්වා සීලසමාධිසු යුත්තප්පයුත්තො. තතො එව ව ඤත්වාන උදයඛිබ්බයං පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සමපඤ්ඤාසාය ආකාරෙහි උප්පාදං නිරොධඤ්ච ඤත්වා විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අනුක්කමෙන අරියමග්ගෙ ගණ්හන්තො අග්ගමග්ගෙන ථිනම්ද්ධාභිභූ භික්ඛු සඛ්ඛා දුග්ගතියො ජහෙති එවං සඛ්ඛෙසො භින්තකිලෙසත්තා භික්ඛු ඛිණ්ණසංචො යථාසම්භවං තිව්ධදුක්ඛතායොගෙන දුග්ගතිසඬ්ඛාතා සඛ්ඛාපි ගතියො ජහෙය්‍ය, තාසං පරහාගෙ නිබ්බානෙ තිට්ඨෙය්‍යානි අත්ථො.

යං තණ්හාය අවිජ්ජාය ව පහානං, අයං නිරොධොති පහානස්ස නිරොධස්ස පච්චයභාවතො අසඬ්ඛතධාතු පහානං නිරොධොති ව චුත්තා. ඉමානි වත්තාරි සච්චානීති පුරිමගාථාය පුරිමානි ද්වෙ, පච්ඡිමගාථාය පච්ඡිමානි ද්වෙති ද්විති ගාථාහි භාසිතානි ඉමානි වත්තාරි අරියසච්චානි. තෙසු සමුදයෙන අස්සාදො, දුක්ඛෙන ආදීනවො, මග්ගනිරොධෙහි නිස්සරණං, සඛ්ඛගතිජහනං ඵලං, රක්ඛිතචිත්තතාදිකො උපායො, අරක්ඛිතචිත්තතාදිනිසෙධනමුඛෙන රක්ඛිතචිත්තතාදිසු නියොජනං භගවතො ආණත්තීති. එවං දෙසනාහාරපදත්ථා

අස්සාදාදයො නිද්ධාරෙතබ්බා. තෙනෙවාහ – “නියුත්තො දෙසනාහාරසම්පාතො”ති.

දෙසනාහාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. විවයහාරසම්පාතවණ්ණනා

53. එවං දෙසනාහාරසම්පාතං දස්සෙත්වා ඉදානි විවයහාරසම්පාතං දස්සෙත්තො යස්මා දෙසනාහාරපදත්ථවිවයො විවයහාරො, තස්මා දෙසනාහාර විපල්ලාසහෙතුහාවෙන නිද්ධාරිතාය තණ්හාය කුසලාදිවිහාගපවිවයමුඛෙන විවයහාරසම්පාතං දස්සෙතුං “තත්ථ තණ්හා දුට්ඨා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ කුසලාති කුසලධම්මාරම්මණා. කුසල-සද්දො චෙත්ථ බාහිතිකසුත්තෙ (ම. නි. 2.358 ආදයො) විය අනවජ්ජත්ථෙ දට්ඨබ්බො. කස්මා පනෙත්ථ තණ්හා කුසලපරියායෙන උද්ධටා? හෙට්ඨා දෙසනාහාරෙ විපල්ලාසහෙතුහාවෙන තණ්හං උද්ධරිත්වා තස්සා වසෙන සංකිලෙසපක්ඛො දස්සිතො. විචිත්තපටිභානතාය පන ඉධාපි තණ්හාමුඛෙනෙව වොදානපක්ඛං දස්සෙතුං කුසලපරියායෙන තණ්හා උද්ධටා. තත්ථ සංසාරං ගමෙතීති සංසාරගාමීනී, සංසාරනායිකාති අත්ථො. අපවයං නිබ්බානං ගමෙතීති අපවයගාමීනී. කථං පන තණ්හා අපවයගාමීනීති? ආහ “පහානතණ්හා”ති. තදභිගාදිප්පහානස්ස හෙතුභූතා තණ්හා. කථං පන එකන්තසාවජ්ජාය තණ්හාය කුසලභාවොති? සෙවිතබ්බහාවතො. යථා තණ්හා, එවං මානොපි දුට්ඨො කුසලොපි අකුසලොපි, න තණ්හා එවාති තණ්හාය නිදස්සනහාවෙන මානො චුත්තො.

තත්ථ මානස්ස යථාධිප්පෙතං කුසලාදිභාවං දස්සෙතුං “යං මානං නිස්සායා”තිආදිමාහ. චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා – “මානමහං, දෙවානම්න්ද, දුට්ඨෙන වදාමි සෙවිතබ්බමපි අසෙවිතබ්බමපි”තිආදි. යං නෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්සන්තිආදි “කුසලා”ති චුත්තතණ්හාය සරූපදස්සනත්ථං චුත්තං. තත්ථ නෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්සං නාම –

“තත්ථ කතමානි ඡ නෙක්ඛම්මස්සිතානි දොමනස්සානි? රූපානංත්ථෙව අනිච්චතං විදිත්වා විපරිණාමවිරාගනිරොධං ‘සුඛිනෙ චෙව රූපා එතරහි ව, සඛිනෙතෙ රූපා අනිච්චා දුක්ඛා විපරිණාමධම්මා’ති එවමෙනං යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය දිස්වා අනුත්තරෙසු විමොක්ඛෙසු පිහං උපට්ඨාපෙති ‘කුදාස්සු නාමාහං තදායතනං උපසම්පජ්ජ විහරිස්සාමි, යදරියා එතරහි ආයතනං උපසම්පජ්ජ විහරන්ති’ති. ඉති අනුත්තරෙසු විමොක්ඛෙසු පිහං උපට්ඨාපයතො උප්පජ්ජති පිහා, පිහාපච්චයා දොමනස්සං. යං එවරූපං දොමනස්සං, ඉදං චූච්චති නෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්ස”න්ති (ම. නි. 3.307)

එවං ඡසු ද්වාරෙසු ඉට්ඨාරම්මණෙ ආපාඨගතෙ අනුත්තරවිමොක්ඛසංඛිතාඅරියඵලධම්මෙසු පිහං උපට්ඨාපෙත්වා තදධිගමාය අනිච්චාදිවසෙන විපස්සනං උපට්ඨාපෙත්වා උස්සුක්කාපෙතුං අසක්කොන්තස්ස

“ඉමම්පි පක්ඛං ඉමම්පි මාසං, ඉමම්පි සංචච්ඡරං, විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අරියභූමිං සම්පාපුණිකුං නාසක්ඛි” න්ති අනුසොවතො උප්පන්නං දොමනස්සං නෙක්ඛම්මවසෙන විපස්සනාවසෙන අනුස්සතිවසෙන පට්ඨකානාදිවසෙන පටිපත්තියා හෙතුභාවෙන උප්පජ්ජනතො නෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්සං නාම. අයං තණ්හා කුසලාති අයං “පිභා” ති චුත්තා තණ්හා කුසලා. කථං? රාගචිරාගා වෙතොවිමුත්ති, තදාරම්මණා කුසලාති. ඉදං චුත්තං හොති – රාගචිරාගා වෙතොවිමුත්ති, න සභාවෙන කුසලා, අනවජ්ජට්ඨෙන කුසලා. තං උද්දිස්ස පවත්තියා තදාරම්මණා පන තණ්හා කුසලාරම්මණතාය කුසලාති. අවිජ්ජාචිරාගා පඤ්ඤාවිමුත්ති අනවජ්ජට්ඨෙන කුසලා. තස්සාති පඤ්ඤාවිමුත්තියා. යාය වසෙන “තස්මා රක්ඛිතචිත්තස්සා” ති ගාථායං “සබ්බා දුග්ගතියො ජහෙ” ති චුත්තං.

ඉති චිරතරං විපස්සනාපරිවාසං පරිවසිත්වා දුක්ඛාපටිපදාදන්ධාහිඤ්ඤාය අධිගතාය පඤ්ඤාවිමුත්තියා වසෙන විවයහාරසම්පාතං දස්සෙතුං “තස්සා කො පච්චයො” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යස්මා පඤ්ඤාවිමුත්ති අරියමග්ගමූලිකා, තස්මා චතුත්ථජ්ඣානපාදකෙ අරියමග්ගධම්මෙ උද්දිස්සිත්වා තෙසං ආගමනපටිපදං දස්සෙතුං “කත්ථ දට්ඨබ්බො, චතුත්ථෙ ඤානෙ” තිආදි චුත්තං. තත්ථ පාරමිතායාති උක්කංසගතාය චතුත්ථජ්ඣානභාවනාය. යෙහි අට්ඨහි අඬිගෙහි සමන්තාගතං චතුත්ථජ්ඣානචිත්තං චුත්තං, තාති අඬිගාති දස්සෙතුං “පරිසුද්ධ” න්තිආදි චුත්තං.

තත්ථ උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවෙන පරිසුද්ධං. පරිසුද්ධත්තා එව පරියොදානං, පහස්සරන්ති චුත්තං හොති. සුඛාදීනං පච්චයසාතෙන චිතරාගාදිඅඬිගණත්තා අනඬිගණං. අනඬිගණත්තා එව විගතූපක්කිලෙසං, අඬිගණෙන හි චිත්තං උපක්කිලිස්සති, සුභාවිතත්තා මුදුභූතං වසිභාවජ්ජත්තන්ති අත්ථො. වසෙ චත්තමානඤ්ඤි චිත්තං “මුදු” ති චුච්චති. මුදුත්තා එව ව කම්මනියං, කම්මක්ඛමං කම්මයොග්ගන්ති අත්ථො. මුදුඤ්ඤි චිත්තං කම්මනියං හොති, එවං භාවිතං මුදුඤ්ඤි හොති කම්මනියඤ්ඤි, යථයිදං, හික්ඛවෙ, චිත්ත” න්ති (අ. නි. 1.22). එතෙසු පරිසුද්ධභාවාදීසු ධීතත්තා ධීතං. ධීතත්තායෙව ආනෙඤ්ජජ්ජත්තං, අවලං නිරිඤ්ජනන්ති අත්ථො. මුදුකම්මඤ්ඤභාවෙන වා අත්තනො වසෙ ධීතත්තා ධීතං. සද්ධාදීහි පරිග්ගහිතත්තා ආනෙඤ්ජජ්ජත්තං. සද්ධාපරිග්ගහිතඤ්ඤි චිත්තං අස්සද්ධියෙන න ඉඤ්ජති, චිරියපරිග්ගහිතං කොසජ්ජෙන න ඉඤ්ජති, සතිපරිග්ගහිතං පමාදෙන න ඉඤ්ජති, සමාධිපරිග්ගහිතං උද්ධච්චෙන න ඉඤ්ජති, පඤ්ඤාපරිග්ගහිතං අවිජ්ජාය න ඉඤ්ජති, ඔභාසගතං කිලෙසන්ධකාරෙන න ඉඤ්ජති. ඉමෙහි ඡහි ධම්මෙහි පරිග්ගහිතං ආනෙඤ්ජජ්ජත්තං හොති. එවං අට්ඨඬිගසමන්තාගතං චිත්තං අහිනීහාරක්ඛමං හොති. අහිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයානං ධම්මානං අහිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාය.

අපරො නයො – චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතං චිත්තං නීවරණදූරීභාවෙන පරිසුද්ධං. විතක්කාදිසමතික්කමෙන පරියොදානං. ඤානපටිලාභපච්චනීකානං පාපකානං ඉච්ඡාවචරානං අභාවෙන අනඬිගණං. ඉච්ඡාවචරානන්ති ඉච්ඡාය අවචරානං ඉච්ඡාවසෙන ඔතිණ්ණානං පවත්තානං නානජ්ජකාරානං.

කොපඅපච්චයානන්ති අත්ථො. අභිජ්ඣාදීනං චිත්තූපක්කිලෙසානං විගමෙන විගතූපක්කිලෙසං. උභයමිපි වෙනං අනඤ්ඤාසම්මාදිනං (ම. නි. 1.57 ආදයො; 70 ආදයො) වසෙන වෙදිතඛිං. වසිජ්ජත්තියා මුදුහුතං.

ඉද්ධිපාදභාවුපගමෙන කම්මනියං. භාවනාපාරිපුරියා පණිතභාවුපගමෙන ධීනං ආනෙඤ්ජප්පත්තං. යථා ආනෙඤ්ජභාවජ්ජත්තං ආනෙඤ්ජප්පත්තං හොති, එවං ධීනන්ති අත්ථො. එවමිපි අට්ඨඛිගසමන්තාගතං චිත්තං අභිනිභාරක්ඛමං හොති. අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණියානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාය පාදකං පදට්ඨානභූතං. තෙනෙවාහ – “සො තත්ථ අට්ඨවිධං අධිගච්ඡති ඡ අභිඤ්ඤා ද්වෙ ව විසෙසෙ”ති.

තත්ථ සොති අධිගතචතුත්ථජ්ඣානො යොගී. තත්ථාති තස්මිං චතුත්ථජ්ඣානෙ අට්ඨානභූතෙ. අට්ඨවිධං අධිගච්ඡති අට්ඨවිධං ගුණං අධිගච්ඡති. කො පන සො අට්ඨවිධො ගුණොති? ආහ “ඡ අභිඤ්ඤා ද්වෙ ව විසෙසෙ”ති. මනොමයිද්ධි විපස්සනාඤ්ඤාසංඤ්ච. තං චිත්තන්ති චතුත්ථජ්ඣානචිත්තං. “යතො පරිසුද්ධං, තතො පරියොදාත”න්ති ආදිනා පුරිමං පුරිමං පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස කාරණවචනන්ති දස්සෙති. තදුභයන්ති යෙසං රාගාදිඅභිගණානං අභිජ්ඣාදිඋපක්කිලෙසානඤ්ච අභාවෙන “අනඤ්ඤාසං විගතූපක්කිලෙසං”න්ති ව චුත්තං. තාති අභිගණාති උපක්කිලෙසා වාති තං උභයං. තදුභයං තණ්හාසභාවත්තා තණ්හාය අනුලොමනතො ව තණ්හාපක්ඛො. යා ව ඉඤ්ජනාති යා ව චිත්තස්ස අසමාදානෙන එන්දනා. අට්ඨිතිති අනවට්ඨානං. අයං දිට්ඨිපක්ඛොති යා ඉඤ්ජනා අට්ඨිති ව, අයං මිච්ඡාහිතිවෙසහෙතුතාය දිට්ඨිපක්ඛො.

“චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානී”ති ආදිනා වෙදනාතොපි චතුත්ථජ්ඣානං විභාවෙති. එවං අට්ඨඛිගසමන්තාගතං චතුත්ථජ්ඣානචිත්තං උපරි අභිඤ්ඤාධිගමාය අභිනිභාරක්ඛමං හොති. සා ව අභිනිභාරක්ඛමතා චුද්දසහි ආකාරෙහි විණ්ණවසිභාවස්සෙව හොති. සො ව වසිභාවො අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො, න රූපාවචරජ්ඣානමත්තලාභිනොති ආරූප්පසමාපත්තියා මනසිකාරවිධිං දස්සෙන්නො “සො උපරිමං සමාපත්තිං සන්තතො මනසිකරොති”ති ආදිමාහ. තත්ථ උපරිමං සමාපත්තින්ති ආකාශානඤ්චායතනසමාපත්තිං. සන්තතො මනසිකරොතිති අභිගසන්තතායපි ආරම්මණසන්තතායපි “සන්තා”ති මනසිකරොති. යතො යතො හි ආරූප්පසමාපත්තිං සන්තතො මනසිකරොති, තතො තතො රූපාවචරජ්ඣානං අවුපසන්තං හුත්වා උපට්ඨාති. තෙනෙවාහ – “තස්ස උපරිමං...පෙ.... සණ්ඨහති”ති. උක්කණ්ඨා ව පටිසසඤ්ඤාති පටිසසඤ්ඤාසඛිඛාතාසු පඤ්චවිඤ්ඤාසඤ්ඤාසු අනභිරති සණ්ඨහති. “සො සඛ්ඛසො”ති ආදිනා එකදෙසෙන ආරූප්පසමාපත්තිං දස්සෙති. අභිඤ්ඤාභිනිභාරො රූපසඤ්ඤාති රූපාවචරසඤ්ඤා නාමෙනා යාවදෙව අභිඤ්ඤත්ථාභිනිභාරමත්තං, න පන අරූපාවචරසමාපත්තියො විය සන්තාති අධිජ්ජායො. වොකාරො නානත්තසඤ්ඤාති නානත්තසඤ්ඤා නාමෙනා නානාරම්මණෙසු වොකාරො, තත්ථ චිත්තස්ස ආකුලජ්ජවත්තිති අත්ථො. සමතික්කමතිති එවං තත්ථ ආදිනවදස්සි හුත්වා තා සමතික්කමති. පටිසසඤ්ඤා වස්ස අඛිභත්ථං ගච්ඡතිති අස්ස

ආකාසනක්දවායනසමාපත්තිං අධිගච්ඡන්තස්ස යොගිනො දසපි පටිසසක්ඤා විගච්ඡන්ති. ඉමිනා පටිමාරුප්පසමාපත්තිමාහ.

එවං සමාහිතස්සාති එවං ඉමිනා චුත්තනයෙන රූපාවචරජ්ඣානෙ විත්තෙකග්ගතායපි සමතික්කමෙන සමාහිතස්ස. සමාහිතස්සාති ආරුප්පසමාධිනා සන්තචුත්තිනා සමාහිතස්ස. ඔහාසොති යො පුරෙ රූපාවචරජ්ඣානොභාසො. අන්තරධායතී සො රූපාවචරජ්ඣානොභාසො අරූපාවචරජ්ඣානසමාපජ්ජනකාලෙ විගච්ඡති. දස්සනක්ඤාති රූපාවචරජ්ඣානවක්ඛුනා දස්සනක්ඤාති අන්තරධායතී. සො සමාධීති සො යථාචුත්තො රූපාරූපසමාධි. ජලුඛිගසමන්තාගතොති උපකාරකපරික්ඛාරසභාවභූතෙහි ඡහි අභිගෙහි සමන්තාගතො. පච්චචෙක්ඛිතබ්බොති පති අචෙක්ඛිතබ්බො, පුනප්පුනං විත්තෙතබ්බොති අත්ථො. පච්චචෙක්ඛිතඤාකාරං සහ විසයෙන දස්සෙතුං “අනභිජ්ඣාසහගත”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ සබ්බලොකෙති සබ්බස්මිං පියරූපෙ සාතරූපෙ සන්තලොකෙ සඬ්ඛාරලොකෙ ව. තෙන කාමච්ඡන්දස්ස පහානමාහ. තථා “අඛ්‍යාපන්ත”න්තිආදිනා ඛ්‍යාපාදකොසජ්ජසාරම්භසාදේයාවික්ඛෙපසම්මොසානං පහානං. පුන තාති ඡ අභිගාති සමපටිපස්සනාවසෙන විහජිත්වා දස්සෙතුං “යක්ඤාති අනභිජ්ඣාසහගත”න්තිආදි චුත්තං. තං සබ්බං සුචික්ඤ්ඤායාං.

54. එත්තාවතා “පක්ඤාචිමුත්ති”ති චුත්තස්ස අරහත්තඵලස්ස සමාධිමුඛෙන පුබ්බභාගපටිපදං දස්සෙත්වා ඉදාති අරහත්තඵලසමාධිං දස්සෙතුං “සො සමාධි”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සො සමාධීති යො සො සම්මාසමාධි. පුබ්බෙ චුත්තස්ස අරියමග්ගසමාධිස්ස ඵලභූතො සමාධි පක්ඤාචිමෙන චෙදිතබ්බො ඉදාති චුච්චමානෙහි පක්ඤාචි පච්චචෙක්ඛිතඤාකාරෙහි අත්තනො පච්චචෙක්ඛිතබ්බාකාරසඬ්ඛාතෙන පක්ඤාචිමෙන චෙදිතබ්බො. “අයං සමාධි පච්චුප්පන්තසුඛො”තිආදිසු අරහත්තඵලසමාධි අප්පිතප්පිතක්ඛණෙ සුඛත්තා පච්චුප්පන්තසුඛො. පුරිමො පුරිමො පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස සමාධිසුඛස්ස පච්චයත්තා ආයතිං සුඛවිපාකො. කිලෙසෙහි ආරකත්තා අරියො. කාමාමිසවට්ඨාමිසලොකාමිසානං අභාවා නිරාමිසො. බුද්ධාදිහි මහාපුරිසෙහි සෙවිතත්තා අකාපුරිසසෙවිතො. අභිගසන්තතාය සබ්බකිලෙසදරථසන්තතාය ව සන්තො. අතිත්තිකරට්ඨොන පණිතො. කිලෙසපටිපස්සද්ධියා ලද්ධත්තා, කිලෙසපටිපස්සද්ධිභාවෙන වා ලද්ධත්තා පටිපස්සද්ධිලද්ධො. පස්සද්ධං පස්සද්ධීති හි ඉදං අත්ථො ඵකං. පටිපස්සද්ධිකිලෙසෙන වා අරහතා ලද්ධත්තාපි පටිපස්සද්ධිලද්ධො. එකොදිභාවෙන අධිගතත්තා, එකොදිභාවමෙව වා අධිගතත්තා එකොදිභාවාධිගතො. අප්පගුණසාසවසමාධි විය සසඬ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන පච්චනීකධම්මෙ නිග්ගස්ස කිලෙසෙ වාරොත්වා අනධිගතත්තා නසසඬ්ඛාරනිග්ගස්සවාරිතගතොති.

යතො යතො භාගතො තක්ඤාති සමාධිං සමාපජ්ජන්තො, තතො වා වුට්ඨහන්තො සතිචෙසුල්ලප්පත්තො සතොව සමාපජ්ජති සතොව වුට්ඨහති,

යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන වා සතො සමාපජ්ජති සතො වුට්ඨහති. තස්මා යදෙත්ථ “අයං සමාධි පච්චුප්පන්නසුඛො වෙව ආයතිඤ්ච සුඛවිපාකො” ති එවං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පච්චත්තමෙව අපරජ්ජව්වයඤාණං උප්පජ්ජති, අයමෙකො ආකාරො. එස නයො සෙසෙසුපි. එවමෙනෙසං පඤ්චන්තං පච්චවෙක්ඛිතඛිබ්බාකාරානං වසෙන සමාධි පඤ්චවිධෙන වෙදිතඛිබ්බො.

පුන “යො ව සමාධි” ති ආදිනා අරහත්තඵලෙ සමථවිපස්සනාවිභාගං දස්සෙති. තත්ථ සමාධිසුඛස්ස “සුඛ” න්ති අධිප්පෙතත්තා “යො ව සමාධි පච්චුප්පන්නසුඛො, යො ව සමාධි ආයතිං සුඛවිපාකො, අයං සමථො” ති වුත්තං. අරියනිරාමිසාදිභාවො පන පඤ්ඤානුභාවෙන නිප්පජ්ජති ආහ – “යො ව සමාධි අරියො...පෙ.... අයං විපස්සනා” ති.

එවං අරහත්තඵලසමාධිං විභාගෙන දස්සෙත්වා ඉදානි තස්ස පුඛිබ්බාගපටිපදං සමාධිවිභාගෙන දස්සෙතුං “සො සමාධි” ති වුත්තං. තත්ථ සො සමාධිති යො සො අරහත්තඵලසමාධිස්ස පුඛිබ්බාගපටිපදායං වුත්තො රූපාවචරවතුත්ථජ්ඣානසමාධි, සො සමාධි. පඤ්චවිධෙනානි වක්ඛමානෙන පඤ්චජ්ජකාරෙන වෙදිතඛිබ්බො. “පිතිඵරණතා” ති ආදියු පිතිං ඵරමානා උප්පජ්ජති ද්වියු ඤානෙසු පඤ්ඤා පිතිඵරණතා නාම. සුඛං ඵරමානා උප්පජ්ජති තියු ඤානෙසු පඤ්ඤා සුඛඵරණතා නාම. පරෙසං වෙතො ඵරමානා උප්පජ්ජති වෙතොපරියපඤ්ඤා වෙතොඵරණතා නාම. ආලොකඵරණෙ උප්පජ්ජති දිබ්බවක්ඛුපඤ්ඤා ආලොකඵරණතා නාම. පච්චවෙක්ඛණඤාණං පච්චවෙක්ඛණානිමිත්තං නාම. වුත්තමපි වෙතං “ද්වියු ඤානෙසු පඤ්ඤා පිතිඵරණතා, තියු ඤානෙසු පඤ්ඤා සුඛඵරණතා, පරචිත්තෙ ඤාණං වෙතොඵරණතා, දිබ්බවක්ඛු ආලොකඵරණතා, තමිහා තමිහා සමාධිමිහා වුට්ඨිතස්ස පච්චවෙක්ඛණඤාණං පච්චවෙක්ඛණානිමිත්ත” න්ති (විභ. 804).

ඉධ සමථවිපස්සනාවිභාගං දස්සෙතුං “යො ව පිතිඵරණො” ති ආදි වුත්තං. එත්ථ ව පඤ්ඤාසිසෙන දෙසනා කතානි පඤ්ඤාවසෙන සංවණ්ණනා කතා. පඤ්ඤා පිතිඵරණතානි ආදියු සමාධිසහගතා එවානි තත්ථ සමාධිවසෙන සමථො උද්ධට්ඨො. තස්මා පිතිසුඛවෙතොඵරණතා විසෙසතො සමාධිවිජ්ජාරවසෙන ඉජ්ඣන්තීති තා “සමථො” ති වුත්තා. ඉතරානි ඤාණවිජ්ජාරවසෙනානි තානි “විපස්සනා” ති වුත්තානි.

55. ඉදානි තං සමාධිං ආරම්මණවසෙන විහජිත්වා දස්සෙතුං “දස කසිණායතනානි” ති ආදි වුත්තං. තත්ථ කසිණජ්ඣානසංඛිබ්බාතානි කසිණානි ව තානි යොගිතො සුඛවිසෙසානං අධිට්ඨානභාවතො, මනායතනධම්මායතනභාවතො ව ආයතනානි වානි කසිණායතනානි. පථවිකසිණන්ති කතපරිකම්මං පථවිමණ්ඩලම්පි, තත්ථ පවත්තං උග්ගහපටිභාගනිමිත්තම්පි, තස්මිං නිමිත්තෙ උප්පන්නජ්ඣානම්පි වුවචති. තෙසු ඤානං ඉධාධිප්පෙතං. ආකාසකසිණන්ති කසිණුග්ගාටිමාකාසෙ පවත්තපයමාරුප්පජ්ඣානං. විඤ්ඤාණකසිණන්ති පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණාරම්මණං දුතියාරුප්පජ්ඣානං. පථවිකසිණාදිකෙ සුද්ධසමථභාවනාවසෙන පවත්තිතෙ

සන්ධ්‍යා “ඉමානි අට්ඨ කසිණානි සමථො” ති වුත්තං. සෙසකසිණද්වයං විපස්සනාධිට්ඨානභාවෙන පවත්තං “විපස්සනා” ති වුත්තං.

එවන්ති ඉමිනා නයෙන. සබ්බො අරියමග්ගොති සමමාදිට්ඨිආදිභාවෙන අභින්නොපි අරියමග්ගො සතිපට්ඨානාදිපුබ්බභාගපටිපදාහෙදෙන අනෙකහෙදභින්නො නිරවසෙසො අරියමග්ගො. යෙන යෙන ආකාරෙතාති අනභිජ්ඣාදිසු, පච්චුප්පන්තසුඛතාදිසු ච ආකාරෙසු යෙන යෙන ආකාරෙන වුත්තො. තෙන තෙනාති තෙසු තෙසු ආකාරෙසු යෙ යෙ සමථවසෙන, යෙ ච යෙ ච විපස්සනාවසෙන යොජෙතුං සම්භවන්ති, තෙන තෙන ආකාරෙන සමථවිපස්සනාහි අරියමග්ගො විචිනිත්වා යොජෙතබ්බො. තෙති සමථාධිට්ඨානවිපස්සනාධම්මා. කීභි ධම්මෙහි සඬග්ගිතාති කීභි අනුපස්සනාධම්මෙහි සඬග්ගිතා, ගණනං ගතාති අත්ථො. කතමෙහි කීභීති? ආහ “අනිච්චතාය දුක්ඛතාය අනත්තතායා” ති. අනිච්චතාය සහවරණතො විපස්සනා “අනිච්චතා” ති වුත්තා. එස නයො සෙසෙසුපි.

සො සමථවිපස්සනං භාවයමානො තිණි විමොක්ඛමුඛානි භාවයතීති සො අරියමග්ගාධිගමාය යුත්තප්පයුත්තො යොගී කාලෙන සමථං සමාපජ්ජනාවසෙන කාලෙන විපස්සනං සම්මසනාවසෙන වඬ්ඨයමානො අනිමිත්තවිමොක්ඛමුඛාදිසඬ්ඛාතා තිස්සො අනුපස්සනා බුහෙති. තයො ඛන්ධෙ භාවයතීති තිස්සො අනුපස්සනා උපරුපරිවිසෙසං පාපෙන්තො සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධො පඤ්ඤාක්ඛන්ධොති එතෙ තයො ඛන්ධෙ වඬ්ඨෙති. යස්මා පන තිභි ඛන්ධෙහි අරියො අට්ඨඬ්ඨිකො මග්ගො සඬග්ගිතො, තස්මා “තයො ඛන්ධෙ භාවයන්තො අරියං අට්ඨඬ්ඨිකං මග්ගං භාවයතී” ති වුත්තං.

ඉදානි යෙසං පුග්ගලානං යත්ථ සික්ඛන්තානං විසෙසතො නියානමුඛානි යෙසඤ්ච කිලෙසානං පටිපක්ඛභූතානි තිණි විමොක්ඛමුඛානි, තෙහි සද්ධිං තානි දස්සෙතුං “රාගවරිතො” තිආදි වුත්තං. තත්ථ අනිමිත්තෙන විමොක්ඛමුඛෙතාති අනිච්චානුපස්සනාය. සා හි නිච්චනිමිත්තාදිසමුග්ගාභාවෙන අනිමිත්තො, රාගාදීනං සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා විමොක්ඛොති ලද්ධනාමස්ස අරියමග්ගස්ස මුඛභාවතො ද්වාරභාවතො “අනිමිත්තවිමොක්ඛමුඛ” ති වුච්චති. අධිචිත්තසික්ඛායාති සමාධිස්මිං. සුඛවෙදනීයං එස්සං අනුපගච්ඡන්තොති සුඛවෙදනාය හිතං සුඛවෙදනාකාරණතො එස්සං තණ්හාය අනුපගච්ඡන්තො. සුඛං වෙදනං පරිජානන්තොති “අයං සුඛා වෙදනා විපරිණාමාදිනා දුක්ඛා” ති පරිජානන්තො, සවිසයං රාගං සමතික්කන්තො. “රාගමලං පවාහෙන්තො” තිආදිනා තෙහි පරියායෙහි රාගස්සෙව පහානමාහ. “දොසවරිතො පුග්ගලො” තිආදිසුපි වුත්තනායානුසාරෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

පඤ්ඤාධිකස්ස සන්තතිසමුහකිච්චාරම්මණාදිසනවිනිබ්භොගෙන සඬ්ඛාරෙසු අත්තසුඤ්ඤතා පාකටා හොතීති විසෙසතො අනත්තානුපස්සනා පඤ්ඤාපට්ඨානාති ආහ – “සුඤ්ඤතවිමොක්ඛමුඛං පඤ්ඤාක්ඛන්ධො” ති. තථා සඬ්ඛාරානං සරසපහඬ්ඨගුතාය ඉත්තරඛණත්තා උප්පන්නානං තත්ථ තත්ථෙව හිජ්ජනං සම්මා

සමාහිතස්සෙව පාකටං හොතීති විසෙසතො අනිච්චානුපස්සනා සමාධිප්පධානාති ආහ – “අනිමිත්තවිමොක්ඛමුඛං සමාධික්ඛන්ධො”ති. තථා සීලෙසු පරිපූරකාරිනො ඛන්තිබ්බලස්ස උප්පන්නං දුක්ඛං අරතිඤ්ච අභිභූයා විහරතො සඬබ්බරානං දුක්ඛතා විභූතා හොතීති දුක්ඛානුපස්සනා සීලප්පධානාති ආහ – “අප්පණ්ණිතවිමොක්ඛමුඛං සීලක්ඛන්ධො”ති. ඉති තීහි විමොක්ඛමුඛෙහි තිණ්ණං ඛන්ධානං සඬගහිතත්තා චුත්තං – “සො තිණ්ණ විමොක්ඛමුඛාති භාවයන්තො තයො ඛන්ධෙ භාවයති”ති. යස්මා ච තීහි ච ඛන්ධෙහි අරියස්ස අට්ඨඬගිකස්ස මග්ගස්ස සඬගහිතත්තා තයො ඛන්ධෙ භාවයන්තො “අරියං අට්ඨඬගිකං මග්ගං භාවයති”ති චුත්තං. තස්මා තෙහි තස්ස සඬගහං දස්සෙන්නො “යා ච සම්මාචාචා”තිආදිමාහ.

පුන තිණ්ණං ඛන්ධානං සමථවිපස්සනාභාවං දස්සෙතුං “සීලක්ඛන්ධො”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සීලක්ඛන්ධස්ස ඛන්තිපධානත්තා, සමාධිස්ස බ්බුපකාරත්තා ච සමථපක්ඛහජනං දට්ඨබ්බං. භවඬගානීති උපපත්තිභවස්ස අඬගානි. ද්වෙ පදානීති ද්වෙ පාදා. යෙභුයොන හි පඤ්චදස වරණධම්මා සීලසමාධිසඬගහිතාති. භාවිතකායොති ආභිසමාචාරිකසීලස්ස පාරිපූරියා භාවිතකායො. ආදිබ්බමචරියකසීලස්ස පාරිපූරියා භාවිතසීලො. අථ චා භාවිතකායොති ඉන්ද්‍රියසංවරෙන භාවිතපඤ්චද්වාරකායො. භාවිතසීලොති අවසිට්ඨසීලවසෙන භාවිතසීලො. සම්මා කායභාවනාය සති අවිචන්තං කායදුච්චරිතප්පහානං අනවප්පඤ්ච උට්ඨානං සම්පජ්ජති. තථා අනුත්තරෙ සීලෙ සිජ්ඣමානෙ අනවසෙසතො මිච්ඡාචාචාය මිච්ඡාජීවස්ස ච පහානං සම්පජ්ජති. චිත්තපඤ්ඤාසු ච භාවිතාසු සම්මාසතිසම්මාසමාධිසම්මාදිට්ඨිසම්මාසඬකප්පා භාවනාපාරිපූරිං ගතා ඵච හොන්ති තංසභාවත්තා තදුභයකාරණත්තා චාති ඉමමත්ථං දස්සෙති “කායෙ භාවියමානෙ”තිආදිනා.

පඤ්චවිධං අධිගමං ගච්ජතීති අරියමග්ගාධිගමමෙව අවත්ථාවිසෙසවසෙන පඤ්චධා විහජිත්වා දස්සෙති. අරියමග්ගො හි ඛිජ්ජං සකිං ඵකචිත්තක්ඛණෙනෙව චතුසු සච්චෙසු අත්තනා අධිගන්තබ්බං අධිගච්ජතීති න තස්ස ලොකියසමාපත්තියා විය වසිභාවනාකිච්චං අත්ථිති ඛිජ්ජාධිගමො ච හොති. පජ්හිතබ්බානං අවිචන්තවිමුත්තිවසෙන පජ්හනතො විමුත්තාධිගමො ච. ලොකියෙහි මහන්තානං සීලක්ඛන්ධාදීනං අධිගමනභාවතො මහාධිගමො ච. තෙසංයෙව විපුලඵලානං අධිගමනතො විපුලාධිගමො ච. අත්තනා කත්තබ්බස්ස කස්සචි අනවසෙසතො අනවසෙසාධිගමො ච හොතීති. කෙ පනෙනෙ අධිගමා? කෙචි සමථානුභාවෙන, කෙචි විපස්සනානුභාවෙනාති ඉමං විභාගං දස්සෙතුං “තත්ථ සමථෙනා”තිආදි චුත්තං.

56. ඉති මහාථෙරො “තස්මා රක්ඛිතචිත්තස්සා”ති ගාථාය වසෙන අරහත්තඵලවිමුත්තිමුඛෙන විවයභාරසම්පාතං නිද්දිසන්නො දෙසනාකුසලතාය අනෙකෙහි සුත්තප්පදෙසෙහි තස්සා පුබ්බභාගපටිපදාය භාවනාවිසෙසානං භාවනානිසංසානඤ්ච විහජනවසෙන නානප්පකාරතො විවයභාරං දස්සෙත්වා ඉදානි දසන්නං තථාගතබලානම්පි වසෙන තං දස්සෙතුං “තත්ථ යො දෙසයති”තිආදිමාහ.

ඔවාදෙන සාවකෙ න විසංවාදයතීති අත්තනො අනුසිට්ඨියා ධම්මස්ස සවනතො “සාවකා”ති ලද්ධනාමෙ වෙනෙයො න විජ්ජලම්භෙති න වඤ්චෙති, විසංවාදනහෙතුනං පාපධම්මානං අරියමග්ගෙන බොධිමුලෙ එව සුජ්ජහීනත්තා. තිව්ධන්ති තිජ්ජකාරං, තීහි ආකාරෙහිති අත්ථො. ඉදං කරොථාති ඉමං සරණගමනං සීලාදිඤ්ච උපසම්පජ්ජ විහරථ. ඉමිනා උපායෙන කරොථාති අනෙතපි විධිනා සරණානි සොධෙත්තා සීලාදීනි පරිපුරෙත්තා සම්පාදෙථ. ඉදං වො කුරුමානානන්ති ඉදං සරණගමනං සීලාදිඤ්ච තුම්භාකං අනුතිට්ඨන්තානං දිට්ඨධම්මසම්පරායනිබ්බානානං වසෙන හිතාය සුඛාය ව භවිස්සති, තානි සම්පාදෙථාති අත්ථො.

එවං ඔවදනාකාරං දස්සෙත්වා යං චුත්තං – “ඔවාදෙන සාවකෙ න විසංවාදයතී”ති, තං තථාගතබලෙහි විහජ්ත්වා දස්සෙතුං “සො තථා ඔවදිතො”ති ආදිමාහ. තත්ථ තථාති තෙන පකාරෙන “ඉදං කරොථ, ඉමිනා උපායෙන කරොථා”ති ආදිනා චුත්තජ්ජකාරෙන. ඔවදිතොති ධම්මදෙසනාය සාසිතො. අනුසිට්ඨොති තස්සෙව වෙච්චනං. තථා කරොත්තොති යථානුසිට්ඨං තථා කරොත්තො. තං භූමීන්ති යස්සා භූමියා අධිගමත්ථාය ඔවදිතො, තං දස්සනභූමිඤ්ච භාවනාභූමිඤ්ච. නෙතං යානං විජ්ජතීති එතං කාරණං න විජ්ජති. කාරණඤ්චි තිට්ඨති එත්ථ එලං තදායත්තචුත්තිතායාති “යාන”න්ති චුච්චති. දුතියවාලෙ භූමීන්ති සීලක්ඛන්ධෙන පත්තබ්බං සම්පත්තිභවසංඛාරං භූමිං.

ඉදානි යස්මා භගවතො චතුර්වෙසාරජ්ජානිපි අවිපරිතසභාවතාය පටිමඵලඤ්ඤාණස්ස විසයවිසෙසො හොති, තස්මා තානිපි තස්ස විසයභාවෙන දස්සෙතුං “සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ සතො”ති ආදි චුත්තං. තත්ථ සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ සතොති අහං සම්මාසම්බුද්ධො, මයා සබ්බෙ ධම්මා අභිසම්බුද්ධාති පටිජානනෙන සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ සතො. ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධාති නෙතං යානං විජ්ජතීති “ඉමෙ නාම තයා ධම්මා අනභිසම්බුද්ධා”ති කොචි සහධම්මෙන සහෙතුනා සකාරණෙන වචනෙන, සුනක්ඛත්තො (දී. නි. 3.1 ආදයො; ම. නි. 1.146 ආදයො) විය විජ්ජලපන්තා පන අජ්ජමාණං. තස්මා සහධම්මෙන පටිවොදෙස්සතීති එතං කාරණං න විජ්ජති. එස නයො සෙසපදෙසුපි. යස්ස තෙ අත්ථාය ධම්මො දෙසිතොති රාගාදිසු යස්ස යස්ස පහානත්ථාය අසුභභාවනාදිධම්මො කටීතො. තක්කරස්සාති තථා පටිපන්නස්ස. විසෙසාධිගමන්ති අභිඤ්ඤාපටිසම්භිදාදිවිසෙසාධිගමං.

අන්තරාසිකාති අන්තරායකරණං අන්තරායො, සො සීලං එතෙසන්ති අන්තරාසිකා. අන්තරායෙ නියුත්තා, අන්තරායං වා එලං අරහන්ති, අන්තරායජ්ජයොජනාති වා අන්තරාසිකා. තෙ පන කම්මකිලෙසාදිහෙදෙන පඤ්චවිධා. අනියානිකාති අරියමග්ගවජ්ජා සබ්බෙ ධම්මා.

දිට්ඨිසම්පන්නොති මග්ගදිට්ඨියා සම්පන්නො සොතාපන්නො අරියසාවකො. සුභතන්ති අතිවධිතං. ඉදම්පි එකදෙසකථනමෙව. මතකපෙතාදිදානම්පි සො න

කරොති එව. පුපුඡ්ඡනොති පුපුනං කිලෙසාහිසඬ්ඛාරාදීනං ජනනාදීහි කාරණෙහි පුපුඡ්ඡනො. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“පුපුනං ජනනාදීහි, කාරණෙහි පුපුඡ්ඡනො;
පුපුඡ්ඡනන්තොගධත්තා, පුපුචායං ජනො ඉතී”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.7; ම. නි. අට්ඨ. 1.2; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.51; ධ. ස. අට්ඨ. 1007; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.130);

“මාතර”න්තිආදීසු ජනිකා මාතා. ජනකො ච පිතා. මනුස්සභූතො ඛිණ්ණාසවො අරහාති අධිප්පෙනො. කිං පන අරියසාවකො අඤ්ඤෙ ජීවිතා වොරොපෙය්‍යාති? එතම්පි අට්ඨානං. සවෙපි භවත්තරගතං අරියසාවකං අත්තනො අරියසාවකභාවං අජානන්තම්පි කොචි එවං වදෙය්‍ය “ඉදං කුන්ථකිපිල්ලිකං ජීවිතා වොරොපෙත්වා සකලවක්කවාළගබ්භෙ වක්කවත්තිරජ්ජං පටිපජ්ජාහී”ති, නෙව සො නං ජීවිතා වොරොපෙය්‍ය. අථාපි එවං වදෙය්‍යං - “සවෙ ඉමං න සාතෙස්සසි, සීසං තෙ ඡින්දිස්සාමා”ති, සීසමෙවස්ස ඡින්දෙය්‍යං, නෙව සො තං සාතෙය්‍ය. පුපුඡ්ඡනභාවස්ස පන මහාසාවජ්ජභාවදස්සනත්ථං අරියභාවස්ස ච බලදීපනත්ථං එවං චුත්තං. අයඤ්ඤත්ථ අධිප්පායො - සාවජ්ජො චත පුපුඡ්ඡනභාවො. යත්‍ර හි නාම මාතුසාකාදීනිපි ආනන්තරියාති කරිස්සති, මහාබලොච ච අරියභාවො, යො එතාති කම්මාති න කරොතීති.

සඬ්ඝං හින්දෙය්‍යාති සමානසංවාසකං සමානසීමායං යීතං පඤ්චහි කාරණෙහි සඬ්ඝං හින්දෙය්‍ය. චුත්තඤ්ඤෙනං - “පඤ්චභුපාලි, ආකාරෙහි සඬ්ඝො හිජ්ජති කම්මෙන උද්දෙසෙන වොහරන්තො අනුස්සාවනෙන සලාකග්ගාහෙනා”ති (පටි. 458).

තත්ථ කම්මෙනාති අපලොකනාදීසු චතුසු කම්මෙසු අඤ්ඤතරකම්මෙන. උද්දෙසෙනාති පඤ්චසු පාතිමොක්ඛද්දෙසෙසු අඤ්ඤතරෙන උද්දෙසෙන. වොහරන්තොති කථයන්තො, තාහි තාහි උපපත්තීහි “අධම්මං ධම්මො”තිආදීනි අට්ඨාරසහෙදකරවත්ථුනි දීපයන්තො. අනුස්සාවනෙනාති “නනු තුම්භෙ ජානාථ මය්හං උච්චකුලා පබ්බජිතභාවං බහුස්සුතභාවඤ්ච, මාදිසො නාම උද්ධම්මං උබ්බිතයං සත්ථුසාසනං ගාහෙය්‍යාති කිං තුම්භාකං චිත්තම්පි උප්පාදෙතුං යුත්තං, කිමහං අපායතො න භායාමී”තිආදීනා නයෙන කණ්ණමුලෙ වච්ඡෙදං කත්වා අනුස්සාවනෙන. සලාකග්ගාහෙනාති එවං අනුස්සාවෙත්වා තෙසං චිත්තං උපත්ථම්මෙත්වා අනිවත්තිධම්මං කත්වා “ගණ්හථ ඉමං සලාක”න්ති සලාකග්ගාහෙන.

එත්ථ ච කම්මමෙව උද්දෙසො වා පමාණං,
වොහාරානුස්සාවනසලාකග්ගාහාපනං පන පුබ්බභාගො. අට්ඨාරසවත්ථුදීපනවසෙන හි වොහරන්තෙන තත්ථ රුච්ජනනත්ථං අනුස්සාවෙත්වා සලාකාය ගාහිතායපි අහින්තො එව හොති සඬ්ඝො. යදා පන එවං චත්තාරො වා අතිරෙකා වා සලාකං ගාහෙත්වා ආවෙණිකං කම්මං වා උද්දෙසං වා කරොන්ති, තදා සඬ්ඝො හින්තො

නාම හොති. එවං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො සඬ්ඝං භික්ඛෙය්‍ය සඬ්ඝරාජීං වා ජනෙය්‍යාති නෙතං යානං විජ්ජතිති.

දුට්ඨවිත්තොති වධකවිත්තෙන පදුට්ඨවිත්තො. ලොභිතං උප්පාදෙය්‍යාති ජීවමානකසරීරෙ බුද්දකමක්ඛිකාය පිවනමත්තම්පි ලොභිතං උප්පාදෙය්‍ය. එත්තාවතා හි මාතුසාතාදීනි පඤ්චානන්තරියකම්මානි දස්සිතාති හොන්ති. යානි පුට්ඨජනො කරොති, න අරියසාවකො. දුට්ඨවිත්තොති විනාසවිත්තෙන පදුට්ඨවිත්තො. ථූපන්ති වෙනියං. භික්ඛෙය්‍යාති නාසෙය්‍ය.

අඤ්ඤං සත්ථාරන්ති “අයං මෙ සත්ථා සත්ථු කිච්චං කාතුං සමත්ථො”ති භවන්තරෙපි අඤ්ඤං තිත්ථකරං. අපදිසෙය්‍යාති “අයං මෙ සත්ථා”ති එවං ගණ්භෙය්‍යාති නෙතං යානං විජ්ජති. ඉතො ඛනිද්ධා අඤ්ඤං දක්ඛිණෙය්‍යං පරියෙසෙය්‍යාති සාසනතො ඛනිද්ධා අඤ්ඤං බාහිරකං සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වා “අයං දක්ඛිණාරහො, ඉමස්මිං කතා කාරා මහජඵලා භවිස්සන්ති”ති අධිප්පායෙන තස්මිං පටිපජ්ජෙය්‍යාති අත්ථො. කුතුහලමඬිගලෙන සුද්ධිං පච්චෙය්‍යාති “ඉමිනා ඉදං භවිස්සන්ති”ති එවං පවත්තන්තා කුතුහලසඬ්ඛාතෙන දිට්ඨසුත්තමුත්තමඬිගලෙන අත්තනො සුද්ධිං වොදානං සද්දහෙය්‍ය.

57. ඉත්ථී රාජා චක්කවත්තී සියාති නෙතං යානං විජ්ජතිති යස්මා ඉත්ථීයා කොසොභිතවත්ථගුය්‍යාදීනං අභාවෙන ලක්ඛණානි න පරිපූරන්ති, ඉත්ථීරතනාභාවෙන ච සත්තරතනසමඬිගිතා න සම්පජ්ජති. සබ්බමනුස්සානම්පි ච න අධිකො අත්තභාවො හොති, තස්මා “ඉත්ථී...පෙ.... විජ්ජති”ති චුත්තං. යස්මා සක්කත්තාදීනි තීණි යානානි උත්තමානි, ඉත්ථීලිඬිගඤ්ච භීනං, තස්මා තස්සා සක්කත්තාදීනිපි පටිසිද්ධානීති. නනු ච යථා ඉත්ථීලිඬිගං, එවං පුරිසලිඬිගම්පි බ්‍රහ්මලොකෙ නත්ථී, තස්මා පුරිසො මහාබ්‍රහ්මා සියාති න චත්තබ්බන්ති? නො න චත්තබ්බං. කස්මා? ඉධ පුරිසස්ස තත්ථ නිබ්බන්තනතො. ඉත්ථීයො හි ඉධ ඤානං භාවෙන්වා කාලං කත්වා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජානං සහබ්‍යතං උපපජ්ජන්ති, න මහාබ්‍රහ්මානං. පුරිසො පන කත්ථවි න උප්පජ්ජතිති න චත්තබ්බො. සමානෙපි තත්ථ උභයලිඬිගාභාවෙ පුරිසසණ්ඨානාව තත්ථ බ්‍රහ්මානො, න ඉත්ථීසණ්ඨානා, තස්මා සුචුත්තමෙතං. ඉත්ථී තථාගතොති එත්ථ තිට්ඨතු තාව සබ්බඤ්ඤාගුණෙ නිබ්බන්තෙන්වා ලොකානං තාරණසමත්ථො බුද්ධභාවො, පණ්ඩානමත්තම්පි ඉත්ථීයා න සම්පජ්ජති.

“මනුස්සත්තං ලිඬිගසම්පත්ති, හෙතු සත්ථාරදස්සනං;
පබ්බජ්ජා ගුණසම්පත්ති, අධිකාරො ච ඡන්දතා;
අට්ඨධම්මසමොධානා, අභිනීභාරො සමිජ්ඣති”ති. (බු. වං. 2.59) –

ඉමානි හි පණ්ඩානසම්පත්තිකාරණානි. ඉති පණ්ඩානමත්තම්පි සම්පාදෙතුං අසමත්ථාය ඉත්ථීයා කුතො බුද්ධභාවොති “ඉත්ථී තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො සියාති නෙතං යානං විජ්ජති”ති චුත්තං. සබ්බාකාරපරිපූරො

පුඤ්ඤස්සයො සබ්බාකාරපරිපූරමෙව අත්තභාවං නිබ්බත්තෙතීති පුරිසොව අරහං
හොති සම්මාසම්බුද්ධො.

එකිස්සා ලොකධාතුයාති දසසහස්සිලොකධාතුයා, යා ඡාතිබ්බත්තන්ති වුවවති.
සා හි තථාගතස්ස ගබ්භොක්කන්තිකාලාදීසු කම්පති. ආණාබ්බත්තං පන
කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාළං. යා එකතො සංවට්ටති ව විවට්ටති ව, යත්ථ ව
ආටානාටියපරිත්තාදීනං (දී. නි. 3.277 ආදයො) ආණා පවත්තති. විසයබ්බත්තස්ස
පරිමාණං නත්ථි. බුද්ධානඤ්ඤි “යාවතකං ඤාණං තාවතකං නෙය්‍යං, යාවතකං
නෙය්‍යං තාවතකං ඤාණං, නෙය්‍යපරියන්තිකං ඤාණං, ඤාණපරියන්තිකං
නෙය්‍ය”න්ති (මහානි. 69; වුළුනි. මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5)
වචනතො අවිසයො නාම නත්ථි. ඉති ඉමෙසු තිසු බ්බත්තෙසු තිස්සො සඬ්භිතියො
ආරුල්ලෙහ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ “යපෙත්වා ඉමං චක්කවාළං අඤ්ඤස්මිං
චක්කවාළෙ බුද්ධා උප්පජ්ජන්ති”ති සුත්තං නත්ථි, න උප්පජ්ජන්තිති පන අත්ථි.

අපුබ්බං අවරිමන්ති අපුරෙ අපච්ඡා එකතො න උප්පජ්ජන්ති, පුරෙ වා පච්ඡා වා
උප්පජ්ජන්තිති වුත්තං හොති. තත්ථ ගබ්භොක්කන්තිතො පුබ්බෙ පුරෙති
වෙදිතබ්බං. තතො පටියාය හි දසසහස්සිවක්කවාළකම්පනෙන බ්බත්තපරිග්ගහො
කතො නාම හොති, අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස උප්පත්ති නත්ථි. ධාතුපරිනිබ්බානතො පරං
පන පච්ඡා, තතො හෙට්ඨාපි අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස උප්පත්ති නත්ථි, උද්ධං න වාරිතා.

කස්මා පන අපුබ්බං අවරිමං න උප්පජ්ජන්තිති? අනච්ඡරියත්තා.
අච්ඡරියමනුස්සා හි බුද්ධා භගවත්තො. යථාහ – “එකපුග්ගලො, හික්ඛවෙ, ලොකෙ
උප්පජ්ජමානො උප්පජ්ජති අච්ඡරියමනුස්සො”තිආදි (අ. නි. 1.171). යදි ව
අනෙකෙ බුද්ධා එකතො උප්පජ්ජෙය්‍යුං, අනච්ඡරියා භවෙය්‍යුං. දෙසනාය ව
විසෙසාභාවතො. යඤ්ඤි සතිපටියානාදිහෙදං ධම්මං එකො දෙසෙති, අඤ්ඤෙතපි
සො එව දෙසෙතබ්බො සියා, විවාදභාවතො ව. බහුසු හි බුද්ධෙසු එකතො
උප්පන්නෙසු බහුනං ආවරියානං අන්තෙවාසිකා විය “අම්භාකං බුද්ධො
පාසාදිකො”තිආදීනා තෙසං සාවකා විවදෙය්‍යුං. කිං වා එතෙන
කාරණගවෙසනෙන, ධම්මතාවෙසා යං එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ තථාගතා
එකතො න උප්පජ්ජන්තිති (මි. ප. 5.1.1).

යථා නිම්බඛිජකොසාතකිඛිජාදීනි මධුරං ඵලං න නිබ්බත්තෙන්ති, අසාතං
අමධුරමෙව ඵලං නිබ්බත්තෙන්ති, එවං කායදුච්චරිතාදීනි මධුරවිපාකං න
නිබ්බත්තෙන්ති අමධුරමෙව නිබ්බත්තෙන්ති. යථා ව උච්ඡුඛිජසාලිඛිජාදීනි මධුරං
සාදුරසමෙව ඵලං නිබ්බත්තෙන්ති න අසාතං කටුකං. එවං කායසුචරිතාදීනි
මධුරමෙව විපාකං නිබ්බත්තෙන්ති න අමධුරං. වුත්තම්පි වෙනං –

“යාදිසං වපතෙ ඛිජං, තාදිසං භරතෙ ඵලං;
කල්‍යාණකාරී කල්‍යාණං, පාපකාරී ව පාපක”න්ති. (සං. නි. 1.256; නෙත්ති.
122);

තස්මා “කිණ්ණං දුච්චරිතාන” න්තිආදි වුත්තං.

අඤ්ඤතරො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වාති යො කොචි පබ්බජ්ජාමත්තෙන සමණො වා ජාතිමත්තෙන බ්‍රාහ්මණො වා. පාපිච්ඡො සම්භාවනාධිජ්ජායෙන විම්භාපනතො කුහකො. පච්චයසන්නිස්සිතාය පයුත්තවාචාය වසෙන ලපකො. පච්චයනිබ්බත්තකනිමිත්තාවචරතො නෙමිත්තකො. කුහනලපනනෙමිත්තකත්තං පුබ්බඛගමං කත්වාති කුහනාදිභාවමෙව පුරක්ඛත්වා සන්නිත්තද්‍රියො සන්නමානසො විය වරත්තො. පඤ්ච නිවරණෙති කාමච්ඡන්දාදිකෙ පඤ්ච නිවරණෙ. අප්පභාය අසමුච්ඡිත්තදිත්වා, වෙනසො උපක්කිලෙසෙති නිවරණෙ. නිවරණා හි චිත්තං උපක්කිලෙසෙත්ති කිලිට්ඨං කරොන්ති විබාධෙන්ති උපතාපෙන්ති ව. තස්මා “වෙනසො උපක්කිලෙසා” ති වුච්චන්ති. පඤ්ඤාය දුබ්බලිකරණෙති නිවරණෙ. නිවරණා හි උප්පජ්ජමානා අනුප්පන්නාය පඤ්ඤාය උප්පජ්ජතුං න දෙන්ති. තස්මා “පඤ්ඤාය දුබ්බලිකරණා” ති වුච්චන්ති. අනුපට්ඨිතස්සති වතුසු සතිපට්ඨානෙසු න උපට්ඨිතස්සති. අභාවයිත්වාති අවච්ඡයිත්වා. අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිත්ති අරහත්තපදට්ඨානං සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං.

පච්ඡිමවාරෙ අඤ්ඤතරො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වාති සබ්බඤ්ඤානොධිසත්තං සන්ධාය වදන්ති. තත්ථ සබ්බදොසාපගතොති සබ්බෙහි පාරමිතාපට්පක්ඛභුතෙහි දොසෙහි අපගතො. එතෙන පරිපූරිතපාරමිභාවං දස්සෙති. සතිපට්ඨානානි විපස්සනා, බොජ්ඣංගිගො මග්ගො, අනුත්තරා සම්මාසම්බොධි අරහත්තං. සතිපට්ඨානානි වා විපස්සනා, බොජ්ඣංගි මස්සකා, සම්මාසම්බොධි අරහත්තමෙව. සෙසං අනන්තරවාරෙ වුත්තපට්පක්ඛතො වෙදිතබ්බං. යං එත්ථ ඤාණන්ති යං එතස්මිං යථාචුත්තෙ යානෙ ව යානං, අට්ඨානෙ ව අට්ඨානන්ති පවත්තං ඤාණං. හෙතුසොති තස්ස යානස්ස අට්ඨානස්ස ව හෙතුතො. යානසොති තඬ්ඨණෙ එව ආවජ්ජනසමනන්තරං. අනොධිසොති ඔධිඅභාවෙන, කිඤ්චි අනවසෙසෙත්වාති අත්ථො.

ඉති යානාට්ඨානගතාතිආදීසු එවං යානාට්ඨානභාවං ගතා. සබ්බෙති බයවයවිරජ්ජනනිරුජ්ඣනසභාවා සඬ්ඛතධම්මා, තෙ එව ව සත්තපඤ්ඤත්තියා උපාදානභූතා කෙච්චි සග්ගුපගා යෙ ධම්මචාරිනො, කෙච්චි අපායුපගා යෙ අධම්මචාරිනො, කෙච්චි නිබ්බානුපගා යෙ කම්මක්ඛයකරං අරියමග්ගං පටිපන්නා.

58. ඉදානි යථාචුත්තමත්ථං විවරත්තො “සබ්බෙ සත්තා මරිස්සන්ති” ති ගාථාද්වයමාහ. තස්ස අත්ථං “සබ්බෙ සත්තාති අරියා ව අනරියා වා” තිආදිනා සයමෙව නිද්දිසති. තත්ථ ජීවිතපරියන්තො මරණපරියන්තොති ජීවිතස්ස පරියන්තො නාම මරණසඬ්ඛාතො අන්තො. යථාකම්මං ගමිස්සන්තිති එත්ථ යදෙනං සත්තානං යථාකම්මං ගමනං, අයං කම්මස්සකතාති අත්ථො. කම්මානං ඵලදස්සාවිතා ව අවිජ්ජවාසො වාති “පුඤ්ඤපාපඵලූපගා” ති ඉමිනා වචනෙන කම්මානං ඵලස්ස පච්චක්ඛකාරිතා, කතුපච්චිතානං කම්මානං අත්තනො ඵලස්ස අප්පදානාභාවො ව දස්සිතොති අත්ථො.

කම්මමෙව කම්මන්තං, පාපං කම්මන්තං එතෙසන්ති පාපකම්මන්තා, තස්ස අත්ථං දස්සෙතුං “අපුඤ්ඤසඬ්ඛාරා”ති වුත්තං. අපුඤ්ඤො සඬ්ඛාරො එතෙසන්ති අපුඤ්ඤසඬ්ඛාරා. පාපකම්මන්තාති වා නිස්සක්කවචනං, පාපකම්මන්තහෙතුති අත්ථො. තථා පුඤ්ඤසඬ්ඛාරාතිආදීසුපි. පුන “නිරයං පාපකම්මන්තා”තිආදිනා අන්තද්වයෙන සද්ධිං මජ්ඣිමපටිපදං දස්සෙති. තථා “අයං සංකිලෙසො”තිආදිනා වට්ටව්වට්ටවසෙන ආදිනවස්සාදනිස්සරණවසෙන හෙතුඵලවසෙන ච ගාථායං තයො අත්ථවිකප්පා දස්සිතා. පුන “නිරයං පාපකම්මන්තාති අයං සංකිලෙසො”තිආදිනා වොදානවසෙන ගාථාය අත්ථං දස්සෙති.

59. තෙන තෙනාති තෙන තෙන අජ්ඣොසිතවත්ථුනා රූපභවඅරූපභවාදිනා. ඡත්තිංසාති කාමතණ්හා තාව රූපාදිවිසයහෙදෙන ඡ, තථා භවතණ්හා විභවතණ්හා වාති අට්ඨාරස. තා එව අජ්ඣක්තිකෙසු රූපාදීසු අට්ඨාරස, බාහිරෙසු රූපාදීසු අට්ඨාරසාති එවං ඡත්තිංස. යෙන යෙනාති “සුභං සුඛං”න්තිආදිනා.

වොදානං තිව්ධං ඛන්ධත්තයවසෙනාති තං දස්සෙතුං “තණ්හාසංකිලෙසො”තිආදි වුත්තං. පුන “සබ්බෙ සත්තා මරිස්සන්ති”තිආදි පටිපදාවිභාගෙන ගාථානමත්ථං දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ තත්ථ ගාමිනීති තත්ථ තත්ථෙව නිබ්බානෙ ගාමිනී, නිබ්බානස්ස ගමනසීලාති අත්ථො.

පුන තත්ථතත්ථගාමිනීසබ්බත්ථගාමිනීනං පටිපදානං විභාගං දස්සෙතුං “තයො රාසී”තිආදි වුත්තං. යන්ති යං නිරයාදි. තං තං යානං යථාරහං ගමෙතීති සබ්බත්ථගාමිනී. පටිපදාසඬ්ඛානෙ අපුඤ්ඤකම්මෙ පුඤ්ඤකම්මෙ ව කම්මක්ඛයකරණකම්මෙ ව විභාගසො භගවතො පවත්තනඤ්ඤාණං. ඉදං සබ්බත්ථගාමිනී පටිපදාඤ්ඤාණං නාම තථාගතබලං. ඉමිනා හි ඤාණෙන භගවා සබ්බමපි පටිපදං යථාභූතං පජානාති.

කථං? සකලගාමවාසිකෙසුපි එකං සුකරං වා මීගං වා මාරෙන්තෙසු සබ්බෙසං චෙතනා පරස්ස ජීවිතින්ද්‍රියාරම්මණාව හොති, තං පන කම්මං තෙසං ආයුහනක්ඛණෙයෙව නානා හොති. තෙසු හි එකො ආදරෙන කරොති, එකො “ත්වමපි කරොහි”ති පරෙහි නිජ්ජිළිතො කරොති, එකො සමානච්ඡන්දො විය හුත්වා අප්පට්ඨාහමානො විචරති. තෙසු එකො තෙනෙව කම්මෙන නිරයෙ නිබ්බත්තති, එකො තිරච්ඡානයොනියං, එකො පෙත්තිවිසයෙ, තං තථාගතො ආයුහනක්ඛණෙ එව “ඉමිනා නිභාරෙන ආයුහිතත්තා එස නිරයෙ නිබ්බත්තිස්සති, එස තිරච්ඡානයොනියං, එස පෙත්තිවිසයෙ”ති ජානාති. නිරයෙ නිබ්බත්තනකම්පි “එස අට්ඨසු මහානිරයෙසු නිබ්බත්තිස්සති, එස සොළසසු උස්සදෙසු”ති ජානාති. තිරච්ඡානයොනියං නිබ්බත්තනකම්පි “එස අපාදකො භවිස්සති, එස ද්විපාදකො, එස චතුප්පාදකො, එස ඛහුප්පාදකො”ති ජානාති. පෙත්තිවිසයෙ නිබ්බත්තනකම්පි “එස නිජ්ඣාමතණ්හිකො භවිස්සති, එස බුප්පිපාසිකො, එස පරදත්තුපජීවී”ති ජානාති.

“තෙසු ව කම්මෙසු ඉදං කම්මං පටිසන්ධිං ආකඨසීස්සති, ඉදං නාකඨසීස්සති දුඛිඛලං දින්නාය පටිසන්ධියා උපධිවෙපක්කමත්තං භවිස්සති” ති ඡානාති. තථා සකලගාමවාසිකෙසු එකතො දානං දදමානෙසු සබ්බෙසමිපි වෙනනා දෙය්‍යධම්මාරම්මණාව හොති, තං පන කම්මං තෙසං ආයුහනක්ඛණෙ එව නානං හොති. තෙසු හි කෙච් දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, කෙච් මනුස්සලොකෙ, තං තථාගතො ආයුහනක්ඛණෙ එව “ඉමිනා නිහාරෙන ආයුහිතන්තා එස මනුස්සලොකෙ නිබ්බත්තිස්සති, එස දෙවලොකෙ” ති ඡානාති. තත්ථපි “එස පරනිම්මිතවසවත්තිසු නිබ්බත්තිස්සති, එස භූමිමදෙවෙසු නිබ්බත්තිස්සති, එස ජෙට්ඨකදෙවරාජා හුත්වා, එස තස්ස දුතියං තතියං වා යානන්තරං කරොන්තො පරිවාරකො හුත්වා නිබ්බත්තිස්සති” ති ඡානාති.

“තෙසු ව කම්මෙසු ඉදං පටිසන්ධිං ආකඨසීතුං සක්ඛිස්සති, ඉදං න සක්ඛිස්සති දුඛිඛලං දින්නාය පටිසන්ධියා උපධිවෙපක්කමත්තං භවිස්සති” ති ඡානාති. තථා “විපස්සනං පටිඨපෙන්නෙසු ව එස ඉමිනා නිහාරෙන විපස්සනාය ආරද්ධන්තා අරභා භවිස්සති, එස අනාගාමී, එස සකදාගාමී, එස සොනාපන්නො, එකඛ්ඪී කොලංකොලො සත්තක්ඛන්තුපරමො, එස මග්ගං පත්තුං න සක්ඛිස්සති ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනායමෙව යස්සති, එස පච්චයපරිග්ගහෙ, එස නාමරූපපරිග්ගහෙ, අරූපපරිග්ගහෙ ව යස්සති, එස මහාභූතමත්තමෙව වචන්ථපෙස්සති, එස කිඤ්චි සල්ලක්ඛෙතුං න සක්ඛිස්සති” ති ඡානාති. “කසිණපරිකම්මං කරොන්තෙසුපි එස පරිකම්මමත්තෙ එව යස්සති, එස නිමිත්තං උප්පාදෙතුං සක්ඛිස්සති, න අප්පනං. එස අප්පනමිපි උප්පාදෙස්සති, එස ඤානං අධිගමිස්සති, න උපරිවිසෙසං. එස උපරිවිසෙසමිපි අධිගමිස්සති” ති ඡානාති.

අනෙකධාතුති අනෙකා චක්ඛාදයො පථවාදයො ව ධාතුයො එතස්සාති අනෙකධාතු, බ්‍රහ්මධාතුති අත්ථො. ලොකොති ඛන්ධායතනාදිලොකො. චක්ඛුධාතුතිආදි යාහි ධාතුහි “අනෙකධාතු” ති ලොකො චුත්තො, තාසං සරූපතො දස්සනං. තත්ථ සභාවට්ඨෙන නිස්සත්තට්ඨෙන ව ධාතු. චක්ඛු එව ධාතු චක්ඛුධාතු. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. කාමධාතුති එත්ථ ද්වෙ කාමා කිලෙසකාමො ව චන්ද්‍රකාමො ව. කිලෙසකාමපක්ඛෙ කාමපට්ඨංයුත්තො ධාතු කාමධාතු, කාමචිතක්කස්සෙතං නාමං. චන්ද්‍රකාමපක්ඛෙ පන කාමාවචරධම්මා කාමො උත්තරපදලොපෙන, කාමො ව සො ධාතු වාති කාමධාතු. ඛ්‍යාපාදපට්ඨංයුත්තො ධාතු ඛ්‍යාපාදධාතු, ඛ්‍යාපාදචිතක්කස්සෙතං නාමං. ඛ්‍යාපාදොව ධාතු ඛ්‍යාපාදධාතු, දසආඝාතචන්ද්‍රවිසයස්ස පටිසස්සෙතං නාමං. විහිංසාපට්ඨංයුත්තො ධාතු විහිංසාධාතු, විහිංසාචිතක්කො. විහිංසා එව වා ධාතු විහිංසාධාතු, පරසත්තවිහෙසනස්සෙතං නාමං. නෙක්ඛම්මඅඛ්‍යාපාදඅවිහිංසාධාතුයො නෙක්ඛම්මචිතක්කාදයො සබ්බකුසලධම්මා මෙත්තාකරුණා වාති වෙදිතඛ්බං. රූපධාතුති රූපභවො, සබ්බෙ වා රූපධම්මා. අරූපධාතුති අරූපභවො, අරූපධම්මා වා. නිරොධධාතුති නිරොධතණ්හා. සඨ්ඛාරධාතුති සබ්බෙ සඨ්ඛිතධම්මා. සෙසං සුච්ඤ්ඤයං.

අඤ්ඤමඤ්ඤවිලක්ඛණත්තා නානප්පකාරා ධාතුයො එතස්මිත්ති නානාධාතු,
 ලොකො. තෙනෙවාහ – “අඤ්ඤා චක්ඛුධාතු යාච අඤ්ඤා නිබ්බානධාතු”ති, යථා ච
 ඉදං ඤාණං චක්ඛුධාතුආදිහෙදෙන උපාදිත්තකසඬ්ඛාරලොකස්ස වසෙන
 අනෙකධාතුනානාධාතුලොකං පජානාති, එවං අනුපාදිත්තකසඬ්ඛාරලොකස්සපි
 වසෙන තං පජානාති. පච්චෙකඛුද්ධා හි ද්වෙ ච අග්ගසාවකා
 උපාදිත්තකසඬ්ඛාරලොකස්සෙව නානත්තං ජානන්ති, තම්පි එකදෙසෙනෙව, න
 නිප්පදෙසතො. අනුපාදිත්තකසඬ්ඛාරලොකස්ස පන නානත්තං න ජානන්ති. භගවා
 පන “ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්තාය ඉමස්ස රුක්ඛස්ස ඛන්ධො සෙතො හොති,
 ඉමස්ස කාලො, ඉමස්ස මට්ඨො, ඉමස්ස ඵරුසො, ඉමස්ස බහලො, ඉමස්ස
 තනුත්තවො. ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්තාය ඉමස්ස රුක්ඛස්ස පත්තං
 වණ්ණසණ්ඨානාදිවසෙන එවරූපං නාම හොති, ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්තත්තා
 ඉමස්ස රුක්ඛස්ස පුප්ඵං නීලං හොති පීතකං ලොහිතකං ඔදාතං සුගන්ධං දුග්ගන්ධං,
 ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්තාය ඵලං ඛුද්දකං මහන්තං දීපං වට්ටං සුසණ්ඨානං
 දුස්සණ්ඨානං මට්ඨං ඵරුසං සුගන්ධං දුග්ගන්ධං තිත්තං මධුරං කටුකං අම්බිලං
 කසාවං හොති, ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්තාය ඉමස්ස රුක්ඛස්ස කණ්ටකො
 තිබ්බිණො හොති, අතිබ්බිණො උජුකො කුට්ඨො කණ්හො නීලො ඔදාතො හොති”ති
 එවං අනුපාදිත්තසඬ්ඛාරලොකස්සාපි වසෙන අනෙකධාතුනානාධාතුභාවං ජානාති.
 සබ්බඤ්ඤඛුද්ධානං එව හි එතං බලං, න අඤ්ඤෙසං.

60. යං යදෙව ධාතුන්ති යං කිඤ්චි භීනාදිසභාවං. යස්මා අධිමුත්ති නාම
 අප්ඤ්ඤාසයධාතු, තස්මා අධිමුච්චනං අප්ඤ්ඤාසයස්ස භීනාදිසභාවෙන පචත්තනං. තං
 පන තස්ස තං තං අධිට්ඨහනං අභිනිවිසනඤ්ච හොතීති ආහ – “අධිමුච්චන්ති, තං
 තදෙව අධිට්ඨහන්ති අභිනිවිසන්ති”ති. අධිමුච්චනස්ස විසයං විභාගෙන දස්සෙතුං
 “කෙච්චි රූපාධිමුත්තා”තිආදි චුත්තං. තං සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.
 නානාධිමුත්තිකතාඤ්ඤාණන්ති භීනාදිවසෙන නානාධිමුත්තිකතාය ඤාණං.

තෙ යථාධිමුත්තා ච භවන්තීති තෙ භීනාධිමුත්තිකා පණ්ණාධිමුත්තිකා සත්තා
 යථා යථා අධිමුත්තා හොන්ති. තං තං කම්මසමාදානං සමාදියන්තීති
 අධිමුත්තිඅනුරූපං තං තං අත්තනා සමාදියිතබ්බං කත්තබ්බං කම්මං කරොන්ති,
 තානි කම්මසමාදානානි සමුට්ඨානවසෙන විභජන්තො “තෙ ජබ්බිධං
 කම්ම”න්තිආදිමාහ. තත්ථ කෙච්චි ලොභවසෙන කම්මං සමාදියන්තීති
 සම්බන්ධිතබ්බං. එස නයො සෙසෙසුපි. තං විභජ්ජමානන්ති තං සමුට්ඨානවසෙන
 ජබ්බිධං පුන පචත්තිනිවත්තිවසෙන විභජ්ජමානං දුට්ඨං.

යං ලොභවසෙන දොසවසෙන මොහවසෙන ච කම්මං කරොතීති
 දසඅකුසලකම්මපට්ඨකම්මං සන්ධාය වදති. තඤ්ඤි සංකිලිට්ඨතාය කාලකන්ති
 කණ්හං. අපායෙසු නිබ්බත්තාපනතො කාලකච්ඡාකන්ති කණ්හවිපාකං. යං
 සද්ධාවසෙන කම්මං කරොතීති දසකුසලකම්මපට්ඨකම්මං. තඤ්ඤි අසංකිලිට්ඨත්තා
 පණ්ඩරන්ති සුක්කං. සග්ගෙ නිබ්බත්තාපනතො පණ්ඩරවිපාකත්තා සුක්කච්ඡාකං.
 යං ලොභවසෙන දොසවසෙන මොහවසෙන සද්ධාවසෙන ච කම්මං කරොති, ඉදං

කණ්ඩසුක්කන්ති වොමිස්සකකම්මං. කණ්ඩසුක්කවිපාකන්ති සුබ්බස්සකම්මං. මිස්සකකම්මස්සෙති කන්වා අකුසලවලෙන තිරවිජානගොනියං මඛිගලහත්ථිභාවං උපපන්නො කුසලෙන පවත්තෙ සුඛං අනුභවති, කුසලෙන රාජකුලෙ නිබ්බත්තොපි අකුසලෙන දුක්ඛං වෙදයති. යං වීරියවසෙන පඤ්ඤාවසෙන ච කම්මං කරොති, ඉදං කම්මං අකණ්ණං අසුක්කං අකණ්ණඅසුක්කවිපාකන්ති කම්මක්ඛයකරා චතුමග්ගවෙනනා. තස්සෙති යදි කණ්ණං භවෙය්‍ය, කණ්ණවිපාකං දදෙය්‍ය. යදි සුක්කං භවෙය්‍ය, සුක්කඋපපත්තිපරියාපන්නං විපාකං දදෙය්‍ය. උභයවිපාකස්ස පන අප්පදානතො අකණ්ණඅසුක්කවිපාකන්ති අයමෙත්ථ අත්ථො.

කම්මසමාදානෙ පට්ඨං අවෙලකපට්පදා කාමෙසු පාතබ්‍යතා, දුතියං නිබ්බකිලෙසස්ස අස්සුමුඛස්සාපි රුදතො පරිසුද්ධබ්‍රහ්මවරියවරණං, තතියං කාමෙසු අපාතබ්‍යතා අවෙලකපට්පදා, චතුත්ථං පච්චයෙ අලහමානස්සාපි ඤානවිපස්සනාසුඛසමඛිගිතො සාසනබ්‍රහ්මවරියවරණං. යං එවං ජාතියං කම්මසමාදානන්ති යං අඤ්ඤම්පි එවංපකාරං කම්මං. ඉමිනා පුග්ගලෙනාතිආදි තස්මිං කම්මවිපාකෙ භගවතො ඤාණස්ස පවත්තනාකාරදස්සනං. තත්ථ උපචිතන්ති යථා කතං කම්මං ඵලදානසමත්ථං හොති, තථා කතං උපචිතං. අවිපක්කන්ති න විපක්කවිපාකං. විපාකාය පච්චුපට්ඨිතන්ති විපාකදානාය කතොකාසං. න ච භබ්බො අභිනිබ්බිධා ගන්තුන්ති කිලෙසාභිසම්බාරානං අභිනිබ්බිජ්ඣනතො අභිනිබ්බිධාසම්බාරං අරියමග්ගං අධිගන්තුං න ච භබ්බො. තං භගවා න ඔවදතීති තං විපාකාවරණෙන නිවුතං පුග්ගලං භගවා සච්චපට්ඨෙධං පුරක්ඛත්වා න ඔවදති, වාසනත්ථං පන තාදිසානම්පි ධම්මං දෙසෙති එව, අජාතසත්තුආදීනං විය.

උපචිතන්ති කාතුං ආරද්ධං. තෙනෙවාහ – “න ච තාව පාරිජුරිං ගත”න්ති. තෙන මිච්ඡත්තනියාමස්ස අසමත්ථතං දස්සෙති. පුරා පාරිජුරිං ගච්ඡතීති පාරිජුරිං ඵලනිප්පාදනසමත්ථතං ගච්ඡති පුරා අධිගච්ඡෙය්‍ය. මිච්ඡත්තනියතතාය සජ්ජකං ඵලධම්මස්ස අභාජනභාවං නිබ්බත්තයති පුරා. තෙනෙවාහ – “පුරා වෙතෙය්‍යත්තං සමතික්කමති”ති. “පුරා අනියතං සමතික්කමති”තිපි පාඨො, සො එවත්ථො. අසමත්තෙති කම්මෙ අසම්පුණ්ණෙ, තෙ අසම්පුණ්ණෙ වා.

61. එවං කිලෙසන්තරායමිස්සකං කම්මන්තරායං දස්සෙත්වා ඉදානි අමිස්සකං කම්මන්තරායං දස්සෙතුං “ඉමස්ස ච පුග්ගලස්සා”තිආදි වුත්තං. තං වුත්තනයමෙව.

සබ්බෙසන්ති ඉමස්මිං බලනිද්දෙසෙ වුත්තානං සබ්බෙසං කම්මානං. මුදුමජ්ඣාධිමත්තතාති මුදුමජ්ඣාධිමත්තතාවො. කම්මානස්සෙති මුදුආදිභාවෙන තංවිපාකානං මුදුමජ්ඣාධිමත්තතාවො විඤ්ඤායතීති අධිප්පායො. දිට්ඨධම්මවෙදනීයන්තිආදීසු දිට්ඨධම්මෙ ඉමස්මිං අත්තභාවෙ වෙදිතබ්බං ඵලං දිට්ඨධම්මවෙදනීයං. උපපජ්ජෙ අනන්තරෙ අත්තභාවෙ වෙදිතබ්බං ඵලං උපපජ්ජවෙදනීයං. අපරස්මිං අත්තභාවෙ ඉතො අඤ්ඤස්මිං යස්මිං කස්මිඤ්ච අත්තභාවෙ වෙදිතබ්බං ඵලං අපරාපරියවෙදනීයං. එකජවනවාරස්මිඤ්ච සත්තසු වෙනනාසු පට්ඨවෙනනා දිට්ඨධම්මවෙදනීයං නාම. පරියොසානවෙනනා

උපපජ්ජවේදනීයං නාම. මජ්ඣිමනිකායෙ පඤ්ච වෙනනා අපරාපරියවේදනීයං නාම.
විපාකවෙමත්තතාඤාණන්ති විපාකවෙමත්තතාය විපාකවිසේසෙ ඤාණං. ඉමස්ස
පන කම්මවිපාකස්ස ගතිසම්පත්ති ගතිවිපත්ති, උපධිසම්පත්ති උපධිවිපත්ති,
කාලසම්පත්ති කාලවිපත්ති, පයොගසම්පත්ති පයොගවිපත්තියො කාරණං. සො ච
නෙසං කාරණභාවො “අත්ථෙකච්චානි පාපකානි කම්මසමාදානානි
ගතිසම්පත්තිපටිබාලීහානි න විපච්චන්ති” තිආදිපාළිවසෙන (විභ. 810) වේදිතඛිබො.

62. අනන්තරබලනිද්දෙසෙ වූත්තකම්මසමාදානපදෙනෙව ඥානාදීති සඬගහෙත්වා දස්සෙතුං. “තථා සමාදිත්තානං කම්මාන”න්තිආදි වූත්තං. සෙක්ඛපුට්ඨජනසන්තානෙසු පවත්තාති ඥානාදීති කම්මං හොත්ති. තත්ථ තථා සමාදිත්තානන්ති “සුක්කං සුක්කවිපාකං පච්චුප්පන්තසුඛං, ආයතිං සුඛවිපාක”න්ති එවමාදිප්පකාරෙහි සමාදිත්තෙසු කම්මෙසු. සංකිලෙසොති පටිපක්ඛධම්මවසෙන කිලිට්ඨභාවො. වොදානං පටිපක්ඛධම්මෙහි විසුප්ඤ්ඤානං. වුට්ඨානං පගුණවොදානං භවඬගවුට්ඨානඤ්ඤානං. එවං සංකිලිස්සතිආදිසු අයමෙවත්ථො – ඉමිනා ආකාරෙන ඥානාදි සංකිලිස්සති වොදායති වුට්ඨහතිති ජානනඤ්ඤාණං භගවතො අනාවරණඤ්ඤාණං, න තස්ස ආවරණං අත්ථිති.

[illegible]

සමාධිප්‍ර වතුක්කනය පඤ්චකනයෙසු පඨමජ්ඣානසමාධි සචිතක්කො සච්චාරො සමාධි නාම. පඤ්චකනයෙ දුතියජ්ඣානසමාධි අචිතක්කො විචාරමත්තො සමාධි නාම. වතුක්කනයෙ පඤ්චකනයෙපි සෙසකානෙසු සමාධි අචිතක්කො අච්චාරො සමාධි නාම.

සමාපත්තිස්ථ පටිපාටියා අට්ඨන්තං සමාපත්තීනං “සමාධි” තිපි නාම.
 “සමාපත්ති” තිපි. කස්මා? චිත්තෙකග්ගතාසබ්භාවතො. නිරොධසමාපත්තියා
 තදභාවතො න “සමාධි” ති නාමං. සඤ්ඤාසමාපත්තිආදි හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

භානභාගියෝ සමාධිති අප්පගුණෙහි පයමජ්ඣානාදීහි වුට්ඨිතස්ස සඤ්ඤාමනසිකාරානං කාමාදිඅනුපක්ඛන්දනං පයමජ්ඣානාදිසමාධිස්ස භානභාගියතා. “පයමජ්ඣානස්ස කාමරාගඛ්‍යාපාදා සංකිලෙසො”ති වුත්තත්තා දුතියජ්ඣානාදිවසෙන යොජෙතබ්බං. කුක්කුටං වුවිච්ඡි අප්පඤ්ඤාප්ඵලවිජනමුඛෙන තප්පරමතා. කුක්කුටඤ්ඤායිති පුග්ගලාධිට්ඨානෙන ඤානානි වුත්තානි, ද්වෙ පයමදුතියජ්ඣානානිති වුත්තං හොති. යො පයමං දුතියං වා ඤානං නිබ්බන්තෙත්වා “අලමෙත්තාවතා”ති සඬකොචං ආපජ්ජති, උත්තරි න වායමති, තස්ස තානි ඤානානි චත්තාරිපි “කුක්කුටඤ්ඤානානි”ති වුවිච්ඡන්ති, තංසමඬගිතො ව කුක්කුටඤ්ඤායී. තෙසු පුරිමානි ද්වෙ ආසන්නබලවපච්චත්ථිකත්තා විසෙසභාගියතාභාවතො ව සංකිලෙසභාවෙන වුත්තානි. ඉතරානි පන විසෙසභාගියතාභාවෙපි මන්දපච්චත්ථිකත්තා වොදානභාවෙන වුත්තානීති දට්ඨබ්බං.

විසෙසභාගියෝ සමාධිති පගුණෙහි පයමජ්ඣානාදීහි වුට්ඨිතස්ස සඤ්ඤාමනසිකාරානං දුතියජ්ඣානාදිපක්ඛන්දනං, පගුණවොදානං භවඬගවුට්ඨානඤ්ඤා “වුට්ඨාන”න්ති වුත්තං. හෙට්ඨිමං හෙට්ඨිමඤ්ඤි පගුණජ්ඣානං උපරිමස්ස උපරිමස්ස පදට්ඨානං හොති. තස්මා වොදානමපි “වුට්ඨාන”න්ති වුත්තං. භවඬගවසෙන සබ්බඤ්ඤානෙහි වුට්ඨානං හොතීති භවඬගඤ්ඤා වොදානං වුට්ඨානං. යස්මා පන වුට්ඨානවසිභාවෙන යථාපරිච්ඡින්නකාලං සමාපත්තිතො වුට්ඨානං හොති, තස්මා සමාපත්තිවුට්ඨානකොසල්ලං ඉධ “වුට්ඨාන”න්ති වුත්තං.

63. තස්සෙව සමාධිස්සාති තස්ස අනන්තරබලනිද්දෙසෙ ඤානාදිපරියායෙහි වුත්තසමාධිස්ස. පරිවාරානි පරික්ඛාරා. ඉන්ද්‍රියානීති සද්ධාසතිපඤ්ඤිත්ථියානි. බලානීති හිරොත්තප්පෙහි සද්ධිං තානියෙව. චිරියස්ස විසුං ගහණං බලානං බහුපකාරදස්සනත්ථං. චිරියුපත්ථමහෙන හි සද්ධාදයො පටිපක්ඛෙන අකම්පනියා හොත්ති. තෙනෙවාහ – “චිරියවසෙන බලානි භවන්ති”ති. තෙසන්ති ඉන්ද්‍රියානං. මුදුමජ්ඣාධිමත්තතානි අවිසදං මුදු. නාතිවිසදං මජ්ඣං. අතිවිසදං අධිමත්තං බලවං “තික්ඛ”න්ති වුවිච්ඡි.

වෙනෙය්‍යානං ඉන්ද්‍රියානුරූපං භගවතො දෙසනාපවත්තීති දස්සෙතුං “තත්ථ භගවා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සංඛිත්තචිත්ථාරෙතානි සංඛිත්තස්ස චිත්ථාරෙන. අථ වා සංඛිත්තෙතානි උද්දිට්ඨමත්තෙන. සංඛිත්තචිත්ථාරෙතානි උද්දෙසෙන නිද්දෙසෙන ව. චිත්ථාරෙතානි උද්දෙසනිද්දෙසපටිනිද්දෙසෙහි. මුදුකන්ති ලහුකං අපායභයවට්ඨභයාදීහි සන්තප්ජනවසෙන භාරියං අකත්වා. මුදුතික්ඛන්ති නාතිතික්ඛං. සංවෙගචත්ථුහි සංවෙගජනනාදිවසෙන භාරියං කත්වා. සමථං උපදිසතීති සමථං අධිකං කත්වා උපදිසති, න තථා විපස්සනන්ති අධිප්පායො. න හි කෙටලෙන සමථෙන සච්චස්පට්ඨෙධො සම්භවති. සමථවිපස්සනන්ති සමධුරං සමථවිපස්සනං. විපස්සනන්ති සාතිසයං විපස්සනං උපදිසති. යස්මා චෙත්ථ තික්ඛිත්ථියාදයො උග්ගට්ඨකඤ්ඤාආදයොව, තස්මා “තික්ඛිත්ථියස්ස නිස්සරණං උපදිසතී”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අධිපඤ්ඤාසික්ඛායානි අධිපඤ්ඤාසික්ඛං.

යං එත්ථ ඤාණන්ති එත්ථ ඉන්ද්‍රියානං මුදුමජ්ඣාධිමත්තතාය යං ඤාණං, ඉදං වුව්චති පරසත්තානං පරපුග්ගලානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තවෙමත්තතාඤාණන්ති සම්බන්ධිතබ්බං. තස්ස ඤාණස්ස පවත්තනාකාරං දස්සෙතුං “අයං ඉමං භූමි”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ අයං ඉමං භූමිං භාවනාඤ්ච ගතොති අයං පුග්ගලො ඵවම්මං සංකිලෙසවාසනං වොදානං භවභිගඤ්ච ගතො ගච්ඡති ගම්ස්සති ච, කාලවචනිච්ඡාය අභාවනො, යථා දුද්ධන්ති. ඉමාය වෙලාය ඉමස්මිං සමයෙ ඉමාය මුදුමජ්ඣාතික්ඛහෙදාය අනුසාසනියා. ඵවංධාතුකොති භීතාදිවසෙන ඵවංඅජ්ඣාසයො ඵවංඅධිමුත්තිකො. අයඤ්චස්ස ආසයොති ඉමස්ස පුග්ගලස්ස අයං සස්සතුච්ඡෙදප්පකාරො, යථාභූතඤාණානුලොමන්තිප්පකාරො චා ආසයො. ඉදඤ්චි චතුබ්බිධං ආසයන්ති එත්ථ සත්තා වසන්තිති ආසයොති වුව්චති. ඉමං පන භගවා සත්තානං ආසයං ජානන්තො තෙසං දිට්ඨිගතානං විපස්සනාඤාණකම්මස්සකතඤ්ඤාණානඤ්ච අප්පවත්තික්ඛණෙපි ජානාති ඵව. වුත්තම්පි වෙතං – “කාමං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො කාමගරුකො කාමාසයො කාමාධිමුත්තො’ ති. කාමං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො නෙක්ඛම්මගරුකො නෙක්ඛම්මාසයො නෙක්ඛම්මාධිමුත්තො’ ති. නෙක්ඛම්මං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති... බ්‍යාපාදං... අබ්‍යාපාදං... ටීනම්ද්ධං... ආලොකසඤ්ඤං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො ටීනම්ද්ධගරුකො ටීනම්ද්ධාසයො ටීනම්ද්ධාධිමුත්තො’” ති (පටි. ම. 1.113).

අයං අනුසයොති අයං ඉමස්ස පුග්ගලස්ස කාමරාගාදිකො අප්පභීනොයෙව අනුසයිතකිලෙසො. අප්පභීනොයෙව හි ටාමගතො කිලෙසො අනුසයො. පරසත්තානන්ති පධානසත්තානං. පරපුග්ගලානන්ති තතො පරෙසං සත්තානං, භීතසත්තානන්ති අත්ථො. එකත්ථමෙව චා එතං පද්ද්වයං වෙනෙය්‍යවසෙන ද්විධා වුත්තං. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තවෙමත්තතාඤාණන්ති පරභාවො ච අපරභාවො ච පරොපරියත්තං අ-කාරස්ස ඔකාරං කත්වා, තස්ස වෙමත්තතා පරොපරියත්තවෙමත්තතා. සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං පරොපරියත්තවෙමත්තතාය ඤාණං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තවෙමත්තතාඤාණන්ති පදවිභාගො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ යන්ති යං අනෙකවිභිතස්ස පුබ්බෙනිවාසස්ස අනුස්සරණවසෙන භගවතො ඤාණං, ඉදං අට්ඨමං තථාගතබලන්ති සම්බන්ධො. අනෙකවිභිතන්ති අනෙකවිධං, අනෙකෙහි චා පකාරෙහි පවත්තිතං. පුබ්බෙනිවාසන්ති අනුස්සරිතුං ඉච්ඡිතං අත්තනො පරෙසඤ්ච සමනන්තරාතීතං භවං ආදිං කත්වා තත්ථ තත්ථ නිවුත්ථසත්තානං. අනුස්සරතීති “එකම්පි ජාතිං ද්වෙපි ජාතියො” ති ඵවං ජාතිපටිපාටියා අනුගන්ත්වා සරති, අනුදෙව චා සරති, විත්තෙ අභිනින්නාමිතමත්තෙ ඵව සරතීති අත්ථො. භගවතො හි පරිකම්මකිච්චං නත්ථි, ආවජ්ජනමත්තෙනෙව සරති. සෙය්‍යථිදන්ති ආරද්ධප්පකාරනිදස්සනත්ථෙ නිපාතො. එකම්පි ජාතින්ති එකම්පි පටිසන්ධිමූලං වුතිපරියොසානං එකභවපරියාපන්තං බන්ධසත්තානං. එස නයො ද්වෙපි ජාතියොතිආදීසුපි.

අනෙකෙහි සංවට්ඨකප්පෙතිආදීසු පන පරිභායමානො කප්පො සංවට්ඨකප්පො, වඩ්ඨමානො විවට්ඨකප්පොති වෙදිතබ්බො. තත්ථ සංවට්ටෙන සංවට්ටට්ඨායී ගහිතො තංමුලත්තා, විවට්ටෙන ච විවට්ටට්ඨායී. එවඤ්ඤි සති යාති “චත්තාරිමානි, හික්ඛවෙ, කප්පස්ස අසඬ්ඛොයානාති. කතමානි චත්තාරි? සංවට්ටො සංවට්ටට්ඨායී විවට්ටො විවට්ටට්ඨායී”ති (අ. නි. 4.156) චුත්තානි, තානි සබ්බානි පරිග්ගහිතානි හොන්ති. අමුත්‍රාසින්නිආදි සරණාකාරදස්සනං. තත්ථ අමුත්‍රාසින්නි අමුමිහි සංවට්ඨකප්පෙ, අමුමිහි හවෙ වා යොනියං වා ගතියං වා විඤ්ඤාණධර්මියං වා සත්තාවාසෙ වා සත්තනිකායෙ වා. එවංනාමොති තිස්සො වා ඵස්සො වා. එවංගොත්තොති හග්ගවො වා ගොතමො වා. එවංවණ්ණොති ඔදාතො වා සාමො වා. එවමාහාරොති සාලිමංසොදනාහාරො වා පවත්තඵලහොජනො වා. එවංසුඛදුක්ඛප්පට්ඨසංවේදීති අනෙකප්පකාරෙන කායිකචෙතසිකානං සාමිසනිරාමිසප්පහෙදානං වා සුඛදුක්ඛානං පට්ඨසංවේදී. එවමායුපරියන්තොති එවං වස්සසතපරමායුපරියන්තො වා චතුරාසිතිකප්පසහස්සපරමායුපරියන්තො වා. සො තතො චුතො අමුත්‍ර උදපාදින්නි සො තතො හවතො, සත්තනිකායතො වා චුතො සුත අමුකස්මිං නාම සත්තනිකායෙ උදපාදිං. අථ වා තත්‍රාපි හවෙ වා සත්තනිකායෙ වා අහොසිං. එවංනාමොතිආදි චුත්තත්ථමෙව.

64. දිබ්බෙනාතිආදීසු දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං. දෙවතානඤ්ඤි සුවරිතකම්මනිබ්බත්තම්පි පිත්තසෙම්භරුහිරාදිහි අපලිබුද්ධං උපක්කිලෙසවිමුත්තත්තා දුරෙපි ආරම්මණග්ගහණසමත්ථං දිබ්බං පසාදවක්ඛු හොති. ඉදම්පි වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තං ඤාණවක්ඛු තාදිසමෙවාති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං, දිබ්බවිහාරවසෙන වා පටිලද්ධත්තා, අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාපි දිබ්බං, ආලොකපරිග්ගහෙන මහාජුතිකත්තාපි දිබ්බං, තිරොකුට්ටාදිගතරූපදස්සනෙන මහාගතිකත්තාපි දිබ්බං. තං සබ්බං සද්දසත්ථානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. දස්සනට්ඨෙන වක්ඛු. වක්ඛුකිච්චකරණෙන වක්ඛුමිවාතිපි වක්ඛු. චුතුපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා විසුද්ධං. යො හි චුතිමත්තමෙව පස්සති, න උපපාතං, සො උච්ඡේදදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො උපපාතමත්තමෙව පස්සති න චුතිං, සො නවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො පන තදුභයං පස්සති, සො යස්මා දුට්ඨම්පි තං දිට්ඨිගතං අතිවත්තති. තස්මාස්ස තං දස්සනං දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතු හොති. තදුභයඤ්ච හගවා පස්සති. තෙන චුත්තං – “චුතුපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා විසුද්ධං”න්ති.

එකාදසඋපක්කිලෙසවිරහතො වා විසුද්ධං. යථාහ –

“සො ඛො අහං අනුරුද්ධා ‘විචිකිච්ඡා චිත්තස්ස උපක්කිලෙසො’ති ඉති විදිත්වා විචිකිච්ඡං චිත්තස්ස උපක්කිලෙසං පජ්ඣං. ‘අමනසිකාරො චිත්තස්ස උපක්කිලෙසො... ටීනමිද්ධං... ඡම්භිතත්තං... උජ්ජිලං... දුට්ඨුල්ලං... අච්චාරද්ධවීරියං... අතිලීනවීරියං... අභිජජ්ජා... නානත්තසඤ්ඤා... අනිනිජ්ඣායිතත්තං රූපානං චිත්තස්ස උපක්කිලෙසො’ති ඉති විදිත්වා

අතිනිෂ්කායිතත්තං රූපානං චිත්තස්ස උපක්කිලෙසං පජ්ඨි''න්ති (ම. නි. 3.242) එවමාදි.

තදෙවං එකාදසඋපක්කිලෙසවිරහතො වා විසුද්ධං. මනුස්සුපචාරං අතික්කමිත්වා රූපදස්සනෙන අතික්කන්තමානුසකං, මංසවක්ඛුං අතික්කන්තත්තා වා අතික්කන්තමානුසකං. තෙන දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන අතික්කන්තමානුසකෙන.

සත්තෙ පස්සතීති මනුස්සො මනුස්සං මංසවක්ඛුනා විය සත්තෙ පස්සති ඔලොකෙති. වචමානෙ උපපජ්ජමානෙති එත්ථ චුතික්ඛණෙ උපපත්තික්ඛණෙ වා දිබ්බචක්ඛුනාපි දට්ඨුං න සක්කා. යෙ පන ආසන්නචුතිකා ඉදානි චවිස්සන්ති, යෙ ච ගහිතපටිසන්ධිකා සම්පති නිබ්බත්තා, තෙ “වචමානා උපපජ්ජමානා”ති අධිප්පෙතා. තෙ එවරූපෙ වචමානෙ උපපජ්ජමානෙ. භීතෙති මොහනිස්සන්දයුත්තත්තා භීතජාතිකුලභොගාදිවසෙන භීළිතෙ පරිභූතෙ. පණිතෙති අමොහනිස්සන්දයුත්තත්තා තබ්බිපරිතෙ. සුවණ්ණෙති අදොසනිස්සන්දයුත්තත්තා ඉට්ඨකන්තමනාපවණ්ණයුත්තෙ. දුබ්බණ්ණෙති දොසනිස්සන්දයුත්තත්තා අනිට්ඨාකන්තමනාපවණ්ණයුත්තෙ අභිරූපෙ විරූපෙ වාති අත්ථො. සුගතෙති සුගතිගතෙ, අලොහනිස්සන්දයුත්තත්තා වා අධිසෙ මහද්ධනෙ. දුග්ගතෙති දුග්ගතිගතෙ, ලොහනිස්සන්දයුත්තත්තා වා දලිද්දෙ අප්පන්නපානභොජනෙ. යථාකම්මුපගෙති යං යං කම්මං උපචිතං, තෙන තෙන උපගතෙ. තත්ථ පුරිමෙහි “වචමානෙ”ති ආදීහි දිබ්බචක්ඛුකිච්චං චුත්තං. ඉමිනා පන පදෙන යථාකම්මුපගඤාණකිච්චං. යථාකම්මුපගඤාණඅනාගතංසඤාණානි ච දිබ්බචක්ඛුපාදකානෙව දිබ්බචක්ඛුනා සහෙව ඉජ්ඣන්ති.

කායදුච්චරිතෙනාති ආදීසු දුට්ඨු වරිතං, දුට්ඨං වා වරිතං කිලෙසපුතිකත්තා දුච්චරිතං. කායෙන දුච්චරිතං, කායතො වා පචත්තං දුච්චරිතං කායදුච්චරිතං. එවං වච්චමනොදුච්චරිතානිපි දට්ඨබ්බාති. සමන්තාගතාති සමඬ්භිභූතා. අරියානං උපවාදකාති බුද්ධාදීනං අරියානං, අන්තමසො ගිහිසොතාපන්නානම්පි අන්තිමචත්ථුනා වා ගුණපරිධංසනෙන වා උපවාදකා අක්කොසකා ගරහකා. මිච්ඡාදිට්ඨිකාති විපරිතදස්සනා. මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානාති මිච්ඡාදිට්ඨිහෙතුභූතසමාදින්නනානාවිධකම්මා. යෙ ච මිච්ඡාදිට්ඨිමූලකෙසු කායකම්මාදීසු අඤ්ඤෙපි සමාදපෙන්නි. තත්ථ වච්චමනොදුච්චරිතග්ගහණෙන අරියුපවාදමිච්ඡාදිට්ඨිසු ගහිතාසුපි තෙසං පුන වචනං මහාසාවජ්ජභාවදස්සනත්ථං. මහාසාවජ්ජො හි අරියුපවාදො ආනන්තරියසදිසො. යථාහ –

“සෙය්‍යථාපි, සාරිපුත්ත, හික්ඛු සීලසම්පන්නො සමාධිසම්පන්නො පඤ්ඤාසම්පන්නො දිට්ඨෙව ධම්මෙ අඤ්ඤං ආරාධෙය්‍ය, එවංසම්පදමිදං, සාරිපුත්ත, වදාමි තං වාචං අප්පභාය තං චිත්තං අප්පභාය තං දිට්ඨිං අප්පට්ඨිස්සජ්ජිත්වා යථාහතං නික්ඛිත්තො එවං නිරයෙ”ති (ම. නි. 1.149).

මිච්ඡාදිට්ඨිතො ව මහාසාවජ්ජතරං නාම අඤ්ඤං නත්ථි. යථාහ –

“නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි එවං
මහාසාවජ්ජතරං, යථයිදං, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාදිට්ඨි. මිච්ඡාදිට්ඨිපරමානි,
භික්ඛවෙ, චජ්ජානී”ති (අ. නි. 1.310).

කායස්ස හෙදානි උපාදින්නක්ඛන්ධපරිච්චාගා. පරං මරණානි තදනන්තරං
අභිනිබ්බත්තක්ඛන්ධග්ගහණේ. අථ වා කායස්ස හෙදානි ජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපච්ඡේදා.
පරං මරණානි චුතිතො උද්ධං. අපායන්තිආදි සබ්බං නිරයවෙච්චනං. නිරයො හි
සග්ගමොක්ඛහතුභුතා පුඤ්ඤසම්මතා අයා අපෙතත්තා, සුඛානං වා ආයස්ස අභාවා
අපායො. දුක්ඛස්ස ගති පටිසරණන්ති දුග්ගති, දොසබ්බුලතාය වා දුට්ඨේන කම්මුනා
නිබ්බත්තා ගති දුග්ගති. විචසා නිපතන්ති තත්ථ දුක්කට්ඨකාරිනොති විනිපාතො.
නත්ථි එත්ථ අස්සාදසඤ්ඤිතො අයොති නිරයො.

අථ වා අපායග්ගහණෙන තිරච්ඡානායොනිං දීපෙති, තිරච්ඡානායොනි හි අපායො,
සුගතිතො අපෙතත්තා. න දුග්ගති, මහෙසක්ඛානං නාගරාජාදීනං සම්භවතො.
දුග්ගතිග්ගහණෙන පෙත්තිවිසයං දීපෙති, සො හි අපායො වෙච්ච දුග්ගති ව සුගතිතො
අපෙතත්තා, දුක්ඛස්ස ච ගතිභූතත්තා. න තු විනිපාතො අසුරසදිසං අවිනිපතිතත්තා.
පෙතමභිද්ධිකානඤ්ඤි විමානානිපි නිබ්බත්තන්ති. විනිපාතග්ගහණෙන අසුරකායං
දීපෙති, සො හි යථාචුත්තෙන්තත්ථෙත අපායො වෙච්ච දුග්ගති ව සුඛසමුස්සයෙහි
විනිපාතත්තා විනිපාතොති වුවචති. නිරයග්ගහණෙන අවිච්ඡාදිඅනෙකජ්ජකාරං
නිරයමෙව දීපෙති. උපපන්නානි උපගතා, තත්ථ අභිනිබ්බත්තානි අධිජ්ජායො.
චුත්තවිපරියායෙන සුක්කපක්ඛො වෙදිතබ්බො.

අයං පන විසෙසො – එත්ථ සුගතිග්ගහණෙන මනුස්සගතිම්පි සඬිගණ්භාති.
සග්ගග්ගහණෙන දෙවගතිං එව. තත්ථ සුන්දරා ගතීති සුගති. රූපාදීහි විසයෙහි සුට්ඨු
අග්ගොති සග්ගො. සො සබ්බොපි ලුප්පනපලුප්පනට්ඨේන ලොකොති අයං
චචනත්ථො. අමුකාය කප්පකොටියං උපචිතං තෙනායං එතරහි, අනාගතෙ වා
සග්ගුපගො අපායුපගො වාති අට්ඨමනවමබ්බඤ්ඤාණකිච්චං එකජ්ඣං කත්වා
දස්සිතං. තථා කප්පසතසහස්සෙවාතිආදීසුපි. තෙනෙවාහ – “ඉමානි හගවතො ද්වෙ
ඤ්ඤාණානී”ති.

නිහතො මාරො බොධිමූලෙති නිහතො සමුච්ඡින්නො කිලෙසමාරො
බොධිරුක්ඛමූලෙ. ඉදං හගවතො දසමං බලන්ති ඉදං කිලෙසමාරස්ස හනනං
සමුච්ඡින්නදනං හගවතො දසමං බලං. තෙනෙවාහ – “සබ්බාසවපරික්ඛයං
ඤ්ඤාණ”න්ති. යස්මා පන යදා අරහත්තමග්ගෙන සවාසනා සබ්බෙ ආසවා බෙපිතා,
තදා හගවතා සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං අධිගතං නාම, තස්මා “යං සබ්බඤ්ඤානා
පත්තා”තිආදි චුත්තං.

අයං තාවෙත්ථ ආවරියානං සමානත්ථකථා. පරවාදී පනාහ – “දසබලඤාණං නාම පාටිච්ඡිකං නත්ථී, යස්මා ‘සබ්බඤ්ඤානා පත්තා විදිතා සබ්බධම්මා’ ති චුත්තං, තස්මා සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණස්සෙවායං පහෙදො” ති, තං න තථා දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤාමෙව හි දසබලඤාණං, අඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං. දසබලඤාණඤ්ඤි සකසකකිව්වමෙව ජානාති, සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං තම්පි තතො අවසෙසම්පි ජානාති. දසබලඤාණෙසු හි පඨමං කාරණාකාරණමෙව ජානාති. දුතියං කම්මපරිච්ඡෙදමෙව, තතියං ධාතුනානත්තකාරණමෙව, චතුත්ථං අජ්ඣාසයාධිමුත්තිමෙව, පඤ්චමං කම්මවිපාකන්තරමෙව, ඡට්ඨං ඤානාදීහි සද්ධිං තෙසං සංකිලෙසාදිමෙව, සත්තමං ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුභාවමෙව, අට්ඨමං පුබ්බෙනිචුත්ථක්ඛන්ධසන්තතිමෙව, නවමං සත්තානං චුතුපපාතමෙව, දසමං සච්චපරිච්ඡෙදමෙව. සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං පන එතෙහි ජානිතබ්බඤ්ච තතො උත්තරිඤ්ච පජානාති. එතෙසං පන කිව්වං සබ්බං න කරොති. තඤ්ඤි ඤානං හුත්වා අප්පෙතුං න සක්කොති, ඉද්ධි හුත්වා විකුබ්බිතුං න සක්කොති, මග්ගො හුත්වා කිලෙසෙ ඛෙපෙතුං න සක්කොති.

අපිව පරවාදී එවං පුච්ඡිතබ්බො “දසබලඤාණං නාමෙතං සවිතක්කසව්චාරං අවිතක්කව්චාරමත්තං අවිතක්කඅව්චාරං කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරං ලොකියං ලොකුත්තරං” න්ති. ජානන්තො “පටිපාටියා සත්ත සවිතක්කසව්චාරානී” ති වක්ඛති, තතො පරානි ද්වෙ අවිතක්කඅව්චාරානීති, ආසවක්ඛයඤාණං සියා සවිතක්කසව්චාරං, සියා අවිතක්කව්චාරමත්තං, සියා අවිතක්කඅව්චාරන්ති. තථා පටිපාටියා සත්ත කාමාවචරානි, තතො ද්වෙ රූපාවචරානි, අවසානෙ එකං ලොකුත්තරන්ති වක්ඛති. සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං පන සවිතක්කසව්චාරමෙව කාමාවචරමෙව ලොකියමෙවාති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

විවයභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. යුත්තිභාරසම්පාතවණ්ණනා

65. එවං නානානයෙහි විවයභාරසම්පාතං විත්ථාරෙත්වා ඉදානි යුත්තිභාරසම්පාතාදිනි දස්සෙතුං “තත්ථ කතමො යුත්තිභාරසම්පාතො” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ “තස්මා රක්ඛිතචිත්තස්සා” ති ගාථාය පදත්ථො විත්ථාරිතොයෙව. රක්ඛිතචිත්තස්ස සම්මාසඬකප්පගොචරො භවිස්සතීති යුජ්ජතීති මනවිජ්ජිතානි ද්වාරානි සතිකවාටෙන පිදහිත්වා විහරන්තස්ස කාමවිතක්කාදීනං මිච්ඡාසඬකප්පානං අවසරො එව නත්ථීති නෙක්ඛම්මවිතක්කාදිකො සම්මාසඬකප්පො එව තස්ස ගොචරො පවත්තිට්ඨානං භවිස්සතීති අයමත්ථො යුජ්ජති. යුත්තියා සට්ඨෙති සංසන්දනි සමෙතීති අත්ථො. සම්මාසඬකප්පගොචරො සම්මාදිට්ඨි භවිස්සතීති චුත්තනයෙන සම්මාසඬකප්පගොචරො පුග්ගලො අවිපරිතමෙව විතක්කතො සම්මාදිට්ඨි භවිස්සති. සම්මාදිට්ඨිසඬකානං විපස්සනාඤාණං පුරක්ඛන්වා විහරන්තො මග්ගඤාණෙන පඤ්චන්තං ඛන්ධානං උදයබ්බයං අසම්මොහතො පටිවිජ්ඣිකස්සති. තථා පටිවිජ්ඣන්තො ව

දුක්ඛසභාවත්තා දුග්ගතිසඬ්ඛාතා සබ්බා භවගතියො ජහිස්සති, තතො එව සබ්බං විනිපාතභයං සංසාරභයඤ්ච සමතික්කමිස්සතිති සබ්බොපි වායමත්ථො යුත්තො එවාති.

යුත්තිභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. පදට්ඨානභාරසම්පාතවණ්ණනා

66. සකසම්පත්තියා විය සුසංවිහිතසඬ්ඛකප්පො භවති. ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා සුවරිතපාරිපූරියා ආසන්නකාරණන්ති ආහ – “රක්ඛිතචිත්තස්සාති තිණ්ණං සුවරිතානං පදට්ඨාන”න්ති. තස්සත්ථො – “රක්ඛිතචිත්තස්සා”ති ඉදං තිණ්ණං සුවරිතානං පදට්ඨානවචනන්ති. නෙක්ඛම්මසඬ්ඛකප්පාදිබ්‍රහ්මලස්ස කාමච්ඡන්දාදිනිවරණප්පභානං සුකරන්ති නෙක්ඛම්මසඬ්ඛකප්පාදො සමට්ඨස්ස ආසන්නකාරණන්ති ආහ – “සම්මාසඬ්ඛකප්පගොචරොති සමට්ඨස්ස පදට්ඨාන”න්ති. කම්මස්සකතාසම්මාදිට්ඨියං සප්පච්චයනාමරූපදස්සනසම්මාදිට්ඨියඤ්ච ධීතො අත්තාධීනං සංසාරදුක්ඛං පස්සන්තො තදතික්කමනුපායං විපස්සනං ආරහතිති සම්මාදිට්ඨිවිපස්සනාය විසෙසකාරණන්ති ආහ – “සම්මාදිට්ඨිපුරෙක්ඛාරොති විපස්සනාය පදට්ඨාන”න්ති. උදයබ්බයදස්සනං උස්සුක්කාපෙන්නො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමතිති තං පයමමග්ගාධිගමස්ස කාරණන්ති ආහ – “ඤ්ඤාතාන උදයබ්බයන්ති දස්සනභූමියා පදට්ඨාන”න්ති. ආලොකසඤ්ඤාමනසිකාරාදීහි ථිනමිද්ධස්ස අභිභවනං වීරියස්ස ආසන්නකාරණන්ති ආහ – “ථිනමිද්ධාභිභූ භික්ඛුති වීරියස්ස පදට්ඨාන”න්ති. යදිපි අරියමග්ගක්ඛණෙ පභානභාවනා සමානකාලා එකාභිසමයස්ස ඉච්ඡිතත්තා, තථාපි පභාතබ්බස්ස පභානාභාවෙ භාවනාපාරිපූරී නත්ථිති පභානනිමිත්තා විය කත්වා භාවනා චුත්තා “සබ්බා දුග්ගතියො ජහෙති භාවනාය පදට්ඨාන”න්ති. අථ වා “සබ්බා දුග්ගතියො ජහෙ”ති ඉදං භගවතො වචනං යොගීනං උස්සාහජනනත්ථං ආනිසංසකිත්තනං භොතිති භාවනාය විසෙසකාරණන්ති චුත්තං “සබ්බා...පෙ.... පදට්ඨාන”න්ති.

පදට්ඨානභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ලක්ඛණභාරසම්පාතවණ්ණනා

67. ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා සතිසංවරො, සතිබලෙන ව නෙක්ඛම්මචිතක්කාදිබ්‍රහ්මලො භොතිති චුත්තං – “තස්මා රක්ඛිතචිත්තස්ස සම්මාසඬ්ඛකප්පගොචරොති ඉදං සතින්ද්‍රිය”න්ති. තස්සත්ථො – “තස්මා රක්ඛිතචිත්තස්ස සම්මාසඬ්ඛකප්පගොචරො”ති එත්ථ රක්ඛිතචිත්තතාය ව සම්මාසඬ්ඛකප්පගොචරතා කාරණූපවාරෙන ඉදං සතින්ද්‍රියං, ගහිතානි භවන්ති පඤ්චින්ද්‍රියානි ඉන්ද්‍රියලක්ඛණෙන විමුත්තිපරිපාවනභාවෙන වා එකලක්ඛණත්තාති අධිප්පායො. ගහිතො භවතිති එත්ථ මග්ගලක්ඛණෙන ගහණං සුවිඤ්ඤායාන්ති තං යපෙත්වා කාරණතො ගහණං දස්සෙතුං “සම්මාදිට්ඨිතො හි සම්මාසඬ්ඛකප්පො

පහවති” තිආදි වුත්තං. තතො එව ගහිතො භවති අරියො අට්ඨච්ඡිගිකො මග්ගොති වත්වා විමුත්තිවිමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනානිපි වුත්තානි.

ලක්ඛණභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. චතුබ්බුභාරසම්පාතවණ්ණනා

68. රක්ඛියතීති රක්ඛිතං. ඉදං පදවසෙන නිබ්බවනං. යස්මා පන අත්ථවසෙන නිබ්බවනෙ වුත්තෙ පදවසෙන නිබ්බවනං වුත්තමෙව හොති, තස්මා “රක්ඛිතං පරිපාලියතීති එසා නිරුත්ති”ති වුත්තං. තත්ථ ඉති-සද්දො ආදායත්ථො, පකාරෙ වා. තෙන එවමාදිකා එවංපකාරා වා එසා නිරුත්තීති වුත්තං හොති. තස්මා චිත්තෙතීති චිත්තං. අත්තතො සත්තානං චිතොතීති චිත්තං, පච්චයෙහි චිත්තති චිත්තං, චිත්තචිත්තට්ඨෙයන චිත්තං, චිත්තකරණට්ඨෙයන චිත්තං. සම්මා සඬකප්පෙතීති සම්මාසඬකප්පොතිආදිනා නිරුත්ති වෙදිතබ්බා.

අයං එත්ථ භගවතො අධිප්පායොති “රක්ඛිතචිත්තො අස්සා”තිආදිනා ඉන්ද්‍රියසංවරාදයො දුග්ගතිපහානඤ්ච වදනො භගවතො එත්ථ ගාථායං අධිප්පායො. කොකාලිකො භීතිආදි නිදානනිද්දෙසො. තත්ථ භී-සද්දො කාරණෙ. ඉදං වුත්තං හොති – යස්මා කොකාලිකො (සං. නි. 1.181; අ. නි. 10.89; සු. නි. කොකාලිකසුත්ත) අරක්ඛිතචිත්තතාය අග්ගසාවකෙසු චිත්තං පදොසෙත්වා පද්ධතිරයං උපපන්නො, තස්මා දුග්ගතියො ජහිතුකාමො රක්ඛිතචිත්තො අස්සාති භගවා සතිආරක්ඛෙන චෙතසා සමන්නාගතො සබ්බා දුග්ගතියො ජහතීති අත්ථො. සුත්තම්හි වුත්තං “සතියා චිත්තං රක්ඛිතබ්බ”න්ති දෙසනානුසන්ධිදස්සනං.

චතුබ්බුභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ආවට්ඨාරසම්පාතවණ්ණනා

69. නෙක්ඛම්මසඬකප්පබ්‍රලො කසිණවසෙන මෙත්තාදිවසෙන වා ලද්ධාය චිත්තෙකග්ගතාසඬබාතාය චිත්තමඤ්ජුසාය චිත්තං යපෙත්වා සමාධිංයෙව වා යථාලද්ධං සංකිලෙසතො රක්ඛිතචිත්තො නාම හොතීති වුත්තං – “තස්මා රක්ඛිතචිත්තස්ස සම්මාසඬකප්පගොවරොති අයං සමථො”ති. පඤ්ඤාපට්ඨානා විපස්සනාති ආහ – “සම්මාදිට්ඨිපුරෙක්ඛාරොති අයං විපස්සනා”ති. අරියමග්ගෙන දුක්ඛසච්චෙ පරිඤ්ඤාතෙ උදයබ්බයදස්සනං මත්ථකප්පත්තං නාම හොතීති වුත්තං – “ඤ්ඤත්වාන උදයබ්බයන්ති දුක්ඛපරිඤ්ඤා”ති. “යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්මං”න්ති හි මග්ගඤ්ඤාණස්ස පචත්තිදස්සනාති. ඉමානි වත්තාරි සච්චානීති චතුසච්චධම්මවසෙන ආවට්ඨනං නිට්ඨපෙති. තත්ථ පුරිමෙන සච්චද්වයට්ඨපනෙන විසභාගධම්මවසෙන, පච්ඡිමෙන සභාගධම්මවසෙන ආවට්ඨනන්ති දට්ඨබ්බං.

ආවට්ඨාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. විභත්තිභාරසම්පාතවණ්ණනා

70. කුසලපක්කො කුසලපක්කෙන නිද්දිසිතබ්බොති රක්ඛිතවිත්තස්සාති සතිසංවරො, සො ඡබ්බිධො ද්වාරවසෙන චක්ඛුද්වාරසංවරො යාව මනොද්වාරසංවරොති. සම්මාසඬ්ඛකප්පො තිවිධො – නෙක්ඛම්මසඬ්ඛකප්පො, අබ්‍යාපාදසඬ්ඛකප්පො, අවිහිංසාසඬ්ඛකප්පොති. සම්මාදිට්ඨි අට්ඨවිධා දුක්ඛෙ ඤාණං...පෙ.... ඉදප්පච්චයනාපට්චිවසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු ඤාණන්ති. උදයබ්බයඤාණං පඤ්ඤාසවිධං අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො...පෙ.... විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්නොපි විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති. ටීනමිද්ධාහිභවනං චතුබ්බිධං චතුමග්ගවසෙන. තත්ථ සතිසංවරො ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුට්ඨො. තෙසු ලොකියො කාමාවචරොව, ලොකුත්තරො දස්සනභාවනාහෙදතො දුට්ඨො. එකමෙකො චෙත්ථ චතුසතිපට්ඨානහෙදතො චතුබ්බිධො. එස නයො සම්මාසඬ්ඛකප්පාදීසුපි.

අයං පන විසෙසො – සම්මාසඬ්ඛකප්පො පට්ඨානවසෙන රූපාවචරොතිපි නිහරිතබ්බො. පදට්ඨානවිභාගො පදට්ඨානභාරසම්පාතෙ චුත්තනයෙන චත්තබ්බො. අකුසලපක්කො අසංවරො චක්ඛුඅසංවරො...පෙ.... කායඅසංවරො, වොජනකායඅසංවරො, වාචාඅසංවරො, මනොඅසංවරොති අට්ඨවිධො. මිච්ඡාසඬ්ඛකප්පො කාමචිතක්කාදිවසෙන තිවිධො. අඤ්ඤාණං “දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං” න්තිආදිනා අට්ඨවිධා විභත්තං. සම්මාදිට්ඨිපටිපක්ඛතො මිච්ඡාදිට්ඨි ද්වයට්ඨිවිධෙන චෙදිතබ්බො. ටීනමිද්ධං උප්පත්තිභූමිතො පඤ්චවිධන්ති එවං අකුසලපක්කො විභත්ති චෙදිතබ්බො.

විභත්තිභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. පරිචත්තනභාරසම්පාතවණ්ණනා

71. පරිචත්තනභාරෙ ආවට්ඨනාරෙ චුත්තනයෙන සමථවිපස්සනානිද්ධාරණං අකත්වා “සමථවිපස්සනාය භාවිතායා”ති ආහ. ලොකියා චෙත්ථ සමථවිපස්සනා දට්ඨබ්බා. පටිපක්ඛෙනාති “අරක්ඛිතෙන විත්තෙනා”ති ගාථාය පටිපක්ඛෙනාති අධිජ්ජායො. අථ වා විභත්තිභාරෙ නිද්දිට්ඨස්ස අකුසලපක්කස්ස පටිපක්ඛෙනාති අත්ථො.

පරිචත්තනභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. වෙච්චනභාරසම්පාතවණ්ණනා

72. “මානසං භදයං පණ්ඩරං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො මනොවිඤ්ඤාණධාතු”ති (ධ. ස. 6) ච විත්තස්ස වෙච්චනං. “තක්කො විතක්කො සඬ්ඛකප්පො අප්පනා ඛාප්පනා චෙතසො අභිනිරොපනා”ති ච සම්මාසඬ්ඛකප්පස්ස. “පඤ්ඤා පජානනා විචයො පච්චයො”තිආදිනා (ධ. ස. 16) සම්මාදිට්ඨියා. “ටීනං

විශ්වා විශිෂ්ටතං විත්තස්ස අකල්ලනා අකම්මඤ්ඤනා ඕනාහො පරිනාහො අන්තොසඬකොවො”ති වීතස්ස. “අකල්ලනා අකම්මඤ්ඤනා කායාලසියං සුභාං සුභානා සුපිත්ත”න්ති (ධ. ස. 1163) මිද්ධස්ස. “භික්ඛකො භික්ඛු”තිආදිනා (පාරා. 45) භික්ඛුපදස්ස. “දුග්ගති අපායො විනිපාතො වට්ටදුක්ඛං සංසාරො”තිආදිනා දුග්ගතියා වෙවචනං වෙදිතඛිඛං.

වෙවචනභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. පඤ්ඤත්තිභාරසම්පාතවණ්ණනා

73. අධිට්ඨහිත්වා රක්ඛන්තියා සතියා රක්ඛියමානං විත්තං තස්සා අධිට්ඨානං විශ හොතීති කත්වා චුත්තං – “රක්ඛිතවිත්තස්සාති පදට්ඨානපඤ්ඤත්ති සතියා”ති. සෙසං ඉමස්මිං පඤ්ඤත්තිභාරසම්පාතෙ ඉතො පරෙසු ඕතරණසොධනභාරසම්පාතෙසුපි අපුඛිඛං නත්ථි. හෙට්ඨා චුත්තනයමෙව.

පඤ්ඤත්තිභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. අධිට්ඨානභාරසම්පාතවණ්ණනා

76. අධිට්ඨානභාරසම්පාතෙ සම්මාදිට්ඨි නාම යං දුක්ඛෙ ඤාණන්තිආදිනා චතුසච්චහෙතුහෙතුසමුප්පන්නපච්චයපච්චයුප්පන්නසඬාතස්ස විසයස්ස වසෙන වෙමත්තතං දස්සෙත්වා පුන යං තත්ථ තත්ථ යථාභූතං ඤාණදස්සනන්ති පාළිපාළිඅත්ථානං අවසිට්ඨවිසයවසෙනෙව වෙමත්තතං දිපෙති. තත්ථ යං සච්චාගමනන්ති යං සච්චතො අවිපරීතතො විසයස්ස ආගමනං, අධිගමොති අත්ථො. “යං පච්චාගමන”න්තිපි පාඨො, තස්ස යං පටිපාටිවිසයස්ස ආගමනං, තංතංවිසයාධිගමොති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ පරික්ඛාරසමාරොපනභාරසම්පාතෙසු යං වත්තඛිඛං, තං පුඛිඛෙ චුත්තනයත්තා උත්තානමෙව.

අධිට්ඨානභාරසම්පාතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මිස්සකභාරසම්පාතවණ්ණනා

අපි චෙත්ථ භාරසම්පාතනිද්දෙසො ඉමිනාපි නයෙන වෙදිතඛිඛො –

“මනොපුඛිඛඬගමා ධම්මා, මනොසෙට්ඨා මනොමයා;
මනසා වෙ පසන්නෙන, භාසති වා කරොති වා;
තතො නං සුඛමන්වෙති, ඡායාව අනපායිති”ති. (ධ. ප. 2);

තත්ථ කතමො දෙසනාභාරසම්පාතො? මනොපුඛිඛඬගමා ධම්මාති මනොති ඛන්ධවචත්ථානෙන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධං දෙසෙති. ආයතනවචත්ථානෙන මනායතනං, ධාතුවචත්ථානෙන විඤ්ඤාණධාතූං, ඉන්ද්‍රියවචත්ථානෙන මනින්ද්‍රියං.

කතමෙ ධම්මා පුබ්බඤ්චගමා? ඡ ධම්මා පුබ්බඤ්චගමා, කුසලානං කුසලමූලානි,
අකුසලානං අකුසලමූලානි, සාධිපතිකානං අධිපති, සබ්බචිත්තූප්පාදානං ඉන්ද්‍රියානි.
අපි ච ඉමස්මිං සුත්තෙ මනො අධිජ්ජෙතො. යථා බලග්ගස්ස රාජා පුබ්බඤ්චගමො,
එවමෙවං ධම්මානං මනො පුබ්බඤ්චගමො. තත්ථ තිව්ධෙන මනො පුබ්බඤ්චගමො
නෙක්ඛම්මජන්දෙන අබ්‍යාපාදජන්දෙන අවිහිංසාජන්දෙන. තත්ථ අලොභස්ස
නෙක්ඛම්මජන්දෙන මනොපුබ්බඤ්චගමං, අදොසස්ස අබ්‍යාපාදජන්දෙන
මනොපුබ්බඤ්චගමං, අමොහස්ස අවිහිංසාජන්දෙන මනොපුබ්බඤ්චගමං.

මනොසෙට්ඨාති මනො තෙසං ධම්මානං සෙට්ඨං විසිට්ඨං උත්තමං පවරං මූලං
පමුඛං පාමොක්ඛං, තෙන වුච්චති “මනොසෙට්ඨා”ති. මනොමයාති මනෙන කතා,
මනෙන නිමිමිතා, මනෙන නිබ්බත්තා, මනො තෙසං පච්චයො, තෙන වුච්චති
“මනොමයා”ති. තෙ පන ධම්මා ඡන්දසමුදානිතා අනාවිලසඤ්චකප්පසමුට්ඨානා
එස්සසමොධානා වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාකරක්ඛන්ධො. මනසා
වෙ පසන්නෙනාති යා සද්ධා සද්දහනා ඔකප්පනා අභිජ්ජසාදො. ඉති ඉමිනා
පසාදෙන උපෙතො සමුපෙතො උපගතො සමුපගතො සම්පන්නො සමන්තාගතො,
තෙන වුච්චති “පසන්නෙනා”ති ඉදං මනොකම්මං. භාසති වාති වච්චකම්මං. කරොති
වාති කායකම්මං. ඉති දසකුසලකම්මපථා දස්සිතා.

තතොති දසවිධස්ස කුසලකම්මස්ස කතත්තා උපවිතත්තා. නන්ති යො සො
කතපුඤ්ඤො කතකුසලො කතභීරුත්තාණො, තං පුග්ගලං. සුඛන්ති දුට්ඨං සුඛං
කායිකං චෙතසිකඤ්ච. අත්චෙතීති අනුගච්ඡති.

ඉධස්සු පුරිසො අප්පභිනානුසයො සංයොජනියෙසු ධම්මෙසු අස්සාදං
අනුපස්සති, සො සංයොජනියෙසු ධම්මෙසු අස්සාදං අනුපස්සන්නො යථාදිට්ඨං
යථාසුතං සම්පත්තිහවං පත්ථෙති. ඉච්චස්ස අවිජ්ජා ච භවතණ්හා ච අනුබද්ධා
හොන්ති, සො යථාදිට්ඨං යථාසුතං සම්පත්තිහවං පත්ථෙන්නො පසාදනීයවත්ථුස්මිං
චිත්තං පසාදෙති සද්දහති ඔකප්පෙති. සො පසන්නචිත්තො තිව්ධං
පුඤ්ඤකිරියවත්ථුං අනුතිට්ඨති දානමයං සීලමයං භාවනාමයං කායෙන වාචය
මනසා. සො තස්ස විපාකං පච්චනුහොති දිට්ඨෙව ධම්මෙ උපපජ්ජෙ වා අපරාපරෙ
වා පරියායෙ. ඉති බො පනස්ස අවිජ්ජාපච්චයා සඤ්ඤා, සඤ්ඤාපච්චයා විඤ්ඤාණං,
විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සළායතනං, සළායතනපච්චයා
සුඛවෙදනීයො එස්සො, එස්සපච්චයා වෙදනාති එවං සන්තං තං සුඛමන්චෙති.
තස්සෙවං වෙදනය අපරාපරං පරිවත්තමානාය උප්පජ්ජති තණ්හා. තණ්හාපච්චයා
උපාදානං...පෙ.... සමුදයො හොතීති.

තත්ථ යං මනො, යෙ ච මනොපුබ්බඤ්චගමා ධම්මා, යඤ්ච සුඛං, ඉමෙ වුච්චන්ති
පඤ්චක්ඛන්ධා, තෙ දුක්ඛස්චවං. තෙසං පුරිමකාරණභූතා අවිජ්ජා භවතණ්හා ච
සමුදයස්චවං. තෙසං පරිඤ්ඤාය පහානාය භගවා ධම්මං දෙසෙති, දුක්ඛස්ස
පරිඤ්ඤාය සමුදයස්ස පහානාය. යෙන පරිජානාති, යෙන පජ්හති, අයං මග්ගො.
යත්ථ ච මග්ගො පවත්තති, අයං නිරොධො. ඉමානි චත්තාරි සච්චානි එවං.

ආයතනධාතුඉන්ද්‍රියමුඛෙනාපි නිද්ධාරෙතබ්බානි. තත්ථ සමුදයෙන අස්සාදො, දුක්ඛෙන ආදීනවො, මග්ගනිරොධෙනි නිස්සරණං, සුඛස්ස අන්වයො ඵලං, මනසා පසන්තෙන කායවච්ඡිමිහා උපායො, මනොපුබ්බධගමත්තා ධම්මානං අත්තනො සුඛකාමෙන පසන්තෙන මනසා වච්ඡමිමං කායකම්මඤ්ච පවත්තෙතබ්බන්ති අයං භගවතො ආණන්ති. අයං දෙසනාභාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො විවයභාරසම්පාතො? මනනතො ආරම්මණවිජානනතො මනො. මනනලක්ඛණෙ සම්පයුත්තෙසු ආධිපච්චකරණතො පුබ්බධගමො ඊභාභාවතො නිස්සත්තනිච්ඡිවට්ඨයෙන ධම්මා. ගාමෙසු ගාමණි විය පධානට්ඨයෙන මනො සෙට්ඨො ඵතෙසන්ති මනොසෙට්ඨා. සහජාතාදිපච්චයභූතෙන මනසා නිබ්බත්තාති මනොමයා. අකාලුස්සියතො, ආරම්මණස්ස ඔකප්පනතො ව පසන්තෙන වච්චිඤ්ඤත්තිච්ඡ්ථාරතො තථා සාදියනතො ව භාසති. වොපනකායච්ඡ්ථාරතො තථා සාදියනතො ව කරොති. තථා පසුතත්තා අනඤ්ඤත්තා ව “තතො”ති වුත්තං. සුඛතතො සාතභාවතො ඉට්ඨභාවතො ව “සුඛ”න්ති වුත්තං. කතුපච්ඡත්තා අවිපක්කවිපාකත්තා ව “අන්වෙති”ති වුත්තං. කාරණායත්තවුත්තිතො අසඬකන්තිතො ව “ඡායාව අනපායිති”ති වුත්තං. අයං අනුපදව්වයතො විවයභාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො යුත්තිභාරසම්පාතො? මනස්ස ධම්මානං ආධිපච්චයොගතො පුබ්බධගමතා යුජ්ජති. තතො ඵව තෙසං මනස්ස අනුවත්තනතො ධම්මානං මනොසෙට්ඨතා යුජ්ජති. සහජාතාදිපච්චයවසෙන මනසා නිබ්බත්තත්තා ධම්මානං මනොමයතා යුජ්ජති. මනසා පසන්තෙන සමුට්ඨානානං කායවච්ඡමිමානං කුසලභාවො යුජ්ජති. යෙන කුසලකම්මං උපවිතං, තං ඡායා විය සුඛං අන්වෙතිති යුජ්ජති. අයං යුත්තිභාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො පදට්ඨානො භාරසම්පාතො? මනො මනොපච්චාරානං පදට්ඨානං. මනොපුබ්බධගමා ධම්මා සබ්බස්ස කුසලපක්ඛස්ස පදට්ඨානං. “භාසති”ති සම්මාවාචා, “කරොති”ති සම්මාකම්මන්තො, තෙ සම්මාආච්ඡිවස්ස පදට්ඨානං. සම්මාආච්චො සම්මාවායාමස්ස පදට්ඨානං. සම්මාවායාමො සම්මාසතියා පදට්ඨානං. සම්මාසති සම්මාසමාධිස්ස පදට්ඨානං. “මනසා පසන්තෙනා”ති ඵත්ථ පසාදො සද්ධින්ද්‍රියං, තං සීලස්ස පදට්ඨානං. සීලං සමාධිස්ස පදට්ඨානං. සමාධි පඤ්ඤායාති යාව විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනා යොජෙතබ්බං. අයං පදට්ඨානභාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො ලක්ඛණො භාරසම්පාතො? “මනොපුබ්බධගමා ධම්මා”ති මනොපුබ්බධගමතාවචනෙන ධම්මානං ඡන්දපුබ්බධගමතාපි වීරියපුබ්බධගමතාපි වීමංසාපුබ්බධගමතාපි වුත්තා හොති ආධිපතෙයාලක්ඛණෙන ඡන්දාදීනං මනසා ඵකලක්ඛණත්තා. තථා තෙසං සද්ධාදිපුබ්බධගමතාපි වුත්තා හොති ඉන්ද්‍රියලක්ඛණෙන සද්ධාදීනං මනසා ඵකලක්ඛණත්තා. “මනසා වෙ පසන්තෙනා”ති යථා මනස්ස පසාදසමන්තාගමො තංසමුට්ඨානානං.

කායවච්ඡිකම්මානං අනවජ්ජභාවලක්ඛණං. එවං චිත්තස්ස සතිආදිසමන්තාගමොපි නෙසං අනවජ්ජභාවලක්ඛණං යොනිසොමනසිකාරසමුට්ඨානභාවෙන එකලක්ඛණත්තා. “සුඛමන්වෙතී”ති සුඛානුගමනවචනෙන සුඛස්ස පච්චයභූතානං මනාපියරූපාදීනං අනුගමො චුත්තො හොති තෙසමපි කම්මපච්චයතාය එකලක්ඛණත්තාති. අයං ලක්ඛණභාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො චතුබ්බුහො භාරසම්පාතො? “මනොපුබ්බඤ්චගමා”ති ආදීසු “මනො”ති ආදීනං පදානං නිබ්බවනං නිරුත්තං, තං පදත්ථනිද්දෙසවසෙන වෙදිතබ්බං. පදත්ථො ව චුත්තනායෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යාව. යෙ සුඛෙන අත්ථිකා, තෙහි පසන්තෙන මනසා කායවච්ඡිකම්මානා පචත්තෙතබ්බානීති අයමෙත්ථ භගවතො අධිප්පායො. පුඤ්ඤකිරියාය අඤ්ඤෙසමපි පුබ්බඤ්චගමා හුත්වා තත්ථ තෙසං සම්මා උපනෙතාරො ඉමිස්සා දෙසනාය නිදානං. “ජද්චාරාධිපතී රාජා (ධ. ප. අට්ඨ. 2.181 ඵරකපත්තනාගරාජවත්ථු), චිත්තානුපරිවත්තීනො ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 62; 1205-1206), චිත්තස්ස එකධම්මස්ස, සබ්බෙව වසමන්වගු”ති (සං. නි. 1.62) එවමාදිසමානායෙන ඉමිස්සා දෙසනාය සංසන්දනා දෙසනානුසන්ධි. පදානුසන්ධියො පන සුවිඤ්ඤෙය්‍යාවාති. අයං චතුබ්බුහො භාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො ආවට්ටො භාරසම්පාතො? “මනොපුබ්බඤ්චගමා ධම්මා”ති තත්ථ යානි තිණි කුසලමූලානි, තානි අට්ඨන්තං සම්මත්තානං හෙතු. යෙ සම්මත්තා, අයං අට්ඨඤ්චිකො මග්ගො. යං මනොසහජනාමරූපං, ඉදං දුක්ඛං. අසමුච්ඡින්නා පුරිමනිප්ඵන්නා අවිජ්ජා භවතණ්හා, අයං සමුදයො. යත්ථ තෙසං පහානං, අයං නිරොධොති ඉමානි චත්තාරි සච්චානි. අයං ආවට්ටො භාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො විහත්තිභාරසම්පාතො? “මනොපුබ්බඤ්චගමා ධම්මා, මනසා වෙ පසන්තෙන, තතො නං සුඛමන්වෙතී”ති නයිදං යථාරුතවසෙන ගහෙතබ්බං. යො හි සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා පාණාතිපාතිමිහි මිච්ඡාදිට්ඨිකෙ මිච්ඡාපට්ඨන්තෙ සකං චිත්තං පසාදෙති, පසන්තෙන ව චිත්තෙන අභූතගුණාහිත්ථවනවසෙන භාසති වා නිපච්චකාරං වාස්ස යං කරොති, න තතො නං සුඛමන්වෙතී. දුක්ඛමෙව පන තං තතො චක්කංව වහතො පදමන්වෙතී. ඉති හි ඉදං විහජ්ජබ්‍යාකරණීයං. යං මනසා වෙ පසන්තෙන භාසති වා කරොති වා, තඤ්චෙව වච්ඡිකම්මං කායකම්මඤ්ච සුඛවෙදනීයන්ති. තං කිස්ස හෙතු? සම්මත්තගතෙහි සුඛවෙදනීයං මිච්ඡාගතෙහි දුක්ඛවෙදනීයන්ති. කථං පනායං පසාදො දට්ඨබ්බො? නායං පසාදො, පසාදපතිරූපකො පන මිච්ඡාධිමොක්ඛොති වදාමි. අයං විහත්තිභාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො පරිවත්තනො භාරසම්පාතො? මනොපුබ්බඤ්චගමාති ආදි. යං මනසා පදුට්ඨෙන භාසති වා කරොති වා දුක්ඛස්සානුගාමි. ඉදඤ්චි සුත්තං එතස්ස උජුපට්ඨකො. අයං පරිවත්තනො භාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො වෙච්චනො භාරසම්පාතො? “මනොපුබ්බඤ්චගමා”ති මනො චිත්තං මනායතනං මනින්ද්‍රියං මනොවිඤ්ඤාණං මනොවිඤ්ඤාණධාතුති පරියායවචනං. පුබ්බඤ්චගමා පුරෙචාරිතො පුරෙගාමිතොති පරියායවචනං. ධම්මා

අත්තා සභාවානි පරියායවචනං. සෙට්ඨං පධානං පවරන්ති පරියායවචනං. මනොමයා මනොනිබ්බත්තා මනොසම්භූතානි පරියායවචනං. පසන්නෙන සද්දහන්නෙන ඔකප්පෙන්තෙනානි පරියායවචනං. සුඛං සාතං වෙදයිතන්ති පරියායවචනං. අන්වෙති අනුගච්ඡති අනුබන්ධන්ති පරියායවචනං. අයං වෙවචනො භාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො පඤ්ඤත්තිභාරසම්පාතො? මනොපුබ්බඨගමානි අයං මනසො කිච්චපඤ්ඤත්ති. ධම්මානි සභාවපඤ්ඤත්ති, කුසලකම්මපථපඤ්ඤත්ති. මනොසෙට්ඨානි පධානපඤ්ඤත්ති. මනොමයානි සහජාතපඤ්ඤත්ති. පසන්නෙනානි සද්ධිත්ථියෙන සමන්තාගතපඤ්ඤත්ති, අස්සද්ධියස්ස පටික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති. භාසති වා කරොති වානි සම්මාවාසම්මාකම්මන්තානං නික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති. තතො නං සුඛමන්වෙතීති කම්මස්ස ඵලානුබන්ධපඤ්ඤත්ති, කම්මස්ස අවිනාසපඤ්ඤත්තීති. අයං පඤ්ඤත්තිභාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො ඔතරණො භාරසම්පාතො? මනොනි විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. ධම්මානි වෙදනාසඤ්ඤාසඬ්ඛාරක්ඛන්ධා. භාසති වා කරොති වානි කායවච්චිඤ්ඤත්තියො. තාසං නිස්සයා චත්තාරො මහාභූතානි රූපක්ඛන්ධොනි අයං ඛන්ධෙහි ඔතරණො. මනොනි අභිසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණන්ති මනොග්ගහණෙන අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා ගහිතානි. සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං...පෙ.... සමුදයො හොතීති අයං පටිච්චසමුප්පාදෙන ඔතරණොති. අයං ඔතරණො භාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො සොධනො භාරසම්පාතො? මනොනි ආරම්භො නෙව පදසුද්ධි, න ආරම්භසුද්ධි. මනොපුබ්බඨගමානි පදසුද්ධි, න ආරම්භසුද්ධි. තථා ධම්මානි යාව සුඛන්ති පදසුද්ධි, න ආරම්භසුද්ධි. සුඛමන්වෙතීති පන පදසුද්ධි වෙව ආරම්භසුද්ධි වානි. අයං සොධනො භාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො අධිට්ඨානො භාරසම්පාතො? මනොපුබ්බඨගමා ධම්මා, මනොසෙට්ඨා මනොමයානි එකත්තතා. මනසා වෙ පසන්නෙනානි වෙමත්තතා, තථා මනසා වෙ පසන්නෙනානි එකත්තතා. භාසති වා කරොති වානි වෙමත්තතා, තථා මනසා වෙ පසන්නෙනානි එකත්තතා. සො පසාදො දුට්ඨො අප්ඤ්ඤාත්තඤ්ච ඛ්‍යාපාදවික්ඛම්භනතො, ඛිද්ධා ව ඔකප්පනතො. තථා සම්පත්තිභවහෙතුභූතොපි වඩ්ඪිහෙතුභූතොවානි අයං වෙමත්තතා. තයිදං සුත්තං ද්විති ආකාරෙහි අධිට්ඨානබ්බං හෙතුනා ව යො පසන්නමානසො, විපාකෙන ව යො සුඛවෙදනීයොති. අයං අධිට්ඨානො භාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො පරික්ඛාරො භාරසම්පාතො? මනොපුබ්බඨගමානි එත්ථ මනොනි කුසලවිඤ්ඤාණං. තස්ස ව ඤාණසම්පයුත්තස්ස අලොභො අදොසො අමොහොති තයො සම්පයුත්තා හෙතු, ඤාණවිජ්ජයුත්තස්ස අලොභො අදොසොති ද්වෙ සම්පයුත්තා හෙතු. සබ්බෙසං අවිසෙසෙන යොනියොමනසිකාරො හෙතු, චත්තාරි සම්පත්තිවක්කානි පච්චයො. තථා සද්ධම්මස්සවනං, තස්ස ව දානාදිවසෙන පවත්තමානස්ස දෙයාධම්මාදයො පච්චයො. ධම්මානි වෙන්ථ වෙදනාදීනං ඉට්ඨාරම්මණාදයො. තථා තයො විඤ්ඤාණස්ස, වෙදනාදයො පසාදස්ස,

සද්ධෙය්‍යාවත්ථුකුසලාභිසංඛාරො විපාකසුඛස්ස පච්චයොති. අයං පරික්ඛාරො භාරසම්පාතො.

තත්ථ කතමො සමාරොපනො භාරසම්පාතො? මනොපුබ්බිගමො ධම්මාති මනොති පුඤ්ඤචිත්තං, තං තිවිධං – දානමයං, සීලමයං, භාවනාමයන්ති. තත්ථ දානමයස්ස අලොභො පදට්ඨානං, සීලමයස්ස අදොසො පදට්ඨානං, භාවනාමයස්ස අමොහො පදට්ඨානං. සබ්බෙසං අභිජ්ජසාදො පදට්ඨානං, “සද්ධාජාතො උපසංඝිකමති, උපසංඝිකමන්තො පයිරුපාසති” ති (ම. නි. 2.183) සුත්තං විත්ථාරෙතබ්බං. කුසලචිත්තං සුඛස්ස ඉට්ඨවිපාකස්ස පදට්ඨානං. යොනිසොමනසිකාරො කුසලචිත්තස්ස පදට්ඨානං. යොනිසො හි මනසි කරොන්තො කුසලචිත්තං අධිට්ඨාති කුසලචිත්තං භාවෙති, සො අනුජ්ජන්තානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුජ්ජාදාය ඡන්දං ජනෙති, උජ්ජන්තානං කුසලානං ධම්මානං...පෙ.... පදහති. තස්සෙවං චතුසු සම්මජ්ජධානෙසු භාවියමානෙසු චත්තාරො සතිපට්ඨානා යාච අරියො අට්ඨංඝිකො මග්ගො භාවනාපාරිපුරිං ගච්ඡතිති අයං භාවනාය සමාරොපනා. සති ච භාවනාය පහානඤ්ච සිද්ධමෙවාති. අයං සමාරොපනො භාරසම්පාතො.

තථා –

“දදතො පුඤ්ඤං පවඨස්සති, සංයමනො වෙරං න වීයති;
කුසලො ච ජහාති පාපකං, රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතො” ති. (දී. නි. 2.197; උදා. 75; පෙටකො. 16);

තත්ථ දදතො පුඤ්ඤං පවඨස්සති දානමයං පුඤ්ඤකිරියවත්ථු චුත්තං. සංයමනො වෙරං න වීයති සීලමයං පුඤ්ඤකිරියවත්ථු චුත්තං. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති ලොභස්ස ච දොසස්ස ච මොහස්ස ච පහානමාහ. තෙන භාවනාමයං පුඤ්ඤකිරියවත්ථු චුත්තං. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති අනුපාදාපරිනිබ්බානමාහ.

දදතො පුඤ්ඤං පවඨස්සති අලොභො කුසලමූලං. සංයමනො වෙරං න වීයති අදොසො කුසලමූලං. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති අමොහො කුසලමූලං. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති තෙසං නිස්සරණං චුත්තං.

දදතො පුඤ්ඤං පවඨස්සති සීලක්ඛන්ධස්ස පදට්ඨානං. සංයමනො වෙරං න වීයති සමාධික්ඛන්ධස්ස පදට්ඨානං. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති පඤ්ඤාක්ඛන්ධස්ස විමුත්තික්ඛන්ධස්ස පදට්ඨානං. දානෙන ඔළාරිකානං කිලෙසානං පහානං, සීලෙන මජ්ඣමානං, පඤ්ඤාය සුබ්බමානං. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති කතාවිභූමිං දස්සෙති.

දදතො පුඤ්ඤං...පෙ.... ජහාති පාපකන්ති සෙක්ඛභූමි දස්සිතා. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති අග්ගඵලං චුත්තං.

තථා දදනො පුඤ්ඤං...පෙ.... න වීයතීති ලොකියකුසලමූලං වුත්තං. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති ලොකුත්තරකුසලමූලං වුත්තං. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති ලොකුත්තරස්ස කුසලමූලස්ස ඵලං වුත්තං.

දදනො...පෙ.... න වීයතීති පුට්ඨජනභූමි දස්සිතා. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති සෙක්ඛභූමි දස්සිතා. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති අසෙක්ඛභූමි දස්සිතා.

දදනො ...පෙ.... න වීයතීති සග්ගගාමීති පටිපදා වුත්තා. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති සෙක්ඛවිමුත්ති. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති අසෙක්ඛවිමුත්ති වුත්තා.

දදනො...පෙ.... න වීයතීති දානකථං සීලකථං සග්ගකථං ලොකියානං ධම්මානං දෙසනමාහ. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති ලොකෙ ආදීනවානුපස්සනාය සද්ධිං සාමුක්ඛංසිකං ධම්මදෙසනමාහ. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති තස්සා දෙසනාය ඵලමාහ.

දදනො පුඤ්ඤං පවඨස්තීති ධම්මදානං ආමිසදානඤ්ච වදති. සංයමනො වෙරං න වීයතීති පාණාතිපාතා වෙරමණියා සත්තානං අභයදානං වදති. එවං සබ්බානිපි සික්ඛාපදානි විත්ථාරොතබ්බානි. තෙන ච සීලසංයමෙන සීලෙ පතිට්ඨිතො විත්තං සංයමෙති, තස්ස සමථො පාරිපූරිං ගච්ඡති. එවං සො සමථෙ ධීතො විපස්සනාකොසල්ලයොගතො කුසලො ච ජහාති පාපකං රාගං ජහාති, දොසං ජහාති, මොහං ජහාති, අරියමග්ගෙන සබ්බෙපි පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙ ජහාති. එවං පටිපන්නො ච රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති රාගාදීනං පරික්ඛයා ද්වෙපි විමුත්තියො අධිගච්ඡතීති අයං සුත්තනිද්දෙසො.

තත්ථ කතමො දෙසනාභාරසම්පාතො? ඉමස්මිං සුත්තෙ කිං දෙසිතං? ද්වෙ පුගතියො දෙවා ච මනුස්සා ච, දිබ්බා ච පඤ්ච කාමගුණා, මානුසකා ච පඤ්ච කාමගුණා, දිබ්බා ච පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා, මානුසකා ච පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. ඉදං වුවචති දුක්ඛං අරියසච්චං. තස්ස කාරණභාවෙන පුරිමපුරිමනිජ්ජන්තා තණ්හා සමුදයො අරියසච්චං. තයිදං වුවචති අස්සාදො ච ආදීනවො ච. සබ්බස්ස පුරිමෙහි ද්විති පදෙහි නිද්දෙසො “දදනො...පෙ.... න වීයතී”ති. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති මග්ගො වුත්තො. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බුතොති ද්වෙ නිබ්බානධාතුයො සඋපාදිසෙසා ච අනුපාදිසෙසා ච. ඉදං නිස්සරණං. ඵලාදීනි පන යථාරහං වෙදිතබ්බානීති. අයං දෙසනාභාරසම්පාතො.

විවයොති “දදනො පුඤ්ඤං පවඨස්තී”ති ඉමිනා පඨමෙන පදෙන තිව්ධම්පි දානමයං සීලමයං භාවනාමයං පුඤ්ඤකිරියවත්ථු වුත්තං. දසවිධස්සපි දෙයාධම්මස්ස පරිච්චාගො වුත්තො. තථා ඡබ්බිධස්සපි රුපාදිආරම්මණස්ස. “සංයමනො වෙරං න වීයතී”ති දුතියෙන පදෙන අවෙරා අසපත්තා අබ්බාපාදා ච පටිපදා වුත්තා. “කුසලො ච ජහාති පාපක”න්ති තතියෙන පදෙන ඤාණුප්පාදො අඤ්ඤාණනිරොධො සබ්බොපි අරියො අට්ඨඨිගිකො මග්ගො සබ්බෙපි බොධිපක්ඛියා ධම්මා වුත්තා.

“රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බූතො” ති රාගක්ඛයෙන රාගචිරාගා වෙනොවිමුත්ති,
මොහක්ඛයෙන අවිජ්ජාචිරාගා පඤ්ඤාවිමුත්ති වුත්තාති. අයං විවයො
භාරසම්පාතො.

යුත්තීති දාතෙ යීතො උභයං පරිපුරෙති මච්ඡරියප්පභානඤ්ච
පුඤ්ඤාභිසන්දඤ්චාති අත්ථෙසා යුත්ති. සීලසංයමෙ යීතො උභයං පරිපුරෙති
උපචාරසමාධිං අප්පනාසමාධිඤ්චාති අත්ථෙසා යුත්ති. පාපකෙ ධම්මෙ පජහන්තො
දුක්ඛං පරිජානාති, නිරොධං සවිජ්ඣරොති, මග්ගං භාවෙතීති අත්ථෙසා යුත්ති.
රාගදොසමොහෙසු සබ්බසො පරික්ඛිණෙසු අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා
පරිනිබ්බායතීති අත්ථෙසා යුත්තීති. අයං යුත්තිභාරසම්පාතො.

පදට්ඨානන්ති දදතො පුඤ්ඤං පච්චිද්ධන්ති වාගාධිට්ඨානස්ස පදට්ඨානං.
සංයමතො වෙරං න වීයතීති සච්චාධිට්ඨානස්ස පදට්ඨානං. කුසලො ච ජහාති
පාපකන්ති පඤ්ඤාධිට්ඨානස්ස පදට්ඨානං. රාගදොසමොහක්ඛයා ස නිබ්බූතොති
උපසමාධිට්ඨානස්ස පදට්ඨානන්ති. අයං පදට්ඨානො භාරසම්පාතො.

ලක්ඛණොති “දදතො” ති එතෙන පෙය්‍යවජ්ජං අත්ථවරියං සමානත්තතා ච
දස්සිතාති වෙදිතබ්බා සච්චගභත්ථුභාවෙන එකලක්ඛණත්තා. “සංයමතො” ති
එතෙන ඛන්තිමෙත්තාඅවිහිංසාඅනුද්දයාදයො දස්සිතාති වෙදිතබ්බා
වෙරානුප්පාදනලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තා. “වෙරං න වීයතී” ති එතෙන
හිරිඔත්තප්පඅප්පිච්ඡතාසන්තුට්ඨිතාදයො දස්සිතා වෙරාවච්චිද්ධතෙන
එකලක්ඛණත්තා. තථා අහිරිකානොත්තප්පාදයො අවෙනබ්බභාවෙන
එකලක්ඛණත්තා. “කුසලො” ති එතෙන කොසල්ලදීපනෙන සම්මාසඬකප්පාදයො
දස්සිතා මග්ගඬගාදිභාවෙන එකලක්ඛණත්තා. “ජහාති පාපක” ති එතෙන
පරිඤ්ඤාභිසමයාදයොපි දස්සිතා අභිසමයලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තා.
“රාගදොසමොහක්ඛයා” ති එතෙන අවසිට්ඨකිලෙසාදීනමිපි ඛයා දස්සිතා
බෙපෙතබ්බභාවෙන එකලක්ඛණත්තාති අයං ලක්ඛණො.

චතුබ්‍රහ්මණොති දදතොති ගාථායං භගවතො කො අධිප්පායො? යෙ මහාභොගතං
පත්ථයිස්සන්ති, තෙ දානං දස්සන්ති දාලිද්දියප්පභානාය. යෙ අවෙරතං ඉච්ඡන්ති,
තෙ පඤ්ච වෙරාති පජහිස්සන්ති. යෙ කුසලධම්මෙහි ඡන්දකාමා, තෙ අට්ඨඬගිකං
මග්ගං භාවෙස්සන්ති. යෙ නිබ්බායිතුකාමා, තෙ රාගදොසමොහං පජහිස්සන්තීති
අයමෙත්ථ භගවතො අධිප්පායො. එවං නිබ්බවනනිදානසන්ධයො චත්තබ්බාති. අයං
චතුබ්‍රහ්මණො.

ආවට්ටොති යඤ්ච අදදතො මච්ඡරියං, යඤ්ච අසංයමතො වෙරං, යඤ්ච
අකුසලස්ස පාපස්ස අප්පභානං, අයං පටිපක්ඛන්ද්දෙසෙන සමුදයො. තස්ස
අලොභෙන ච අදොසෙන ච අමොහෙන ච දානාදීහි පභානං, ඉමානි තිණි
කුසලමූලාති. තෙසං පච්චයො අට්ඨ සම්මත්තාති, අයං මග්ගො. යො
රාගදොසමොහානං ඛයො, අයං නිරොධොති. අයං ආවට්ටො.

විභක්තීති දදතො පුඤ්ඤං පවඨස්සති එකංසෙන යො භයහෙතු දෙනි, රාගහෙතු දෙනි, ආමිසකිඤ්චික්ඛහෙතු දෙනි, න තස්ස පුඤ්ඤං වඨස්සති. යඤ්ච දණ්ඩදානං සත්ථදානං පරවිහෙය්නත්ථං අපුඤ්ඤං අස්ස පවඨස්සති. යං පන කුසලෙන විත්තෙන අනුකම්පන්තො වා අපවායමානො වා අන්තං දෙනි, පානං වත්ථං යානං මාලාගන්ධවිලෙපනං සෙය්‍යාවසථං පදිපෙය්‍යං දෙනි, සබ්බසත්තානං වා අභයදානං දෙනි, මෙත්තවිත්තො භිතජ්ඣාසයො නිස්සරණසඤ්ඤා ධම්මං දෙසෙති. සංයමනො වෙරං න වීයතීති එකංසෙන අභයුපරතස්ස වීයති, කිංකාරණං? යං අසමත්ථො, භයුපරතො දිට්ඨධම්මිකස්ස භායති ‘‘මා මං රාජානො ගහෙත්වා හත්ථං වා ඡන්දෙය්‍යං...පෙ.... ජීවන්තමපි සුලෙ උත්තාසෙය්‍යු’’න්ති, තෙන සංයමෙන අවෙරං වීයති. යො පන එවං සමානො වෙරං න වීයති. යො පන එවං සමාදියති, පාණාතිපාතස්ස පාපකො විපාකො දිට්ඨෙ වෙව ධම්මෙ අභිසම්පරායෙ ව, එවං සබ්බස්ස අකුසලස්ස, සො තතො ආරමති, ඉමිනා සංයමෙන වෙරං න වීයති. සංයමො නාම සීලං. තං චතුබ්බිධං චෙතනා සීලං, චෙතසිකං සීලං, සංවරො සීලං, අවිතික්කමො සීලන්ති. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති පාපපභායකා සත්තත්තිංස බොධිපක්ඛියා ධම්මා චත්තබ්බාති. අයං විභක්ති.

පරිවත්තනොති දදතො පුඤ්ඤං පවඨස්සති, අදදතොපි පුඤ්ඤං පවඨස්සති, න දානමයිකං. සංයමනො වෙරං න වීයති අසංයමනොපි වෙරං න වීයති, යං දානෙන පටිසම්බානබලෙන භාවනාබලෙන. කුසලො ච ජහාති පාපකං, අකුසලො පන න ජහාති. රාගදොසමොහක්ඛියා ස නිබ්බුතො, තෙසං අපරික්ඛියා නත්ථී නිබ්බුතීති. අයං පරිවත්තනො.

වෙවචනොති දදතො පුඤ්ඤං පවඨස්සති. පරිච්චාගතො කුසලං උපවීයති. අනුමොදනොපි පුඤ්ඤං පවඨස්සති විත්තජ්ජසාදනොපි වෙය්‍යාවච්චකිරියායපි. සංයමනොති සීලසංවරතො සොරච්චතො. වෙරං න වීයතීති පාපං න වඨස්සති, අකුසලං න වඨස්සති. කුසලොති පණ්ඩිතො නිපුණො මෙධාවී පරික්ඛකො. ජහාතීති සමුච්ඡන්දති සමුග්ගාටෙති. අයං වෙවචනො.

පඤ්ඤත්තීති දදතො පුඤ්ඤං පවඨස්සති ලොභස්ස පටිනිස්සග්ගපඤ්ඤත්ති, අලොභස්ස නික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති. සංයමනො වෙරං න වීයතීති දොසස්ස වික්ඛම්භනපඤ්ඤත්ති, අදොසස්ස නික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති මොහස්ස සමුග්ගාතපඤ්ඤත්ති, අමොහස්ස භාවනාපඤ්ඤත්ති. රාගදොසමොහස්ස පහානපඤ්ඤත්ති, අලොභාදොසාමොහස්ස භාවනාපඤ්ඤත්ති. රාගදොසමොහක්ඛියා ස නිබ්බුතොති කිලෙසානං පටිජ්ජස්සද්ධිපඤ්ඤත්ති, නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියපඤ්ඤත්ති. අයං පඤ්ඤත්ති.

ඔතරණොති දදතො පුඤ්ඤං පවඨස්සති දානං නාම සද්ධාදීහි ඉන්ද්‍රියෙහි හොතීති අයං ඉන්ද්‍රියෙහි ඔතරණො. සංයමනො වෙරං න වීයතීති සංයමො නාම සීලක්ඛන්ධොති අයං ඛන්ධෙහි ඔතරණො. කුසලො ච ජහාති පාපකන්ති පාපජ්ජහානං නාම තීහි විමොක්ඛෙහි හොති. තෙසං උපායභූතානි තීණි

www.aathaapi.org

පනෙන්ට් යථා “තත්ථ කතමො දෙසනාහාරො, අස්සාදාදීනවතාති ගාථා. අයං දෙසනාහාරො කිං දෙසයති” තිආදිනා භාරනිද්දෙසො ආරද්ධො, එවං “තත්ථ කතමො නන්දියාවට්ටො, තණ්හඤ්ච අවිජ්ජමිපි වාති ගාථා, අයං නන්දියාවට්ටො කිං නයති” තිආදිනා අනාරහිත්වා සමුට්ඨානමුඛෙන ආරද්ධන්ති? වුවුවනෙ – භාරනායානං විසයහෙදතො. යථා හි භාරා බ්‍යඤ්ජනමුඛෙන සුත්තස්ස අත්ථසංවණ්ණනා, න එවං නයා. නයා පන නානාසුත්තතො නිද්ධාරිතෙහි තණ්හාවිජ්ජාදිහි මූලපදෙහි චතුසච්චයොජනාය නයතො අනුබුජ්ඣියමානො දුක්ඛාදිඅත්ථො. සො හි මග්ගඤ්ඤාණං නයති සම්පාපෙතීති නයො. පටිච්ඡක්ඛන්තානං පන උග්ගච්ඡාදිඤ්ඤාදීනං තිණ්ණං වෙනෙය්‍යානං වසෙන මූලපදවිභාගතො තිධා විහත්තා. එකමෙකො චෙන්ට් යතො නෙති, යඤ්ච නෙති, තෙසං සංකිලෙසවොදානානං විභාගතො ද්විසඬ්ගහො චතුෂ්අට්ඨදිසො වාති හින්තො භාරනායානං විසයො. තථා හි වුත්තං – “භාරා බ්‍යඤ්ජනවිචයො, සුත්තස්ස නයා තයො ව සුත්තත්ථො” ති (නෙත්ති. සඬ්ගභවාර). එවං විසිට්ඨවිසයත්තා භාරනායානං භාරෙහි අඤ්ඤාදා නයෙ නිද්දිසන්තො “තත්ථ කතමං නයසමුට්ඨාන” ත්තිආදිමාහ.

තත්ථායං වචනත්ථො – සමුට්ඨහන්ති එතෙනාති සමුට්ඨානං. කෙ සමුට්ඨහන්ති? නයා. නයානං සමුට්ඨානං නයසමුට්ඨානං. කිං පන තං? තංතංමූලපදෙහි චතුසච්චයොජනා. සා හි නන්දියාවට්ටාදීනං නයානං උප්පත්තිට්ඨානතාය සමුට්ඨානං භූමිති ව වුවවති. තථා ව චක්ඛති – “අයං වුවවති නන්දියාවට්ටස්ස නයස්ස භූමි” ති (නෙත්ති. 81). පුබ්බා කොට්ඨි න පඤ්ඤායති අවිජ්ජාය ව භවතණ්හාය වාතිආදි නන්දියාවට්ටස්ස නයස්ස භූමිදස්සනං. තත්ථ පුබ්බා කොට්ඨි න පඤ්ඤායතීති අසුකස්ස නාම බුද්ධස්ස භගවතො, අසුකස්ස වා චක්ඛවත්තිතො කාලෙ අවිජ්ජා භවතණ්හා ව උප්පන්නා. තතො පුබ්බෙ නාහොසීති එවං අවිජ්ජාභවතණ්හානං න කාවි පුරිමා මරියාදා උපලබ්භති. කස්මා? අනමතග්ගත්තා සංසාරස්ස. වුත්තඤ්ඤෙතං – “අනමතග්ගොයං, භික්ඛවෙ, සංසාරො, පුබ්බා කොට්ඨි න පඤ්ඤායති” ති (සං. නි. 2.124; කථා. 75) විත්ථාරො. තත්ථාති අවිජ්ජාභවතණ්හාසු. යදිපි අවිජ්ජාය සංයොජනභාවො, තණ්හාය ව නිවරණභාවො පාළියං වුත්තො, තථාපි අවිජ්ජාය පටිච්ඡාදිතාදීනවෙහි භවෙහි තණ්හා සංයොජෙතීති ඉමස්ස අත්ථස්ස දස්සන්තං “අවිජ්ජානිවරණං තණ්හාසංයොජන” ත්ති වුත්තං.

අවිජ්ජාසංසුත්තාති අවිජ්ජාය මිස්සිතා, අවිජ්ජාය වා අභිනිවෙසවත්ථුසු බද්ධා. අවිජ්ජාපක්ඛෙන විවරන්තීති අවිජ්ජාපක්ඛෙන අවිජ්ජාසභායෙන ද්වාදසවිධෙන විපල්ලාසෙන අභිනිවෙසවත්ථුභූතෙ ආරම්මණෙ පවත්තන්ති. තෙ වුවුවන්ති දිට්ඨිවරිතාති තෙ අවිජ්ජාභිභූතා රූපාදීනි නිව්වාදිතො අභිනිවිසන්තා දිට්ඨිවරිතාති වුවුවන්ති, දිට්ඨිවරිතා නාමාති අත්ථො. තණ්හාපක්ඛෙනාති අට්ඨසතතණ්හාවිවරිතෙන. දිට්ඨිවරිතෙ තණ්හාවිවරිතෙ ව පටිපත්තියා විහජ්ජිතා දස්සෙතුං “දිට්ඨිවරිතා” තිආදි වුත්තං. තත්ථ අත්තකිලමථානුයොගන්ති අත්තතො කායස්ස කිලිස්සනපයොගං අත්තපරිතාපනපටිපත්තිං. කාමසුඛල්ලිකානුයොගන්ති කාමසුඛස්ස අල්ලියනපයොගං කාමෙසු පාතබ්‍යතං.

යදිපි බාහිරකා “දුක්ඛං තණ්හා” ති ව ජානන්ති “ඉදං දුක්ඛං, එත්තකං දුක්ඛ” න්ති, “අයං තණ්හා, අයං තස්සා විරාගො” ති පරිඤ්ඤායාපහාතබ්බභාවෙන පන න ජානන්ති, ඉති පචත්තිපචත්තිහෙතුමත්තමිපි න ජානන්ති. කා පන කථා නිවත්තිනිවත්තිහෙතුසුති ආහ – “ඉතො ඛනිද්ධා නත්ථි සච්චවචත්ථාන” න්තිආදි. තත්ථ සච්චප්පකාසනාති සච්චදෙසනා. සමථවිපස්සනාකොසල්ලන්ති සමථවිපස්සනාසු භාවනාකොසල්ලං, තාසු උග්ගහපරිපුච්ඡාසවනමනසිකාරකොසල්ලං වා. විපස්සනාධිට්ඨානඤ්ඤාචේත්ථ සමථං අධිප්පෙතං. උපසමසුඛප්පත්තීති කිලෙසානං වූපසමසුඛාධිගමො. විපරිතවෙනාති මිච්ඡාහිනිවිට්ඨවෙනා. නත්ථි සුඛෙන සුඛන්ති යං අනවප්පච්චයපරිභොගසුඛෙන කායං චිත්තඤ්ච පටිප්පස්සද්ධදරථං කත්වා අරියෙහි පත්තබ්බං උපසමසුඛං, තං පටික්ඛිපති. දුක්ඛෙනාති කායබෙදනදුක්ඛෙන.

සො ලොකං වඩ්ඪයතීති සො කාමෙ පටිසෙවෙන්නො අත්තභාවසඬ්ඛාතං ලොකං වඩ්ඪෙති පිනෙති. පුත්තනත්තුපරම්පරාය වා සංසාරස්ස අනුපච්ඡෙදනතො සත්තලොකං වඩ්ඪෙති. බහුං පුඤ්ඤං පසවතීති අත්තතො පඤ්චහි කාමගුණෙහි සත්තප්පනෙන පුත්තමුඛදස්සනෙන ව බහුං පුඤ්ඤං උප්පාදෙති. අහිනිවෙසස්ස නාතිදල්භතාය එවංසඤ්ඤී. දල්භතාය එවංදිට්ඨී දුක්ඛෙන සුඛං පත්ථයමානා අත්තකිලමථානුයොගමනුයුත්තා කාමෙසු පුඤ්ඤසඤ්ඤී කාමසුඛල්ලිකානුයොගමනුයුත්තා ව විහරන්තීති යොජෙතබ්බං.

තදහිඤ්ඤා සත්තාති තථාසඤ්ඤීතො සමානා. රොගමෙව වඩ්ඪයන්තීති අත්තභාවරොගමෙව කිලෙසරොගමෙව වා අපරාපරං වඩ්ඪෙන්නි. ගණ්ඩසල්ලෙසුපි එසෙව නයො. රොගාහිතුන්නාති යථාචුත්තරොගබ්බාධිතා. ගණ්ඩපටිපිළිතාති යථාචුත්තරගණ්ඩබ්බාධිතා. සල්ලානුවිද්ධාති යථාචුත්තසල්ලෙන අනුපවිට්ඨා. උම්මුප්පනිමුප්පානීති උපපජ්ජනවචනාති. උග්ගාතනිග්ගාතන්ති උච්චාවචනාවං. රොගගණ්ඩසල්ලහෙසජ්ජන්ති යථාචුත්තරොගාදිතිකිව්ඡනං, සමථවිපස්සනං සන්ධාය වදති. තෙනෙවාහ – “සමථවිපස්සනා රොගනිග්ගාතකහෙසජ්ජ” න්ති. තත්ථ රොගනිග්ගාතකන්ති රොගවූපසමනං. “සංකිලෙසො දුක්ඛ” න්තිආදිනා සච්චාති තෙසං පරිඤ්ඤායාදිභාවෙන කථෙති.

තත්ථ සංකිලෙසො දුක්ඛන්ති
අත්තකිලමථානුයොගකාමසුඛල්ලිකානුයොගසංකිලෙසවන්නො, තෙහි වා සංකිලිස්සමානො රූපාරූපකායො දුක්ඛං අරියසච්චං. තදහිසඬ්ඛො තණ්හාති තත්ථ අහිසඬ්ඛො ආසඬ්ඛොති ලද්ධනාමා තණ්හා.

80. ඉදානි දිට්ඨිවර්තතණ්හාවර්තනං සක්කායදිට්ඨිදස්සනෙ පචත්තිහෙදං දස්සෙතුං “දිට්ඨිවර්ත” න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ දිට්ඨිවර්තා රූපං අත්තතො උපගච්ඡන්තීති දිට්ඨිවර්තා දිට්ඨාහිනිවෙසස්ස බලවභාවතො රූපං “අත්තා” ති ගණ්හන්ති. තෙසඤ්ඤි අත්තාහිනිවෙසො බලවා, න තථා අත්තනියාහිනිවෙසො. එස නයො වෙදනන්තිආදිසුපි. තණ්හාවර්තා රූපවත්තං අත්තානන්ති තණ්හාවර්තා

තණ්හාහිනිවෙසස්ස බලවහාවතො රූපං අත්තනො කිඤ්චනපලිබොධහාවෙ
 යපෙත්වා අවසෙසං වෙදනාදිං “අත්තා”ති ගණ්හන්ති. අත්තනි වා රූපන්ති
 අත්තාධාරං වා රූපං. රූපස්මිං වා අත්තානන්ති රූපාධාරං වා අත්තානං.
 වෙදනාවත්තන්තිආදීසුපි එසෙව නයො. එතෙසඤ්ඤි අත්තනියාහිනිවෙසො බලවා,
 න තවා අත්තාහිනිවෙසො. තස්මා යථාලද්ධං අත්තනියන්ති කප්පෙත්වා තදඤ්ඤං
 “අත්තා”ති ගණ්හන්ති. අයං වුවචති වීසතිවත්ථුකා සක්කායදිට්ඨිති අයං පඤ්චසු
 උපාදානක්ඛන්ධෙසු එකෙකස්මිං චතුත්තං චතුත්තං ගාහානං වසෙන වීසතිවත්ථුකා
 සති විජ්ජමානෙ ඛන්ධපඤ්චකසඬ්ඛානෙ කායෙ, සති වා විජ්ජමානා තත්ථ දිට්ඨිති
 සක්කායදිට්ඨි.

ලොකුත්තරා සම්මාදිට්ඨිති පයමමග්ගසම්මාදිට්ඨි. අන්වායිකාති සම්මාදිට්ඨියා
 අනුගාමිනො. යදා සම්මාදිට්ඨි සක්කායදිට්ඨියා පජහනවසෙන පවත්තා, තදා තස්සා
 අනුගුණහාවෙන පවත්තමානකාති අත්ථො. කෙ පන තෙති? ආහ
 “සම්මාසඬ්චකප්පො”තිආදි. “තෙ තයො ඛන්ධා”තිආදිනා අරියමග්ගතො
 ඛන්ධමුඛෙන සමථවිපස්සනා නිද්ධාරෙති. “තත්ථ සක්කායො”තිආදි
 චතුසච්චනිද්ධාරණං. තං සබ්බං සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

පුන “තත්ථ යෙ රූපං අත්තනො උපගච්ඡන්ති”තිආදිනා
 සක්කායදස්සනමුඛෙන උච්ඡේදාදිඅත්තද්වයං, මජ්ඣිමඤ්ච පටිපදං නිද්ධාරෙති.
 තත්ථ ඉමෙ වුවචන්ති උච්ඡේදවාදිනොති ඉමෙ රූපාදිකෙ පඤ්චක්ඛන්ධෙ අත්තනො
 උපගච්ඡන්තා රූපාදීනං අනිච්චහාවතො උච්ඡිජ්ජති අත්තා විනස්සති න හොති පරං
 මරණාති එවං අහිනිවිසනතො “උච්ඡේදවාදිනො”ති වුවචන්ති. ඉමෙ වුවචන්ති
 සස්සතවාදිනොති ඉමෙ “රූපවත්තං වා අත්තාන”න්තිආදිනා රූපාදිචිත්තමුත්තො
 අඤ්ඤො කොච අත්තාති උපගච්ඡන්තා “සො නිච්චො ධූවො සස්සතො”ති
 අහිනිවිසනතො “සස්සතවාදිනො”ති වුවචන්ති. “උච්ඡේදසස්සතවාදා උභො
 අත්තා, අයං සංසාරපචත්ති”තිආදි සච්චනිද්ධාරණං, තං සුචිඤ්ඤෙය්‍යං.

උච්ඡේදසස්සතං සමාසතො වීසතිවත්ථුකා සක්කායදිට්ඨිති අත්තා උච්ඡිජ්ජති
 අත්තා නිච්චොති ව ආදිප්පවත්තනතො උච්ඡේදසස්සතදස්සනං සඬ්ඛෙපතො
 වීසතිවත්ථුකා සක්කායදිට්ඨි එව හොති. සබ්බොපි හි අත්තවාදො
 සක්කායදිට්ඨිඅන්තොගධො එවාති. විත්ථාරතො ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානීති
 උච්ඡේදසස්සතදස්සනං විත්ථාරෙන බ්‍රහ්මජාලෙ (දී. නි. 1.28 ආදයො) ආගතානි
 ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි. තෙසන්ති එවං සඬ්ඛෙපවිත්ථාරවත්තානං
 උච්ඡේදසස්සතදස්සනානං. පටිපක්ඛොති පහායකපටිපක්ඛො. තෙවත්තාලීසං
 බොධිපක්ඛියා ධම්මාති අනිච්චසඤ්ඤා දුක්ඛසඤ්ඤා අනත්තසඤ්ඤා පහානසඤ්ඤා
 විරාගසඤ්ඤා නිරොධසඤ්ඤා චත්තාරො සතිපට්ඨානා...පෙ.... අරියො
 අට්ඨඬ්ඛිකො මග්ගොති එතෙ තෙවත්තාලීසං බොධිපක්ඛියා ධම්මා.

එවං විපස්සනාවසෙන පටිපක්ඛං දස්සෙත්වා පුන සමථවසෙන දස්සෙතුං “අට්ඨ
 විමොක්ඛා දස ව කසිණායතනානී”ති චුත්තං. ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි මොහජාලන්ති

ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි මොහජාලහෙතුකත්තා මොහජාලඤ්ච.
 අනාදිඅනිධනප්පවත්තන්ති පුරිමාය කොට්ඨා අභාවතො අනාදි. අසති
 පටිපක්ඛාධිගමෙ සන්තානවසෙන අනුපච්ඡේදෙන පවත්තනතො අනිධනප්පවත්තං.
 යස්මා පන මොහජාලහෙතුකානි දිට්ඨිගතානි මොහජාලෙ පදාලිතෙ පදාලිතානි
 භොන්ති, තස්මා චුත්තං – “තෙවත්තාලිසං බොධිපක්ඛියා ධම්මා ඤාණවජ්ජරං
 මොහජාලප්පදාලන”න්ති.

තත්ථ ඤාණවජ්ජරන්ති වජ්ජරූපමඤ්ඤාණං. අට්ඨ සමාපත්තියො සමාපජ්ජිත්වා
 තෙජේත්වා තික්ඛසභාවං ආපාදිතං විපස්සනාඤ්ඤාණං මග්ගඤ්ඤාණඤ්ච ඤාණවජ්ජරං.
 ඉදමෙව හි ඤාණං භගවතො පවත්තං “මහාවජ්ජරඤ්ඤාණ”න්ති චුච්චති. තං පන
 සසම්භාරං කත්වා දස්සෙන්නො “තෙවත්තාලිසං බොධිපක්ඛියා ධම්මා”ති ආහ.
 මොහජාලප්පදාලනන්ති පුබ්බභාගෙ වික්ඛම්භනවසෙන මග්ගක්ඛණේ
 සමුච්ඡේදවසෙන අවිජ්ජාභවතණ්ණානං පදාලනං. අනිතාදිහෙදහින්නෙසු රූපාදිසු
 සකඅත්තභාවාදිසු ව සංසිඛ්ඛනවසෙන පවත්තනතො ජාලං භවතණ්ණා. තස්සා හි
 තණ්ණා ජාලිනී සිඛ්ඛිනී ජාලන්ති ව අධිවචනන්ති. එවං
 අත්තකිලමානුයොගකාමසුබල්ලිකානුයොගදිට්ඨිතණ්ණාහිනිවෙසසස්සතුව්ඡේදානං
 නිද්ධාරණවසෙන මොහජාලපරියායවිසෙසතො අවිජ්ජාතණ්ණා විහජිත්වා
 යථානුසන්ධිනා සංකිලෙසපක්ඛං නිගමෙන්නො “තෙන චුච්චති පුබ්බා කොටි න
 පඤ්ඤායති අවිජ්ජාය ව භවතණ්ණාය වා”ති ආහ.

81. “තත්ථ දිට්ඨිවරිතො”තිආදිනා වොදානපක්ඛං දස්සෙති. තත්ථ
 සල්ලෙඛානුසන්තකචුත්තීති අනුපද්ද්වතසල්ලෙඛචුත්තී. කස්මා? යස්මා සල්ලෙඛෙ
 තිබ්බගාරවො. දිට්ඨිවරිතො හි තපොජ්ඣුච්ඡාදිනා අනුපායෙනපි යෙභුයොන
 කිලෙසානං සල්ලෙඛනාධිප්පායෙන වරති, තස්මා සො සාසනෙ පබ්බජිතො
 ධුතඨමිමවසෙන සල්ලෙඛපටිපදං පුරෙති. සික්ඛානුසන්තකචුත්තීති
 අවිජ්ජද්දවතුපාරිසුද්ධිසිලචුත්තී. දිට්ඨියා සවිසයෙ පඤ්ඤාසදිසි පවත්තීති සො
 විසුජ්ඣමානො පඤ්ඤාධිකො භොතිති ආහ – “දිට්ඨිවරිතො සම්මත්තනියාමං
 ඔක්කමන්තො ධම්මානුසාරී භවති”ති. තණ්ණාවසෙන මිච්ඡාචිමොක්ඛො භොතිති
 තණ්ණාවරිතො විසුජ්ඣමානො සද්ධාධිකොව භොති, තස්මා චුත්තං –
 “තණ්ණාවරිතො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමන්තො සද්ධානුසාරී භවති”ති.
 දිට්ඨිවරිතො සුඛාය පටිපදායාතිආදි පටිපදානිද්දෙසො හෙට්ඨා දෙසනාභාරවිභඩ්ඨගෙ
 (නෙත්ති. 5 ආදයො) ආගතො එව, අත්ථොපි තත්ථ සබ්බජ්ජකාරතො චුත්තො එව.

අපුබ්බපදෙසු පන විවෙචියමානොති විමොචියමානො. පටිනිස්සරතීති නියානි
 විමුච්චතීති අත්ථො. දන්ධඤ්ච ධම්මං ආජානාතීති තණ්ණාවරිතස්ස මන්දපඤ්ඤස්ස
 වසෙන චුත්තං. තික්ඛපඤ්ඤො පන ඛිජ්ජං ධම්මං ආජානාතීති. “සත්තාපි
 දුට්ඨා”තිආදිනා ඉන්ද්‍රියවිභාගෙන පුන පටිපදාවිභාගං දස්සෙති, තං සුච්ඤ්ඤායං.

“යෙ හි කෙව්”තිආදිනා තාසං පටිපදානං නියානෙන තිසුපි කාලෙසු
 එකන්තිකභාවං දස්සෙති. තත්ථ ඉමාහි එව චතුහි පටිපදාහීති ඉමාහි එව චතුහි

පටිපදාහි, තබ්බිනිමුත්තාය අඤ්ඤාය පටිපදාය අභාවතො. චතුක්කමග්ගන්ති පටිපදාවතුක්කං, පටිපදා හි මග්ගොති. අප්ථ වා චතුක්කමග්ගන්ති නන්දියාවට්ඨස්ස චතුද්දිසාසඬ්ඛාතං මග්ගං. තා පන චතස්සො දිසා දිසාලොචනනායො ආගමිස්සන්ති. කිමත්ථං පන චතුක්කමග්ගං පඤ්ඤපෙන්නීති ආහ “අබ්බථනසෙවිතායා”තිආදි. තත්ථ අබ්බථනසෙවිතායාති අපණ්ඩිතජනසෙවිතාය. බාලකන්තායාති බාලජනකාමිතාය. රත්තවාසිනියාති රත්තෙසු රාගාහිභූතෙසු වසතීති රත්තවාසිනී, තස්සා. නන්දියාති තත්ත තත්තාහිනන්දනට්ඨොන නන්දිසඬ්ඛාතාය. අවට්ඨනත්ථන්ති සමුච්ඡින්නන්දනත්ථං. අයං වුවචති නන්දියාවට්ඨස්ස නයස්ස භූමිති අයං තණ්හාවිජ්ජානං වසෙන සංකිලෙසපක්ඛෙ ද්වෙ දිසා සමථවිපස්සනානං වසෙන වොදානපක්ඛෙපි ද්වෙ දිසා චතුසච්චයොජනා නන්දියාවට්ඨස්ස නයස්ස සමුට්ඨානතාය භූමිති.

82. එවං නන්දියාවට්ඨස්ස නයස්ස භූමිං නිද්දිසිත්වා ඉදානි තස්ස දිසාභූතධම්මෙ නිද්දිසන්තෙන යස්මා වස්ස දිසාභූතධම්මෙසු චුත්තෙසු දිසාලොචනනායො චුත්තොයෙව හොති, තස්මා “වෙය්‍යාකරණෙසු හි යෙ කුසලාකුසලා”ති දිසාලොචනලක්ඛණං එකදෙසෙන පච්චාමසිත්වා “තෙ දුට්ඨා උපපරික්ඛිතබ්බා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ තෙති දිසාභූතධම්මා. දුට්ඨාති “ඉමෙ සංකිලෙසධම්මා, ඉමෙ වොදානධම්මා”ති එවං දුට්ඨොන. උපපරික්ඛිතබ්බාති උපපත්තිතො පරිතො ඉක්ඛිතබ්බා, ධම්මයුත්තිතො තංතංදිසාභාවෙන පෙක්ඛිතබ්බා ආලොචිතබ්බාති අත්ථො.

යං පකාරං සන්ධාය “දුට්ඨා උපපරික්ඛිතබ්බා”ති චුත්තං, තං දස්සෙති “ලොකවට්ඨානුසාරී ව ලොකවිච්චානුසාරී වා”ති. තස්සත්ථො – ලොකො එව වට්ඨං ලොකවට්ඨං. ලොකවට්ඨානුවෙන අනුසරති පවත්තතීති ලොකවට්ඨානුසාරී, සංකිලෙසධම්මොති අත්ථො. ලොකස්ස, ලොකතො වා විච්චං ලොකවිච්චං, නිබ්බානං. තං අනුසරති අනුලොමනවසෙන ගච්ඡතීති ලොකවිච්චානුසාරී, වොදානධම්මොති අත්ථො. තෙනෙවාහ – “වට්ඨං නාම සංසාරො, විච්චං නිබ්බාන”න්ති.

තං කථං දට්ඨබ්බන්ති තං කථං කෙන පකාරෙන දට්ඨබ්බන්ති වෙ? උපවයෙන. යථා කතං කම්මං ඵලදානසමත්ථං හොති, තථා කතං උපචිතන්ති වුවචති. එවං උපචිතභාවෙ කම්මං නාම හොති, විපාකවට්ඨස්ස කාරණං හොතීති අත්ථො. සබ්බෙපි කිලෙසා චතුහි විපල්ලාසෙහි නිද්දිසිතබ්බා, දසන්නම්පි කිලෙසානං විපල්ලාසහෙතුභාවතො. තෙ කත්ථ දට්ඨබ්බාති තෙ පන විපල්ලාසා කත්ථ පස්සිතබ්බාති ආහ – “දස වත්ථුකෙ කිලෙසපුඤ්ජෙ”ති. දසවිධකාරණෙ කිලෙසසමුහෙති අත්ථො. තත්ථ කිලෙසාපි කිලෙසවත්ථු, කිලෙසානං පච්චයධම්මාපි කිලෙසවත්ථු. තෙසු කාරණභාවෙන පුරිමසිද්ධා කිලෙසා පරතො පරෙසං කිලෙසානං පච්චයභාවතො කිලෙසාපි කිලෙසවත්ථු. අයොනිසොමනසිකාරො, අයොනිසොමනසිකාරපරික්ඛතා ව ධම්මා කිලෙසුප්පත්තිහෙතුභාවතො කිලෙසප්පච්චයාපි කිලෙසවත්ථුති දට්ඨබ්බං.

වත්තාරො ආහාරාති එත්ථ ආහාරසීසෙන තබ්බිසයා කිලෙසාපි අධිජපෙනා.
 වතස්සො විඤ්ඤාණට්ඨිතියොති එත්ථාපි එසෙව නයො. “පයමෙ
 ආහාරෙ”ති ආදිනා දසවත්ථුකෙ කිලෙසපුඤ්ජෙ පුරිමං පුරිමං පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස
 කාරණන්ති දස්සෙති. තත්ථ පයමෙ ආහාරෙති විසයභූතෙ පයමෙ ආහාරෙ පයමො
 විපල්ලාසො පවත්තනීති අත්ථො. සෙසාහාරෙසුපි එසෙව නයො. පයමෙ
 විපල්ලාසෙති පයමෙ විපල්ලාසෙ අජපභීතෙ සති පයමං උපාදානං පවත්තනීති
 අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං නිද්දෙසෙයෙව
 කට්ඨස්සාම.

83. ඉදානි දසවත්ථුකං කිලෙසපුඤ්ජං තණ්හාවිජ්ජාවසෙන ද්වෙ කොට්ඨාසෙ
 කරොන්තො “යො ව කබ්බිකාරො ආහාරො”ති ආදිමාහ. තත්ථ කබ්බිකාරාහාරං
 එස්සාහාරඤ්ච අපරිජානන්තස්ස තණ්හාවරිතස්ස යථාක්කමං කායවෙදනාසු තිබ්බො
 ඡන්දරාගො හොති, ඉති උපක්කිලෙසස්ස ඡන්දරාගස්ස හෙතුභාවතො යො ව
 කබ්බිකාරො ආහාරො, යො ව එස්සො ආහාරො, ඉමෙ තණ්හාවරිතස්ස පුග්ගලස්ස
 උපක්කිලෙසාති වුත්තා. තථා මනොසඤ්චෙතනාහාරං විඤ්ඤාණාහාරඤ්ච
 අපරිජානන්තො දිට්ඨිවරිතො තෙසු අත්තසඤ්ඤී නිව්වසඤ්ඤී ව හොතීති
 වුත්තනායෙනෙව තෙ දිට්ඨිවරිතස්ස පුග්ගලස්ස උපක්කිලෙසාති වුත්තා. තථා
 පුරිමකා ද්වෙ විපල්ලාසා පුරිමකාති එව ව ද්වෙ
 ද්වෙ උපාදානායොගගන්ථාසවඛසසල්ලවිඤ්ඤාණට්ඨිතියාති අගතිගමනාති
 තණ්හාපට්ඨානත්තා තණ්හාසභාවත්තා තණ්හාවිසයත්තා ව තණ්හාවරිතස්ස
 උපක්කිලෙසාති වුත්තා. පච්ඡිමකාති පන තාති දිට්ඨිපට්ඨානත්තා දිට්ඨිසභාවත්තා
 දිට්ඨිවිසයත්තා ව දිට්ඨිවරිතස්ස උපක්කිලෙසාති වුත්තාති දට්ඨබ්බො.

84. කබ්බිකාරෙ ආහාරෙ “අසුහෙ සුභ”න්ති විපල්ලාසොති වතුසු ආහාරෙසු
 කබ්බිකාරෙ ආහාරෙ වතුසු ව විපල්ලාසෙසු “අසුහෙ සුභ”න්ති විපල්ලාසො
 දට්ඨබ්බො කබ්බිකාරාහාරස්ස අසුභසභාවත්තා අසුභසමුට්ඨානත්තා ව. තථා
 එස්සාහාරස්ස දුක්ඛසභාවත්තා දුක්ඛපච්චයත්තා ව විසෙසතො තත්ථ “දුක්ඛෙ
 සුඛ”න්ති විපල්ලාසො. තථා යෙභුයොන සත්තා විඤ්ඤාණෙ නිව්වසඤ්ඤීනො,
 සඬ්ඛාරෙසු ව අත්තසඤ්ඤීනො, චෙතනාපට්ඨානා ව සඬ්ඛාරාති වුත්තං –
 “විඤ්ඤාණෙ ආහාරෙ...පෙ.... අත්තාති විපල්ලාසො”ති. පයමෙ විපල්ලාසෙ
 ඨිතො කාමෙ උපාදියතීති “අසුහෙ සුභ”න්ති විපරියෙසග්ගාහි කිලෙසකාමෙන
 වත්ථුකාමෙ දළ්භං ගණ්හාති. ඉදං වුව්චති කාමුපාදානන්ති යං තථා කාමානං ගහණං,
 ඉදං වුව්චති කාමුපාදානං. “දුක්ඛෙ සුඛ”න්ති විපරියෙසග්ගාහි “සීලබ්බතෙහි
 අනාගතෙ භවවිසුද්ධිති තං නිබ්බුතිසුඛ”න්ති දළ්භං ගණ්හාති. “අනිච්චෙ
 නිච්ච”න්ති විපරියෙසග්ගාහි “සබ්බෙ භවා නිච්චා ධූවා සස්සතා
 අවිපරිණාමධම්මා”ති සංසාරාභිනන්දිනි. භවදිට්ඨිං දළ්භං ගණ්හාති. “අනත්තති
 අත්තා”ති විපරියෙසග්ගාහි “අසති අත්තති කස්සිදං කම්මඵලං, තස්මා සො
 කරොති, සො පටිසංවෙදෙති”ති අත්තදිට්ඨිං දළ්භං ගණ්හාතීති ඉමමත්ථං දස්සෙති
 “දුතියෙ විපල්ලාසෙ ඨිතො”ති ආදිනා.

අයං වුච්චති කාමයොගොති යෙන කාමරාගසඬ්ඛානෙන කාමුපාදානෙන
 වත්ථුකාමෙහි සහ සත්තො සංයොජීයති, අයං කාමරාගො “කාමයොගො”ති
 වුච්චති. අයං වුච්චති භවයොගොති යතො සීලබ්බතුපාදානසඬ්ඛානෙන
 භවුපාදානෙන භවෙන සහ සත්තො සංයොජීයති, අයං භවරාගො “භවයොගො”ති
 වුච්චති. අයං වුච්චති දිට්ඨියොගොති යාය අහෙනුකදිට්ඨිආදිසඬ්ඛාතාය පාපිකාය
 දිට්ඨියා, සක්කායදිට්ඨිආදිඅවසිට්ඨදිට්ඨියා ව සත්තො දුක්ඛෙන සහ සංයොජීයති,
 අයං පාපිකා දිට්ඨි “දිට්ඨියොගො”ති වුච්චති. අයං වුච්චති අවිජ්ජායොගොති යාය
 අත්තවාදුපාදානෙන සකලවට්ටදුක්ඛෙන ව සහ සත්තො සංයොජීයති, අයං අවිජ්ජා
 “අවිජ්ජායොගො”ති වුච්චති.

යස්මා පන කාමයොගාදයො අභිජ්ඣාකායගන්ථාදීනං පච්චයා භොන්ති, තස්මා
 “පයමෙ යොගෙ යීතො අභිජ්ඣාය කායං ගන්ථති”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අභිජ්ඣාය
 කායං ගන්ථතීති පරාභිජ්ඣායනලක්ඛණාය අභිජ්ඣාය නාමකායං ගන්ථති
 සට්ඨෙතීති අත්ථො. තථා භවපත්ථනාය අප්පහීනත්තා භවදිට්ඨිභවරාගවසෙන
 ආසාතවත්ථුසු සත්තා චිත්තානි පදුසෙන්නීති ආහ – “දුතියෙ යොගෙ යීතො
 ඛ්‍යාපාදෙන කායං ගන්ථති”ති. තථා දිට්ඨිවසෙන අවිජ්ජාවසෙන ව සීලබ්බතෙහි
 සුප්ඤ්ඤිති, ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤන්ති ව අභිනිවිසන්ති ආහ – “තතියෙ...පෙ....
 ඉදංසච්චාභිනිවෙසෙන කායං ගන්ථති”ති.

තස්සාති තස්ස අභිජ්ඣාදිහි සමන්තාගතස්ස පුග්ගලස්ස. එවං ගන්ථිතාති එවං
 අභිජ්ඣායනාදිවසෙන නාමකායං ගන්ථිත්වා යීතා. ආසවන්තීති ආසවභාවෙන
 පවත්තන්ති. කුතො ව වුච්චති ආසවන්තීති කුතො පන හෙතුතො තෙ කිලෙසා
 ආසවන්තීති ආසවහෙතුං පුච්ඡති. යස්මා පන කිලෙසා කුසලප්පවත්තිං නිවාරෙත්වා
 චිත්තං පරියාදාය තිට්ඨන්තා, මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නා එව වා ආසවානං
 උප්පත්තිහෙතු භොන්ති, තස්මා “අනුසයතො වා පරිඤ්චයානතො වා”ති වුත්තං.
 අභිජ්ඣාකායගන්ථොන කාමාසවොති අභිජ්ඣාකායගන්ථොන සිද්ධොන
 කාමරාගසභාවත්තා කාමාසවො සිද්ධො භොති. කත්ථවිදෙව විසයෙ දොමනස්සිතො
 තප්පටිපක්ඛෙ විසයෙ තබ්බිසයබ්‍රලෙ ව භවෙ පත්ථෙතීති ආහ –
 “ඛ්‍යාපාදකායගන්ථොන භවාසවො”ති. පරාමාසකායගන්ථොන දිට්ඨාසවොති
 සීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථොන සිද්ධොන තංසභාවත්තා අපරාපරං වා දිට්ඨියො
 ගන්ථොත්තස්ස දිට්ඨාසවො සිද්ධො භොති. ඉදංසච්චාභිනිවෙසකායගන්ථොන
 අවිජ්ජාසවොති “ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤ”න්ති අභිනිවිසන්තස්ස
 අයොනිසොමනසිකාරතො අනෙකෙහි අකුසලෙහි ධම්මෙහි සද්ධිං අවිජ්ජාසවො
 උප්පජ්ජති, සබ්බෙසං වා අකුසලධම්මානං අවිජ්ජාපුබ්බිගමත්තා
 ඉදංසච්චාභිනිවෙසකායගන්ථොන සිද්ධොන තස්ස හෙතුභූතො අවිජ්ජාසවො සිද්ධො
 භොති.

යස්මා පන ආසවා එව පරිබුද්ධා වට්ටස්මිං ඔහනන්ති ඔසාදෙන්තීති “ඔසා”ති
 වුච්චන්ති, තස්මා වුත්තං – “තස්ස ඉමෙ චත්තාරො ආසවා”තිආදි.

අනුසයසහගතාති අනුසයභාවං අප්පට්ඨිත්ථිතං ගතා පචත්තා, අනුසයභූතා වා. අප්ඤ්ඤාසයන්ති චිත්තං. අනුපවිට්ඨාති ඔගාල්භා. හදයං ආහව්ව තිට්ඨන්ති චිත්තස්ස අබ්භන්තරසඬ්ඛාතං හදයං ආහන්ත්වා තිට්ඨන්ති. තථා හි චුත්තං අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ. 5) “අබ්භන්තරට්ඨෙත හදය”න්ති. තෙන චුච්චන්ති සල්ලාති යස්මා අප්ඤ්ඤාසයං අනුපවිට්ඨා හදයං ආහව්ව තිට්ඨන්ති, තෙන චුච්චන්ති “සල්ලා”ති. පිළාජනනං දුරුද්ධරණතා ව සල්ලට්ඨෙයා. “එසො මෙ අත්තා”ති ගහණමුඛෙන “එසොහමස්මි”ති ගහණං හොතිති දිට්ඨිං නිස්සායපි මානං ජප්පෙන්නීති ආහ “දිට්ඨොසෙන මානසල්ලො”ති.

පරියාදින්නන්ති අඤ්ඤස්ස ඔකාසං අදත්වා සමන්තතො ගහිතං. චතුසු ධම්මෙසු සංශ්ඨහතීති ආරම්මණපච්චයනාය ආරම්මණභූතෙසු චතුසු ධම්මෙසු පතිට්ඨහති. තාති සරූපතො දස්සෙති “රූපෙ වෙදනාය සඤ්ඤාය සඬ්ඛාරෙසු”ති. නන්දුපසෙවනෙනාති ලොභසහගතස්ස සම්පයුත්තා නන්දි සහජාතකොට්ඨා, ඉතරස්ස උපනිස්සයකොට්ඨා උපසෙවනන්ති නන්දුපසෙවනං, තෙන නන්දුපසෙවනෙන. කෙන පන තං නන්දුපසෙවනන්ති ආහ – “රාගසල්ලෙන නන්දුපසෙවනෙන විඤ්ඤාණෙනා”ති.

තත්ථ රාගසල්ලෙනාති රාගසල්ලෙන හෙතුභූතෙන නන්දුපසෙවනෙන විඤ්ඤාණෙනාති ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ කරණවචනං. රූපුපගා විඤ්ඤාණට්ඨිතීති රූපමෙව ආරම්මණකරණවසෙන උපගන්තබ්බතො, විඤ්ඤාණස්ස පතිට්ඨාභාවතො ව රූපුපගා විඤ්ඤාණට්ඨිතී. තිට්ඨති එත්ථාති ධීති. පඤ්චවොකාරහවස්මිඤ්ඤි අභිසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණං රූපක්ඛන්ධං නිස්සාය තිට්ඨති. දොසසල්ලෙනාති සහජාතෙන දොසසල්ලෙන. යදා වෙදනුපගා විඤ්ඤාණට්ඨිතී චුච්චති, තදා උපනිස්සයකොට්ඨාව නන්දියා උපසිත්තං විඤ්ඤාණං දට්ඨබ්බං. වෙදනාපි දොමනස්සවෙදනාව. යදා ව උපනිස්සයපච්චයභූතෙන දොසසල්ලෙන වෙදනුපගා විඤ්ඤාණට්ඨිතී චුච්චති, තදා සහජාතකොට්ඨා, උපනිස්සයකොට්ඨා වා නන්දියා උපසිත්තං විඤ්ඤාණං දට්ඨබ්බං. වෙදනා පන තිස්සොපි තිස්සන්තං වෙදනානං ආරම්මණුපනිස්සයභාවතො. තත්ථ පයමනගො දොමනස්සාරම්මණස්ස අභිසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස වසෙන චුත්තො. දුතියො සබ්බවෙදනාරම්මණස්ස වසෙනාපි දට්ඨබ්බං.

මානසල්ලෙනාති මානසල්ලෙන සහජාතෙන, උපනිස්සයභූතෙන වා. මොහසල්ලෙනාති එත්ථාපි එසෙව නගො. එත්ථ ව අනාදිමතිසංසාරෙ ඉත්ථිපුරිසා රූපාහිරාමාති රාගසල්ලවසෙන පයමා විඤ්ඤාණට්ඨිතී යොජිතා. සබ්බායපි වෙදනාය දුක්ඛපරියායසබ්භාවතො දුක්ඛාය ව දොසො අනුසෙතිති දොසසල්ලවසෙන දුතියා, සඤ්ඤාවසෙන “සෙයොගාහමස්මි”ති මඤ්ඤනා හොතිති මානසල්ලවසෙන තතියා, සඬ්ඛාරෙසු සමුහසනං දුබ්බිනිබ්භොගන්ති මොහසල්ලවසෙන චතුත්ථි විඤ්ඤාණට්ඨිතී යොජිතාති දට්ඨබ්බා.

උපත්ථද්ධන්ති ඔලුබ්භාරම්මණභූතාහි විඤ්ඤාණට්ඨිතීහි උපත්ථම්භිතං. තඤ්ච කම්මන්ති යං “වෙනනා වෙනසික”න්ති පුබ්බෙ (නෙත්ති. 82) චුත්තං. ඉමෙ ව කිලෙසාති ඉමෙ ව දසවත්ථුකා කිලෙසා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව.

85. ඉදානි ආභාරාදයො නයානං සංකිලෙසපක්කෙ දිසාභාවෙන වචත්ථපෙතුං “ඉමා වතස්සො දිසා”තිආදි ආරද්ධං, තං උත්තානාමෙව. පුන කබ්බිකාරො ආභාරොතිආදි ආභාරාදීසුයෙව යස්ස පුග්ගලස්ස උපක්කිලෙසා, තං විභජිත්වා දස්සෙතුං ආරද්ධං. තත්ථ දසන්තං සුත්තානන්ති එකදෙසෙසු සමුදායවොභාරෙන චුත්තං. සමුදායෙසු හි පවත්තා සමඤ්ඤා අවයවෙසුපි දිස්සති, “යථා පටො දඩ්ඨො, සමුද්දො දිට්ඨො”ති ව. එකො අත්ථොති එකස්ස අත්ථස්ස නිජ්ඣාදනතො චුත්තං. බ්‍යඤ්ජනමෙව නානන්ති එත්ථ බ්‍යඤ්ජනග්ගහණෙන බ්‍යඤ්ජනත්ථොපි ගහිතොති දට්ඨබ්බං. දසහිපි සුත්තපදෙහි සවත්ථුකා තණ්හා චුත්තා. තණ්හා ව රාගවරිතං පුග්ගලං බිජ්ජං දුසෙතීති ආහ – “ඉමෙ රාගවරිතස්ස පුග්ගලස්ස උපක්කිලෙසා”ති. යථා ව පට්ඨාදිසාභාවෙන චුත්තධම්මා රාගවරිතස්ස උපක්කිලෙසා, එවං දුතියදිසාභාවෙන චුත්තධම්මා දොසවරිතස්ස. තතියචතුත්ථදිසාභාවෙන චුත්තධම්මා යථාක්කමං දිට්ඨිවරිතස්ස මන්දස්ස තික්ඛස්ස ව උපක්කිලෙසා චුත්තා. තෙසං උපක්කිලෙසභාවො චුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බො.

ආභාරවිපල්ලාසාදයො යදිපි සබ්බෙහි තීහි විමොක්ඛමුඛෙහි පුබ්බභාගෙ යථාරහං පරිඤ්ඤෙය්‍යා පහාතබ්බා ව. යස්ස පන දුක්ඛානුපස්සනා පුරිමෙ ආභාරද්වයෙ දුක්ඛාකාරෙන බහුලං පවත්තති, තස්ස වසෙන යො ව කබ්බිකාරො ආභාරො, යො ව එස්සො ආභාරො, ඉමෙ අප්පණ්හිතෙන විමොක්ඛමුඛෙන පරිඤ්ඤං ගච්ඡන්තීති චුත්තං. එස නයො සෙසෙසු. එවඤ්චෙනං, න අඤ්ඤථා. න හි අරියමග්ගානං විය පහාතබ්බෙසු විමොක්ඛමුඛානං පරිඤ්ඤෙය්‍යපහාතබ්බෙසු කොචි නියමො සම්භවති. ඉති සබ්බෙ ලොකවට්ඨානුසාරිනො ධම්මා නියාන්ති, තෙ ලොකා තීහි විමොක්ඛමුඛෙහි නිගමනං. තස්සත්ථො – ඉති එවං චුත්තප්පකාරා සබ්බෙ ආභාරාදයො ලොකසංඛාරාවට්ඨානුසාරිනො ධම්මා තෙ ලොකභූතා වට්ටනො නියාන්ති අනිච්චානුපස්සනාදිහි තීහි විමොක්ඛමුඛෙහි.

86. එවං සංකිලෙසපක්කෙ දිසාභූතධම්මෙ නිද්දිසිත්වා ඉදානි වොදානපක්කෙ දිසාභූතධම්මෙ දස්සෙතුං “වතස්සො පටිපදා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියආනෙඤ්ජවිභාරොති වත්තාරො විහාරා. මානප්පහානආලයසමුග්ගානඅවිජ්ජාපහානහවුපසමා වත්තාරො අච්ඡරියා අබ්භූතා ධම්මා. සච්චාධිට්ඨානාදිති වත්තාරි අධිට්ඨානානි. ඡන්දසමාධිභාවනාදයො වතස්සො සමාධිභාවනා. ඉන්ද්‍රියසංවරො තපසංඛාරො පුඤ්ඤධම්මො බොජ්ඣංගභාවනා සබ්බපටිපට්තිස්සග්ගසංඛාරං නිබ්බානඤ්චාති වත්තාරො සුඛභාගියා ධම්මා වෙදිතබ්බාති.

පට්ඨා පටිපදාතිආදි පටිපදාසතිපට්ඨානාදිනං අභෙදසන්දස්සනං. යදි එවං කස්මා විසුං ගහණං කතන්ති? දසවත්ථුකස්ස කිලෙසපුඤ්ජස්ස පටිපක්ඛවාදස්සනත්ථං

පටිපදාදිදසකනිද්දෙසො. තථා හි චක්ඛති – “චත්තාරො ආහාරා තෙසං පටිපක්ඛො චතස්සො පටිපදා” තිආදි (නෙත්ති. 87). කිඤ්චාපි චතුසු සතිපට්ඨානෙනසු “ඉදං නාම සතිපට්ඨානං ඉමාය එව පටිපදාය ඉජ්ඣති” ති නියමො නත්ථි, තථාපි පයමාය පටිපදාය පයමං සතිපට්ඨානං සම්භවතීති සම්භවවසෙන එවං චුත්තං – “පයමා පටිපදා, පයමං සතිපට්ඨාන” ති. යස්මා පන ආහාරවිපල්ලාසාදීනං විය පටිපදාසතිපට්ඨානාදීනං අත්ථතො නානත්තං නත්ථි. සතිපට්ඨානානියෙව හි තථා තථා පටිපජ්ජමානානි දුක්ඛාපටිපදාදන්ධාහිඤ්ඤාදිනාමකානි භොන්ති, තස්මා යථා සංකිලෙසපක්ඛෙ “පයමෙ ආහාරෙ පයමො විපල්ලාසො” තිආදිනා අධිකරණභෙදෙන චුත්තං, එවං අධිකරණභෙදං අකත්වා “පයමා පටිපදා, පයමං සතිපට්ඨාන” තිආදි චුත්තං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

අන්ධස්ස පබ්බතාරොහනං විය කදාවිදෙව උජ්ජපජ්ජනකං අච්ඡරියං, අච්ඡරායොග්ගං අච්ඡරියන්ති පොරාණා. අභුතපුබ්බං භූතන්ති අබ්භූතං. උභයමිපෙනං විම්භයාවහස්ස අධිවචනං. න හි මානජ්ජහානාදිතො අඤ්ඤං දුරහිසම්භවතරං විම්භනීයඤ්ච උපලබ්භතීති අධිතිට්ඨති එතෙන, එත්ථ වා අධිට්ඨානමත්තමෙව වා තන්ති අධිට්ඨානං. සච්චඤ්ච තං අධිට්ඨානඤ්ච, සච්චස්ස වා අධිට්ඨානං, සච්චං අධිට්ඨානං එතස්සාති වා සච්චාධිට්ඨානං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. සමාධි එව භාවෙතබ්බතාය සමාධිභාවනා. සුඛං භජතීති සුඛභාගියො, සුඛභාගස්ස වා සුඛකොට්ඨාසස්ස හිතොති සුඛභාගියො. එකස්සපි සත්තස්ස අසුභභාවනාදයො විය එකදෙසෙ අවත්තිත්වා අනවසෙසපරියාදානතො නත්ථි එතිස්සා පමාණන්ති අජ්ජමඤ්ඤා.

පයමා පටිපදා භාවිතා බහුලීකතා පයමං සතිපට්ඨානං පරිපූරෙතීති පයමාය පටිපදාය භාවනාබහුලීකාරො පයමස්ස සතිපට්ඨානස්ස භාවනාපාරිපූරීති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. යථා හි අරියමග්ගෙ භාවිතෙ සතිපට්ඨානාදයො ඛොධිපක්ඛියධම්මා සබ්බෙපි භාවිතා එව භොන්ති, එවංසම්පදමීදං දට්ඨබ්බං.

කායානුපස්සනාය කාමරාගස්ස උජුච්චවචනීකභාවතො “පයමො සතිපට්ඨානො භාවිතො බහුලීකතො කාමපටිපක්ඛං පයමං ඤානං පරිපූරෙති” ති චුත්තං. තථා ජිතිපටිසංවෙදනාදිවසෙන පවත්තමානං දුතියං සතිපට්ඨානං, සජ්ජිතිකස්ස දුතියජ්ඣානස්ස විත්තස්ස අභිජ්ජමොදනවසෙන පවත්තමානං තතියං සතිපට්ඨානං උක්කංසගතසුඛස්ස තතියජ්ඣානස්ස අනිච්චවිරාගාදිවසෙන පවත්තියා සඬ්ඛාරෙසු උපෙක්ඛකං චතුත්ථං සතිපට්ඨානං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවතො චතුත්ථජ්ඣානස්ස පාරිපූරියා සංවත්තති.

යස්මා පන රූපාවචරපයමජ්ඣානං රූපාවචරසමාපත්තීනං, දුතියජ්ඣානං ඛ්‍යාපාදවිතක්කාදිදුරිභාවෙන බ්‍රහ්මවිහාරානං, තතියජ්ඣානං ජිතිවිරාගෙන සුඛෙන විපස්සනාය අධිට්ඨානභූතං අරියවිහාරානං, චතුත්ථජ්ඣානං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිආනෙඤ්ජප්පත්තං ආනෙඤ්ජවිහාරානං විසෙසතො පච්චයො

හොති, තස්මා “පයමං ඤානං භාවිතං බහුලිකතං පයමං විහාරං පරිපූරෙති” තිආදි වුත්තං. ඉති යො යස්ස විසෙසපච්චයො, සො තං පරිපූරෙතිති වුත්තොති දට්ඨබ්බං.

87. ඉදානි පටිපදාදයො වොදානපක්ඛෙ දිසාභාවෙන වචන්ථපෙනුං “තත්ථ ඉමා චතස්සො දිසා” තිආදි වුත්තං. තං සුචිඤ්ඤායාමෙව. පුන “පයමා පටිපදා” තිආදි පටිපදාවතුක්කාදිසු යෙන යස්ස පුග්ගලස්ස වොදානං, තං විහජිත්වා දස්සෙනුං ආරද්ධං. තං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. යදිපි තිසු විමොක්ඛමුඛෙසු “ඉදං නාම විමොක්ඛමුඛං ඉමාය ඵච පටිපදාය ඉජ්ඤාති” ති නියමො නත්ථි. යෙසං පන පුග්ගලානං පුරිමානි ද්විති පටිපදානි අප්පණ්ණිතෙන විමොක්ඛමුඛෙන අරියමග්ගාධිගමො. තථා යස්ස තතියාය පටිපදාය සුඤ්ඤතවිමොක්ඛමුඛෙන, යස්ස ච චතුත්ථාය පටිපදාය අනිමිත්තවිමොක්ඛමුඛෙන අරියමග්ගාධිගමො, තෙසං පුග්ගලානං වසෙන අයං පටිපදාවිමොක්ඛමුඛසංසන්දනා. සතිපට්ඨානාදිහි විමොක්ඛමුඛසංසන්දනයපි ඵසෙව නයො.

තෙසං වික්කිලිතන්ති තෙසං අසන්තාසනපචපරක්කමාදිවිසෙසයොගෙන සිහානං බුද්ධානං පච්චෙකබුද්ධානං බුද්ධසාවකානඤ්ච වික්කිලිතං විහරණං. යදිදං ආභාරාදිකිලෙසවත්ථුසමතික්කමනමුඛෙන සපරසන්තානෙ පටිපදාදිසම්පාදනා. ඉදානි ආභාරාදිනං පටිපදාදිහි යෙන සමතික්කමනං, තං තෙසං පටිපක්ඛභාවං දස්සෙන්තො “චත්තාරො ආභාරා තෙසං පටිපක්ඛො චතස්සො පටිපදා” තිආදිමාහ. තත්ථ තෙසං පටිපක්ඛභාවො පහාතබ්බභාවො පහායකභාවො ච ආභාරවිඤ්ඤාණට්ඨිතිනඤ්චෙත්ථ පහාතබ්බභාවො තප්පට්ඨන්ධජන්දරාගවසෙන දට්ඨබ්බො. තත්ථ “වික්කිලිතං භාවනා සච්ඡිකිරියා චා” තිආදි තස්සායං සඬ්ඛෙපත්ථො – තෙසං වික්කිලිතන්ති ඵත්ථ යදෙනං වික්කිලිතං නාම භාවෙනබ්බානං බොධිපක්ඛියධම්මානං භාවනා, සච්ඡිකාතබ්බානං ඵලනිබ්බානානං සච්ඡිකිරියා ච. තථා පහාතබ්බස්ස දසවත්ථුකස්ස කිලෙසපුඤ්ජස්ස තදඬිගාදිවසෙන පහානං බ්‍යන්තිකිරියා අනවසෙසනන්ති. ඉදානි තං සඬ්ඛෙපෙන දස්සෙන්තො “ඉන්ද්‍රියාධිට්ඨානං වික්කිලිතං විපරියාසානධිට්ඨානං” න්ති ආහ.

ඉන්ද්‍රියාධිට්ඨානන්ති ඉන්ද්‍රියානං පචත්තනං භාවනා සච්ඡිකිරියා ච. විපරියාසානධිට්ඨානන්ති විපල්ලාසානං අපචත්තනං පහානං අනුප්පාදනං. ඉන්ද්‍රියානි සද්ධම්මගොචරොති ඉන්ද්‍රියානි චෙත්ථ සද්ධම්මස්ස ගොචරභූතානි පචත්තිහෙතුති අධිප්පෙතානි සද්ධිත්තියාදීනි අත්ථො. විපරියාසා කිලෙසගොචරොති විපල්ලාසා සංකිලෙසපක්ඛස්ස පචත්තිට්ඨානං පචත්තිහෙතුති. අයං වුවචති සිහවික්කිලිතස්ස නයස්ස භූමිති යායං “චත්තාරො ආභාරා” තිආදිනා සංකිලෙසපක්ඛෙ දසන්තං චතුක්කානං, “චතස්සො පටිපදා” තිආදිනා වොදානපක්ඛෙපි දසන්තං චතුක්කානං තණ්හාවරිතාදිනං උපක්කිලෙසවොදානවිභාවනාමුඛෙන නිද්ධාරණා, අයං සිහවික්කිලිතස්ස නයස්ස භූමි නාම.

88. ඉදානි උග්ගට්ඨකඤ්ඤාආදිපුග්ගලත්තයවසෙන තිපුක්ඛලනයස්ස භූමිං විභාවෙතුකාමො යස්මා පන නයානං අඤ්ඤමඤ්ඤානුප්පවෙසස්ස ඉච්ඡිතත්තා

සිහිවික්කිලිතනයතො තිපුක්කලනයො නිග්ගවිජ්ඣා, තස්මා පටිපදාවිභාගතො
 චත්තාරො පුග්ගලෙ සිහිවික්කිලිතනයස්ස භූමිං නිද්දිසිත්වා තතො එව
 උග්ගථිතඤ්ඤාදිපුග්ගලත්තයෙ නිද්ධාරෙතුං “තත්ථ යෙ දුක්ඛාය පටිපදායා”තිආදි
 ආරද්ධං. තත්ථ ඉමෙ ද්වෙ පුග්ගලානි ඉමෙ පුරිමානං ද්විත්තං පටිපදානං වසෙන
 ද්වෙ පුග්ගලා. එස නයො ඉතරත්ථාපි. පුන “තත්ථ යෙ දුක්ඛාය පටිපදායා”තිආදි
 යථාචුත්තපුග්ගලවතුක්කතො උග්ගථිතඤ්ඤාදිපුග්ගලත්තයං නිද්ධාරෙතුං චුත්තං.
 තත්ථ යො සාධාරණායානි දුක්ඛාපටිපදාය ඛිජ්ජාහිඤ්ඤාය, සුඛාපටිපදාය
 දන්ධාහිඤ්ඤාය ව නියායානිති සම්බන්ධො. කථං පන පටිපදාද්වයං එකස්ස
 සම්භවතිති? නයිදමෙවං දට්ඨබ්බං. එකස්ස පුග්ගලස්ස එකස්මිං ද්වෙ පටිපදා
 සම්භවත්තිති. යථාචුත්තාසු පන ද්විසු පටිපදාසු යො යාය කායවි නියායානි, අයං
 විපඤ්චිතඤ්ඤාති අයමෙත්ථ අධිජ්ජායො. යස්මා පන අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ.
 350) පටිපදා වලති න වලතිති විචාරණායං “වලති”ති චුත්තං, තස්මා එකස්සපි
 පුග්ගලස්ස කුමාරත්තරමග්ගන්තරෙසු පටිපදාහෙදො ඉච්ඡිතොවාති.

“තත්ථ භගවා”තිආදිනා දෙසනාවිභාගෙහිපි තමෙව පුග්ගලවිභාගං විභාවෙති.
 තං භෙට්ඨා චුත්තනයමෙව. තත්ථ අධිචිත්තන්ති අධිචිත්තසික්ඛඤ්ඤාති ව-සද්දො
 ලුත්තනිද්දිට්ඨො. තෙන අධිචිත්තසික්ඛඤ්ඤාති අධිපඤ්ඤාසික්ඛඤ්ඤාති
 විපඤ්චිතඤ්ඤාස්ස පඤ්ඤාපෙතිති අත්ථො. අධිසිලන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො.
 අධිසිලසික්ඛං අධිචිත්තසික්ඛං අධිපඤ්ඤාසික්ඛඤ්ඤාති යොජෙතබ්බං.

චත්තාරි හුත්වා තිණි භවත්තිති ලිඛිගවිපල්ලාසෙන චුත්තං, චත්තාරො පුග්ගලා
 හුත්වා තයො පුග්ගලා භොන්තිති අත්ථො.

අයං සංකිලෙසොති අයං අකුසලමූලාදිද්වාදසත්තිකසංඛගහො සංකිලිස්සති
 එතෙනාති සංකිලෙසොති කත්වා. ඉදං වොදානන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො.

තිණි හුත්වා ද්වෙ භවත්තිති නන්දියාවට්ටනයස්ස දිසාභූතධම්මදස්සනත්ථං
 චුත්තං. තෙනෙවාහ – “තණ්හා ව අවිජ්ජා වා”තිආදි, තං සබ්බං සුච්ඤ්ඤායාමෙව.

කස්මා පනෙත්ථ නයානං උද්දෙසානුක්කමෙන නිද්දෙසො න කතොති?
 නයානං නයෙහි සම්භවදස්සනත්ථං. පට්ඨනයතො හි පුග්ගලාධිට්ඨානවසෙන
 තතියනයස්ස, තතියනයතො ව දුතියනයස්ස සම්භවොති ඉමස්ස විසෙසස්ස
 දස්සනත්ථං පට්ඨනයානන්තරං තතියනයො, තතියනයානන්තරඤ්ඤාති දුතියනයො
 නිද්දිට්ඨො. ධම්මාධිට්ඨානවසෙන පන තතියනයතො දුතියනයො, දුතියනයතො
 පට්ඨනයොපි සම්භවතිති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං අන්තෙ “තණ්හා ව අවිජ්ජා
 වා”තිආදිනා පට්ඨනයස්ස භූමි දස්සිතා. තෙනෙව හි “චත්තාරි හුත්වා තිණි භවත්ති,
 තිණි හුත්වා ද්වෙ භවත්ති”ති චුත්තං. යදි එවං “ද්වෙ හුත්වා චත්තාරි භවත්ති, ද්වෙ
 හුත්වා තිණි භවත්ති, තිණි හුත්වා චත්තාරි භවත්ති”ති අයම්පි නයො චත්තබ්බො
 සියාති? සච්චමෙතං, අයං පන නයො අත්ථතො දස්සිතො එවාති කත්වා න චුත්තො.
 යස්මා තිණිණං අත්ථනයානං අඤ්ඤාමඤ්ඤං අනුජ්ජෙවෙසො ඉච්ඡිතො, සති ව

අනුප්පවෙසෙ තතො විනිග්ගමොපි සම්භවති ඵවාති. අයඤ්ච අත්ථො පෙට්ඨකොපදෙසෙන විභාවෙනබ්බො.

තත්ථායං ආදිතො පට්ඨාය විභාවනා – චත්තාරො පුග්ගලා තණ්හාවරිතො දුච්ඡො මුදිත්ථියො තික්ඛිත්ථියො ච. තථා දිට්ඨිවරිතොති. තත්ථ තණ්හාවරිතො මුදිත්ථියො දුක්ඛාය පටිපදාය දන්ධාහිඤ්ඤාය නියානි, තික්ඛිත්ථියො දුක්ඛාය පටිපදාය ඛිප්පාහිඤ්ඤාය නියානි, දිට්ඨිවරිතො පන මුදිත්ථියො සුඛාය පටිපදාය දන්ධාහිඤ්ඤාය නියානි, තික්ඛිත්ථියො සුඛාය පටිපදාය ඛිප්පාහිඤ්ඤාය නියානි. ඉති ඉමාසු පටිපදාසු යථාරහං සිතෙනි තණ්හාවරිතදිට්ඨිවරිතෙනි චත්තාරො ආහාරා තප්පට්ඨන්ධජන්දරාගප්පහානෙන පහාතබ්බො. චත්තාරො සතිපට්ඨානෙ භාවෙන්වා චත්තාරො විපල්ලාසා දට්ඨබ්බාති සබ්බො යථාචුත්තනයො අනුගන්තබ්බො.

තත්ථායං පාළි – තත්ථ යෙ දිට්ඨිවරිතා සත්තා, තෙ කාමෙසු දොසදිට්ඨි, න ච යෙ කාමෙසු අනුසයා සමුහතා, තෙ අත්තකිලමථානුයොගමනුයුත්තා විහරන්ති. තෙසං සත්ථා වා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො සබ්බන්තරා “කාමෙහි නත්ථි අත්ථො”ති, තෙ ච පුබ්බෙයෙව කාමෙහි අනත්ථිකා, ඉති කාමෙ අප්පකසිරෙන පටිනිස්සජ්ජන්ති, තෙ චෙතසිකෙන දුක්ඛෙන අනජ්ඣොසිතා. තෙන වුවචති “සුඛා පටිපදා”ති. යෙ පන තණ්හාවරිතා සත්තා, තෙ කාමෙසු අජ්ඣොසිතා, තෙසං සත්ථා වා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා භික්ඛු “කාමෙහි නත්ථි අත්ථො”ති, තෙ පියරූපං දුක්ඛෙන පටිනිස්සජ්ජන්ති. තෙන වුවචති “දුක්ඛා පටිපදා”ති. ඉති ඉමෙ සබ්බෙ සත්තා ද්විසු පටිපදාසු සමොසරණං ගච්ඡන්ති දුක්ඛායඤ්ච සුඛායඤ්ච.

තත්ථ යෙ දිට්ඨිවරිතා සත්තා, තෙ ද්විධා තික්ඛිත්ථියො ච මුදිත්ථියො ච. තත්ථ යෙ දිට්ඨිවරිතා සත්තා තික්ඛිත්ථියො, තෙ සුඛෙන පටිනිස්සජ්ජන්ති, ඛිප්පඤ්ච අභිසමෙන්නි. තෙන වුවචති – “සුඛා පටිපදා ඛිප්පාහිඤ්ඤා”ති. තත්ථ යෙ දිට්ඨිවරිතා සත්තා මුදිත්ථියො පයමං තික්ඛිත්ථියං උපාදාය දන්ධතරං අභිසමෙන්නි, තෙ සුඛෙන පටිනිස්සජ්ජන්ති, දන්ධඤ්ච අභිසමෙන්නි. තෙන වුවචති – “සුඛා පටිපදා දන්ධාහිඤ්ඤා”ති. තත්ථ තණ්හාවරිතා සත්තා දුච්ඡො තික්ඛිත්ථියො ච මුදිත්ථියො ච. තත්ථ යෙ තණ්හාවරිතා සත්තා තික්ඛිත්ථියො, තෙ දුක්ඛෙන පටිනිස්සජ්ජන්ති, ඛිප්පඤ්ච අභිසමෙන්නි. තෙන වුවචති – “දුක්ඛා පටිපදා ඛිප්පාහිඤ්ඤා”ති. තත්ථ යෙ තණ්හාවරිතා සත්තා මුදිත්ථියො පයමං තික්ඛිත්ථියං උපාදාය දන්ධතරං අභිසමෙන්නි, තෙ දුක්ඛෙන පටිනිස්සජ්ජන්ති, දන්ධඤ්ච අභිසමෙන්නි. තෙන වුවචති – “දුක්ඛා පටිපදා දන්ධාහිඤ්ඤා”ති. ඉමා චතස්සො පටිපදායො අපඤ්චමා අජට්ඨා. යෙ හි කෙචි නිබ්බුතා නිබ්බායන්ති නිබ්බාසිස්සන්ති වා ඉමාහි චතුහි පටිපදාහි අනඤ්ඤාහි, අයං පටිපදා චතුක්කමග්ගෙන කිලෙසෙ නිද්දිසති. යා චතුක්කමග්ගෙන අරියධම්මෙසු නිද්දිසිතබ්බො, අයං වුවචති සිහවික්කිලිතො නාම නයො.

තනුමෙ වත්තාරො ආහාරො, වත්තාරො විපල්ලාසා උපාදානා යොගා ගන්ථා ආසවා ඔසා සල්ලා විඤ්ඤාණංඨිතියො අගතිගමනානීති එවං ඉමානි සබ්බානි දස පදානි. අයං සුත්තස්ස සංසන්දනා.

වත්තාරො ආහාරො, තත්ථ යො ච කබ්බිකාරො ආහාරො, යො ච එස්සො ආහාරො, ඉමෙ තණ්හාවරිතෙන පහාතබ්බො. තත්ථ යො ච මනොසඤ්චෙනනාහාරො, යො ච විඤ්ඤාණාහාරො, ඉමෙ දිට්ඨිවරිතෙන පහාතබ්බො.

තත්ථ පයමො ආහාරො පයමො විපල්ලාසො, දුතියො ආහාරො දුතියො විපල්ලාසො, තතියො ආහාරො තතියො විපල්ලාසො, චතුත්ථො ආහාරො චතුත්ථො විපල්ලාසො, ඉමෙ වත්තාරො විපල්ලාසා අපඤ්චමා අජට්ඨා. ඉදඤ්ච පමාණා වත්තාරො ආහාරො.

තත්ථ පයමෙ විපල්ලාසෙ යීතො කාමෙ උපාදියති, ඉදං කාමුපාදානං. දුතියෙ විපල්ලාසෙ යීතො අනාගතං භවං උපාදියති, ඉදං සීලබ්බතුපාදානං. තතියෙ විපල්ලාසෙ යීතො විපරිතදිට්ඨිං උපාදියති, ඉදං දිට්ඨුපාදානං. චතුත්ථෙ විපල්ලාසෙ යීතො ඛන්ධෙ අත්තතො උපාදියති, ඉදං අත්තවාදුපාදානං.

තත්ථ කාමුපාදානෙ යීතො කාමෙ අභිජ්ඣාය ගන්ථති, අයං අභිජ්ඣාකායගන්ථො. සීලබ්බතුපාදානෙ යීතො ඛ්‍යාපාදං ගන්ථති, අයං ඛ්‍යාපාදකායගන්ථො. දිට්ඨුපාදානෙ යීතො පරාමාසං ගන්ථති, අයං පරාමාසකායගන්ථො. අත්තවාදුපාදානෙ යීතො පපඤ්චෙන්තො ගන්ථති, අයං ඉදංසච්චාභිනිවෙසකායගන්ථො.

තස්ස ගන්ථගන්ථිතා කිලෙසා ආසවන්ති. කිං පන වුච්චති ආසවන්තිති? විජ්ජට්ඨාරා. යෙ විජ්ජට්ඨාරා, තෙ අනුසයා. තත්ථ අභිජ්ඣාකායගන්ථෙන් කාමාසවො, ඛ්‍යාපාදකායගන්ථෙන් භවාසවො, පරාමාසකායගන්ථෙන් දිට්ඨාසවො, ඉදංසච්චාභිනිවෙසකායගන්ථෙන් අවිජ්ජාසවො.

තෙ වත්තාරො ආසවා වෙපුල්ලං ගතා ඔසා භොන්ති, තෙන වුච්චන්ති “ඔසා” ති. තත්ථ කාමාසවො කාමොසො, භවාසවො භවොසො, අවිජ්ජාසවො අවිජ්ජොසො, දිට්ඨාසවො දිට්ඨොසො.

තෙ වත්තාරො ඔසා ආසයමනුපවිට්ඨා අනුසයසහගතා වුච්චන්ති සල්ලාති හදයමාහව්ව තිට්ඨන්ති. තත්ථ කාමොසො රාගසල්ලං, භවොසො දොසසල්ලං, අවිජ්ජොසො මොහසල්ලං, දිට්ඨොසො දිට්ඨිසල්ලං.

ඉමෙහි චතුර්ථි සල්ලෙහි පරියාදිත්තං විඤ්ඤාණං චතුසු ධම්මෙසු තිට්ඨති රූපෙ වෙදනාය සඤ්ඤාය සඬ්ඛාරෙසු. ඉමා චතස්සො විඤ්ඤාණංඨිතියො. තත්ථ රාගසල්ලෙන නන්දුපසෙවනං රූපුපගං විඤ්ඤාණං තිට්ඨති. දොසසල්ලෙන

වෙදනුපගං. මොහසල්ලෙන සඤ්ඤාපගං. දිට්ඨිසල්ලෙන නන්දුපසෙවනං.
සඬ්ඛාරුපගං විඤ්ඤාණං තිට්ඨති.

චතුභි විඤ්ඤාණට්ඨිතීභි චතුඛ්ඛිධං අගතිං ගච්ඡන්ති ඡන්දා දොසා භයා මොහා.
රාගෙන ඡන්දා අගතිං ගච්ඡති, දොසෙන දොසා අගතිං ගච්ඡති, මොහෙන මොහා
අගතිං ගච්ඡති, දිට්ඨියා භයා අගතිං ගච්ඡති, ඉති ඉමානි ච කම්මානි ඉමෙ ච කිලෙසා
අයං සංසාරහෙතු.

තත්ථිමා චතස්සො දිසා කඛ්ඪිකාරො ආභාරො “අසුභෙ සුභ”න්ති විපල්ලාසො
කාමුපාදානං කාමයොගො අභිජ්ඣාකායගන්ථො කාමාසවො කාමොසො
රාගසල්ලං රුපුපගා විඤ්ඤාණට්ඨිති ඡන්දා අගතිගමනං, අයං පඨමා දිසා.

ඵස්සො ආභාරො “දුක්ඛෙ සුඛ”න්ති විපල්ලාසො සීලඛ්ඛතුපාදානං භවයොගො
බ්බාපාදකායගන්ථො භවාසවො භවොසො දොසසල්ලං වෙදනුපගා විඤ්ඤාණට්ඨිති
දොසා අගතිගමනං, අයං දුතියා දිසා.

මනොසඤ්චෙනනාභාරො “අනත්තති අත්තා”ති විපල්ලාසො දිට්ඨුපාදානං
දිට්ඨියොගො පරාමාසකායගන්ථො දිට්ඨාසවො දිට්ඨොසො දිට්ඨිසල්ලං සඤ්ඤාපගා
විඤ්ඤාණට්ඨිති භයා අගතිගමනං, අයං තතියා දිසා.

විඤ්ඤාණාභාරො “අනිච්චෙ නිච්ච”න්ති විපල්ලාසො අත්තවාදුපාදානං
අච්ඡේදායොගො ඉදංසච්චාභිනිවෙසොකායගන්ථො අච්ඡේදාසවො අච්ඡේදොසො
මොහසල්ලං සඬ්ඛාරුපගා විඤ්ඤාණට්ඨිති මොහා අගතිගමනං, අයං චතුත්ථි දිසා.
ඉති ඉමෙසං දසන්තං සුත්තානං පඨමෙන පදෙන පඨමාය දිසාය ආලොකනං,
දුතියෙන පදෙන දුතියාය දිසාය, තතියෙන පදෙන තතියාය දිසාය, චතුත්ථොන පදෙන
චතුත්ථියා දිසාය ආලොකනං, අයං වුච්චති දිසා ආලොකනා. ඉමිනා නයෙන සබ්බෙ
කිලෙසා චතුසු පදෙසු පක්ඛිපිතඛ්ඛා. අයං අකුසලපක්ඛො.

චතස්සො පටිපදා, චත්තාරි ඤානානි, චත්තාරො සතිපට්ඨානා, චත්තාරො
විහාරා දිබ්බො බ්‍රහ්මා අරියො ආනෙඤ්ජො, චත්තාරො සම්මජ්ජධානා, චත්තාරො
අච්ඡරියා අඛ්භතා ධම්මා, චත්තාරො අධිට්ඨානා, චත්තාරො සමාධියො ඡන්දසමාධි
වීරියසමාධි චිත්තසමාධි විමංසාසමාධි, චත්තාරො ධම්මා සුඛභාගියා නාඤ්ඤත්‍ර
බොජ්ඣංගිනා නාඤ්ඤත්‍ර තපසා නාඤ්ඤත්‍ර ඉන්ද්‍රියසංවරා නාඤ්ඤත්‍ර සබ්බනිස්සග්ගා,
චත්තාරි අප්පමාණානි.

තත්ථ දුක්ඛා පටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤා භාවියමානා ඛහුලීකරියමානා පඨමං ඤානං
පරිපුරෙති, පඨමං ඤානං පරිපුණ්ණං පඨමං සතිපට්ඨානං පරිපුරෙති, පඨමං
සතිපට්ඨානං පරිපුණ්ණං පඨමං විහාරං පරිපුරෙති, පඨමො විහාරො පරිපුණ්ණො
පඨමං සම්මජ්ජධානං පරිපුරෙති, පඨමං සම්මජ්ජධානං පරිපුණ්ණං පඨමං අච්ඡරියං
අඛ්භතං ධම්මං පරිපුරෙති, පඨමො අච්ඡරියො අඛ්භතො ධම්මො පරිපුණ්ණො
පඨමං අධිට්ඨානං පරිපුරෙති, පඨමං අධිට්ඨානං පරිපුණ්ණං ඡන්දසමාධිං පරිපුරෙති,

ඡන්දසමාධි පරිපූර්ණයෙන්ම ඉන්ද්‍රියසංවරං පරිපූරෙති, ඉන්ද්‍රියසංවරො පරිපූර්ණයෙන්ම පටිපදාං අප්පමාණං පරිපූරෙති. එවං යාව සබ්බන්තිස්සග්ගා චතුත්ථං අප්පමාණං පරිපූරෙති.

තත්ථ පටිපදාං ච පටිපදා පටිපදාං ආරාධනාං පටිපදාං සතිපට්ඨානං දිබ්බො ච විහාරො පටිපදාං සම්මප්පධානං පටිපදාං ච අච්ඡරියො අබ්බතො ධම්මො සච්චාධිට්ඨානාද්ව ඡන්දසමාධි ච ඉන්ද්‍රියසංවරො ච මෙත්තා ච අප්පමාණං. අයං පටිපදාං දිසා.

දුතියා ච පටිපදාං ඛිජ්ජාභික්ඛාදා දුතියාද්ව ආරාධනාං දුතියාද්ව සතිපට්ඨානං බ්‍රහ්මා ච විහාරො දුතියාද්ව සම්මප්පධානං දුතියො ච අච්ඡරියො අබ්බතො ධම්මො චාගාධිට්ඨානාද්ව චිත්තසමාධි ච තපො ච කරුණා ච අප්පමාණං. අයං දුතියා දිසා.

තතියා ච පටිපදාං දන්ධාභික්ඛාදා තතියාද්ව ආරාධනාං තතියාද්ව සතිපට්ඨානං අරියො ච විහාරො තතියාද්ව සම්මප්පධානං තතියො ච අච්ඡරියො අබ්බතො ධම්මො සච්චාධිට්ඨානාද්ව වීරියසමාධි ච බොජ්ඣංගිගා ච මුදිතා ච අප්පමාණං. අයං තතියා දිසා.

චතුත්ථී ච පටිපදාං ඛිජ්ජාභික්ඛාදා චතුත්ථාද්ව ආරාධනාං චතුත්ථාද්ව සතිපට්ඨානං ආනෙඤ්ජො ච විහාරො චතුත්ථාද්ව සම්මප්පධානං චතුත්ථො ච අච්ඡරියො අබ්බතො ධම්මො උපසමාධිට්ඨානාද්ව වීමංසාසමාධි ච සබ්බන්තිස්සග්ගො ච උපෙක්ඛා ච අප්පමාණං. අයං චතුත්ථී දිසා. ඉමාසං චතුත්තං දිසානං යා ආලොකනා, අයං වුවච්ඡි දිසාලොචනො නාම නයො.

තත්ථායං යොජනා – චත්තාරො ච ආභාරා, චතස්සො ච පටිපදා, චත්තාරො ච විපල්ලාසා, චත්තාරො ච සතිපට්ඨානා, චත්තාරි ච උපාදානානි, චත්තාරි ච ආරාධනානි, චත්තාරො ච යොගා, චත්තාරො ච විහාරා, චත්තාරො ච ගන්ථා, චත්තාරො ච සම්මප්පධානා, චත්තාරො ච ආසවා, චත්තාරො ච අච්ඡරියා අබ්බතා ධම්මා, චත්තාරො ච ඔසා, චත්තාරි ච අධිට්ඨානානි, චත්තාරි ච සල්ලානි, චත්තාරො ච සමාධියො, චතස්සො ච වික්ඛාදානි, චත්තාරො ච සුඛභාගියා ධම්මා, චත්තාරි ච අගතිගමනානි චත්තාරි ච අප්පමාණානි. ඉති කුසලාකුසලානං පක්ඛපට්ඨපක්ඛපෙත යොජනා. අයං සිභවික්කිළිතෙ දිසාලොචනො නයො.

තස්ස චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානි පරියොසානං, තත්ථ පටිපදාය දිසාය සොතාපත්තිඵලං පරියොසානං, දුතියාය සකදාගාමිඵලං, තතියාය අනාගාමිඵලං, චතුත්ථියා අරහත්තඵලං පරියොසානන්ති.

තත්ථ කතමො තිප්පක්ඛලනයො? පටිපදාවිහාරගෙන චතුසු පුග්ගලෙසු යො සුඛාය පටිපදාය ඛිජ්ජාභික්ඛාදාය නියානි, අයං උග්ගච්ඡිකඤ්ඤා. යො සුඛාය වා පටිපදාය, දන්ධාභික්ඛාදාය, දුක්ඛාය වා පටිපදාය ඛිජ්ජාභික්ඛාදාය නියානි, අයං විපඤ්චිකඤ්ඤා. යො දුක්ඛාය පටිපදාය දන්ධාභික්ඛාදාය නියානි, අයං නෙයො. ඉති චත්තාරො

හුත්වා තයො භොන්ති. තත්ථ උග්ගට්තඤ්ඤස්ස සමථපුබ්බභිගමා විපස්සනා සප්පායා. නෙය්‍යස්ස විපස්සනාපුබ්බභිගමො සමථො, විපඤ්චිතඤ්ඤස්ස සමථවිපස්සනා යුග්‍යනද්ධා. උග්ගට්තඤ්ඤස්ස මුදුකා දෙසනා, නෙය්‍යස්ස තික්ඛා දෙසනා, විපඤ්චිතඤ්ඤස්ස තික්ඛමුදුකා දෙසනා.

උග්ගට්තඤ්ඤස්ස අධිපඤ්ඤාසික්ඛා, විපඤ්චිතඤ්ඤස්ස අධිචිත්තසික්ඛා ච අධිපඤ්ඤාසික්ඛා ච, නෙය්‍යස්ස අධිසීලසික්ඛා ච අධිචිත්තසික්ඛා ච අධිපඤ්ඤාසික්ඛා ච. ඉති ඉමෙසං පුග්ගලානං චතුභි පටිපදාභි නිය්‍යානං.

තත්ථායං සංකිලෙසපක්ඛො, තිණි අකුසලමූලානි, තයො එස්සා, තිස්සො වෙදනා, තයො උපච්චාරා, තයො කිලෙසා, තයො විතක්කා, තයො පරිලාභා, තිණි සඬබ්බලක්ඛණානි, තිස්සො දුක්ඛතා.

තිණි අකුසලමූලානීති ලොභො අකුසලමූලං, දොසො අකුසලමූලං, මොහො අකුසලමූලං. තයො එස්සානි සුඛවෙදනීයො එස්සො, දුක්ඛවෙදනීයො එස්සො, අදුක්ඛමසුඛවෙදනීයො එස්සො. තිස්සො වෙදනානි සුඛා වෙදනා, දුක්ඛා වෙදනා, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා. තයො උපච්චාරානි සොමනස්සුපච්චාරො, දොමනස්සුපච්චාරො, උපෙක්ඛුපච්චාරො. තයො කිලෙසානි ලොභො, දොසො, මොහො. තයො විතක්කානි කාමචිතක්කො, ඛ්‍යාපාදචිතක්කො, විහිංසාචිතක්කො. තයො පරිලාභානි රාගජො, දොසජො, මොහජො. තිණි සඬබ්බලක්ඛණානීති උප්පාදො, ධීති, වයො. තිස්සො දුක්ඛතානි දුක්ඛදුක්ඛතා, විපරිණාමදුක්ඛතා, සඬබ්බරදුක්ඛතා.

තත්ථ ලොභො අකුසලමූලං මනාපිකෙන ආරම්මණෙන සමුට්ඨහති. තදෙව මනාපිකාරම්මණං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛවෙදනීයො එස්සො, සුඛවෙදනීයං එස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛා වෙදනා, සුඛං වෙදනං පටිච්ච උප්පජ්ජති සොමනස්සුපච්චාරො, සොමනස්සුපච්චාරං පටිච්ච උප්පජ්ජති රාගො, රාගං පටිච්ච උප්පජ්ජති කාමචිතක්කො, කාමචිතක්කං පටිච්ච උප්පජ්ජති රාගජො පරිලාභො, රාගජං පරිලාභං පටිච්ච උප්පජ්ජති උප්පාදො සඬබ්බලක්ඛණං, උප්පාදං සඬබ්බලක්ඛණං පටිච්ච උප්පජ්ජති විපරිණාමදුක්ඛතා.

දොසො අකුසලමූලං අමනාපිකෙන ආරම්මණෙන සමුට්ඨහති. තදෙව අමනාපිකාරම්මණං පටිච්ච උප්පජ්ජති දුක්ඛවෙදනීයො එස්සො, දුක්ඛවෙදනීයං එස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති දුක්ඛා වෙදනා, දුක්ඛං වෙදනං පටිච්ච උප්පජ්ජති දොමනස්සුපච්චාරො, දොමනස්සුපච්චාරං පටිච්ච උප්පජ්ජති දොසො, දොසං පටිච්ච උප්පජ්ජති ඛ්‍යාපාදචිතක්කො, ඛ්‍යාපාදචිතක්කං පටිච්ච උප්පජ්ජති දොසජො පරිලාභො, දොසජං පරිලාභං පටිච්ච උප්පජ්ජති ධීතස්ස අඤ්ඤථත්තං සඬබ්බලක්ඛණං, ධීතස්ස අඤ්ඤථත්තං සඬබ්බලක්ඛණං පටිච්ච උප්පජ්ජති දුක්ඛදුක්ඛතා.

මොහො අකුසලමූලං උපෙක්ඛායානියං ආරම්මණෙන සමුට්ඨහති. තදෙව උපෙක්ඛායානියං ආරම්මණං පටිච්ච උප්පජ්ජති අදුක්ඛමසුඛවෙදනීයො එස්සො, අදුක්ඛමසුඛවෙදනීයං එස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා, අදුක්ඛමසුඛං වෙදනං පටිච්ච උප්පජ්ජති උපෙක්ඛුපවිචාරො, උපෙක්ඛුපවිචාරං පටිච්ච උප්පජ්ජති මොහො, මොහං පටිච්ච උප්පජ්ජති විහිංසාවිතක්කො, විහිංසාවිතක්කං පටිච්ච උප්පජ්ජති මොහජො පරිළාහො, මොහජං පරිළාහං පටිච්ච උප්පජ්ජති වයො සඬ්ඛතලක්ඛණං, වයං සඬ්ඛතලක්ඛණං පටිච්ච උප්පජ්ජති සඬ්ඛාරදුක්ඛතා. ඉති අයං තීහි ආකාරෙහි කිලෙසානං නිද්දෙසො. යො කොචි අකුසලපක්ඛො, සබ්බො සො තීසු අකුසලමූලෙසු සමොසරතීති.

තත්ථ කතමො කුසලපක්ඛො? තීණි කුසලමූලානි අලොහො, අදොසො, අමොහො. තිස්සො පඤ්ඤා සුතමයී, චිත්තාමයී, භාවනාමයී. තයො සමාධි සවිතක්කසවිචාරො, අවිතක්කවිචාරමත්තො, අවිතක්කඅවිචාරො. තිස්සො සික්ඛා අධිසීලසික්ඛා, අධිවිත්තසික්ඛා, අධිපඤ්ඤාසික්ඛා. තීණි නිමිත්තානි සමථනිමිත්තං, පග්ගහනිමිත්තං, උපෙක්ඛානිමිත්තං. තයො විතක්කා නෙක්ඛම්මවිතක්කො, අබ්‍යාපාදවිතක්කො, අවිහිංසාවිතක්කො. තීණි ඉන්ද්‍රියානි අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං, අඤ්ඤින්ද්‍රියං, අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං. තයො උපවිචාරා නෙක්ඛම්මුපවිචාරො, අබ්‍යාපාදුපවිචාරො, අවිහිංසුපවිචාරො තිස්සො එසනා කාමෙසනා, භවෙසනා, බ්‍රහ්මචරියෙසනා. තයො ඛන්ධා සීලක්ඛන්ධො, සමාධික්ඛන්ධො, පඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

තත්ථ අලොහො කුසලමූලං සුතමයිපඤ්ඤං පරිපුරෙති. සුතමයි පඤ්ඤා පරිපුරණො සවිතක්කසවිචාරං සමාධිං පරිපුරෙති, සවිතක්කසවිචාරො සමාධි පරිපුරණො අධිසීලසික්ඛං පරිපුරෙති, අධිසීලසික්ඛා පරිපුරණො සමථනිමිත්තං පරිපුරෙති, සමථනිමිත්තං පරිපුරණං නෙක්ඛම්මවිතක්කං පරිපුරෙති, නෙක්ඛම්මවිතක්කො පරිපුරණො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං පරිපුරෙති, අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං පරිපුරණං නෙක්ඛම්මසිතූපවිචාරං පරිපුරෙති, නෙක්ඛම්මුපවිචාරං පරිපුරණො කාමෙසනං පජහති. කාමෙසනප්පහානං සීලක්ඛන්ධං පරිපුරෙති.

අදොසො කුසලමූලං චිත්තාමයිපඤ්ඤං පරිපුරෙති, චිත්තාමයිපඤ්ඤා පරිපුරණො අවිතක්කවිචාරමත්තං සමාධිං පරිපුරෙති, අවිතක්කවිචාරමත්තො සමාධි පරිපුරණො අධිවිත්තසික්ඛං පරිපුරෙති, අධිවිත්තසික්ඛා පරිපුරණො උපෙක්ඛානිමිත්තං පරිපුරෙති, උපෙක්ඛානිමිත්තං පරිපුරණං අබ්‍යාපාදවිතක්කං පරිපුරෙති, අබ්‍යාපාදවිතක්කො පරිපුරණො අඤ්ඤින්ද්‍රියං පරිපුරෙති, අඤ්ඤින්ද්‍රියං පරිපුරණං අබ්‍යාපාදුපවිචාරං පරිපුරෙති, අබ්‍යාපාදුපවිචාරො පරිපුරණො භවෙසනං පජහති, භවෙසනප්පහානං සමාධික්ඛන්ධං පරිපුරෙති.

අමොහො කුසලමූලං භාවනාමයිපඤ්ඤං පරිපුරෙති, භාවනාමයිපඤ්ඤා පරිපුරණො අවිතක්කඅවිචාරං සමාධිං පරිපුරෙති, අවිතක්කඅවිචාරො සමාධි

පරිපුර්ණයෙන්ම අධිපක්ෂකාසික්මය පරිපුර්ණය, අධිපක්ෂකාසික්මය පරිපුර්ණය
පරිපුර්ණයෙන්ම පරිපුර්ණය, පරිපුර්ණයෙන්ම පරිපුර්ණය අවිනිශ්චයකි
පරිපුර්ණය, අවිනිශ්චයකි පරිපුර්ණය අක්ෂරානුකූලය. පරිපුර්ණය,
අක්ෂරානුකූලය. පරිපුර්ණය අවිනිශ්චයකි පරිපුර්ණය, අවිනිශ්චයකි
පරිපුර්ණය බ්‍රහ්මවිද්‍යය. පරිපුර්ණය, බ්‍රහ්මවිද්‍යය පරිපුර්ණය
පක්ෂකාසික්මය. පරිපුර්ණය.

ඉති ඉමෙ තයො ධම්මා අකුසලපක්ඛිකා කුසලපක්ඛිකා ව තිකතිද්දෙසෙහි
නිද්දිට්ඨා තිප්පක්ඛලනයස්ස දිසා නාම. තස්ස පරියොසානං තයො විමොක්ඛා
අප්පණිනිතො සුඤ්ඤතො අනිමිත්තො, අයං තිප්පක්ඛලො නාම දුතියො නයො.

තත්ථ යෙ ඉමෙ තයො පුග්ගලා උග්ගට්ඨකඤ්ඤා විපක්ඛිතඤ්ඤා නෙයොයාති
ඉමෙසං තිණ්ණං පුග්ගලානං ද්වෙ පුග්ගලා සුඛාය පටිපදාය ඛිප්පාහිඤ්ඤාය, සුඛාය
පටිපදාය දන්ධාහිඤ්ඤාය ව නියානති, ද්වෙයෙව පුග්ගලා දුක්ඛාය පටිපදාය
ඛිප්පාහිඤ්ඤාය, දුක්ඛාය පටිපදාය දන්ධාහිඤ්ඤාය ව නියානති, ඉමෙ චත්තාරො.
තෙ විසෙසෙන ද්වෙ භොන්ති දිට්ඨිවරිතො ව තණ්හාවරිතො ව. ඉමෙ චත්තාරො
හුත්වා තයො භොන්ති, තයො හුත්වා ද්වෙ භොන්ති. ඉමෙසං ද්විත්තං පුග්ගලානං
අයං සංකිලෙසො – අවිජ්ජා ව තණ්හා ව අහිරිකඤ්ඤා අනොත්තප්පඤ්ඤා අසති ව
අසම්පජ්ඤඤා නිවරණාති ව සංයොජනාති ව අජ්ඣාසානඤ්ඤා අහිනිවෙසො ව
අභංකාරො ව මමංකාරො ව අස්සද්ධියඤ්ඤා දොවචස්සතා ව කොසජ්ජඤ්ඤා
අයොනිසොමනසිකාරො ව විචිකිච්ඡා ව අවිජ්ජා ව අසද්ධම්මස්සවනඤ්ඤා
අසමාපත්ති ව.

තත්ථ අවිජ්ජා ව අහිරිකඤ්ඤා අසති ව නිවරණාති ව අජ්ඣාසානඤ්ඤා
අභංකාරො ව අස්සද්ධියඤ්ඤා කොසජ්ජඤ්ඤා විචිකිච්ඡා ව අසද්ධම්මස්සවනඤ්ඤා, අයං
එකා දිසා.

තණ්හා ව අනොත්තප්පඤ්ඤා අසම්පජ්ඤඤා සංයොජනාති ව අහිනිවෙසො ව
මමංකාරො ව දොවචස්සතා ව අයොනිසොමනසිකාරො ව අවිජ්ජා ව අසමාපත්ති ව,
අයං දුතියා දිසා. දසන්තං දුකානං දස පදානි පඨමා දිසාති කාතබ්බාති. සංඛිත්තෙන
අත්ථං ඤාපෙත්ති පටිපක්ඛෙ කණ්හපක්ඛස්ස දසන්තං දුකානං දස පදානි
දුතියකාති, අයං දුතියා දිසා.

තත්ථ කතමො කුසලපක්ඛො? සමථො ව විපස්සනා ව විජ්ජා ව වරණඤ්ඤා සති
ව සම්පජ්ඤඤා හිරි ව ඔත්තප්පඤ්ඤා අභංකාරජ්ජහානඤ්ඤා මමංකාරජ්ජහානඤ්ඤා
සම්මාචාරායාමො ව යොනිසොමනසිකාරො ව සම්මාසති ව සම්මාසමාධි ව පක්ෂකා ව
නිබ්බිදා ව සමාපත්ති ව සද්ධම්මස්සවනඤ්ඤා යොමනස්සඤ්ඤා ධම්මානුධම්මපටිපත්ති
ව.

දසන්තං දුකානං සමථාදිති යොමනස්සපරියොසානාති පඨමාති දස පදානි
පඨමා දිසා, විපස්සනාදිති ධම්මානුධම්මපටිපත්තිපරියොසානාති දුතියාති දස පදානි

දුනියා දිසා. ඉති අකුසලපක්කමේ කුසලපක්කමේ ව නන්දියාවට්ටස්ස නයස්ස චතස්සො දිසා.

තාසු කුසලපක්කමේ සමථාදීහි අකුසලපක්කමේ තණ්හාදයො පහානං ගච්ඡන්ති, තෙසං පහානා රාගචිරාගා චෙතොවිමුත්ති, කුසලපක්කමේ විපස්සනාදීහි අකුසලපක්කමේ අවිජ්ජාදයො පහානං ගච්ඡන්ති, තෙසං පහානා අවිජ්ජාචිරාගා පඤ්ඤාවිමුත්ති. ඉති ඉමා ද්වෙ විමුත්තියො නන්දියාවට්ටනායෙ පරියොසානං.

තත්ථ තණ්හා අවිජ්ජා සමථො විපස්සනාති චත්තාරි පදානි, තෙසු අට්ඨාරස මූලපදානි සමොසරන්ති. කථං? සමථො ව අලොභො ව අදොසො ව අසුභසඤ්ඤා ව දුක්ඛසඤ්ඤා වාති ඉමානි පඤ්ච පදානි සමථං භජන්ති, විපස්සනා ව අමොහො ව අනිච්චසඤ්ඤා ව අනත්තසඤ්ඤා වාති ඉමානි චත්තාරි පදානි විපස්සනං භජන්ති. එවං නව පදානි කුසලානි ද්විසු පදෙසු සමොසරන්ති. තණ්හා ව ලොභො ව දොසො ව සුභසඤ්ඤා ව සුඛසඤ්ඤා වාති ඉමානි පඤ්ච පදානි තණ්හං භජන්ති, අවිජ්ජා ව මොහො ව නිච්චසඤ්ඤා ව අත්තසඤ්ඤා වාති ඉමානි චත්තාරි පදානි අවිජ්ජං භජන්ති. එවං නව පදානි අකුසලානි ද්විසු පදෙසු සමොසරන්ති. ඉති තිපුක්ඛලො ව සීභවික්කිලිතො ව නන්දියාවට්ටනයං අනුප්පවිසන්ති.

කථං තිපුක්ඛලෙ නයෙ ඉතරෙ ද්වෙ නයා අනුප්පවිසන්ති? විපස්සනා ව අමොහො ව අනිච්චසඤ්ඤා ව අනත්තසඤ්ඤා වාති ඉමානි චත්තාරි පදානි අමොහො, සමථො ව අලොභො ව අසුභසඤ්ඤා ව දුක්ඛසඤ්ඤා වාති ඉමානි චත්තාරි පදානි අලොභො, අදොසො අදොසො එව. එවං නව පදානි කුසලානි තිසු පදෙසු සමොසරන්ති. තණ්හා ව ලොභො ව සුභසඤ්ඤා ව සුඛසඤ්ඤා වාති ඉමානි චත්තාරි පදානි ලොභො, අවිජ්ජා ව මොහො ව නිච්චසඤ්ඤා ව අත්තසඤ්ඤා වාති ඉමානි චත්තාරි පදානි මොහො, දොසො දොසො එව. එවං නව පදානි අකුසලානි තිසු පදෙසු සමොසරන්ති. ඉති තිපුක්ඛලෙ නයෙ ඉතරෙ ද්වෙ නයා අනුප්පවිසන්ති.

කථං චතුසු පදෙසු අට්ඨාරස මූලපදානි සමොසරන්ති? තණ්හා ව සුභසඤ්ඤා ව, අයං පඨමො විපල්ලාසො. ලොභො ව සුඛසඤ්ඤා ව, අයං දුතියො විපල්ලාසො. අවිජ්ජා ව නිච්චසඤ්ඤා ව, අයං තතියො විපල්ලාසො. මොහො ව අත්තසඤ්ඤා ව, අයං චතුත්ථො විපල්ලාසො. ඉති නව පදානි අකුසලානි චතුසු පදෙසු සමොසරන්ති. සමථො ව අසුභසඤ්ඤා ව පඨමං සතිපට්ඨානං, අලොභො ව දුක්ඛසඤ්ඤා ව දුතියං සතිපට්ඨානං, විපස්සනා ව අනිච්චසඤ්ඤා ව තතියං සතිපට්ඨානං, අමොහො ව අනත්තසඤ්ඤා ව චතුත්ථං සතිපට්ඨානං. ඉති නව පදානි කුසලානි චතුසු පදෙසු සමොසරන්ති. එවං සීභවික්කිලිතනායෙ ඉතරෙ ද්වෙ නයා අනුප්පවිසන්ති. තිණ්ණඤ්ඤා නයානං යා භූමියො ගොචරො, සො එකෙකං නයං අනුප්පවිසති. තස්මා එකෙකස්ස නයස්ස අකුසලෙ වා ධම්මෙ විඤ්ඤාතෙ කුසලෙ වා පටිපක්ඛො අන්වෙසිතඛිබ්බො. පටිපක්ඛං අන්වෙසිත්වා සො නයො නිද්දිසිතඛිබ්බො. තම්හි නයෙ නිද්දිට්ඨෙ යථා එකම්හි නයෙ ඉතරෙසං නයානං මූලපදානි අනුප්පවිට්ඨානි, තතො

තතො නීහරිත්වා නිද්දිසිතබ්බානි. එකෙකස්මිඤ්ඤි නයෙ අට්ඨාරස මූලපදානි
අනුප්පව්ට්ඨානි.

තත්ථ එකෙකස්මිං ධම්මෙ විඤ්ඤාතෙ සබ්බෙ ධම්මා විඤ්ඤාතා භොන්ති.
ඉමෙසං තිණ්ණං නයානං සීහවික්කිළිතස්ස නයස්ස චත්තාරි ඵලානි පරියොසානං
පට්ඨාය දිසාය පට්ඨං ඵලං, දුතියාය දිසාය දුතියං ඵලං, තතියාය දිසාය තතියං ඵලං,
චතුත්ථාය දිසාය චතුත්ථං ඵලං පරියොසානං.

තිපුක්ඛලස්ස නයස්ස තයො විමොක්ඛා පරියොසානං පට්ඨාය දිසාය
අප්පණ්හිතො, දුතියාය සුඤ්ඤතො, තතියාය අනිමිත්තො විමොක්ඛො පරියොසානං.

නන්දියාවට්ටස්ස නයස්ස ද්වෙ විමුත්තියො පරියොසානං පට්ඨාය දිසාය
තණ්හාවිරාගා චෙතොවිමුත්ති, දුතියාය දිසාය අවිජ්ජාවිරාගා පඤ්ඤාවිමුත්ති
පරියොසානං. ඉමෙසු තීසු නයෙසු යා අට්ඨාරසන්තං පදානං ආලොචනා, අයං
දිසාලොචනො නයො. යා ආලොකෙත්වා කුසලපක්ඛෙ අකුසලපක්ඛෙ ච “අයං
ධම්මො ඉමං ධම්මං හජතී”ති ජානන්තෙන සම්මා යොජනා, අයං අභිකුසො
නයොති ඉමෙ පඤ්ච නයා.

නයසමුට්ඨානවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සාසනපට්ඨානවාරවණ්ණනා

89. එවං සබ්බථා නයසමුට්ඨානං විහජිත්වා ඉදානි සාසනපට්ඨානං විහජන්තො
යස්මා සඬග්ගවාරාදීසු මූලපදෙහෙව පට්ඨානං සඬග්ගෙත්වා සරූපතො න දස්සිතං,
තස්මා යථා මූලපදෙහි පට්ඨානං නිද්ධාරෙතබ්බං, එවං පට්ඨානතොපි මූලපදානි
නිද්ධාරෙතබ්බානිති දස්සනත්ථං “අට්ඨාරස මූලපදා කුහිං දට්ඨබ්බා?
සාසනපට්ඨානෙ”ති ආහ. මූලපදසාසනපට්ඨානානඤ්ඤි අඤ්ඤමඤ්ඤසඬග්ගො
පුබ්බෙ දස්සිතො ඵලාති. අථ සාසනපට්ඨානන්ති කො චචනත්ථො? සාසනස්ස
පට්ඨානන්ති සාසනපට්ඨානං, සාසනං දෙසනා, තස්සා චෙනෙයාජ්ඣාසයානුරූපං
තෙසං භිතසුඛනිජ්ජාදනත්ථං පකාරෙහි යානං පචත්ති සාසනපට්ඨානං. ඉධ පන
තස්ස තථාභාවදීපනං “සාසනපට්ඨාන”න්ති වෙදිතබ්බං. අථ චා සාසනං
අධිසීලසික්ඛාදයො. තෙසං පචත්තනුපායභාවතො පතිට්ඨහන්ති එතෙහීති
පට්ඨානානි, සංකිලෙසාදිධම්මා. තෙසං පචෙදනතො තදුපවාරෙන සුත්තානි
පට්ඨානානි. තෙසං පන සමුහභාවතො අයං පකරණප්පදෙසො පට්ඨානං නාම.

අපරො නයො – කෙනට්ඨෙත පට්ඨානං? පට්ඨිතට්ඨෙත ගමනට්ඨෙතාති
අත්ථො. “යෙ තෙ ගොට්ඨා පට්ඨිතගාවො”ති (ම. නි. 1.156) ආගතට්ඨානස්මිඤ්ඤි
යෙන පට්ඨානෙන තෙ “ගොට්ඨා පට්ඨිතගාවො”ති චුත්තා, තං අත්ථතො ගමනං
භොති. ඉති නාතිවිත්ථාරිතයෙසු භාරතයෙසු අනිස්සඬග්ගමනස්ස
දෙසනාඤ්ඤාණස්ස සංකිලෙසභාගියාදිලොකියාදිභෙදෙසු තදුභයවොම්ස්සකභෙදෙසු

ව විත්ථාරිතනයලාභතො නිස්සඬ්ඨවසෙන පවත්තගමනත්තා තෙ
සංකිලෙසභාගියාදයො ලොකියාදයො ව විසුං විසුං වොමිස්සා ව අධිකරණවසෙන
පට්ඨානං නාම. තෙසං පකාසනතො අයං පකරණප්පදෙසො පට්ඨානන්ති
වෙදිතබ්බං.

“සංකිලෙසභාගිය”න්තිආදීසු සංකිලිස්සති එතෙනාති සංකිලෙසො.
සංකිලෙසභාගෙ සංකිලෙසකොට්ඨාසෙ පවත්තං සංකිලෙසභාගියං. වාසනා
පුඤ්ඤභාවනා, වාසනාභාගෙ පවත්තං වාසනාභාගියං, වාසනං භජාපෙතීති වා
වාසනාභාගියං. නිබ්බිජ්ඣනං ලොභක්ඛන්ධාදීනං පදාලනං නිබ්බෙධො.
නිබ්බෙධභාගෙ පවත්තං, නිබ්බෙධං භජාපෙතීති වා නිබ්බෙධභාගියං.
පරිනිට්ඨිතසික්ඛාධම්මා අසෙක්ඛා, අසෙක්ඛාවෙ පවත්තං, අසෙක්ඛෙ භජාපෙතීති
වා අසෙක්ඛභාගියං. තෙසු යත්ථ තණ්හාදිසංකිලෙසො විභත්තො, ඉදං
සංකිලෙසභාගියං. යත්ථ දානාදිපුඤ්ඤකිරියවත්ථු විභත්තං, ඉදං වාසනාභාගියං.
යත්ථ සෙක්ඛා සීලක්ඛන්ධාදයො විභත්තා, ඉදං නිබ්බෙධභාගියං. යත්ථ පන
අසෙක්ඛා සීලක්ඛන්ධාදයො විභත්තා, ඉදං අසෙක්ඛභාගියං. ඉතරාති තෙසං
වොමිස්සකනයවසෙන වුත්තාති.

තාති පන ඡ දුකා චත්තාරො තිකා එකං චතුක්කං අපරම්පි එකං චතුක්කන්ති
ද්වාදස භොන්ති. තෙසු චත්තාරො දුකා ද්වෙ ව තිකා උද්ධටා, ඉතරෙ න උද්ධටා,
අනුද්ධරණෙ කාරණං නත්ථි. ඉමිනා නයෙන තෙපි ගහෙතුං සක්කාති පාළියං
සංඛිත්තාති දට්ඨබ්බං. තථා හි චක්ඛති – “ඉමාති චත්තාරි සුත්තාති, සාධාරණාති
කතාති අට්ඨ භවන්ති” තිආදි. තත්ථ යස්මා කත්ථවි සුත්තෙ තණ්හාසංකිලෙසොව
නිද්දිසියති, කත්ථවි දිට්ඨිසංකිලෙසොව, කත්ථවි දුච්චරිතසංකිලෙසොව නිද්දිසියති,
තස්මා සංකිලෙසභාගියං සුත්තං තිධා විභජ්න්වා උද්දිට්ඨං “තණ්හාසංකිලෙසභාගියං
සුත්ත”න්තිආදිනා. තථා වොදානං නාම සංකිලෙසෙ සති භොතීති වොදානභාගියං
සුත්තං සංකිලෙසවිභාගෙන තිධාව උද්දිට්ඨං “තණ්හාවොදානභාගියං
සුත්ත”න්තිආදිනා. තං පන අත්ථතො වාසනාභාගියාදි එව භොති. අයඤ්ච නයො
කෙසුපි පොත්ථකෙසු නත්ථි.

“තත්ථ සංකිලෙසො තිව්ධො”තිආදි සංකිලෙසපටිපක්ඛතො
සමථාදිනිද්ධාරණවසෙන වාසනාභාගියාදිසුත්තානං විසයදස්සනත්ථං ආරද්ධං.
තත්ථ යදි ආසත්ති උප්පජ්ජති භවෙසුති භවෙසු ඡන්දරාගං පජ්ඣිතුං
අසක්කොන්තස්ස යදි භවපත්ථනා උප්පජ්ජති. එවං සායන්ති එවමස්ස පුග්ගලස්ස
අයං සමථවිපස්සනාභාවනාමයං පුඤ්ඤකිරියවත්ථු භවති
පුජ්ජභවඵලනිබ්බත්තතො. තනුපපත්තියා සංවත්තතීති තත්ත තත්ත භවෙ උපපත්තියා
සංවත්තති. ඉමාති චත්තාරි සුත්තාතීති ඉමාති සංකිලෙසභාගියාදීති චත්තාරි
සුත්තාති. සාධාරණාති කතාතීති සංකිලෙසභාගියඤ්ච වාසනාභාගියඤ්ච,
සංකිලෙසභාගියඤ්ච නිබ්බෙධභාගියඤ්ච, සංකිලෙසභාගියඤ්ච අසෙක්ඛභාගියඤ්ච,
වාසනාභාගියඤ්ච නිබ්බෙධභාගියඤ්චාති එවං පදන්තරසංයොජනවසෙන මිස්සිතාති
කතාති. අට්ඨ භවන්තීති පුරිමාති චත්තාරි ඉමාති චත්තාරීති එවං අට්ඨ භවන්ති.

තානියෙව අටිය සුත්තානි සාධාරණානි කතානි සොළස හවන්තීති තානියෙව යථාචුත්තානි අටිය සුත්තානි වාසනාභාගියඤ්ච අසෙක්ඛභාගියඤ්ච නිබ්බේධභාගියඤ්ච, අසෙක්ඛභාගියඤ්ච සංකිලෙසභාගියඤ්ච වාසනාභාගියඤ්ච, නිබ්බේධභාගියඤ්ච සංකිලෙසභාගියඤ්ච වාසනාභාගියඤ්ච, අසෙක්ඛභාගියඤ්ච සංකිලෙසභාගියඤ්ච නිබ්බේධභාගියඤ්ච, අසෙක්ඛභාගියඤ්ච වාසනාභාගියඤ්ච නිබ්බේධභාගියඤ්ච, අසෙක්ඛභාගියඤ්ච සංකිලෙසභාගියඤ්ච වාසනාභාගියඤ්ච, නිබ්බේධභාගියඤ්ච අසෙක්ඛභාගියඤ්ච නෙවසංකිලෙසභාගියඤ්ච, නවාසනාභාගියඤ්ච නනිබ්බේධභාගියඤ්ච න අසෙක්ඛභාගියඤ්චාති එවං සාධාරණානි කතානි පුරිමානි අටිය ඉමානි අටියාති සොළස හවන්ති. තෙසු චත්තාරො එකකා, ඡ දුකා, චත්තාරො තිකා, එකො චතුක්කො, අපරොපි එකො චතුක්කොති අයම්පි විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථාපි ද්වෙ දුකා, ද්වෙ තිකා, ද්වෙ චතුක්කා ච පාළියං අනාගතාති වෙදිතබ්බා.

ඉදානි ඉමස්ස පටියානස්ස සකලසාසනසංගහිතභාවං විභාවෙතුං “ඉමෙහි සොළසහි සුත්තෙහි හින්තෙහි නවවිධං සුත්තං හින්තං හවතී”ති චුත්තං. තස්සත්ථො – ඉමෙහි සංකිලෙසභාගියාදීහි සොළසහි සුත්තෙහි පටියානනායෙන විභත්තෙහි සුත්තගෙයාදිනවවිධං පරියත්තිසාසනසංගහිතං සුත්තං හින්තං සොළසධා විභත්තං හොති. ඉමිනා සොළසවිධෙන පටියානෙන අසංගහිතො පරියත්තිසාසනස්ස පදෙසො නත්ථීති අධිජ්ජායො. කථං පන සංකිලෙසභාගියාදිභාවො ගහෙතබ්බොති? ආහ “ගාථාය ගාථා අනුමිතිතබ්බා”තිආදි. තත්ථ ගාථාය ගාථා අනුමිතිතබ්බාති අයං ගාථා විය ගාථා සංකිලෙසභාගියාති වා වාසනාභාගියාති වා නිබ්බේධභාගියාති වා අසෙක්ඛභාගියාති වා අනුමිතිතබ්බා, අනු අනු මිතිත්වා තක්කෙත්වා ජානිතබ්බාති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ච ගාථාවෙය්‍යාකරණවිනිමුත්තා සබ්බා පරියත්ති “සුත්තෙනා”තිපදෙන සංගහිතාති දට්ඨබ්බා.

90. ඉදානි සංකිලෙසභාගියාදීහි සුත්තානි යථානිද්දිට්ඨානි උදාහරණවසෙන විභාවෙතුං “තත්ථ කතමං සංකිලෙසභාගියං සුත්ත”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ “කාමන්ධා ජාලසඤ්ජන්තා”ති ගාථාය අත්ථො හෙට්ඨා චුත්තොයෙව. යථා ඉමස්ස, එවං ඉතො පරානම්පි හෙට්ඨා චුත්තත්ථානං උත්තානපදානඤ්ච අත්ථං න වණ්ණයිස්සාම.

අගතිගමනානීති කායාදීහි අයුත්තගමනානි, අකත්තබ්බකරණානීති අත්ථො. ඡන්දාති ඡන්දහෙතු ඉච්ඡාපච්චයා. අගතිං ගච්ඡතීති අගන්තබ්බං ගතිං ගච්ඡති, අකත්තබ්බං කරොතීති අත්ථො. ධම්මන්ති සාධුනං අරියානං ධම්මං. අතිවත්තතීති අතිමද්දිත්වා වීතික්කමති. නිභීයතීති භායති. යසොති කිත්ති ච පරිවාරො ච.

“මනොපුබ්බභිගමා ධම්මා”ති ගාථායං මනොති යදිපි කාමාවචරකුසලාදිහෙදං සබ්බම්පි චතුභුමකචිත්තං මනො, ඉමස්මිං පන යානෙ චක්ඛුපාලත්ථෙරස්ස (ධ. ප. 1-2; ථෙරගා. 95) පුරිමජාතියං වෙජ්ජභුතස්ස උජ්ජන්තවසෙන නියමියමානං

පටිසසම්පයුත්තවිත්තමෙව ලබිහති. සො මනො පුබ්බභිගමො එතෙසන්ති මනොපුබ්බභිගමා, මනසා පයමගාමිනා සමන්තාගතාති අත්ථො. ධම්මාති නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙත ධම්මා, තෙ පන වෙදනාදයො තයො අරුපිනො ඛන්ධා. එතෙ හි මනොපුබ්බභිගමා. කථං පනෙතෙහි සද්ධිං එකස්මිං චත්ථස්මිං එකස්මිඤ්ච ආරම්මණෙ එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානො මනො පුබ්බභිගමො නාම භොතීති? උප්පාදපච්චයට්ඨෙත. යථා හි බහුසු එකතො ගාමසාතාදිකම්මාති කරොන්තෙසු “කො එතෙසං පුබ්බභිගමො” ති වුත්තෙ යො තෙසං පච්චයො භොති, යං යං නිස්සාය තෙ තං කම්මං කරොන්ති, සො දත්තො වා මිත්තො වා තෙසං පුබ්බභිගමොති වුච්චති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. ඉති උප්පාදපච්චයට්ඨෙත මනො පුබ්බභිගමො එතෙසන්ති මනොපුබ්බභිගමා. න හි තෙ මනෙ අනුප්පජ්ජන්තෙ උප්පජ්ජිතුං සක්කුණන්ති, මනො පන එකච්චෙසු චෙතසිකෙසු අනුප්පජ්ජන්තෙසුපි උප්පජ්ජති එව.

අධිපතිවසෙන මනො සෙට්ඨො එතෙසන්ති මනොසෙට්ඨා. යථා හි වොරාදීනං වොරජෙට්ඨකාදයො අධිපතීනො සෙට්ඨා, තථා තෙසම්පි මනො සෙට්ඨො. යථා පන දාරුආදීහි නිජ්ජන්තාති භණ්ඩාති දාරුමයාදීහි නාම භොන්ති, තථා එතෙපි මනතො නිජ්ජන්තත්තා මනොමයා නාම. පදුට්ඨෙතාති අභිජ්ඣාදීහි දොසෙහි පදුට්ඨෙත දුසිතෙන භාසති වා කරොති වා. සො හි භාසන්තො චතුබ්බිධං චච්චුවරිතමෙව භාසති, කරොන්තොපි තිවිධං කායදුච්චරිතමෙව කරොති, අභාසන්තො අකරොන්තො තෙහි අභිජ්ඣාදීහි පදුට්ඨමනතාය තිවිධං මනොදුච්චරිතං පුරෙති. එවමස්ස දස අකුසලකම්මපථා පාරිපුරිං ගච්ඡන්ති. තතො නං දුක්ඛමන්වෙතීති තතො තිවිධදුච්චරිතතො තං පුග්ගලං දුක්ඛං අන්වෙති දුච්චරිතානුභාවෙන චතුසු අපායෙසු දුක්ඛං අනුගච්ඡති. යථා කිං? චක්කංච වහතො පදන්ති, යථා නාම සකංච වහතො බලීබද්දස්ස පදං පහරන්තං චක්කං අනුගච්ඡති, එවං නං පුග්ගලං දුක්ඛමනුගච්ඡතීති.

“මිද්ධි යදා භොති” ති ගාථායං මිද්ධිති ටීනමිද්ධාහිභූතො. මහග්ගසොති මහාභොජනො ආහරහත්ථකඅලංසාටකතත්ථට්ඨකකාකමාසකභුත්තවම්මකානං අඤ්ඤතරො විය. නිද්දාසිතාති සුපනසීලො. සම්පරිවත්තසායීති සෙයාසුඛපස්සසුඛානං අනුයුඤ්ජනවසෙන සම්පරිවත්තකසයනසීලො. නිවාපපුට්ඨොති කුණ්ඩකාදීනා සුකරහත්තෙන පුට්ඨො. සරසුකරො හි බාලකාලතො පට්ඨාය පොසියමානො ථුලසරීරකාලෙ ගෙහතො බහි නික්ඛමිතුං අලහන්තො හෙට්ඨාමඤ්චාදියු සම්පරිවත්තිත්වා සම්පරිවත්තිත්වා අස්සසන්තො පස්සසන්තො සයතෙව. ඉදං වුත්තං භොති – යදා පුරිසො මිද්ධි ව භොති මහග්ගසො ව, නිවාපපුට්ඨො මහාවරාහො විය අඤ්ඤෙන ඉරියාපථෙන යාපෙතුං අසක්කොන්තො නිද්දාසීලො සංපරිවත්තසායී, තදා සො “අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා” ති තිණි ලක්ඛණාති මනසි කාතුං න සක්කොති. තෙසං අමනසිකාරා මන්දපඤ්ඤා පුනස්පුනං ගබ්භං උපෙති, ගබ්භවාසතො න පරිමුච්චතීති.

“අයසාව මල” න්ති ගාථායං අයසාති අයතො. සමුට්ඨිතන්ති ජාතං. තතූට්ඨායාති තතො උට්ඨන්තිවා. අතිධොනවාරිතන්ති ධොනා වූච්චති චත්තාරො පච්චයෙ ඉදමත්ථිතාය අලමෙනෙනාති පච්චවෙක්ඛිත්වා පරිභුඤ්ජනපඤ්ඤා, තං අතික්කමිත්වා වරන්තො අතිධොනවාරි නාම. ඉදං වුත්තං හොති – යථා අයතො මලං සමුට්ඨාය යතො තං සමුට්ඨිතං, තමෙව ඛාදති විනාසෙති, එවමෙවං චත්තාරො පච්චයෙ අප්පච්චවෙක්ඛිත්වා පරිභුඤ්ජන්තං අතිධොනවාරිතං සාති කම්මානි අත්තනො සන්තානෙ උට්ඨිතන්තා අත්තනො සන්තකානෙව තාති කම්මානි දුග්ගතිං නයන්තිති.

“වොරො යථා” න්ති ගාථායං වොරො යථා සන්ධිමුඛෙ ගභිතොති යථා වොරො සරසන්ධිං ඡින්දිත්වා ගෙහං පවිසන්තො සරසන්ධිමුඛෙ එව රාජපුරිසෙහි ගභිතො. සකම්මුතා හඤ්ඤති ඛජ්ඣකෙ වාති තෙන අත්තනා කතකම්මෙන කසාහිතාළනාදිනා හඤ්ඤති වෙච අද්දුඛන්ධනාදිනා ඛජ්ඣකි ව. එවං අයං පෙච්ච පජා පරත්ථාති එවම්පි අයං පාපකාරිනි පජා ඉතො චචිත්වා පරලොකෙ. සකම්මුතා හඤ්ඤති ඛජ්ඣකෙ වාති අත්තනාව කතෙන පාපකම්මෙන නිරයාදිසු නානප්පකාරෙහි කම්මකාරණාදිහි හඤ්ඤති වෙච පරිඛජ්ඣකි වාති.

“සුඛකාමානී” න්ති ගාථායං යො දණ්ඨෙත විහිංසතීති යො පුග්ගලො දණ්ඨෙත වා ලෙඩ්චුආදිහි වා විබාධති. පෙච්ච යො න ලභෙ සුඛන්ති යො පුග්ගලො පරලොකෙ මනුස්සසුඛං වා දිබ්බසුඛං වා න ලභති, නිබ්බානසුඛෙ පන චත්තබ්බමෙව නත්ථි.

ගුන්තං වෙ තරමානානන්ති ගාවිසු මහොසං තරන්තිසු. ජිම්හං ගච්ජති පුඬ්ගවොති යදි යුථපති උසහො කුට්ඨං ගච්ජති. සබ්බා තා ජිම්හං ගච්ජන්තිති සබ්බාපි තා ගාවියො කුට්ඨමෙව ගච්ජන්ති. කස්මා? නෙත්තෙ ජිම්හං ගතෙ සතීති නෙත්තරි කුට්ඨං ගතෙ සති, නෙත්තස්ස කුට්ඨං ගතත්තාති අත්ථො. යො හි තාසං පච්චයිකො උපද්දෙවහරො ව.

“එවමෙව” න්ති ගාථායං යථා වෙතං, එවමෙවං යො මනුස්සෙසු පධානසම්මතො, යදි යො අධම්මවාරි සියා. යෙ තස්ස අනුජීවිනො, සබ්බෙපි අධම්මිකාව හොන්ති. සාමිසම්පදා හි පකතිසම්පදං සම්පාදෙති. යස්මා ච එතදෙව, තස්මා සබ්බං රට්ඨං දුක්ඛං සෙති, රාජා වෙ හොති අධම්මිකො. සුක්ඛිච්ඡරූපා චතාති සුට්ඨු කිච්ඡාපන්තරූපා චත. උපධිසුති කාමගුණූපධිසු. රත්තාති රාගාහිභූතා. කට්ඨකන්ති දුක්ඛං.

කුක්කුච්චජනකෙනෙව පත්තවට්ඨිජ්ජහවස්ස උපච්ඡින්නන්තා එලුප්පත්ති කදලියා පරාභවාය හොතීති ආහ – “එලං වෙ කදලිං හන්ති” න්ති. තථා එලපරියොසානන්තා ඔසධිතං “එලං වෙඨං එලං නළ” න්ති වුත්තං. වළවාය කුච්ඡිස්මිං ගදුහස්ස ජාතා අස්සතරි නාම, සා ගබ්හං ගණ්හිත්වා කාලෙ සම්පත්තෙ විජායිතුං න සක්කොති. පාදෙහි භූමිං පහරන්ති තිට්ඨති, අපස්ස චත්තාරො පාදෙ

චතුසු බාණුකෙසු බන්ධිත්වා කුච්ඡං ඵාලෙන්වා පොතකං නීහරන්ති, සා තත්ථෙව මරති. තෙන චුත්තං – “ගබ්භො අස්සනරිං යථා”ති. ඉදං චුත්තං හොති – යථා අත්තනො ඵලං කදලිවෙඨනලෙපි විනාසෙති, ගබ්භො ච අස්සනරිං, ඵවං අත්තනො කම්මඵලභූතො සක්කාරො අසප්පුරිසං විනාසෙතිති.

කොධමක්ඛගරුති කුප්ඤානලක්ඛණං කොධං, පරගුණමක්ඛනලක්ඛණං මක්ඛඤ්ච ගරුං කත්වා උද්ධං කත්වා උක්ඛිපිත්වා වරන්තො. සුබෙන්තෙති සුබෙන්තෙපි. පුතිබ්ඡංවාති පුතිභාවං ගතං බ්ඡං විය. ඡකණරසාදිපරිභාවනසුක්ඛාපනසුඛසයාදීනි අකරණෙන බ්ඡදොසදුට්ඨන්ති අත්ථො.

91. වෙනසාති අත්තනො විත්තෙන. වෙනොති තස්ස පුග්ගලස්ස විත්තං. පරිච්චාති පරිච්ඡින්නිත්වා. ඉරියතීති පවත්තති. යථාහතන්ති යථා කිඤ්ච ආහරිත්වා යපිතං.

මාකත්ථාති මා අකත්ථ. න පමුත්තන්තීති පමොක්ඛො නත්තී. උපෙච්චාපීති සඤ්චිච්චාපි, බුද්ධිපුබ්බෙනාපීති අත්ථො.

“අධම්මෙනා”ති වත්ථාපි “මුසාවාදෙනා”ති වචනං මුසාවාදස්ස මහාසාවජ්ජභාවදස්සනත්ථං. තෙනෙවාහ – “ඵකං ධම්මං අතීතස්සා”තිආදි (ධ. ප. 176), තථා “ඵවං පරිත්තං බො, රාහුල, තෙසං සාමඤ්ඤං, යෙසං නත්තී සම්පජානමුසාවාදෙ ලජ්ජා”තිආදි (ම. නි. 2.108). තං කථං නු භවිස්සතීති තං ධනං කෙන නු පකාරෙන තෙසං භවිස්සති. අධම්මෙන තෙසං සම්භතත්තා තෙසු නචිරට්ඨිතිකං හොතීති අත්ථො. අන්තරායා සු භවිස්සන්තීති අධම්මියවොහාරාදිතො රාජන්තරායාදයො භවිස්සන්ති. සුති නිපාතමත්තං. සම්භතස්ස විනස්සතීති ඉමස්ස සම්භතං සජ්ජිතං විනස්සති. සග්ගන්ති සුගතිං. සා හි රූපාදීහි සොහනෙහි අග්ගොති සග්ගොති අධිජ්ජෙතා. ඵත්තාවතාති දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකානං අත්ථානං භානියා. හතාති විනට්ඨා.

විවට්ටතෙති නිවට්ටති. ලොභා ඛණති අත්තානන්ති ලොභහෙතු අපුඤ්ඤාති කරොන්තො කායවිසමාදියොගෙන අත්තානං ඛණති නාම. මිත්තෙහි ජීරතීති මිත්තභාවෙහි භායති.

වරන්තීති චතුහි ඉරියාපට්ඨෙහි අකුසලමෙව කරොන්තා විවරන්ති. බාලාති ඉධලොකත්ථං පරලොකත්ථඤ්ච අජානන්තා ඉධ බාලා නාම. දුම්මෙධාති නිජපඤ්ඤා. න හි පඤ්ඤාය දුට්ඨත්තං නාම අත්තී. අමිත්තෙනෙවාති අමිත්තභූතෙන විය වෙරිනා විය හුත්වා. කටුකප්ඵලන්ති තිබ්භුඵලං, දුක්ඛඵලන්ති අත්ථො. න තං කම්මං කතං සාධු, යං කත්වා අනුතප්පතීති යං කම්මං නිරයාදීසු නිබ්බත්තනසමත්ථං. දුක්ඛුදයං කත්වා අනුස්සරිතානුස්සරිතක්ඛණෙ අනුතප්පති අනුසොචති, තං කතං න සාධු න සුන්දරං න හද්දකං. යස්ස අස්සුමුඛොති යස්ස අස්සුහි තිත්තමුඛො රොදන්තො විපාකං පටිසෙවති අනුහොති.

උපෙනි, තත්ථ පච්චතීති චුත්තං හොති. ඉදඤ්ච සඬබ්බෙපෙන පදුමනිරයෙ ආයුජ්ජමාණං, විත්ථාරෙන පන පරතො ආගමීස්සති.

ලොභගුණෙති ‘‘ගුණො’’ති බාලෙහි දිට්ඨත්තා, අනෙකක්ඛත්තුං පවත්තිත්තා ව ලොභොයෙව ලොභගුණො, තස්මිං ලොභගුණෙ, තණ්හායාති අත්ථො. අනුයුත්තොති අනු අනු යුත්තො. අවදඤ්ඤාති අවචනඤ්ඤා, බුද්ධානම්පි ඔවාදස්ස අග්ගහණතො. මච්ඡරීති පඤ්චවිධමච්ඡරීයෙන මච්ඡරී. පෙසුණියං අනුයුත්තොති පෙසුණියස්මිං අනුයුත්තො අග්ගසාවකානං හෙදනෙන. කොකාලිකඤ්ඤි මීයමානං ඔවදන්තෙන ආයස්මතා මහාමොග්ගල්ලානෙන භාසිතා ඉමා ගාථාති. මුඛදුග්ගාති මුඛවිසම. විභූතාති විගතභූත අලිකවාදි. අනරියාති අසප්පුරිස. භූතභූති භූතිභනක අත්තනො බුද්ධිවිනාසක. පුරිසත්තාති පුරිසාධම. කලීති අලක්ඛිපුරිස. අවජාතකපුත්තාති බුද්ධස්ස භගවතො අවජාතපුත්ත. මා බහුභාණිධ නෙරයිකොසිති ඉදාති බහුභාණි මා හොහි, නෙරයිකො අසි ජාතො. රජමාකිරසීති කිලෙසරජං අත්තනි පක්ඛිපසි. සත්තෙති සමිතකිලෙසෙ බිණාසවෙ. කිබ්බිසකාරීති පාපකාරි. පපතන්ති නරකං.

ඉදං සංකිලෙසභාගියන්ති ඉදං තණ්හාදීනං සභාවහෙදතො අවත්ථාහෙදතො ව අනෙකහෙදකං දස්සෙතුං අනෙකෙහි සුත්තපදෙහි උදාහරණවසෙන දස්සිතං සංකිලෙසභාගියං සුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

පසන්තෙනාති කම්මකම්මඵලාදීනි සද්දහන්තෙන.

93. ඉද්ධන්ති හත්ථුපගසීසුපගාදිඅලඬිකාරෙහි මණිකනකාදීහි ව සමිද්ධං. ඒතන්ති තෙලමධුථාණිතාදීහි ව ධනධඤ්ඤාදීහි ව විපුලං. ආකිණ්ණමනුස්සන්ති නිරන්තරමනුස්සං. සම්බාධබ්‍යුහන්ති බ්‍යුහා වුවුවන්ති අනිබ්බිද්ධරච්ඡායො. යෙසු පටිට්ඨමග්ගෙනෙව නිග්ගච්ඡන්ති, තෙ සම්බාධා බ්‍යුහකා ඵත්ථාති සම්බාධබ්‍යුහං. ඉමිනාපි තස්ස නගරස්ස සනවාසමෙව දීපෙනි. හන්තෙනාති දමථං අනුපගතෙන, ඉතො විතො ව පරිබ්භමන්තෙන වා. අපාපකන්ති අලාමකං. අවෙච්චජ්ජසාදෙනාති අවලජ්ජසාදෙන, සච්චජ්ජට්ටෙධතො ආගතෙන පසාදෙන.

පෙච්ච සො ලහතෙති යො භූතෙ දණ්ඨෙවන න හිංසති, සො පුග්ගලො පරලොකෙ මනුස්සභූතො මනුස්සසුඛං දෙවභූතො දිබ්බසුඛං උභයං අතික්කන්තො නිබ්බානසුඛං ලහතීති අත්ථො.

94. වාරිකං පක්කමීස්සතීති ජනපදවාරිකං ගමීස්සති. කස්මා පන භගවා ජනපදවාරිකං වරතීති? සත්තහි කාරණෙහි බුද්ධා භගවන්තො ජනපදවාරිකං වරන්ති – දෙසන්තරගතානං වෙනෙය්‍යානං විනයනත්තං, තත්‍ර ධීතානං උස්සුක්කසමුප්පාදනං, භාවකානං ඵකස්මිං යානෙ නිබ්බද්ධවාසපරිහරණං අත්තනො ව තත්ථ අනාසඬගදස්සනං, සම්බුද්ධවසිතට්ඨානතාය දෙසානං වෙතියභාවසම්පාදනං, බහුතං සත්තානං දස්සනුපසඬිකමනාදීහි

පුඤ්ඤාසප්පසවනං, අවුට්ඨිආදිඋපද්දවුපසමනඤ්ඤාති ඉමෙහි සත්තහි කාරණෙහි බුද්ධා භගවත්තො ජනපදවාරිකං වරන්තීති වෙදිතබ්බං.

ඉසිදත්තපුරාණාති ඉසිදත්තො ව පුරාණො ව, තෙසු ඉසිදත්තො සකදාගාමී. පුරාණො සොතාපත්තො. සාකෙතෙති “සාකෙතො”ති ලද්ධනාමෙ අත්තනො භොගගාමකෙ. මග්ගෙ පුරිසං යපෙසුන්ති තෙසං කිර ගාමද්වාරෙන භගවතො ගමනමග්ගො, තස්මා “සවෙ භගවා අමිභාකං සුත්තානං වා පමත්තානං වා ගච්ඡෙය්‍යා, අථ පස්සිතුං න ලභෙය්‍යාමා”ති මග්ගමජ්ඣෙ පුරිසං යපෙසුං. අනුබන්ධිංසුති න දුරතොව, පිට්ඨිතො පිට්ඨිතො අනුබන්ධිංසු. භගවා හි සකටමග්ගස්ස මජ්ඣෙ ජඬ්ඝමග්ගෙන අගමාසි, ඉතරෙ උභොසු පස්සෙසු අනුගච්ඡන්තා අගමංසු. මග්ගා ඔක්කම්මාති බුද්ධා හි කෙනවි සද්ධිං ගච්ඡන්තාව පටිසන්ථාරං කරොන්ති කෙනවි සද්ධිං යිතා කෙනවි සද්ධිං දිවසභාගම්පි නිසින්තා, තස්මා භගවා වින්තෙසි – “ඉමෙ මය්හං සාසනෙ වල්ලභා ආගතඵලා, ඉමෙහි සද්ධිං නිසිදිත්වා දිවසභාගං පටිසන්ථාරං කරිස්සාමි”ති. මග්ගතො ඔක්කම්මිත්වා යෙනඤ්ඤතරං රුක්ඛමූලං තෙනුපසඬකම්. පඤ්ඤත්තෙ ආසනෙ නිසිදිති තෙ කිර ඡත්තුපාහනකත්තරදණ්ඩපාදබ්භඤ්ජනතෙලානි වෙව අට්ඨවිධඤ්ච පානකං සරභපාදපල්ලඬකඤ්ච ගාභාපෙත්වා ආගමංසු. අථ නං පල්ලඬකං පඤ්ඤපෙත්වා අදංසු. සත්ථා තත්ථ නිසිදි. එකමන්තං නිසිදිංසුති “ඡත්තුපාහනාදීනි හික්ඛුසඬ්ඝස්ස දෙථා”ති වත්ථා භගවත්තං වන්දිත්වා එකමන්තං නිසිදිංසු.

සාවත්ථියා කොසලෙසු වාරිකං පක්කම්ඝ්ඝතීතිආදි සබ්බං මජ්ඣිමදෙසවසෙනෙව චුත්තං. තස්මා? නියතාවිණ්ණත්තා. භගවතො හි වාරිකවරණං මජ්ඣිමදෙසෙයෙව. සවෙපි පච්චන්තදෙසෙ ගච්ඡති, මජ්ඣිමදෙසෙයෙව අරුණං උට්ඨාපෙතීති නියතාවිණ්ණං, තස්මා මජ්ඣිමදෙසවසෙනෙව චුත්තං. කාසීසුති කාසිරට්ඨතො. තථා මගධෙසුති මගධරට්ඨතො. ආසන්තො නො භගවා භවිස්සතීති එත්ථ න කෙවලං ආසන්තත්තා එව තෙසං සොමනස්සං භොති, අථ බො “ඉදානි දානං දාතුං ගන්ධමාලාදිපූජං කාතුං ධම්මං සොතුං පඤ්ඤං පුච්ඡිතුං ලභිස්සාමා”ති තෙසං සොමනස්සං භොති.

තස්මාතිහ ථප්පයො සම්බාධො සරාවාසොති ථප්පයො යස්මා තුම්භාකං මයි දුරිභූතෙ අනප්පකං දොමනස්සං ආසන්තො අනප්පකං සොමනස්සං භොති, තස්මාපි වෙදිතබ්බමෙන “සම්බාධො සරාවාසො”ති. සරාවාසස්ස හි දොසෙන තුම්භාකං එවං භොති. සවෙ පන සරාවාසං පභාය පබ්බජිතා අස්සථ, එවං වො මයා සද්ධිංයෙව ගච්ඡන්තානඤ්ච ආගච්ඡන්තානඤ්ච තං න භවෙය්‍යාති ඉමමත්ථං දීපෙන්තො එවමාහ. තත්ථ සකිඤ්චනසප්පලිබොධට්ඨෙත සම්බාධතා වෙදිතබ්බා. මහාසරෙ වසන්තස්සාපි හි සකිඤ්චනසප්පලිබොධට්ඨෙත සරාවාසො සම්බාධොව. රජොපථොති රාගාදිරජානං ආගමනපථො, ආගමනට්ඨානන්ති අත්ථො. අබ්භොකාසො පබ්බජ්ජාති පබ්බජ්ජා පන අකිඤ්චනසප්පලිබොධට්ඨෙත අබ්භොකාසො. චතුරතනිකෙපි හි ගබ්භෙ ද්විත්තං හික්ඛුනං පල්ලඬකෙන පල්ලඬකං සට්ඨෙත්වා නිසින්තානම්පි අකිඤ්චනාප්පලිබොධට්ඨෙත පබ්බජ්ජා

අබ්‍රහාමාසො නාම භොති. අලඤ්ච පන වො ථපතයො අප්පමාදායාති එවං සම්බාධසරාවාසෙ වසන්තානං තුම්භාකං අප්පමාදමෙව කාතුං යුත්තන්ති අත්ථො.

නාගාති හත්ථිනො. ඔපවස්භාති රඤ්ඤො ආරොහනයොග්ගා. එකං පුරතො එකං පච්ඡතො නිසීදාපෙමාති තෙ කිර ද්වෙපි ජනා සබ්බාලඤ්ඤාපටිමණ්ඩිතා ද්විසු නාගෙසු තා ඉත්ථියො එවං නිසීදාපෙත්වා රඤ්ඤො නාගං මජ්ඣෙකත්වා උභොසු පස්සෙසු ගච්ඡන්ති, තස්මා එවමාහංසු. නාගොපි රක්ඛිතබ්බොති යථා කිඤ්චි විසෙසිතං න කරොති, එවං රක්ඛිතබ්බො භොති. තාපි භගිනියොති යථා පමාදං නාපජ්ජන්ති, එවං රක්ඛිතබ්බො භොන්ති. අත්තාපීති සිතකථිතවික්ඛෙපිතාදීති අකරොත්තෙහි අත්තාපි රක්ඛිතබ්බො භොති. එවං කරොත්තො හි “සාමිදුබ්බකො එසො”ති නිග්ගහෙතබ්බො භොති.

තස්මාතිහ ථපතයොති යස්මා තුම්භෙ රාජා නිව්චං රාජහණ්ඩං පටිච්ඡාපෙති, තස්මාපි සම්බාධො සරාවාසො රජොපථො. යස්මා පන පංසුකුලිකං හික්ඛුං එවං පටිච්ඡාපෙත්තො නත්ථි, තස්මා අබ්‍රහාමාසො පබ්බජ්ජා, එවං සබ්බත්ථාපි. අලඤ්ච ඛො ථපතයො අප්පමාදාය, අප්පමාදමෙව කරොථාති දස්සෙති.

මුත්තවාගොති විස්සට්ඨවාගො. පයතපාණීති ආගතාගතානං දානත්ථාය ධොතහත්ථො. වොසග්ගරතොති වොසග්ගසඤ්ඤාතෙ වාගෙ රතො. යාවයොගොති යාවිතබ්බයුත්තො. “යාජයොගො”තිපි පාඨො, දානයුත්තොති අත්ථො. දානසංවිභාගරතොති එතෙන අප්පමත්තකම්පි කිඤ්චි ලභිත්වා තතොපි සංවිභාගෙ රතො. අප්පටිච්ඡන්තන්ති “ඉදං අම්භාකං භවිස්සති, ඉදං අය්‍යාන”න්ති එවං අකතවිභාගං, සබ්බං දානබ්බමෙව හුත්වා ඨිතන්ති අත්ථො. ඉමෙහි ඛො ථපතයො චතුහි ධම්මෙහි සමන්තාගතො අරියසාවකො සොනාපන්තො භොතීති සොනාපන්තො ඉමෙහි ධම්මෙහි සමන්තාගතො භොතීති අත්ථො. එතෙන සොනාපන්තෙන ඉමෙසං චතුන්තං ධම්මානං එකන්තතො ලබ්භමානතං දස්සෙති.

එවං තෙසං ථපතීනං ඉමෙහි චතුහි ධම්මෙහි සමන්තාගතං පරියායෙන දස්සෙත්වා ඉදානි නිප්පරියායෙන තං දස්සෙතුං “තුම්භෙ ඛො ථපතයො”තිආදි වුත්තං.

95. සහස්සං කප්පකොටියොති සහස්සං අත්තභාවා අහෙසුන්ති අත්ථො. “අසීති කප්පකොටියො”තිපි පාඨො, අසීතිආයුකප්පකොටියො අහෙසුන්ති අත්ථො. කත්ථ පන තෙ අහෙසුන්ති? ආහ “දෙවෙ වෙව මනුස්සෙ වා”ති, දෙවෙසු වෙව මනුස්සෙසු වාති අත්ථො. සංවිරුළ්භමිහීති සමන්තතො පල්ලවග්ගහණෙන විරුළ්භෙ. අලභිංහන්ති අලභිං අහං. අප්ප නිංසං තතො කප්පාති තතො කප්පතො අප්ප සම්පති අයං කප්පො නිංසතිමො. තස්සා සඤ්ඤාය වාසනාති තස්ස බුද්ධගතාය සඤ්ඤාය වාසනතො.

තණ්හානිසාතකොති තණ්හාය සමුච්ඡේදකො. වටංසකොති පුප්ඵලයකණ්ණිකො. සබ්බපුප්ඵලච්ඡිකතොති නානාපුප්ඵලී අලඬිකතො. ලපනන්තරාති උත්තරාධරොට්ඨානං අන්තරතො. ඔක්කාති පහා. මුද්ධනන්තරධායථාති මුද්ධනි අන්තරධායථ. කඬ්ඛං චිතරාති විමතිං විනොදෙහි. යස්ස තං සබ්බධම්මෙසු, සදා ඤාණං පවත්තතීති තන්ති නිපාතමත්තං. යස්ස සබ්බධම්මෙසු ආකඬ්ඛප්පට්ඨද්ධත්තා සදා ඤාණං පවත්තති. සො සබ්බඤ්ඤා භගවා ථෙරං ආනන්දං එතදබ්චිති සම්බන්ධො. රාජා රට්ඨෙය් භවිස්සතීති සබ්බස්මිං රට්ඨෙය් රාජා භවිස්සති. වරිමන්ති වරිමභවං. සච්ඡිකත්වාති පච්චක්ඛං කත්වා. ධම්මතන්ති චතුසච්චධම්මං, පච්චෙකබ්බොධිං වා.

96. සුවණ්ණච්ඡදනං නාවන්ති උභොසු පස්සෙසු සුවණ්ණාලඬිකාරෙහි පටිමණ්ඩිතවසෙන ඡාදිතං සුවණ්ණනාවං. පඤ්ඤං පුට්ඨා වියාකාසි, සක්කස්ස ඉති මෙ සුතන්ති යථා සා දෙවතා පඤ්ඤං පුට්ඨා සක්කස්ස ඛ්‍යාකාසි, එවං මයාපි සුතන්ති ආයස්මා මහාමොග්ගල්ලානො අත්තනා යථාසුතං තං භගවතො වදති.

පංසුපුප්පසුති සරීරධාතුං අබ්භන්තරෙ යපෙත්වා පංසුහි කතපුප්පසු. එවඤ්ඤි තෙ භගවන්තං උද්දිස්සකතා නාම භොන්ති, තෙනෙවාහ – “උද්දිස්සකතෙසු දසබ්බරාත”න්ති.

97. දෙවපුත්තසරීරවණ්ණාති දෙවපුත්තසරීරසදිසවණ්ණා. සුභගසණ්ඨිතීති සොභග්ගයුත්තසණ්ඨානා. උළාරං වත තං ආසීති තං මයා කතං පුඤ්ඤං උළාරං වත අභොසි. යාහන්ති යා අහං. සතසහස්සං කප්පෙ, මුදිතො ථුපං අපුප්පෙහි ථුපං පුප්පත්වා සතසහස්සං ආයුකප්පෙ අහං මුදිතොති අත්ථො. අනාගන්තුන විනිපාතන්ති අපායුපපත්තිං අනුපගන්ත්වා. යං චක්ඛුන්ති යං පඤ්ඤාවක්ඛුං. පණ්ණිතන්ති යපිතං. විමුක්තචිත්තමිහීති විමුක්තචිත්තො අමිහි. විධුතලකොති විධුතතණ්හාලකො, සමුච්ඡින්නතණ්හොති අත්ථො.

98. සාමාකපත්ථොදනමත්තන්ති සාමාකතිණානං නාළිකොදනමත්තං. අබ්බලෙති පඤ්චන්තං වෙතොබ්බලානං අභාවෙන අබ්බලෙ. තස්මිඤ්ච ඔකප්පයි ධම්මමුත්තමන්ති තස්මිං පච්චෙකඛුද්ධෙ උත්තමධම්මං පච්චෙකබ්බොධිං “උත්තමධම්මෙන නාම ඉමස්මිං භවිතබ්බ”න්ති සද්දහිං. “තස්මිඤ්ච ධම්මෙ පණ්ණිකෙසිං මානස”න්ති ඉමිනා පටිලද්ධධම්මං අහමිපි සච්ඡිකරෙය්‍යන්ති චිත්තං පණ්ණිකෙසිං. භවෙ කුදාසුපි ව මා අපෙක්ඛවාති කත්ථවි භවෙ අපෙක්ඛවා මා භවෙය්‍යන්ති ව පණ්ණිකෙසිං මානසන්ති සම්බන්ධො.

කුරුසුති උත්තරකුරුසු. දීඝායුකෙසුති තෙසං වස්සසහස්සායුකතාය වුත්තං. අමමෙසුති අපරිග්ගහෙසු. පාණිසුති සත්තෙසු. අභීනගාමීසුති යථාලද්ධසම්පත්තීහි යාවතායුකං අපරිභීනසභාවෙසු. තිදසොපපජ්ජථාති තාවතිංසො හුත්වා උපපජ්ජිං, තිදසෙ වා තාවතිංසභවනෙ උපපජ්ජිං. විසිට්ඨකායුපගතොති විසිට්ඨකායෙසු නානාවණ්ණකායෙසු උපගතො. යසස්සිසුති පරිවාරවන්තෙසු. හිතාහිතාසිහීති

කුසලාකුසලෙ වීතිවත්තීහි. පච්චක්ඛං ඛිට්මන්ති පච්චක්ඛං ඛො ඉමං වචනන්ති අධිප්පායො.

සකාසීති සො අකාසි. බලිමාහිභාරිති පුජාබලිං අහිහරි. පතිතස්ස එකන්ති තස්ස හත්ථතො එකපුප්ඵං පතිතං.

උපරිට්ඨන්ති උපරි වෙහාසෙ යිතං. අරිට්ඨන්ති අරිට්ඨං නාම පච්චෙකසම්බුද්ධං. අප්ප්ඤ්ඤාත්තඤ්ඤා ඛිට්ඨං වාති අප්ප්ඤ්ඤාත්තවිසයා ච ඛිට්ඨං විසයා ච. යෙ මෙ විජ්ජිංසුති යෙ මෙ පුබ්බෙ විජ්ජමානා අහෙසුං. ඡාතිමරණසංසාරො, නත්ථි දානි පුනඛහවොති පුනප්පුනං ඡායනමීයනභූතො සංසාරො පුනඛහවොති ච වුව්චති, සො ච දානි නත්ථිති අත්ථො.

ඉදං වාසනාභාගියං සුත්තන්ති ඉදං වාසනාභාගපුඤ්ඤවිභාවනානං නානාසුත්තපදානං උදාහරණවසෙන දස්සිතං වාසනාභාගියං සුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

99. “උද්ධං අධො...පෙ.... අපුනඛහවායා”ති ඉදං නිබ්බේධභාගියං සුත්තන්ති වුත්තං ඔසතරණස්ස අරියමග්ගකිච්චත්තා. න වෙනනා කරණීයාති න විත්තං උප්පාදෙනබ්බං. ධම්මතාති ධම්මසභාවො.

100. යදා හවෙති යස්මිං හවෙ කාලෙ. පාතුහවන්තීති උප්පජ්ජන්ති. ධම්මාති අනුලොමපච්චයාකාරපට්ඨෙධසාධකා බොධිපක්ඛියධම්මා. පාතුහවන්තීති වා පකාසෙන්නි, අහිසමයවසෙන පාකටා භොන්නි. ධම්මාති චතුඅරියසච්චධම්මා. ආනාපො වුව්චති කිලෙසසන්තාපනට්ඨෙයන වීරියං. ආනාපිනොති සම්මප්පධානවීරියවතො. ක්කායතොති ආරම්මණුපනිප්ප්ඤ්ඤානලක්ඛණෙන ලක්ඛණුපනිප්ප්ඤ්ඤානලක්ඛණෙන ච ක්කානෙන ක්කායන්තස්ස. බ්‍රාහ්මණස්සාති බාහිතපාපස්ස බිණ්ණසවස්ස. අථස්ස කඨිබ්බා වපයන්ති සබ්බාති අථස්ස එවං පාතුභූතධම්මස්ස යා තා “කො නු ඛො, හන්තෙ, ඵ්ඤ්ඤිති? නො කල්ලො පඤ්ඤොති හගවා අවොවා”තිආදිනා (සං. නි. 2.12) නයෙන “කතමං නු ඛො, හන්තෙ, ජරාමරණං, කස්ස පනිදං ජරාමරණන්ති? නො කල්ලො පඤ්ඤොති හගවා අවොවා”තිආදිනා (සං. නි. 2.35) ච නයෙන පච්චයාකාරකඨිබ්බා වුත්තා. යා ච පච්චයාකාරස්සෙව අප්පට්ඨිද්ධත්තා “අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධාන”න්තිආදිකා (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) සොළසකඨිබ්බා “බුද්ධෙ කඨිබ්බති ධම්මෙ කඨිබ්බති”තිආදිකා (ධ. ස. 1008) අට්ඨ ච කඨිබ්බා ආගතා, තා සබ්බා වපයන්ති අපගච්ඡන්ති නිරුප්ප්ඤ්ඤාති, කස්මා? යතො පජානාති සහෙතුධම්මං, යස්මා අවිජ්ජාදිකෙන හෙතුනා සහෙතුකං ඉමං සබ්බාරාදිං කෙවලං දුක්ඛක්ඛන්ධධම්මං පජානාති අඤ්ඤාසි පට්ඨිප්ප්ඤ්ඤාති.

යතො බයං පච්චයානං අවෙදීහි යස්මා පච්චයානං බයසඨිබ්බානං නිබ්බානං අවෙදි අඤ්ඤාසි පට්ඨිප්ප්ඤ්ඤාති, තස්මා යදාස්ස ආනාපිනො ක්කායතො බ්‍රාහ්මණස්ස

වුත්තප්පකාරා ධම්මා පාතුහවන්ති. අථස්ස යා නිබ්බානස්ස අවිදිතත්තා කඬ්ඛා උප්පජ්ජෙය්‍යං, සබ්බාපි තා කඬ්ඛා වපයන්තිති.

ආරක්ඛන්ති ආරක්ඛකං. අක්ඛ්‍යාතාකුක්ඛේන යාපෙන්නන්ති කුලෙසු අක්ඛ්‍යාතො නිව්වනවොයෙව හුත්වා උක්ඛේන පිණ්ඩවරියාය යාපෙන්නං. අථ වා අභිලක්ඛිතෙසු ඉස්සරජනගෙහෙසු කටුකහණ්ඩසම්භාරං සුගන්ධභොජනං පරියෙසන්තස්ස උක්ඛේන ඤාතාකුක්ඛේන නාම, සරපට්ඨාපියා පන ද්වාලෙ ධීතෙන ලද්ධම්ප්පකභොජනං අක්ඛ්‍යාතාකුක්ඛේන නාම. ඉදං ඉධ අධිජ්ජෙතං. තෙන යාපෙන්නං. කාමෙසු අනපෙක්ඛිතන්ති වත්ථුකාමකිලෙසකාමෙසු නිරපෙක්ඛං.

ජෙත්වාති වධිත්වා. සුඛං සෙතීති කොධපරිලාභෙන අපරිදය්හමානන්තා සුඛං සයති. න සොවතීති කොධවිනාසෙන විනට්ඨදොමනස්සත්තා න සොවති. විසමුලස්සාති දුක්ඛවිපාකස්ස. මධුරග්ගස්සාති යං අක්කුට්ඨස්ස පච්චක්කොසිත්වා පහටස්ස පටිජ්ජහරිත්වා සුඛං උප්පජ්ජති, තං සන්ධාය සො ‘‘මධුරග්ගො’’ති වුත්තො. ඉමස්මිඤ්චි යානෙ පරියොසානං ‘‘අග්ග’’න්ති වුත්තං. අරියාති බුද්ධාදයො.

හතෙති හතෙය්‍ය. උප්පතිතන්ති අසමුග්ගාධිතං අවික්ඛම්භිතුප්පන්නවසෙන සමුදාවාරුප්පන්නවසෙන සමුදාවරන්තං. විනොදයෙති අත්තනො සන්තානනො නීහරෙය්‍ය.

101. සත්තියාති දෙසනාසීසමෙතං, එකතොධාරාදිනා සත්ථෙන්නාති අත්ථො. ඔමට්ඨොති පහටො. වත්තාරො හි පහාරා ඔමට්ඨො උම්මට්ඨො මට්ඨො විමට්ඨොති. තත්ථ උපරි යත්වා අධොමුඛං දින්නප්පහාරො ඔමට්ඨො නාම, අධො යත්වා උද්ධං මුඛං දින්නප්පහාරො උම්මට්ඨො නාම, අග්ගලෙසුචි විය විනිවිජ්ඣිත්වා කතො මට්ඨො නාම, සෙසො සබ්බොපි විමට්ඨො නාම. ඉමස්මිං පන යානෙ ඔමට්ඨො ගතිතො. සො හි සබ්බදාරුණො දුරුද්ධරණසල්ලො දුත්තිකිච්ඡො අත්තොදොසො අත්තොපුබ්බලොහිතො ව හොති. පුබ්බලොහිතං අනික්ඛම්ත්වා වණ්ණමුඛං පරියොනන්ධිත්වා තිට්ඨති. පුබ්බලොහිතං නීහරිතුකාමෙහි මඤ්චෙන සද්ධිං බන්ධිත්වා අධොසිරො කාතබ්බො හොති, මරණං වා මරණමත්තං වා දුක්ඛං පාපුණාති. පරිබ්බජෙති විහරෙය්‍ය.

ඉමාය ගාථාය කිං කථිතං? යථා සත්තියා ඔමට්ඨපුරිසො සල්ලබ්බාහනවණනිකිච්ඡනානං අත්ථාය වීරියං ආරහති පයොගං කරොති පරක්කමති. යථා ව දය්හමානෙ මත්ථකෙ ආදිත්තසිරො තස්ස නිබ්බාපනත්ථාය වීරියං ආරහති පයොගං කරොති පරක්කමති, එවමෙව භික්ඛු කාමරාගප්පහානාය සතො අප්පමත්තො හුත්වා විහරෙය්‍ය හගවාති කථෙසි.

එවං දෙවතාය කථිතෙ අථ හගවා වින්තෙසි – ‘‘ඉමාය දෙවතාය උපමා දුල්භං කත්වා ආනීතා, අත්ථං පන පරිත්තකං ගහෙත්වා ධීතා. පුනස්පුනං කථෙන්නීපි හි එසා කාමරාගස්ස වික්ඛම්භනප්පහානමෙව කථෙය්‍ය, යාව ව කාමරාගො මග්ගෙන න සමුග්ගාධියාති, තාව අනුබන්ධොව හොතී’’ති තමෙව උපමං ගහෙත්වා

පයමමග්ගවසෙන දෙවතාය විනිවට්ටෙන්වා දස්සෙන්තො “සත්තියා විය ඔමටියො”ති දුතියගාමාහ. තස්සත්ථො පුරිමනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බො.

ලොකාමීසන්ති කාමගුණො. සන්තිපෙක්ඛොති සබ්බසඬ්ඛාරූපසමං නිබ්බානං අපෙක්ඛමානො. පඤ්ඤවාති පඤ්ඤවන්තො. පහිතත්තොති නිබ්බානං පතිපෙසිතවිත්තො. විරතො කාමසඤ්ඤායාති යාය කායවි සබ්බතො කාමසඤ්ඤාය චතුත්ථමග්ගසම්පයුත්තාය සමුච්ඡෙදවිරතියා විරතො. “විරත්තො”තිපි පායො. කාමසඤ්ඤායාති පන භූමිමච්චනං හොති. සභාථාවග්ගෙ (සං. නි. 1.96) “කාමසඤ්ඤාසු”ති පායො. චතුහි මග්ගෙහි දසන්තම්පි සංයොජනානං අතීතත්තා සබ්බසංයොජනාතීතො. චතුත්ථමග්ගෙනෙව වා උද්ධම්භාගියසංයොජනාතීතො තත්ත තත්තාහිනන්දනතො නන්දිසඬ්ඛාතාය තණ්හාය තිණ්ණඤ්ච භවානං පරික්ඛිණත්තා නන්දිභවපරික්ඛිණො. සො තාදිසො ඛිණාසවො හික්ඛු ගම්භීරෙ සංසාරණ්ණවෙ න සිදති.

සද්දහානොති යෙන පුබ්බභාගෙ කායසුචරිතාදිහෙදෙන, අපරභාගෙ ව සත්තත්තිංසබ්බොධිපක්ඛියහෙදෙන ධම්මෙන අරහන්තො බුද්ධපච්චෙකබුද්ධබුද්ධසාවකා නිබ්බානං පත්තා. තං සද්දහානො අරහතං ධම්මං නිබ්බානප්පත්තියා ලොකියලොකුත්තරපඤ්ඤං ලහති, තඤ්ච බො න සද්ධාමත්තකෙනෙව. යස්මා පන සද්ධාජානො උපසඬ්ඛමති, උපසඬ්ඛමන්තො පයිරූපාසති, පයිරූපාසන්තො සොතං ඔදහති, ඔදහිතසොතො ධම්මං සුභාති, තස්මා උපසඬ්ඛමනතො පටියාය යාව ධම්මස්සවනෙන සුස්සුසං ලහතෙ පඤ්ඤං.

කිං චුත්තං හොති? තං ධම්මං සද්දහිත්වාපි ආචරියුපජ්ඣායෙ කාලෙන කාලං උපසඬ්ඛමිත්වාපි චත්තකරණෙන පයිරූපාසිත්වා යදා පයිරූපාසනාය ආරාධිතවිත්තා කිඤ්චි චත්තුකාමා හොන්ති. අථ අධිගතාය සොතුකාමතාය සොතං ඔදහිත්වා සුභන්තො ලහතිති එවං සුස්සුසම්පි ව සතිඅවිජ්ජවාසෙන අප්පමත්තො සුභාසිතදුබ්බාසිතඤ්ඤාතාය විචක්ඛණො එව ලහති, න ඉතරො. තෙනාහ – “අප්පමත්තො විචක්ඛණො”ති.

පතිරූපකාරීති දෙසකාලාදීනි අභාපෙත්වා ලොකියස්ස ලොකුත්තරස්ස ධම්මස්ස පතිරූපං අධිගමූපායං කරොතීති පතිරූපකාරී. ධූරවාති චෙතසිකචිරියවසෙන අනික්ඛිත්තධූරො. උටියාතාති කායිකචිරියවසෙන උටියානසම්පන්තො අසිලීලපරක්කමො. වින්දතෙ ධනන්ති ලොකියලොකුත්තරධනං අධිගච්ඡති. සච්චෙනාති චචිසච්චෙන පරමත්ථසච්චෙන ව. බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඅරියසාවකා නිබ්බුතිං පාපුභන්තා කිත්තිම්පි පාපුභන්තියෙව. දදන්ති පරෙසං යං කිඤ්චි ඉච්ඡිතං පත්ථිතං දෙන්තො මිත්තානි ගන්ථති සම්පාදෙති කරොතීති අත්ථො. දුද්දදං වා දදන්තො ගන්ථති, දානමුඛෙන චත්තාරිපි සඬ්ඛගභවත්ථුනි ගහිතානීති වෙදිතබ්බානි. තෙහි මිත්තානි කරොන්ති. අස්මා ලොකා පරං ලොකං, ස වෙ පෙච්ච න සොචතීති යස්ස පුග්ගලස්ස ඉමෙ සද්ධාදයො ධම්මා විජ්ජන්ති, සො ඉමස්මා ලොකා පරං ලොකං ගන්ත්වා න සොචති, සොකකාරණං තස්ස නත්ථිති අත්ථො.

“යස්සෙනෙ චතුරො ධම්මා, සද්ධස්ස සරමෙසිනො;
සච්චං ධම්මො ධිති වාගො, ස වෙ පෙච්ච න සොචති”ති. (සං. නි. 1.246; සු. නි. 190) –

ගාථං අවසෙසං කත්වා උදාහරං. ආලවකසුත්තෙ හි ඉමා ගාථා ආලවකෙන “කථං සු ලහතෙ පඤ්ඤ” ත්තිආදිනා (සං. නි. 1.246; සු. නි. 187) ප්‍රටියෙන භගවතා භාසිතාති.

යෙන කෙනච්ච වණ්ණෙනාති යෙන කෙනච්ච කාරණෙන, පකාරෙන වා. සංවාසොති එකස්මිං යානෙ සභවාසො සමාගමො. තත්ති තථා සමාගතං අනුකම්පිතබ්බං පුරිසං. මනසා වෙ පසන්තෙනාති කරුණාසමුස්සාහිතෙන පසාදෙන පසන්තෙන මනසා. න තෙන භොති සංයුත්තොති තෙන යථාචුත්තෙන අනුසාසනෙන කාමච්ඡන්දාදීනං සංයොජනවසෙන සංයුත්තො නාම න භොති. යානුකම්පා අනුද්දයාති යා අරියමග්ගසම්පාපනවසෙන කරුණායනා, මෙත්තායනා වාති අත්ථො.

102. රාගො ව දොසො වාති රාගදොසා හෙට්ඨා චුත්තනයාව. කුතොනිදානාති කිංනිදානා කිංහෙතුකා. පච්චත්තවචනස්ස හි අයං තො-ආදෙසො, සමාසෙ වස්ස ලොපාභාවො වෙදිතබ්බො. අරතී රතී ලොමහංසො කුතොජාති යායං පන්තෙසු සෙනාසනෙසු, අධිකුසලෙසු ව ධම්මෙසු අරති උක්කණ්ඨිතා, යා ව පඤ්චසු කාමගුණෙසු රතී අහිරතී ආසත්ති කීළනාදි, යො ව ලොමහංසසමුට්ඨානතො ලොමහංසසඬ්ඛාතො චිත්තුත්‍රාසො, ඉමෙ තයො ධම්මා කුතො ජාතා කුතො නිබ්බත්තාති පුච්ඡා. කුතො සමුට්ඨායාති කුතො උප්පජ්ජිත්වා. මනොති කුසලචිත්තං. විතක්කාති කාමචිතක්කාදයො. කුමාරකා ධඩ්කම්මොසජන්තිති යථා කුමාරකා කීළන්තා කාකං සුත්තෙන පාදෙ ඛන්ධිත්වා ඔසජන්ති බිපන්ති, එවං කුසලමනං අකුසලචිතක්කා කුතො සමුට්ඨාය ඔසජන්තිති පුච්ඡා.

රාගො වාති දුතියගාථා තස්සා විස්සජ්ජනං. තත්ථ ඉතොති අත්තභාවං සන්ධායාහ. අත්තභාවනිදානා හි රාගදොසා, අරති රතී ලොමහංසා ව අත්තභාවතො ජාතා. කාමචිතක්කාදයො අත්තභාවතො එව සමුට්ඨාය කුසලමනං ඔසජන්ති. තෙන තදඤ්ඤං පකතිආදිකාරණං පටික්ඛිපන්තො ආහ – “ඉතොනිදානා ඉතො සමුට්ඨායා”ති. පුරිමගාථාය චුත්තනයෙනෙත්ථ සද්දසිද්ධි වෙදිතබ්බො.

ඉදානි ය්වායං “ඉතොනිදානා”තිආදීසු අත්තභාවනිදානා අත්තභාවතො ජාතා අත්තභාවතො සමුට්ඨායාති අත්ථො චුත්තො, තං සාධෙත්තො ආහ – “ස්නෙහජා අත්තසම්භූතා”ති. එතෙ හි රාගාදයො විතක්කපරියොසානා තණ්හාස්නෙහෙන ජාතා. තථා ජායන්තා ව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධහෙදෙ අත්තභාවසඬ්ඛාතෙ අත්තති සම්භූතා. තෙනාහ – “ස්නෙහජා අත්තසම්භූතා”ති. ඉදානි තදත්ථජොතිකං උපමං දස්සෙති “නිග්‍රොධස්සෙව ඛන්ධජා”ති. තත්ථ ඛන්ධජාති ඛන්ධෙසු ජාතා පාරොහා. ඉදං චුත්තං භොති – යථා නිග්‍රොධස්ස ඛන්ධජසඬ්ඛාතා පාරොහා ආපොරසසඬ්ඛාතෙ

ස්තෙනෙහෙ සති ජායන්ති, ජායන්තා ව තස්මිංයෙව නිග්‍රාධෙ තෙසු තෙසු සාධජ්ජදෙසෙසු සම්භවන්ති, එවං එතෙ රාගාදයො අජ්ඣන්තං තණ්හාස්තෙනෙහෙ සති ජායන්ති, ජායන්තා ව තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ තෙසු තෙසු චක්ඛාදිජ්ජදෙසෙසු ඉට්ඨාරම්මණෙසු සම්භවන්ති. තෙන චුත්තං – “ස්තෙනජා අත්තසම්භූතා” ති. පුටු විසත්තා කාමෙසුති යස්මා රාගොපි පඤ්චකාමගුණිකාදිවසෙන, දොසොපි ආසාතවත්ථුආදිවසෙන අරතිආදයොපි තස්ස තස්ස හෙදස්ස වසෙනාති සබ්බථා සබ්බෙපිමෙ කිලෙසා පුටු අනෙකජ්ජකාරා හුත්වා වත්ථුද්වාරාරම්මණාදිවසෙන තෙසු තෙසු කාමෙසු තථා තථා විසත්තා ලග්ගා සංසිඛිබ්බන්තා යිතා. කිම්ච? මාලුචාච විතතා වතෙ යථා වතෙ විතතා මාලුචා තෙසු තෙසු රුක්ඛසාධජ්ජසාධාදිහෙදෙසු විසත්තා හොති ලග්ගා සංසිඛිබ්බන්තා යිතා, එවං එතෙ කිලෙසා ධම්මා, තස්මා එත්ථ පුටුපහෙදෙසු වත්ථුකාමෙසු විසත්තං කිලෙසගහනං.

යෙ නං පජානන්ති යතොනිදානං, තෙ නං විනොදෙන්ති සුඤ්ඤාහි යක්ඛ. තස්සත්ථො – යෙ සත්තා නං කිලෙසගහනං “ඉතොනිදානං එස උජ්ජජ්ජති” ති ජානන්ති, තෙ නං තණ්හාසිනෙහසිනෙහිතෙ අත්තභාවෙ උජ්ජජ්ජතිති ඤාත්වා තං තණ්හාසිනෙහං ආදීනවානුපස්සනාදිභාවනාඤ්ඤාණග්ගිනා විසොසෙන්තා විනොදෙන්ති පජහන්ති, එවං අම්භාකං භාසිතං සුඤ්ඤාහි යක්ඛාති. තෙ දුත්තරං ඔසම්මං තරන්ති, අතිණ්ණපුබ්බං අපුනබ්භවායාති යෙ හි සංකිලෙසගහනං විනොදෙන්ති, තෙ එකන්තෙන මග්ගං භාවෙන්ති. න හි මග්ගභාවනං විනා කිලෙසවිනොදනං අත්ථී. එවං මග්ගං භාවෙන්තා තෙ පකතිඤ්ඤාණෙන දුත්තරං කාමොසාදිං චතුබ්බිධං ඔසං ඉමිනා දිසෙන අද්ධුනා සුපිනන්තෙනපි අතිණ්ණපුබ්බං අනතික්කන්තපුබ්බං අපුනබ්භවාය නිබ්බානාය තරන්ති.

දුක්කරං භගවාති එකො කිර දෙවපුත්තො පුබ්බයොගාවචරො බහලකිලෙසනාය සජ්ජයොගෙන කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙන්තො සමණධම්මං කත්වා පුබ්බභෙතුමන්දනාය අරියභූමිං අජ්ජත්වාච කාලං කත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බන්තො, සො තථාගතං උපසඬ්ඨකම්භ්වා දුක්කරභාවං ආරොචෙන්තො එවමාහ. තත්ථ දුක්කරන්ති දසපි වස්සාති...පෙ.... සට්ඨිපි වස්සාති එකන්තපරිසුද්ධස්ස සමණධම්මස්ස කරණං නාමෙනං දුක්කරං. සෙක්ඛාති සත්ත සෙක්ඛා. සීලසමාහිතාති සීලෙන සමාහිතා සමුපෙතා. යිතත්තාති පතිට්ඨිතසභාවා. එවං පුච්ඡිතපඤ්ඤං විස්සජ්ජිත්වා උපරිපඤ්ඤං සමුට්ඨාපනත්ථං “අනගාරිසුපෙතස්සා” තිආදිමාහ. තත්ථ අනගාරිසුපෙතස්සාති අනගාරියං නිග්ගෙහභාවං උපගතස්ස, පබ්බජිතස්සාති අත්ථො. තුට්ඨිති චතුපච්චයසන්තොසො.

භාවනායාති විත්තවුපසමභාවනාය. තෙ ඡෙත්වා මච්චුනො ජාලන්ති යෙ රත්තින්දිවං ඉන්ද්‍රියුපසමෙ රතා, තෙ දුස්සමාදහං විත්තං සමාදහන්ති. යෙ සමාහිතවිත්තා, තෙ චතුපච්චයසන්තොසං පුරෙන්නා න කිලමන්ති. යෙ සන්තුට්ඨා, තෙ සීලං පුරෙන්නා න කිලමන්ති. යෙ සීලෙ පතිට්ඨිතා සත්ත සෙක්ඛා, තෙ අරියා මච්චුනො ජාලසඬ්ඨාතං කිලෙසජාලං ඡින්දිත්වා ගච්ඡන්ති.

දුග්ගමොති සච්චමෙතං, හන්තෙ, යෙ ඉන්ද්‍රියපසමෙ රතා, තෙ දුස්සමාදහං විත්තං සමාදහන්ති. යෙ සමාහිතවිත්තා, තෙ චතුපච්චයසන්තොසං පුරෙන්නා න කිලමන්ති. යෙ සන්තුට්ඨා, තෙ සීලං පුරෙන්නා න කිලමන්ති. යෙ සීලෙ පරමග්ගාහිතො සත්ත සෙක්ඛා, තෙ අරියා මච්චුනො ජාලසඬ්ඛාතං කිලෙසජාලං ඡින්දිත්වා ගච්ඡන්ති. කිං න ගම්ස්සන්ති, අයං පන දුග්ගමො “හගවා විසමො මග්ගො”ති ආහ. තත්ථ කිඤ්චාපි අරියමග්ගො නෙව දුග්ගමො න විසමො, පුබ්බහගාපට්ඨපදාය පනස්ස බහු පරිස්සයා හොන්ති, තස්මා එවං චුන්නො. අවංසිරාති ඤාණසිරෙන අධොසිරා හුත්වා පපතන්ති. අරියමග්ගං ආරොහිතුං අසමත්ථතාය එව තෙ මග්ගෙ පපතන්තිති චුච්චන්ති. අරියානං සමො මග්ගොති ස්වෙව මග්ගො අරියානං සමො හොති. විසමෙ සමාති විසමෙපි සත්තකායෙ සමා එව.

103. ඉදඤ්ඪි තං ජෙතවනන්ති අනාථපිණ්ඩිකො දෙවපුත්තො ජෙතවනස්ස වෙව බුද්ධාදීනඤ්ච වණ්ණහණනත්ථං ආගන්ත්වා එවමාහ. ඉසිසඬ්ඛනිසෙවිතන්ති හික්ඛුසඬ්ඛනිවෙසිතං. එවං පඨමගාථාය ජෙතවනස්ස වණ්ණං කට්ඨන්වා ඉදානි අරියමග්ගස්ස වණ්ණං කට්ඨන්තො “කම්මං විජ්ජා”ති ආදිමාහ. තත්ථ කම්මන්ති මග්ගවෙනනා. විජ්ජාති මග්ගපඤ්ඤා. ධම්මොති සමාධි, සමාධිපක්ඛිකා වා ධම්මා. සීලං ජීවිතමුත්තමන්ති සීලෙ පතිට්ඨිතස්ස ජීවිතඤ්ච උත්තමන්ති දස්සෙති. අථ වා විජ්ජාති දිට්ඨිසඬ්ඛස්සා. ධම්මොති වායාමසතිසමාධයො. සීලන්ති වාචාකම්මන්තාජීවා. ජීවිතමුත්තමන්ති එතස්මිං සීලෙ පතිට්ඨිතස්ස ජීවිතං නාම උත්තමන්ති. “එතෙන මච්චා සුජ්ඣන්ති”ති එතෙන අට්ඨංගිකෙන මග්ගෙන සත්තා විසුජ්ඣන්ති.

තස්මාති යස්මා මග්ගෙන සුජ්ඣන්ති, න ගොත්තධනෙහි, තස්මා. යොනිසො විචිතෙ ධම්මන්ති උපායෙන බොධිපක්ඛියධම්මං විචිතෙය්‍ය. එවං තත්ථ විසුජ්ඣන්තිති එවං තස්මිං අරියමග්ගෙ විසුජ්ඣති. අථ වා යොනිසො විචිතෙ ධම්මන්ති උපායෙන අරියසච්චධම්මං විචිතෙය්‍ය. එවං තත්ථ විසුජ්ඣන්තිති එවං තෙසු චතුසු අරියසච්චෙසු විසුජ්ඣති. ඉදානි සාරිපුත්තත්ථෙරස්ස වණ්ණං කට්ඨන්තො “සාරිපුත්තොවා”ති ආදිමාහ. තත්ථ සාරිපුත්තොවාති අවධාරණවචනං, එතෙහි පඤ්ඤාදීහි සාරිපුත්තොව සෙය්‍යොති වදති. උපසමෙනාති කිලෙසවුපසමෙන. පාරඬ්ගතොති නිබ්බානං ගතො, යො කොචි නිබ්බානපත්තො හික්ඛු, න තාදිසො. එතාවපරමො සියා, න ථෙරා උත්තරිතරො නාම සාවකො අත්ථීති වදති.

අතීතන්ති අතීතෙ පඤ්චක්ඛන්තො. නාත්ථාගමෙය්‍යාති තණ්හාදිට්ඨිහි නානුගච්ඡෙය්‍ය. නප්පට්ඨිකඬ්ඛෙති තණ්හාදිට්ඨිහි න පත්ථෙය්‍ය. යදතීතන්ති ඉදමෙත්ථ කාරණවචනං. යස්මා යං අතීතං, තං පතීතං නිරුද්ධං අත්ථංගිතං, තස්මා තං නානුගච්ඡෙය්‍ය. යස්මා ච යං තත්ථ අනාගතං, තං අප්පත්තං අජාතං අනිබ්බත්තං, තස්මා තම්පි න පත්ථෙය්‍ය. තත්ථ තත්ථාති පච්චුප්පන්තම්පි ධම්මං යත්ථ යත්ථෙව සො උප්පන්නො, තත්ථ තත්ථෙව නං අනිච්චානුපස්සනාදීහි සත්තහි අනුපස්සනාහි විපස්සති, අරඤ්ඤාදීසු වා තත්ථ තත්ථ විපස්සති. අසංහිරං අසංකුප්පන්ති ඉදං විපස්සනාපට්ඨිපස්සනාදස්සනත්ථං චුත්තං. විපස්සනා හි රාගාදීහි න සංහිරති න

කුප්පතීති අසංභීරා අසංකුප්පා, තං අනුබ්බහයෙ වඩ්ඨෙය්‍යා පටිච්ඡස්සෙය්‍යාති චුත්තං හොති. අථ වා නිබ්බානං රාගාදීහි න සංභිරති න කුප්පතීති අසංභීරං අසංකුප්පං, තං විද්වා පණ්ඩිතො හික්ඛු අනුබ්බහයෙ, පුනප්පුනං තදාරම්මණං ඵලසමාපත්තිං අප්පෙන්නො වඩ්ඨෙය්‍යාති අත්ථො.

තස්ස පන අනුබ්බහනස්ස අත්ථාය අප්පෙව කිච්චමානප්පත්ති කිලෙසානං ආතාපනපරිතාපනෙන “ආතප්ප”න්ති ලද්ධනාමං වීරියං අප්පෙව කාතබ්බං. කො ජඤ්ඤා මරණං සුචෙති ස්වෙ ජීවිතං වා මරණං වා කො ජානාති. අප්පෙව දානං දස්සාමි, සීලං වා රක්ඛිස්සාමි, අඤ්ඤතරං වා පන කුසලං කරිස්සාමි, “අප්ප තාව පපඤ්ඤො අත්ථි, ස්වෙ වා පුනදිවසෙ වා ජානිස්සාමි”ති විත්තං අනුප්පාදෙත්වා “අප්පෙව කරිස්සාමි”ති ඵලං වීරියං කාතබ්බන්ති දස්සෙති. මහාසෙනනාති අභිච්චිජ්කච්ඡසත්ථාදිති හි අනෙකාති මරණකාරණාති තස්ස සෙනාති තාය මහතියා සෙනාය වසෙන මහාසෙනෙන ඵවරුපෙන මච්චුනා සද්ධිං “කතිපාහං තාව ආගමෙහි, යාවාහං බුද්ධපුජාදිං අත්තනො අවස්සයං කම්මං කරොමි”ති ඵලං මිත්තසන්ථවාකාරසඬ්ඛාතො වා “ඉදං සතං වා සහස්සං වා ගහෙත්වා කතිපාහං ආගමෙහි”ති ඵලං ලඤ්ජානුප්පදානසඬ්ඛාතො වා “ඉමිනා බලරාසිනා පටිබාහිස්සාමි”ති ඵලං බලරාසිසඬ්ඛාතො වා සඬ්ඛරො නත්ථි. සඬ්ඛරොති හි මිත්තකරණලඤ්ජදානබලරාසිසඬ්ඛකඬ්ඛිකානං නාමං, තස්මා අයමත්ථො චුත්තො. අතන්දිතන්ති අනලසං උට්ඨාහකං. ඵලං පටිපන්නත්තා හද්දො ඵකරත්තො අස්සාති හද්දෙකරත්තො. ඉතීති ඵලං පටිපන්නං පුග්ගලං “හද්දෙකරත්තො අය”න්ති රාගාදිසන්තතාය සන්තො බුද්ධමුනි ආචික්ඛති.

චක්ඛුනා පඤ්ඤාය වාති චක්ඛුනා ච පඤ්ඤාය ච. චක්ඛුභූතාය වා පඤ්ඤාය. සතියා පඤ්ඤාය වාති සතියා ච පඤ්ඤාය ච, සතිවිසිට්ඨාය වා පඤ්ඤාය. කායෙනාති නාමකායෙන.

දිබ්බචක්ඛු සුවිසුද්ධන්ති දිබ්බං චක්ඛු සුවිසුද්ධං, යං සච්ඡිකරොතීති අධිප්පායො. පුබ්බෙතිවාසාති පුරිමාසු ජාතීසු නිචුත්ථක්ඛන්ධා. ඉද්ධිවිධාති ඉද්ධිකොට්ඨාසා. නිරොධොති නිබ්බානං. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

104. යස්ස සෙලූපමං චිත්තන්ති ඵකසනං සෙලං විය පකතිවාතෙහි ලොකධම්මවාතෙහි අකම්පනීයතො යස්ස චිත්තං සෙලූපමං. තෙනාහ – “ධීතං නානුපකම්පති”ති. රජනීයෙසුති ලාභාදීසු. කොපනෙය්‍යාති අලාභාදිකෙ. කුතො නං දුක්ඛමෙස්සතීති තං ඵලං භාවිතචිත්තං චිතික්කන්තලොකධම්මං උත්තමපුරිසං ලොකධම්මහෙතුකං දුක්ඛං නානුගම්ස්සති.

යො බ්‍රාහ්මණොති බාහිතපාපධම්මතාය බ්‍රාහ්මණො, න දිට්ඨමඬ්ඛලිකතාය හුංහුඬ්ඛකාරකසාවාදිපාපධම්මයුත්තො හුත්වා කෙවලං ජාතිමත්තෙන බ්‍රාහ්මණොති පටිජානාති. සො බ්‍රාහ්මණො බාහිතපාපධම්මත්තා හුංහුඬ්ඛකාරප්පහානෙන නිහුංහුඬ්ඛකො. රාගාදිකසාවාහාවෙන නික්කභාවො. සීලසංචරෙන සංයතචිත්තතාය

යතත්තො. චතුමග්ගඤ්ඤාණසංඛාරානෙහි වෙදෙහි අන්තං නිබ්බානං, වෙදානං වා අන්තං ගතත්තා වෙදන්තගු. මග්ගබ්‍රහ්මවරියස්ස වුසිතත්තා වුසිතබ්‍රහ්මවරියො. ධම්මෙන සො බ්‍රහ්මවාදං වදෙය්‍යාති සො “බ්‍රාහ්මණො අහ”න්ති එතං වාදං වදෙය්‍ය. යස්ස සකලලොකසන්තිවාසෙ කුහිඤ්චි එකාරම්මණෙපි රාගුස්සදො දොසුස්සදො මොහුස්සදො මානුස්සදො දිට්ඨස්සදොති ඉමෙ උස්සදා නත්ථීති අත්ථො.

න ගාධතීති න පතිට්ඨහති. සුක්කාති සුක්කසංඛාරානා ගහා. යදි චන්දිමසුරියාදීනං පහා තත්ථ නත්ථී, තමො එව ච සියාති ආසංකමානෙ සන්ධායාහ “තමො තත්ථ න විජ්ජති”ති. යදා ච අත්තනාවෙදීතිආදීසු එවංවිධං නිබ්බානං අත්තපච්චිකේන ඤාණෙන යදා වින්දති, අථ රූපාරූපධම්මතො සුබදුක්ඛතො ච විජ්ජමුත්තො හොතීති.

සකෙසු ධම්මෙසුති සකඅත්තභාවසංඛාරානෙසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු. යෙභුයොන හි අජ්ඣන්තං විපස්සනාහිනිවෙසො හොතීති. එතං පිසාවන්ති අජකලාපක, එතං තයා චුත්තං පිසාවං කිලෙසපිසාවඤ්ච. පක්කුලන්ති තයා කතං අක්කුලං පක්කුලකරණඤ්ච. අතිවත්තතීති අතික්කමති.

නාහිනන්දති ආයන්තින්ති පුරාණදුතියිකං ආගච්ඡන්තිං අඤ්ඤං වා න අහිනන්දති විත්තෙන න සම්පට්චිජති. තමෙව පක්කමන්තිං න සොචති. සංඛා සංඛාමජිං මුත්තන්ති පඤ්චවිධාපි සංඛගතො මුත්තං සංඛාමජිං හික්ඛුං.

බහ්වෙත්ථාති බහු එත්ථ න්භායති ජනො, න තෙන සො සුද්ධො නාම හොතීති අධිජ්ජායො.

ජාතිබලං නිසෙධන්ති ජාතිබලස්ස නිසෙධකං. සභායා වතාති සමථවිපස්සනාභාවනාය සහ අයනවසෙන සභායා වත. කාලෙන කාලං සජ්ජායධම්මස්ස සවනවසෙන විරරත්තං සමෙති සමාගමො එතෙසන්ති විරරත්තසමෙතිකා. සිථිලමාරබ්භාති සිථිලං විරියං කත්වා.

105. තත්‍ර ඛො, හික්ඛවෙ, කො විසෙසොති සත්ථු සාවකස්ස ච පඤ්චස්වෙච උපාදානක්ඛන්ධෙසු නිබ්බිදාදයොති පුබ්බභාගපටිපත්තියං අනුපාදාවිමුත්තියඤ්ච හෙට්ඨා උපරි ච විසෙසාභාවං දස්සෙති. චුත්තඤ්ඤෙනං – “නත්ථී විමුත්තියා නානත්ත”න්ති (අ. නි. 5.31; කථා. 355 අත්ථතො සමානං). තත්ථ විසෙසාභාවං පච්චාමසති “තත්‍ර කො විසෙසො”ති. අධිජ්ජායොති අධිකපයොගො. නානාකරණන්ති ච විසෙසොයෙව චුත්තො.

අයං ඛො, හික්ඛවෙ, විසෙසොති හික්ඛවෙ, යදිපි සාවකස්ස සත්ථු ච විමුත්තියං විසෙසො නත්ථී, සයම්භුඤ්ඤාණෙන පන සවාසනසංඛිකිලෙසෙ බෙපෙත්වා සම්මාසම්බොධිං අහිසම්බුජ්ඣන්වා අනුජ්ජන්තස්ස අරියමග්ගස්ස පරසන්තානෙ උප්පාදනාදිසකලසංඛිකඤ්ඤාණසමායොගො. අයං සම්මාසම්බුද්ධස්ස පඤ්ඤාවිමුත්තතො විසෙසොති. තත්ථ අනුජ්ජන්තස්සාති අවත්තමානස්ස.

අරියමග්ගඤ්ඤි කස්සපසම්මාසම්බුද්ධො උප්පාදෙසි. අන්තරා අඤ්ඤො සත්ථා උප්පාදෙතා නාම නාහොසි, තස්මා අයං භගවා අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්ස උප්පාදෙතා නාම. අසඤ්ජාතස්සාති තස්සෙව වෙවචනං. අනක්ඛාතස්සාති අකට්ඨස්ස. මග්ගං ජානාතීති මග්ගඤ්ඤ. මග්ගං විදිතං පාකටං අකාසීති මග්ගවිදු. මග්ගෙ ව අමග්ගෙ ව කොවිදොති මග්ගකොවිදො. මග්ගානුගාති මග්ගං අනුගච්ඡන්තා. පච්ඡාසමන්නාගතාති අහං පට්ඨමං සමන්නාගතො, සාවකා පච්ඡා සමන්නාගතා.

106. “නිවෙ කුලෙ පච්චාජාතො” තිආදිනා (අ. නි. 4.85; පු. ප. 168) තමෙන යුත්තොති තමො. කායසුච්චරිතාදීහි පුන නිරයනමුපගමනතො තමපරායණො. ඉති උභයෙනපි බන්ධනමොව කටීතො හොති. “අඛිංසෙ කුලෙ පච්චාජාතො” තිආදිනා (අ. නි. 4.85; පු. ප. 168) ජොතිනා යුත්තොති ජොති, ආලොකභූතොති චුත්තං හොති. කායසුච්චරිතාදීහි පුන සග්ගුපපත්තිහවුපගමනතො ජොතිපරායණො. ඉමිනා නයෙන ඉතරෙපි ද්වෙ වෙදිතබ්බා.

න තං දළ්භං බන්ධනමාහු ධීරාති එත්ථ ධීරාති බුද්ධාදයො පණ්ඩිතපුරිසා. යං සඛිබ්ලිකසඛිබාතං අයෙන නිබ්බත්තං ආයසං අද්ද්ධන්ධනසඛිබාතං දාරුමයඤ්ච පබ්බපතිණෙහි රජ්ජුං කත්වා කතරජ්ජුබන්ධනඤ්ච, තං අසිආදීහි ඡින්දිතුං සක්කුණෙය්‍යාතාය “ටීර”න්ති න වදන්තීති අත්ථො. සාරත්තරත්තාති රත්තා හුත්වා රත්තා. බලවරාගරත්තාති අත්ථො. මණිකුණ්ඩලෙසුති මණිසු ව කුණ්ඩලෙසු ව, මණිවිත්තෙසු වා කුණ්ඩලෙසු. එතං දළ්භන්ති යෙ මණිකුණ්ඩලෙසු සාරත්තරත්තා, තෙසු යො රාගො, යා ව පුත්තදාරෙසු අපෙක්ඛා තණ්හා, එතං කිලෙසමයං බන්ධනං පණ්ඩිතපුරිසා “දළ්භ”න්ති වදන්ති.

ඔහාරිනන්ති ආකඨස්සීත්වා චතුසු අපායෙසු පාතනතො අවහරති හෙට්ඨා හරතීති ඔහාරිනං. සිටීලන්ති බන්ධනට්ඨානෙ ඡවිආදීනි අකොපෙත්වා බන්ධනභාවමිපි අජානාපෙත්වා ජලපථථලපථාදීසු කම්මං කාතුං දෙනීති සිටීලං. දුප්පමුඤ්චන්ති ලොභවසෙන හි එකචාරමිපි උප්පන්නං කිලෙසබන්ධනං දට්ඨට්ඨානතො කච්ඡපො විය දුම්මොවයං හොතීති දුප්පමුඤ්චං. එතමිපි ඡේත්වානාති එතං දළ්භමිපි කිලෙසබන්ධනං ඤාණබග්ගෙන ඡින්දිත්වා අනපෙක්ඛිතො හුත්වා කාමසුඛං පහාය පරිබ්බජන්ති පක්කමන්ති පබ්බජන්ති වාති අත්ථො.

107. වෙනෙතීති අකුසලවෙනනාවසෙන වෙනෙති. පකප්පෙතීති තමෙව අකුසලවෙනනං කායච්චිකම්මභාවං පාපනවසෙන කප්පෙති. අනුසෙතීති රාගාදිඅනුසයොව සන්තානෙ අප්පභීනභාවෙන අනුසෙති. ආරම්මණමෙතං හොති විඤ්ඤාණස්ස ධීනියාති යදෙනං වෙනනං පකප්පනං අනුසයනඤ්ච, එතං අභිසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස ධීනියා පචත්තියා පච්චයො හොතීති අත්ථො. ආරම්මණෙ සති පතිට්ඨා විඤ්ඤාණස්ස හොතීති යථාචුත්තපච්චයෙ සති අභිසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස කම්මං ඡවාපෙත්වා පටිසන්ධිආකඨස්සනසමත්ථතාසම්පාදනතො පතිට්ඨා හොති. ආයතිං.

පුනඛභවාහිනිබ්බත්ති හොතීති ආයතිං පුනඛභවසංඛාරා විඤ්ඤාණාදීනං
අහිනිබ්බත්ති හොති.

“නො වෙ, භික්ඛවෙ, වෙනෙතී” තිආදිනා අකුසලකම්මමෙව පටික්ඛිපති.
අයඤ්ඤෙත්ථ සංඛිබ්බෙපත්ථො, යදිපි කදාපි යොනියොමනසිකාරා අකුසලචෙතනා
නප්පවත්තති, අනුසයා පන අප්පභීනාති, තෙ කුසලස්ස අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණස්ස
පතිට්ඨා හොන්ති යෙවාති. සති ව අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණෙ ආයතිං
පුනඛභවාහිනිබ්බත්ති හොතීති වත්තුං වට්ටතියෙව. තතියවාරො
චුත්තපට්පක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බො.

108. “නෙසො, භික්ඛවෙ, අරියස්ස චිනයෙ සමුද්දො” තිආදි යදි
දුප්පුරණට්ඨෙත සංසිද්ධතට්ඨෙත දුරතික්කමනට්ඨෙත සාගරො “සමුද්දො” ති
වුච්චෙය්‍ය, තතො සතභාගෙනපි සහස්සභාගෙනපි චක්ඛුආදීස්වෙව අයං නයො
ලබ්භතීති දස්සෙතුං චුත්තං. තෙනාහ – “චක්ඛු, භික්ඛවෙ, පුරිසස්ස සමුද්දො, තස්ස
රූපමයො වෙගො” ති, රූපෙසු සත්තානං ආවිඤ්ජනතො රූපායතනමෙව වෙගො
චක්ඛුස්ස වෙගොති අත්ථො.

යො තං රූපමයං වෙගං සහතීති යො භික්ඛු සහ විසයෙන චක්ඛුං අනිච්චතො
දුක්ඛතො අනත්තතො සම්මසන්නො තත්ථ ව නිබ්බින්නන්තො විරජ්ජන්තො
තප්පට්ඨිද්ධතො කිලෙසජාලතො විමුච්චන්තො අභිභවති. අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ,
අතරි චක්ඛුසමුද්දන්ති අයං භික්ඛු චක්ඛුසංඛාරානං සමුද්දං තිණ්ණොති වුච්චති.

අපරො නයො – චක්ඛු, භික්ඛවෙ, අරියස්ස චිනයෙ සමුද්දොති යදිපි
දුප්පුරණට්ඨෙත යදි වා සමුද්දනට්ඨෙත සමුද්දො, චක්ඛුමෙව සමුද්දො. තස්ස හි
පට්ඨිතො යාව අකනිට්ඨබ්බන්තොති නිලාදිආරම්මණං සමොසරන්තං
පරිපුණ්ණභාවං කාතුං න සක්කොති. එවං දුප්පුරණට්ඨෙතපි සමුද්දො. චක්ඛු ව
තෙසු තෙසු නිලාදිආරම්මණෙසු සමුද්දෙති අසංචුතං හුත්වා ඔසරමානං
කිලෙසුප්පත්තියා කාරණභාවෙන සදොසභාවෙන ගච්ජතීති සමුද්දනට්ඨෙතපි
සමුද්දො. තථා චක්ඛුං තණ්හාසොතාදීනං උප්පත්තිද්වාරාය තෙහි සන්නානස්ස
සමුද්දනට්ඨෙත තෙමනට්ඨෙත සමුද්දො. තස්ස රූපමයො වෙගොති සමුද්දස්ස
අප්පමාණො උමිමයො වෙගො විය තස්සාපි චක්ඛුසමුද්දස්ස සමොසරන්තස්ස
නිලාදිභෙදස්ස ආරම්මණස්ස වසෙන අප්පමෙය්‍යා රූපමයො වෙගො වෙදිතබ්බො.
යො තං රූපමයං වෙගං සහතීති යො තං චක්ඛුසමුද්දෙ සමොසරන්තං රූපමයං
වෙගං මනාපෙ රූපෙ රාගං, අමනාපෙ දොසං, අසමපෙක්ඛනෙ මොහන්ති එවං
රාගාදිකිලෙසෙ අනුප්පාදෙන්තො උපෙක්ඛකභාවෙන සහති.

සඌමීන්තිආදීසු කිලෙසඌමීහි සඌමී. කිලෙසවට්ටෙහි සාවට්ටං.
කිලෙසගහෙහි සගහං. කිලෙසරක්ඛසෙහි සරක්ඛසං. කොට්ඨපායාසස්ස වා වසෙන
සඌමී. කාමගුණවසෙන සාවට්ටං. මාතූගාමවසෙන සගහං සරක්ඛසං.
චුත්තඤ්ඤෙතං – “ඌමිභයන්ති ඛො, භික්ඛවෙ, කොට්ඨපායාසස්සෙතං අධිවචනං

(ඉතිවු. 109; ම. නි. 2.162; අ. නි. 4.122). තථා ආවට්ටන්ති ඛො, භික්ඛවෙ,
පඤ්චන්තෙනං කාමගුණානං අධිවචනං (ඉතිවු. 109; ම. නි. 2.164; අ. නි. 4.122).
ගහරක්ඛසොති ඛො, භික්ඛවෙ, මාතුගාමස්සෙනං අධිවචනං''න්ති (ඉතිවු. 109).
සෙසද්චාරෙසුපි එසෙව නයො.

සඤ්චිතයං දුත්තරං අවචතරීති අනිච්චතාදිඤ්චිතයෙන සහයං දුරතික්කමං
අතික්කමි. ලොකන්තගුති සංසාරලොකස්ස අන්තං ගතො. පාරගතොති වුවචතීති
නිබ්බානං ගතොති කථියති.

බලිසාති සත්තානං අනත්ථහෙතුතාය බලිසා විය බලිසා. අනායායාති අනත්ථාය.
බ්‍යාබාධායාති දුක්ඛාය. ඉට්ඨාති පරිශිට්ඨා වා අපරිශිට්ඨා වා සුබාරම්මණතාය ඉට්ඨා.
කාමනීයට්ඨෙත කන්තා. මනස්ස වඩ්ඪනට්ඨෙත මනාපා. පියසභාවතාය පියරූපා.
කිලෙසකාමසහිතත්තා කාමුපසංහිතා. රාගජනනට්ඨෙත චිත්තස්ස රඤ්ජනතො
රජනීයා. තඤ්ඤෙති තං රූපාරම්මණං, නිලාදිවසෙන අනෙකහෙදහින්තම්පි හි
රූපායතනං රූපාරම්මණභාවෙන චක්ඛුවිඤ්ඤායාභාවෙන ච එකවිධතං
නාතිචත්තතීති තංසභාවසාමඤ්ඤං ගහෙත්වා “තඤ්ඤෙ”ති වුත්තං. අභිනන්දතීති
අභිනන්දනභූතාය සප්පිතිකතණ්භාය අභිමුඛො නන්දති. අභිවදතීති “අහො සුඛං,
අහො සුඛං”න්ති වදාපෙත්තියා තණ්භායනවසෙන අභිවදති. අප්ඤ්ඤාසාය තිට්ඨතීති
ගිලිත්වා පරිතිට්ඨපෙත්වා තිට්ඨති. අයං වුවචති, භික්ඛවෙ, භික්ඛු ගිලිතබලිසො
මාරස්සාති අයං, භික්ඛු, කිලෙසමාරස්ස බලිසභූතං රූපතණ්භං ගිලිත්වා යිතොති
වුවචති. සෙසචාරෙසුපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අහෙදීති හින්දි.
පරිහෙදීති සබ්බභාගෙන හින්දි. සෙසං උත්තානමෙව.

109. අයං ලොකො සත්තාපජාතොති අයං සත්තලොකො ජාතසත්තාපො
ඤ්ඤාතිබ්‍යසනාදිවසෙන උප්පන්නසොකසත්තාපො ච රාගාදිවසෙන
උප්පන්නපරිලාභසත්තාපො වාති අත්ථො. එස්සපරෙතොති අනෙකෙහි
දුක්ඛඵස්සෙහි අභිභූතො. රොදං වදති අත්තතොති තං තං අත්තනා චුට්ඨං දුක්ඛං
අභාවිතකායතාය අධිවාසෙතුං අසක්කොන්තො “අහො දුක්ඛං, ඊදිසං දුක්ඛං මය්හං
සත්තුතොපි මා හොතු”තිආදිනා විලපන්නො වදති. කස්මා? යෙන යෙන හි
මඤ්ඤන්ති, තතො තං හොති අඤ්ඤථා, යස්මා එතෙ සත්තා යෙන යෙන පකාරෙන
අත්තතො දුක්ඛස්ස පටිකාරං මඤ්ඤන්ති ආසිසන්ති, තං දුක්ඛං තතො අඤ්ඤන
පකාරෙන තිකිච්ඡිතබ්බං හොති. යෙන වා පකාරෙන අත්තතො වඩ්ඪිං මඤ්ඤන්ති,
තතො අඤ්ඤථා අවඩ්ඪි එව පන හොති. එවං අඤ්ඤථාභාවිතං ඉච්ඡාචිසාතං එව
පාපුණාති. අයං භවසත්තො කාමාදිභවෙසු සත්තො සත්තලොකො, තථාපි
භවමෙවාභිනන්දති, න තත්ථ නිබ්බින්නති. යදභිනන්දති තං භයන්ති යං කාමාදිභවං
අභිනන්දති, තං ජරාමරණාදිඅනෙකබ්‍යසනානුබන්ධත්තා අතිවිය භයානකට්ඨෙත
භයං. යස්ස භායතීති යතො ජරාමරණාදිතො භායති, තං දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවතො
දුක්ඛදුක්ඛතාය ච දුක්ඛන්ති.

හවවිජපහානායානි හවස්ස පජහනත්ථාය. බොති අවධාරණත්ථෙ නිපාතො. ඉදං
වුත්තං හොති – එකත්තෙනෙව කාමාදිහවස්ස සමුදයජපහානෙන පහානත්ථං ඉදං
මයා අධිගතං මග්ගබ්බන්තරියං වුස්සති.

එවං අරියස්ස මග්ගස්ස එකංසෙනෙව නියානානිකභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි
අඤ්ඤමග්ගස්ස නියානානිකභාවං පටික්ඛිපන්තො “යෙ හි කෙව්”ති ආදිමාහ. තත්ථ
හවෙනාති රූපහවෙන වා අරූපහවෙන වා. හවස්සාති සංසාරස්ස. විජපමොක්ඛන්ති
හවතො විමුත්තිං, සංසාරසුද්ධිත්ති අත්ථො. කිඤ්චාපි තෙ සමණුබ්බාන්තො තත්ථ
නිබ්බානසඤ්ඤිතො, හවගාමිකම්මෙන පන රූපාරූපජ්ඣානෙන, තං නිබ්බන්තෙන
ව උපපත්තිහවෙන හවවිසුද්ධිං වදන්තා හවෙන හවවිජපමොක්ඛං වදන්ති නාම.
තෙනාහ – “සබ්බෙ තෙ අවිජපමුත්තා හවස්මාති වදාමි”ති. අථ වා හවෙනාති
හවදිට්ඨියා, හවති තිට්ඨති සස්සතන්ති හි පචත්තනතො සස්සතදිට්ඨි “හවදිට්ඨි”ති
වුච්චති. හවදිට්ඨි එව උත්තරපදලොපෙන “හවො”ති වුත්තා හවතණ්හාති ආදීසු විය.
හවදිට්ඨිවසෙන හි ඉධෙකච්චෙ හවවිසෙසංයෙව හවවිජපමොක්ඛං මඤ්ඤන්ති. යථා
තං බකො බුන්තා ආහ – “ඉදං නිච්චං, ඉදං ධුචං, ඉදං සස්සතං, ඉදං
අවිපරිණාමධම්ම”න්ති (ම. නි. 1.501; සං. නි. 1.175). විහවෙනාති උච්ඡෙදදිට්ඨියා.
විහවති විතස්සති උච්ඡිජ්ජති හි පචත්තනතො උච්ඡෙදදිට්ඨි වුත්තනයෙන
“විහවො”ති වුච්චති. හවස්ස නිස්සරණමාහංසුති සංසාරසුද්ධිං වදිංසු.
උච්ඡෙදදිට්ඨිවසෙන හි ඉධෙකච්චෙ සංසාරසුද්ධිං වදන්ති. තථා හි වුත්තං –

“යතො බො, හො, අයං අත්තා රූපී වාතුමහාභුතිකො...පෙ....
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. එත්තාවතා බො, හො,
අයං අත්තා සම්මා සමුච්ඡින්නො හොති”ති (දී. නි. 1.91).

අනිස්සටාති අනික්ඛන්තා. තත්ථ කාරණමාහ – “උපධිඤ්ඤි පටිච්ච දුක්ඛම්ඤං
සම්භොති”ති. තත්ථ උපධිත්ති ඛන්ධාදිඋපධිං. කිං වුත්තං හොති? යත්ථ ඉමෙ
දිට්ඨිගතිකා නිබ්බානසඤ්ඤිතො, තත්ථ ඛන්ධුපධිකිලෙසුපධිඅභිසංඛාරූපධයො
අධිගතා ඤාතා. කුතො තස්ස දුක්ඛනිස්සරණතාති. යං පන පරමත්ථතො
දුක්ඛනිස්සරණං, තං දස්සෙතුං “සබ්බුපාදානක්ඛයා නත්ථි දුක්ඛස්ස සම්භවො”ති
වුත්තං.

ලොකම්මං පස්සාති හගවා අත්තතො චිත්තං ආලපති. පුච්ඡති විසුං විසුං.
අවිජ්ජාය පරෙතන්ති මොහෙන අභිභූතං. භූතන්ති ඛන්ධපඤ්චකං. භූතරතන්ති ඉත්ථි
පුරිසෙ, පුරිසො ඉත්ථියාති එවං අඤ්ඤමඤ්ඤං සත්තෙසු රතං, තතො එව හවා
අපරිමුත්තා. යෙ හි කෙව් හවාති ඉත්තරමණා වා දීඝායුකා වා සාතවන්තො වා
අසාතවන්තො වා හවා. සබ්බධිති උද්ධං අධො තිරියන්ති සබ්බත්ථං. සබ්බත්ථතායාති
සබ්බභාවෙන. සබ්බෙ තෙ හවාති ආදීසු “සබ්බෙපි හවා අනිච්චා”ති ආදිනා
විපස්සනාසහිතාය මග්ගපඤ්ඤාය අවිපරිතං පස්සතො හවතණ්හාපි පභීයති
නිරුජ්ඣති, විහවං උච්ඡෙදම්පි නාහිනන්දති න පත්ථෙති, තස්ස සබ්බ තණ්හානං
අනවසෙසතො මග්ගෙන නිරුජ්ඣනතො නිබ්බානං නිබ්බුති හොති. තස්ස එවං

නිබ්බූතස්ස භික්ඛුනො අනුපාදා කිලෙසාභිසංඛාරානං අනුපාදානතො අග්ගහණතො පුනඛහවො න භොති. එවංභූතෙන ච අභිභූතො පඤ්චවිධොපි මාරො විජිතො අස්ස අනෙත මාරෙන සංඛගාමො, සංඛබ්බෙහි භවෙ සමතික්කන්තො ඉට්ඨානිට්ඨාදීසු තාදිලක්ඛණප්පත්තොති.

අනුසොකගාමී අන්ධපුපුඡ්ඡතො පටිසොකගාමී කල්‍යාණපුපුඡ්ඡතො. ධීතත්තො සෙක්ඛො. ඉතරො අසෙක්ඛො.

110. අභිජාතිකොති ජාතියො. කණ්භාභිජාතිකොති කණ්භෙ නිවෙ කුලෙ ජාතො. කණ්භං ධම්මං අභිජායතීති කාලකං දසවිධං දුස්සීලධම්මං පසවති කරොති, සො තං අභිජායිත්වා නිරයෙ නිබ්බත්තති. සුක්කං ධම්මන්ති “අභං පුබ්බෙහි පුඤ්ඤානං අකතත්තා නිවෙ කුලෙ නිබ්බත්තො, ඉදානි පුඤ්ඤං කරිස්සාමි”ති පුඤ්ඤසංඛාරං සුක්කං පණ්ඩරං ධම්මං අභිජායති, සො තෙන සග්ගෙ නිබ්බත්තති. අකණ්භං අසුක්කං නිබ්බානන්ති නිබ්බානඤ්ඤි සවෙ කණ්භං භවෙය්‍ය, කණ්භවිජාකං දදෙය්‍ය. සුක්කං, සුක්කවිජාකං දදෙය්‍ය. ද්විත්තම්පි අප්පදානතො පන “අකණ්භං අසුක්ක”න්ති චුත්තං. නිබ්බානන්ති චෙත්ථ අරහත්තං අධිප්පෙතං. තඤ්ඤි කිලෙසනිබ්බානන්තෙ ජාතත්තා නිබ්බානං නාම. තං එස අභිජායති පසවති කරොති. සුක්කාභිජාතිකොති සුක්කෙ උච්චෙ කුලෙ ජාතො. සෙසං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. “කණ්භං කණ්භවිජාක”න්තිආදිකස්ස කම්මචතුක්කස්ස අත්ථො භෙට්ඨා භාරසම්පාතවාරෙ විභත්තො එව.

111. මානුසත්තන්ති මනුස්සභාවං, මනුස්සයොනින්ති අත්ථො. ද්වෙති කිච්චං අකිච්චමෙව වාති ද්වෙ. කිච්චානි ත්වෙව කත්තබ්බානි, න වාකිච්චං කිඤ්චි කත්තබ්බන්ති දස්සෙති. සුකිච්චන්තිආදි “කිච්ච”න්ති චුත්තානං තෙසං සරූපදස්සනං.

පධානානීති උත්තමානි විසිට්ඨානි. පුරිමස්මිං පබ්බජිතෙසුති විසයෙ භූමිමං. දුතියෙ අධිකරණෙ. තත්ථ නිබ්බානන්ති අරහත්තං අධිප්පෙතං. කස්මා පනෙත්ථ ආමිසපරිව්වාගො අරහත්තෙන සමධුරො නිද්දිට්ඨොති? දක්ඛිණෙය්‍යසු දක්ඛිණාය මහජ්ඣලභාවදස්සනත්ථං. යෙන යෙන වා පන වත්ථුනාති උච්ඡෙදාදිවත්ථුනා. අජ්ඣෙදාසිතාති භවතණ්භාදිවසෙන අජ්ඣෙදාසිතා. දුතියෙ යෙන යෙන වා පන වත්ථුනාති අමරාවික්ඛෙපවත්ථුආදිනා.

ඉමිනා අසුභෙන කම්මවිජාකෙනාති අසුභස්ස කායදූව්චරිතාදිකම්මස්ස විජාකත්තා අසුභෙන අසිවෙන කම්මවිජාකෙන. ඉදං බාලලක්ඛණං නිබ්බත්තනීති පුරිමස්මිං භවෙ දූව්චරිතසමඤ්චිතාය බාලො අයං භවතීති උපලක්ඛණං ජායති. ඉදං සංකිලෙසභාගියං සුත්තන්ති ඉදං එවං පවත්තං සංකිලෙසභාගියං නාම සුත්තං.

ඉමිනා සුභෙනාති එත්ථ චුත්තනයානුසාරෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ මහාපුරිසලක්ඛණන්ති පණ්ඩිතලක්ඛණං. කිලෙසභූමීනීති කිලෙසට්ඨානෙහි

කිලෙසාවත්ථාහි වා. සානුසයස්ස පරියුට්ඨානං ඡායතීති අප්පභිනානුසයස්ස පච්චයසමායොගෙ රාගාදයො පරියුට්ඨානවසෙන පවත්තන්ති. පරියුට්ඨිතො සංයුජ්ජතීති යො රාගාදීහි පරියුට්ඨිතවිත්තො, සො කාමරාගාදීහි සංයුජ්ජති නාම. සංයුජ්ජන්තො උපාදියතීති යො කාමරාගසංයොජනාදීහි සංයුත්තො, සො කාමුපාදානාදීති අකුසලකම්මානි ව උපාදියති. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානමෙව.

112. එවං සොළසවිධෙන සාසනපට්ඨානං නානාසුත්තෙන උදාහරණවසෙන විහජිත්වා ඉදානි අට්ඨවිසතිවිධෙන සාසනපට්ඨානං දස්සෙන්තෙන යස්මා අයම්පි පට්ඨානවිභාගො මූලපදෙහි සඬගහිතො, න ඉමස්සාපි තෙහි අසඬගහිතො පදෙසො අත්ථි, තස්මා මූලපදං විහජිතබ්බතඤ්ච දස්සෙතුං “තත්ථ කතමෙ අට්ඨාරස මූලපදා”ති පුච්ඡාය වසෙන මූලපදානි උද්ධරිත්වා “ලොකියං ලොකුත්තර”න්තිආදිනා නවතිකා, ථවො වාති අට්ඨවිසතිවිධං සාසනපට්ඨානං උද්දිට්ඨං. තත්ථ ලොකියන්ති ලොකෙ නියුත්තො, ලොකෙ වා විදිතො ලොකියො. ඉධ පන ලොකියො අත්ථො යස්මිං සුත්තෙ චුත්තො, තං සුත්තං ලොකියං. තථා ලොකුත්තරං. යස්මිං පන සුත්තෙ පදෙසෙන ලොකියො, පදෙසෙන ලොකුත්තරො චුත්තො, තං ලොකියඤ්ච ලොකුත්තරඤ්ච. යඤ්ච සත්තෙ අධිට්ඨාය සත්තපඤ්ඤත්තිමුඛෙන දෙසිතං, තං සත්තාධිට්ඨානං. ධම්මවසෙනෙව දෙසිතං ධම්මාධිට්ඨානං. උභයවසෙන දෙසිතං සත්තාධිට්ඨානඤ්ච ධම්මාධිට්ඨානඤ්ච. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. බුද්ධාදීනං පන ගුණාහිත්ථවනවසෙන පවත්තං සුත්තං ථවො නාම.

තත්ථ සජ්ජබීරන්ති තඬ්ඛණංයෙව ධෙනුයා ථනෙහි නික්ඛන්තං අබ්භුණ්හබීරං. මුච්චතීති පරිණමති. ඉදං චුත්තං හොති – යථා ධෙනුයා ථනතො නික්ඛන්තං බීරං තඬ්ඛණංයෙව න මුච්චති න පරිණමති න දධිභාවං ගච්ඡති, තක්කාදිඅම්බිලසමායොගතො පන පරතො කාලන්තරෙන පකතිං ජහති දධිභාවං පාපුණාති, එවමෙවං පාපකම්මම්පි කිරියක්ඛණෙයෙව න විපච්චති. යදි විපච්චෙය්‍ය, නානාගතීනං සභාවට්ඨානං සීයා, න කොචි පාපකම්මං කාතුං විසභෙය්‍ය. යාච පන කුසලාහිනිබ්බත්තක්ඛන්ධා වරන්ති, තාව තං තෙ රක්ඛන්ති, තෙසං හෙදා අපායෙසු නිබ්බත්තාපනවසෙන විපච්චති. විපච්චමානඤ්ච ඩහන්තං බාලමන්වෙති, කිං විය? හස්මච්ඡන්තොව පාවකො. යථා හි ඡාරිකාය පටිච්ඡන්තො විතච්චිතඬ්ඛාරො අක්කන්තොපි ඡාරිකාය පටිච්ඡන්තන්තා න තාව ඩහති, ඡාරිකං පන තාපෙත්වා වම්මාදීති ඩහනවසෙන යාච මත්ථලුඬ්ඛා ඩහන්තො ගච්ඡති, එවමෙවං පාපකම්මම්පි යෙන කතං, තං බාලං දුතියෙ වා තතියෙ වා අත්තභාවෙ නිරයාදීසු නිබ්බත්තං ඩහන්තං අනුගච්ඡතීති.

යස්සින්ද්‍රියානීති තත්ථායං සඬ්ඛෙපත්ථො – යස්ස හික්ඛුනො ඡෙකෙන සාරථීනා සුදන්තා අස්සා විය ඡ ඉන්ද්‍රියානි සමථං දන්තභාවං නිබ්බිසෙවනභාවං ගතානි, තස්ස නවවිධං මානං පභාය ධීතන්තා පභීනමානස්ස චතුන්තං ආසවානං අභාවෙන අනාසවස්ස තාදිභාවෙ ධීතස්ස තථාරූපස්ස දෙවාපි පිහයන්ති, මනුස්සාපි

දස්සනඤ්ච ආගමනඤ්ච පත්ථෙත්තියෙවාති. ආහාරෙ සතීති ආහාරපට්ඨද්ධෙ ඡන්දරාගෙ අප්පභීතෙ සති.

113. සබ්බා දිසා අනුපරිගම්ම චෙතසාති පරිතො දසපි දිසා චිත්තෙන
අනුගන්ත්වා. නෙවජ්ඣගාති නෙව අධිගච්ඡෙය්‍යා. පියතරන්ති අතිසයෙන පියං.
අත්තනාති අත්තතො. එවං පියො පුපු අත්තා පරෙසන්ති එවං කස්සචිපි අත්තනා
පියතරස්ස අනුපලබ්භනවසෙන විසුං විසුං පරෙසං සත්තානං අත්තා පියො. යස්මා ච
එතදෙව, තස්මා න භිංසෙ පරං අත්තකාමො අත්තතො සුඛකාමොති.

භූතාති ජාතා නිබ්බත්තා. භවිස්සන්තීති නිබ්බත්තිස්සන්ති. භූතාති වා බීණාසවා.
තෙ හි පභීතභවත්තා භූතා එව. ගම්ස්සන්තීති පරලොකං ගම්ස්සන්ති. බීණාසවා පන
අනුපාදිසෙසං නිබ්බානං.

පියො ච භොතීති සුපරිසුද්ධාය සිලසම්පත්තියා, සුපරිසුද්ධාය ච දිට්ඨිසම්පත්තියා
සමන්තාගතො පියො පියායිතබ්බො භොති. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“සිලදස්සනසම්පන්නං, ධම්මට්ඨං සච්චවාදිනං;
අත්තතො කම්මකුබ්බානං, තං ජනො කුරුතෙ පිය”න්ති. (ධ. ප. 217);

පාසාණච්ඡත්තං විය ගරුකාතබ්බතාය ගරු. උත්තරිමනුස්සධම්මවසෙන
සම්භාවෙනබ්බතාය භාවතීයො. සිලගුණෙන වා පියගරුආදිභාවා වෙදිතබ්බා. තථා හි
චුත්තං - “ආකඨ්ඨෙය්‍යා වෙ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු ‘සබ්බමචාරිනං පියො ච අස්සං
මනාපො ච ගරු ච භාවතීයො වා’ති, සිලෙස්වෙවස්ස පරිපුරකාරි”ති (ම. නි. 1.65).

චත්තාති “කාලෙන චක්ඛාමී”තිආදිපඤ්චධම්මෙ අත්තති උපට්ඨාපෙත්වා
සබ්බමචාරිනං උල්ලම්පනභාවෙ යත්වා චත්තා. චචනක්ඛමොති සබ්බමචාරිහි යෙන
කෙනචි චුච්චමානො සුබ්බවො හුත්වා පදක්ඛිණග්ගාහිතාය තෙසං චචනං ඛමතීති
චචනක්ඛමො. චත්තාති වා ධම්මකථාවසෙන චචනසිලො. චචනක්ඛමොති ධම්මං
සංවණ්ණෙත්තො පරෙහි අසංභීරො හුත්වා තෙසං පුච්ඡාවචනක්ඛමතාය
චචනක්ඛමො. ගම්භීරඤ්ච කථං කත්තාති සච්චපට්ඨවසමුප්පාදාදිං, අඤ්ඤං වා
ගම්භීරකථං කත්තා. න චට්ඨානෙ නියොජකොති ධම්මචිත්තයාදිං
අධම්මාචිත්තයාදිවසෙන අචත්වා ධම්මචිත්තයාදිවසෙනෙව දීපනතො න ච අට්ඨානෙ
නියොජකො.

මාතරං පිතරං භන්ත්වාති එත්ථ “තණ්හා ජනෙති පුරිස”න්ති (සං. නි. 1.55-57)
චචනතො තීසු භවෙසු සත්තානං ජනනතො තණ්හා මාතා නාම. “අභං අසුකස්ස
නාම රඤ්ඤො, රාජමහාමත්තස්ස වා පුත්තො”ති පිතරං නිස්සාය අස්මිමානස්ස
උප්පජ්ජනතො අස්මිමානො පිතා නාම. ලොකො විය රාජානං යස්මා
සබ්බදිට්ඨිගතාති ද්වෙ සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨියො භජන්ති, තස්මා
සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨියො ද්වෙ ඛත්තියා රාජානො නාම. ද්වාදසායතනාති

විත්තවිකල්පය රටියසදිසත්තා රටියං නාම. ආයසාධකො ආයුත්තකපුරිසො විය තංතිස්සිතො නන්දිරාගො අනුවරො නාම.

අනිසොති නිද්දක්ඛො. බ්‍රාහ්මණොති බිණාසවො. එතෙන හි තණ්හාදයො අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණාසිනා හතා බාහිතා. යාතීති සො බ්‍රාහ්මණො නිද්දක්ඛො හුත්වා යාතීති.

කායෙති කරජකායෙ. විත්තන්ති පාදකජ්ඣානවිත්තං. සමොදහනීති පක්ඛිපති. යදා දිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමො භොති, තදා කායගතිකං පාදකජ්ඣානවිත්තං අධිට්ඨහතීති අත්ථො. විත්තෙපි කායං සමොදහනීති යදා සීසං ගන්තුකාමො භොති, තදා පාදකජ්ඣානවිත්තෙ කායං පක්ඛිපති, විත්තගතිකං කායං අධිට්ඨහතීති අත්ථො. කායෙ සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලුභ්‍යසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වාති “සෙය්‍යාපි නාම බලවා පුරිසො සමිඤ්ජිතං වා බාහං පසාරෙය්‍ය, පසාරිතං වා බාහං සමිඤ්ජෙය්‍යා”ති වුත්තනයෙන (මහාව. 8, 137; දී. නි. 2.66; ම. නි. 1.282; 2.338; සං. නි. 1.172) ඉද්ධිමා කායෙ සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලුභ්‍යසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වා පරෙසං දිස්සමානෙන කායෙන ආරාමරාමණෙය්‍යකාදීති පෙක්ඛමානො විත්තක්ඛණෙනෙව ඉච්ඡිතට්ඨානං ගච්ඡති.

114. යං තං ලොකුත්තරං ඤාණන්ති සබ්බං ලොකං උත්තරිත්වා අභිභවිත්වා ධීතත්තා වුත්තං, න පන ලොකුත්තරභූමිකත්තා. සබ්බකාලෙ පවත්තතීති ආවජ්ජනපටිබද්ධවුත්තිත්තා වුත්තං, න සත්තං සමිතං පවත්තතීති. න හි සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං භගවතො සබ්බස්මිංයෙව කාලෙ උජ්ජජ්ජතීති සක්කා වත්තුන්ති.

කිත්තයිස්සාමි තෙ සන්තින්ති සබ්බකිලෙසවුපසමහෙතුත්තාය සන්තිං නිබ්බානං දස්සෙස්සාමි. දිට්ඨෙය්‍ය ධම්මෙති දිට්ඨෙය්‍ය දුක්ඛාදිධම්මෙ, ඉමස්මිං එව වා අත්තභාවෙ. අනීතිහන්ති ඉතිහාසාති එවං න ඉතිකිරාය පවත්තං, අත්තපච්චක්ඛන්ති අත්ථො. යං විදිත්වා සතො වරන්ති “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා”තිආදිනා (ධ. ප. 277; ථෙරගා. 676; නෙත්ති. 5) නයෙන සතො හුත්වා වරන්තො අරියමග්ගෙන යං සන්තිං විදිත්වා. තරෙ ලොකෙ විසත්තිකන්ති සඬ්ඛාරලොකෙ විසජ්ජනතො විසත්තිකසඬ්ඛාතං තණ්හං තරෙ තරෙය්‍ය සමතික්කමෙය්‍යාති අත්ථො.

තඤ්ඤානං අභිනන්දාමිති තං වුත්තජ්ජකාරං සන්තිජොතකං තුම්භාකං වචනං අහං පත්ථයාමි, තං එව වා සන්තිං උත්තමං අභිනන්දාමිති ධොතකො වදති. උද්ධං අධො තිරියඤ්ඤාපි මජ්ඣෙති එත්ථ උද්ධන්ති අනාගතං උපරි ව. අධොති අතීතං හෙට්ඨා ව. තිරියඤ්ඤාපි මජ්ඣෙති පච්චුජ්ජන්තං පරිතො ව. එතං විදිත්වා සඬ්ඛොතිති එතං අනාගතාදිං සඬ්ඛජනනට්ඨානන්ති ඤාත්වා. භවාභවායාති බුද්ධකානඤ්ඤෙව මහත්තානඤ්ඤෙව භවානං අත්ථාය, සස්සතුච්ඡෙදාය වා.

අරියසව්වානන්ති අරියභාවකරානං සව්වානං. අනනුබ්බොධාති අබ්බුජ්ඣනෙන අජානනෙන. අජපට්ඨෙධාති අජපට්ඨිජ්ඣනෙන. සන්ධාවිතන්ති භවතො භවස්ස ගමනෙන සන්ධාවිතං. සංසරිතන්ති පුනප්පුනං ගමනවසෙන සංසරිතං. මමඤ්චෙව තුම්භාකඤ්චාති මයා චෙව තුම්භෙහි ව. අථ වා සන්ධාවිතං සංසරිතන්ති සන්ධාවනං සංසරණං මමඤ්චෙව තුම්භාකඤ්ච අභොසිති අත්ථො. භවනෙත්තීති භවාභවං නයනසමත්ථා තණ්හාරජ්ජු. සංසිතන්ති සංසරිතං. සමුහතාති සුට්ඨු හතා ඡින්නා අජපවත්තිකතා.

සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චාති පච්චයෙහි සඬ්ඛරියන්තීති ‘‘සඬ්ඛාරා’’ති ලද්ධනාමා පඤ්චක්ඛන්ධා. ආදිඅත්තවත්තතො අනිච්චන්තිකතො තාවකාලිකතො ඛණපරිත්තතො ව න නිච්චාති අනිච්චා. යදා පඤ්ඤාය පස්සතීති යදා විපස්සනාපඤ්ඤාය පස්සති. අථ ඉමස්මිං වට්ටදුක්ඛෙ නිබ්බින්නද්ධි, නිබ්බින්නදන්තො දුක්ඛපරිජානනාදිවසෙන සව්වානා පට්ඨිජ්ඣති. එස මග්ගො විසුද්ධියාති ය්වායං චුත්තනයෙන සච්චජපට්ඨෙධො, එස විසුද්ධත්ථාය මග්ගො. සබ්බෙ සඬ්ඛාරා දුක්ඛාති සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අභිණ්හසම්පට්ඨිළනට්ඨෙන ඛයට්ඨෙන ව දුක්ඛාති. සෙසං චුත්තනයමෙව. සබ්බෙ ධම්මා අනත්තාති සබ්බෙපි තෙභූමකධම්මා පරතො තුච්ඡතො සුඤ්ඤතො අසාරතො අවසවත්තනතො ව අනත්තාති. සෙසං පුරිමසදිසමෙව.

සෙය්‍යාති විසිට්ඨො උත්තමො. සද්දිසොති සමානො. භීතොති ලාමකො. ඔමානොපි හි අත්තතො අවච්ඡිකරණමුඛෙනපි සංපග්ගණ්හනවසෙනෙව පවත්තති. තෙන චුත්තං ‘‘භීතොභමස්මි’’ති. කිමඤ්ඤත්‍ර යථාභූතස්ස අදස්සනාති සරසපහඬ්ගුතාය එකන්තෙනෙව අනවට්ඨිතසභාවෙහි රූපධම්මෙහි සෙය්‍යාදිවසෙන අත්තතො උක්ඛිපනස්ස තෙසං යථාභූතං අදස්සනං අඤ්ඤාණං විනා කිං අඤ්ඤං කාරණං සියා, අඤ්ඤං කිඤ්චි කාරණං තස්ස නත්ථීති අත්ථො. වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො. චුත්තවිපරියායෙන සුක්කපක්ඛො වෙදිතබ්බො.

115. යෙ අරියසව්වානා විභාවයන්තීති දුක්ඛාදීනි අරියසව්වානා පඤ්ඤාඔභාසෙන සච්චජපට්ඨිජාදකකිලෙසන්ධකාරං විධමෙත්වා අත්තතො පකාසාති පාකටාති කරොන්ති. ගම්භීරපඤ්ඤෙතාති අජපමෙය්‍යපඤ්ඤතාය සදෙවකස්සපි ලොකස්ස ඤාණෙන අලබ්භනෙය්‍යපතිට්ඨපඤ්ඤෙන සබ්බඤ්ඤානාති චුත්තං හොති. සුදෙසිතානීති සබ්බෙපවිත්ථාරාදීහි තෙහි තෙහි නයෙහි සුට්ඨු දෙසිතාති. කිඤ්චාපි තෙ හොන්ති භූසං පමත්තාති තෙ විභාවිතඅරියසව්වා පුග්ගලා කාමං දෙවරජ්ජවක්කවත්තිරජ්ජාදිපමාදට්ඨානං ආගම්ම භූසං පමත්තා හොන්ති, තථාපි සොතාපත්තිමග්ගඤාණෙන අභිසඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙන යපෙත්වා සත්ත භවෙ අනමතග්ගෙ සංසාරෙ යෙ උජ්ජප්පෙය්‍යං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, තෙසං නිරුද්ධත්තා න අට්ඨමං භවං ආදියන්ති, සත්තමභවෙයෙව පන විපස්සනං ආරභිත්වා අරහත්තං පාපුණන්තීති අත්ථො.

යථිත්දඛිලොති එත්ථ යථාති උපමාවචනං. ඉත්දඛිලොති
 නගරද්වාරටීරකරණත්ථං උම්මාරබ්භන්තරෙ අට්ඨ වා දස වා හත්ථෙ පථවිං
 බණ්ණිතවා ආකොට්ඨස්ස සාරදාරුමයස්ස ථම්මස්සෙතං අධිවචනං. පථවිස්සිතො
 සියාති ගම්භීරතෙමිතාය අන්තො පවිසිත්වා භූමිනිස්සිතො සියා භවෙය්‍ය. චතුබ්භි
 වාතෙහීති චතුබ්භි දිසාහි ආගතවාතෙහි. අසම්පකම්පියොති කම්පෙතුං වා වාලෙතුං වා
 අසක්කුණෙය්‍යා. තථුපමං...පෙ.... පස්සතීති යො චත්තාරි අරියසච්චානි පඤ්ඤාය
 අප්පේකාගාහෙත්වා පස්සති, තං සප්පුරිසං උත්තමපුරිසං තථා දස්සනතො
 සබ්බත්තීයවාදවාතෙහි අසම්පකම්පියතාය තථුපමං යථාචුත්තඉත්දඛිලුපමං වදාමිති
 අත්ථො.

සොතාපත්තියඛිගෙහීති අරියසොතාපප්පනස්ස අඛිගභූතෙහි. අරියසාවකොති
 අරියස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සද්ධම්මස්සවනන්තෙ ජාතත්තා අරියසාවකො.
 ඛිණ්ණිරයොමිහීති ඛිණ්ණිරයො අමිහි. ඛිණ්ණාපායදුග්ගතිච්චිපාතොති ඉදං
 නිරයාදීනංයෙව වෙච්චනවසෙන චුත්තං. නිරයාදයො හි වඩ්ඪිසඛිබාතතො අයතො
 අපෙතත්තා අපායා. දුක්ඛස්ස ගති පටිසරණන්ති දුග්ගතියො. දුක්කට්ඨාරිතො විචසා
 එත්ථ නිපතන්තීති චිතිපාතා. සොතං අරියමග්ගං ආදිතො පත්තො අධිගතොති
 සොතාපත්තො. අකුප්පධම්මතාය මග්ගඵලානං පුපුප්පනභාවසඛිබාතෙ විරූපෙ න
 නිපතනසභාවොති අචිතිපාතධම්මො. තතො එව ධම්මනියාමෙන නියතතාය
 නියතො. උපරිමග්ගත්තයසඛිබාතා සම්බොධි අවස්සං පත්තබ්බතාය අස්ස පරං
 අයනං ගති පටිසරණන්ති සම්බොධිපරායණො.

නිවිට්ඨාතිආදීනි පදානි අඤ්ඤමඤ්ඤවෙච්චනානෙව. සහධම්මියාති
 සබ්බම්මාරිතො. අරියකන්තෙහීති අරියානං කන්තෙහි පියෙහි මනාපෙහි. පඤ්ච
 සීලානි හි අරියසාවකානං කන්තානි භොන්ති, භවන්තරෙපි අවිජ්ඣනතො. තානි
 සන්ධායෙතං චුත්තං. සබ්බොපි පනෙත්ථ සංවරො ලබ්භතියෙව.
 සොතාපත්තොහමස්මිති ඉදං දෙසනාසිසමෙව. සකදාගාමීආදයොපි
 “සකදාගාමීහමස්මි”තිආදිනා නයෙන බ්‍යාකරොන්තියෙව. යතො සබ්බෙසම්පි
 සික්ඛාපදාවිරොධෙන යුත්තට්ඨානෙ බ්‍යාකරණං අනුඤ්ඤාතමෙවාති.

යස්සින්ද්‍රියානීති යස්ස අරියපුග්ගලස්ස සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි. සුභාවිතානීති
 අරියමග්ගභාවනාවසෙන සුට්ඨ භාවිතානි. අප්පකුත්තං බ්‍රහ්මද්ධා වාති ඔරම්භාගියානං
 උද්ධම්භාගියානඤ්ච සංයොජනානං පජ්ඣනවසෙන. තෙනාහ “සබ්බලොකෙ”ති.
 නිබ්බිජ්ඣාති නිබ්බිජ්ඣත්වා පටිවිජ්ඣත්වා.

ධම්මපදානීති ධම්මකොට්ඨාසානි. අනභිජ්ඣා ධම්මපදං නාම අලොභො වා
 අලොභසීසෙන අධිගතකුමාරවිපස්සනාමග්ගඵලනිබ්බානානි වා දසඅසුභවසෙන වා
 අධිගතකුමාරාදීනි අනභිජ්ඣා ධම්මපදං. චතුබ්බමච්චාරවසෙන අධිගතානි
 අබ්‍යාපාදො ධම්මපදං. දසානුස්සතිආභාරෙපටික්කුලසඤ්ඤාවසෙන අධිගතානි
 සම්මාසනී ධම්මපදං. දසකසිණආනාපානවසෙන අධිගතානි සම්මාසමාධි ධම්මපදං.

පඤ්ච ඡීන්දෙති හෙට්ඨා අපායුපපත්තිසංවත්තනිකානි පඤ්ච
 ඔරම්භාගියසංයොජනානි පාදෙ ඛද්ධරජ්ජුං විය පුරිසො සත්ථෙත හෙට්ඨා
 මග්ගත්තයෙන ඡීන්දෙය්‍යා. පඤ්ච ජහෙති උපරිදෙවලොකසම්පාපකානි පඤ්ච
 උද්ධම්භාගියසංයොජනානි පුරිසො ගීවාය ඛද්ධරජ්ජුං විය අරහත්තමග්ගෙන
 ජහෙය්‍යා ඡීන්දෙය්‍යොවාති අත්ථො. පඤ්ච චුත්තරි භාවයෙති
 උද්ධම්භාගියසංයොජනානං පහානත්ථාය සද්ධාදීනි පඤ්චින්ද්‍රියානි උත්තරි
 භාවෙය්‍යා. පඤ්ච සඬිගාතිගොති එවං සන්තෙ පඤ්චන්තං.
 රාගදොසමොහමානදිට්ඨිසඬිගානං අතික්කමනෙන පඤ්චසඬිගාතිගො හුත්වා භික්ඛු
 “ඔසතිණ්ණො”ති වුවචති, නිත්තිණ්ණචතුරොසොති වුවචතිති අත්ථො.

අනඤ්ඤාතං අප්පට්ඨිද්ධං චතුසච්චධම්මං, අමතපදංයෙව වා ඤස්සාමි
 ජානිස්සාමිති පටිපත්තස්ස පයමමග්ගට්ඨස්ස ඉන්ද්‍රියන්ති
 අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං. පයමමග්ගඤ්ඤාණඤ්ඤි තංපුබ්බභාගවසෙන එවං
 චුත්තං. ආජානාති පයමමග්ගෙන ඤාතමරියාදං අනතික්කමිත්වා ජානාතිති
 අඤ්ඤො, තස්ස ඉන්ද්‍රියන්ති අඤ්ඤින්ද්‍රියං, හෙට්ඨා තිසු එලෙසු, උපරි තිසු මග්ගෙසු
 ව ඤාණස්සෙතං අධිවචනං. අඤ්ඤාතාවිනො චතුසු සච්චෙසු නිට්ඨිතකිච්චස්ස
 අරහතො ඉන්ද්‍රියන්ති අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං, අග්ගඵලඤ්ඤාණස්සෙතං අධිවචනං.
 අනභිසමෙතස්සාති අප්පට්ඨිද්ධස්ස. අභිසමයායාති පටිවෙධාය.

116. බාලලක්ඛණානීති බාලස්ස උපලක්ඛණකාරණානි. බාලනිමිත්තානීති
 “බාලො අය”න්ති ගහෙතුං නිමිත්තානි කාරණානි. බාලාපදානානීති බාලස්ස
 පොරාණානි විරුල්භානි කම්මානි. “දුච්චින්තිතචින්ති”තිආදීසු දුච්චින්තිතං අභිජ්ඣං
 බ්‍යාපාදං මිච්ඡාදස්සනඤ්ච වින්තෙතීති දුච්චින්තිතචින්තී. දුබ්භාසිතං මුසාවාදාදිං
 භාසතීති දුබ්භාසිතභාසී. දුක්කටං පාණාතිපාතාදිකම්මං කරොතීති දුක්කටකම්මකාරී.
 චුත්තවිපරියායෙන සුක්කපක්ඛො වෙදිතබ්බො.

භියොයාති උපරුපරි. පකුජ්ඣෙය්‍යුන්ති විරුජ්ඣෙය්‍යුං. “පකුජ්ඣෙය්‍යු”න්තිපි
 පායො. භූසෙනාති දල්ලෙන. දණ්ඩෙනාති දණ්ඩදානෙන. ධීරොති පණ්ඩිතො
 සප්පඤ්ඤජාතිකො. නිසෙධයෙති පටිබාහෙය්‍යා. පුන කිඤ්චි කාතුං චත්තුං වා
 අසමත්ථං කරෙය්‍යාති අත්ථො.

පරන්ති පච්චත්ථිකං. යො සතො උපසම්මතීති යො සතිමා හුත්වා උපසම්මති,
 තස්ස උපසමංයෙවාහං බාලස්ස පටිසෙධනං මඤ්ඤාමිති අත්ථො.

වජ්ජන්ති දොසං. යදා නං මඤ්ඤතීති යස්මා නං මඤ්ඤති. අජ්ඣාරුහතීති
 අජ්ඣොත්ථරති. ගොව භියොයා පලායිනන්ති යථා ගොයුථෙ තාවදෙව ද්වෙ ගාවො
 යුජ්ඣන්තෙ ගොගණො ඔලොකෙන්තො තිට්ඨති යාව න එකො පලායති, යදා පන
 පලායති, අථ තං පලායිතං සබ්බො ගොගණො භියොයා අජ්ඣොත්ථරති, එවං
 දුම්මෙධො බමන්තං භියොයා අජ්ඣොත්ථරතීති අත්ථො.

සදත්ථපරමානි සකත්ථපරමා. බන්තයා හියොයා න විජ්ජනීති තෙසු සකත්ථපරමෙසු අත්ථෙසු බන්තිතො උත්තරිතරො අඤ්ඤො අත්ථො න විජ්ජති. තමාහු පරමං බන්තිනීති යො බලවා තිතික්ඛති, තස්ස තං බන්තිං පරමං ආහු. බාලබලං නාම අඤ්ඤාණබලං. තං යස්ස බලං, අබලමෙව තං, න තං බලන්ති ආහු කථෙන්නි දීපෙන්නි. ධම්මගුත්තස්සානි ධම්මෙන රක්ඛිතස්ස ධම්මං වා රක්ඛන්තස්ස. පටිච්ඡන්තානි පටිජ්ජරිත්වා චත්තා, පටිජ්ජරිත්වා වා යං වා තං වා වදෙය්‍යාසි. ධම්මට්ඨං පන වාලෙතුං සමත්ථො නාම නත්ථී. තස්සෙව තෙන පාපියොති තෙන කොධෙන තස්සෙව පුග්ගලස්ස පාපං හොති. කතරස්සානි? යො කුද්ධං පටිකුජ්ඣති, තස්ස. තත්ථ කුද්ධන්ති සම්පදානෙ උපයොගවචනං, කුද්ධස්සානි අත්ථො. තිකිච්ඡන්තානන්ති එකවචනෙ බහුවචනං, තිකිච්ඡන්තන්ති අත්ථො. ජනා මඤ්ඤන්තිනි එවරූපං අත්තනො ව පරස්ස වානි උභින්නං අත්ථං තිකිච්ඡන්තං නිජ්ජාදෙන්නං පුග්ගලං “බාලො අය”න්ති අත්ථබාලපුටුජ්ජනා එවං මඤ්ඤන්ති. යෙ ධම්මස්ස අකොවිදානි යෙ චතුසව්වධම්මෙ අකොවිදා අවිජ්ජකා, තෙ එවං මඤ්ඤන්තිනි අත්ථො.

117. පත්තන්ති අධිගතං එතරහි අනුභුයාමානං කාමුපකරණං පත්තබ්බන්ති තදෙව අනාගතෙ අධිගන්තබ්බං අනුභවිතබ්බං, උභයමෙතං රජානුකිණ්ණන්ති තදුභයමිපි රාගරජාදීහි අවකිණ්ණං. ආතුරස්සානි රාගාදිකිලෙසාතුරස්ස. අනුසික්ඛතොති කිලෙසබහුලපුග්ගලෙ අනුසික්ඛතො. යෙ ච සික්ඛාසාරානි යෙ යථාසමාදින්නං සීලවතාදිසංඛිතං සික්ඛං සාරතො ගහෙත්වා යීතා. තෙනාහ – “සීලං වතං ජීවිතං බ්‍රහ්මවරිය”න්ති. තත්ථ යං “න කරොමී”ති ඔරමති, තං සීලං. යං වෙසභොජනකිච්චවරණාදි, තං වතං. ජීවිතන්ති ආජීවො. බ්‍රහ්මවරියන්ති මෙටුනවිරති. උපට්ඨානසාරානි එතෙසං සීලාදීනං අනුට්ඨානසාරා. එතෙහි එව සංසාරසුද්ධිති තානි සාරතො ගහෙත්වා යීතානි අත්ථො.

ඉච්චෙතෙ උභො අන්තානි ඉති සීලබ්බතපරාමාසමුබ්බෙන අත්තකිලමථානුයොගො, කාමෙසු අනවජ්ජසඤ්ඤිතාමුබ්බෙන කාමසුබල්ලිකානුයොගො වානි එතෙ උභො අන්තා. තෙ ච බො යථාක්කමං ආයතිං පත්තබ්බෙ, එතරහි පත්තෙ ච රාගරජාදිඔකිණ්ණෙ කාමගුණෙ අල්ලිතෙහි කිලෙසාතුරානං අනුසික්ඛන්තෙහි, සයඤ්ච කිලෙසාතුරෙහෙව පටිපජ්ජිතබ්බා, තතො එව ච තෙ කට්ඨිච්චිඨනා අපරාපරං ජරාමරණෙහි සිව්ථිකාය වඩ්ඪනසීලා එකන්තෙතෙව කට්ඨිං වඩ්ඪෙන්නි, සයං වඩ්ඪන්නා පරෙ ච අන්තද්වයෙ සමාදායෙන්තා වඩ්ඪාපෙන්ති වානි අත්ථො.

උභො අන්තෙ අනභිඤ්ඤායානි යථාචුත්තෙ උභො අන්තෙ අජානිත්වා. ඔලියන්ති එකෙති “සස්සතො අන්තා ච ලොකො වා”ති ඔලියනතණ්හාහිනිවෙසවසෙන අවලියන්ති එකච්චෙ. අනිධාවන්ති එකෙති එකච්චෙ – “උච්ඡිජ්ජති විනස්සති අන්තා ච ලොකො වා”ති අනිධාවනාහිනිවෙසවසෙන අනික්කමන්ති.

න අමඤ්ඤිංසු තෙසඤ්ච තණ්හාදිමඤ්ඤනානං පභීනත්තා. තතො එව අනුපාදාපරිනිබ්බානතො තිව්ධම්පි වට්ඨං තෙසං පඤ්ඤාපනාය නත්ථීති.

ජඤ්ඤාති ජානෙය්‍ය. සංයුජෙති සංයොජෙය්‍ය. මානුසන්ති මනුස්සානං ඉදන්ති මානුසං, මනුස්සභවපරියාපන්තං. කිඤ්භි තස්ස සකං භොතීති තස්ස මච්චුමුඛං පච්චන්තස්ස සත්තස්ස කිං අඤ්ඤං සකං නාම අඤ්ඤත්‍ර කල්‍යාණකම්මතො. කම්මස්සකා හි සත්තා. තෙනාහ – “තස්මා කරෙය්‍ය කල්‍යාණං”න්තිආදි. තත්ථ සම්පරාසිකන්ති සම්පරායඵලනිබ්බත්තකං.

118. ඉමෙ ධම්මාති ඉමෙ කුසලා වා අකුසලා වා ධම්මා. එවංගහිතාති එවං සමාදින්නා උප්පාදිතා. ඉදං ඵලන්ති ඉදං ඉට්ඨවිපාකං අනිට්ඨවිපාකඤ්ච ඵලං. අයමත්ථොති අයං චුඩ්ඪි, අයං භානීති අත්ථො. අඤ්ඤම්පි එවංජාතියන්ති එකංසබ්‍යාකරණීයං වදන්ති.

ආකඬ්ඛතො න ජානෙය්‍යුන්ති තත්ථ යෙන භෙතුනා භගවතො යා ආකඬ්ඛා, සා අඤ්ඤෙසං අවිසයොති ආහ – “කිත්තං භගවා ආකඬ්ඛතීති. ඉදං අවිසජ්ජනීය”න්ති.

එත්තකොති එතපරිමාණො. සීලක්ඛන්ධෙති සීලක්ඛන්ධභෙතු. “සීලක්ඛන්ධෙනා”තිපි පාඨො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. ඉරියායන්ති කායවච්චිසමාවාරෙ. පභාවෙති ආනුභාවෙ. හිතෙසිතායන්ති මෙත්තාය. ඉද්ධියන්ති ඉද්ධිවිධාය. එත්තකා බුද්ධගුණා, තෙ ව පච්චෙකං එවංපභාවා. තථා මග්ගඵලනිබ්බානාති එවමානුභාවාති. අරියසඬ්ඨෙසා එවංවිධගුණෙහි යුත්තොති.

තිණ්ණං රතනානං මහානුභාවතා න සබ්බථා අඤ්ඤෙසං විසයො, භගවතො එව විසයොති ආහ – “බුද්ධවිසයො අවිසජ්ජනීයො”ති. තෙන යො අඤ්ඤොපි අත්ථො බුද්ධවිසයො, සො අවිසජ්ජනීයොති දස්සෙති. චුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා – “බුද්ධවිසයො අවින්තෙය්‍යො න චින්තෙතබ්බො, යං චින්තෙත්තො උම්මාදස්ස විසාතස්ස භාගී අස්සා”ති (අ. නි. 4.77). කතමා පුබ්බා කොට්ඨි අවිසජ්ජනීයන්ති “කතමා පුබ්බා කොට්ඨි”ති කෙනචි කතං පුච්ඡනං අවිසජ්ජනීයං. කස්මා? සංසාරස්ස පුරිමාය කොට්ඨා අභාවතො. තෙනෙවාහ – “පුරිමා, භික්ඛවෙ, කොට්ඨි න පඤ්ඤායතී”ති (අ. නි. 10.61). තත්ථ න පඤ්ඤායතීති න දිස්සති, න උපලබ්භතීති අත්ථො. න පඤ්ඤායතීති අඤ්ඤස්ස ඤාණවිසයො න භොතීති පන අත්ථං සන්ධාය “න පඤ්ඤායතීති සාවකානං ඤාණවෙකල්ලෙනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ අත්තුපනායිකාති අත්තා උපනෙතබ්බො එතිස්සාති අත්තුපනායිකා. නත්ථී බුද්ධානං භගවත්තානං අවිජානනාති එතෙන පුරිමාය කොට්ඨා අභාවතො එව න පඤ්ඤායතී, න තත්ථ ඤාණස්ස පටිඝාතොති දස්සෙති.

යං පන අත්ථී, තං අඤ්ඤෙසං අප්පමෙය්‍යම්පි භගවතො න අප්පමෙය්‍යන්ති භගවතො සබ්බත්ථ අප්පට්ඨතඤ්ඤාණං දස්සෙතුං “යථා භගවා කොකාලිකං භික්ඛුං ආරබ්භා”තිආදිමාහ. තත්ථ අඤ්ඤතරං භික්ඛුන්ති නාමගොත්තෙන

අපාකටං. “කීව දීසං නු බො, හන්තෙ, පදුමෙ නිරයෙ ආයුජ්ජමාණං” න්ති පඤ්භං පුච්ඡිත්වා නිසින්නං එකං භික්ඛුං එවමාහාති. එත්ථායං පාඨසෙසො – දීසං බො, භික්ඛු, පදුමෙ නිරයෙ ආයුජ්ජමාණං, තං න සුකරං සඬබ්බාතුං “එත්තකානි වස්සානී” ති වා “එත්තකානි වස්සසතානී” ති වා “එත්තකානි වස්සසහස්සානී” ති වා “එත්තකානි වස්සසතසහස්සානී” ති වාති. සක්කා පන, හන්තෙ, උපමා කාතුන්ති. “සක්කා භික්ඛු” ති භගවා අවොච. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛු, වීසතිබාරිකො කොසලකො තිලවාහො. තතො පුරිසො වස්සසතස්ස වස්සසතස්ස අවිචයෙන එකමෙකං තිලං උද්ධරෙය්‍ය. ඛිජ්ජතරං බො සො, භික්ඛු, වීසතිබාරිකො කොසලකො තිලවාහො ඉමිනා උපක්කමෙන පරික්ඛයං පරියාදානං ගච්ඡෙය්‍ය, න ත්වෙව එකො අබ්බුදො නිරයො. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛු, වීසති අබ්බුදා නිරයා, එවමෙකො නිරබ්බුදො නිරයොතිආදි (සං. නි. 1.181; අ. නි. 10.89; සු. නි. කොකාලිකසුත්තං).

තත්ථ වීසතිබාරිකොති මාගධකෙන පත්ථෙන වත්තාරො පත්ථා කොසලරට්ඨෙ එකො පත්ථො හොති. තෙන පත්ථෙන වත්තාරො පත්ථා ආල්භකං, වත්තාරි ආල්භකානි දොණං, චතුදොණා මානිකා, චතුමානිකා බාරි. තාය බාරියා වීසතිබාරිකො තිලවාහො. තිලවාහොති තිලසකටං. අබ්බුදො නිරයොති අබ්බුදො නාම එකො පච්චෙකනිරයො නත්ථි, අවිච්ඡිති එව පන අබ්බුදගණනාය පච්චනොකාසො “අබ්බුදො නිරයො” ති වුත්තො. එස නයො නිරබ්බුදාදීසුපි.

තත්ථ වස්සගණනාපි එවං වෙදිතබ්බා – යථා හි සතංසතසහස්සානි කොටි හොති. එවං සතංසතසහස්සකොටියො පකොටි නාම. සතංසතසහස්සපකොටියො කොටිපකොටි නාම. සතංසතසහස්සකොටිපකොටියො නහුතං. සතංසතසහස්සනහුතානි නින්නහුතං. සතංසතසහස්සානි නින්නහුතානි එකො අබ්බුදො. තතො වීසතිගුණො නිරබ්බුදො. එස නයො සබ්බත්ථ. අයඤ්ච ගණනා අපරිචිතානං දුක්ඛරාති වුත්තං – “තං න සුකරං සඬබ්බාතුං” න්ති. කෙච් පන “තත්ථ තත්ථ පරිදෙවනානත්තෙන කම්මකාරණනානත්තෙනපි ඉමානි නාමානි ලද්ධානී” ති වදන්ති. අපරෙ “සිතනරකා එතෙ” ති. විත්තං ආසාතෙත්වාති විත්තං පදුසෙත්වා.

119. කථං ජිනොති පකාරපුච්ඡා. කෙන ජිනොති කාරණපුච්ඡා. කෙන කාරණෙන කෙන හෙතුනා කාය පටිපත්තියා ජිනොති පුච්ඡති. කථන්ති පන කෙන පකාරෙන කිං අතීතානං, උදාහු අනාගතානං පච්චුජ්ජන්තානං කිලෙසානං පහානෙන ජිනොති පුච්ඡති, තස්මා තං “විසජ්ජනීය” න්ති වුත්තං. කතමො ජිනොති කිං රූපං ජිනො, උදාහු වෙදනා සඤ්ඤා සඬබ්බාරා විඤ්ඤාණං ජිනො. රූපාදිච්ඡිමුත්තො වා අඤ්ඤො ජිනො, යො “අත්තා” ති වුච්චතීති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ “අවිසජ්ජනීය” න්ති. කිත්තකොති පමාණතො කිංපරිමාණො.

අත්ථි තථාගතොති අත්ථි සත්තො. ය්වායමායස්මා “එවංනාමො එවංගොත්තො” ති පඤ්චක්ඛන්ධෙ උපාදාය පඤ්ඤපියති, තස්ස පුග්ගලස්ස අධිජ්ජෙතත්තා වුත්තං “විසජ්ජනීය” න්ති. රූපං තථාගතොති රූපං අත්තාති

සක්කායදිට්ඨිවසෙන පුච්ඡතිති කත්වා වුත්තං “අවිසජ්ජනීය”න්ති. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

120. බාලං පීඨසමාරුළුභන්තිආදීනි සාමිඅත්ථෙ උපයොගවචනානි. කායෙන දුච්චරිතානීති කායෙන දුට්ඨු කතානි. ඔලබ්භන්තීති අවලම්බන්ති අවත්ථරියන්ති. සෙසපදද්වයං තස්සෙව වෙච්චනං. ඔලම්බනාදිආකාරෙන හි තානි උපට්ඨහන්ති, තස්මා එවං වුත්තං. මහතන්ති මහන්තානං. පට්ඨියං ඔලම්බන්තීති පට්ඨිතලෙ පත්ථරන්ති. සෙසපදද්වයං තස්සෙව වෙච්චනං. පත්ථරණාකාරොයෙව හෙස. තත්තු, හික්ඛවෙ, බාලස්සානි තස්මිං උපට්ඨහනාකාරෙ බාලස්ස එවං හොති.

ලාභා වො, හික්ඛවෙති හික්ඛවෙ, යෙ ඉමෙ තුම්හෙහි පටිලද්ධා මනුස්සත්තසද්ධාපටිලාභාදයො, ලාභා වො තුම්හාකං ලාභා එව. සුලද්ධන්ති යම්පිදං පබ්බජිත්වා චතුපාරිසුද්ධිසිලාදිසම්පාදනං ලද්ධං, තම්පි සුලද්ධං. බණ්ණා වො පටිලද්ධොති අට්ඨඅක්ඛණවජ්ජිතො නවමොයං බණ්ණා පටිලද්ධො මග්ගබ්‍රහ්මචරියවාසාය. “දිට්ඨා මයා”තිආදිනා එකදෙසනිදස්සනෙන අට්ඨ අක්ඛණෙ විභාවෙති.

121. යහිං යහින්ති යං යං දුග්ගතිං යො ගච්ඡති. සො නං අධම්මොති යො අධම්මො තෙන චරිතො, සො නං අධම්මචාරිං පුග්ගලං. හනාතීති බාධති.

අප්පෙසක්ඛතානි අප්පානුභාවතා. දුබ්බණ්ණතානි විරූපතා බිහච්ඡතා. දුප්පඤ්ඤතානි නිප්පඤ්ඤතා අහෙතුකපට්ඨසන්ධිවසෙන එළමුගතා.

122. වාචානුරක්ඛිති චතුන්තං වච්ඡවචරිතානං පරිවජ්ජනෙන වාචානුරක්ඛි. අභිජ්ඣාදීනං අනුප්පාදනෙන මනසා සුට්ඨු සංවුතො. පාණාතිපාතාදයො පජ්භන්තො කායෙන ච අකුසලං න කසිරා, එතෙ තයො කම්මපථෙ විසොධයෙ. එවං විසොධෙන්තො හි සීලක්ඛන්ධාදීනං එසකෙහි බුද්ධාදීහි ඉසිහි පවෙදිතං අරියං අට්ඨච්ඡිකං මග්ගං ආරාධෙය්‍යානි. දුක්කටන්ති කායෙන වාචාය මනසා ච දුක්කටං සාවජ්ජං දුක්ඛුදයං දුග්ගතිසංවත්තනියං කම්මං යස්ස නත්ථී. සංවුතං තිහි යානෙහිති එතෙහි තිහි කාරණෙහි කායදුච්චරිතාදීනං පවෙසනිචාරණතො පිහිනං, තං අහං “බ්‍රාහ්මණ”න්ති වදාමිති.

අච්චන්තදුස්සීලාන්ති එකන්තදුස්සීලභාවො. ගිහී වාපි ජාතිතො පට්ඨාය දස අකුසලකම්මපථෙ කරොන්තො, පබ්බජිතො වාපි උපසම්පන්නදිවසතො පට්ඨාය ගරුකාපත්තිං ආපජ්ජමානො අච්චන්තදුස්සීලො නාම. ඉධ පන යො ද්විසු තිසු අත්තභාවෙසු දුස්සීලො, තස්ස ගතියා ආගතං දුස්සීලභාවං සන්ධායෙතං වුත්තං. දුස්සීලභාවොති චෙන්ථ දුස්සීලස්ස ඡ ද්වාරානි නිස්සාය උප්පන්නා තණ්හා වෙදිතබ්බා. මාලුවා සාලම්මොත්ථතන්ති යස්ස පුග්ගලස්ස තං තණ්හාසඬ්ඛාතං දුස්සීලායං. යථා නාම මාලුවා සාලං ඔත්ථතං දෙවෙ වස්සන්තෙ පත්තෙහි උදකං පටිවජිත්වා සංභඤ්ජනවසෙන සබ්බත්ථකමෙව පරියොනන්ධති, එවං අත්තභාවං.

ඔත්ථනං පරියොනන්ධිත්වා ධීනං සො මාලුවාය සංභඤ්ජිත්වා භූමියං පාතියමානො රුක්ඛො විය නාය දුස්සීලාසඬ්ඛානාය තණ්හාය සංභඤ්ජිත්වා අපායෙසු පාතියමානො, යථා නං අනත්ථකාමො දිසො ඉච්ඡති, තථා අත්තානං කරොති නාමාති අත්ථො.

“අත්තනා හි කත” න්ති ගාථාය අයං සඬ්ඛෙපත්ථො – යථා පාසාණමයං පාසාණසම්භවං වජීරං තමෙව අස්මමයං මණිං අත්තනො උට්ඨානට්ඨානසඬ්ඛානං පාසාණමණිං බාගිත්වා ඡිද්දාඡිද්දං බණ්ඩාබණ්ඩං කත්වා අපරිභොගං කරොති, එවමෙවං අත්තනා කතං අත්තනි ජාතං අත්තසම්භවං පාපං දුම්මෙධං නිජ්ජඤ්ඤං පුග්ගලං චතුසු අපායෙසු අභිමත්ථති කන්තති විද්ධංසෙතීති.

නිසෙවියාති කත්වා. ගරහාති ගාරය්හා. බාලමතීති මන්දබුද්ධිනො. බයා ච කම්මස්සාති කම්මක්ඛයකරඤාණෙන කම්මස්ස ඛෙපනතො. විමුක්තචෙතසොති සමුච්ඡෙදවිමුක්තියා පටිජ්ජස්සද්ධිවිමුක්තියා ච විමුක්තචිත්තො. නිබ්බන්ති තෙ ජොතිරිච්ඡිත්තකක්ඛයාති යථා නාම අනුපාදානො ජාතචෙදො නිබ්බායති, එවමෙවං අභිසඬ්ඛාරස්ස විඤ්ඤාණස්ස අනවසෙසක්ඛයා නිබ්බායති.

123. “යථාපි භමරො” ති ගාථායං භමරොති යා කාචි මධුකරජාති. පුජ්ථන්ති පුජ්ථාරාමෙ වරන්තො පුජ්ථඤ්ච තස්ස වණ්ණඤ්ච ගන්ධඤ්ච අභෙය්සං අභෙය්සන්තො අවිනාසෙන්තො වරතීති අත්ථො. එවං වරිත්වා ච පලෙති රසමාදායාති යාවදන්ථං රසං පිචිත්වා අපරමිපි මධුකරණත්ථාය රසං ගහෙන්වා ඛෙති. සො එකං වනගහනං අජ්ඣොගාහෙන්වා රුක්ඛසුසිරාදීසු තං රජමිස්සකං රසං යපෙන්වා අනුපුබ්බෙන මධුරරසං මධුං කරොති, න තස්ස පුජ්ථාරාමෙ වරිතපච්චයා පුජ්ථං වා තස්ස වණ්ණො වා ගන්ධො වා විතස්සති, අථ බො පුජ්ථං පාකතිකමෙව හොති. එවං ගාමෙ මුනී වරෙති එවං සෙක්ඛො අසෙක්ඛො වා අනගාරියමුනි කුලපටිපාටියා ගාමෙ භික්ඛං ගණ්හන්තො වරෙය්සාති අත්ථො. න හි තස්ස ගාමෙ වරණපච්චයා සද්ධාහාති වා භොගහාති වා හොති, සද්ධාපි භොගාපි පාකතිකාව හොන්ති. එවං වරිත්වා ච පන ගාමතො නික්ඛමිත්වා බහිගාමෙ උදකථාසුකට්ඨානෙ සඬ්ඝාටිං පඤ්ඤාපෙන්වා නිසින්තො අක්ඛභඤ්ජන- (මි. ප. 6.1.2) වණලෙපනපුත්තමංසුපමවසෙන (මි. ප. 6.1.2; සං. නි. 2.63) පච්චචෙක්ඛන්තො පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජිත්වා තථාරූපං වනසණ්ඩං අනුපවිසිත්වා අජ්ඣත්තිකකම්මට්ඨානං සම්මසන්තො මග්ගඵලාති භත්ථගනානෙව කරොති. අසෙක්ඛමුනි පන දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරමනුයුඤ්ජති. අයමස්ස භමරෙන මධුකරෙන සරික්ඛතා. බිණාසවො පනෙන්ථ අධිජ්ජෙතොති.

පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො විහරතීති යො නං පාති රක්ඛති, තං මොක්ඛෙති මොචෙති ආපායිකාදීහි දුක්ඛෙහීති පාතිමොක්ඛො. සො එව කායිකවාචසිකස්ස විතික්කමස්ස සංවරණතො පිදහනතො සංවරො. තෙන පාතිමොක්ඛසංවරෙන සංවුතො සමන්තාගතො හුත්වා සබ්බිරියාපටෙසු වරති. ආචාරගොචරසම්පන්නොති ආචාරෙන ච ගොචරෙන ච සම්පන්නො. අණුමත්තෙසුති අජ්ජමත්තකෙසු.

වජ්ජෙසුති අකුසලධම්මෙසු. භයදස්සාචිති භයං දස්සී. සමාදාය සික්ඛති
සික්ඛාපදෙසුති සික්ඛාපදෙසු යං කිඤ්චි සික්ඛිතබ්බං, තං සබ්බං සම්මා ආදියිත්වා
සික්ඛති.

කායකම්මචචිකම්මෙන සමන්තාගතො, කුසලෙන පරිසුද්ධාඡීවොති එත්ථ
ආචාරගොචරග්ගහණෙනෙව කුසලෙ කායකම්මෙ චචිකම්මෙ ච ගහිතෙපි යස්මා
ඉදං ආඡීවපාරිසුද්ධිසීලං න ආකාසාදීසු උප්පජ්ජති, කායචචිද්වාරෙසු එව පන
උප්පජ්ජති, තස්මා තස්ස උප්පත්තිද්වාරදස්සනත්ථං. “කායචචිකම්මෙන
සමන්තාගතො, කුසලෙනා”ති චුත්තං. යස්මා පන තෙන සමන්තාගතො, තස්මා
පරිසුද්ධාඡීවො, ආඡීවපාරිසුද්ධිසීලමෙවොති දස්සනත්ථං එතං චුත්තං.
චුත්තඤ්ඤෙනං – “කතමෙ ව ට්ඨති කුසලා සීලා? කුසලං කායකම්මං කුසලං
චචිකම්මං, පරිසුද්ධං ආඡීවම්පි බො අහං ට්ඨති සීලස්මිං වදාමි”ති (ම. නි. 2.265).
ආරද්ධවීරියොති යස්ස කායිකං චෙතසිකඤ්ච වීරියං ආරද්ධං හොති, සො
“ආරද්ධවීරියො”ති චුච්චති. තත්ථ යො ගණසඬගණිකං විනොදෙන්වා වතුසු
ඉරියාපටෙසු අට්ඨආරම්භවත්ථුචසෙන එකකො හොති, තස්ස කායිකං වීරියං
ආරද්ධං නාම හොති. යො විත්තසඬගණිකං විනොදෙන්වා අට්ඨසමාපත්තිචසෙන
එකකො හොති, ගමනාදීසු උප්පන්නකිලෙසං උප්පන්නට්ඨානෙයෙව
නිග්ගණ්හිත්වා ඤානං නිබ්බත්තෙති, තස්ස චෙතසිකං වීරියං ආරද්ධං නාම හොති.
එවං ආරද්ධවීරියො. ටාමවාති ධීතිමා. දළ්භපරක්කමොති ටීරපරක්කමො.
අනික්ඛිත්තධුරො...පෙ.... සච්ඡිකිරියායාති සංකිලෙසධම්මානං පහානත්ථං
වොදානධම්මානං සම්පාදනත්ථං, පච්චක්ඛකරණත්ථඤ්ච ධුරං අනික්ඛිපිත්වා වීරියං
උස්සුක්කාපෙන්තො විහරති. පඤ්ඤවාති පඤ්චන්තං බන්ධානං
උදයබ්බයපරිග්ගාහිකාය පඤ්ඤාය සමන්තාගතො. තෙනාහ
“උදයත්ථගාමිනියා”ති.

නත්ථී පුත්තසමං පෙමන්ති මාතාපිතරො විරූපෙපි අත්තනො පුත්තකෙ
සුවණ්ණබ්බිකං විය මඤ්ඤන්ති මාලාගුලෙ විය සීසාදීසු කත්වා පරිහරමානා. තෙහි
උහදිනාපි ඔමුත්තිතාපි ගන්ධවිලෙපනං පටිච්ඡන්තා විය සොමනස්සං ආපජ්ජන්ති.
තෙනාහ – “නත්ථී පුත්තසමං පෙම”න්ති. පුත්තපෙමෙන සමං පෙමං නාම නත්ථීති
චුත්තං හොති. ගොසම්මන්ති ගොහි සමං ගොධනසදිසං අඤ්ඤං ධනං නාම නත්ථී.
සුරියසමා ආභාති සුරියාභාය සමා අඤ්ඤා ආභා නාම නත්ථී. සමුද්දපරමාති යෙ
කෙච්ඡි අඤ්ඤෙ සරා නාම, සබ්බෙ තෙ සමුද්දපරමා. සමුද්දො තෙසං උත්තමො,
සමුද්දසදිසං අඤ්ඤං උදකං නිදානං නාම නත්ථී හගවාති වදති.

යස්මා පන අත්තපෙමෙන සමං පෙමං නත්ථී. මාතාපිතරො හි ඡඩ්ඛෙත්වාපි
පුත්තධීතරො අපොසෙත්වා අත්තානමෙව පොසෙත්ති. ධඤ්ඤෙන ව සමං ධනං
නාම නත්ථී. තථාරූපෙ හි කාලෙ හිරඤ්ඤසුවණ්ණාදීනිපි ගොමහිංසාදීනිපි
ධඤ්ඤග්ගහණත්ථං ධඤ්ඤසාමිකානමෙව සන්තිකං ගහෙත්වා ගච්ඡන්ති. පඤ්ඤාය
ව සමා ආභා නාම නත්ථී. සුරියාදයො හි එකදෙසංයෙව ඔභාසෙත්ති,
පච්චුප්පන්නමෙව ව තමං විනොදෙන්ති, පඤ්ඤා පන දසසහස්සිම්පි ලොකධාතුං

එකපජ්ජෙනං කාතුං සක්කොති, අතීතංසාදිපටිච්ඡාදකඤ්ච තමං විධමති.
 මෙසවුට්ඨියා ව සමො සරො නාම නත්ථි. නදී වා හි හොතු තළාකාදීනි වා,
 වුට්ඨිසමො සරො නාම නත්ථි. මෙසවුට්ඨියා හි පච්ඡින්නාය මහාසමුද්දෙ
 අභිගුලිපබ්බතෙමනමත්තම්පි උදකං න හොති, වුට්ඨියා පන පචත්තමානාය යාව
 ආහස්සරහවනාපි එකොදකං හොති. තස්මා භගවා දෙවතාවචනං පටික්ඛිපනවසෙන
 පටිගාථං වදන්තො “නත්ථි අත්තසමං පෙම”න්තිආදිමාහ.

124. කිංසුධ භිතාති කිං නු භිතා. මග්ගො වනෙකායතනො පචුත්තොති
 අට්ඨතිංසාරම්මණවසෙන අනෙකෙහි කාරණෙහි මග්ගො කථිතො, එවං සන්නෙ
 කිස්ස භිතා හුත්වා අයං ජනතා ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො අග්ගහෙසිති වදති. භූරිපඤ්ඤාති
 බහුපඤ්ඤ උස්සන්නපඤ්ඤ. පරලොකං න භායෙති ඉමස්මා ලොකා පරලොකං
 ගච්ඡන්තො න භායෙය්‍ය.

පණ්ඩායාති යපෙත්වා. සරමාවසන්තොති අනාථපිණ්ඩිකාදයො විය
 බන්ධන්තපානෙ සරෙ වසන්තො. සංවිභාගීති අවිජරාය ගහිතම්පි නබෙන ඵාලෙන්වා
 පරස්ස දත්වාච භුඤ්ජනසිලො. වදඤ්ඤුති යාවකානං යාවනවසෙන
 චුත්තවචනඤ්ඤ, වචනියො වා. එත්ථ ව වාවන්ති චත්තාරි වට්ඨිවරිතාති ගහිතාති.
 මනන්ති තිණි මනොසුචරිතාති. කායෙනාති තිණි කායසුචරිතාති. ඉමෙ දස
 කුසලකම්මපථා පුබ්බසුද්ධිඅභිගං නාම. “බන්ධන්තපානං සරමාවසන්තො”ති ඉමිනා
 යඤ්ඤඋපක්ඛරො ගහිතො. සද්ධොති එකං අභිගං, මුදුති එකං, සංවිභාගීති එකං,
 වදඤ්ඤුති එකන්ති ඉමානි චත්තාරි අභිගානි සන්ධාය “එතෙසු ධම්මෙසු ධීතො
 වතුසු”ති ආහ.

අපරො නයො – “වාව”න්තිආදීනි තිණි අභිගානි, “බන්ධන්තපාන”න්ති ඉමිනා
 යඤ්ඤඋපක්ඛරොව ගහිතො, “සද්ධො මුදු සංවිභාගී වදඤ්ඤු”ති එකං අභිගං.

අපරො දුක්ඛනයො නාම හොති – “වාවං මනඤ්චා”ති එකං අභිගං, “කායෙන
 පාපානි අකුබ්බමානො බන්ධන්තපානං සරමාවසන්තො”ති එකං, “සද්ධො මුදු”ති
 එකං, “සංවිභාගී වදඤ්ඤු”ති එකන්ති එතෙසු වතුසු ධම්මෙසු ධීතො ධම්මෙ ධීතො
 නාම හොති. සො ඉතො පරලොකං ගච්ඡන්තොන භායති.

කායසමාවාරම්පිතිආදි පාතිමොක්ඛසංවරදස්සනං. තත්ථ දුච්චිධෙනාති ද්විවිධෙන,
 ද්විති කොට්ඨාසෙහිති අත්ථො. ජඤ්ඤාති ජානෙය්‍ය. සීලකථා ව නාමෙසා
 කම්මපට්ඨසෙන වා පණ්ණත්තිවසෙන වා කථෙතබ්බො. තත්ථ කම්මපට්ඨසෙන තාව
 කථෙත්තෙන අසෙවිතබ්බකායසමාවාරො පාණාතිපාතාදිත්තාදානම්ච්ඡාවාරෙහි
 කථෙතබ්බො. පණ්ණත්තිවසෙන කායද්වාරෙ
 පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදවිතික්කමවසෙන. සෙවිතබ්බකායසමාවාරො
 පාණාතිපාතාදිවෙරමණිහි වෙච කායද්වාරෙ පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදඅවිතික්කමෙන ව
 කථෙතබ්බො.

අසෙවිතබ්බවච්ඡිසමාවාරො මුසාවාදාදිවච්ඡිවර්තෙන වෙව වච්ඡිද්වාරෙ පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදවිතික්කමෙන ව කටෙතබ්බො. සෙවිතබ්බවච්ඡිසමාවාරො මුසාවාදාදිවෙරමණ්හි වෙව වච්ඡිද්වාරෙ පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදවිතික්කමෙන ව කටෙතබ්බො.

පරියෙසනා පන කායවාචාහි පරියෙසනා එව, සා කායවච්ඡිසමාවාරග්ගහණෙන ගහිතාපි යස්මා ආජීවට්ඨමකසීලං නාම එතස්මිංයෙව ද්වාරද්වයෙ උප්පජ්ජති, න ආකාසෙ, තස්මා ආජීවට්ඨමකසීලදස්සනත්ථං විසුං වුත්තා. තත්ථ නසෙවිතබ්බපරියෙසනා අනරියපරියෙසනාය කටෙතබ්බො, සෙවිතබ්බපරියෙසනා අරියපරියෙසනාය. වුත්තඤ්ඤෙනං - “කතමා ව, භික්ඛවෙ, අනරියපරියෙසනා? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො අත්තනා ජාතිධම්මො සමානො ජාතිධම්මංයෙව පරියෙසති” තිආදි (ම. නි. 1.274). තථා “කතමා ව, භික්ඛවෙ, අරියපරියෙසනා? ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො අත්තනා ජාතිධම්මො සමානො ජාතිධම්මෙ ආදීනවං විදිත්වා අජාතං අනුත්තරං යොගක්ඛෙමං නිබ්බානං පරියෙසති” තිආදි (ම. නි. 1.275).

170. මග්ගානට්ඨසිගිකොති ජඩ්සමග්ගාදයො වා හොන්තු
 ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතමග්ගා වා, සබ්බෙසම්පි මග්ගානං සම්මාදිට්ඨිආදීහි අට්ඨහි අඩ්ගෙහි මිච්ඡාදිට්ඨිආදීනං අට්ඨන්තං පාපධම්මානං පහානකරො නිරොධං ආරම්මණං කත්වා චතුසුපි සච්චෙසු දුක්ඛපරිජානනාදිකිච්චං සාධයමානො අට්ඨසිගිකො මග්ගො සෙට්ඨො උත්තමො. සච්චානං චතුරො පදාති “සච්චං භණ්ණ කුජ්ඣෙය්‍යා” ති (ධ. ප. 224) ආගතං වච්ඡිච්චං වා හොතු, “සච්චො බ්‍රාහ්මණො, සච්චො බත්තියො” තිආදිහෙදං සම්මුතිසච්චං වා, “ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤ” ති (ම. නි. 3.331; උදා. 54; මහානි. 20) දිට්ඨිසච්චං වා, “එකඤ්ඤි සච්චං න දුතියමත්ථි” ති (සු. නි. 890; මහානි. 119) වුත්තං පරමත්ථසච්චං වා හොතු. සබ්බෙසම්පි ඉමෙසං සච්චානං පරිජානිතබ්බට්ඨෙයන පහානබ්බට්ඨෙයන සච්ඡිකාතබ්බට්ඨෙයන භාවෙනබ්බට්ඨෙයන එකපට්ඨෙධට්ඨෙයන තථපට්ඨෙධට්ඨෙයන ව “දුක්ඛං අරියසච්ච” තිආදයො (මහාව. 14; දී. නි. 2.387; ම. නි. 1.120) චතුරො පදා සෙට්ඨා නාම. විරාගො සෙට්ඨො ධම්මානන්ති “යාවතා, භික්ඛවෙ, ධම්මා සඬ්ඛතා වා අසඬ්ඛතා වා, විරාගො තෙසං ධම්මානං අග්ගමක්ඛායති” ති (අ. නි. 4.34; 5.32; ඉතිවු. 90) වචනතො නිබ්බානසඬ්ඛාතො විරාගො සබ්බධම්මානං සෙට්ඨො. ද්විපදානඤ්ච චක්ඛුමාති සබ්බෙසම්පි දෙවමනුස්සාදිහෙදානං ද්විපදානං පඤ්චහි චක්ඛුහි චක්ඛුමා භගවාච සෙට්ඨොති.

අග්ගානීති උත්තමානි. යාවතාති යත්තකා. අපදාති නිප්පදා අභිමච්ඡාදයො. ද්විපදාති මනුස්සපක්ඛිජාතාදයො. චතුප්පදාති හත්ථිඅස්සාදයො. බහුප්පදාති සතපදිආදයො. රුපිනොති කාමාවචරරූපාවචරසත්තා. අසඤ්ඤිතොති අසඤ්ඤිභවෙ නිබ්බත්තසත්තා. නෙවසඤ්ඤිතාසඤ්ඤිතොති භවග්ගෙ නිබ්බත්තසත්තා. අග්ගමක්ඛායති ගුණෙහි අග්ගො උත්තමො සෙට්ඨො අක්ඛායති.

අසඬිබ්බානන්ති නිබ්බානමෙව චුත්තං. විරාගොතිආදීනි ච නිබ්බානස්සෙව නාමානි. තඤ්ඤි ආගම්ම සබ්බෙ කිලෙසා විරජ්ජන්ති, සබ්බෙ රාගමදාදයො මදා නිම්මදා භොන්ති අභාවං ගච්ඡන්ති, සබ්බා පිපාසා විනයං උපෙන්නි, සබ්බෙ ආලයා සමුග්ගානං ගච්ඡන්ති, වට්ටානි උපවිජ්ජිතානි, තණ්හා බියති, සබ්බපරිලාභා වූපසම්මන්ති, වට්ටදුක්ඛං නිරුජ්ඣති නිබ්බායති. තස්මා තං එතානි නාමානි ලභතීති.

ධම්මො ච කුසලක්ඛනොති තස්ස සත්ථුනො ධම්මො ච කුසලො අනවජ්ජො, අනවජ්ජත්තා එව පටිපක්ඛෙහි රාගාදීහි කිලෙසෙහි සබ්බතිත්ථියවාදෙහි ච අපරික්ඛනො. තානි තිණි විසිස්සරෙති එතානි තිණි රතනානි ලොකෙ සබ්බරතනෙහි විසිස්සන්ති ගුණවසෙන සබ්බලොකං අතිසෙන්නීති අත්ථො.

සමණපදුමසඤ්චයො ගණොති පදුමසදිසානං අරියසමණානං සමුහසඬ්ඛානො ගණො. පදුමන්ති හි පරිපුණ්ණසත්තස්ස සරොරුහස්ස නාමං. අරියපුග්ගලා ච සබ්බථාපි පරිපුණ්ණගුණානි පදුමසදිසා චුත්තා. විදුතං සක්කතොති විදුහි පණ්ඩිතෙහි සක්කතො. නරවරදමකොති නරවරො ච පුරිසානං දමකො නායකො වානි අත්ථො. ලොකස්ස උත්තරීති ලොකස්ස උපරි යිතානි, සබ්බලොකෙ උත්තමානීති අත්ථො.

නිරුපදාභොති රාගපරිලාභාදීහි අනුපදාභො. සච්චනාමොති අවිතථනාමො යථාභූච්චගුණෙහි ආගතනාමො. සබ්බාහිභූති සබ්බලොකං අත්තනො ගුණෙහි අභිභවත්වා යිතො. සච්චධම්මොති වට්ටනො එකන්තනිස්සරණභාවෙන අවිතථො සහ පරියත්තියා නවවිධොපි ලොකුත්තරධම්මො, තනො එව නත්ථඤ්ඤො තස්ස උත්තරීති තස්ස උත්තරි අධිකගුණො අඤ්ඤො ච ධම්මො නත්ථීති අත්ථො. අරියසඬ්ඝොව නිව්චං සබ්බකාලං විදුහි සබ්බපණ්ඩිතෙහි පූජිතො.

“එකායන”න්ති ගාථාය එකායනන්ති එකං මග්ගං. මග්ගස්ස හි –

“මග්ගො පත්ථො පථො පජ්ජො, අඤ්ජසං වටුමායනං;
නාවා උත්තරසෙතු ච, කුල්ලො ච හිසි සඬ්ගමො”ති. (වුළුති.
පාරායනත්ථුතිගාථානිද්දෙස 101) –

බහුනි නාමානි, ස්වායං ඉධ අයනනාමෙන චුත්තො. තස්මා එකායනන්ති එකමග්ගං, න ද්වේධාපථභූතන්ති අත්ථො. අථ වා එකෙන අයිතබ්බන්ති එකායනං. ගණසඬ්ගණිකං පභාය විවේකට්ඨෙන පවිච්ඡින්නෙන පටිපජ්ජිතබ්බන්ති අත්ථො. අයන්ති වා එතෙතානි අයනො, සංසාරතො නිබ්බානං ගච්ඡන්තීති අත්ථො. එකස්ස වා සබ්බසත්තසෙට්ඨස්ස භගවතො අයනොති එකායනො. කිඤ්චාපි හි තෙන අඤ්ඤෙපි අයන්ති, තථාපි භගවතොව සො අයනො, තෙන උප්පාදිතත්තා. යථාහ – “සො හි, බ්‍රාහ්මණ, භගවා අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්ස උප්පාදෙතා”තිආදි (ම. නි. 3.79). අයතීති වා අයනො, ගච්ඡති පවත්තතීති අත්ථො. එකස්මිං ඉමස්මිංයෙව ධම්මචිනයෙ අයනො, න අඤ්ඤත්ථානි එකායනො. යථාහ – “ඉමස්මිං බො, සුභද්ද, ධම්මචිනයෙ අරියො අට්ඨාභිගිකො මග්ගො උපලබ්භතී”ති (දී. නි. 2.214). අපි ච

පුබ්බභාගෙ නානාමුඛභාවනාය පවත්නොපි අපරභාගෙ එකං නිබ්බානමෙව අයති ගච්ඡති එකායනො, තං එකායනං.

ජාතිබයන්තදස්සීති ජාතියා බයසඬ්ඛාතො අත්තො ජාතිබයන්තො. ජාතියා අවචන්තබයන්තො නිබ්බානං, තං පස්සීති ජාතිබයන්තදස්සී. “මග්ගං පජානාති හිතානුකම්පී” තිපි පාඨො. තස්සත්ථො – චුත්තජ්ජකාරං එකායනසඬ්ඛාතං මග්ගං සයම්භුඤ්ඤාණෙන භගවා පජානාති, ජානන්තො ච තෙන තෙන හිතෙන සත්තෙ අනුකම්පති. ඉදානි තස්ස මග්ගස්ස එකායනභාවං, තීසුපි කාලෙසු එකන්තනියානතඤ්ච විභාවෙතුං “එතෙන මග්ගෙන තරිංසු පුබ්බෙ, තරිස්සන්ති යෙ ච තරන්ති ඔස”න්ති ආහ. තස්සත්ථො – යෙ අතීතමද්ධානං කාමොසාදිචතුබ්බධං ඔසං තරිංසු, යෙ තං අනාගතමද්ධානං තරිස්සන්ති, එතරහි ච තරන්ති, තෙ සබ්බෙ එතෙනෙව මග්ගෙන, න අඤ්ඤෙනාති. විසුද්ධිපෙක්ඛාති චතුරොසනිත්ථරණෙන අවචන්තවිසුද්ධිං නිබ්බානං අපෙක්ඛන්තා, පරිනිබ්බායිතුකාමාති අත්ථො.

එවං දුට්ඨමපි සාසනපට්ඨානං නානාසුත්තපදානි උදාහරන්තෙන විහජිත්වා ඉදානි සංකිලෙසභාගියාදීහි සංසන්දිත්වා දස්සෙතුං පුන “ලොකියං සුත්ත”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ දස්සනභාගියෙන ච භාවනාභාගියෙන වාති නිබ්බේධභාගියෙන. නිබ්බේධභාගියමෙව හි දස්සනභාගියං භාවනාභාගියන්ති ද්විධා හින්දිත්වා දස්සිතං. ලොකියඤ්ච ලොකුත්තරඤ්චාති ලොකියං ලොකුත්තරඤ්ච සුත්තං, සංකිලෙසභාගියාදීහි දස්සනභාගියාදීහි වාති උභයෙහි නිද්දිසිතබ්බන්ති අධිජ්ජායො. යස්මිං සුත්තෙතිආදි නිද්දිසනාකාරදස්සනං. තත්ථ සංකිලෙසභාගියන්ති සංකිලෙසකොට්ඨාසසහිතං, සංකිලෙසත්ථදීපනන්ති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසුපි.

එවං ලොකියන්තිකස්ස සංකිලෙසභාගියාදීහි චතුහි පදෙහි සංසන්දනං දස්සෙත්වා ඉමිනා නයෙන සෙසතිකානං සෙසපදානඤ්ච සංසන්දනං සුවඤ්ඤයාන්ති තං අනුද්ධරිත්වා සංකිලෙසභාගියාදීනං සමතික්කමනං දස්සෙතුං “වාසනාභාගියං සුත්ත”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ යදිපි සංකිලෙසභාගියං සුත්තං, වාසනාභාගියඤ්ච සුත්තං ලොකියමෙව. තථාපි ලොකුත්තරසුත්තානි විය ලොකියසුත්තානං වාසනාභාගියං සුත්තං සංකිලෙසභාගියස්ස සමතික්කමාය හොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “වාසනාභාගියං සුත්තං සංකිලෙසභාගියස්ස සුත්තස්ස නිග්ඝාතායා”ති චුත්තං. තත්ථ නිග්ඝාතායාති පභානාය. සුත්තසීසෙන චෙත්ථ සුත්තත්ථො ගහිතොති දට්ඨබ්බං. යස්මා ච වොදානධම්මා විය සංකිලෙසධම්මානං දස්සනභූමිසමතික්කමනෙනෙව භාවනාභූමි අධිගන්තබ්බා, තස්මා “භාවනාභාගියං සුත්තං දස්සනභාගියස්ස සුත්තස්ස පටිනිස්සග්ගායා”ති චුත්තං. යස්මා පන අසෙක්ඛධම්මෙසු උජ්ජන්තෙසු මග්ගභාවනාකිව්චං නාම නත්ථී. ඤානභාවනාපි දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථා එව හොති, තස්මා “අසෙක්ඛභාගියං සුත්තං භාවනාභාගියස්ස සුත්තස්ස පටිනිස්සග්ගාය, අසෙක්ඛභාගියං සුත්තං දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථ”න්ති ච චුත්තං.

ඉදානි තිකපදෙහෙව සංසන්දිත්වා දස්සෙතුං “ලොකුත්තර”න්තිආදි වුත්තං.
එකබ්ඪිනාතිආදීසු යො සොතාපන්නො හුත්වා එකමෙව අත්තභාවං ජනෙත්වා
අරහත්තං පාපුණාති, අයං එකබ්ඪී නාම. යථාහ –

“කතමො ච පුග්ගලො එකබ්ඪී? ඉධෙකච්චො පුග්ගලො තිණ්ණං
සංයොජනානං පරික්ඛයා සොතාපන්නො හොති අවිනිපාතධම්මො නියතො
සම්බොධිපරායණො. සො එකංයෙව මානුසකං භවං නිබ්බත්තෙත්වා
දුක්ඛස්සන්තං කරොති. අයං වුව්චති පුග්ගලො එකබ්ඪී”ති (පු. ප. 33).

යො පන ද්වෙ වා තීණි වා කුලානි සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං
කරොති, අයං කොලංකොලො නාම. යථාහ –

“කතමො ච පුග්ගලො කොලංකොලො? ඉධෙකච්චො පුග්ගලො
තිණ්ණං...පෙ.... පරායණො. සො ද්වෙ වා තීණි වා කුලානි සන්ධාවිත්වා
සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති. අයං වුව්චති පුග්ගලො
කොලංකොලො”ති (පු. ප. 32).

තත්ථ කුලානීති භවෙ. ද්වෙ වා තීණි වානි ඉදමෙත්ථ දෙසනාමත්තමෙව. යාව
ජට්ඨභවා සංසරන්නොපි කොලංකොලො හොති එව.

යො පන සත්ත භවෙ සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති, අයං
සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම. යථාහ –

“කතමො ච පුග්ගලො සත්තක්ඛත්තුපරමො? ඉධෙකච්චො...පෙ....
පරායණො. සො සත්තක්ඛත්තුං දෙවෙ වෙව මානුසෙ ච සන්ධාවිත්වා
සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති. අයං වුව්චති පුග්ගලො
සත්තක්ඛත්තුපරමො”ති (පු. ප. 31).

කො පන තෙසං එතං පහෙදං නියමෙතීති? කෙචි තාව “පුබ්බහෙතු
නියමෙතී”ති වදන්ති. කෙචි “පඨමමග්ගො”, කෙචි “උපරි තයො මග්ගා”. කෙචි
“තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා”ති. තත්ථ පුබ්බහෙතු නියමෙතීති වාදෙ
පඨමමග්ගස්ස උපනිස්සයො කතො නාම හොති. උපරි තයො මග්ගා නිරුපනිස්සයා
උප්පන්නාති ආපජ්ජති. පඨමමග්ගො නියමෙතීති වාදෙ උපරි තිණ්ණං මග්ගානං
නිරත්ථකතා ආපජ්ජති. උපරි තයො මග්ගා නියමෙත්තීති වාදෙ “පඨමමග්ගෙ
අනුප්පන්නෙ එව උපරි තයො මග්ගා උප්පන්නා”ති ආපජ්ජති. විපස්සනා
නියමෙතීති වාදො පන යුජ්ජති. සවෙ හි උපරි තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා බලවතී
හොති, එකබ්ඪී නාම හොති. තතො මන්දතරා කොලංකොලො. තතො මන්දතරා
සත්තක්ඛත්තුපරමොති. එත්ථ ච යො මනුස්සෙසු එව සත්තක්ඛත්තුං සංසරිත්වා
අරහත්තං පාපුණාති, යො ච දෙවෙසුයෙව සත්තක්ඛත්තුං සංසරිත්වා අරහත්තං
පාපුණාති, ඉමෙ න ඉධාධිජ්ජෙතා. යො පන කාලෙන දෙවෙසු, කාලෙන
මනුස්සෙසුති වොමිස්සකනයෙන සංසරිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, සො

ඉධාධිප්පෙනො. තස්මා “සත්තක්ඛත්තුපරමො”ති ඉදං
ඉධට්ඨකචොකිණ්ණචට්ටජ්ඣාසයස්ස වසෙන චෙදිතඛිබං. චට්ටජ්ඣාසයො හි
ආදිතො පට්ඨාය ඡ දෙවලොකෙ සොධෙත්වා අකනිට්ඨෙ යත්වා පරිනිබ්බායිස්සති.

තත්ථ යො සද්ධං ධුරං කත්වා සොතාපත්තිමග්ගං නිබ්බත්තෙති, සො
මග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම හොති. ඵලක්ඛණෙ පන සද්ධාවිමුත්තො නාම
හුත්වා චුත්තනයෙන ඵකඛිජ්ඣාදිහෙදො හොති. යො පන පඤ්ඤං ධුරං කත්වා
සොතාපත්තිමග්ගං නිබ්බත්තෙති, සො මග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරී නාම.
ඵලක්ඛණෙ පන දිට්ඨිජ්ජත්තො නාම හුත්වා ඵකඛිජ්ඣාදිහෙදො හොති. ඉදං අට්ඨන්තං
විමොක්ඛානං අලාභිතො වසෙන චුත්තං. ලාභී පන ඵලක්ඛණෙ
කායසක්ඛි නාම හොති. තත්ථ යෙ සද්ධාවිමුත්තදිට්ඨිජ්ජත්තකායසක්ඛිනාමකා
තයො සොතාපත්තා, තෙ ඵකඛිජ්ඣාදීහි තිහෙව සඬගහෙත්වා චුත්තං – “පඤ්චහි
පුග්ගලෙහි නිද්දිසිතඛිබං ඵකඛිජ්ජනා...පෙ.... ධම්මානුසාරිනා”ති, ඵචං පඤ්චහි.

ද්වාදසහි පුග්ගලෙහිති සකදාගාමිමග්ගට්ඨො, සකදාගාමී, අනාගාමිමග්ගට්ඨො,
අහෙදෙන අනාගාමී, අත්තරාපරිනිබ්බායිආදයො පඤ්ච,
සද්ධාවිමුත්තදිට්ඨිජ්ජත්තකායසක්ඛිතො තයොති හෙදෙන අට්ඨාති, ඵචං ද්වාදසහි.
තත්ථ හි යො අවිහාදිසු තත්ථ තත්ථ ආයුචෙමජ්ඣං අජ්ජත්වා පරිනිබ්බායති, අයං
අත්තරාපරිනිබ්බායි. යො පන ආයුචෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා අරහත්තං පාපුණාති,
අයං උපහව්වපරිනිබ්බායි. තථා යො අවිහාදිසු උපපත්තො අසඬබාරෙන
අජ්ජයොගෙන අරහත්තං අධිගච්ඡති, අයං අසඬබාරපරිනිබ්බායි. යො පන
සසඬබාරෙන සජ්ජයොගෙන අරහත්තං අධිගච්ඡති, අයං සසඬබාරපරිනිබ්බායි.
උද්ධං උපරුපරි බ්‍රහ්මලොකෙ උපපත්තිසොතො ඵතස්සාති උද්ධංසොතො.
පටිසන්ධිවසෙන අකනිට්ඨෙ ගච්ඡතිති අකනිට්ඨගාමී.

තත්ථ අත්ථි උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී අත්ථි උද්ධංසොතො න
අකනිට්ඨගාමී, අත්ථි න උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී අත්ථි න උද්ධංසොතො න
අකනිට්ඨගාමීති. තත්ථ යො ඉධ අනාගාමිඵලං පත්වා අවිහාදිසු නිබ්බත්තො තත්ථ
යාවතායුකං යත්වා උපරුපරි නිබ්බත්තිත්වා අකනිට්ඨං පාපුණාති, අයං
උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන අවිහාදිසු නිබ්බත්තො තත්ථෙව
අපරිනිබ්බායිත්වා අකනිට්ඨමිපි අජ්ජත්වා උපරුපරි බ්‍රහ්මලොකෙ පරිනිබ්බායති,
අයං උද්ධංසොතො න අකනිට්ඨගාමී නාම. යො ඉතො චචිත්වා අකනිට්ඨෙයෙව
නිබ්බත්තති, අයං න උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන අවිහාදිසු චතුසු
අඤ්ඤතරස්මිං නිබ්බත්තිත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බායති, අයං න උද්ධංසොතො න
අකනිට්ඨගාමී නාම. සද්ධාවිමුත්තාදයො චුත්තවිහාගායෙව.

නචහි පුග්ගලෙහිති ඵත්ථ අට්ඨන්තං විමොක්ඛානං අලාභී අරහා
පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම. තෙසං පන ලාභී වික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදවිමොක්ඛවසෙන
උභොහි භාගෙහි රුපකායනාමකායසඬබාතතො උභතො භාගතො විමුත්තත්තා

උභතොභාගවිමුත්තො නාම. සමසීසිනාති එත්ථ තිවිධො සමසීසී – ඉරියාපථසමසීසී, රොගසමසීසී, ජීවිතසමසීසීති.

තත්‍ර යො යානාදීසු ඉරියාපථෙසු යෙනෙව ඉරියාපථෙන සමන්තාගතො භුත්වා විපස්සනං ආරහති, තෙනෙව ඉරියාපථෙන අරහත්තං පත්වා පරිනිබ්බායති, අයං ඉරියාපථසමසීසී නාම. යො පන එකං රොගං පත්වා අන්තොරොගෙ එව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා තෙනෙව රොගෙන පරිනිබ්බායති, අයං රොගසමසීසී නාම. පලිබොධසීසං තණ්හා, ඛන්ධනසීසං මානො, පරාමාසසීසං දිට්ඨි, වික්ඛෙපසීසං උද්ධච්චං, කිලෙසසීසං අවිජ්ජා, අධිමොක්ඛසීසං සද්ධා, පග්ගහසීසං වීරියං, උපට්ඨානසීසං සති, අවික්ඛෙපසීසං සමාධි, දස්සනසීසං පඤ්ඤා, පචත්තසීසං ජීවිතින්ද්‍රියං, ගොචරසීසං විමොක්ඛො, සඬබ්බාරසීසං නිරොධොති තෙරසසු සීසෙසු කිලෙසසීසං අවිජ්ජං අරහත්තමග්ගො පරියාදියති, පචත්තසීසං ජීවිතින්ද්‍රියං චුතිචිත්තං පරියාදියති. තත්ථ අවිජ්ජාපරියාදායකං චිත්තං ජීවිතින්ද්‍රියං පරියාදාතුං න සක්කොති. ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං අවිජ්ජං පරියාදාතුං න සක්කොති. අඤ්ඤං අවිජ්ජාපරියාදායකං චිත්තං, අඤ්ඤං ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං. යස්ස චෙතං සීසද්වයං සමං පරියාදානං ගච්ඡති, සො ජීවිතසමසීසී නාම.

කථං පනිදං සමං භොතීති? වාරසමතාය. යස්මිඤ්භි වාරෙ මග්ගචුට්ඨානං භොති, සොතාපත්තිමග්ගෙ පඤ්ච පච්චචෙක්ඛණාති, සකදාගාමිමග්ගෙ පඤ්ච, අනාගාමිමග්ගෙ පඤ්ච, අරහත්තමග්ගෙ චත්තාරිති එකුනවීසතිමෙ පච්චචෙක්ඛණඤාණෙ පතිට්ඨාය භවඤ්චං ඔතරිත්වා පරිනිබ්බායතො ඉමාය වාරසමතාය ඉදං උභයසීසපරියාදානම්පි සමං භොති නාම. තෙනායං පුග්ගලො “ජීවිතසමසීසී”ති චුච්චති, අයමෙව ඉධාධිජ්ජෙතො. එවං සුඤ්ඤතවිමුත්තාදයො තයො සද්ධාවිමුත්තො පඤ්ඤාවිමුත්තො උභතොභාගවිමුත්තො සමසීසීති සත්ත සාවකා අරහන්තො, පච්චෙකඬුද්ධො, සම්මාසම්ඬුද්ධොති ඉමෙහි නවහි පුග්ගලෙහි අසෙක්ඛහාගියං සුත්තං නිද්දිසිතබ්බං.

රාගචරිතොති රාගසහිතං චරිතං එතස්සාති රාගචරිතො. රාගෙන වා චරිතො පචත්තිතො රාගචරිතො, රාගජ්ඣාසයො රාගාධිකොති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසුපි. රාගමුඛෙ ධීතොති රාගපරිපුට්ඨානෙ ධීතො, පරිපුට්ඨිතරාගොති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො.

වාසනාභාගියං සුත්තන්ති ලොකියං සත්තාධිට්ඨානං වාසනාභාගියං සුත්තං. ලොකියං සත්තාධිට්ඨානං සංකිලෙසභාගියඤ්භි සුත්තං රාගචරිතෙහි පුග්ගලෙහි නිද්දිට්ඨං. තත්ථ “ලොකියං, සත්තාධිට්ඨානං”න්ති පදද්වයං අනුචත්තමානං කත්වා චුත්තං “වාසනාභාගියං”න්ති. සීලචන්තෙහීති සීලචන්තාදීහි පුග්ගලෙහි. පකතිසීලන්තිආදි යෙහි සමන්තාගතා, තෙ පුග්ගලා. තෙසං දස්සනෙන පුග්ගලානං උපලක්ඛණං. අථ වා ධම්මාධිට්ඨානං පකතිසීලාදිවසෙන, සත්තාධිට්ඨානං පකතිසීලචන්තාදිවසෙන වෙදිතබ්බන්ති ඉමස්ස නයස්ස දස්සනත්ථං “සීලචන්තෙහි නිද්දිසිතබ්බං”න්ති චත්වා “පකතිසීල”න්තිආදි චුත්තං. තං පකතිසීලාදීනං

පඤ්චන්තං එව ගහණං නිදස්සනමත්තං,
පත්තිදානඅබ්භන්තූමොදනධම්මස්සවනදෙසනාදිට්ඨිප්පකම්මාදිනම්පි චෙත්ථ
සම්භවතො. තෙසම්පි චා එත්ථෙව සඬගහෙත්වා දස්සනත්ථං “පඤ්චා”ති වුත්තං.

තත්ථ පකතිසීලන්ති සම්පත්තවිරතිසීලං. චිත්තජපසාදොති කම්මඵලසද්ධා
රතනත්තයසද්ධා ව. ඤාණං පඤ්ඤාය නිද්දිසිතබ්බන්ති යස්මිං සුත්තෙ පඤ්ඤා
ආගතා, තං සුත්තං ඤාණන්ති නිද්දිසිතබ්බං. න කෙවලං පඤ්ඤාපරියායෙනෙව, අථ
බො පඤ්ඤන්ත්‍රියාදිපරියායෙනපි යත්ථ පඤ්ඤා ආගතා, තං සුත්තං ඤාණන්ති
නිද්දිසිතබ්බන්ති දස්සෙතුං “පඤ්ඤන්ත්‍රියෙනා”තිආදි වුත්තං. තස්සත්ථො – හෙට්ඨා
වුත්තො එව. යං චා පනාතිආදිසු යං චා අඤ්ඤං කිඤ්චි පඤ්ඤාය අධිවචනං. සබ්බං
තං යත්ථ කත්ථවි සුත්තෙ ආගතං, තං සුත්තං ඤාණන්ති නිද්දිසිතබ්බන්ති අත්ථො.

අජ්ඣත්තිකබාහිරෙහීති යස්මිං සුත්තෙ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි, බාහිරානි ච
ආයතනානි ආගතානි, තං සුත්තං තෙහි ආයතනෙහි ඤාණං ඤෙය්‍යන්ති
නිද්දිසිතබ්බං. පඤ්ඤාපි ආරම්මණභූතා ඤෙය්‍යන්ති ඤෙය්‍යතො විසුං කත්වා
පඤ්ඤා වුත්තා. තථා හි පඤ්ඤා ඤාණන්තරස්ස ආරම්මණන්ති කත්ථවි සුත්තෙ
ඤෙය්‍යභාවෙනපි වුච්චති. යං කිඤ්චි ආරම්මණභූතන්ති යං කිඤ්චි ඤාණස්ස
විසයභූතං රූපාදි. අජ්ඣත්තිකං චා බාහිරං වානි චා-සද්දෙන ඔළාරිකාදිං
සඬගණ්හාති. සබ්බං තං සඬබ්බතෙන අසඬබ්බතෙන වානි සබ්බං තං යථාසම්භවං
සඬබ්බතභාවෙන අසඬබ්බතභාවෙන ච ඤෙය්‍යන්ති නිද්දිසිතබ්බං. ඤෙය්‍යධම්මවසෙන
හි ඤෙය්‍යසුත්තං ඤෙය්‍යන්ති වුච්චතීති.

යං චා පන කිඤ්චි භගවා අඤ්ඤතරවචනං භාසතීති
ලොකියලොකුත්තරාදිසුත්තෙසු එකස්මිං සුත්තෙ ද්වෙ. තෙසු යං චා පන කිඤ්චි
අඤ්ඤතරවචනං එකස්සෙව කථනං භාසති නිද්දිසති. සබ්බං තං යථානිද්දිට්ඨං
ධාරයිතබ්බන්ති තං යථා සබ්බං සුත්තං ලොකියාදිසු යදි අඤ්ඤතරවසෙන, අථ
උභයවසෙන යථා යථා නිද්දිට්ඨං, තථා තථා ගහෙතබ්බං, තං තං පධානභාවෙන
නිද්දිසිතබ්බන්ති අත්ථො.

කිලෙසසහිතඤ්ඤෙව කම්මං විපාකස්ස හෙතු, න ඉතරන්ති වුත්තං “දුට්ඨො
හෙතු යඤ්ච කම්මං යෙ ව කිලෙසා”ති. සමුදයො කිලෙසාති එත්ථ “සමුදයො”ති
එතෙන සමුදයපක්ඛියා වුත්තා. “කිලෙසා”ති ච කිලෙසවත්තො, සංකිලිට්ඨාති
අත්ථො. යං දිස්සතීති යං යං දිස්සති. තාසු තාසු භූමිසුති පුපුජ්ජනභූමිආදිසු.
කප්පියානුලොමෙනාති කප්පියෙන ච කප්පියානුලොමෙන ව. තත්ථ කප්පියං පාළියං
සරූපතො වුත්තං, කප්පියානුලොමං මහාපදෙසවසෙන නයතො දස්සිතං.
පටික්ඛිත්තකාරණෙනාති යෙන කාරණෙන භගවතා යං පටික්ඛිත්තං, තෙන
කාරණෙන තං නිද්දිසිතබ්බං. එකත්තෙන සරාගාදිසංවත්තනාමෙව හි භගවතා
පටික්ඛිත්තං, තං සරාගාය සංවත්තනාදිකාරණෙන නිද්දිසිතබ්බං. ධම්මස්සාති
අසඬබ්බතධම්මස්ස. අරියධම්මානන්ති මග්ගඵලධම්මානං. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

එත්ථ ව යථා සංකිලෙසභාගියාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසග්ගතො අනෙකච්ඤා
 පට්ඨානභෙදො ඉච්ඡිතො, එවං ලොකියසත්තාධිට්ඨානාදිසංසග්ගතොපි
 අනෙකච්ඤා පට්ඨානභෙදො සම්භවති. පාළියං පන උභයත්ථාපි
 එකදෙසදස්සනවසෙන ආගතත්තා නයදස්සනන්ති වෙදිතඛ්ඛං. සක්කා හි ඉමිනා
 නයෙන විඤ්ඤානා තෙ නිද්ධාරෙතුන්ති. යථා ව සංකිලෙසභාගියාදීනං
 ලොකියාදීනඤ්ච විසුං විසුං සංසග්ගභෙදවසෙන අයං පට්ඨානභෙදො අනෙකච්ඤා
 ලඛිතති, එවං උභයෙසමිපි සංසග්ගවසෙන අයං නයො යථාරහං ලඛිතතෙව. ලඛිතති
 හි ලොකියං සුත්තං කිඤ්චි සංකිලෙසභාගියං, කිඤ්චි වාසනාභාගියං. තථා
 ලොකුත්තරං සුත්තං කිඤ්චි නිබ්බේධභාගියං, කිඤ්චි අසෙක්ඛභාගියන්ති. සෙසෙසුපි
 එසෙව නයො.

එවං සොළසවිධෙ පට්ඨානෙ අට්ඨවිසතිවිධං පට්ඨානං පක්ඛිපිත්වා,
 අට්ඨවිසතිවිධෙ ව පට්ඨානෙ සොළසවිධං පක්ඛිපිත්වා යථාරහං දුක්ඛකාදිභෙදෙන
 සම්භවතො පට්ඨානවිභාගො වෙදිතඛ්ඛො, සො ව ඛො තීසු පිටකෙසු ලඛිතමානස්ස
 සුත්තපදස්ස වසෙන. යස්මා පන තාති තාති සුත්තපදාති උදාහරණවසෙන
 නිද්ධාරෙත්වා ඉමස්මිං අත්ථෙ විත්ථාරියමානෙ අතිපපඤ්චො හොති, අතිභාරියා ව
 නෙත්තිසංවණ්ණනා, සක්කා ව ඉමිනා නයෙන විඤ්ඤානා අයමත්ථො විඤ්ඤාතුං,
 තස්මා න තං විත්ථාරයිමිහ. තෙනෙව හි පාළියං අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසග්ගවසෙන
 පට්ඨානවිභාගො එකදෙසෙනෙව දස්සිතො, න නිප්පදෙසතොති.

සාසනපට්ඨානවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ව —

භාරෙ නයෙ ව පට්ඨානෙ, සුචිසුද්ධවිනිච්ඡයං;
 විහජන්තො නවඬගස්ස, සාසනස්සත්ථවණ්ණනං.

නෙත්තිප්පකරණං ධිරො, ගම්භීරං නිපුණඤ්ච යං;
 අදෙසයි මහාථෙරො, මහාකච්චායනො වසී.

සද්ධම්මාවතරට්ඨානෙ, පට්ටනෙ නාගසවිභයෙ;
 ධම්මාසොකමහාරාජ-විභාරෙ වසතා මයා.

විරට්ඨිතත්ථං යා තස්ස, ආරද්ධා අත්ථවණ්ණනා;
 උදාහරණසුත්තානං, ලක්ඛණානඤ්ච සබ්බසො.

අත්ථං පකාසයන්ති සා, අනාකුලවිනිච්ඡයා;
 සමත්තා සත්තවිසාය, පාළියා භාණවාරතො.

ඉති තං සච්චරොන්තෙන, යං තං අධිගතං මයා;
පුඤ්ඤං තස්සානුභාවෙන, ලොකනාථස්ස සාසනං.

ඔගාහෙත්වා විසුද්ධාය, සීලාදිපටිපත්තියා;
සබ්බෙපි දෙහිනො හොත්තු, විමුත්තිරසභාගිනො.

චිරං තිට්ඨතු ලොකස්මිං, සම්මාසම්බුද්ධසාසනං;
තස්මිං සගාරවා නිච්චං, හොත්තු සබ්බෙපි පාණිනො.

සම්මා වස්සතු කාලෙන, දෙවොපි ජගතීපති;
සද්ධම්මනිරතො ලොකං, ධම්මෙනෙව පසාසතුති.

ඉති බදරතිත්ථවිහාරවාසිනා ආචරියධම්මපාලෙන කතා

නෙත්තිජපකරණස්ස අත්ථසංවණ්ණනා සමත්තාති.

නෙත්තිජපකරණ-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.